

Praca zbiorowa pod redakcją
Grażyny Schlender

Konspiracja antykomunistyczna w Wielkopolsce południowo-wschodniej w latach 1945-1956

**Archiwum Państwowe
w Kaliszu**

**KONSPIRACJA ANTYKOMUNISTYCZNA
W WIELKOPOLSCE POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ
W LATACH 1945-1956**

Praca zbiorowa pod redakcją naukową
Grażyny Schlender

Kalisz 2024

Recenzenci:
dr hab. Jerzy Bednarek
dr hab. Waldemar Handke

Redakcja naukowa:
dr Grażyna Schlender

Korekta i indeks osobowy:
dr Anna Bestian-Zajac

Indeks geograficzny:
Grzegorz Waliś

Projekt okładki:
Maciej Garbowicz

Tłumaczenie angielskie:
Caryl Swift

Zdjęcie na okładce:
Jan Kempański ps. „Błysk”
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
Oddział w Poznaniu, sygn. 003/321 t. 2

Copyright by Archiwum Państwowe w Kaliszu

Archiwum Państwowe w Kaliszu
ul. Poznańska 207, 62-800 Kalisz
www.archiwum.kalisz.pl
sekretariat@archiwum.kalisz.pl
tel. 62 767 10 22

ISBN 978-83-964992-3-3

Kalisz 2024

Skład i druk:
Edytor Kalisz

WPROWADZENIE

Książka pt. *Konspiracja antykomunistyczna w Wielkopolsce południowo-wschodniej w latach 1945-1956*, którą właśnie oddajemy w Państwa ręce, jest owocem wieloletnich prac, wnikliwej kwerendy i konferencji pt. *Opozycja antykomunistyczna na terenie ziemi kaliskiej w latach 1945-1956*¹, która odbyła się w Kaliszu w 2023 r. W publikacji tej, po raz pierwszy przedstawiono struktury i działania organizacji Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” na ziemi kaliskiej, przede wszystkim w powiatach: jarocińskim, kaliskim, kępińskim, krotoszyńskim, ostrowskim oraz w tureckim. Autorzy nakreślili historię organizacji i oddziałów partyzanckich, w tym WSGO „Warta”, na tym terenie. Jest to źródłowa, prymarna praca historyczna o charakterze regionalnym. Książka opisuje okres walki o kształt i ustrój państwa polskiego w latach 1945-1956, to znaczy od wkroczenia Armii Czerwonej i przejęcia władzy przez komunistów z Polskiej Partii Robotniczej, a potem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, aż do końca stalinizmu i rozwiązania Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Celem prezentowanego wydawnictwa jest przybliżenie dziejów organizacji opozycyjnych na terenie ziemi kaliskiej, w tym przede wszystkim WSGO „Warta”. Ta największa formacja antykomunistyczna liczyła na terenie całej Wielkopolski w latach 1945-1946 od 5000 do 6000 członków. Autorzy opisali także leśne, antykomunistyczne oddziały partyzanckie, zwłaszcza powiązane organizacyjnie z WSGO „Warta”.

¹ Konferencja została zorganizowana 26 IX 2023 r. przez Archiwum Państwowe w Kaliszu, we współpracy z Akademią Kaliską im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego. W charakterze prelegentów wystąpili: dr Karolina Bittner (Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu), Tomasz Cieślak (IPN Oddział w Poznaniu), Maciej Grześniński (Szkoła Podstawowa i Szkoła Branżowa I stopnia Stowarzyszenia Edukacja-Młodzież w Pleszewie), dr Grażyna Schlender (Archiwum Państwowe w Kaliszu), dr Ksawery Jasiak (IPN Oddział we Wrocławiu Delegatura w Opolu), dr Rafał Kościański (IPN Oddział w Poznaniu), Łukasz Przybyłka (IPN Oddział w Poznaniu), Daniel Szczepaniak historyk z Koźmina Wielkopolskiego, Paweł Wąs (IPN Oddział w Łodzi), Dariusz Żurek (IPN Oddział w Gdańsku Delegatura w Bydgoszczy). *Konferencja naukowa pt. „Opozycja antykomunistyczna na Ziemi Kaliskiej w latach 1945-1956”*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://www.archiwum.kalisz.pl/aktualnosci/690> (stan na 9 XII 2024). Zob. też B. Hypki, *Naukowo o opozycji antykomunistycznej 1945-1956*, „Ziemia Kaliska”, 2023, nr 239, s. 18. Warto odnotować tu też wystawę pt. *Twarze kaliskiej bezpieki* zorganizowaną przez Archiwum Państwowe w Kaliszu we współpracy z łódzkim oddziałem IPN. Wystawa została otwarta w APK 20 XII 2011 r. Pisali o niej m.in. M. Kurzajczyk, *Byli esbecy mają się dobrze, a wiele ich ofiar znacznie gorzej*, „Ziemia Kaliska”, 2011, nr 51, s. 11; tenże, *Obywatele mają prawo do informacji na temat funkcjonariuszy SB*, „Ziemia Kaliska”, nr 51, s. 11 (wywiad z Pawłem Kowalskim autorem scenariusza wystawy z IPN Oddział w Łodzi); B. Szal-Truszkowska, *Twarze raczej anonimowe*, „7 Dni Kalisza”, 2012, nr 1, s. 14. Z okazji wystawy IPN Oddział w Łodzi wydał katalog pt. *Twarze kaliskiej bezpieki*, Łódź 2011. *Otwarcie wystawy Twarze kaliskiej bezpieki*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://www.archiwum.kalisz.pl/aktualnosci/76> (stan na 9 XII 2024).

Po wejściu na teren Polski wojsk radzieckich i rozwiązaniu 19 I 1945 r. przez gen. Leopolda Okulickiego Armii Krajowej sytuacja w kraju uległa diametralnej zmianie. Patriotycznie nastawione organizacje i oddziały zbrojne podejmowały różne działania dla ochrony ludności polskiej przed barbarzyństwem komunistów polskich i radzieckich. Przykładem takiej inicjatywy jest WSGO „Warta”, będąca oddolnym, regionalnym przedsięwzięciem, ostatniego dowódcy Okręgu Poznańskiego AK ppłk. Andrzeja Rzewuskiego. Została ona formalnie powołana w Ostrowie Wielkopolskim 10 V 1945 r. rozkazem nr 1, a rozwiązana rozkazem nr 8 z 15 XI 1945 r. Zgodnie z intencją twórcy i dowódcy głównym celem „Warty” miało być przejmowanie byłych członków AK, a także wszystkich niechętnych władzy komunistycznej, udzielanie im pomocy i chronienie ich przed prześladowaniami ze strony komunistycznego aparatu represji. Rzewuski zabraniał członkom „Warty” podejmowania zbrojnych działań zaczepnych, dążono też do podporządkowania „Warcie” niezależnych oddziałów leśnych. Pod względem organizacyjnym „Warta” przejęła strukturę AK. Składała się z dowództwa grupy, 7 komend rejonowych – inspektoratów, komend obwodowych², placówek i plutonów.

W okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nie prowadzono żadnych źródłowych badań naukowych dotyczących partyzantki antykomunistycznej z lat 40. i 50., choć ukazywały się pełne ideologii stalinowskiej opracowania dotyczące walk tzw. władzy ludowej z leśnymi bandami. Przykładem może tu być praca S. Koniecznego z 1962 r. pt. *Walka ze zbrojnym podziemiem i bandytyzmem w województwie poznańskim w początkach władzy ludowej 1945-1948*. Inny charakter, dydaktyczny i pogładowy, miały opracowania resortowe z tego okresu, przeznaczone tylko dla sprawdzonych „towarzyszy”³. Choć pisane tendencyjnym językiem, dużą wartość faktograficzną mają opracowania, które powstały w latach 70. i 80. Ich autorzy mogli jeszcze korzystać z opracowań prymarnych⁴. Powstawały one w wydziałach „C” (archiwach) komend wojewódzkich MO w całej Polsce, w przypadku Wiel-

² Inspektorat Kaliski przewidziany w strukturze przez Rzewuskiego, został utworzony na początku czerwca 1945 r.

³ Świetnym przykładem takiej publikacji jest wydany w 1964 r. przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych *Informator o nielegalnych bandach zbrojnych w Polsce Ludowej w l. 1944-1956*. Publikacja ta przeznaczona była wyłącznie dla wyższego rangą funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa i MO. Jej autorzy uważali, że niniejszy informator będzie pomocny w pracy zawodowej, w szkoleniu młodej kadry pracowników Służby Bezpieczeństwa i MO oraz dla historyków zajmujących się okresem walki o utrwalenie władzy ludowej.

⁴ Dokumentacja źródłowa wytworzona przez aparat bezpieczeństwa Polski ludowej z l. 40. i 50. została gruntownie wybrakowana na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych z 15 I 1982 r. Z kolei zarządzenie MSW 049/85 zawierało zalecenie by brakowanie tego typu akt odbywało się w nocy. Zob. S. Haszyńska, *Podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1949. Powstanie, rozwój i rozbicie przez aparat bezpieczeństwa*, Poznań 2015 (praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Stanisława Jankowiaka na UAM).

kopolski w Komendzie Wojewódzkiej MO w Poznaniu. Zachowały się opracowania autorstwa m.in. por. rezerwy Stefana Warzychy, por. Józefa Góreckiego, kpt. rezerwy J. Laskowskiego dotyczące walki Urzędu Bezpieczeństwa, MO i Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego ze zbrojnym podziemiem patriotycznym.

Zmianę przyniósł dopiero rok 1989, a właściwie początek XXI w. Pierwszymi powstałymi w III Rzeczypospolitej Polskiej opracowaniami na temat opozycji antykomunistycznej w Wielkopolsce była praca magisterska B. Głębockiego pt. *Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”* napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Przemysława Hausera w 1995 r. na UAM. Na bazie tej pracy powstał artykuł o tym samym tytule zamieszczony na łamach „Kroniki Wielkopolski” w 1995 r., w nr. 3. Z kolei w 1996 r. na UAM została napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Karola Olejnika praca doktorska M. Kamińskiego pt. *Wojna domowa w Wielkopolsce 1945-1947*.

Dla badań nad antykomunistycznymi organizacjami i oddziałami leśnymi w Wielkopolsce przełomowe są lata 2003/2004. To wtedy ukazało się dużo czasopism poświęconych tematyce żołnierzy wyklętych oraz innych organizacji opozycyjnych. W 2003 r. Jerzy Bednarek opublikował na łamach „Biuletynu Instytutu Pamięci Narodowej” artykuł pt. *Bezpieka wyleci dziś w powietrze* poświęcony oddziałowi Franciszka Olszówki ps. „Otto”. W tym samym roku w „Biuletynie Akowiec” Ksawery Jasiak zamieścił artykuł pt. *Podziemie zbrojne na Śląsku Opolskim*. W 2003 r. „Kronika Wielkopolski” zamieściła opracowanie Grażyny Schlender pt. *Opozycja antysocjalistyczna w Kaliszu w latach 1945-1953*. Rok później na łamach czasopisma „Pamięć i Sprawiedliwość” Waldemar Handke pisał o partyzantce na terenie południowej Wielkopolski, zaś Agnieszka Łuczak w tym samym numerze zamieściła artykuł dotyczący rozpracowywania WSGO „Warta”. Z kolei Waldemar Handke na łamach pisma „Grot. Zeszyty Historyczne” zamieścił pracę na temat oddziału „Dzielnego”. Ponadto w tym okresie ukazała się książka pt. *Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi* pod redakcją Janusza Wróbla i Joanny Żelazko, gdzie możemy znaleźć m.in. artykuł J. Bednarka pt. *Likwidacja Oddziału Stanisława Panka (Rudego) i procesy jego żołnierzy przed sądami wojskowymi*.

Nowy etap badań zaczął się w 2007 r., kiedy ukazało się pierwsze wydanie książki pt. *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, pod redakcją Agnieszki Łuczak i Aleksandry Pietrowicz. Publikacja ta stanowiła wówczas kompendium wiedzy na temat drugiej partyzantki w Wielkopolsce i do dziś jest ważną pozycją naukową, choć jej nakład został dawno wyczerpany. Książka oparta jest na materiałach wytworzonych przez organa represji Polski ludowej tzn. urzędy bezpieczeństwa publicznego, milicję oraz różnego rodzaju sądy. Publikację rozpoczyna artykuł Agnieszki Łuczak pt. *Podziemie niepodległościowe w Wielkopolsce. Próba charakterystyki*. Autorka na podstawie nowych źródeł przedstawia charakterystykę najciekawszych organizacji, jak na przykład WSGO „Warta”,

Polskie Siły Zbrojne, czy Krajowy Ośrodek „Kraj”. W drugim artykule Przemysław Zwiernik omawia młodzieżowe organizacje w Wielkopolsce, zwłaszcza z przełomu lat 40. i 50. O podziemiu narodowym w Wielkopolsce w latach 1942-1946 pisze Rafał Sierchuła. Postać kapitana Eugeniusza Kokolskiego oraz jego oddział omówił w swym artykule Jerzy Bednarek. W książce znajdują się też prace Waldemara Handke o Gedyminie Rogińskim ps. „Dzielny”, Daniela Szczepaniaka o oddziale Zygmunta Borostowskiego ps. „Bora”, a także Mirosława Orłowskiego, który pisał o działalności propagandowej Stronnictwa Narodowego.

W tym samym roku ukazała się książka będąca owocem współpracy regionalistów i historyków pt. *Ziemia Kępińska w latach 1945-1956*. Publikacja ta jest pokłosiem konferencji, która odbyła się w 2006 r. w Kępnie. Udział w niej wzięli, regionaliści, dziennikarze z „Gazety Kępińskiej” oraz badacze zajmujący się tą tematyką. Publikacja ukazała się pod redakcją historyków Jerzego Bednarka i Joanny Żelazko z łódzkiego oddziału IPN. W 2007 r., z inicjatywy lubelskiego oddziału IPN, została wydana książka pt. *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, pod redakcją Rafała Wnuka, Sławomira Poleszaka, Agnieszki Jaczyńskiej i Magdaleny Śladeckiej. Prócz obszarów, gdzie toczyły się najcięższe walki opozycji antykomunistycznej, takimi jak lubelskie i rejon świętokrzyski, autorzy omówili także partyzantkę antykomunistyczną w Wielkopolsce. W tym samym roku, na łamach rocznika naukowego pt. „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” Krzysztof Szwagrzyk opublikował artykuł pt. *Działania Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa wrocławskiego przeciwko oddziałowi Franciszka Olszówki ps. „Otto”*. Zaś w Kaliszu ukazał się *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, w którym Grażyna Schlender zamieściła cztery biogramy – Franciszka Olszówki ps. „Otto”, Stanisława Panka ps. „Rudy”, Stanisława Spaleniaka dowódcy antykomunistycznego oddziału partyzanckiego, Ziemowita Głabiszewskiego członka Polskiej Organizacji Podziemnej, który choć chciał walczyć z komunistami plakatami i drwiną, w czasie przypadkowej strzelaniny, zastrzelił w grudniu 1947 r. dwóch funkcjonariuszy UB. Warto zwrócić uwagę na dużą liczbę publikacji regionalnych z tego okresu. Na łamach „Kroniki Wielkopolskiej” Sabina Haszyńska opublikowała artykuł pt. *Leśni z rejonu ostrowskiego*, a w „Roczniku Kaliskim” ukazała się praca Grażyny Schlender poświęcona kaliskiej Młodzieżowej Organizacji Podziemnej „Orzeł”. W 2007 r. została opublikowana książka Tomasa Toborka pt. *Stanisław Sojczyński i Konspiracyjne Wojsko Polskie* wydana przez łódzki oddział IPN. Jest to historia o legendarnym dowódcy największego ogólnopolskiego zgrupowania zbrojnego, które działało także na terenie ziemi kaliskiej. W 2012 r. „Rocznik Pleszewski” zamieścił opracowanie Macieja Grzesińskiego pt. *WSGO „Warta” w Pleszewie*, a rok później w „Zapiskach Jarocińskich” ukazała się praca Tomasza Cieślaka pt. *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne na terenie powiatu jarocińskiego w latach 1945-1950*.

Epokę tę zamykają 2 niezmiernie ważne publikacje, które są podsumowaniem wieloletnich badań i odzwierciedlają oraz porządkują ówczesny stan wiedzy. W roku 2014 ukazała się książka Waldemara Handke pt. *Wielkopolska niezłomna. Żołnierze WSGO „Warta” 1945-1946*. W przedmowie książki podkreślono, że epoka wczesnych lat powojennych nie została dokładnie opisana i że jedną z takich białych plam pozostała WSGO „Warta”. Według autora celem jego pracy jest *przywrócić zbiorową pamięć o bohaterach poległych w obronie Polski (...) walczących z okupantem niemieckim w czasie II wojny światowej, ofiar różnego rodzaju obozów i łagrów, tak niemieckich, jak sowieckich. (...) dotyczy to również żołnierzy drugiej konspiracji skierowanej przeciwko sowieckim okupantom i ich polskojęzycznym kolaborantom*. Autor na początku książki zamieścił przysięgę jaką składali żołnierze wstępując w szeregi WSGO „Warta”, omawia strukturę organizacyjną, podkreślając że znamy ją przede wszystkim z ubowskich opracowań, zeznań świadków i podejrzanych, które przetrwały do naszych czasów. Zasadniczą częścią książki jest zbiór biogramów partyzantów, bohaterów tak, żeby czytelnik mógł *zawołać każdego po imieniu* pisze autor cytując Zbigniewa Herberta. Książka jest bardzo bogata w materiały źródłowe przechowywane głównie w archiwach IPN. Wiedzę o partyzantce w Wielkopolsce poszerza publikacja tego samego autora *Wielkopolski oddział „Dzielnego” 1945-1946* wydana w 2016 r. Otwiera ją wzniosła przysięga żołnierzy oddziału Gedymina Rogińskiego „Dzielnego”: *Przysięgam Bogu Wszechmogącemu i Królowej Korony Polskiej, że będę walczył w obronie wiary i honoru Ojczyzny przed nawałą komunizmu. Tak mi dopomóż Bóg*.

Jednak najważniejszą pozycją dotyczącą powojennej konspiracji w Wielkopolsce jest drugie wydanie wspomnianej już książki pt. *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956* pod redakcją Agnieszki Łuczak i Aleksandry Pietrowicz. Wydanie to, w stosunku do pierwszego, wzbogacone jest o artykuły poświęcone oddziałom powiązanym z WSGO „Warta”. Tomasz Cieślak i Maciej Grzesiński opracowali artykuł pt. *Kapitan Jan Kempieński vel Nowak „Błysk” – wielkopolski żołnierz niezłomny*. Z kolei Krzysztof Szwagrzyk opisał *Działania Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa wrocławskiego przeciwko oddziałowi Franciszka Olszówki „Otta” 23 grudnia 1945 r.-23 lutego 1946 r.* W książce znajdują się też artykuły m.in. Jerzego Bednarka pt. *Żołnierz Groźnego. Historia Stanisława Przybyłaka „Marianny” 1909-1953*, Waldemara Handke poświęcony oddziałowi AK Gedymina Rogińskiego „Dzielnego” – Mariana Rączki „Kościuszko” oraz artykuł Daniela Szczepaniaka pt. *Oddział Zygmunta Borostowskiego „Bora”*.

Agnieszka Łuczak w swoim artykule poświęconym podziemiu niepodległościowemu w Wielkopolsce omawia początki WSGO „Warta”. Zwraca też uwagę na sytuację w Polsce, w tym działania Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR i przymusowy pobór do tzw. „ludowego” Wojska Polskiego, czego wynikiem

był opór społeczny i samorzutnie powstające oddziały partyzanckie. Autorka pisząc o tej epoce cytuje Andrzeja Paczkowskiego, który nazwał *pierwszy okres przejmowania władzy przez Polską Partię Robotniczą, przypadający na lata 1944-1947/1948, okresem podboju państwa*. Autorka zwróciła też uwagę, że w 1945 r. „Warta” przez pewien czas działała równolegle z Delegaturą Sił Zbrojnych na Kraj. Książka pt. *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956* zawiera zbiór cennych dokumentów dotyczących WSGO „Warta”. Można tu znaleźć rozkazy, np. pierwszy powołujący organizację, drugi, w którym Rzewuski określa WSGO „Warta” jako apolityczną jednostkę wojskową. W trzecim rozkazie „Hańcza” przedstawił cele „Warty”, a w czwartym określił obszar działalności organizacji jako Wielkopolskę i tereny bezpośrednio do niej przyległe. Do najważniejszych dokumentów należy rozkaz nr 8 z 15 XI 1945 r. rozwiązujący WSGO „Warta” z dniem 30 XI 1945 r. Poza tym publikacja zawiera wartościowe wykazy, np. antykomunistycznych organizacji i oddziałów zbrojnych w Wielkopolsce w latach 1945-1956. Znajdziemy tu m.in. oddziały wywodzące się z AK, DSZ, WSGO „Warta”, Wolność i Niezawisłość. Prócz oddziałów zbrojnych omówiono też niepodległościowe organizacje młodzieżowe, m.in. propagandowe, wojskowo-dywersyjne i harcerskie. Z kolei wydana rok później publikacja pt. *Wyklęci 1944-1963. Żołnierze podziemia niepodległościowego w latach 1944-1963*, pod redakcją Kazimierza Krajewskiego i Tomasza Łabuszewskiego, ma charakter źródłowy i jednocześnie popularyzatorski. Pozycja odnosi się do żołnierzy pierwszej i drugiej konspiracji walczących na terenie II Rzeczypospolitej, a potem tzw. Polski lubelskiej z okupantem sowieckim. Autorzy tej książki piszą o bohaterach z różnych regionów Polski. Na jej stronach występują m.in. Zygmunt Szendzielarz ps. „Łupaszka”, Hieronim Dekutowski ps. „Zapora”, Franciszek Jaskulski ps. „Zagończyk”, Danuta Siędkówna ps. „Inka”, Stanisław Sojczyński ps. „Warszyc”. W książce tej A. Łuczak w krótki sposób przedstawiła historię WSGO „Warta”. Są tu też artykuły m.in. J. Bednarka, K. Jasiaka, T. Toborka.

Znaczącym przedsięwzięciem Instytutu Pamięci Narodowej jest wydawana od 2002 r. publikacja pt. *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*. Poszczególne tomy ukazują się w systemie holenderskim. Ostatni szósty tom został wydany w 2021 r. Możemy tu znaleźć biogramy takich osób jak ppłk. Andrzej Rzewuskiego ps. „Hańcza”, twórcy i dowódcy WSGO „Warta” autorstwa Agnieszki Łuczak, czy też biogram tragicznego i bohaterskiego partyzanta z rejonu Kępna Franciszka Olszówki ps. Otto” napisany przez Krzysztofa Szwagrzyka.

Nasze wydawnictwo poświęcone jest żołnierzom wyklętym Wielkopolski ze szczególnym uwzględnieniem ziemi kaliskiej obejmującej teren byłego województwa kaliskiego z lat 1975-1998. Dodatkowo uwzględniono powiat turecki związany z Kaliszem ze względu na zbliżoną historię i wspólne działania AK w czasie okupacji, a także ze względu na strukturę organizacyjną WSGO „Warta”. Książka składa

się z 9 artykułów, z czego historii WSGO „Warta” poświęconych jest 5. Omawiają one tę problematykę z uwzględnieniem poszczególnych inspektoratów i obwodów.

Największe miasto Wielkopolski południowo-wschodniej Kalisz był w strukturach WSGO „Warta” siedzibą inspektoratu. Książkę otwiera artykuł pt. *Inspektorat Kaliski kryptonim „Nowy Tomyśl” Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”*. Autorka Grażyna Schlender przedstawiła pokrótce ruch oporu w Kaliszu w czasie okupacji niemieckiej. Okres ten był bardzo ważny, bowiem wówczas, w wyniku prześladowań Niemców, Kalisz stracił całą kadrę przywódczą, przede wszystkim wywodzącą się z AK. Choć działało tu kilka organizacji w 1945 r. w Kaliszu nie było ani jednego oficera, który miałby doświadczenie w działalności konspiracyjnej. Dlatego kiedy ppłk Andrzej Rzewuski zaczął tworzyć struktury WSGO „Warta” w maju 1945 r. powołał w Kaliszu tylko Komendę Obwodu Kalisz, a na jej dowódcę wyznaczył zastępcę komendanta ostatniego Obwodu AK w Kaliszu w czasie okupacji hitlerowskiej, zawodowego sierżanta Albina Lisewskiego ps. „Biegacz”. Inspektorat Kaliski formalnie został powołany przez „Hańczę” na początku czerwca 1945 r. W jego skład wchodziły powiaty kaliski i turecki. Komendantem inspektoratu został kapitan Józef Sikorski⁵ uczestnik kampanii wrześniowej i żołnierz AK, niezwiązany ze środowiskiem kaliskim. Miał on mieszkania w Ostrowie Wielkopolskim i Ostrzeszowie. Do komendy Obwodu w Kaliszu dojeżdżał. Zasadnicza część artykułu jest w całości poświęcona struktutom WSGO „Warta”, ponieważ na terenie inspektoratu nie działały na stałe żadne oddziały leśne powiązane z „Wartą”⁶. Zostały też omówione aresztowania i procesy członków WSGO „Warta”.

Największy obszar na terenie południowo-wschodniej Wielkopolski zajmował Inspektorat Ostrowski krypt. „Szamotuły”. Został on powołany przez ppłk. Rzewuskiego 10 V 1945 r. i obejmował 4 powiaty: ostrowski, jarociński z siedzibą w Pleszewie, kępiński i krotoszyński. Autor artykułu pt. *Inspektorat Ostrowski Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” kryptonim „Szamotuły”* Maciej Grzesiński na początku omówił powojenną historię Ostrowa Wielkopolskiego, poczynając od wyzwolenia miasta w 1945 r., w czym udział mieli żołnierze AK. Następnie naświetlił proces powstawania struktur WSGO „Warta” i podkreślił rolę przedstawicieli Ostrowa Wielkopolskiego w tym procesie, szczególnie komendantów AK w czasie okupacji, z którymi ppłk Rzewuski wielokrotnie spotykał się już od stycznia 1945 r. Wymienić tu należy Jana Kołodzieja ps. „Drwal” ostatniego komendanta AK w Ostrowie Wielkopolskim, Stefana Baranowskiego ps. „Mieczysław” komendanta Obwodu AK w czasie okupacji oraz Czesława Mocka ps. „Spirytus”,

⁵ Awansowany na ppłk. w październiku 1945 r., po ujawnieniu się z działalności w AK.

⁶ Choć przechodziły tu inne jednostki partyzanckie, np. oddział „Groźnego”, oddział por. Jankowskiego ps. „Orlik”. W powiecie kaliskim we wsi Nowa Kaźmierka w rejonie Chocza został ujęty przez UB Gedymin Rogiński „Dzielny”.

członka Inspektoratu Rejonowego AK i dowódcy oddziału partyzanckiego. Autor podkreślił znaczenie spotkania w Ostrowie Wielkopolskim, kiedy to Rzewuski 10 V 1945 r. powołał WSGO „Warta”. Odbędzie się ono w mieszkaniu Stefana Baranowskiego. Inspektorat Ostrowski obejmował 5 obwodów: Ostrów Miasto, Ostrów Powiat, Obwód Jarociński z siedzibą w Pleszewie oraz kępiński i krotoszyński. Do najważniejszych zadań inspektoratu należało utrzymywanie kontaktu z działającymi na terenie oddziałami, głównie poakowskimi, prowadzenie działalności wywiadowczej dotyczącej ruchu wojsk sowieckich i polskich, obserwacja działaczy partyjnych i funkcjonariuszy UB. Już na przełomie maja i czerwca nawiązano kontakt z oddziałem dowodzonym przez Ludwika Sienieckiego ps. „Szary”, w czerwcu z Feliksem Pałusem⁷ ps. „Kwiatkowski”, który zorganizował we wsi Moszczanka, na północ od Ostrowa Wielkopolskiego, własną placówkę WSGO „Warta”. W lipcu dowództwo Inspektoratu Ostrowskiego nawiązało kontakt z Janem Kempieńskim ps. „Błysk”. Oddziały te odgrywały dużą rolę w strukturze Inspektoratu Ostrowskiego, co podkreślił autor w swoim artykule. Pierwszym komendantem inspektoratu został mjr Stefan Baranowski ps. „Małek”.

Tomasz Cieślak w swoim artykule pt. *Zbrojne podziemie niepodległościowe i konspiracja antykomunistyczna na terenie powiatu jarocińskiego w latach 1945-1946* omawia historię WSGO „Warta” w tym rejonie. Zwraca uwagę, że komendę obwodu ppłk Rzewuski utworzył nie w stolicy powiatu, ale w Pleszewie, który znajdował się wówczas w powiecie jarocińskim. Należy wyjaśnić, że Pleszew zarówno w czasie okupacji, jak i po wojnie, wyróżniał się dużo większą aktywnością i walczył z okupantem, najpierw niemieckim, a potem komunistycznym. O ile w Jarocinie znajdowała się siedziba UB, to w Pleszewie funkcję burmistrza pełnił Jan Barański, wcześniej członek AK, a następnie WSGO „Warta”. Pracownikiem Zarządu Miejskiego był tutaj też Roman Baraniak – komendant Obwodu WSGO „Warta”. Autor podkreśla, że choć w powiecie jarocińskim nie miał stałej bazy żaden oddział partyzancki, to na tym terenie były bardzo aktywne duże oddziały Jana Kempieńskiego „Błyska”, ppor. Zygmunta Borostowskiego ps. „Bora” oraz Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielný”, czy oddział Leona Wesołowskiego ps. „Wichura”.

⁷ Ujawnił się w 1947 r., dziesięć lat później przeniósł się do Kalisza, gdzie w 1990 r. zorganizował Oddział Światowego Związku Żołnierzy AK w Kaliszu, którego od 1993 r. był prezesem. Z jego inicjatywy ufundowano w latach 1990-2005 m.in. tablicę upamiętniającą Powstanie Warszawskie, pomnik w hołdzie żołnierzom AK. Zaś na cmentarzu tyńieckim postawiono pomnik z nazwiskami i imionami 56 żołnierzy AK zamordowanych w lesie skarszewskim oraz Pomnik Nieznanego Żołnierza. Feliks Pałus zmarł w Kaliszu w 27 II 2012 r. Pochowany w grobowcu rodzinnym na cmentarzu w Raszkowie. Zob. G. Schlender, *Feliks Pałus*, [w] *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, t. IV, red. Bogumiła Celer, Kalisz 2023, s. 426-427; Archiwum Państwowe w Kaliszu, Światowy Związek Żołnierzy AK Oddział w Kaliszu, sygn. 43, Akta osobowe członków oddziału – Feliks Pałus 1989-2012.

Artykuł autorstwa Daniela Szczepaniaka pt. *Zarys dziejów konspiracji antykomunistycznej w powiecie krotoszyńskim w latach 1945-1953* ujmuje opór społeczeństwa w sposób całościowy. Autor omówił historię Obwodu Krotoszyńskiego od chwili, kiedy został on utworzony z inicjatywy kpt. Tadeusza Tyrakowskiego ps. „Kordzik”, pierwszego komendanta obwodu. Ważną postacią był też por. Władysław Kędziński ps. „Lech”, ostatni dowódca AK w Krotoszynie, a jednocześnie od lutego 1945 r. komendant powiatowy MO, a z chwilą utworzenia WSGO „Warta” szef sztabu Obwodu Krotoszyńskiego. Obwód ten był częścią Inspektoratu WSGO „Warta” w Ostrowie Wielkopolskim. Na terenie powiatu krotoszyńskiego działało wiele grup poakowskich, które zostały przekształcone w oddziały WSGO „Warta”, m.in. Czesława Mocka ps. „Spirytus”, Feliksa Antoniewicza ps. „Rak”, por. Stefana Baranowskiego ps. „Małek”, Karola Smockiewicza ps. „Smok” oraz oddział Zygmunta Borostowskiego ps. „Bora”. Poza tym w powiecie tym aktywne były organizacje młodzieżowe. Jedną z nich było Podziemie Harcerskie „Zawisza”. Najbardziej znaną akcją tej organizacji było rozbrojenie w Koźminie żołnierza radzieckiego, a także zastrzelenie komendanta MO w Rozdrażewie. Z kolei młodzież liceów w Koźminie i Krotoszynie utworzyła organizację Gwardia Patriotów Polskich. Jej członkowie w maju 1950 r. przecięli w kilku miejscach linię telefoniczną Moskwa-Legnica. Ciekawą akcją przeprowadziła organizacja Armia Krajowa „Zemsta”. W jej skład wchodziła młodzież ucząca się różnych zawodów m.in. fryzjera i blacharza. Członkowie „Zemsty” podczas akademii z okazji 70. urodzin Józefa Stalina rozbili podczas uroczystej akademii w hotelu zamkowym w Koźminie ampułki z gazem łzawiącym. Z kolei w Obrze Starej koło Koźmina Grzegorz Trawiński założył w 1949 r. organizację Polskie Wojsko Podziemne. Grupie tej udało się zdemolować świetlicę Związku Młodzieży Polskiej w przeddzień obchodów 70. rocznicy urodzin Stalina, a w miejsce zrzuconego portretu przywódcy Związku Radzieckiego, młodzi konspiratorzy powiesili wizerunek premiera Stanisława Mikołajczyka.

Dariusz Żurek w artykule pt. *Działalność podziemia antykomunistycznego w powiecie kępińskim po II wojnie światowej* podkreślił specyfikę tego rejonu, gdzie w czasie wojny Niemcy sprowadzili wielu osadników, realizowali akcje „powrót do Rzeszy” i zmusili ponad 30 % Polaków do podpisania volkslisty. Już w maju 1945 r. w Kępnie został utworzony Obwód WSGO „Warta” należący do Inspektoratu Ostrowskiego. W skład obwodu prócz powiatu kępińskiego wchodziły również powiaty namysłowski, ostrzeszowski, sycowski i oleśnicki. Komendantem obwodu został mianowany kpt. Edward Mazur ps. „Dąb” osoba o wysokich kwalifikacjach przywódczych. Na tym terenie działała silna grupa leśna dowodzona przez Franciszka Olszówkę ps. „Otto”, która weszła w strukturę WSGO „Warta”. Po rezygnacji Mazura z funkcji komendanta, stanowisko to objął przybyły z Krotoszyna Tadeusz Tyrakowski ps. „Kordzik”. Bardzo szybko doszło do licznych konfliktów, m.in. z Olszówką. Zmusił on „Otto” do przekazania środków finansowych oddziału

nie bacząc na nadchodzącą zimą. Autor opisuje też Krwawą Kępińską Noc i reakcję Olszówki, który w odpowiedzi zdobył siedzibę UB w Kępnie. Poza tym autor opisuje inne oddziały leśne, w tym m.in. „Rudego”, „Waldemara” oraz Konspiracyjne Wojsko Polskie.

Ponadto książka zawiera cztery artykuły w ujęciu tematycznym. Pierwszy z nich autorstwa Karoliny Bittner nosi tytuł *Niepodległościowe organizacje młodzieżowe w powiatach kaliskim i ostrowskim. Próba charakterystyki*. Na początku autorka omówiła ogólnopolskie opracowania zwracając uwagę na niedostatek informacji na temat Wielkopolski. Skupiła się na organizacjach działających zarówno w miastach, jak i na wsi. Zwróciła uwagę, że choć czasami młodzież miała broń, to rzadko jej używała. Walczyła przede wszystkim metodami propagandowo-kolportażowymi i dywersyjnymi. Tylko Ziemowit Głabiszewski z Polskiej Organizacji Podziemnej w Kaliszu w kaliskim parku zastrzelił w obronie własnej dwóch pracowników UB. Sam został skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu na karę śmierci i stracony 6 VII 1948 r. w kaliskim więzieniu. Bardzo aktywna była grupa Spaleniaka uzbrojona i wyposażona przez partyzantów kpt. Eugeniusza Kokolskiego ps. „Groźny”. Była to jedyna grupa młodzieżowa na tym terenie, która współdziałała z oddziałem dorosłych partyzantów. Podkreślić trzeba, że 4 członków grupy Spaleniaka, w tym dowódca zostali skazani na karę śmierci. Wyrok wykonano w kaliskim więzieniu. Na terenie Kalisza działały jeszcze organizacje – Hufce Wolnej Słowiańszczyzny, Młodzieżowa Organizacja Podziemna „Orzeł”, grupa „Burza” Juranda Piotrowskiego. Z kolei w Ostrowie Wielkopolskim aktywną i radykalną organizacją był „Biały Orzeł”, a w latach 50. „Białe Sokoły”, potem „Zdjęta Korona”, w jej skład wchodziła młodzież pracująca. Tego typu organizacje działały też na wsi, m.in. w Godzieszach, Liskowie i Nowych Skalmierzycach.

Ponadto możemy tu znaleźć jeszcze 3 artykuły związane z omawianym terenem. Spojrzenie z przeciwnej strony, to znaczy nie z punktu widzenia żołnierzy wyklętych, a tych co ich tropili i niszczyli, przedstawił Rafał Kościański w swoim artykule pt. *Aparat bezpieczeństwa i jego rola w likwidacji podziemia zbrojnego w Wielkopolsce południowo-wschodniej*. Autor przede wszystkim omówił powstawanie aparatu bezpieczeństwa i osoby, które go tworzyły i w nim działały. Poczynając od Stefana Szota, który był szefem Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu i tworzył struktury UB w całym województwie. Autor omówił szefów powiatowych urzędów bezpieczeństwa, z których należy wymienić przynajmniej trzech. Pierwszym kierownikiem PUBP w Kaliszu był Jan Fijał. Związany z PPR i Armią Ludową. Brał udział w przeprowadzeniu reformy rolnej, wyborów do Sejmu i aktywnie tępił podziemie niepodległościowe, niestety zwolniony jako podejrzany o udział w zabójstwie 5 Żydów uciekinierów z getta. Z kolei w Ostrowie Wielkopolskim organizatorem i pierwszym kierownikiem PUBP był Edward Cyran, ten też jak się okazało w latach 50., był w czasie wojny zamieszany w zabój-

stwo 2 żołnierzy Armii Czerwonej. O poziomie ówczesnych pracowników aparatu bezpieczeństwa świadczy wypowiedź Pawła Ładniaka kierownika PUBP w Kępnie *Kto ma cztery klasy szkoły podstawowej to nasz, kto ma siedem klas to już reakcjonista, a kto ma maturę to faszysta*. Autor omówił też gromadzenie danych o oddziałach jako metodę walki z podziemiem niepodległościowym, a zwłaszcza rolę agentów UB, którzy często wywodzili się ze środowiska kryminalistów i przyczynili się do rozbicia wielu oddziałów partyzanckich. Na przykład agent „Skowroński” doprowadził do rozbicia oddziału „Błyska”, a informator „Będzichowski” przeniknął do grupy „Groźnego”, co doprowadziło do rozbicia oddziału i śmierci Kokolskiego. Natomiast agent „Wera” naprowadził grupę operacyjną z Kalisza do wsi Nowa Kaziemierka, gdzie ukrywał się „Dzielny”.

Dużą rolę w niszczeniu podziemia niepodległościowego odegrał wymiar sprawiedliwości tzw. Polski Ludowej. Paweł Wąs w artykule pt. *Procesy żołnierzy podziemia niepodległościowego przed sądami doraźnymi Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Wielkopolsce południowo-wschodniej (kwiecień-czerwiec 1946). Zarys problematyki* omawia sądownictwo KBW i wyjaśnia czym były i jaką rolę pełniły te sądy. Przeprowadzały procesy w trybie przyspieszonym i wydawały surowe wyroki. Sądy te miały rozpatrywać sprawy dotyczące niebezpieczeństwa powszechnego, zabójstw i kradzieży rozbójniczych. Ich wyroki były ostateczne. Skazańca mógł ułaskawić jedynie prezydent Krajowej Rady Narodowej, czyli Bolesław Bierut. W południowej Wielkopolsce pierwsza rozprawa prowadzona przez sąd doraźny KBW odbyła się w Ostrowie Wielkopolskim. Był to proces przeciw członkom oddziału partyzanckiego Józefa Placka ps. „Cień”. Z kolei w Kępnie sąd doraźny sądził 2 członków oddziału Franciszka Olszówki ps. „Otto”, Mieczysława Siberę oraz Stefana Strzelczyka. Obaj zostali skazani na karę śmierci. Ich wnioski do prezydenta KRN nie zyskały poparcia sędziego. Wyrok wykonano. Na sesji wyjazdowej w Jarocinie stanęło przed sądem doraźnym 2 członków oddziału „Dzielnego” Stanisław Pawlak i Henryk Janicki. Obaj zostali skazani na karę śmierci. W Kaliszu 17 V 1946 r. sąd KBW rozpatrywał sprawę Stanisława Łopińskiego członka oddziału „Dzielnego”, który otrzymał wyrok 12 lat więzienia. Działalność sądów KBW, których zadaniem było terroryzować i zastraszać ludność cywilną do dziś nie jest dobrze znana i rozpowszechniona w świadomości społecznej.

Łukasz Przybyłka w swoim artykule pt. *Źródła do dziejów zbrojnego podziemia antykomunistycznego w Wielkopolsce południowo-wschodniej w zasobie Oddziałowego Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu* omówił materiały wytworzone w okresie stalinizmu, to jest w latach 1944-1956. Wprowadzanie systemu komunistycznego powodowało w Polsce duży opór społeczny i zbrojny. Przeciw takim środowiskom UB zakładało rozpracowania obiektowe, m.in. „Las” w stosunku do osób, które w czasie amnestii 1947 r. zdały broń. Z kolei w stosunku do członków organizacji WSGO „Warta”, która działała w latach 1945-1946 ubecy założyli

w październiku 1950 r. rozpracowanie obiektowe krypt. „Merkur”. Rozpracowanie krypt. „Zguba” dotyczyło środowiska byłych członków AK. Autor przedstawił też akta operacyjne i śledcze, które skrupulatnie archiwizował Wydział „C” KWMO/WUSW w Poznaniu. Możemy tam znaleźć ankiety personalne, przesłuchania świadków, postanowienia do odpowiedzialności karnej, a także liczne decyzje bezpieki, prokuratur i sądów. Na przykład w ankiecie personalnej znajdują się dane osobowe figurantów spraw, pseudonimy *zabarwienie sprawy, czyli krótka notka na temat działalności osoby podejrzanej lub oskarżonej*. Autor zwrócił uwagę, że dużo informacji na temat podziemia zbrojnego i w ogóle opozycji na danym terenie można znaleźć w aktach wytworzonych przez jednostki MO. Są to raporty, meldunki, wykazy, karty ewidencyjne. Dużym zainteresowaniem cieszą się opracowania Komendy Wojewódzkiej MO w Poznaniu, a dotyczące np. „Błyska”, „Bory”, grupy Spaleniaka, a także WSGO „Warta”. W artykule znajdują się też informacje na temat więzienia karno-śledczego w Poznaniu i centralnych więzień we Wronkach i Rawiczu oraz ludzi tam przetrzymywanych. Zachowały się skorowidze i księgi więzienne. Od lat 40. do września 1956 r. więziennictwo było częścią resortu bezpieczeństwa.

Liczymy na to, że książka ta przyczyni się do zlikwidowania kolejnych białych plam i przybliży historię naszego regionu z ciężkich lat stalinizmu. W książce tej wykorzystaliśmy wiele cennych źródeł z kilkunastu archiwów w Polsce⁸. Dużo informacji kryją zasoby IPN, a zwłaszcza oddziału poznańskiego.

Mamy nadzieję, że zamieszczone materiały zostaną wykorzystane przez następne generacje badaczy. Książkę tę dedykujemy pasjonatom historii, regionalistom, a przede wszystkim patriotom.

Chciałabym podziękować recenzentom dr. hab. Jerzemu Bednarkowi i dr. hab. Waldemarowi Handke, których doświadczenie i trafne uwagi merytoryczne były bardzo pomocne w trakcie prac nad tą książką. Pragnę także podziękować autorom i wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej publikacji.

dr Grażyna Schlender

⁸ Materiały pochodzą z Archiwów Państwowych: w Kaliszu, Poznaniu, Radomiu oraz Archiwum Akt Nowych w Warszawie; Archiwów Instytutu Pamięci Narodowej: w Warszawie, Katowicach, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie i Wrocławiu; muzeów - Muzeum Regionalnego im. Hieronima Ławniczaka w Krotoszynie, Muzeum Regionalnego w Jarocinie, Muzeum Ziemi Kępińskiej im. Tadeusza Piotra Potworowskiego w Kępnie a także z Archiwum Instytutu im. Stefana „Grota” Roweckiego w Lesznie.

INSPEKTORAT KALISKI KRYPTONIM „NOWY TOMYŚL” WIELKOPOLSKIEJ SAMODZIELNEJ GRUPY OCHOTNICZEJ „WARTA”

1. Partyzantka antyniemiecka na terenie ziemi kaliskiej w czasie okupacji hitlerowskiej

W czasie okupacji największą i najsilniejszą organizacją w Kaliszu była Służba Zwycięstwu Polski, potem przekształcona w Związek Walki Zbrojnej, a w 1942 r. w Armię Krajową. Jednak należy koniecznie wymienić kilka innych organizacji, które odgrywały na tym terenie dużą rolę. Ugrupowania narodowe już w październiku 1939 r. utworzyły Organizację Jedności Narodowej. Jej pierwszymi przywódcami byli por. Antoni Strzelczyk ps. „Kazik” i o. Julian Mirochna ps. „Kawka”, gwardian kaliskiego klasztoru franciszkanów. Po połączeniu się z Tajną Organizacją Wojskową i poznańską Narodową Organizacją Bojową kaliska OJN przekształciła się w Narodową Organizację Wojskową. Potem współpracowała zarówno z ZWZ, jak i Narodowymi Siłami Zbrojnymi, które powstały jesienią 1942 r., na ich czele stał Czesław Wszędobyl ps. „Wiktor Kaliski”. Porucznik Marian Kwiatkowski ps. „Konrad”, który kierował NOW w Kaliszu i Koninie, blisko współpracował z ppor. Wiesławem Laskowskim ps. „Sławek” komendantem Obwodu ZWZ w Kaliszu. Z organizacją NOW współpracowało także ugrupowanie „Miecz i Pług” utworzone przez Konrada Wünche. Dużą część tej grupy stanowili Polacy pochodzenia niemieckiego, którzy w czasie wojny zmuszeni byli podpisać volkslistę. Prowadzili oni głównie pracę wywiadowczą¹. W styczniu 1944 r. organizacja ta została przyjęta do AK. Ważną postacią w kaliskim ruchu oporu był o. Mirochna. W klasztorze oo. franciszkanów przechowywano radio i dlatego OJN mogła prowadzić nasłuch i wydawać własną gazetkę pt. „Jedność Narodowa”. Ojciec Mirochna odbierał przysięgi na wierność zarówno od członków OJN, jak i ZWZ. Nazywany był też sumie-

¹ Do grupy tej należeli m.in. Zofia Wünche, Jerzy Drescher, Elwira Fibiger, Wilhelm Fulde, Bronisław Lompe, Irena Stark, Bożena Deutschmann. Zob. R. Sierchuła, *Konspiracja Narodowa w Kaliszu w latach 1942-1945*, „Polonia Maior Orientalis”, 2016, t. III, s. 104; *Armia Krajowa w Kaliszu. Zarys historii wojennej Kaliszan 1914-1945*, oprac. Jurand Piotrowski, Kalisz 2004, s. 108.

niem Kalisza². Aresztowano go w Warszawie i po ciężkim śledztwie został zamordowany przez Niemców w lipcu 1942 r. w Forcie VII w Poznaniu³. W obronie przed wysiedleniem Polaków i drakońskimi prawami Niemców⁴ Stronnictwo Ludowe „ROCH” utworzyło we wrześniu 1940 r. Straż Chłopską „Chłostrą”. Organizacja ta już w październiku przekształciła się w Bataliony Chłopskie⁵. W obwodzie kaliskim utworzono 14 placówek tej organizacji, a komendantem obwodu w Kaliszu był Stanisław Karpala ps. „Skała”, był on też komendantem ruchu ludowego, po wojnie starostą kaliskim⁶. Z kolei Batalionami Chłopskimi na tym terenie dowodził Ignacy Rataj ps. „Przeor”, po wojnie komendant Milicji Obywatelskiej w Kaliszu.

2. Związek Walki Zbrojnej-AK w Kaliszu w czasie okupacji hitlerowskiej

W Kaliszu struktury konspiracyjne ZWZ-AK zaczęły powstawać w październiku 1939 r. Wtedy to do miasta z Warszawy wrócił ppor. Emil Sztark⁷ ps. „Mocny”, który kontakt ze SZP nawiązał za pośrednictwem Zofii Kossak-Szczuckiej. W Warszawie został zaprzysiężony i otrzymał polecenie powrotu do Kalisza, by utworzyć tam struktury obwodu powiatowego SZP. Został pierwszym komendantem obwodu SZP⁸. Kiedy 13 XI 1939 r. SZP przekształcono w ZWZ zmienił się schemat organi-

² Kiedy w 1940 r. przyszedł do o. Mirochny mężczyzna do spowiedzi prosząc o rozgrzeszenie, bo podpisał volkslistę i pytał co ma począć, bo wydaje mu się, że postąpił źle, o. Mirochna zapytał kto mu wydał czerwoną kartę, a gdy padła odpowiedź, że władza niemiecka, o. Mirochna oświadczył krótko: *Niech idzie do władzy niemieckiej po rozgrzeszenie*. Mężczyzna poszedł do niemieckiego urzędu i powiedział: *Jestem Polakiem. Ich bin Pole*, oddał czerwoną kartę, od gestapowca dostał 2 razy w twarz i „kopa w tyłek”, ale otrzymał biały ausweis Polaka. Po tym mógł się poczuć Polakiem, porządnym i odważnym człowiekiem. Zob. Archiwum Państwowe w Kaliszu (dalej cyt. APK), Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 234, s. 22, Wspomnienia Stefana Janusza ps. „Wiktor” i „Feliks”, ogniomistrza, od października 1939 r. członka konspiracyjnej kadry 29. Pułku Strzelców Kaniowskich i 25. Pułku Artylerii Lekkiej w Kaliszu, w lutym 1940 r. wysiedlonego do Jasła, gdzie wszedł do ZWZ-AK. W lutym 1945 r. wrócił do Kalisza, pracował m.in. w Starostwie Powiatowym, członek Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”. Zob. *Armia Krajowa w Kaliszu...*, dz. cyt., s. 147.

³ W 1943 r. Niemcy rozwiązyali zakon oo. franciszkanów w całym Kraju Warty.

⁴ Za nielegalny ubój świni groziło zesłanie do Auschwitz, poza tym Niemcy rozdzielali rodziny i wysyłali rolników mężczyzn na roboty do III Rzeszy.

⁵ Od 1943 r. Bataliony Chłopskie włączono do sił zbrojnych w kraju, podlegały one Naczelnemu Wodzowi w Londynie. Zob. *Armia Krajowa w Kaliszu...*, dz. cyt., s. 119.

⁶ Podejrzewany był o współpracę z oddziałem por. Eugeniusza Kokolskiego ps. „Groźny”.

⁷ Ukończył on w Kaliszu szkołę średnią, podczas I wojny światowej działał tu w Polskiej Organizacji Wojskowej. Walczył nad Bzurą i brał udział w obronie Warszawy, gdzie został po kapitulacji członkiem organizacji SZP.

⁸ Organizacja powołana z polecenia zwierzchnika sił zbrojnych marszałka Edwarda Rydza „Śmigłego” w Warszawie 27 IX 1939 r. Komendantem sztabu SZP został gen. Michał Tokarzew-

zacyjny. W Łodzi utworzono okręg o kryptonimie „Barka”, na którego czele stał gen. Leopold Okulicki ps. „Kula”. W skład okręgu „Barka” wszedł Inspektorat Kaliski krypt. „Sitowie”⁹. W 1940 r. ppor. Emil Sztark zorganizował Inspektorat Rejonowy ZWZ w Kaliszu krypt. „Sitowie”, w jego skład wchodziły obwody: Kalisz krypt. „Wyspa”, Konin krypt. „Grzywa” i obwód Turek krypt. „Derwisz”, a także obwód Koło – w trakcie organizacji. Po utworzeniu inspektoratu zastępcą „Mocnego” został kpt. Jan Bezner ps. „Szary”, przeszkolony w Łodzi do prowadzenia działalności w warunkach konspiracyjnych. Prócz tego kierował w Kaliszu wywiadem¹⁰. Komendantem na miasto Kalisz był por. Wiesław Laskowski ps. „Sławek”. Kadre oficerską i podoficerską konspiracyjnej 25. Dywizji Piechoty¹¹ reprezentował w ZWZ chor. Czesław Matuszewski¹², jego zastępcą był chor. Stanisław Piotrowski¹³. Komendant Sztark prowadził rozmowy z Antonim Strzelczykiem i o. Julianem Mirochną w sprawie połączenia OJN z ZWZ. Udało się to częściowo, do ZWZ weszły też niektóre oddziały Batalionów Chłopskich. W październiku 1939 r. na polecenie kpt. Emila Kumora z Komendy Głównej przyjechał z Warszawy do Kalisza Władysław Kelm ps. „Ibir”, a potem „Cyklop”. Miał on, nie zwracając uwagi na siebie, zbierać informacje o rozmieszczeniu wojsk niemieckich na terenie ziemi kaliskiej. W styczniu 1940 r. nawiązał kontakt z komendantem inspektoratu Emilem Sztarkiem, a potem z dowódcą obwodu Kalisz miasto z Wiesławem Laskowskim ps. „Sławek”. ZWZ prowadził nasłuch radiowy rozgłośni aliantów zachodnich, udostępniał uzyskane informacje i rozprowadzał prasę konspiracyjną, którą dostawał z Komendy Okręgu w Łodzi – „Biuletyn Informacyjny”, „Żołnierz Polski” i „Insurekcja”. Trzeba tu przypomnieć, że w czasie okupacji Polakom za posiadanie radia groziła śmierć. Porucznik Laskowski nawiązał w tym okresie współpracę z miejscową inteligencją, oficerami oraz z harcerstwem. Pierwszym harcerzem, który dotarł do Laskowskiego był Hieronim Piszczorowicz, dawny znajomy, z którym Laskowski przed wojną pracował w Sądzie Okręgowym w Kaliszu. Zaraz potem zgłosili się Eugeniusz Kisman i Jerzy Ast, który choć poszukiwany przez Niemców był łącznikiem i przyprowadzał do komendanta kolejnych harcerzy. Wkrótce dołączyli Franci-

ski-Karaszewicz ps. „Torwid”, a zastępcą płk Stefan Rowecki ps. „Grabica”. Miała charakter wojskowy i ponadpartyjny.

⁹ W strukturze ZWZ-AK Inspektorat nosił nazwę „Sitowie”. Natomiast Obwód Kalisz, który powstał wcześniej „Wyspa”. Ponadto w skład inspektoratu wchodziły: obwody Konin krypt. „Grzywa” i Turek krypt. „Derwisz”. Inspektorat w Kaliszu uległ likwidacji 8 VIII 1943 r., a Obwód Kalisz „Wyspa” został włączony do Inspektoratu Sieradz-Wieluń przyjmując krypt. „Torfowisko”. Tamże, s. 85.

¹⁰ APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 234, Wspomnienia Stefana Janusza ps. „Wiktor” i „Feliks”, s. 16.

¹¹ Składała się ona m.in. z 29. PSK i 25. PAL.

¹² Zatrzymany w lutym 1941 r. podczas akcji Gestapo wymierzonej przeciw kaliskiej inteligencji.

¹³ Tamże.

szek Ożmina i Władysław Piszczak, którzy przed wkroczeniem Niemców do Kalisza zakopali w lesie broń i materiały wybuchowe. Odnaleźli je w lutym 1940 r. i zameldowali o tym ppor. Wiesławowi Laskowskiemu. W ten sposób tworzyła się harcerska drużyna ZWZ. Przysięgę na wierność organizacji od harcerzy przyjmował Laskowski w mieszkaniu przy ul. Lipowej 2 w Kaliszu. Lokal ten załatwił i przygotował harcerz Eugeniusz Chojnacki. Harcerze na początku trochę przypadkowo włączyli się w działalność propagandową ZWZ. Korzystali z radia, które ukrył ich przedwojenny znajomy Józef Wojtczak. Miał on mieszkanie służbowe w budynku Kaliskiego Towarzystwa Wioślarskiego i zdołał ukryć radio. Lokal na rozkaz ppor. Laskowskiego otrzymał krypt. „Józef”, a podharcemistrz Piszczorowicz miał obowiązek przekazywania komunikatów od „Józefa” do komórki propagandy¹⁴. Bliskie kontakty z harcerstwem zapewniały stały dopływ świeżych kadr do ZWZ. Emil Sztark ps. „Mocny” kierował organizacją do 6 III 1941 r., kiedy został przypadkowo aresztowany przez Gestapo, podczas akcji wymierzonej w inteligencję polską i wysłany do obozu w Auschwitz¹⁵.

Po aresztowaniu „Mocnego” komendantem Inspektoratu i Obwodu Kalisz został w marcu 1941 r. dotychczasowy zastępca Sztarka ppor. Wiesław Laskowski¹⁶ ps. „Sławek”. O nominacji tej zdecydował Komendant Okręgu Łódź pplk Stanisław Juszcakiewicz ps. „Stanisław”. Laskowski starał się doprowadzić do połączenia organizacji konspiracyjnych. Do SZP przyłączył m.in. część OJN i Tajnej Polskiej Organizacji Wojskowej, w styczniu 1940 r. do ZWZ wprowadził częściowo organizację Komendę Obrońców Polski¹⁷. Po aresztowaniu komendanta placówki ZWZ Konin ppor. Kazimierza Błaszaka ps. „Florian”, Laskowski w październiku 1941 r. dostał z Okręgu ZWZ w Łodzi rozkaz bezzwłocznego opuszczenia Kalisza. Zameldował się najpierw w Piotrkowie Trybunalskim, a po kolejnych aresztowaniach został przeniesiony do Warszawy, do Komendy Głównej ZWZ. Działał

¹⁴ Hieronim Piszczorowicz, podharcemistrz, b. zastępca komendanta Hufca ZHP w Kaliszu i b. komendant harcerskiej grupy łącznikowo-wywiadowczej ZWZ-AK Obwodu Kaliskiego. Zob. tamże, sygn. 786, Wspomnienia Hieronima Piszczorowicza z lat 1939-1945, s. 20.

¹⁵ Na szczęście Gestapo nie wiedziało kogo aresztowało i dlatego nie było dalszych zatrzymań. Rodzina Sztarka dotarła do adwokata w Berlinie, który wykorzystując kontakty RSHA (Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy) podjął starania o zwolnienie za wysokim honorarium. Wypuszczony z KL 5 XI 1941 został oddany pod nadzór policyjny. Zob. M. Woźniak, *Sztark Emil*, [w:] *Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej 1939-1945*, red. Marian Woźniak, Poznań 1998, s. 553-554.

¹⁶ Brał udział w kampanii wrześniowej w 29. PSK, walczył w bitwie nad Bzurą, ranny w Puszczy Kampinowskiej. Na rozkaz dowódcy Okręgu pplk. Juszczykiewicza podporządkował się dowódcy Inspektoratu ZWZ „Sitowie” por. Emilowi Sztarkowi, jednocześnie prowadził ożywioną działalność wśród harcerstwa i inteligencji.

¹⁷ Komenda konińska KOP już latem 1940 r. weszła do ZWZ. Dekonspiracje w Łodzi i w Kutnie spowodowały aresztowania w ogniwach wielkopolskich. Zob. tenże, *Komenda Obrońców Polski*, [w:] *Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej...*, dz. cyt., s. 270.

tam w wydziale łączności zagranicznej krypt. „Zagroda”. Organizował nowe drogi kurierskie na południe oparte na systemie sztafetowym. Szkolił też kurierów i uczył ich nowych szyfrów. Aresztowany 6 III 1944 r. jako Kazimierz Żychlewicz (nazwisko okupacyjne). Przesłuchiwany na Pawiaku nikogo nie wydał. Zamordowany przed 6 IV 1944 r.¹⁸.

W okresie kiedy Laskowski kierował inspektoratem, do Kalisza wiosną 1941 r., przyjechał Alfred Nowacki. Jako oficer wywiadu WP i jednocześnie obywatel niemiecki był bardzo cennym nabytkiem dla ZWZ-AK. Wybrał Kalisz ponieważ leżał bezpośrednio na linii Warszawa-III Rzesza, a ponadto znajdował się w Warthegau, gdzie Niemcy mogli otwierać przedsiębiorstwa. Nowacki jako oficer „Straganu”¹⁹ miał bliskie kontakty z Komendą Główną ZWZ-AK, i już od początku wojny pracował dla polskiego wywiadu²⁰. Po przyjeździe do Kalisza otworzył hurtownię tytoniu przy ul. Kanonickiej. Komendant inspektoratu ppor. Wiesław Laskowski poinformował współpracowników, że Nowacki jest człowiekiem sprawdzonym i delegowanym przez Komendę Główną ZWZ. Pomimo takich rekomendacji Nowacki był nową i nieznaną osobą w Kaliszu. W lipcu 1941 r. członek ZWZ w Kaliszu Władysław Kelm ps. „Cyklop” otrzymał rozkaz nawiązania kontaktu z Nowackim. Hasło i odzew były bardzo nietypowe „Wyspa” i „Tarczyn”. Kelm wykorzystał fakt, że był wówczas współwłaścicielem firmy przewozowej i m.in. dostarczał Nowackiemu transporty tytoniu z dworca kolejowego w Kaliszu. Władysław Kelm po latach wspomina *Nasza rozmowa odbyła się w pokoiku biurowym hurtowni (...). Spytałem Nowackiego, czy dostarcza mu towar jakaś „Wyspa”. Odpowiedział z uśmiechem, że wyłącznie „Tarczyn”. Uścisnęliśmy sobie ręce. Wyraził zadowolenie, że nawiązał łączność z lokalną placówką organizacji*²¹. Latem 1941 r. Nowacki wykupił stary browar w podkaliskiej wsi Winiary i do jesieni 1941 r. wybudował tam

¹⁸ Kiedy był na Pawiaku, Niemcy przekazali dla niego 2 paczki, kolejnej 6 IV 1944 r. już nie przyjęto. Zob. tenże, *Laskowski Wiesław*, [w:] *Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej...*, dz. cyt., s. 316.

¹⁹ Działal w wywiadzie AK najpierw „Stragan”, a następnie „Lombard”.

²⁰ Alfred Nowacki ur. 13 X 1895 r. w Łodzi, jego matką była Emma Erb narodowości niemieckiej, żoną Hanna Weigelt – Niemka. Ukończył dywizyjny kurs podchorążych i ok. 1929 r. został skierowany do Oddziału II Sztabu Głównego WP (wywiad). W 1930 r. wyjechał do Berlina, gdzie prowadził działalność handlową i współpracował z polskim wywiadem. W Berlinie wzbogacił się i obracał w najlepszym towarzystwie, zbierał informacje, często odwiedzał swoich braci, którzy mieli w Tarczynie fabrykę galanterii drzewnej „Komar”. W okresie dochodzenia Hitlera do władzy w 1933 r. Nowacki trafił do więzienia, skąd wyszedł tylko dzięki interwencji żony u H. Goeringa. W 1939 r. Nowacki wstąpił do ZWZ, gdzie należeli już jego bracia Stefan i Teodor. Alfred dostarczał braciom materiały sztabowe, które przywoził z Berlina, a oni przekazywali je Komendzie Głównej ZWZ-AK. Zob. tenże, *Nowacki Alfred*, [w:] *Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej...*, dz. cyt., s. 385-386.

²¹ APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 244, s. 17, Wspomnienia pchor. Władysława Kelma ps. „Cyklop”.

zakład o nazwie Fabryka Żywnościowa A. Nowackiego w Winiarach k. Kalisza. Jednocześnie cały czas blisko współpracował z Komendą Główną AK. W swojej fabryce nie tylko produkował wyroby spożywcze, m.in. zupy błyskawiczne, ale przede wszystkim zajmował się wywiadem, a fabryka stała się przechowalnią Polaków, którzy szukali dobrej pracy lub się ukrywali. Łącznie pracowało tam ok. 1500 osób, w większości Polaków. Nowacki znał wielu ludzi, którzy przyjeżdżali do niego z Berlina i dostarczali mu w butelkach lub w łuskach pocisków plany niemieckiej tajnej broni V1 i V2. Plany te Nowacki, który używał pseudonimu „Piąty” lub „Kwatermistrz”, dostarczał do Komendy Głównej AK. Poza tym Nowacki sam często jeździł do Niemiec, gdzie prowadził pracę wywiadowczą. W Winiarach Kelm na polecenie komendanta Inspektoratu Kaliskiego ppor. Wiesława Laskowskiego utworzył placówkę AK krypt. „Podlasie”, której został komendantem²². Placówka „Podlasie” gromadziła broń i docelowo miała wystawić pluton strzelecki. Zarówno fabryka w Winiarach, jak i placówka „Podlasie” prowadziły działalność do 2 III 1944 r. W nocy z 2 na 3 marca Gestapo aresztowało Alfreda Nowackiego. Władysław Kelm zdołał uciec, ostrzeżony telefonicznie przez Nowackiego. Dla kaliskiej AK była to czarna noc. Wtedy Niemcy aresztowali ponad 100 osób, także z organizacji narodowych. Razem z Nowackim byli aresztowani m.in. Henryk Skassa ps. „Stop”, „Ewa”, Jerzy Drescher, Konrad Wünsche, Hanna Nowacka, Elwira Fibigerówna, Henryk Fulde²³.

Dużo wcześniej, bo już w październiku 1941 r., Laskowski otrzymał z Okręgu ZWZ w Łodzi rozkaz bezzwłocznego opuszczenia Kalisza. Dopiero w lipcu 1942 r. dotarł do miasta nowy komendant Inspektoratu „Sitowie” i Obwodu „Wyspa” ppor. Zbigniew Kutnik ps. „Zbyszek”. Sytuację w Kaliszu przedstawił mu i zadania przekazał członek Sztabu Okręgu Łódź por. Franciszek Jabłonka ps. „Michał”, były oficer 25. Pułku Artylerii Lekkiej Ziemi Kaliskiej. W Kaliszu Kutnik miał dobrą

²² Nowacki na potrzeby swojej fabryki i placówki „Podlasie” prowadził w Kaliszu 3 magazyny – przy dworcu kolejowym, w kościele św. Mikołaja (żeby nie zajęli go Niemcy) i w bardziej odległym miejscu na rogu ul. Stawiszyńskiej i Garncarskiej, gdzie znajdował się punkt kontaktowy komendanta inspektoratu por. Wacława Ostrowskiego ps. „Adam”. Placówka „Podlasie” gromadziła broń i docelowo miała wystawić pluton strzelecki. Tamże, s. 25.

²³ Ta wielka akcja Gestapo objęła Kalisz i Łódź. Aresztowanych w Kaliszu przewieziono do Łodzi, gdzie poddano ich śledztwu. Po 9 miesiącach, na początku grudnia 1944 r., oskarżeni stanęli w Kaliszu przed Sądem Ludowym z Berlina na sesji wyjazdowej w Kaliszu. Byli oskarżeni przede wszystkim o zdradę narodu niemieckiego oraz współpracę z ruchem oporu. Wśród oskarżonych było wiele osób pochodzenia niemieckiego. 19 I 1945 r., 4 dni przed wkroczeniem do Kalisza Armii Czerwonej, Niemcy w lesie pod Skarszewem rozstrzelali 56 członków AK. Zob. *Armia Krajowa w Kaliszu...*, dz. cyt., s. 134-135. Według Stefana Warzychy rozstrzelano tam łącznie 59 osób, w tym 56 członków AK. Zob. Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Poznaniu (dalej cyt. AIPN Po), sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70, pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza «Warta». Delegatura Sił Zbrojnych. Inspektorat II Kalisz, kryptonim Kalina”. Opracował por. rez. Stefan Warzycha, s. 3.

skrzynkę kontaktową w sklepie kolonialnym, którego właścicielem był młodszy brat Juliusza Ulrycha dowódcy Sztabu Wojskowego Ziemi Kaliskiej w 1918 r. Kutnik odbudowywał kontakty organizacyjne w całym inspektoracie m.in. w Błaszach, Opatówku, Koźminku, Żelazkowie, Stawie, Stawiszynie i Szczypiornie. Funkcję tę sprawował do czerwca 1943 r., bowiem 4 czerwca został aresztowany w pociągu relacji Łódź-Kalisz, kiedy wracał z odprawy. Skuty kajdankami wyskoczył przez okno i potłuczony dotarł do Łodzi²⁴.

Na początku lat 40. przez Kalisz przeszła fala aresztowań. Skutkiem tego było rozwiązanie Inspektoratu Kaliskiego, a Kalisz jako Obwód o krypt. „Torfowisko” włączono do Inspektoratu Sieradz-Wieluń krypt. „Muzeum”. W czerwcu 1943 r. komendantem kaliskiego Obwodu AK został por. Wacław Ostrowski ps. „Adam”, pozostając jednocześnie w strukturach NOW. Przeciwdziałał próbom podporządkowania obwodu kaliskiego AK Poznańskiemu Okręgowi AK. Angażował się w działalność Inspektoratu Sieradz-Wieluń. Usiłował odbudować struktury Inspektoratu Kaliskiego. Był obecny jeszcze na naradzie, która odbyła się 12 czerwca w Kuźnicy Grabowskiej pod Klonową. W 1943 r. sztab Obwodu Kalisz został częściowo zdekonspirowany przez Gestapo, Ostrowski został zmuszony do wyjazdu w tym samym roku z miasta²⁵, w czerwcu 1944 r. został pojmany przez Gestapo w Łodzi. Niemcy nie wiedzieli, że jest on komendantem kaliskiego Obwodu AK, uznawali go za przywódcę NOW. Przewieziony do Poznania, był przesłuchiwany przez prokuratora Sądu Ludowego w Berlinie na sesji wyjazdowej w Poznaniu przy ul. Młyńskiej. W rozprawie brał udział Arthur Greiser namiestnik Rzeszy w Kraju Warty. Sąd skazał Ostrowskiego na karę śmierci. Wyrok wykonano 6 I 1945 r., po zrezygnowaniu Greisera z prawa łaski²⁶. Grób por. Ostrowskiego znajduje się na poznańskiej Cytadeli, gdzie po zakończeniu wojny został powieszony A. Greiser.

W lipcu 1944 r. obowiązki komendanta Obwodu AK „Torfowisko” w Kaliszu objął plutonowy porucznik 29. Pułku Strzelców Kaniowskich, Mieczysław Spychalski ps. „Paweł” i sprawował je do jesieni 1944 r. W listopadzie 1944 r. kaliski Obwód AK wznowił działalność pod dowództwem podoficera 29. PSK Józefa Skrzypczyńskiego ps. „Demon” i jego zastępcy podoficera 29. PSK Albina Lisewskiego ps. „Biegacz”. W dniach 14-17 I 1945 r. Armia Czerwona zajęła Warszawę, zmuszony

²⁴ Dotarł do Warszawy i w 1944 r. brał udział w powstaniu. J. Stulczewski, *Ze wspomnień Zbigniewa Kutnika*, ps. „Zbyszek” – komendanta Obwodu Kaliskiego AK krypt. „Wyspa”, „Rocznik Kaliski”, t. XLVIII, 2022, s. 247-283; tenże, *Zbigniew Kutnik ps. „Zbyszek” – kaliskiego komendanta wspomnień ciąg dalszy*, „Rocznik Kaliski”, t. XLIX, 2023, s. 243-263. Wspomnienia Zbigniewa Kutnika zostały spisane przez niego w lipcu 1969 r. i przechowywane są w Archiwum Państwowym w Łodzi Oddział w Sieradzu.

²⁵ Na skutek zdrady Ryszarda Borkowskiego ps. „Suzin” Ostrowski został aresztowany 24 VI 1944 r. przez Gestapo w Łodzi.

²⁶ M. Woźniak, *Zimniak Henryk, Ostrowski Wacław*, [w:] *Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej...*, dz. cyt., s. 415-416.

przebiegiem wydarzeń gen. Leopold Okulicki ps. „Niedźwiadek” 19 I 1945 r. rozwiązał AK. Kaliska placówka dalej prowadziła działalność. Jeszcze w marcu 1945 r. przedstawiciel Okręgu AK w Łodzi nadał jej nazwę „Spółdzielnia Pracy Razem” i krypt. „Nowy Tomyśl”²⁷.

Rozkazu gen. Okulickiego nie wykonał ostatni komendant Okręgu Poznań AK ppłk Andrzej Rzewuski²⁸, który dysponował strukturami terenowymi AK, w miejsce rozwiązanej AK powołał z własnej inicjatywy organizację o nazwie Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”. Do jej utworzenia doszło formalnie 10 V 1945 r. w Ostrowie Wielkopolskim. Cała organizacja składała się z dowództwa i 7 komend rejonowych – inspektoratów. Rejon kaliski nosił krypt. „Nowy Tomyśl”, a ostrowski „Szamotuły”. WSGO „Warta” składała się z dowództwa grupy, 7 komend rejonowych: poznańskiej, ostrowskiej, gnieźnieńskiej, kaliskiej, leszczyńskiej, szamotulskiej i wągrowieckiej, a także z komend obwodowych, placówek i plutonów²⁹. W dniu utworzenia organizacji Rzewuski powołał inspektoraty w Poznaniu i w Ostrowie Wielkopolskim, ten ostatni był bardzo duży. W jego skład wchodziły 4 powiaty: ostrowski, jarociński, krotoszyński i kępiński. Organizacja miała przede wszystkim chronić partyzantów AK i NSZ przed zemstą komunistycznych organów represji – milicji, Urzędu Bezpieczeństwa i Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego wspieranych przez Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRR, a także dyspozycyjnych sądów wojskowych. „Warta” miała też unikać bezpośrednich zbrojnych akcji zaczepnych i walczyć z szabrownictwem. Rzewuski dążył do przejęcia wszystkich oddziałów poakowskich w Wielkopolsce i włączenia ich w skład organizacji „Warta”³⁰.

²⁷ AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 3.

²⁸ Ur. w 1895 r. na zesłaniu w Aszchabadzie w Rosji. Zawodowy żołnierz. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej, uczestnik kampanii wrześniowej. Od 1940 r. w ZWZ-AK, od października 1942 r. do stycznia 1944 r. inspektor rejonowego Inspektoratu „Lublin” w Okręgu Lubelskim AK. W Powstaniu Warszawskim dowódca III. Kompanii Batalionu „Miłosz”. W listopadzie 1944 r. nawiązał kontakt z komendantem Obszaru Zachodniego AK Szczurkiem-Cergowskim i w styczniu 1945 r. objął funkcję komendanta Okręgu Poznańskiego AK. Zob. A. Łuczak, *Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”*, [w:] *Wyklęci 1944-1963. Żołnierze podziemia niepodległościowego w latach 1944-1963*, red. Kazimierz Krajewski, Tomasz Łabuszewski, Warszawa 2017, s. 307.

²⁹ Taż, *Podziemie niepodległościowe w Wielkopolsce 1945-1956. Próba charakterystyki*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 20.

³⁰ Według Agnieszki Łuczak Rzewuski podporządkował sobie formalnie przynajmniej 8 oddziałów zbrojnych: kpt. Jana Kempiańskiego „Błyska”, por. Zygmunta Borostowskiego „Bory”, por. Feliksa Antoniewicza „Raka”, ppor. Czesława Mocka „Spirytusa”, Jana Skiby „Strzały”, por. Ludwika Sinieckiego „Szarego”, NN „Tarzana” oraz Gedymina Rogińskiego „Dzielnego”. Ponadto przez pewien czas w skład „Warty” wchodził oddział Franciszka Olszówki „Otta”. Zob. tamże, s. 25.

3. Tworzenie Inspektoratu Kaliskiego Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”

Zanim powstał Inspektorat Kaliski, pierwszą jednostką organizacyjną „Warty” na tym terenie była Komenda Obwodu Kalisz, powołana przez Rzewuskiego 10 V 1945 r. na zebraniu w Ostrowie Wielkopolskim³¹. Jednocześnie komendant „Warty” zapowiadał utworzenie Inspektoratu Kaliskiego w przyszłości. De facto Inspektorat Kaliski został utworzony na początku czerwca 1945 r., z chwilą kiedy Rzewuski powierzył obowiązki komendanta inspektoratu kpt. Józefowi Sikorskiemu. Ostatecznie w skład inspektoratu weszły 3 obwody – Komenda Obwodu Kalisz Miasto, Komenda Obwodu Kalisz Powiat i Komenda Obwodu Turek. Poza tym projektowano utworzenie obwodów w Kole i Koninie. Jednak ze względu na odmowę kierownictwa I. Komendy Konspiracyjnego Wojska Polskiego w Łodzi Rzewuski odstąpił od zorganizowania w tych miejscowościach obwodów. Komendantem Obwodu Kalisz Miasto Rzewuski mianował Albina Lisewskiego ps. „Biegacz”, który był obecny na zebraniu w Ostrowie Wielkopolskim. Na terenie Kalisza utworzono 5 placówek. Nikodem Fibinger był komendantem Obwodu Kalisz Powiat, gdzie powstało 11 placówek terenowych. Na czele Obwodu Turek stał Józef Kubicki, jego zastępcą był Roman Thomas³².

W Inspektoracie Kaliskim łączność funkcjonowała na dwóch poziomach. W czerwcu Lisewski mianował szefem łączności i wywiadu Józefa Skrzypczyńskiego, jednocześnie zobowiązał go do zorganizowania 5-osobowej siatki łączności. W praktyce członkowie „Warty” spotykali się w Kaliszu w prywatnych mieszkaniach, często u komendanta Lisewskiego przy ul. Kopernika 17/5 oraz u Nikodema Fibingera przy ul. Piskorzewie 26. Z kolei dowództwo obwodu komunikowało się z komendantami placówek w terenie za pośrednictwem łączników, czasami też spotykali się z komendantem inspektoratu Sikorskim w jego mieszkaniach w Ostrowie Wielkopolskim lub w Ostrzeszowie. Z kolei w Turku skrzynka kontaktowa mieściła się w Starostwie Powiatowym, gdzie byli zatrudnieni komendant Kubicki i jego zastępca Thomas. Kontakt z Poznaniem był możliwy poprzez 2 skrzynki kontaktowe u Prauzińskiego i u Nojman, która była też łączniczką. W Kaliszu dowódcą łączników był Antoni Szajdziński, któremu podlegało przynajmniej 2 łączników – Zdzisław Nowak i Wiktor Krysiak. Ponadto funkcję łącznika pełnił czasami Adam Matuszewski ps. „Snop”, kwatermistrz obwodu.

³¹ Zebranie odbyło się w mieszkaniu Stefana Baranowskiego ps. „Małek”, od 1 VIII 1942 r. członka AK, od 1944 r. Inspektora Rejonowego AK w Ostrowie Wielkopolskim. Następnie w strukturach dowódczych WSGO „Warta”. Zob. E. Jakubek, *Baranowski Stefan*, [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, t. II, red. Danuta Wańka, Kalisz 2003, s. 30-31.

³² Schemat organizacyjny Inspektoratu II Kalisz. Zob. AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 7.

Po utworzeniu Komendy Obwodu Kalisz ppłk Andrzej Rzewuski za pośrednictwem ks. Lecha Ziemskiego³³ z Ostrowa Wielkopolskiego nawiązał kontakt z kpt. Józefem Sikorskim³⁴, któremu chciał powierzyć kierownictwo inspektoratu. Pod koniec maja 1945 r. do Ostrzeszowa, gdzie mieszkał Sikorski, przyjechał szef sztabu Okręgu WSGO „Warta” Sylwester Gośliński ps. „Wolski”, który zaproponował Sikorskiemu w nowo powstałej organizacji WSGO „Warta” stanowisko komendanta Inspektoratu Ostrowskiego lub Gnieźnieńskiego. Sikorski nie przyjął tych propozycji, bo był na tym terenie zbyt dobrze znany. Po upływie mniej więcej 2 tygodni „Wolski” przyjechał z komendantem Okręgu ppłk. Rzewuskim ps. „Hańcza”. Rzewuski kazał Goślińskiemu wyjść i podczas rozmowy w cztery oczy zaproponował Sikorskiemu *objęcie Inspektoratu Kaliskiego łącznie z powiatem Turek (...)* *Na propozycję tę zgodziłem się zastrzegając, że do Kalisza się nie przenoszę i że Inspektorat zostanie zorganizowany przy Obwodzie Kaliskim*”³⁵. Dowódca okręgu

³³ Ksiądz Lech Ziemiński urodził się w 1887 r. w Kościanie, święcenia kapłańskie otrzymał w 1911 r., następnie od 1923 r. prefekt i profesor gimnazjum w Ostrowie Wielkopolskim. Tam też prowadził Solidację Mariańską i organizował harcerstwo. W czasie okupacji hitlerowskiej dostał się Generalnej Guberni w okolicach Miechowa k. Krakowa, gdzie został kapłanem 106. Dywizji AK. Tam spotkał się z Sikorskim, który go znał z ostrowskiego gimnazjum. Po zakończeniu wojny wrócił do Ostrowa Wielkopolskiego i pełnił obowiązki prefekta gimnazjum. Tam też został pochowany w 1958 r. Zob. AIPN Po, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” działającego na terenie województwa poznańskiego (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Kalisz, Turek, Koło, Konin), s. 198-199.

³⁴ Józef Sikorski ps. „Modzelewski”, urodził się 12 II 1899 r. w Magdalenkach powiat gostyński (wówczas Cesarstwo Niemieckie). W 1918 r. wcielony do wojska niemieckiego, w listopadzie zdezerterował. Od stycznia 1919 r. uczestnik Powstania Wielkopolskiego jako dowódca plutonu na odcinku Leszno. Od jesieni 1919 r. do marca 1920 r. Szkoła Oficerska Wojska Polskiego, którą ukończył w stopniu ppor. Jako zawodowy oficer walczył w kampanii wrześniowej w stopniu kpt. Wzięty przez Niemców do niewoli, w listopadzie 1939 r. zbiegł z transportu i ukrywał się w Ostrowie Wielkopolskim. Ponieważ nie miał dokumentów, w czerwcu 1940 r. przedostał się do Tomaszowa, następnie do Kielc, gdzie w 1941 r. wstąpił do ZWZ. W czerwcu objął funkcję zastępcy Komendanta Obwodu AK w Miechowie, przyjął ps. „Karo”. W grudniu został komendantem obwodu. Po utworzeniu 106. dywizji AK krypt. „Tysiąc” objął dowództwo batalionu terenowego krypt. „Kalina”. Zajmował się szkoleniem i zaopatrzeniem oddziałów, kierował siecią wywiadu zorganizowaną w urzędach niemieckich. W lutym 1945 r. przyjechał do Ostrzeszowa, gdzie prowadził tartak swojego teścia. 1 VIII 1945 r. Rzewuski wystąpił do płk. Jana Szczurka-Cergowskiego o awans Sikorskiego na stopień mjr. 5 X 1945 r. Komisja Weryfikacyjna przy Oddziale WP zatwierdziła J. Sikorskiemu stopień wojskowy ppłk., ze starszeństwem od 1 stycznia 1945 r. Odznaczony m.in. przed wojną Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Medalem za Wojnę i Srebrnym Krzyżem Zasługi, w czasie okupacji – Krzyżem Zasługi z Mieczami. Zob. tamże, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 9-10.

³⁵ Tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania podejrzanego Józefa Sikorskiego z d. 14 IX 1949 r., s. 176.

odebrał od Sikorskiego przysięgę i nadał mu ps. „Modzelewski”. Następnie przekazał na piśmie rozkaz przeorganizowania oddziałów AK, które *należy oczyścić z ludzi niepewnych lub sympatyzujących z organizacjami skrajnie lewymi. Pozostających ludzi należy zaprzysiąc na rotę przysięgi WSGO Warta*³⁶. *Należy nawiązać kontakt z oddziałami na terenie podległych mi powiatów. Czas na przeorganizowanie oddziałów 4 tygodnie*³⁷.

Po objęciu funkcji komendanta inspektoratu Sikorski na początku czerwca wezwał Albina Lisewskiego, Nikodema Fibingera i Józefa Skrzypczyńskiego na naradę. Odbyla się ona w mieszkaniu Sikorskiego w Ostrowie Wielkopolskim. Sikorski przedstawił obecną sytuację i przyjął od członków komendy sztabu przysięgę na wierność. Po kilku dniach przyjechał do Kalisza i podczas narady z Lisewskim i Fibingerem omówił rozkaz „Hańczy” dotyczący przejmowania byłych członków AK do WSGO „Warta”. Według Warzuchy koncepcja ppłk. Andrzeja Rzewuskiego *polegała na tym, aby w terminie jednego miesiąca przejść istniejące komórki organizacyjne Armii Krajowej, bez możliwości swobodnego wypowiedzania się w kwestii pozostania nadal w konspiracji pod kierownictwem WSGO „Warta”*³⁸.

Rozmówcy zauważyli, że ilość członków AK w powiecie jest bardzo niska i zmienna, ze względu na liczne wyjazdy byłych akowców na Ziemię Odzyskaną oraz na fakt, że wielu z nich podjęło pracę w administracji państwowej i innych instytucjach i nie są oni zainteresowani pracą w konspiracji. Obecni zwrócili uwagę, że *postępowanie zgodne z rozkazem Rzewuskiego spowoduje w krótkim czasie dekonspirację organizacji*³⁹. Ostatecznie razem wypracowali własną koncepcję. *Zmierzano ona w kierunku oficjalnego rozwiązania AK na obszarze objętym działalnością Inspektoratu Kaliskiego tzn. zwolnić wszystkich z przysięgi. Później można było każdego z nich ponownie wprowadzić do pracy w konspiracji w ramach WSGO „Warta”. Tego rodzaju działania wymagają co najmniej trzymiesięcznego okresu*⁴⁰.

³⁶ Przysięga żołnierzy WSGO „Warta”: *W obliczu Boga Wszechmogącego i Najświętszej Marii Panny, Królowej Korony Polskiej, wstępując w szeregi Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”, przysięgam by być wiernym Ojczyźnie, Rzeczypospolitej Polskiej, i o Niepodległość Jej walczyć do ostatniego tchu w piersiach. Prawu i Prezydentowi Rzeczypospolitej oraz Rozkazom Naczelnego Wodza i Dowódcy Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” będę bezwzględnie posłuszny, tajemnic wojskowych i organizacyjnych nie ujawnię, ani dobrowolnie, ani pod przymusem, cokolwiek by mnie spotkać miało. Tak mi Panie Boże Dpomóż. Amen.* Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezłomna. Żołnierze WSGO „Warta” 1945-1946*, Warszawa 2014, [s. 7].

³⁷ AIPN Po, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Odpis. Zeznanie własne z działalności mej w WSGO „Warta” podpisane przez J. Sikorskiego, s. 277-278.

³⁸ Tamże, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 20.

³⁹ Tamże, s. 18.

⁴⁰ Tamże, s. 21.

Zebrani ustalili, żeby zgodnie z pomysłem Lisewskiego *niektóre oddziały zatrzymać w całości, a niektóre rozwiązać*. Sikorski uznał, że koncepcja Lisewskiego jest słuszna, bowiem *nie da się wyeliminować części ludzi, aby pozostali nie wiedzieli o organizacji*⁴¹. Sikorski zalecił wcielanie tej koncepcji w życie Lisewskiemu i Fibingerowi na podległym im terenie.

Na początku lipca Józef Sikorski wydał swój pierwszy rozkaz, do którego dołączył rozkaz Naczelnego Wodza WP gen. dywizji Tadeusza „Bora” Komorowskiego do Sił Zbrojnych w Kraju i Zagranicą *Żołnierze! Po przeszło 5-letnich ciężkich i krwawych zmaganiach w naszym Kraju i zagranicą najeźdźca niemiecki został rozbity i kraj od niego został oczyszczony. Lecz nie przyniosło to nam oczekiwanej wolności i jeszcze nie jedna ciężka chwila czeka nas w przyszłości. Musimy w dalszym ciągu być gotowi do walki i zachować jak najdalej idącą spoistość i karność w naszych szeregach. Obowiązuje nas nadal złożona przysięga Panu Prezydentowi, jako najwyższemu Zwierzchnikowi Polski i jej Sił Zbrojnych. Ciężkie jednak te chwile miną i wówczas powrócimy do pracy w naszej Wolnej i Suwerennej Ojczyźnie*⁴². Rozkaz ten miał podtrzymać na duchu byłych żołnierzy całego polskiego podziemia.

14 VII 1945 r. do kpt. Sikorskiego przyjechał ppłk Rzewuski, który zarzucił mu, że nie wykonuje jego rozkazów i nie poczynił żadnych działań organizacyjnych na terenie Kalisza i Turku. Doszło między nimi do ostrej scysji, w wyniku której Józef Sikorski złożył rezygnację z zajmowanego stanowiska⁴³. Powiadomił też „Hańczę” o zamiarze ujawnienia się. Rzewuski przyjął rezygnację, natomiast nie wyraził zgody na ujawnienie się, jednocześnie zapewnił, że przyśle pisemną decyzję w późniejszym terminie. Mniej więcej tydzień po tej rozmowie z Rzewuskim, Sikorski przyjechał do Kalisza, gdzie spotkał się z Lisewskim i Fibingerem. Razem stwierdzili, że rozkaz ppłk. Rzewuskiego w dalszym ciągu nie jest realizowany. Józef Sikorski opracował meldunek sytuacyjny o stanie prac w Kaliszu i Turku, który przekazał do komendy okręgu, a następnie wyjechał do Gdańska w poszukiwaniu pracy⁴⁴.

Sytuacja pomiędzy Sikorskim a Rzewuskim była na tyle napięta, że ten ostatni już w połowie lipca 1945 r. nawiązał kontakt z Zygmuntem Wasilewskim⁴⁵, repa-

⁴¹ Zob. tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania podejrzanego Józefa Sikorskiego, Ostrzeszów 14 IX 1949 r., s. 176-177.

⁴² APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 463, Odpis rozkazu z treścią *Rozkaz ten podać do wiadomości wszystkich żołnierzy* – podpisano „Modzelewski”, s. 7.

⁴³ AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 21.

⁴⁴ Kiedy po kilku dniach Sikorski przyjechał do Ostrowa Wielkopolskiego, spotkał się z Rzewuskim, który zakazał mu się ujawniać jako członek WSGO „Warta”. Po rezygnacji Sikorskiego w Inspektoracie Kaliskim nie było ani jednego zawodowego oficera.

⁴⁵ W przypadku drugiego komendanta Inspektoratu Kaliskiego zachowały się 2 całkowicie różne życiorysy. Zygmunt Wasilewski urodził się 17 III 1906 r. w Wilnie, gdzie po ukończeniu Instytutu Handlowo-Gospodarczego pracował w księgarni św. Wojciecha na stanowisku ekspre-

triantem z Wilna, przed wojną zatrudnionym jako ekspedient w księgarni św. Wojciecha, w czasie wojny członkiem AK. Wasilewski spotkał się w Poznaniu ze swoim dawnym kolegą ze studiów z Wilna Bronisławem Skowińskim, który był już członkiem WSGO „Warta” i niedawno został mianowany komendantem Inspektoratu w Gnieźnie. Skowiński podał Wasilewskiemu adres „Hańczy”, którego znał wówczas pod pseudonimem „Wojmir”. Wasilewski podczas przesłuchania w UB powiedział *W dwa dni po tym spotkaniu powtórnie się spotkałem ze Skowińskim w restauracji „Zagłoba” przy ulicy Świętego Marcina*. Skowiński zapoznał Wasilewskiego z Rzewuskim „Wojmirem”. Następnego dnia Wasilewski spotkał się z Rzewuskim na ul. Łąkowej 13 na 3 piętrze. *Gdy wszedłem do mieszkania „Wojmir” już czekał na mnie. Po zapoznaniu mnie z instrukcją organizacji „Warty”, złożeniu przysięgi przeze mnie, obraniu pseudonimu i wręczeniu mi pieniędzy w sumie 5000 zł, Rzewuski wyznaczył Wasilewskiemu stanowisko komendanta Inspektoratu z siedzibą w Kaliszu*⁴⁶. Wasilewski potem podczas przesłuchania w UB zeznał *Zadaniem moim było zorganizować w każdym urzędzie swoich ludzi i przez nich mieć wiadomości o całokształcie pracy*⁴⁷. Rzewuski polecił też, żeby w tych urzędach działały skrzynki kontaktowe „Warty”.

dienta. Od grudnia 1941 r. członek ZWZ w Wilnie ps. „Zajączkiewicz”. W 1945 r. repatriowany, zamieszkał w czerwcu w Poznaniu przy ul. Marszałka Focha 68/4 (obecnie ul. Głogowska). Pod koniec czerwca spotkał ze znajomym z Wilna Bronisławem Skowińskim, który powiedział mu o WSGO „Warta”, pod koniec lipca 1945 r. zwerbowany i zaprzysiężony przez ppłk. Rzewuskiego ps. „Hańcza”, mianowany komendantem Inspektoratu w Kaliszu. Przyjął ps. „Zajączkowski”. Zamieszkał w Kaliszu i pracował jako kierownik Domu Noclegowego PCK przy ul. Kościuszki. 1 VIII 1945 r. ppłk Rzewuski wystąpił do płk. Jana Szczurka-Cergowskiego z wnioskiem o awans na por. Zatrzymany 1 XII 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP z Kalisza. Zob. tamże, s. 10-11. Według W. Handke Wasilewski naprawdę nazywał się Zygmunt Naborowski ps. „Zajączkowski”, „Zajączkiewicz”. Urodził się 15 IX 1911 r., por. WP, po ukończeniu w 1932 r. gimnazjum, służba w szkole podchorążych w Róźnie, następnie przeszkolenie w pułku kawalerii, w latach 1933-1935 szkoła podchorążych kawalerii w Grudziądzu. W 1935 r. ppor., dowódca plutonu 3. Pułku Strzelców Konnych, awans na por. 19 III 1939 r. W czasie kampanii wrześniowej dowódca 1. Plutonu 1. Szwadronu 3. PSKo. Po kapitulacji w oflagu w Woldenberg. Od 1945 r. używał nazwiska Wasilewski, komendant Inspektoratu II Kalisz WSGO „Warta”. Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 293-294. Autor powołuje się na źródła: AIPN Po, sygn. 003/676 t. 25, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera W i T, Kwestionariusz k. 64, sygn. 03/355, t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „WSGO Warta” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego „WSGO Warta” działającego na terenie województwa poznańskiego (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań).

⁴⁶ AIPN Po, sygn. 04/988 t. 1, Akta śledztwa w sprawie przynależności do WSGO „Warta” na terenie Kalisza w 1945 r., prowadzonemu przeciwko: Wasilewski Zygmunt, imię ojca: Józef, ur. 17-03-1906 r., Muszyński Stanisław, imię ojca: Franciszek, ur. 17-04-1904 r., Antczak Józef, imię ojca: Józef, ur. 20-04-1906 r., tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 1 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa, s. 210-211.

⁴⁷ Tamże.

W drodze do Kalisza Wasilewski skontaktował się w Ostrowie Wielkopolskim z Mieczysławem Prauzińskim, który prowadził skrzynkę kontaktową i którego adres dostał od „Hańczy” oraz z komendantem Inspektoratu w Ostrowie Wielkopolskim Marianem Sobczakiem ps. „Florianowicz”⁴⁸. Wasilewski dostał też namiary na Nowickiego, aptekarza z Władysławowa w powiecie tureckim, który ułatwił mu uzyskanie pracy. Wasilewski zamieszkał w Kaliszu, ale do końca lipca 1945 r. nie nawiązał kontaktów z komendantami obwodów miasta i powiatu Lisewskim i Fibingerem. Natomiast udało mu się dostać pracę kierownika Domu Noclegowego PCK przy ul. Kościuszki. Przez Józefa Antczaka⁴⁹ kierownika biura PCK Wasilewski poznał Stefana Muszyńskiego⁵⁰, członka AK w czasie wojny, właściciela restauracji „Złota Mucha” przy ul. Marszałka Roli-Żymierskiego 20 (obecnie Śródmiejska). Antczak zaproponował Muszyńskiemu utworzenie w jego lokalu skrzynki kontaktowej. W II połowie sierpnia 1945 r. na adres tej skrzynki przyszły z Komendy Okręgu WSGO „Warta” w Poznaniu 3 pakiety korespondencji i jeden z materiałami propagandowymi. Pakiety z korespondencją Wasilewski odebrał, a ten z nielegalną bibułą polecił Muszyńskiemu spalić.

4. Komenda Obwodu Kalisz Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”

Proces tworzenia WSGO „Warta” na obszarze południowej Wielkopolski zaczął się już w kwietniu 1945 r. kiedy ppłk Andrzej Rzewuski zorganizował w Ostrowie Wielkopolskim zebranie, na które wezwał m.in. Albina Lisewskiego, członka dowództwa ostatniego obwodu AK w czasie okupacji niemieckiej. Na tej odprawie Rzewuski poinformował, że likwiduje nazwę organizacji AK i nadaje jej nową Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”. Przekazał też Lisewskiemu

⁴⁸ Od października 1945 r. do rozwiązania „Warty” Inspektor Rejonowy WSGO „Warta” w Ostrowie Wielkopolskim. Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 375-376.

⁴⁹ Józef Antczak s. Józefa i Marii z d. Nowak, ur. 20 IV 1900 r. w Warszawie, pracownik umysłowy. Mieszkał w Kaliszu przy ul. Marszałka Roli-Żymirskiego 26. W 1939 r. brał udział w wojnie obronnej. Do 1940 r. przebywał w niewoli niemieckiej, potem zamieszkał w Warszawie. Po wyzwoleniu zamieszkał w Kaliszu i pracował jako kierownik Biura PCK. W sierpniu 1945 r. pomógł Zygmuntowi Wasilewskiemu (komendantowi Inspektoratu WSGO „Warta”) nawiązać kontakt ze Stanisławem Muszyńskim właścicielem lokalu „Złota Mucha”. W pierwszych dniach grudnia 1945 r. zatrzymany przez funkcjonariuszy PUBP w Kaliszu. Tamże, s. 9-10.

⁵⁰ Stanisław Muszyński s. Franciszka i Teodory z d. Cywińskiej, ur. 17 IV 1904 r. w miejscowości Czarnożyły powiat Wieluń, zamieszkały w Kaliszu przy ul. Granicznej 28. Właściciel restauracji „Złota Mucha” przy ul. Marszałka Żymierskiego 20. W sierpniu 1945 r. zwerbowany przez Zygmunta Wasilewskiego, komendanta Inspektoratu Kalisz. W tym samym miesiącu utworzył w swoim lokalu skrzynkę kontaktową WSGO „Warta”. Zatrzymany 9 XII 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Kaliszu, Zob. AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 11.

instrukcję dotyczącą tworzenia organizacji i tekst przysięgi⁵¹. Następny etap tworzenia WSGO „Warta” miał miejsce 5 maja, kiedy Rzewuski zorganizował w Ostrowie Wielkopolskim kolejne zebranie. Przybrał wówczas pseudonim „Hańcza” i mianował komendantów obwodów WSGO „Warta”. Na stanowisko komendanta Kalisza został formalnie powołany Albin Lisewski ps. „Biegacz”⁵². „Warta” została ostatecznie powołana do życia 10 V 1945 r. na zebraniu u Stefana Baranowskiego⁵³, ostatniego komendanta Inspektoratu Rejonowego AK w Ostrowie Wielkopolskim w czasie II wojny światowej. „Hańcza” na spotkanie to zaprosił ostatniego komendanta AK w Kaliszu Józefa Skrzypczyńskiego ps. „Demon”. Ponieważ był on nieobecny, do Ostrowa Wielkopolskiego przyjechał jego zastępca z czasów okupacji Albin Lisewski, sierżant zawodowy 29. PSK. Rzewuski powołał wówczas w Kaliszu Komendę Obwodu WSGO „Warta”, i potwierdził swoją wcześniejszą decyzję mianując jej komendantem obecnego na zebraniu Lisewskiego ps. „Biegacz”⁵⁴. Rzewuski poinformował go też, że zamierza utworzyć Inspektorat Kaliski i zobowiązał do zorganizowania sztabu obwodu oraz zwerbowanie odpowiednich, sprawdzonych osób na kierownicze stanowiska.

Jednym z pierwszych posunięć Lisewskiego było mianowanie Nikodema Fibingera z Kalisza, w czasie okupacji członka AK, dowódcy placówki w Tłokini⁵⁵,

⁵¹ Tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Historia obiektu, s. 19.

⁵² Zob. APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 3950, Odpis wyroku Wojskowego Sądu Okręgowego w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu w sprawie działalności antykomunistycznej członków Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”, s. 4.

⁵³ W okresie od 10 V 1945 r. do 29 IX 1945 r. Inspektor Rejonowy WSGO „Warta” w Ostrowie Wielkopolskim. Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 93-94.

⁵⁴ Albin Tadeusz Lisewski, ur. 1 VI 1900 r. w Kotomierzu powiat Bydgoszcz, s. Marcina i Pauliny z d. Stachowicz. Do 1938 r. sierż. 29. PSK w Kaliszu. Od 1944 r. członek AK, zastępca komendanta Obwodu na Powiat Kalisz, ps. „Biegacz”, ten sam pseudonim zachował w WSGO „Warta”, a późnym latem 1945 r. kiedy się ukrywał zmienił pseudonim na „Matejko”. Na początku 1945 r. nadal członek AK. 5 V 1945 r. rozkazem płk. Rzewuskiego nr 500 awansowany na chorążego. Od 10 lipca razem z kwatermistrzem Adamem Matuszewskim ukrywał się u Edwarda Wieteckiego, potem u Dyczkowskiego w Chocz, następnie u Wolfa w Tłokini. Zatrzymany 17 IX 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP z Kalisza. Sądzony 6 II 1946 r. przez WSO w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu wraz z 20 innymi członkami WSGO „Warta”. Skazany na karę śmierci. W 1947 r. na mocy amnestii karę zmniejszono do 5 lat. Odznaczony medalem za Wojnę i Medalem 10-lecia Polski Ludowej. Zob. AIPN Po, sygn. 06/126 t. 4, Sprawozdania z pracy PUBP, Raport za okres od dnia 17-27 IX 1945 r. z PUBP w Kaliszu do kierownika Sekretariatu WUSW w Poznaniu, s. 98-99, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 25. W Archiwum Państwowym w Kaliszu zachowała się karta meldunkowa Praksedy Lisewskiej żony Albina Lisewskiego. Z karty wynika, że Albin Lisewski wraz z rodziną mieszkał w Kaliszu przy ulicy Kopernika 17/5. Mieli oni dwóch synów Henryka Antoniego i Lucjana Jana, którzy urodzili się w Śremie, skąd pochodziła żona Lisewskiego. Zob. APK, Akta miasta Kalisza, sygn. 4408, s. 838-839.

⁵⁵ *Armia Krajowa w Kaliszu...*, dz. cyt., s. 92.

komendantem Obwodu Powiat Kalisz. Kierownikiem łączności i wywiadu został Józef Skrzypczyński ps. „Demon”⁵⁶. Kierownikiem propagandy był por. Mieczysław Spychalski⁵⁷ ps. „Paweł”, w połowie 1944 r. komendant Obwodu AK krypt. „Torfowisko” w Kaliszu. Do sztabu obwodu jako kwatermistrz wszedł także Adam Matuszewski⁵⁸ ps. „Smok”. Późnym latem 1945 r. ukrywający się Lisewski na swojego

⁵⁶ Józef Skrzypczyński (szef wywiadu i łączności) ps. „Demon”, s. Ignacego, zatrudnionego w majątku Winiary i Julii z d. Wolf. Józef Skrzypczyński urodził się 12 II 1901 r. w Winiarach pod Kaliszem. Do wojska wstąpił ochotniczo w wieku 18-lat, sierżant zawodowy WP, bezpartyjny. W czasie służby zawodowej mieszkał w Szczypiornie. W 1934 r. zawarł związek małżeński z Janiną z d. Skowrońską. Do 1939 r. zawodowy podoficer 29 pp, 22 II 1939 r. zamieszkał z żoną w Kaliszu przy ulicy Widok 12/6. W czasie wojny wywieziony na prace przymusowe do Niemiec, został zwolniony z powodu choroby. Pod koniec okupacji komendant Obwodu AK w Kaliszu. W styczniu 1945 r. milicjant Komendy Powiatowej MO w Kaliszu. Później pracował w zawodzie bednarza. W maju 1945 r. przystąpił do WSGO „Warta”, otrzymał funkcję szefa wywiadu i łączności. Zwerbował jednego łącznika sam też był łącznikiem. 5 V 1945 r. rozkazem nr 500 ppłk. Rzewuskiego awansowany do stopnia chorążego AK. Odznaczenia – Krzyż Walecznych, Krzyż Zasługi, Medal X-lecia Polski Ludowej. Zmarł 5 VIII 1967 r. w Kaliszu. AIPN, Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 27. Zob. też APK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Tłokini, sygn. 101, s. 12, akt urodzenia nr 23, Akta miasta Kalisza, sygn. 4357, s. 867-868, sygn. 4603, s. 1865-1866.

⁵⁷ Mieczysław Spychalski ps. „Paweł”, ur. 24 XII 1910 r. w Kaliszu. Syn Piotra z zawodu murarza i Walentyny z d. Rępińskiej. Na jego karcie meldunkowej widnieje zawód robotnik, urzędnik. Od 1931 r. w WP, zawodowy plutonowy do 1939 r. Uczestnik kampanii wrześniowej. W czasie okupacji prowadził w Kaliszu zakład szewski. Od stycznia 1940 r. członek ZWZ-AK ps. „Paweł” i komendant placówki. Po 1945 r. pracował na stanowisku kierownika sekretariatu w Zarządzie Miejskim w Kaliszu. Nadal utrzymywał kontakty z członkami AK. Na początku czerwca 1945 r. wstąpił do WSGO „Warta”, kierownik propagandy. Zaopatrywał komendę obwodu w materiały piśmienne, które przynosił z Urzędu Miejskiego w Kaliszu. 27 III 1945 r. Rzewuski „Hańcza” wystąpił do komendanta Obszaru Zachodniego AK płk. Jana Szczurka-Cergowskiego o mianowanie Spychalskiego podporucznikiem czasu wojny. Zatrzymany 10 VII 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Kaliszu. Skazany 2 X 1945 r. przez WSO w Poznaniu na podstawie art. 1 Dekretu „o ochronie państwa” na kilka lat więzienia. 12 III 1947 r. zwolniony na mocy amnestii z CW we Wronkach. Mieszkał w Kaliszu pod różnymi adresami – ulica Robotnicza 3, Wąska 21/2, Wąska 23/2. Żona Henryka, mieli dwóch synów Waldemara i Macieja. Zob. APK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Mikołaja w Kaliszu, sygn. 72, s. 285, akt urodzenia nr 594, Akta miasta Kalisza, sygn. 4461, s. 93-94, sygn. 4605, s. 2518-2519; Zob. też W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 382.

⁵⁸ Adam Matuszewski ps. „Snop”, kwatermistrz ur. 15 XI 1912 r. w Kaliszu. Z zawodu odlewacz formierz. Bezpartyjny. W czasie okupacji mieszkał w Kaliszu. Od sierpnia 1941 r. członek AK, dowódca patrolu egzekucyjnego w Kaliszu. W maju 1945 r. wstąpił do „Warty” i objął funkcję kwatermistrza. Uczestniczył w naradach organizacyjnych na szczeblu dowództwa miasta i powiatu. Z racji pełnionej funkcji kontrolował stan placówek w powiecie i na polecenie Rzewuskiego zbierał od członków składki. 5 V 1945 r. Rzewuski awansował go na stopień plut. Od 10 VII 1945 r. ukrywał się u Wietckiego w Kaliszu, potem u Dyczkowskiego w Choczcu oraz u Wolfa w Tłokini. 18 XII 1945 r. razem z Fibingerem zgłosił się w WUBP w Warszawie w celu ujawnienia. Zatrzymany, a następnie przekazany do dyspozycji PUBP w Kaliszu. Mieszkał w Kali-

zastępcę powołał Józefa Jamrozińskiego⁵⁹ ps. „Lokata”, komendanta placówki w Opatówku. Sztab inspektoratu i komenda obwodu kontaktowały się z placówkami w Kaliszu i powiecie za pośrednictwem łączników. Jednym z nich był Antoni Szajdziński⁶⁰, łącznikami byli także Wiktor Krysiak⁶¹ z Opatówka, który jeździł nie tylko do placówek w powiecie kaliskim, ale także do Ostrowa Wielkopolskiego, gdzie skrzynkę kontaktową prowadziła Nojman⁶². Miała ona sklep ze słodyczami i owocami w Rynku, sama też była łączniczką. Na terenie Komendy Obwodu Kalisz członkami WSGO „Warta” byli Tadeusz Waszak⁶³, którego stragan z galanterią na Rynku był dobrym punktem kontaktowym oraz Józef Matuszewski⁶⁴, brat kwatermistrza Adama Matuszewskiego.

szu przy ul. Wąskiej 21. Zmarł w lipcu 1958 r. Zob. AIPN, Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 29. Zob. też W. Handke, *Wielkopolska niezlomna...*, dz. cyt., s. 270.

⁵⁹ Józef Mieczysław Jamroziński ps. „Lokata” ur. 7 X 1914 r. w Iwanowicach powiat Kalisz, syn Walentego i Stanisławy z d. Wierzbickiej. Z zawodu rękawicznik. Mieszkał w Opatówku. Brał udział w wojnie obronnej 1939 r. W czasie okupacji pracował w Kaliszu na kolei i był członkiem AK. W maju 1945 r. zwerbowany przez komendanta placówki w Opatówku Leśniaka w szeregi „Warty”. W lipcu 1945 r. mianowany komendantem placówki Opatówek. Na początku września 1945 r. ukrywający się komendant chor. Albin Lisewski mianował go swoim zastępcą na Obwód Kalisz. Aresztowany 17 IX 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Kaliszu. 6 II 1946 r. skazany przez WSO w Poznaniu na 6 lat więzienia, potem mieszkał w Warszawie. Zob. AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 26; Zob. też W. Handke, *Wielkopolska niezlomna ...*, dz. cyt., s. 180-181.

⁶⁰ Antoni Szajdziński ur. 20 V 1920 r. w Kaliszu. W 1945 r. mieszkał w Kaliszu przy ul. Jabłkowskiego 14/5. Pod koniec czerwca 1945 r. zwerbowany na łącznika WSGO „Warta”. Aresztowany 18 IX 1945 r. Sądzony wraz z Lisewskim 6 II 1946 r., skazany na 6 lat więzienia. Później zamieszkał w Warszawie. Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezlomna ...*, dz. cyt., s. 180-181.

⁶¹ Wiktor Krysiak ur. 19 III 1926 r. w Pleszewie. Do 1939 r. mieszkał z rodzicami w Opatówku, gdzie chodził do szkoły. W czasie okupacji, by uniknąć wywiezienia na roboty do Niemiec wyjechał do powiatu jarocińskiego i tam pracował u Niemca w gospodarstwie rolnym. Po 1945 r. powrócił do Opatówka, zajął się handlem owocami. Zwerbowany przez Lisewskiego jeździł z korespondencją do Dobrowolskiego, członka „Warty” zamieszkałego w Broniszewicach, i do Ostrowa Wielkopolskiego.

⁶² Nojman mieszkała w Ostrowie Wielkopolskim w Rynku 28, gdzie miała sklep z owocami i cukierkami. Nigdy nie została rozpracowana przez UB, brak danych personalnych. Za jej pośrednictwem można było nawiązać kontakt z komendantem Inspektoratu Kaliskiego ppłk. Sikorskim.

⁶³ Tadeusz Waszak ur. 23 I 1915 r. w Kaliszu, s. Antoniego i Marianny z d. Jamrozińskiej. Z zawodu cholewkarz. Mieszkał w Kaliszu przy ul. Piskorzewie 17/5. Do 1939 r. pracował w Kaliszu w swoim zawodzie. W czasie okupacji robotnik w urzędzie pocztowym, członek AK, używał ps. „Wikcia”. Po wojnie miał wstąpić do MO. Ujawnił się z działalności w AK i WSGO „Warta”.

⁶⁴ Józef Matuszewski ur. 30 VIII 1919 r. w Kaliszu, w czasie okupacji na pracach przymusowych w Niemczech, powrócił w październiku 1945 r. i przywiózł belgijski pistolet FN. Ujawnił się 11 IV 1947 r. przed komisją amnestijną przy PUBP w Kaliszu zdając pistolet.

W Kaliszu zorganizowano 5 placówek WSGO „Warta”. Komendantem placówki nr 1 był Edward Karolak⁶⁵ ps. „Piotr”, a po jego rezygnacji Piotrowski⁶⁶. Placówka nr 2 nie została rozpracowana przez PUBP w Kaliszu. Komendantem placówki nr 3 został Józef Grobelny ps. „Sokół”, zaś placówka nr 4 w Kaliszu mieściła się przy ul. Górnośląskiej 40, a jej komendantem był Wieteki Edward⁶⁷ ps. „Leszcz”. O placówce nr 5 wiemy tylko tyle, że jej komendant o nazwisku Roch nosił pseudonim „Jeleń”. Wszyscy oni byli byłymi członkami AK.

Lisewski od samego początku przystąpił do organizowania placówek na podległym terenie, który dobrze znał z czasów okupacji, kiedy był komendantem AK na powiat kaliski. Wspierał go Fibinger, który wciągnął do organizacji swoją znajomą z czasów okupacji Wiesławę Skrzycką i mianował komendantem placówki w Ceko-wie, gdzie mieszkała. W tym czasie Fibinger i Lisewski niemal codziennie spotykali się, by w mieszkaniu tego ostatniego przy ul. Kopernika 17 omawiać wytyczne Rzewuskiego i metody działania w obwodzie. Poruszali też sprawy finansowe, ponieważ od kierownictwa organizacji nie otrzymywali żadnych środków finansowych na działalność. Ostatecznie zebrani komendanci placówek postanowili opodatkować się dobrowolnie składką w wysokości 25 zł miesięcznie⁶⁸. Mieli być od niej zwol-

⁶⁵ Edward Karolak ps. „Piotr” ur. 18 VIII 1915 r. w Kaliszu, z zawodu technik. W latach 1937-1938 odbył służbę wojskową w Szkole Podchorążych w Szczypiornie i uzyskał stopień plut. W 1938 r. uczęszczał do Wyższej Szkoły Budowy Maszyn w Poznaniu. W czasie okupacji przebywał w Kaliszu i pracował w różnych zwodach, w latach 1942-1944 w Łodzi w urzędzie pracy Arbeitsdienst jako kreślarz. Od grudnia 1939 r. do wyzwolenia członek ZWZ-AK w Kaliszu. W maju 1945 r. wstąpił do WSGO „Warta” i objął funkcję komendanta placówki nr 1 przy ul. Świerczewskiego 2/3 (obecnie ul. Zamkowa). Funkcję tę sprawował do lipca 1945 r. Powołany w lipcu 1945 r. do odbycia zasadniczej służby wojskowej, został zwolniony z wojska ze względu na rozpoczęte studia na Politechnice Gdańskiej. Członek Związku Walki Młodych. Po 1945 r. nie był aresztowany i nie odpowiadał sądowo. W 1954 r. przedstawiony do naczelnika Wydziału III Komendy Wojewódzkiej MO jako kandydat do werbunku na informatora ze względu na to, że utrzymywał kontakty z członkami AK i WSGO „Warta”. Zob. AIPN Po, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Raport o zezwolenie na opracowanie kandydata do werbunku, Poznań 21 V 1954 r., s. 171-172.

⁶⁶ Piotrowski, członek WSGO „Warta” ps. „Wicher”, pchor. zawodowy 29. Pułku Piechoty. Mieszkał w Kaliszu przy ul. Łaziennej 2. Z zeznań Lisewskiego wynika, że od lipca 1945 r. Piotrowski był komendantem placówki nr 1 w Kaliszu. Działalność Piotrowskiego nie została potwierdzona przez UB.

⁶⁷ Edward Wieteki ps. „Las”. Urodził się w 1906 r. w Chicago w USA, z zawodu piekarz. Własny zakład przy ul. Górnośląskiej 40, gdzie mieszkał. Uczestnik kampanii wrześniowej. W 1940 r. nawiązał kontakt z organizacją podziemną „Harcerz”, w 1941 r. wstąpił do AK. Po wojnie ponownie uruchomił piekarnię. W czerwcu 1945 r. wstąpił do WSGO „Warta” i prowadził placówkę nr 4 przy ul. Górnośląskiej 40. U Wietekiego w lipcu 1945 r. ukrywali się Albin Lisewski i Adam Matuszewski. Wieteki zatrzymany 17 VII 1945 r. przez PUBP w Kaliszu. Zmarł 29 XII 1971 r. Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 444-445; Zob. też AIPN, Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 33-34.

⁶⁸ Składki te wymuszone były rozkazem „Hańczy”, który ponadto domagał się żeby placówki załatwiły kwaterę przejściową dla dowódcy Okręgu WSGO „Warta” oraz środki lokomocji do bardziej

nieni mieszkańcy miast, gdzie sytuacja finansowa i aprowizacyjna była najgorsza. Obowiązek zbierania składek spadł na barki kwatermistrza Matuszewskiego. Do pierwszego wyraźnego pęknięcia w kaliskim Obwodzie WSGO „Warta” doszło na początku lipca 1945 r., kiedy komendant powiatowy Nikodem Fibinger zdecydował się zrezygnować z działalności konspiracyjnej i wyjechać do Szczecina.

5. Komenda Obwodu Kalisz Powiat Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”

Formalnie komendantem Obwodu Kalisz Powiat był Nikodem Fibinger⁶⁹. W praktyce placówki terenowe były tworzone przez niego i w dużym stopniu przez Albina Lisewskiego, który dobrze znał to środowisko. Działalność organizacyjną rozpoczęto w połowie maja 1945 r. i do czerwca utworzono 11 placówek na terenie powiatu kaliskiego. Były to placówki w: Blizanowie, Brzezinach, Cekowie, Chocz, Godzieszach, Kamieniu, Koźminku, Opatówku, Stawiszynie, Tykadłowie i Zbiersku⁷⁰.

Placówka Blizanów krypt. „Śrem” działała od połowy czerwca do połowy lipca 1945 r. Liczyła około 10 członków. Jej komendantem był Franciszek Biernat ps. „Judasza”⁷¹, urodzony 3 III 1902 r. w Opatówku, z zawodu ślusarz. Do 1939 r.

odległych placówek oddalonych od linii kolejowych np. Brzeziny, Ceków, Tykadłów. Zob. AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 61.

⁶⁹ Nikodem Fibinger ps. „Sobiesław” ur. 5 IX 1914 r. w Małej Kolonii (obecnie Tłokinia Mała) powiat Kalisz, s. Feliksa i Bronisławy z d. Nowakowskiej. Bezpartyjny, zamieszkały w Kaliszu przy ul. Piskorzewie 26. Od grudnia 1939 r. członek ruchu oporu ps. „Sobiesław”, dowódca placówki w Tłokini. Działał w komórce nasłuchu radiowego, która przygotowywała komunikaty. Po 1945 r. pozostał w konspiracji i utrzymywał kontakty z innymi członkami AK, m.in. z Albinem Lisewskim. Jeszcze przed utworzeniem WSGO „Warta” ppłk Rzewuski 5 V 1945 r. awansował Fibingera na stopień sierż. Po utworzeniu WSGO „Warta” Lisewski powierzył mu funkcję komendanta na powiat Kalisz. 18 XII 1945 r. w WUBP w Warszawie ujawnił się i został zatrzymany, następnie przetransportowany do PUBP w Kaliszu. Sądzony przez WSR w Poznaniu 17 VI 1946 r. skazany na 3 lata więzienia. Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezlomna...*, dz. cyt., s. 140; AIPN Po, sygn. 04/970, Akta śledztwa w sprawie przynależności do organizacji WSGO „Warta”, nielegalnego posiadania broni, zaboru cudzego mienia pod groźbą użycia broni oraz zamachu na funkcjonariusza PUBP Kalisz, prowadzonego przeciwko Nikodemowi Fibingerowi i innym podejrzanym o popełnienie przestępstw..., dz. cyt., s. 23; *Armia Krajowa w Kaliszu...*, dz. cyt., s. 92. Z materiałów zachowanych w Archiwum Państwowym w Kaliszu wynika, że Nikodem Fibinger miał 3 braci: Henryka, Mariana i Stanisława oraz siostrę Mariannę. Był z zawodu fotografem. 15 X 1949 r. zawarł związek małżeński w Urzędzie Stanu Cywilnego w Kaliszu. Mieszkał przy ulicy Piskorzewie 26 w Kaliszu, skąd wymeldował się w 1950 r. do Warszawy. Zob. APK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Tłokini, sygn. 114, s. 40, Akta miasta Kalisza, sygn. 4358, s. 73-74, sygn. 4522, s. 2117-2118.

⁷⁰ AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 36.

⁷¹ Zwerbowany przez Bolesława Brzęckiego komendanta placówki WSGO „Warta” w Stawiszynie. Zm. 14 III 1970 r. Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezlomna...*, dz. cyt., s. 103.

i podczas okupacji mieszkał w Jankowie pod Kaliszem, gdzie prowadził własny warsztat ślusarski. Od 1942 r. członek AK ps. „Witczak”. Po wyzwoleniu zamieszkał w Brudzewie. Od połowy lipca 1945 r. zagrożony aresztowaniem ukrywał się na terenie powiatu kaliskiego. Ujawnił się 19 III 1947 r. przed komisją amnestijną przy Wojewódzkim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu. Następnie mieszkał w Jankowie. Według UB członkami „Warty” w Blizanowie byli też: Chajdziny (rzeźnik), Piotr Cieślak (Brudzew), Głuszczyński (komendant milicji w Blizanowie), Stanisław Pietrzak, Spychalski, Skrzypczyński, Szadkiewicz, Winter (wraz z żoną), Szybowski (Brudzew), Józef Witczak, Zieliński (były przedwojenny wójt)⁷².

Placówka Brzeziny nosiła krypt. „Lwów”, jeszcze pod koniec okupacji niemieckiej liczyła ponad 100 członków. Jej komendantem był Mirosław Ludomir Zieliński ps. „Zbigniew”, ur. 17 VIII 1915 r. w Ostrowie Kaliskim. Mieszkał we wsi Jagodziniec koło Brzezin. Jego zastępcą był Józef Żuberek ps. „Zenon”, w czasie wojny dowódca plutonu dywersyjnego krypt. „Czarny”⁷³. Urodził się 15 III 1914 r. w Ostrowie Kaliskim. Z zawodu rolnik. Mieszkał w Mącznikach koło Kalisza. Była to najlepiej uzbrojona i dobrze zakonspirowana placówka. Funkcjonariusze PUBP w Kaliszu nie aresztowali żadnego z jej członków, ponieważ partyzanci rozeszli się do gospodarstw i zostali rolnikami. Broń pochowali w przygotowanych ziemiankach⁷⁴.

Placówka Ceków krypt. „Warszawa”, działała od 26 maja, jej komendantem była Wiesława Alina Grażyna Skrzycka ps. „Mściława”⁷⁵, z zawodu księgowa. Urodzona 1 X 1919 r. w Łodzi, mieszkała w Cekowie. Od 1937 r. należała do komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej, w lipcu 1940 r. w Stalowej Woli wstąpiła do ZWZ-AK, rok później wyjechała do Warszawy. Brała udział w Powstaniu Warszawskim – I. Obwód „Radwan” (Śródmieście), 3. Batalion Pancerny „Golski” – (Śródmieście Południe). W 1944 r. awansowana do stopnia porucznika AK, po powstaniu wyszła z Warszawy z ludnością cywilną, uciekła z transportu. Odznaczona Krzyżem Walecznych. W lutym 1945 r. wróciła do Cekowa, gdzie mieszkali jej rodzice. W czerwcu 1945 r. zwerbowana przez Fibingera na członka WSGO „Warta”, została komendantem placówki w Cekowie. W placówce tej działał też jej brat Tadeusz. Zwerbowała do „Warty” Bronisława Mrozińskiego ps. „Wicher” ze Słuszkowa i powierzyła mu funkcję komendanta placówki w Kamieniu. Udało jej się też wciągnąć w szeregi organizacji Władysława Pilarskiego, który na początku

⁷² AIPN Po 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Spis byłych członków AK i WSGO „Warta” na terenie powiatu kaliskiego, s. 34.

⁷³ Pluton ten pod dowództwem Żuberka w czasie okupacji rozbił 3 posterunki żandarmerii w Brzezinach, Klonowej i Brąszewicach w powiecie sieradzkim. Zob. *Armia Krajowa w Kaliszu...*, dz. cyt., s. 102-103.

⁷⁴ 7 pistoletów maszynowych, 20 karabinów i 5 pistoletów.

⁷⁵ Od października 1945 r. posługiwała się nazwiskiem Halina Jezierska. Zob. AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 40.

1945 r. był burmistrzem Stawiszyna. Skrzycka brała udział w zebraniach komendantów w Kaliszu organizowanych przez Lisewskiego. W czasie aresztowań od lipca 1945 r. ukrywała się najpierw w Kaliszu, potem w Szczecinie, gdzie używając sfalszowanych dokumentów sporządzonych na nazwisko Halina Jezierska dostała pracę w Zarządzie Miejskim w Szczecinie. Od żołnierzy radzieckich kupiła rewolwer Nagant. Aresztowana 26 I 1946 r. przez PUBP w Kaliszu. Skazana 17 VI 1946 r. przez WSR w Poznaniu na 8 lat więzienia. Wyszła za mąż za Romana Czerniaka, mieli jedno dziecko. Mieszkała w Bielsku Białej. Po 1989 r. była członkiem Związku Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego Oddział „Beskid” w Bielsku Białej⁷⁶.

Pod koniec czerwca Lisewski będąc w Choczu utworzył placówkę o krypt. „Grudziądz”. Jej komendantem mianował Mariana Dyczkowskiego ps. „Sokół” i „Słoń”, urodzonego 11 VIII 1911 r. w Choczu. Z placówką związane były 4 osoby. Dyczkowski prowadził w Choczu własny zakład szewski, przed wojną, w czasie okupacji i po 1945 r. Przed 1939 r. należał do organizacji „Strzelec”. Współpracował z oddziałem WSGO „Warta” Jana Kempnińskiego ps. „Błysk”. Latem 1945 r. Dyczkowski udzielił schronienia Lisewskiemu i Matuszewskiemu, którzy byli poszukiwani przez UB. On sam został zatrzymany na początku sierpnia przez funkcjonariuszy PUBP z Kalisza i po przesłuchaniu zwolniony, ponieważ zgodził się współpracować jako informator. Dyczkowski powrócił do Chocza, a następnie wyjechał do Oławy na Dolnym Śląsku, gdzie ukrywał się prawie 2 lata. Ujawnił się 17 III 1947 r. przed Komisją Amnestijną przy WUBP w Poznaniu⁷⁷. Członkiem placówki w Choczu był też Czesław Szablewski urodzony 6 VII 1903 r. w Broniszewicach powiat Jarocin. Z zawodu rolnik, mieszkał niedaleko Chocza w Nowolipsku, gdzie miał gospodarstwo. Według materiałów UB od maja do sierpnia 1945 r. udzielał schronienia i dostarczał pożywienia oddziałowi poakowskiemu. Współpracownikiem placówki w Choczu był Tadeusz Łukomski urodzony 7 VI 1925 r. w Choczu. W czasie okupacji jak i po wojnie mieszkał w Choczu, gdzie w lipcu i sierpniu współpracował z komendantem placówki Dyczkowskim oraz z grupami partyzanckim. Posiadał pistolet kaliber 6,35. Zatrzymany przez funkcjonariuszy PUBP z Kalisza 22 VIII 1945 r. Sądzony 6 II 1946 r., razem z Albinem Lisewskim, skazany na 3 lata więzienia. Stefan Szymkiewicz, urodzony 14 V 1919 r. w Choczu, członek WSGO „Warta” w Choczu. Z zawodu tokarz. Aresztowany 10 VIII 1945 r. przez PUBP z Kalisza. Sądzony wraz z Lisewskim 6 II 1946 r., uniewinniony.

⁷⁶ *Wiesława Alina Skrzycka-Czerniak*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://lista-wykletych.pl/katalog/skrzycka-czerniak-wieslawa-alina/> (stan na 2 XII 2024).

⁷⁷ Według W. Handke Dyczkowski ujawnił się w PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 133.

Placówka w Godzieszach nosiła krypt. „Fordon”, istniała od czerwca 1945 r. Jej komendantem był Władysław Leon Kusz ps. „Wicher”, syn Ludwika i Katarzyny z d. Włodarz. Mieszkał w Godzieszach. W 1945 r. kupił od żołnierzy Armii Czerwonej 3 pistolety maszynowe. Placówka działała do 1 X 1945 r., kiedy to Kusz został aresztowany przez funkcjonariuszy PUBP w Kaliszu. Ubegy na początku nie wiedzieli kim jest Kusz, podejrzewali nawet, że jest komendantem placówki Brzeziny. Podczas rewizji funkcjonariusze znaleźli w jego mieszkaniu odpis rozkazu komendanta obwodu Albina Lisewskiego do księdza proboszcza w Godzieszach⁷⁸. Władysław Kusz był ciężko chory na gruźlicę, zmarł w więzieniu śledczym w Kaliszu. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Godzieszach Wielkich⁷⁹. Członkiem placówki w Godzieszach był także Paweł Chodyła, urodzony 5 X 1913 r. w Saczynie (gmina Godziesze). Udzielał pomocy ukrywającym się członkom WSGO „Warta”. Według UB był inspiratorem napadu na zagrodę Władysława Przepiórki, konfidenta UB zamieszkałego w Saczynie. Współpracownikiem „Warty” w Godzieszach był Józef Jabłoński urodzony 14 III 1913 r. w Godzieszach i tam zamieszkały. Pracował jako ogrodnik. Po 1945 r. mieszkał we wsi Aleksandria. Brał udział w napadzie na zagrodę Przepiórki w Saczynie. Jabłoński miał też kontakty z placówką w Zbiersku. Zatrzymany przez PUBP z Kalisza 21 I 1946 r. i skazany 17 VI 1946 r. przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu na 2 lata więzienia, na mocy amnestii karę darowano. Kolejnym współpracownikiem „Warty” był Antoni Knop urodzony 26 V 1915 r. w Godzieszach, z zawodu rolnik. Uczestnik napadu na zagrodę Przepiórki w listopadzie 1945 r. Knop został aresztowany przez PUBP w Kaliszu, uniewinniony przez Wojskowy Sąd Okręgowy w Poznaniu 4 II 1946 r. Współpracownikiem WSGO „Warta” był także Zenon Piechota urodzony 31 V 1908 r. w Saczynie, wykształcenie średnie. W czasie okupacji wywieziony do Niemiec na roboty, po 1945 r. pracował z rodzicami na gospodarstwie i prowadził młyn wodny. 13 XII 1945 r. udzielił schronienia ukrywającym się Fibingerowi i Matuszewskiemu. Zatrzymany przez funkcjonariuszy PUBP z Kalisza 18 XII 1945 r. Skazany 17 VI 1946 r. przez WSR w Poznaniu na 3 lata więzienia.

Komendantem placówki w Kamieniu o krypt. „Dolsk” został w czerwcu 1945 r. Bronisław Mroziński ps. „Wicher”, urodzony 18 VII 1907 r. w Stawiszynie. Mieszkał we wsi Słuszków, był członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej. W latach 1925-

⁷⁸ W liście tym Lisewski zabraniał księdzu współpracować z władzami komunistycznymi. Nie wiedział o tym, że ksiądz razem z wójtem i sekretarzem gminnym PPR utworzyli organizację antykomunistyczną w Godzieszach. Była ona znana PUBP w Kaliszu.

⁷⁹ Grób Władysława Kusza i tablica pamiątkowa na murach kaliskiego więzienia, gdzie znajduje się nazwisko Władysława Kusza, który tu zmarł, to dwie pamiątki poświęcone jemu i organizacji WSGO „Warta”. Ta tablica pamiątkowa została odsłonięta 11 X 2023 r. Zob. B. Hypki, *Na byłym Zakładzie Karnym w Kaliszu odsłonięto tablicę poświęconą Żołnierzom Wyklętym*, „Ziemia Kaliska”, 2023, nr 245, s. 7; (pp), *To był sądowy mord*, „Życie Kalisza”, 2023, nr 42, s. 4.

1939 pracował jako podsekretnarz w gminie Ceków, a w latach 1940-1945 przebywał we wsi Badki powiat Sokołów. W styczniu 1945 r. wrócił do Cekowa, gdzie podjął ponownie pracę w zarządzie gminnym jako pomocnik sekretarza. W czerwcu 1945 r. został zwierzbowany i zaprzysiężony przez Skrzycką do WSGO „Warta”. 25 lipca Mroziński zrezygnował z działalności w „Warcie” i przeniósł się do Kościelca, gdzie objął stanowisko sekretarza Prezydium Gminnej Rady Narodowej⁸⁰. Zatrzymany 25 X 1945 r. Członkiem placówki w Kamieniu był Franciszek Dobrowolski ps. „Karp”, urodzony 26 IX 1908 r. Mieszkał w Broniszewicach w powiecie jarocińskim, gdzie posiadał własne gospodarstwo rolne. Ukrywali się u niego od 9 do 13 VIII 1945 r. Nikodem Fibinger i Adam Matuszewski. 4 XI 1945 r. za 55 000 zł kupił od uczestników napadu na zagrodę Przepiórki 2 konie. Posiadał też rosyjski karabin o nr. 3401. Zatrzymany przez PUBP w Kaliszu w styczniu 1946 r. WSR w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu 17 VI 1946 r., na mocy amnestii darował mu karę⁸¹.

20 VI 1945 r. w mieszkaniu A. Lisewskiego został zaprzysiężony, a następnie mianowany komendantem placówki w Koźminku krypt. „Leszno” tamtejszy nauczyciel Antoni Nagler⁸² ps. „Halina”. Został zwierzbowany do WSGO „Warta” przez mieszkańca wsi Moskurnia i członka AK Czesława Stępnia, który został zastępcą komendanta. Placówka nie rozwinęła działalności, a jej członkowie nie posiadali broni. Komendant Antoni Nagler urodził się 17 I 1910 r. w Koźminku. Ukończył Seminarium Nauczycielskie w Słupcy w 1929 r., był nauczycielem w Koźminku. Członek Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Przed wojną przebywał na Kresach Wschodnich, kierownik szkoły i inspektor rejonowy szkół w Baranowiczach. Brał udział w wojnie obronnej 1939 r. Podczas okupacji pracował w gospodarstwie rolnym u siostry, był też komendantem placówki AK w Koźminku, od czerwca 1945 r. w WSGO „Warta”. Po wojnie został kierownikiem szkoły powszechnej w Koźminku i pełnił obowiązki inspektora szkolnego. Nagler, jako komendant placówki WSGO „Warta” w Koźminku nie wykazywał się aktywnością, nie werbował też nowych członków. 14 VII 1945 r. zatrzymany przez PUBP w Kaliszu, 6 II 1947 r. skazany przez WSR na sesji wyjazdowej w Kaliszu na 5 lat więzienia, zwolniony na mocy amnestii. Zastępcą Naglera był Czesław Stępień, urodzony 18 VII 1907 r. w Moskurni w gminie Koźminek. Służył w 29. PSK w Kaliszu, brał udział w wojnie obronnej. Zawodu krawca nauczył się w Kaliszu, tu też przed wojną

⁸⁰ Rezygnację z funkcji komendanta placówki WSGO „Warta” w Kamieniu złożył na ręce por. Skrzyckiej, która od października 1945 r. posługiwała się nazwiskiem Halina Jezierska. Zob. AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 44.

⁸¹ Tamże, s. 47.

⁸² Zob. tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Antoniego Naglera przez oficera śledczego PUBP w Kaliszu Aleksiego Szymczaka z 14 VII 1945 r., s. 117.

prowadził zakład krawiecki, aż do 1945 r. Członek AK w Moskurni od 1942 r. W czerwcu zwerbowany przez Lisewskiego do WSGO „Warta”, używał ps. „Przybylski”. Zatrzymany 12 VII 1945 r. przez PUBP w Kaliszu. Sądzony razem z Albinem Lisewskim 6 II 1946 r. przez WSO w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu, skazany na 5 lat, na mocy amnestii karę darowano. Potem mieszkał w Moskurni⁸³.

Placówka WSGO „Warta” w Opatówku krypt. „Lublin” została utworzona w połowie maja 1945 r. Albin Lisewski zwerbował do organizacji Józefa Leśniaka, mieszkańca Tłokini i polecił mu utworzyć placówkę w Opatówku, gdzie w czasie okupacji Leśniak mieszkał i należał do AK. Lisewski mianował go komendantem tej placówki. Niestety w lipcu 1945 r. Leśniak zginął w wypadku samochodowym. Po jego śmierci komendantem w Opatówku został Józef Wolf ps. „Dąb” i „Dom”. Wolf urodził się 21 XI 1914 r. w Tłokini Wielkiej, gdzie mieszkał. Syn Józefa i Marianny z d. Skrzypczyńskiej, z zawodu rzeźnik. Brał udział w wojnie obronnej z Niemcami w 1939 r. Od lipca 1944 r. członek AK, do organizacji tej wprowadził go wujek Józef Skrzypczyński, ostatni komendant placówki AK w Kaliszu. W okresie od sierpnia do września ukrywał Lisewskiego. Wolf został zatrzymany w swoim domu 16 IX 1945 r.⁸⁴. Sądzony razem z Lisewskim przez WSO 6 II 1946 r., skazany na 3 lata więzienia. Po aresztowaniu Wolfa Lisewski 10 września mianował swoim zastępcą Józefa Jamrozińskiego ps. „Lokata”, który przeniósł się wówczas do Kalisza, gdzie zaczął się ukrywać. Według raportu Fibingera placówka w Opatówku liczyła 40 członków⁸⁵.

W połowie maja Lisewski pojechał do Stawiszyna spotkać się ze swoim dobrym znajomym, z którym działał w czasie wojny w AK, Bolesławem Brzęckim. Zwerbował go do „Warty”, mianował komendantem i polecił utworzyć placówkę w Stawiszynie. Nosila ona krypt. „Poznań”. Bolesław Brzęcki ps. „Szarek”, urodził się 7 XI 1908 r. w Bogusławicach powiat Kalisz. Mieszkał w Stawiszynie przy ul. Toruńskiej 7. Z zawodu krawiec, członek PPS, w czasie okupacji jego zakład zajął Niemiec, jednak Brzęcki nadal tam pracował. Jednocześnie był członkiem ZWZ, a potem AK. Po okupacji organizator PPS i sekretarz Komitetu Miejskiego PPS w Stawiszynie. Odkąd został komendantem placówki w Stawiszynie często jeździł do Kalisza i zawoził tam artykuły spożywcze dla członków organizacji, przekazał też 200 zł ze składek członkowskich na cele organizacyjne. Na skutek wpadki łącznika, który jechał do niego z rozkazami od Lisewskiego został aresztowany przez funkcjonariusza

⁸³ Zob. tamże, Protokół przesłuchania Czesława Stępnia przez oficera śledczego WUBP w Poznaniu Czesława Zdziebkowskiego z 12 VII 1945 r., s. 141 (przesłuchanie odbyło się w Kaliszu); W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 392.

⁸⁴ AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 50.

⁸⁵ Tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Kopia wyroku z 6 II 1946 r., s. 5.

szy PUBP w Kaliszu już 9 VII 1945 r. Sądzony wraz z Albinem Lisewskim „Biegaczem”, skazany na 6 lat więzienia⁸⁶. Ważną postacią w Stawiszynie był Władysław Pilarski⁸⁷, przed wojną nauczyciel, urodzony 2 IV 1916 r. w Stawiszynie. W czasie okupacji komendant placówki ZWZ-AK w Stawiszynie. Podejrzewany o przynależność do polskiego podziemia i aresztowany przez Gestapo w 1944 r. Zwolniony po 3 miesiącach z braku dowodów winy. Po wojnie burmistrz Stawiszyna, od maja 1945 r. członek „Warty”. W czerwcu 1945 r. wydał pod groźbą użycia broni por. Gienkowi ps. „Orzeł” z oddziału kpt. Eugeniusza Kokolskiego ps. „Groźny” 400 kg żyta przechowywanego w magazynie miejskim⁸⁸. Aresztowany przez PUBP w Kaliszu 9 VII 1945 r.

Działalność placówki w Tykadłowie, która nosiła krypt. „Kraków” jest marginalizowana w materiałach UB. Wiadomo tylko, że jej komendantem był Stanisław Kaczmarek ps. „Pewny” lub „Bury”. Jego działalność nie została rozszyfrowana przez UB. Członkiem placówki był Władysław Okoń. Do 1945 r. Tykadłów był dużą wsią i stolicą gminy, obecnie jest niewielką miejscowością w gminie Żelazków.

Placówkę w miejscowości Zbiersk, gdzie mieściła się od czasów przedwojennych duża cukrownia, Lisewski utworzył pod koniec maja 1945 r. Nosiła ona krypt. „Wilno”. Jej komendantem został mieszkaniec Zbierska Antoni Cisowski⁸⁹ ps. „Las”. Urodził się w Warszawie 20 III 1914 r. Służył w 25. DP. Przed 1939 r. ukończył Wydział Chemiczny Uniwersytetu Warszawskiego. Brał udział w kampanii wrześniowej, walczył w Warszawskiej Brygadzie Pancerno-Motorowej gen. Stefana Roweckiego. W czasie okupacji w Zbiersku zatrudniony w miejscowej cukrowni. Od 1944 r. członek AK. W połowie maja 1945 r. zwerbowany przez Albina Lisewskiego i mianowany komendantem placówki w Zbiersku. Zatrzymany 13 VII 1945 r. Jego zastępcą był Józef Sosinko⁹⁰ ps. „Elektryk”, urodzony 13 III 1912 r. w Zbiersku. Z zawodu elektryk. W czasie kampanii wrześniowej służył w oddziale łączności 25. DP w stopniu kaprała. W czasie okupacji członek ZWZ-AK, od marca 1945 r.

⁸⁶ Tamże, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 44-45.

⁸⁷ Pilarski w latach 1940-1944 prowadził w Stawiszynie tajne nauczanie, był też po wojnie nauczycielem matematyki w szkole podstawowej i dyrygentem kościelnego chóru męskiego w Stawiszynie. W 1984 r., kiedy był już na emeryturze odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Jego krótki biogram znajduje się na stronie Urzędu Gminy i Miasta Stawiszyn. *Pan Władysław Pilarski*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://stawiszyn.pl/strona/wladyslaw-pilarski/> (stan na 2 XII 2024).

⁸⁸ Zob. AIPN Po, sygn. 06/126 t. 4, Sprawozdania z pracy PUBP, Raport PUBP w Kaliszu z dnia 15 VII 1945 r., s. 64.

⁸⁹ Tamże, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 45.

⁹⁰ Istnieją jeszcze dwie wersje pisowni jego nazwiska – Sosinek, Sosinka. Potem mieszkał w Pruszczu Gdańskim, gdzie zmarł 9 II 2010 r. Zob. *Wiesława Alina Skrzycka-Czerniak*..., dz. cyt.

w PPS. W połowie maja 1945 r. zwerbowany przez Lisewskiego do WSGO „Warta”. Sosinko pozyskał do organizacji Wincentego Marciniaka i Józefa Świątczaka. Zatrzymany przez PUBP w Kaliszu 12 VII 1945 r. Skazany przez WSO w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu podczas pokazowego procesu w lutym 1946 r. na 6 lat więzienia. Z placówką w Zbiersku powiązanych było jeszcze co najmniej kilka osób. Wincenty Marciniak urodzony 4 I 1908 r. w Zbiersku. Po 1945 r. pracował w tamtejszej cukrowni jako ślusarz. Członek PPS. Do „Warty” zwerbował go zastępca komendanta placówki Sosinko. Przysięgi nie składał, był biernym członkiem. Nie był aresztowany przez UB⁹¹. Do placówki w Zbiersku należał także Józef Świątczak urodzony 11 III 1907 r. w Zbiersku. Podczas okupacji i po 1945 r. pracował w cukrowni Zbiersk. Został zwerbowany przez Sosinko, był szeregowym członkiem i nie składał przysięgi. Nie został rozpracowany ani aresztowany przez UB⁹².

PUBP w Kaliszu w 1945 r. sporządził spis byłych członków AK i WSGO Warta w powiecie kaliskim. Dzięki dobrze rozbudowanej sieci agenturalnej ubecy mogli podać wiele nazwisk osób związanych z „Wartą” lub z szeroko pojętą antykomunistyczną opozycją. Lista sporządzona jest w układzie terytorialnym i zawiera 99 nazwisk⁹³.

⁹¹ AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 47-48.

⁹² Tamże, s. 48-49.

⁹³ Gmina Blizanów: Biernat, Piotr Cieślak, Głuszczyński (komendant MO w Blizanowie), Chajdziny (rzeźnik), Stanisław Pietrzak, Skrzypczyński, Spychalski, Szybowski (Brudzew), Szadkiewicz, Winter z żoną, Józef Witczak, Zieliński; gmina Chocz: Marian Dyczkowski (szewc, wyjechał), Gajewski (siedzi w więzieniu), Stefan Latański, Tadeusz Łukomski (zwerbowany), Tadeusz Osiński, Rutkowski (Piaski), Wiktor Sidorko (zwerbowany), Czesław Szablewski, Tadeusz Wojciechowski, Józef Wilczyński (siedzi w więzieniu); Kokanin gmina Tykadłów: Stanisław Dąbrowski, Stanisław Kliber, Stanisław Ozimina, Antoni Plesiak, Józef Sobczak; Opatówek: Jamroziński (mieszka koło posterunku MO), Młynarczyk (z Tłokini Wielkiej), Zdzisław Nowak, Urbański (z Trojanowa), Wiktor Krysiak (zwerbowany); Brzeziny: Ludomir Zieliński ps. „Zbigniew”, Józef Żuberek ps. „Zenon”; Stawiszyn: Brzęcki (krawiec), Józef Grzelka, Kulczyński (referent śledczy), Łuczak, Malicha, Parliński, Pawlacyk, Pilarski (były burmistrz); Kamień: Michał Jurecki, Michał Tomalak (Szadek), Mroziński ps. „Wicher” (Kućnica), Witczak (wójt sanacyjny), Wojtczak ps. „Mojski” (Kamień); Ceków: Grażyna Skrzycka, Tadeusz Skrzycki; Gmina Kościelec: Bolesław Bekala (Danowiec), Michał Buda, Stefan Dopieralski, Stanisław Filipowicz, Regina Glejzerówna (Danowiec), Wojciech Hofman, Ludwik Jarek, Kaczmarski (sklep, Korzeniew), Kolodzi (młynarz), Stanisław Kraszkiewicz, Stanisław Matuszak, Józef Nowicki, Józef Olczyk, Antoni Pilarski (Kościelec), Pietrzak (krawiec, Korzeniew), Antonina Przybylska, Antoni Sobczak, Józef Sobczak, Anna Zawias (Elżbietów), Zawisza (stary wójt przy lesie); Dzierżbina gmina Zbiersk: Feliks Baczyński, Bartoszczyk (pracuje w młynie w Zbiersku), Stanisław Będziński, Stanisław Ciesielski, Tadeusz Ciesielski, Józef Dudek, Józef Grzelaczyk, Górski, Jakubowski, Janikowski (ps. „Janina”), Kasprzak, Kormowski, Wiktor Kujawa, Czesław Lange, Czesław Pawłowicz (Przyranie), Stanisław Poznański, Sosinko (ps. „Elektryk”), Józef Szymczak (były przedwojenny wójt); Koźminek: Jan Leszczyński, Mieczysław Mąkosza, Józef Nagler, Stanisław Rychlewski (sołtys Koźminka), Wiktor Sokulski, Czesław Stępień; Godzie-

6. Komenda Obwodu Turek Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”

W skład Inspektoratu Kaliskiego WSGO „Warta”, oprócz Obwodu Kalisz, i Kalisz Powiat wchodził też Obwód Turek, gdzie okupację przeżyła duża ilość żołnierzy AK. Podpułkownik Andrzej Rzewuski po raz pierwszy kontakt z członkami AK w Turku nawiązał w kwietniu 1945 r. w Ostrowie Wielkopolskim w mieszkaniu Mariana Sobczaka. Na spotkanie to z Turku przyjechali Zygmunt Baszkowski, Jerzy Eysmont, Józef Kubicki i Roman Thomas. Po omówieniu sytuacji politycznej Polski Rzewuski przekonał ich do konieczności pozostawania w konspiracji i zajmowania stanowisk w administracji państwowej. Udzielił też „Listu żelaznego” na wstępowanie do Polskiej Partii Robotniczej, w celu zbierania informacji o działalności i zamierzeniach tej partii⁹⁴. Pod koniec kwietnia Roman Thomas będąc w Ostrowie Wielkopolskim odwiedził Mariana Sobczaka, który przyrzekł, że wkrótce przybędzie do Turku i spotka się ze środowiskiem poakowskim.

W I połowie maja 1945 r. ppłk Rzewuski przyjechał do Kalisza, gdzie przy ul. Górnośląskiej 40 w placówce prowadzonej przez Wieteckiego, przeprowadził rozmowę z Romanem Thomasem. Zaproponował mu wstąpienie do WSGO „Warta” i polecił werbować dalszych członków. W czerwcu do Turku pojechał komendant Inspektoratu Kaliskiego ppłk Józef Sikorski. Poinformował działaczy z Turku, że jest komendantem Inspektoratu Kaliskiego WSGO „Warta” i że otrzymał od ppłk. Rzewuskiego rozkaz zorganizowania w Turku Komendy Obwodu. Następnie zapoznał zebranych z instrukcją Rzewuskiego w sprawie przewerbowania członków AK do nowo powstałej organizacji. Kilka dni później wezwał Thomasa i Kubickiego do Ostrowa Wielkopolskiego, gdzie mieszkał i tam przyjął od nich przysięgę organizacyjną. Następnie mianował J. Kubickiego komendantem obwodu, a Thomasa jego zastępcą⁹⁵. Poleciał podjąć działania w poakowskim środowisku w Turku w celu pozyskania ludzi do „Warty”. Kolejne spotkanie miało miejsce w połowie czerwca w Turku, gdzie Thomas i Kubicki poinformowali Sikorskiego, że akowcy w Turku nie chcą wstępować do WSGO „Warta”. Sikorski polecił porozumieć się w tej sprawie z „Hańczą”. Komendant inspektoratu ponownie odwiedził Turek pod koniec miesiąca. Dowództwo Obwodu Turek złożyło sprawozdanie, z którego wynikało, że dalsza działalność nie rokuje powodzenia ze względu na sprzeciw ze strony środowiska poakowskiego.

sze: Leon Piechota (Saczyn, zwerbowany), Władysław Kusz; Tykadłów: Kaczmarek ps. „Bury”, Władysław Orkon. Zob. tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Spis byłych członków AK i WSGO „Warta” na terenie powiatu kaliskiego, s. 34-37.

⁹⁴ Tamże, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 88.

⁹⁵ Tamże, s. 19.

Kontakty były przede wszystkim utrzymywane za pośrednictwem Romana Thomasa, a czasami Józefa Kubickiego w siedzibie Starostwa Powiatowego w Turku, bądź w mieszkaniu jednego z nich. Obwód nie dysponował żadnym wyposażeniem. Bezpośrednie kontakty z Komendą Inspektoratu w Kaliszu utrzymywał osobiście tylko Roman Thomas. Obwód w Turku nie przejawiał w 1945 r. aktywnej działalności, jednak kiedy w kwietniu do Turku przyjechał z Kielc Zenon Stępień przy pomocy środowiska poakowskiego udało się wyrobić dla niego fałszywe dokumenty na nazwisko Zygmunt Skorupski. Został też przyjęty do pracy przez Romana Thomasa w wydziale zaopatrzenia i aprowizacji Starostwa Powiatowego. Pod koniec maja Zenon Stępień vel Zygmunt Skorupski został zwerbowany przez Thomasa do WSGO „Warta”.

Do ostatniego spotkania działaczy z Turku z Józefem Sikorskim doszło w jego mieszkaniu 15 VII 1945 r. Do Ostrowa Wielkopolskiego przyjechali wówczas Roman Thomas, Józef Kubicki i Zygmunt Baszkowski. Sikorski poinformował ich, że przeprowadził rozmowę z dowódcą Rzewuskim i że rezygnuje z funkcji komendanta Inspektoratu Kaliskiego. Roman Thomas powiedział, że tylko nieliczni członkowie AK z Turku są zainteresowani działalnością w WSGO „Warta”. Pomimo starań Komendy obwodu w powiecie tureckim nie powstały żadne placówki WSGO „Warta”, ponadto obwód nie dysponował bronią. Na skutek rezygnacji Sikorskiego ze stanowiska i trudności związanych z werbunkiem, Thomas zrezygnował z dalszej działalności w WSGO „Warta” na początku sierpnia 1945 r. Zagrożony aresztowaniem w październiku 1945 r. wyjechał do Gdańska⁹⁶, gdzie Sikorski dopomógł mu w znalezieniu pracy⁹⁷.

Członkowie oraz współpracownicy WSGO „Warta” w Turku mieli bogate życiorysy okupacyjne. Józef Kubicki urodzony 28 VII 1900 r. w Józefowie powiat Turek, był przedwojennym nauczycielem. W 1942 r. wstąpił do AK, gdzie używał pseudonimu „Walka”. W 1945 r. po wejściu wojsk radzieckich objął stanowisko inspektora szkolnego w Turku i utrzymywał kontakty z członkami AK na terenie powiatu. Od czerwca do października 1945 r. komendant Obwodu WSGO „Warta” w Turku. Członek PPR. 9 X 1945 r. zatrzymany przez PUBP w Turku i po przesłuchaniu zwolniony. Jego zastępca Roman Thomas ps. „Zamość” vel Józef Kowalczyk, urodzony 3 VIII 1911 r. w Ostrowie Wielkopolskim, był przed wojną aktywnym członkiem Stronnictwa Narodowego, z zawodu księgowy. W czasie okupacji członek AK, w 1943 r. aresztowany przez Gestapo i osadzony w areszcie w Turku, skąd uciekł do Ostrowa Wielkopolskiego. Pod koniec stycznia 1945 r., po wejściu wojsk

⁹⁶ Tamże, s. 98.

⁹⁷ Zob. tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Józefa Sikorskiego przez oficera śledczego WUBP w Poznaniu 14 IX 1949 r. w Ostrzeszowie, s. 178.

radzieckich wrócił do Turku, gdzie objął stanowisko kierownika Referatu Apropowizacji i Handlu w Starostwie Powiatowym w Turku. Jednocześnie utrzymywał kontakty z członkami AK. W maju 1945 r. spotkał się w Kaliszu z Andrzejem Rzewuskim, który polecił mu penetrację środowiska akowskiego w Turku. Od czerwca 1945 r. zastępca komendanta Obwodu Turek. Ujawnił się 10 IV 1947 r. Według UB zwerbowany do współpracy jako informator o ps. „Romus”⁹⁸. Fiodorow Kazimierz ps. „Wiesław”, urodzony 26 II 1906 r. w Miłosławiu powiat Września, ppor. WP. W okresie okupacji niemieckiej komendant Obwodu ZWZ-AK w Turku, współpracownik ppor. Emila Sztarka ps. „Mocny” komendanta Inspektoratu Kalisz. 7 III 1942 r. aresztowany przez Niemców i uwięziony w obozie w Auschwitz, który przeżył i po powrocie do Turku od 1945 r. członek Komendy Obwodu WSGO „Warta”. Według UB szef wywiadu, członek Polskiego Stronnictwa Ludowego, potem PPS. Usunięty przed utworzeniem PZPR w 1948 r. Do 1956 r. pracował w Starostwie Powiatowym w Turku⁹⁹.

Obwód WSGO „Warta” w Turku miał swoich ludzi w różnych środowiskach. Tak na przykład Zygmunt Baszkowski¹⁰⁰ urodzony 23 III 1910 r. w Kaliszu, z zawodu kierowca taksówkarz. W czasie okupacji członek AK i łącznik pomiędzy Turkiem a Komendą Okręgu AK w Łodzi. W styczniu 1945 r. wstąpił do MO i do PPR. Został komendantem miejskim milicji w Turku, w późniejszym okresie przeniesiony do Ostrzeszowa. W czasie reorganizacji milicji 5 X 1945 r. zwolniony z MO. Członkiem WSGO „Warta” został w czerwcu 1945 r. Baszkowski nie był aresztowany i nie odpowiadał sądowo. Według materiałów UB był informatorem o ps. „Odra”. Leonard Kruszyński ps. „Tadeusz” urodzony 30 X 1906 r. w Turku, z wykształcenia prawnik. Przed wojną pracował w Starostwie Powiatowym, był też komendantem powiatowym „Strzelca”. W styczniu 1945 r. wstąpił do PPR i pełnił funkcję starosty powiatowego¹⁰¹. W czerwcu został członkiem Komendy Obwodu WSGO „Warta”. Będąc starostą obsadzał znajomymi ludźmi z AK kierownicze stanowiska w urzędzie. Nie był aresztowany przez UB.

Stefan Ryta urodził się w Turku w 1903 r., z zawodu krawiec. W czasie okupacji członek ZWZ-AK. W 1944 r. aresztowany przez Gestapo i wywieziony do

⁹⁸ Zob. tamże, Analiza opracowania Ag. krypt. „Szkola” zatwierdzona przez mjr. Góreckiego zastępcę szefa WUBP w Poznaniu z 4 VIII 1950 r., s. 84.

⁹⁹ Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 141.

¹⁰⁰ Baszkowski jako aktywny działacz WSGO „Warta” był figurantem sprawy ewidencyjno-obszerwacyjnej krypt. „Wywiadowca” numer 756. AIPN Po, sygn. 08/323, Sprawa ewidencyjno-obszerwacyjna kryptonim „Wywiadowca” dot. Baszkowski Zygmunt, imię ojca: Marian, ur. 20-03-1910 r. Kontrola operacyjna byłego członka AK w czasie okupacji oraz komendanta Sekcji II WSGO „Warta” na powiaty Koło, Turek, Kalisz, s. 75.

¹⁰¹ Zob. tamże, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 91-92.

obozu koncentracyjnego Gross-Rosen, więziony do kwietnia 1945 r. Po wyzwoleniu leczony w szpitalu w Czechosłowacji. Do Turku wrócił w pierwszych dniach czerwca, nawiązał kontakt z byłymi członkami AK. Zachęcony przez Baszkowskiego wstąpił do WSGO „Warta”. Nie był aresztowany i sądownie nie odpowiadał. Zenon Stępień vel Zygmunt Skorupski urodzony 2 I 1918 r. w Kielcach, uczestnik kampanii wrześniowej, od 1943 r. członek AK w Kielcach, walczył w oddziale leśnym, gdzie uzyskał stopień plutonowego, ps. „Szpak”. Na początku kwietnia 1945 r. przyjechał do Turku i tam zdobył fałszywe dokumenty na nazwisko Zygmunt Skorupski. Od maja 1945 r. członek Komendy Obwodu WSGO „Warta” w Turku. Thomas załatwił mu pracę w Starostwie Powiatowym w Turku, a później zaprzysiął go na członka WSGO „Warta”. Zatrzymany w październiku 1945 r. Sądzony przez WSO w Poznaniu pod przewodnictwem R. Wierciocha, bez obecności prokuratora i obrońców. Skazany 14 XII 1945 r. na 8 lat więzienia. Wyrok odsiadywał we Wronkach. Wyszedł na wolność na mocy amnestii 22 III 1947 r.¹⁰².

Józef Tuszyński ps. „Stały”, urodził się w Uniejowie, wykształcenie średnie, członek PPR. Przed wojną członek Organizacji Zjednoczenia Narodowego, sekretarz Zarządu Gminnego w Jeziorsku powiat Turek. Od 1941 r. członek ZWZ-AK, gdzie pełnił funkcję łącznika. W 1945 r. po wkroczeniu Armii Czerwonej podjął pracę w Starostwie Powiatowym w Turku jako inspektor spisowy. W czerwcu 1945 r. wstąpił do WSGO „Warta”. Nie był aresztowany. Współpracownikiem WSGO „Warta” w Turku był też Nowicki, farmaceuta i właściciel apteki z Władysławowa w powiecie tureckim. Znał ppłk. Andrzeja Rzewuskiego i komendanta Inspektoratu Kaliskiego Zygmunta Wasilewskiego. Nie został rozpracowany przez UB.

Trudności z tworzeniem i działalnością WSGO „Warta” w Inspektoracie Kaliskim wyjaśnia stosunek działaczy z Turku do tej organizacji *Poakowskie środowisko w Turku zajęło zdecydowanie negatywne stanowisko wobec propozycji przystąpienia do WSGO „Warta”, tłumacząc to faktem przynależności do Armii Krajowej*¹⁰³.

Na początku PUBP w Turku nie wiedziało nic o działalności WSGO „Warta”, prowadziło natomiast intensywne prace operacyjne przeciw leśnemu oddziałowi pod nazwą Samodzielny Oddział Bojowy Abażur 101, który działał m.in. na terenie powiatu tureckiego. UB infiltrowało też środowisko poakowskie. 6 X 1945 r. aresztowano Jana Wałaszczyka, który podczas śledztwa ujawnił, że jego prawdziwe nazwisko brzmi Jan Kałuża¹⁰⁴. W mieszkaniu Kałuży podczas rewizji UB

¹⁰² Zob. Zenon Stępień, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://listawyklyetych.pl/katalog/stepien-zenon/> (stan na 2 XII 2024).

¹⁰³ AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 96.

¹⁰⁴ Urodzony 16 V 1925 r. w Rudzie powiat Wieluń, od 1943 r. członek AK w powiecie tureckim, a potem członek WSGO „Warta”. Sądzony przez WSO w Poznaniu pod przewodnictwem

znalazł pistolet, granat i płaszcz wojskowy z dystynkcjami majora Armii Czerwonej. Podczas przesłuchania Walaszczyk ujawnił nazwiska Eugeniusza Boberka¹⁰⁵, u którego ubecy też znaleźli pistolet. 14 XII 1945 r. WSO rozpatrzył sprawę przeciw nieujawnionym członkom AK i WSGO „Warta”. Następnie skazał: Jana Kałużę vel Jana Walaszczyka na 5 lat więzienia, Tadeusza Sielskiego na 5 lat, Zenona Stępnia vel Zygmunta Skorupskiego na 3 lata, Czesława Nowaka na 5 lat więzienia i utratę praw na 3 lata, Eugeniusza Boberka na 3 lata więzienia, Wacława Firgana na 4 lata więzienia i utratę praw na 2 lata, Stanisława Łężaka na 2 lata więzienia i utratę praw na 2 lata¹⁰⁶.

W kwietniu 1948 r. st. referent Sekcji III PUBP w Turku Włodzimierz Kojło założył sprawę agenturalną pod krypt. „Szkola”, w ramach, której rozpracowaniem objęto 36 członków AK z powiatu tureckiego. UB wykorzystał 3 informatorów o pseudonimach: „Odra”, „Sęp” „Walczak Ludwik”. Ciekawą i niejednoznaczną postacią jest Zygmunt Baszkowski z zawodu kierowca, w czasie wojny członek AK, a od 1945 r. w WSGO „Warta”. Z jednej strony był figurantem rozpracowania o krypt. „Wywiadowca”, bowiem źle się wyrażał publicznie o socjalistycznym państwie polskim, o Związku Radzieckim i Armii Czerwonej. Poza tym wznosił okrzyki *niech żyje Anders*, twierdził też, że w 1945 r. *żołnierze Armii Czerwonej zabierali Polakom zegarki ... i gwałcili kobiety Polki, po 20 żołnierzy na jedną kobietę*¹⁰⁷. Z drugiej strony PUBP w Turku pod koniec lat 40. traktował Zygmunta Baszkowskiego jako swojego agenta. Zachowało się doniesienie z 10 IV 1948 r. podpisane pseudonimem „Odra” dotyczące sytuacji w Turku w 1945 r. Czytamy w nim, po rozwiązaniu AK i przy organizowaniu WSGO „Warta” dokumenty tych organizacji zostały schowane w dwóch butelkach obok dawnego mieszkania Eysmonta. *Przy zakopywaniu dokumentów byłem obecny Baszkowski Zygmunt*¹⁰⁸. 11 V 1948 r. PUBP w Turku informował Naczelnika Wydziału III WUBP w Poznaniu, że ... *obywatel Baszkowski Zygmunt ps. „Odra” został aresztowany przez Milicję Obywatelską w Turku obecnie znajduje się w więzieniu*

R. Wierciocha, bez prokuratora i obrońców. 14 XII 1945 r. skazany na 7 lat więzienia. Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezlomna...*, dz. cyt., s. 196.

¹⁰⁵ Urodzony 22 I 1915 r. w Koluszkach, członek WSGO „Warta”, skazany w tym samym procesie co Jan Kałuża – 14 XII 1945 r. przez WSO w Poznaniu na podstawie art. 1 Dekretu PKWN o ochronie państwa na 3 lata więzienia. 14 II 1946 przeniesiony z więzienia w Poznaniu do Wronek. Zwolniony 12 III 1947 r. na mocy amnestii. Zob. tamże, s. 105.

¹⁰⁶ Według por. rezerwy z KWMO w Poznaniu Stefana Warzychy osoby te nie były członkami WSGO „Warta” z wyjątkiem Zenona Stępnia.

¹⁰⁷ AIPN Po, sygn. 08/323, Sprawa ewidencyjno-obszerności kryptonim „Wywiadowca”..., dz. cyt., Relacja z 22 IX 1951 r. z przeprowadzonego dochodzenia przeciwko więźniowi Baszkowskiemu Zygmunutowi w sprawie szerzenia wrogiej propagandy przeciwko Krajowi Demokracji Ludowej i Związkowi Radzieckiemu wśród więźniów na terenie Ośrodka Pracy Więźniów Brzeszcze oraz Kopalni Jawiszowice, s. 37.

¹⁰⁸ Tamże, Doniesienie agenta o ps. „Odra”, s. 18

w *Kaliszu*¹⁰⁹. Należy dodać, że agent „Odra” przekazał też informacje, że Roman Thomas był w 1945 r. zastępcą komendanta WSGO „Warta” w Turku i usiłował bez powodzenia werbować członków AK. Ostatecznie na liście figurantów sprawy agenturalnej krypt. „Szkoła” znalazło się 29 członków AK¹¹⁰. Sprawa agenturalna pod krypt. „Szkoła” była prowadzona do 1954 r. Nie uzyskano jednak materiałów dających podstawę do wszczęcia śledztwa i postawienia w stan oskarżenia rozpracowywanych figurantów. Akcja pod krypt. „Szkoła” wymierzona była w podziemie poakowskie w Turku. Udział w tej operacji brało 5 funkcjonariuszy¹¹¹. Przełomowym momentem było wdrożenie w Turku, podobnie jak w Kaliszu, rozpracowania obiektowego krypt. „Merkur”. Nastąpiło to 11 X 1950 r. Według UB jako informatorzy PUBP w Turku zadeklarowali się Eugeniusz Boberek ps. „Wszemil” i Roman Thomas ps. „Romus”¹¹², z tym, że przekazywali oni informacje chroniące członków opozycji. Co ciekawe, w wyniku donosów tych informatorów UB doszedł do wniosku, że w Turku w ogóle WSGO „Warta” nie działała. Były próby utworzenia organizacji, ale nieudane. Według UB najlepszym dowodem tego jest fakt, że się nikt nie ujawnił, choć wiadomo, że w rejonie tym działało ok. 35 członków AK, z czego 10, określanych przez UB jako trzon AK, pracuje obecnie w Starostwie Powiatowym zajmując kluczowe stanowiska. Są to: Józef Kubicki, były dowódca oddziału AK w Turku, potem komendant Obwodu WSGO „Warta”, obecnie inspektor szkolny w starostwie powiatowym; Tadeusz Kruszyński członek AK, w latach 1945-1949 starosta powiatowy w Turku, od 1949 r. na emeryturze; Kazimierz Fiodorow; Zenon Fryga, członek AK, referent zbożowy w starostwie; Stanisław Żarno członek AK, referent zbożowy w starostwie; Eugeniusz Boberek, członek AK, były dowódca kompanii AK, kontroler PZZ przy starostwie; Roman Konieczynski członek AK, drogomistrz w starostwie; Pawlak, doradca AK, instruktor oświaty rolniczej w starostwie; Tytus Dachman w czasie okupacji członek AK, urzędnik w starostwie; Józef Tuszyński członek AK, obecnie pracownik umysłowy w starostwie¹¹³.

¹⁰⁹ Tamże, Pismo Szefa PUBP w Turku Modelewskiego K. do Naczelnika Wydziału III WUBP w Poznaniu z 11 V 1948 r., s. 21.

¹¹⁰ Byli to: Zygmunt Baszkowski, Eugeniusz Boberek, Władysław Bucholt, Zygmunt Chorna, Leonard Kruszyński ps. „Tadeusz”, Stanisław Lewiński, Edward Maćkowiak, Tomasz Nowacki ps. „Tadeusz”, Modest Palczewski, Roman Pertkiewicz, Zygmunt Siewiera, Zenon Stępień vel Zygmunt Skorupski, Jerzy Stasiak ps. „Jarosław”, Zenon Stawski, Stanisław Stachowiak, Roman Thomas, Józef Tuszyński, Feliks Wawrzyniak, Wiktor Wszędobył, Henryk Zakrzewski i Stanisław Żarno.

¹¹¹ St. sierż. J. Jachowski, plut. Zygmunt Siewiera, Waław Łosiczki, st. referent Włodzimierz Kojło oraz Naumiak oficer śledczy z WUBP w Poznaniu.

¹¹² Był też informator o ps. „X” i o ps. „Walczak”.

¹¹³ Tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Analiza opracowania agenturalnego kryptonim „Szkoła”. Opracowanie agencyjne kryptonim „Szkoła” doty-

7. Początek rozpadu Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” i aresztowania w Kaliszu i powiecie kaliskim

Proces likwidacji struktur poakowskich, w tym także WSGO „Warta”, rozpoczął się już 16 V 1945 r., czyli tydzień po utworzeniu przez Rzewuskiego organizacji. Właśnie w tym dniu, po otrzymaniu agenturalnego donosu, UB wysłał grupę operacyjną do Kamienia, jednak nie udało jej się schwycić żadnych partyzantów. Dzień później, 17 maja komórka UB w Brudzewie zameldowała władzom powiatowym, że na tamtejszy majątek napadła nieznana grupa partyzantów. Choć ubecy wysłali oddział operacyjny, nie udało się ująć nikogo, partyzanci oddalili się w nieznanym kierunku¹¹⁴. Duża aktywność antykomunistycznych grup partyzanckich zaniepokoiła bezpiekę. W tej sytuacji Sekcja II PUBP w Kaliszu rozbudowała sieć agenturalną i na początku lipca w powiecie kaliskim działało 12 agentów i 12 informatorów. Dzięki dobrze rozbudowanej działalności agenturalnej, urząd bezpieczeństwa stwierdził już w czerwcu, że na terenie Kalisza są aktywne co najmniej 3 ośrodki reakcyjne przy ul. Młynarskiej 9 i przy ul. POW (obecnie Złota)¹¹⁵ oraz w podkaliskiej wsi Zawodzie¹¹⁶.

Z kolei na terenie powiatu kaliskiego zaobserwowano 2 grupy wrogo nastawione do ówczesnych władz politycznych. Przykładowo w miejscowości Renta w gminie Ostrów Kaliski (obecnie gmina Kraszewice, niedaleko Grabowa nad Prosną), wykryto 25-osobową grupę działającą w środowisku nauczycielskim. Natomiast w Godziszach przywódcami grupy antykomunistycznej byli ks. proboszcz, wójt i sekretarz gminny PPR. Grupa ta liczyła łącznie kilkanaście osób. Jak widać organizacje antyrządowe powstawały w 1945 r. w różnych miejscowościach i w różnych środowiskach.

Ponadto w wyniku donosu jednego z informatorów 14 VI 1945 r. PUBP w Kaliszu wdrożyło sprawę przeciw grupie AK, która miała liczyć ok. 20 osób i działać na terenie powiatów kaliskiego, kępińskiego, ostrowskiego i wieluńskiego. W tym okresie w północnej części Inspektoratu Kaliskiego WSGO „Warta” stawały się

czy byłych członków AK późniejszej WSGO „Warta” w Turku, Analizę sporządził referent Sekcji II Wydziału III PUBP w Turku chor. Przybyła, 4 VIII 1950, s. 84-86.

¹¹⁴ Według UB była to ok. 30-osobowa grupa partyzantów w mundurach WP. PUBP w Kaliszu wysłało 80-osobową grupę operacyjną, która przeczesywała teren do późna w nocy, nikogo nie ujęła. Zob. tamże, sygn. 06/126 t. 4, Sprawozdania z pracy PUBP, Raport z dnia 17 V 1945 PUBP w Kaliszu podpisany przez kierownika PUBP w Kaliszu por. Jana Fijała, s. 26.

¹¹⁵ Pod tym ostatnim adresem zbierali się antypaństwowo nastawieni członkowie miejscowej inteligencji żeby słuchać nielegalnie radia. UB ustaliło, że udział w tych spotkaniach brał Polak urodzony w Stanach Zjednoczonych, który podawał się za Amerykanina. Chodzi prawdopodobnie o późniejszego członka WSGO „Warta” Wieteckiego, który urodził się w Chicago.

¹¹⁶ Zob. tamże, Raport PUBP w Kaliszu z 25 VI 1945 r. podpisany przez kierownika PUBP w Kaliszu por. Jana Fijała, s. 57.

aktywne także grupy partyzanckie. W Choczu leśni przerwali zabawę, wylegitymowali obecnych, po czym głosili hasło *wy sobie robicie zabawy, a wasi bracia przelewają krew*¹¹⁷. Należy tu dodać, że to właśnie w Choczu ubecy zwerbowali informatora, który przyłączył się do oddziału partyzanckiego, a następnie regularnie przysyłał meldunki do PUBP w Kaliszu.

W raporcie z 25 VI 1945 r. kaliska bezpieka odnotowała, że w gminie Blizanów partyzantkę poakowską wspiera komendant posterunku milicji Michał Grenda oraz funkcjonariusz UB Andrzej Pawlak. Obaj zostali wkrótce aresztowani i przesłuchani, co naprowadziło na ślad dużego oddziału partyzanckiego działającego w rejonie Kościelca. Kalisz natychmiast poinformował WUBP w Poznaniu, który za pośrednictwem sowietnika skierował do powiatu kaliskiego oddziały NKWD. 6 lipca 1945 r. zaczęła się operacja, w której uczestniczyła 80-osobowa grupa żołnierzy NKWD dowodzona przez płk. Mazanaszwili. W okolicach wsi Piskory udało im się schwycić 4 partyzantów, którzy powiedzieli, że we wsi Kościelec stacjonuje duży, 40-osobowy oddział. Jak się później okazało był on dowodzony przez por. Michała Dowgiałło¹¹⁸. Oddział ten składał się w większości z dezertersów „ludowego” Wojska Polskiego. W trakcie walk zginęło 7 partyzantów, natomiast sowietci wzięli do niewoli 31 osób wraz z dowództwem, przejęli też archiwum i dokumenty oddziału. Z materiałów tych enkawudziści dowiedzieli się, że w powiecie kaliskim znajduje się obwód AK o nazwie „Warta”, którym kieruje ppłk „Hańcza”. Funkcjonariusze NKWD ocenili liczebność tego obwodu na ok. 2000 osób¹¹⁹. Sowietnik płk Głotow polecił przeprowadzić aresztowania wśród członków AK. To właśnie wtedy PUBP w Kaliszu dowiedział się, że na terenie powiatu istnieje poakowski obwód „Warta”. Ponadto już 4 VII 1945 r. w raporcie odnotowano, że przy ul. Kopernika 17/5 w Kaliszu spotykają się członkowie lokalnej opozycji z Kalisza i powiatu kaliskiego. PUBP nie wiedział wówczas, że mieszka tam Albin Lisewski komendant WSGO „Warta” na Obwód Kalisz Miasto¹²⁰.

W lipcu 1945 r. UB skompletował zespół, który miał się zajmować walką z oddziałami poakowskimi, dziką partyzantką, a przede wszystkim „Wartą”¹²¹. Dalszą

¹¹⁷ Tamże, s. 56.

¹¹⁸ Zob. *Michał Dowgiałło*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://listawykletych.pl/katalog/dowgiallo-michal/> (stan na 2 XII 2024).

¹¹⁹ Sabina Haszyńska w pracy doktorskiej odnotowała, że meldunek o aresztowaniu członków „Warty” został 3 VII 1945 r. wysłany do Ł. Berii szefa NKWD w Moskwie. Ostatecznie meldunek ten znalazł się w teczce specjalnej J. Stalina. Zob. S. Haszyńska, *Konspiracja i podziemie zbrojne w Wielkopolsce 1945-1949. Powstanie, rozwój i rozbięcie przez aparat bezpieczeństwa*, Poznań, 2015 (praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Stanisława Jankowiaka na UAM).

¹²⁰ Zob. AIPN Po, sygn. 06/126 t. 4, Sprawozdania z pracy PUBP, Raport PUBP w Kaliszu z dnia 4 VII 1945 r., s. 61.

¹²¹ Tamże, sygn. 05/219 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70 pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza Warta. Delegatura Sił Zbrojnych Inspektorat II Kalisz kryptonim Kalina”. Opracował por. rez. Stefan Warzycha, s. 79. W skład grupy

akcję aresztowań członków „Warty” i innych oddziałów poakowskich prowadziły lokalne urzędy bezpieczeństwa wspierane przez 145. Strzelecki Pułk NKWD dowodzony przez sowietnika (doradcę) bezpieczeństwa na województwo poznańskie płk. Głotowa. Na jego polecenie rozpoczęły się aresztowania w środowisku opozycyjnym. Objęły one nie tylko partyzantów z grup poakowskich, ale także dezertersów z WP, członków WSGO „Warta” oraz funkcjonariuszy UB i MO, którzy wspomagali opozycję antykomunistyczną. W wyniku akcji w Kościelcu i rozkazów Głotowa na początku lipca 1945 r. aresztowano w powiecie kaliskim 16 podejrzanych¹²². Na liście tej znajdowały się osoby, które często zajmowały eksponowane stanowiska, a jednocześnie współpracowały z grupami partyzanckimi i z WSGO „Warta”. Wśród

wchodzili: por. Jan Fijał (kierownik PUBP w Kaliszu), Jan Kwieciński (zastępca kierownika), oficerowie śledczy z Kalisza: Mieczysław Bąkowski, Zenon Gruchała, Andrzej Malujdy, Mikołajewski, Stefan Marczak, Mieczysław Pawłowski, Bronisław Szot, Aleksy Szymczak; oficerowie śledczy z Poznania: Władysław Cichy, ppor. Marian Bergman, Stanisław Wojcieszak, Stanisław Wolender, Zygmunt Sierant; oficer śledczy z Warszawy Jerzy Alejmowicz; Henryk Kowalski (młodszy referent PUBP Kępno) oraz Stanisław Szablewski (referent PUBP Kępno).

¹²² Byli to: Michał Grenda komendant MO w Opatówku, wcześniej w Blizanowie. Według UB czynny inspirator napadów bandyckich na członków PPR. Utrzymywał stały kontakt z grupami leśnymi, dostarczał im amunicję, granaty, radia, lewe dokumenty. Organizował nowe placówki AK i utrzymywał z nimi stały kontakt; Władysław Gabrysiak komendant MO w Blizanowie, komendant gminny PPR, brał czynny udział wraz z Grendą w napadach, przechowywał broń, brał też udział w zebraniach AK u por. Pietrasa; Wiesław Kamiński gajowy ze wsi Piskory, który informował oddziały AK o wszystkich wydarzeniach. Mieściła się też u niego kwatera pomiędzy lasem a garnizonem (tak UB nazywało miejsce stacjonowania), ponadto dostarczał partyzantom amunicję, granaty i radia; Andrzej Pawlak polowy w majątku Brudzew, a jednocześnie funkcyjny UB w gminie Blizanów, przechowywał broń i amunicję i wskazywał partyzantom, gdzie w majątku Brudzew przechowywane są świny; Bolesław Pietras ppor. przedwojennego WP, agronom w gminie Blizanów, organizował napady, wskazywał też kto jest podejrzany. 30 VI 1945 r. członkowie WSGO „Warta” składali u niego przysięgę. W zebraniu wzięło udział 7 osób; Michał Jurecki komendant MO w Kościelcu, będąc milicjantem w Blizanowie należał do AK. Wiedział gdzie są wszystkie grupy leśne, udzielał im informacji. W Kościelcu miał stały kontakt z dużą grupą, która od 4 tygodni stacjonowała w okolicznych lasach; Pilarski Władysław burmistrz Stawiszyna, brał udział 30 VI 1945 r. w zebraniu u Pietrasa w Blizanowie, członek WSGO „Warta”; Bolesław Brzęcki sekretarz komitetu gminnego PPS, członek sztabu WSGO „Warta”. Razem z burmistrzem utrzymywał łączność z dowództwem WSGO „Warta” „Nowy Tomyśl” (Kalisz). W czasie okupacji był czynnym organizatorem AK ps. „Strażak”; Józef Skrzypczyński pracownik II Komisariatu MO w Kaliszu, przed 1939 sierż., w czasie okupacji aktywny członek AK; Maria Zgótkówna łącznik sztabu AK Warszawa Kalisz. Dostarczała w dwie strony rozkazy z Warszawy do Kalisza. Po aresztowaniu została zabrana przez Głotowa do Poznania na rozkaz dowódcy; Józef Siczak sierż. dezerters WP, dowódca grupy partyzanckiej, doprowadzał łącznika z rozkazami do grupy partyzanckiej, został zabrany przez Głotowa do Poznania; Michał Dowgiałło por., dowódca grupy stacjonującej w Kościelcu, utrzymywał kontakt z Kaliszem. Miał kontakt z oddziałem partyzanckim Gienka i Jankowskiego; Zdzisław Nowak harcerz, łącznik Kalisz Stawiszyn; Szajdziński wydał rozkazy Nowakowi, by jechał ze sztabu w Kaliszu do Stawiszyna. Zob. tamże, sygn. 06/126 t. 4, Sprawozdania z pracy PUBP, Raport z 11 VII 1945 r. PUBP w Kaliszu do WUBP w Poznaniu s. 69-70.

aresztowanych znaleźli się komendanci MO w Opatówku, Blizanowie i Kościelcu, kilku milicjantów i ubeków, gajowy ze wsi Piskory, czy burmistrz Stawiszyna.

Kilka dni po bitwie pod Kościelcem 9 VII 1945 r. ubecy, którzy patrolowali przewencyjnie drogi w powiecie przechwycili na trasie Kalisz-Stawiszyn łącznika „Warty” Zdzisława Nowaka¹²³, który jechał z rozkazami z Kalisza do Stawiszyna. Nowaka przewieziono do PUBP w Kaliszu, gdzie został przesłuchany i doraźnie zwerbowany na informatora, otrzymał ps. „Kamień”. Ujawnił personalia wielu członków „Warty”. Data 9 lipca wyznacza początek likwidacji WSGO „Warta”, ponieważ tego samego dnia rozpoczęły się masowe aresztowania członków organizacji. Najpierw w Stawiszynie zostali zatrzymani Bolesław Brzęcki komendant placówki i burmistrz Władysław Pilarski. Aresztowania zataczały coraz szersze kręgi. 10 lipca ubecy schwytali Mieczysława Spychalskiego ps. „Paweł” kierownika propagandy Komendy Obwodu Kalisz, a 12 lipca Józefa Sosinko zastępcę komendanta placówki w Zbiersku i Czesława Stępnia zastępcę komendanta w Koźminku. Następnego dnia ujęto komendantów ze Zbierska i Koźminka, Antoniego Cisowskiego i Antoniego Naglera. Z kolei komendant placówki nr 4 w Kaliszu Edward Wieteki został zatrzymany 17 lipca.

W obliczu tak licznych aresztowań dowódca obwodu Lisewski zszedł do głębokiej konspiracji. Od 10 lipca razem z kwatermistrzem Adamem Matuszewskim ukrywał się u właściciela piekarni Edwarda Wietekiego, potem w Chocz u komendanta placówki, Dyczkowskiego, a następnie w Tłokini, gdzie znalazł schronienie w domu Józefa Wolfa ps. „Dąb”. Próbuąc uniknąć aresztowania i zdekonspirowania organizacji Lisewski 1 VIII 1945 r. zmienił ps. z „Biegacza” na „Matejko”, a krypt. kaliskiej „Warty” z „Nowy Tomyśl” na „Nowe Świąciany”. Wyznaczył też swoim zastępcą Józefa Jamrozińskiego z Opatówka, któremu nadał ps. „Kochanowski” i upoważnił go do podejmowania decyzji w przypadku, kiedy sam będzie nieobecny¹²⁴. W tym czasie ze Szczecina do Kalisza przyjechał Nikodem Fibinger, a kiedy dowiedział się, że jest poszukiwany przeniósł się do Wrocławia.

27 VIII 1945 r. w ręce UB wpadł szef wywiadu i łączności Józef Skrzypczyński ps. „Demon”. W obliczu dużego zagrożenia Lisewski usiłował skontaktować się z dowództwem inspektoratu. 15 IX 1945 r. w Tłokini przekazał połowę swojej fotografii łącznikowi Wiktorowi Krysiakowi, dał mu też 80 zł i polecił jechać do Ostrowa Wielkopolskiego, by Krysiak poprzez łączniczkę Nojman umożliwił mu spotkanie z komendantem Józefem Sikorskim. Lisewski nie wiedział wówczas, że Sikorski zrezygnował już z działalności w „Warcie”. Nojmanówna, łączniczka z Sikorskim i z Rzewuskim, w ogóle odmówiła rozmowy.

¹²³ Takie nazwisko wymieniane jest w raporcie PUBP nr 1845 z 15 VII 1945 r. do WUBP w Poznaniu, tamże, s. 64.

¹²⁴ Tamże, sygn. 05/219 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 65.

W okresie od lipca do listopada 1945 r. kaliski UB aresztował praktycznie całą kadrę przywódczą WSGO „Warta”. Dość długo na wolności przebywał komendant obwodu Lisewski. Był na tyle nieuchwytny, że PUBP w Kaliszu wystawił za nim list gończy ze zdjęciem. Według raportu bezpieki Albin Lisewski został aresztowany 17 IX 1945 r. w podkaliskiej wsi Tłokinia, przez żołnierzy WP, kiedy usiłował kupić od nich broń i amunicję. Został ujęty u gospodarza Wolfa, którego też zatrzymano. Obu odstawiono do siedziby UB w Kaliszu¹²⁵. W tym samym czasie aresztowano też zastępcę Lisewskiego Józefa Jamrozińskiego oraz łącznika Wiktora Krysiaka.

Organa bezpieczeństwa rozbijały kolejne placówki „Warty”. Na początku sierpnia zatrzymano Mariana Dyczkowskiego komendanta placówki w Chocz. *Po przesłuchaniu został zwerbowany na informatora z zadaniem rozpracowania członków WSGO „Warta”, a następnie zwolniony z wyznaczonym terminem spotkania w połowie sierpnia 1945*¹²⁶. Dyczkowski wyjechał do Chocza, a potem do Oławy na Dolnym Śląsku i tam się ukrywał przez 2 lata, by ujawnić się w marcu 1947 r. Kika dni później, 22 VIII 1945 r. został zatrzymany członek placówki Chocz Tadeusz Łukomski, a wkrótce potem Józef Skrzypczyński ps. „Demon” szef wywiadu i łączności. 1 X 1945 r. w ręce funkcjonariuszy UB wpadł Władysław Kusz ciężko chory na gruźlicę komendant placówki w Godzieszach¹²⁷, a pod koniec października aresztowano komendanta placówki w Kamieniu Bronisława Mrozińskiego. Ubecy stosowali zasadę odpowiedzialności zbiorowej. Zatrzymywano nie tylko członków „Warty”, ale także ludzi którzy mieli jakikolwiek kontakt z nimi, a nawet tych którzy nie zdążyli donieść na członków opozycji politycznej i zbrojnej, choć wiedzieli o jej istnieniu. W okresie od lipca do października 1945 r. funkcjonariusze aresztowali 7 takich osób¹²⁸.

Choć, jak wykazano, latem 1945 r. „Warta” została rozbita, a do końca 1946 r. wielu członków aresztowano i skazano, to jeszcze w 1947 r. podczas wyborów funkcjonariusze odnotowali, że w miejscowościach Tuliszków, Kościelec, Kamień, Chocz mieszkańcy mają negatywny stosunek do władzy ludowej, wojska i urzędu bezpieczeństwa publicznego. Wszystkie te miejscowości należały do Inspektoratu

¹²⁵ Tamże, sygn. 06/126 t. 4, Sprawozdania z pracy PUBP, Raport za okres od 17 do 27 IX 1945, s. 98-99. Zob. też tamże, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 74.

¹²⁶ Tamże, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 73.

¹²⁷ Choć UB w momencie aresztowania uważała, że jest on komendantem placówki w Brzezinach. Zob. tamże, s. 74.

¹²⁸ Władysława Gabrysiaka z Blizanowa, Michała Jureckiego z Kościelca, Andrzeja Kamińskiego z Piekar, Tadeusza Łukomskiego z Chocza, Edwarda Marcinkowskiego ze Stawiszyna, Tadeusza Osińskiego z Oleśca i Andrzeja Pawlaka z Brudzewa. Zob. tamże, s. 75-76.

Kaliskiego WSGO „Warta”. Tam też ludzie byli przychyli partyzantom antykomunistycznym. Taką opinie wyraziła Wojskowa Prokuratura 4. DP¹²⁹.

Osobny rozdział stanowi akcja aresztowania ostatniego komendanta WSGO „Warta” w Kaliszu Zygmunta Wasilewskiego. Lokal „Złota Mucha” i jego właściciel Stanisław Muszyński¹³⁰ odegrali dużą rolę przy aresztowaniu komendanta Inspektoratu Kaliskiego Zygmunta Wasilewskiego. Należy zaznaczyć, że funkcjonariusze w ogóle go nie znali, nie wiedzieli jak wygląda i gdzie mieszka, bowiem był repatriantem z Wilna, w żaden sposób nie związanym z miejscowym ruchem oporu. Było wiadomo jednak, że właściciel lokalu „Złota Mucha” prowadzi skrzynkę kontaktową. 30 listopada, kiedy Muszyński około godz. 23.00 skończył pracę i wracał do swojego mieszkania przy ul. Granicznej, został zatrzymany przez funkcjonariuszy w celu sprawdzenia tożsamości, a następnie przewieziony do siedziby PUBP w Kaliszu. Muszyński przyznał się, że prowadzi skrzynkę kontaktową dla komendanta Wasilewskiego, którego zna, bo ten często w jego lokalu jada śniadanie między godz. 10.00 a 11.00. W tym czasie mógł odebrać przesyłki od „Hańczy”, kiedy podał hasło *Czy są sielawki – odzew są*. Ubecy zwerbowali Muszyńskiego, zwolnili z aresztu i polecieli mu, żeby gdy Wasilewski wejdzie do jego lokalu, Muszyński ma mu podać rachunek z dopiskiem *Wieś*. Funkcjonariusze UB chcieli w ten sposób zdekonspirować komendanta inspektoratu, bo w lokalu czuwał jeden ubek, a 2 stało na ulicy. Około godz. 12.00 Muszyński zauważył Wasilewskiego idącego ulicą w kierunku miejsca pracy i wskazał go funkcjonariuszowi siedzącemu w lokalu. Ten wyszedł na ulicę i pokazał go koledze, który poszedł za Wasilewskim i go zatrzymał.

Następnie w siedzibie UB przy ul. Jasnej przesłuchiwany Wasilewski powiedział, że skrzynki kontaktowe prowadzą także w Ostrowie Wielkopolskim Mieczysław Prauziński oraz Marian Sobczak. Wasilewski znał Prauzińskiego, bowiem namiary na niego i hasło podał mu w październiku 1945 r. ppłk. Rzewuski w Poznaniu. Wasilewski jadąc z Poznania do Kalisza miał się zgłosić do Ostrowa Wielkopolskiego, wejść do budynku sądu i tam zapytać podprokuratora Prauzińskiego *Co mam robić jeśli moja żona przeszła na wiarę muzułmańską?* Prauziński miał mu odpowiedzieć *poradzimy się pewnego adwokata w Poznaniu*. W ten sposób Wasilewski zdekonspirował Prauzińskiego, który 4 XII 1945 r. został aresztowany w Ostrowie Wielkopolskim. Następnego dnia kierownik PUBP w Kaliszu Jan Fijał wraz z 2 funkcjonariuszami zabrali Wasilewskiego do Ostrowa Wielkopolskiego. Tam został

¹²⁹ Ł. Trznadel, *Żołnierze wyklęci ziemi kaliskiej w aktach Archiwum Wojskowego w Oleśnicy*, [w:] *Calisiana rozproszone w archiwach polskich (1945-1989)*, red. Grażyna Schlender, Kalisz 2015, s. 51.

¹³⁰ Pomimo tego, że Muszyński współpracował z UB i miał czynny udział w dekonspiracji Wasilewskiego, to 9 XII 1945 r. został aresztowany i 21 II 1946 skazany przez WSR w Poznaniu na 3 lata pozbawienia wolności. Zob. W. Handke, *Polska Niezłomna Żołnierze WSGO „Warta” 1945-1946*, Warszawa 2014, s. 292-293.

on wykorzystany przy dekonspiracji komendanta Inspektoratu Ostrowskiego mjr Mariana Sobczaka ps. „Florianowicz”, który został zatrzymany 5 XII 1945 r.¹³¹

Komendant powiatowy Inspektoratu Kaliskiego WSGO „Warta” Fibinger i kwatermistrz Matuszewski, którzy ukrywali się od dawna, jesienią 1945 r. znaleźli schronienie w Godzieszach u Pawła Chodyły. Po paru dniach zostali skierowani do pobliskiego Saczyna, gdzie przyjął ich bogaty gospodarz, właściciel młyna i członek „Warty” Zenon Piechota. Tam dowiedzieli się, że komendant placówki Godziesze Zenon Kusz kupił od żołnierzy Armii Czerwonej 3 pistolety maszynowe, a dla zdobycia pieniędzy planował napad rabunkowy na zagrodę Władysława Przepiórki, konfidenta UB z Saczyna. W tym czasie Kusz był już aresztowany i ostatecznie napadu dokonała w nocy z 3 na 4 listopada kilkusobowa grupa¹³², na której czele stali Paweł Chodyła, Nikodem Fibinger, Adam Matuszewski oraz uzbrojona Grażyna Skrzycka. Napastnicy zabrali kurtkę futrzaną, dubeltówkę, wyprowadzili Przepiórkę na podwórze i kazali mu zaprząć do wozu parę koni. Następnie pojechali do Franciszka Dobrowolskiego w Broniszewicach w powiecie jarocińskim i sprzedali mu konie za 55 000 zł. Podzielili się pieniędzmi. Fibinger pojechał do Kalisza i tam na ulicy został przypadkowo zatrzymany przez funkcjonariuszy UB. Uciekając porzucił teczkę, w której było 4000 zł. Zdając sobie sprawę z tego, że jest poszukiwany wraz z Matuszewskim postanowił ujawnić się. 13 XII 1945 r. pojechali do Warszawy, gdzie spotkali się z płk. Radosławem¹³³ w siedzibie Komisji Likwidacyjnej byłej AK w obecności przedstawiciela WUBP. Następnie pułkownik skierował ich do siedziby WUBP w Warszawie po odbiór stosownych dokumentów. Kiedy przyszli tam 18 grudnia, zostali zatrzymani i przewiezieni do PUBP w Kaliszu, gdzie wszczęto w stosunku do nich śledztwo i postawiono w stan oskarżenia.

Aresztowania członków „Warty” trwały nadal. Grażyna Skrzycka ps. „Mściława” komendant placówki Ceków i uczestniczka napadu z 4 listopada, była długo poszukiwana przez PUBP w Kaliszu. 26 I 1946 r. Skrzycka została rozpoznana na dworcu w Kaliszu przez funkcjonariusza PUBP Stefana Marcza, który wsiadł za nią do pociągu jadącego do Szczecina, gdzie ukrywała się od listopada 1945 r. W pociągu funkcjonariusze aresztowali ją i zrewidowali, znaleźli fałszywe dokumenty na nazwisko Halina Jezierska i rewolwer Nagant¹³⁴. Została przewieziona do WUBP w Poznaniu, gdzie po przesłuchaniu, pod eskortą odtransportowano ją do Kalisza.

¹³¹ Zob. AIPN Po, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Raport por. Jana Fijała kierownika PUBP w Kaliszu z dnia 6 XII 1945 r. do kierownika Wydziału I WUBP w Poznaniu, s. 49.

¹³² Byli to: Franciszek Dobrowolski, Antoni Knop, Zenon Piechota, Józef Jabłoński, Paweł Chodyła, Wiesława Skrzycka, Adam Matuszewski, Nikodem Fibinger. Zob. tamże, sygn. 04/970, Akta śledztwa w sprawie przynależności do organizacji WSGO „Warta”..., dz. cyt., s. 3-10.

¹³³ Płk. Jana Mazurkiewicza ps. „Radosław” szefa Okręgu Centralnego Delegatury Sił Zbrojnych na Kraj.

¹³⁴ Tamże, sygn. 06/126 t. 4, Sprawozdania z pracy PUBP, Raport za okres od 27 I 1946 do 7 II 1946, s. 144-146.

Jako ostatni został ujęty Józef Sikorski, pierwszy komendant Inspektoratu Kaliskiego. Już w październiku 1945 r. ujawnił się przed komisją amnestijną przy PUBP w Częstochowie¹³⁵. Wówczas przyznał się, że walczył w kampanii wrześniowej w stopniu kapitana, a potem był oficerem AK. Nie powiedział nic o swojej działalności w WSGO „Warta”¹³⁶. Zabronił mu tego komendant Rzewuski. Po ujawnieniu się nie został zatrzymany. Na trop jego działalności w „Warcie” UB wpadł dopiero w 1949 r. Wówczas PUBP w Kępnie rozpracowywał nielegalną organizację młodzieżową. Podczas śledztwa jeden z zatrzymanych zeznał, że jego wujek Józef Sikorski, ppłk WP mieszka w Ostrzeszowie i ma ukrytą broń. Funkcjonariusze z Kępna podejrzewali, że Sikorski może być inspiratorem tej nielegalnej organizacji młodzieżowej, w sprawie której toczyło się śledztwo. Wówczas wysłano referenta UB H. Kowalskiego, który razem z komendantem posterunku MO w Ostrzeszowie i kilkoma żołnierzami WP udał się do mieszkania Sikorskiego przy ul. Grabowej 32. Polecono im, by pod pretekstem nielegalnego posiadania broni aresztowali Sikorskiego i przewieźli do Kępna. Funkcjonariusze odnaleźli Sikorskiego w domu i zażądali wydania broni. Sikorski początkowo zaprzeczał, ale w końcu przyznał, że *posiada broń krótką zakopaną w ogrodzie pod krzakiem malin*. Funkcjonariusze we wskazanym miejscu odnaleźli pistolet i 53 sztuki amunicji. 20 VIII 1949 r. Sikorski przewieziony do PUBP w Kępnie, nie przyznał się do współpracy z organizacją młodzieżową, ale ujawnił, że był komendantem Inspektoratu WSGO „Warta” w Kaliszu. Został przekazany do PUBP w Kaliszu¹³⁷.

PUBP w Kaliszu odnotował, że w czasie likwidacji WSGO „Warta” w Kaliszu i powiecie kaliskim aresztowano 26 osób, głównie członków kadry przywódczej oraz 7 współpracowników. Ponadto UB poznało personalia dalszych 11 członków „Warty”, wobec których nie prowadzono śledztwa. Byli to: Edward Karolak, Leśniak, Wincenty Marciniak, Nojman (łączniczka z Ostrowa Wielkopolskiego), Nowicki, Józef Świąteczak, Antoni Szajdziński, Leonard Kruszyński, Mirosław Zieliński i Józef Żuberek (obaj z Brzezin)¹³⁸.

PUBP w Kaliszu podczas rewizji domowych u aresztowanych znalazło pojedyncze sztuki broni. Ubecy skrupulatnie odnotowali, że Adam Matuszewski posiadał pistolet typu „Walter” oraz 10 sztuk amunicji i belgijski pistolet FN. Ponadto podali, że Józef Sikorski ukrywał pistolet typu „Steyr” oraz 53 sztuki amunicji. Franciszek Dobrowolski posiadał jeden karabin nr 3401. Największy arsenał ubecy znaleźli

¹³⁵ Tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Streszczenie materiałów śledztwa przeciwko Sikorskiemu Józefowi s. Mieczysława ps. „Karo”, „Modzelewski” za czas od 20 VIII do 25 IX 1949 r., s. 266.

¹³⁶ MON zweryfikowało go do stopnia ppłk.

¹³⁷ Tamże, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 77.

¹³⁸ Tamże, s. 78.

podczas rewizji domowej u Nikodema Fibingera przy ul. Piskorzewie 26. Było to: 14 granatów zaczepnych, 5 granatów obronnych, 55 ładunków trotylu o łącznej wadze 9,5 kg, 54 spłonki do granatów i 2 rakietnice¹³⁹.

W tym czasie „Warta” na terenie Kalisza i powiatu kaliskiego została praktycznie zlikwidowana. Aresztowano przede wszystkim członków kadry przywódczej. Pomimo to luźne oddziały partyzanckie w dalszym ciągu na tym terenie prowadziły działalność. Z „Wartą” związany był wciąż aktywny oddział por. Jankowskiego ps. „Orlik”. Zdezerterował on w kwietniu 1945 z „ludowego” WP z dowodzoną przez siebie kompanią umundurowanych żołnierzy w pełnym uzbrojeniu. Na początku lipca utworzył w okolicach wsi Kościelec w powiecie kaliskim 70-osobowy oddział partyzancki. Historia tego oddziału jest blisko związana z rozbiciem WSGO „Warta”. Do oddziału „Orlika” dołączył por. Michał Dowgiałło ze swoją grupą, która także zdezerterowała z WP. Ponieważ cały ten oddział prowadził jawną działalność antykomunistyczną stał się przedmiotem zainteresowania UB w Kaliszu, który wezwał na pomoc siły NKWD. Grupa Dowgiałły została rozbita na początku lipca 1945 r. Jankowski ze swoim oddziałem zdołał uciec i ukrywał się, aż do 14 lipca, kiedy po przegranej bitwie w lasach cekowskich, rozpuścił swoich ludzi i oddalił się w nieznanym kierunku¹⁴⁰.

Pomimo poniesionych strat, partyzantka antykomunistyczna w południowo-wschodniej Wielkopolsce była nadal aktywna. W tym czasie na terenie powiatu kaliskiego działało kilka antykomunistycznych grup partyzanckich: „Groźnego”¹⁴¹,

¹³⁹ Tamże.

¹⁴⁰ Por. Jankowski ps. „Orlik” miał pochodzić z województwa wileńskiego. Ze swoim oddziałem, udając regularne wojsko polskie w mundurach, w pełnym uzbrojeniu, przybył w połowie 1945 r. w rejon Kościelca, powiat kaliski. Władze administracyjne sądząc, że mają do czynienia z państwowym wojskiem udzielały żołnierzom pomocy żywiąc ich i kwaterując. Z czasem jednak por. Jankowski zaczął prowadzić działalność antykomunistyczną. Oddział został ostatecznie rozbity 14 VII 1945 r. przez połączone siły 148. Pułku NKWD i grupy operacyjnej z Kalisza. Zob. T. Cieślak, M. Grzesiński, *Kpt. Jan Kempański vel Nowak „Błysk” – Wielkopolski żołnierz niezłomny*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie..., dz. cyt., s. 155-156.

¹⁴¹ W listopadzie 1945 r. z województwa łódzkiego przeszedł do powiatu tureckiego, a potem kaliskiego duży, dobrze uzbrojony i mobilny oddział kpt. Eugeniusza Kokolskiego ps. „Groźny”. Partyzanci działali przede wszystkim w rejonie miejscowości Turek, Ceków i Zbiersk. Dowódca cieszył się wielkim poważaniem, a przez jego oddział przewinęło się ok. 200 partyzantów, m.in. milicjantów, którzy zdezerterowali i członków rozbitego oddziału „Błyska”. Oddział „Groźnego” prowadził intensywną agitację antykomunistyczną, rozbijał milicjantów. Ludzie „Groźnego” propagowali hasła na cześć Mikołajczyka i PSL, mówili też, że wkrótce wybuchnie III wojna światowa. Do Polski wkroczy gen. Anders i połączy się z grupami leśnymi. Żeby przetrwać do tych czasów cały czas musieli zdobywać żywność i pieniądze. W grudniu opanowali cukrownię Zbiersk. Ponadto UB podejrzewał, że „Groźny” jest w bliskich kontaktach z kaliskim starostą powiatowym Stanisławem Karpalą. Na początku marca na skutek meldunku o rozbrojeniu 2 milicjantów z Cekowa, przeciw „Groźnemu” ruszyła grupa operacyjna składająca się z milicjantów i ubeków z Kalisza pod dowództwem kpt. Rataja. 5 marca w okolicach miejscowości Prażuchy

„Dzielnego”¹⁴² i Spaleniaka¹⁴³. W sprawozdaniu Wojskowej Prokuratury Okręgu

Stare – Zakrzyn w gminie Ceków doszło do walki, w wyniku której część oddziału „Groźnego” – m.in. grupa Tadeusza Stachowiaka ps. „Kmicic”, który był dowódcą I oddziału, została rozbita. Zginęło co najmniej 3 partyzantów „Groźnego”, zostali oni pochowani w Kosmowie we wspólnej mogile. Zaś sam „Kmicic” dostał się do niewoli, a ranny Kokolski został wyniesiony przez swoich ludzi z pola walki. Choć siły bezpieczeństwa straciły kilku żołnierzy, jednak odniosły sukces. Pomimo to nadal obawiały się „Groźnego”. Po bitwie w Prażuchach władze komunistyczne utworzyły grupę operacyjną liczącą ponad 400 ludzi, w skład której wchodził batalion KBW, kompania milicjantów i oddział WP z samochodami pancernymi i armatą. Siły te wspierał oddział NKWD. Ostatecznie 15 III 1946 r. oddział ten dowodzony przez ppor. Nafalskiego otoczył partyzantów w miejscowości Dobra w powiecie tureckim. „Groźny” z kilkoma partyzantami zdołał uciec i schronił się w miejscowości Czyste. Tam usiłował popełnić samobójstwo strzałem w głowę z pistoletu. Ciężko rannego przewieziono do PUBP w Turku, gdzie zmarł. O akcji tej i sukcesie został powiadomiony sam Józef Stalin w raporcie z 23 IV 1946 r. Zob. J. Bednarek, *Antykomunistyczny Oddział partyzancki Eugeniusza Kokolskiego „Groźnego” (sierpień 1945-marzec 1946)*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie..., dz. cyt., s. 93; G. Schlender, *Kokolski Eugeniusz*, [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, t. IV, red. Bogumiła Celer, Kalisz 2023, s. 273-274; *Gmina Ceków-Kolonia, a Niepodległość*, oprac. Mariusz Chojnacki, Karol Matczak, Grzegorz Pilecki et al., Ceków-Kolonia 2019, s. 50. Zob. też AIPN Po, sygn. 06/126 t. 4, Sprawozdania z pracy PUBP, Raport za okres 27 II-7 III 1946 r., s. 153-154.

¹⁴² Kolejną grupą partyzancką dowodził Gedymin Rogiński, który zdezerterował z kompanii karnej. Przyjął ps. „Dzielny”, a jego oddział powstał na terenie powiatów śremskiego i gostyńskiego, następnie przesuwiał się na wschód w kierunku powiatu jarocińskiego, kaliskiego i konińskiego. Bardzo prędko się rozrastał, bo ludzie chętnie szli do poakowskiej partyzantki, woląc ją niż pobór do „ludowego” WP. Jesienią 1945 r. bezpiecie udało się wprowadzić agenta „Werę” do oddziału „Dzielnego”. Rogiński po akcjach w rejonie Mycielina i Pyzdr znalazł schronienie w miejscowości Nowa Kaźmierka niedaleko Chocza. Agent „Wera” zdołał zawiadomić PUBP w Kaliszu i grupa operacyjna w nocy z 29 na 30 stycznia otoczyła dom, gdzie wypoczywał „Dzielny” z 2 partyzantami. Doszło do wymiany ognia, w wyniku której ubecy zabili gospodynię i grozili, że podpalą dom i wymordują wszystkich, jeśli „Dzielny” się nie podda. Ranny został aresztowany i przewieziony do PUBP w Kaliszu. „Dzielny” skazany został przez WSO w Poznaniu na karę śmierci. Wyrok został wykonano przez rozstrzelanie 31 VIII 1946 r. Zob. AIPN Po, sygn. 06/126 t. 4, Sprawozdania z pracy PUBP, Raport PUBP w Kaliszu za okres 27 I-7 II 1946 r. do kierownika WUBP w Poznaniu, s. 142. Zob. też W. Handke, *Wielkopolski Oddział „Dzielnego” 1945-1946*, Warszawa, 2016, s. 89; *Gedymin Rogiński*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://listawykletych.pl/katalog/roginski-gedymin/> (stan na 28.08.2024).

¹⁴³ Trzeba wspomnieć o jeszcze jednym, dużo mniejszym oddziale, który działał na tym terenie. Został on umundurowany i wyposażony broń przez partyzantów „Groźnego”. Do oddziału Spaleniaka, bo o nim mówimy, należało 15 młodych ludzi w wieku do 25 lat. Sam dowódca Stanisław Spaleniak był uczniem Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Kaliszu. Oddział powstał w leśniczówce Sulmów gmina Goszczanów w II połowie grudnia 1945 r. i istniał do 15 I 1946 r. Walczył przede wszystkim z milicją i organami administracji państwowej w rejonie miejscowości: Koźminek, Lisków, Rajsko, Radliczyce, a także w powiecie tureckim. Spaleniak prowadził działalność sabotażowo-dywersyjną. Rozbrajał posterunki MO, demolował urzędy gminne, niszczył tam materiały dotyczące m.in. dostaw obowiązkowych, którymi wówczas obciążeni byli rolnicy. Partyzanci Spaleniaka nie zabili ani nie ranili żadnego człowieka. Prokurator na rozprawie oskarżał ich o próbę obalenia ustroju państwa polskiego. Na karę śmierci skazani zostali: Stanisław

Poznańskiego z początku 1946 r. napisano *W lutym 1946 r. w wyniku współdziałania UBP, MO i wojska doszło do zahamowania działań podziemia antykomunistycznego (...)* *W tym czasie nie istniały już centra organizacyjne grup antykomunistycznych w Poznaniu i w Kaliszu (...)* zlikwidowano dowódców oddziałów leśnych Szarego, Błyska, Otta. Dalej w sprawozdaniu prokuratura pisze o oddziałach „Dzielnego”, „Groźnego” i o Albinie Lisewskim, który został 6 II 1946 r. skazany na karę śmierci¹⁴⁴.

8. Rola sądów w Polsce ludowej w likwidacji Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” w Kaliszu i powiecie kaliskim

Proces likwidacji WSGO „Warta” zakończyły definitywnie dyspozycyjne sądy władz komunistycznych. Procesy przeciw członkom WSGO „Warta” zaczęły się 22 IX 1945 r. W dniu tym WSO w Poznaniu na rozprawie niejawniej skazał Antoniego Cisowskiego ze Zbierska na 10 lat więzienia i utratę praw na 5 lat. Wyrok ten był ostateczny i nie podlegał zaskarżeniu. W tym samym dniu, ten sam sąd skazał Józefa Skrzypczyńskiego szefa wywiadu i łączności obwodu Kalisz na 7 lat pozbawienia wolności i utratę praw obywatelskich na 4 lata. Na mocy ustawy amnestyjnej z 22 II 1947 r. karę złagodzono i Skrzypczyński wyszedł z więzienia 19 III 1947 r. WSO w Poznaniu 2 października skazał Mieczysława Spychalskiego na 7 lat pozbawienia wolności i utratę praw na 4 lata. Wymierzoną karę na mocy dekretu o amnestii 2 VIII 1945 r. złagodzono do 2 lat więzienia.

6 II 1946 r. WSO w Poznaniu obradował na sesji wyjazdowej w Kaliszu. W dniu tym zapadły wyroki przeciw komendantowi Obwodu Kalisz Albinowi Lisewskiemu i 20 innym członkom WSGO „Warta” w Kaliszu. Komendant Albin Lisewski został potraktowany z całą surowością i skazany na karę śmierci oraz utratę praw na zawsze. W uzasadnieniu wyroku sąd wziął pod uwagę *naczelne stanowisko oskarżonego w związku i organizowanie sieci placówek na terenie powiatu kaliskiego i dezorganizowanie życia społecznego*¹⁴⁵. Przy wymiarze kary sąd wziął pod uwagę przede wszystkim aktywność oskarżonego przy tworzeniu placówek WSGO „Warta” w powiecie kaliskim. Po odwołaniu obrońcy Najwyższy Sąd Wojskowy w Warszawie postanowieniem z 25 II 1946 r. zmienił wyrok I instancji z kary śmierci na 4 lata więzienia i utratę praw na 3 lata. Z kolei

Spaleniak, Stanisław Kreczmer, Edmund Baranek i Edward Wałęsa. Wyrok wykonano w kaliskim więzieniu 28 VII 1946 r. Zob. *Oni walczyli o naszą wolność*, oprac. Grażyna Schlender, Kalisz 2019, s. 20-29.

¹⁴⁴ Ł. Trznadel, dz. cyt., s. 45.

¹⁴⁵ Zob. AIPN Po, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Wyrok z dnia 6 II 1946 r. WSO w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu na rozprawie jawnej w Domu Rzemieślników w składzie por. Zaborowski Jan (przewodniczący), por. Wiercioch Ryszard i Siemkiewicz Michał (ławnik), s. 125. Wyrok wydano na Albina Lisewskiego oraz 19 innych członków i współpracowników WSGO „Warta”.

Wojskowy Prokurator Okręgowy na mocy ustawy amnestyjnej z 22 II 1947 r. zmienił karę na 5 lat więzienia¹⁴⁶.

Na tej samej rozprawie WSO skazał Józefa Jamrozinskiego, szefa placówki w Opatówku i zastępcę Albina Lisewskiego na 6 lat pozbawienia wolności i utratę praw na 3 lata. Kolejnych 5 członków WSGO „Warta” – Bolesława Brzęckiego, Bronisława Mrozińskiego, Andrzeja Pawlaka¹⁴⁷, Józefa Sosinkę i Edwarda Wietecznego sąd skazał na 6 lat więzienia i utratę praw na 2 lata. Na mocy dekretu o amnestii z 2 VIII 1945 r. każdemu ze skazanych sąd złagodził karę o 5 lat. Tego samego dnia zapadły wyroki w sprawie Andrzeja Kamińskiego¹⁴⁸, Andrzeja Naglera, Władysława Pilarskiego, Tadeusza Osińskiego¹⁴⁹, Czesława Stępnia. Wszyscy oni otrzymali wyroki po 5 lat pozbawienia wolności. Na mocy dekretu o amnestii z 2 VIII 1945 r. darowano skazanym wymierzenie kary. Ostatnich 4 skazanych otrzymało wyroki po 3 lata więzienia w zwieszeniu na 3 lata. Byli to: Tadeusz Łukomski, Wiktor Krysiak, Edward Marcinkowski¹⁵⁰ i Józef Wolf. Z kolei oskarżonym Michałowi Jureckiemu¹⁵¹ i Władysławowi Gabrysiakowi¹⁵² na mocy dekretu o amnestii z 1945 r. sąd przebaczył i puścił w niepamięć popełniony przez nich czyn polegający na tym, że nie powiadomili władzy o istnieniu organizacji WSGO „Warta” na terenie Kalisza. Podobnie sąd

¹⁴⁶ Albin Lisewski w latach 1946-1947 odbywał karę w więzieniu w Rawiczu, a w latach 1947-1950 we Wronkach. 16 IX 1950 r. zwolniony po odbyciu kary. Inwigilowany przez UB. Wydział specjalny więzienia we Wronkach zarejestrował go jako informatora o ps. „Biegacz”. Zob. W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 254.

¹⁴⁷ Andrzej Pawlak ur. 13 X 1910 r. w Stawiszynie, w latach 1931-1932 st. strzelec w 29. PSK, brał udział w kampanii wrześniowej i w obronie Warszawy, w 1945 r. zamieszkały w Brudzewie powiat Kalisz.

¹⁴⁸ Andrzej Kamiński ur. 22 XI 1900 r. w Policach powiat Koło, gajowy, w latach 1915-1923 służył w 15. Pułku Kawalerii w Poznaniu w stopniu st. ułana, mieszkał w Piskorach. Pod koniec maja 1945 r. w jego leśniczówce odbyło się spotkanie partyzantów z oddziału Dowgiałły z kometantem MO w Blizanowie Grendą oraz z milicjantami Jureckim z Blizanowa i Gabrysiakiem z Kościelca. Kamiński został aresztowany 6 VII 1945 r. Zob. AIPN Po, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Wyrok z 6 II 1946 r., s. 123.

¹⁴⁹ Tadeusz Osiński ur. 29 XI 1910 r. w Szelejewie powiat Żnin, w czasie wojny służył w plutonie żandarmerii 8. Dywizji Piechoty, walczył w wojnie obronnej, w 1945 r. mieszkał w Oleścu powiat Kalisz, leśniczy.

¹⁵⁰ Edward Marcinkowski ur. 10 X 1924 r. w Zambrowie powiat Łomża, od 1942 r. do 1944 r. w partyzantce w powiecie Łomża, w 1945 r. komendant posterunku MO w Cekowie, mieszkaniec Cekowa. We wrześniu 1945 r. udzielał pomocy członkom WSGO „Warta” stemplując blankiety pieczęcią nagłówkową posterunku w Cekowie.

¹⁵¹ Michał Jurecki ur. 13 V 1919 r. w powiecie Kołomyja, w latach 1938-1939 służył w 6. Pułku Ułanów Kaniowskich w stopniu kpr., walczył w 1939 r. w wojnie z Niemcami, od marca 1945 r. w MO w Kościelcu powiat Kalisz. Aresztowany 6 VII 1945 r.

¹⁵² Władysław Gabrysiak ur. 19 VI 1811 w Korabiu powiat Kalisz, w latach 1935-1936 służył w 7. Pułku Artylerii Ciężkiej w stopniu kpr., brał udział w wojnie z Niemcami, od stycznia 1945 r. milicjant w posterunku MO w Blizanowie, gdzie mieszkał, członek PPR. Aresztowany 6 VII 1945 r.

oczyścił z zarzutów Stefana Szymkiewicza¹⁵³ i Stanisławę Ludwiczak¹⁵⁴. Jak widać w tym czasie według WSO donosicielstwo było obowiązkiem obywatelskim.

Funkcjonariusze UB rozpracowali tylko jeden napad członków kaliskiego Obwodu WSGO „Warta”. Jego ofiarą był Władysław Przepiórka, zamożny konfident UB mieszkający w Saczynie gmina Godziesze. Napad ten odbył się z 3 na 4 XI 1945 r., a udział w nim wzięli: Paweł Chodyła, Franciszek Dobrowolski, Nikodem Fibinger, Józef Jabłoński, Antoni Knop, Adam Matuszewski, Zenon Piechota, Wiesława Grażyna Skrzycka. 17 VI 1946 r.¹⁵⁵ WSO w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu skazał uczestników napadu. Nikodemowi Fibingerowi za posiadanie broni i materiałów wybuchowych¹⁵⁶ oraz przynależność do WSGO „Warta” sąd wymierzył łączną karę 3 lat więzienia. Sąd uznał oskarżonego Fibingera winnym, że *od maja 1945 r. do 18 grudnia 1945 r. na terenie powiatu kaliskiego brał udział w związku mającym na celu obalenie demokratycznego ustroju Państwa Polskiego, to jest przestępstwo z art.1 Dekretu o ochronie Państwa*¹⁵⁷. Postanowieniem z 10 III 1947 r. sąd amnestyjny darował mu karę uwzględniając jego walkę z okupantem niemieckim. Adam Matuszewski skazany został na 6 lat więzienia i utratę praw na 3 lata. Podobnie jak w przypadku Fibingera w marcu 1947 r. sąd amnestyjny darował mu karę. Wiesława Skrzycka została skazana na 8 lat pozbawienia wolności i utratę praw na 4 lata. Na podstawie amnestii z 10 III 1947 r. sąd złagodził jej karę do 3 lat więzienia i utratę praw na 3 lata. Pawła Chodyłę sąd skazał na 10 lat pozbawienia wolności i utratę praw na 5 lat. Na mocy amnestii z 1947 r. wyrok złagodzono do 5 lat więzienia. Józefowi Jabłońskiemu sąd wymierzył karę 2 lat pozbawienia wolności. Sąd amnestyjny w 1947 r. postanowieniem z 3 III 1947 r. darował mu karę. Zenon Piechota skazany został na 3 lata więzienia. 3 III 1947 r. sąd amnestyjny darował mu karę. W przypadku Franciszka Dobrowolskiego sąd puścił w niepamięć i przebaczył

¹⁵³ Stefan Szymkiewicz ur. 2 IX 1927 r. w Chocz, gdzie mieszkał.

¹⁵⁴ Stanisława Ludwiczak ur. 26 IV 1910 r. w Kaliszu, z zawodu krawcowa, zamieszkała w Kaliszu przy ul. Dobrzeckiej 3.

¹⁵⁵ W skład sądu wchodził: kpt. Jan Zaborowski (przewodniczący, sędzia), ppor. Stanisław Garbarczyk (ławnik z 11 PP), kpt. Stanisław Szyszka (ławnik z MO), chor. Bolesław Kardasza (asesor WSR), Jan Kaluba (asesor Wojskowej Prokuratury Rejonowej), dr Stanisław Hejmowski (adwokat z wyboru i obrońca z urzędu dla oskarżonego Knopa), dr Alfred Oleksy (obrońca z wyboru Fibingera, Matuszewskiego i Skrzyckiej i jako obrońca z urzędu dla oskarżonego Jabłońskiego). Zob. tamże, sygn. 77/747, Kopia wyroku w sprawie karnej p-ko: Fibinger Nikodem, ojciec: Feliks, ur. 05-09-1914 r. i innym, tj. oskarżonym z art. 1, art. 4 § 1 pkt. 1 i art. 9 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa, art. 24 kkWP w zw. z art. 150 § 1 i 2 kk oraz art. 1 ust. 2 Dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa [o przynależność do WSGO Warta, posiadanie broni bez zezwolenia, dokonywanie napadów oraz próbę ucieczki z aresztu PUBP w Kaliszu], s. 1, sygn. 04/970, Akta śledztwa w sprawie przynależności do organizacji WSGO „Warta”..., dz. cyt., s. 20.

¹⁵⁶ Ubegy znaleźli na jego posesji kilkanaście granatów i 10 kg trotylu. Tamże, sygn. 04/970, s. 20.

¹⁵⁷ Tamże.

popelnione przestępstwo. Sąd całkowicie uniewinnił od zarzutów oskarżenia Antoni Knopa.

Dopiero 28 VI 1950 r. przed WSR w Poznaniu stanął pierwszy komendant Inspektoratu Kaliskiego WSGO „Warta” ppłk Józef Sikorski. Za przynależność do „Warty” i nielegalne posiadanie broni sąd skazał go na karę łączną 6 lat więzienia i utratę praw na 2 lata. Decyzją Prokuratora Wojskowego w Poznaniu 9 II 1953 r. złagodzono mu karę do 4 lat, a następnie zwolniono z więzienia. Ostatniego komendanta Inspektoratu Kaliskiego Zygmunta Wasilewskiego WSO w Poznaniu 21 II 1946 r. skazał na 5 lat więzienia, a restauratora Muszyńskiego na 3 lata pozbawienia wolności.

Po wejściu w życie tzw. dużej amnestii z 22 II 1947 r. przed komisjami amnestyjnymi ujawniło się 4 członków WSGO „Warta” z Inspektoratu Kaliskiego: Franciszek Biernat komendant placówki w Blizanowie (19 III 1947 r.); Marian Dyczkowski komendant placówki w Choczcu (17 III 1947 r.); Józef Matuszewski współpracownik WSGO „Warta” i brat kwatermistrza Adama Matuszewskiego (11 IV 1947 r.); Tomasz Waszak członek WSGO „Warta” z Kalisza (brak daty ujawnienia)¹⁵⁸.

Cztery lata po całkowitej likwidacji WSGO „Warta” na terenie Inspektoratu Kaliskiego, PUBP w Kaliszu wdrożył w październiku 1950 r. rozpracowanie Obiektowe „Merkur”. Dotyczyło ono tych członków organizacji, którzy nie zostali wcześniej rozpracowani i aresztowani. Rozpracowanie Obiektowe „Merkur” zatwierdził WUBP w Poznaniu w grudniu 1950 r. Prawdopodobnie władze komunistyczne obawiały się, że środowisko opozycyjne składające się z członków i sympatyków „Warty” może się odbudować i dążyć do przejęcia władzy drogą zbrojną lub legalną przejmując stanowiska w urzędach państwowych, a także w milicji i partii. O obawach takich kaliski UB pisał w raportach do Poznania. Przykładowo uważał, że sympatykiem „Warty” był starosta kaliski Karpala, a komendant Obwodu Kalisz Powiat Nikodem Fibinger przez pewien czas pracował w Urzędzie Miejskim w Kaliszu, z kolei w Turku Roman Thomas, zastępca komendanta Obwodu Turek WSGO „Warta”, był kierownikiem wydziału zaopatrzenia i aprowizacji w Starostwie Powiatowym w Turku. Stanowisko to było poniekąd kluczowe, ponieważ w tym okresie prawie wszystkie towary były reglamentowane. Trzeba tu wyjaśnić, że działania takie, łącznie z wstępowaniem do PPR były zgodne z intencją ppłk. Andrzeja Rzewuskiego ps. „Hańcza”, który planował, by stronnictwo londyńskie w ten bezkrwawy sposób odebrało władzę komunistom. Aby przybliżyć realia przełomu lat 40. i 50. należy wyjaśnić terminologię stosowaną wówczas przez UB. Otóż osoba, którą bezpieka rozpracowywała, przeciw której prowadziła śledztwo nazywana była figurantem, a szpiedzy i donosiciele, którzy dostarczali ubecji na jej temat dani nazywani byli informatorami.

¹⁵⁸ Tamże, sygn. 04/988 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70..., dz. cyt., s. 83.

Opracowanie obiektowe „Merkur” dotyczące WSGO „Warta” prowadzone było kilka lat. W 1953 r. PUBP w Kaliszu odnotował, że dotyczy ono 96 figurantów, którzy byli rozpracowywani przez 4 informatorów. Na współpracę z UB poszli informator „Wiktor” były łącznik „Warty” z Kalisza; informatorzy „Kłos” i „Janczewski” obaj ze Stawiszyna wcześniej komendant placówki i jego zastępcą. Zdarzało się, że figuranci stawiali się informatorami. Tak na przykład komendant Obwodu Kalisz Albin Lisewski, przedwojenny sierżant, śledzony i aresztowany przez UB późnym latem, został po wyroku zwerbowany w więzieniu we Wronkach. Po raz pierwszy 7 VII 1947 r., a po raz drugi 24 I 1949 r. Otrzymał ps. „Biegacz”, którego używał wcześniej jako członek „Warty”. W styczniu 1951 r. został zwolniony z więzienia i przekazany do dyspozycji PUBP w Kaliszu. W 1953 r. „Biegacz” został komisyjnie wyeliminowany przez UB z sieci agenturalnej. Był już mało przydatny, a ponadto sam chciał zakończyć współpracę ze względu na liczne choroby, m.in. nerwicę, sklerozę i chorobę nóg¹⁵⁹. Kolejnym informatorem UB był Józef Skrzypczyński w Inspektoracie Kaliskim WSGO „Warta” szef łączności i wywiadu. Jednak nie dostarczał wielu informacji, nie miał kontaktu z członkami „Warty”, którzy mieli doń pretensje, bo za dużo powiedział ubekom w 1945 r., kiedy został aresztowany. Należy jeszcze dodać, że w sieci agenturalnej pracował nieznany z nazwiska informator „Ryś”, w czasie wojny donosiciel Gestapo.

UB posiadał swoich informatorów także w terenie, na przykład w Saczynie gmina Godziesze działał informator o ps. „Krystkowiak”. W rejonie tym mieszkało wielu figurantów, bo pod koniec lat 40. w Godzieszach działały 2 różne grupy antykomunistyczne i tam też „Warta” zorganizowała jedyną zbrojną akcję. Należy jeszcze koniecznie wspomnieć o Marianie Dyczkowskim, komendancie placówki w Choczu. Choć ujawnił się po amnestii w 1947 r. i przyznał do działalności w WSGO „Warta”, to zapomniał wówczas powiedzieć, że w latach 40. współpracował z oddziałem „Witmana” oraz że nie ujawnił innych członków WSGO „Warta”. Fakt ten wykorzystali ubecy 19 VII 1949 r. i zmusili go do współpracy pod groźbą, że jeżeli nie będzie donosił, to zostanie aresztowany i pójdzie do więzienia. W lipcu 1949 r. Dyczkowski został zarejestrowany, jako informator „Erwin”¹⁶⁰. Jego nowi mocodawcy narzekali, że jest nie przydatny i chyba mało rozgarnięty bo podczas spotkań chętnie opowiadał o swojej pracy (był z zawodu szewcem) lub o tym, co robią rolnicy w Choczu, co UB uznało za objaw tępoty, a nie wysokiej inteligencji.

Prócz typowych figurantów członków WSGO „Warta” UB już w latach 40. sporządziło listę 24 osób, prominentnych obywateli Kalisza podejrzewanych o związki z „Wartą”, a nawet o przynależność do organizacji. Na liście tej znaleźli się m.in. przedwojenny mjr Józef Nowak z 25. PAL, który brał udział w kampanii wrześniowej,

¹⁵⁹ Tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Raport z kontroli pracy informatora ps. „Biegacz” z 26 V 1951 r., s. 52.

¹⁶⁰ Tamże, Raport z kontroli pracy informatora ps. „Erwin” z 26 V 1951 r., s. 51.

Henryk Kinastowski, o którym później mawiano, że zbudował pół Kalisza oraz starosta kaliski Stanisław Karpala, podejrzewany przez UB o „występki antypaństwowe”¹⁶¹.

9. Podsumowanie

Po ciężkich stratach jakie Kalisz poniósł w czasie okupacji niemieckiej, nie było po wojnie żadnych oficerów mających doświadczenie w pracy konspiracyjnej choć ZWZ-AK w czasie okupacji zorganizowało tu wiele placówek o charakterze zbrojnym i wywiadowczym. Na terenie ziemi kaliskiej AK rozbiła kilka posterunków Gestapo i zdobyła plany pocisków V. Dostarczyła je do Komendy Głównej AK w Warszawie, która przesłała je do Londynu. Sukcesy te zostały opłacone krwią. Na 4 dni przed wkroczeniem do Kalisza Armii Czerwonej Niemcy rozstrzelali 19 I 1945 r. w lesie skarszewskim 56 członków AK, w tym elitę podziemia z Alfredem Nowackim porucznikiem wywiadu najpierw WP, a potem AK. Już wcześniej w wyniku akcji Gestapo zginęło wielu znakomitych przywódców i konspiratorów, np. komendanci inspektoratów AK w Kaliszu ppor. Laskowski ps. „Sławek” czy ppor. Wacław Ostrowski ps. „Adam”. W momencie, kiedy ppłk Andrzej Rzewuski ps. „Hańcza” tworzył WSGO „Warta” ostatnią komendą obwodu AK w Kaliszu kierowało 2 podoficerów. Jedyną kompetentną osobą mającą doświadczenie w pracy konspiracyjnej był pierwszy komendant Inspektoratu Kaliskiego WSGO „Warta” kpt. Józef Sikorski, który brał udział w kampanii wrześniowej, a w czasie okupacji dowodził batalionem AK w Małopolsce. Inspektorat Kaliski składał się z 3 obwodów – Komendy Obwodu Kalisz Miasto, Komendy Obwodu Kalisz Powiat i Komendy Obwodu Turek. W powiecie kaliskim komendanci obwodów Albin Lisewski i Nikodem Fibinger utworzyli 5 placówek w mieście i 11 w powiecie. Właśnie za swoją aktywność w organizowaniu placówek, Lisewski jako jedyny członek WSGO „Warta” nie schwytany z bronią w ręku, został skazany przez sąd wojskowy na karę śmierci. Z kolei w Turku nie było żadnych placówek WSGO „Warta”, za to dawni członkowie AK, którzy weszli w struktury WSGO „Warta” opanowali wiele kluczowych stanowisk w mieście, zwłaszcza w Starostwie Powiatowym. W odróżnieniu od Inspektoratu Ostrowskiego WSGO „Warta” w powiatach kaliskim i tureckim nie było żadnych oddziałów partyzanckich powiązanych organizacyjnie z WSGO „Warta”.

Należy pamiętać, że masowe aresztowania członków „Warty” w województwie poznańskim zaczęły się właśnie w powiecie kaliskim po rozbiciu przez wojska NKWD oddziału Dowgiałły na początku lipca 1945 r.

¹⁶¹ Tamże, Spis osób pochodzących z agenturalnego opracowania WSGO „Warta” z 1945 r., a będących na wolności oraz spis osób podejrzanych będących na wolności, 19 IX 1946 r., s. 39.

INSPEKTORAT OSTROWSKI WIELKOPOLSKIEJ SAMODZIELNEJ GRUPY OCHOTNICZEJ „WARTA” KRYPTONIM „SZAMOTUŁY”

Tematem artykułu jest przedstawienie działalności Inspektoratu Ostrowskiego Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warty”, a zwłaszcza jego obwodów ostrowskich. W artykule ukazana zostanie również działalność oddziałów podziemia niepodległościowego z terenu obwodu ostrowskiego.

WSGO „Warta” powstała na bazie struktur Armii Krajowej okręgu poznańskiego. Obejmowała ona swoim zasięgiem prawie cały obszar przedwojennego województwa poznańskiego. W okresie okupacji niemieckiej działalność podziemia w Wielkopolsce była bardzo trudna. Był to teren włączony bezpośrednio do III Rzeszy i objęty niemiecką administracją. Wielkopolska została wcielona do Rzeszy 26 X 1939 r., jako Okręg Rzeszy Poznań. Przekształcono go w Okręg Kraj Warty 29 I 1940 r. Terror niemiecki wobec Polaków, wysiedlenia do Generalnej Guberni i zastępowanie ich osadnikami niemieckimi dodatkowo utrudniało działalność konspiracyjną. W Wielkopolsce wreszcie brak większych kompleksów leśnych umożliwiających prowadzenie działań partyzanckich. To wszystko niejednokrotnie powodowało dekonspirację polskiego podziemia.

1. Walki o miasto w styczniu 1945 r.

Ofensywa Armii Czerwonej, zwana operacją wiślańsko-odrzańską lub operacją styczniową, ruszyła znad Wisły 12 I 1945 r. Już po kilkunastu dniach siły sowieckie wkroczyły do Wielkopolski. Gniezno i Wrześnię zajęto 21 stycznia, a następnego dnia wojska sowieckie były już pod Poznaniem. W nocy z 22 na 23 stycznia 3 czołgi sowieckie przejechały przez Ostrów Wielkopolski. Walkę o miasto podjęły ostrowskie oddziały AK. Do starć z Niemcami dochodziło już 23 stycznia, a walki toczono zarówno w samym mieście jak i na jego obrzeżach, m.in. w Zacharzewie, Szczygliczce i Franklinowie. Tego dnia miasto praktycznie zostało oswobodzone spod okupacji niemieckiej przez akowców.

W nocy z 21 na 22 I 1945 r. podziemna drukarnia wydrukowała odezwę do mieszkańców zredagowaną przez Mieczysława Urbanowicza, którą 22 stycznia rozwieszono w Ostrowie Wielkopolskim. W godzinach wieczornych 23 I 1945 r.

odbył się wiec w Domu Kultury, na którym powołano Tymczasowy Komitet Miasta Ostrowa i Powiatu¹. Dowództwo nad Ochotniczą Obroną Miasta objął ppor. Kazimierz Buda ps. „Ludwik”. Powołano wówczas także burmistrza w osobie Henryka Serwy² i komendanta milicji ppor. T. Karasińskiego³. W skład komitetu weszli ponadto: Ignacy Cał, Kazimierz Kałwiński, Władysław Sawicki i Mieczysław Urbanowicz. Sytuacja zmieniła się w nocy z 23 na 24 stycznia gdy do miasta zaczął podchodzić niemiecki tzw. „wędrujący kocioł”, dowodzony przez gen. Walthera Nehringa⁴. Do walk z próbującymi przejść przez miasto oddziałami niemieckimi, a oddziałami AK, które wsparły jednostki sowieckie, doszło 24 I 1945 r. Skuteczny opór stawiany przez obrońców zmusił Niemców do zmiany planów i zaniechania dalszych walk. Następnego dnia, 25 stycznia do miasta wkroczyły wojska sowieckie. Komendantem wojennym miasta został mjr Aleksander Wasiliewicz Fiecin. Powołano także nowe władze cywilne. 29 stycznia burmistrzem został Idzi Zemski, a starostą Władysław Sawicki. W marcu 1945 r. w skład Komitetu Powiatowego i Miejskiego Polskiej Partii Robotniczej weszli 3 działacze tej partii: Franciszek Dziągwa, Stanisław Starosławski i Florian Stelmaszczyk.

2. Powołanie, na bazie struktur Armii Krajowej, Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”

Poznański okręg AK w latach 1943-1944 został faktycznie rozbity przez Niemców, a licznych jego członków aresztowano. W zaistniałej sytuacji Komenda Główna AK postanowiła zerwać łączność z okręgiem. Próby nawiązania ponownego kontaktu rozpoczęto dopiero po upadku Powstania Warszawskiego. Rozkazem gen. Leopolda Okulickiego ps. „Niedźwiadek” komendantem Obszaru Zachodniego został ppłk Jan Szczurek-Cergowski ps. „Sławbor”. Głównym jego zadaniem było odtworzenie dawnych struktur na terenie powierzonego mu obszaru. „Sławbor” do kierowania okręgiem wybrał Andrzeja Rzewuskiego ps. „Przemysław”⁵. Przyjechał

¹ Niesobski, Henryk, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/159940/edition/162313#description> (stan na 21 IV 2024).

² Pełnił swoją funkcję do 29 I 1945 r. kiedy to został odwołany przez wojennego komendanta miasta mjr. Aleksandra Wasiliewicza Fiecinina.

³ E. Jakubek, *Ostrowski ośrodek Armii Krajowej*, Ostrów Wielkopolski 2005, s. 236.

⁴ Wśród jednostek niemieckich w wędrującym kotle znalazły się rozbite jednostki XXIV Korpusu Pancernego i Korpusu „Grossdeutschland”.

⁵ Andrzej Rzewuski ps. „Hańcza”, „Przemysław”, „Wojmir” ur. 31 X 1895 r. w Aszchabadzie, s. Stefana i Wiery z d. Ślusarenko. Podczas I wojny światowej służył w armii rosyjskiej. W 1920 r. powrócił do Polski i wstąpił do Wojska Polskiego. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1923 r. awansowany na stopień kapitana. Od 1932 r. wykładał w Szkole Podchorążych Artylerii w Toruniu. Uczestnik kampanii polskiej 1939 r. Od 1940 r. w konspiracji ZWZ. Uczestnik Powstania Warszawskiego, w 3. Kompanii Batalionu „Miłoś”. Po upadku powsta-

on do Poznania pod koniec stycznia 1945 r. i zamieszkał przy ul. Dworkowej 9, pod nazwiskiem Jan Kłos. Pod koniec stycznia 1945 r. na przedmieściach Poznania doszło do spotkania Andrzeja Rzewuskiego, który przyjął pseudonim „Hańcza”, z przedstawicielami Inspektoratu Ostrowskiego AK: Janem Kołodziejem ps. „Drwał”⁶, Czesławem Mockiem ps. „Spirytus” i Władysławem Urbanem ps. „Żbik”. O spotkaniach „Hańczy” z „Drwalem” wspomina Albin Glapa ps. „Hubert”. Miało do nich dojść parokrotnie w styczniu 1945 r., w jego mieszkaniu w Ostrowie Wielkopolskim przy ul. Wrocławskiej 27. Według relacji Henryka Niesobskiego ps. „Bóbr” do spotkania „Drwala” z „Hańczą” doszło około 28 I 1945 r.⁸ Na początku lutego 1945 r. utworzono sztab, który stopniowo rozwijał swoją działalność. Andrzej Rzewuski, mimo obowiązującego rozkazu z 19 I 1945 r. o rozwiązaniu AK, chciał utrzymać istniejące struktury i zachować je do przyszłego działania przeciwko nowemu okupantowi. Do kolejnego spotkania Rzewuskiego z przedstawicielami ostrowskiej AK: Janem Kołodziejem ps. „Drwał” i Stefanem Baranowski ps. „Mieczysław”⁹ doszło pod koniec lutego 1945 r.¹⁰ Wiosną 1945 r. na bazie struktur okręgu poznańskiego AK Rzewuski tworzy WSGO „Warta”. Formalnie powołano ją w Ostrowie Wielkopolskim 10 V 1945 r. rozkazem nr 1. Obecni byli Andrzej Rzewuski, Stefan Baranowski, Jan

nia opuścił Warszawę jako cywil. Mianowany komendantem Okręgu Poznań AK. Postanowił kontynuować działalność konspiracyjną. W maju 1945 r. utworzył organizację WSGO „Warta”. 26 XI 1945 r. aresztowany przez UB. Dowiedziawszy się, że grypsy, które pisał w areszcie przyczyniły się do rozpracowania organizacji podjął 3 próby samobójcze. Ostatnia próba zakończyła się jego śmiercią 20 V 1946 r. A. Łuczak, *Andrzej Rzewuski, [w:] Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. IV, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2010, s. 552-557.

⁶ Jan Kołodziej ps. „Drwał” ur. 1 II 1914 r. w Tarchałach Małych, s. Wojciecha i Jadwigi z d. Koniarek. Maturę zdał w 1934 r. Od września 1934 r. do sierpnia 1937 r. kształcił się w Szkole Podchorążych Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej. 1 X 1937 r. otrzymał awans na ppor. i przydział do 77. PP w Lidzie, z którym walczył w kampanii 1939 r., ranny podczas walk z Sowietami o Lwów, zbiegł ze szpitala i przedostał się do Wielkopolski. Od kwietnia 1941 r. w Związku Walki Zbrojnej, od sierpnia 1942 r. do marca 1944 r. komendant Obwodu Ostrów Miasto, następnie komendant Inspektoratu Ostrowskiego AK. W maju 1944 r. objął komendaturę Okręgu AK Poznań, którą sprawował do grudnia 1944 r. Od stycznia 1945 r. szef oddziału I i III przy A. Rzewuskim. Następnie w strukturach WSGO „Warta” i DSZ Okręg Poznań. W 1946 r. uciekł z kraju. Zamieszkał w Anglii.

⁷ Z. Szymankiewicz, *W konspiracji wielkopolskiej 1939-1945*, Poznań 1993, s. 87.

⁸ *Niesobski Henryk...*, dz. cyt.

⁹ Stefan Baranowski ps. „Mieczysław”, „Małek” ur. 4 V 1908 r. w Pabianicach, s. Antoniego i Anny z d. Osmólskiej. W 1927 r. zdał maturę w Koźminie, w latach 1927-1929 nauczyciel w szkole w Sytnicy. W latach 1929-1930 odbył służbę wojskową w 26. PP w Gródku Jagiellońskim.

¹⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej cyt.: AIPN), sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70, nazwa organizacji: Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” – Delegatura Sił Zbrojnych Inspektorat III Ostrowski-krypt. „Szamotuły”, s. 10.

Kołodziej, Florian Michalak i Tadeusz Tyrakowski¹¹. Głównym celem organizacji była obrona ludności i suwerenności państwa polskiego oraz podporządkowanie sobie „dzikich” oddziałów partyzanckich działających na terenie Wielkopolski. Miała ona jednoznacznie antykomunistyczny charakter, nie uznawała władzy komunistów i ich sowieckich mocodawców. W następnych miesiącach podjęto działania mające na celu rozbudowę organizacji. Organizacyjnie WSGO „Warta” składała się z rejonów (w ich skład wchodziło kilka powiatów). Niższymi szczeblami były obwody (niekiedy tworzone podobwody) oraz placówki. WSGO „Warta” liczyła 7 rejonów – były to inspektoraty: gnieźnieński, leszczyński, ostrowski, poznański, szamotulski i wągrowiecki. Dowódcą powołanego 10 V 1945 r. Inspektoratu Ostrowskiego został major Stefan Baranowski ps. „Małek”, a jego zastępcą plut. pchor. Józef Kaźmierczak ps. „Grajek”. Utworzone zostały również: Komenda Obwodu Ostrów Wielkopolski (jej komendantem został Florian Michalak ps. „Boruta”, a jego zastępcą plut. pchor. Edmund Szyszka ps. „Heraklewicz”¹²) oraz Komenda Obwodu Krotoszyn (pod dowództwem Tadeusza Tyrakowskiego ps. „Kordzik”¹³). W maju 1945 r. w Pleszewie doszło do spotkania ppłk. Andrzeja Rzewuskiego z Romanem Baraniakiem, Janem Holką i Franciszkiem Sitarzem¹⁴. „Hańcza” przedstawił im założenia WSGO „Warta” i zaproponował wstąpienie do organizacji, na co wszyscy wyrazili zgodę. Po złożeniu przysięgi Andrzej Rzewuski mianował Romana Baraniaka komendantem Obwodu Jarocin z miejscem postoju w Pleszewie, jego zastępcą i szefem wywiadu został Jan Holka, a Franciszek Sitarz został szefem taktyczno-organizacyjnym. Wszyscy zaprzysiężeni otrzymali wówczas nowe pseudonimy: Baraniak – „Czechowicz”, Holka – „Wojciechowski”, Sitarz – „Frankowski”. W tym samym czasie powołano także komendanta Obwodu na powiat Ostrów Wielkopolski, którym został Wiktor Hegmit oraz komendanta Obwodu Kępno w osobie Edwarda Mazura ps. „Dąb”¹⁵.

¹¹ Tadeusz Tyrakowski ps. „Kordzik”, „Wojciech” ur. 19 X 1914 r. w Nakle nad Notecią, s. Stanisława i Anny z d. Wieczorkiewicz. W kampanii polskiej 1939 r. walczył w Armii Pomorza. W 1940 r. w konspiracji ZWZ w Łowiczu. W lutym 1945 r. wraz z rodziną przeprowadził się do Krotoszyna. Od maja 1945 r. komendant Obwodu Krotoszyn WSGO „Warta”. Od sierpnia 1945 r. Komendant Obwodu Kępno. Podejmował próby podporządkowania oddziału Franciszka Olszówki ps. „Otto”. W nocy z 17/18 XI 1945 r. zastrzelony przez „Otta” k. Sadogóry. D. Szczepaniak, *Tadeusz Tyrakowski*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. III, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2007, s. 551-552.

¹² AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 34.

¹³ Tamże, s. 92.

¹⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (AIPN Po), sygn. 03/355 t. 15, Sprawa obiektowa „Merkur”, dot. Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”, Delegatura Sił Zbrojnych, Inspektorat III Ostrowski kryptonim „Szamotuły”, s. 2-111. W aktach znajduje się informacja, że wraz z Rzewuskim do Pleszewa miał przyjechać Jan Kołodziej ps. „Drwal”, komendant obwodu ostrowskiego AK. Spotkanie miało odbyć się 13 V 1945 r.

¹⁵ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 10.

3. Inspektorat Ostrowski Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”

Inspektorat Ostrowski swym zasięgiem obejmował 4 powiaty: ostrowski, jarociński, krotoszyński i kępiński. Sztab inspektoratu spotykał się na naradach w prywatnych mieszkaniach u Stefana Baranowskiego, Bolesława Wróblewskiego oraz w miejscu pracy Mariana Sobczaka. Kontakt między Komendą WSGO „Warty” w Poznaniu, a inspektoratem utrzymywany był za pomocą skrzynek pocztowych i kontaktowych. Jedna ze skrzynek pocztowych zorganizowana została w kamienicy przy Rynku pod nr. 35 u Weroniki Tomczak¹⁶. Inspektorat zorganizował także skrzynki kontaktowe na terenie Ostrowa Wielkopolskiego przy ul. Krotoszyńskiej 49 w mieszkaniu Kaziemierza Grzymalskiej ps. „Anna” i przy ul. Kościelnej 4 u Mieczysława Prauzińskiego. Łączność z komendami innych obwodów odbywała się przez łączników. Z komendantem obwodu jarocińskiego Romanem Baraniakiem ps. „Czechowicz” kontakty utrzymywał Józef Kaźmierczak ps. „Grajek”. Z komendantem obwodu kępińskiego Edwardem Mazurem ps. „Dąb” łączność prowadził Bolesław Wróblewski ps. „Wola-Wolski”¹⁷. Ponadto Bolesław Wróblewski pełnił funkcję szefa wywiadu inspektoratu. Jego zadaniem było zbieranie informacji z podległych obwodów m.in. na temat ruchów wojsk i działaczy komunistycznych. W poszczególnych obwodach za pracę wywiadowczą odpowiedzialni byli: w obwodzie ostrowskim Wawrzyniec Rynkowski ps. „Wawer”, a po nim Stanisław Olejniczak ps. „Tęcza-Julian”; w obwodzie jarocińskim Jan Holka ps. „Wojciechowski”; w obwodzie kępińskim Józef Kempniński ps. „Krótki-Łan”; w obwodzie krotoszyńskim Władysław Kędzierski ps. „Lech”. Do głównych zadań członków Inspektoratu Ostrowskiego należało: nawiązanie kontaktu z działającymi grupami poakowskimi oraz nowo powstałymi, organizowanie działalności wywiadowczej m.in. o ruchach wojsk sowieckich i polskich, działaczach partyjnych i funkcjonariuszach urzędu bezpieczeństwa, a także organizowanie łączności między poszczególnymi szczeblami organizacji WSGO „Warta”. Jednym z ważniejszych zadań jakie wykonywali członkowie Inspektoratu Ostrowskiego było nawiązanie współpracy z grupami leśnymi operującymi w terenie. Na przełomie maja-czerwca 1945 r. nawiązano kontakt z oddziałem dowodzonym przez Ludwika Sinieckiego ps. „Szary”. Bezpośrednie kontakty z „Szarym” utrzymywał Józef Kaźmierczak ps. „Grajek”. Spotkania odbywały się w Przygodzicach, gdzie komendant miejscowego posterunku Milicji Obywatelskiej Władysław Mucha był jednocześnie członkiem WSGO „Warta”¹⁸. W czerwcu 1945 r. inspektorat nawiązał kontakt z Feliksem Pałysem ps. „Kwiatkowski”, który zorganizował w Moszczance własną placówkę.

¹⁶ Tamże, s. 29.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże, s. 34.

Po spotkaniu doszło do włączenia tej placówki w struktury organizacji WSGO „Warta”¹⁹. Na początku lipca 1945 r. w Jaskółkach miało dojść do spotkania łączniczki Kazimierzy Grzymalskiej z Janem Kempieńskim. Miało ono na celu przygotowanie spotkania z dowództwem inspektoratu. Doszło do niego ok. 20 lipca w mieszkaniu Grzymalskiej w Ostrowie Wielkopolskim. Wzięli w nim udział Jan Kempieński oraz Stefan Baranowski i Florian Michalak. Zaproponowali oni Kempieńskiemu wstąpienie do WSGO „Warta”, a po akceptacji propozycji otrzymał on stanowisko komendanta ochrony sztabu. Oprócz „Błyska” ochronę stanowili Marian Wasilewski ps. „Wilk”, Marian Brzózka ps. „Maniek”, Brzózka ps. „Czarny”, Stanisław Guźla ps. „Kmicic” i Kazimierz Kukuła²⁰. Na przełomie lipca i sierpnia 1945 r. w Przygodzicach spotkali się ppłk Andrzej Rzewuski ps. „Hańcza”, Stefan Baranowski ps. „Małek” i Ludwik Siniecki ps. „Szary”. Spotkanie miało na celu podjęcie działań skutkujących rozwiązaniem oddziału „Szarego” i rozlokowaniem w bezpiecznych miejscach jego podkomendnych. Członkowie oddziału „Szarego” mieli być włączeni do struktur WSGO „Warta”. Kolejne spotkanie odbyło się kilka dni później. Poinformowano wówczas „Szarego”, że jego oddział został przekazany pod rozkazy komendanta Obwodu Ostrów Wielkopolski Floriana Michalaka ps. „Boruta”²¹. W sierpniu 1945 r. w strukturze WSGO „Warta” wszedł oddział pod dowództwem Franciszka Olszówki ps. „Otto”. Włączenie oddziału nastąpiło w skutek działań dowódcy obwodu kępińskiego Edwarda Mazura ps. „Dąb” i szefa dywersji tego obwodu Józefa Kempieńskiego ps. „Łan”. Informacje o rozmowach na bieżąco otrzymywał szef wywiadu Inspektoratu Ostrowskiego WSGO „Warta” Bolesław Wróblewski ps. „Wola-Wolski”²². We wrześniu 1945 r. pod rozkazy Jana Kempieńskiego ps. „Błysk” przekazana została grupa Feliksa Pałysa ps. „Kwiatkowski” oraz przybyła z Lubelszczyzny grupa dowodzona przez nie zidentyfikowanego dotąd ppor. o ps. „Ali”. We wrześniu 1945 r. w Ostrowie Wielkopolskim doszło do spotkania Jana Kołodzieja ps. „Drwał” ze Stefanem Baranowskim ps. „Małek”. W jego trakcie omówiona została sprawa aresztowań członków WSGO „Warta”. We wrześniu w Poznaniu spotkali się „Małek” i zastępca

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, sygn. 0185/13 t. 1, Opracowanie Nr 13, nazwa organizacji: WSGO „Warta” – Inspektorat Ostrów Wielkopolski – oddział zmotoryzowany Błysk, dowódca: Jan Kempieński ps. Błysk, okres działalności: wrzesień–październik 1945, obszar działalności: pow. Ostrów Wielkopolski, Jarocin, Krotoszyn, s. 15.

²¹ Tamże, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 35.

²² W chwili opuszczenia stanowiska komendanta inspektoratu przez Edwarda Mazura ps. „Dąb” (koniec sierpnia początek września 1945 r.) Franciszek Olszówka ps. „Otto”, coraz bardziej usamodzielniał działalność swojego oddziału od WSGO „Warta”. W chwili zabójstwa przez „Otta” komendanta Inspektoratu Kępińskiego Tadeusza Tyrakowskiego ps. „Kordzik” (około 14 XI 1945 r.), doprowadził do całkowitego uniezależnienia się oddziału „Otta” od struktur WSGO „Warta”. Tamże, s. 35 s.182-183. J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki „Otta”. Z dziejów powojennej konspiracji*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2004, nr 1, s. 201-204.

komendanta okręgu „Czerwiński”, który miał namawiać do scalenia z organizacją Wolność i Niezawisłość²³. Trzeba zaznaczyć, że wraz z powołaniem organizacji WiN część członków sztabu WSGO „Warta”, jak choćby Sylwester Gośliński ps. „Wolski”, czy „Czerwiński”, dążyła do rozwiązania struktur WSGO „Warta” i włączenia jej członków do WiN. Rozwiązaniu struktur „Warty” sprzeciwiał się Andrzej Rzewuski „Hańcza”. Zgodził się na to dopiero w listopadzie 1945 r., gdy zobaczył rozkaz gen. Kopańskiego²⁴. Działania przeciwko „Warcie” prowadziły struktury komunistycznej bezpieki. Już 20 IX 1945 r. funkcjonariusze Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Ostrowie Wielkopolskim podjęli próbę zatrzymania Komendanta Inspektoratu Ostrowskiego Stefana Baranowskiego. Ten przebywając na konferencji nauczycielskiej uniknął aresztowania, a następnie, poprzez łączniczkę Zofię Przybylską ps. „Karoń”, powiadomił swojego zastępcę Kaźmierczaka ps. „Grajek”, że został zdekonspirowany. Baranowski postanowił wyjechać do Pabianic²⁵. Po jego wyjeździe do Ostrowa Wielkopolskiego przyjechał ppłk Andrzej Rzewuski, który wyznaczył nowego komendanta inspektoratu w osobie por. Mariana Sobczaka ps. „Florianowicz”. W tym spotkaniu obecni byli także: przybyły z Poznania NN ps. „Józefowicz” oraz Roman Baraniak ps. „Czechowicz”²⁶. „Hańcza” zastrzegł wówczas, że wszelkie akcje bojowe muszą uzyskać jego akceptację. Na początku listopada 1945 r. w Poznaniu ponownie spotkał się Stefan Baranowski ps. „Małek” z Janem Kołodziejem ps. „Drwal”. W trakcie spotkania „Małek” miał złożyć rezygnację z dalszej działalności w WSGO „Warta”²⁷. W listopadzie 1945 r. Józef Kaźmierczak ps. „Grajek” otrzymał pismo od „Małka” polecające mu udanie się do Poznania na rozmowę z „Czerwińskim”. Spotkanie odbyło się na ul. Armii Czerwonej. W jego trakcie „Grajek” został powiadomiony o decyzji „Hańczy” o rozwiązaniu WSGO „Warta”. Ppłk Andrzej Rzewuski ps. „Hańcza” i Marian Sobczak ps. „Florianowicz” spotkali się 20 XI 1945 r. w Poznaniu. Podczas spotkania „Hańcza” przekazał swojemu podwładnemu rozkaz nr 8 o rozwiązaniu WSGO „Warta” z końcem listopada 1945 r. oraz listę awansów i odnaczeń²⁸. Zgodnie z rozkazem komendanci rejonów mieli się do

²³ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 38. „Czerwiński” miał ponownie nakłaniać „Małka” do przejścia do organizacji Wolność i Niezawisłość 2 lub 4 XI 1945 r. w Poznaniu. „Małek” odmówił dwukrotnie.

²⁴ AIPN Po, sygn. 003/355 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „WSGO Warta” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego „WSGO Warta” działającego na terenie województwa poznańskiego (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań), s. 66.

²⁵ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 37.

²⁶ AIPN Po, sygn. 0186/5496, Sprawa agenturalnego sprawozdania dot. Tyrakowski Tadeusz, Protokół przesłuchania Andrzeja Rzewuskiego z dnia 2 XII 1945 r., wznowiony (18 V 1946 r.), s. 41.

²⁷ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 38.

²⁸ AIPN Po, sygn. 0186/5496, Sprawa agenturalnego sprawozdania dot. Tyrakowski Tadeusz..., dz. cyt., s. 62.

18 listopada rozliczyć z pobranych środków, a do 25 listopada zameldować o rozwiązaniu podległych im komórek. Ponadto w rozkazie „Hańcza” nakazywał wszystkim swoim żołnierzom wycofanie się z szeregów działających partii²⁹. Do ponownego spotkania się „Hańczy” z „Florianowiczem” doszło 25 XI 1945 r. na ul. Focha, przy Parku Wilsona w Poznaniu. „Florianowicz” zameldował o rozwiązaniu Inspektoratu Ostrowskiego WSGO „Warta”. Następnie obaj poszli do mieszkania Kazimierza Kempańskiego przy ul. Wyspiańskiego 11, gdzie spotkali się z Janem Kempańskim ps. „Błysk”³⁰. „Hańcza” poinformował zebranych, że do WiN nie przystąpił, a „Błysk” że rozwiązał swój oddział.

4. Komenda Obwodu Ostrów Miasto

Komenda obwodu została powołana 10 V 1945 r. podczas narady w Ostrowie Wielkopolskim. Komendantem został, wyznaczony przez „Hańczę”, Florian Michalak, który otrzymał ps. „Boruta”. Jego zastępcą został plut. pchor. Edmund Szyszka ps. „Heraklewicz”³¹. Obaj mieli zorganizować działalność podległego im obwodu. Do Komendy zmobilizowali oni: na szefa wywiadu Wawrzyńca Rynkowskiego ps. „Wawer”, na oficera taktycznego Zygmunta Sokołowskiego ps. „Wysocki”. Kwatermistrzem został Stanisław Pacyna ps. „Michał-Patula”, komendantem ochrony sztabu mianowano Jana Kempańskiego „Błyska”, komendantem plutonu żandarmerii Henryka Niesobskiego ps. „Bóbr”, a komendantem plutonu specjalnego – dywersji Michała Michalaka ps. „Czarny”³². Obwodowi Ostrów Miasto podlegało 5 placówek, które swoim zasięgiem pokrywały się z placówkami AK z okresu okupacji niemieckiej. Na czele placówki stał komendant, któremu miało podlegać od 1 do 3 plutonów, liczących 10 osób. Placówka nr 1 znajdowała się w Ostrowie Wielkopolskim i obejmowała teren od strony rzeźni do Zacharzewa. Jej dowódcą był Kryszak ps. „Jan”. Placówka nr 2 znajdowała się w Ostrowie Wielkopolskim w okolicach cegielni Krysińskiej i była ona w stadium organizacji. Placówka nr 3 znajdowała się w Ostrowie Wielkopolskim w Śródmieściu. Jej komendantem został NN ps. „Zygmunt”. Placówka nr 4 działała na terenie fabryki wagonów, jej komendantem był NN ps. „Stanisław”. Placówka nr 5 znajdowała się w dzielnicy Krępa, a jej komendantem był Idzi Czysty ps. „Mikołaj”³³. PUBP w Ostrowie Wielkopolskim

²⁹ Tamże, sygn. 05/14/2/323/IV, Rozkaz dzienny nr 8, s. 73. Andrzej Rzewuski nakazywał wycofać się z działalności w PPR, PPS, SD i SL do dnia 31 XII 1945 r.

³⁰ Tamże, sygn. 0186/5496, Sprawa agenturalnego sprawozdania dot. Tyrakowski Tadeusz..., dz. cyt., s. 63.

³¹ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 29, 42.

³² Tamże, s. 43.

³³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (dalej cyt. AIPN Wr), sygn. 024/6827, Teczka ewidencyjna/sprawa ewidencyjno-obsługowa kryptonim „Warta”

skim zatrzymał 2 VIII 1945 r. szefa wywiadu obwodu Wawrzyńca Rynkowskiego. Jego stanowisko powierzono Stanisławowi Olejniczakowi ps. „Tęcza”. Ten, mimo rozwiązania WSGO „Warty” z dniem 30 XI 1945 r., nadal prowadził działalność konspiracyjną. „Tęcza” wydał 3 III 1946 r. rozkaz nr 3, mówiący o zmianie nazwy organizacji na samodzielny podobwód Miasto byłej WSGO „Warta”³⁴. Rok później, 10 III 1947 r., wydał rozkaz nr 9, w którym zarządził rozwiązanie samodzielnego podobwodu Miasto. Olejniczak działalność propagandową prowadził aż do momentu ujawnienia się w 1947 r. W 1946 r. przygotował i rozrzucał ulotki antypaństwowe przeciwko referendum, w których nawoływał do głosowania 2 x NIE i 1 x TAK³⁵.

Dowództwo Komendy obwodu zorganizowało własną sieć łączników. Od maja do listopada 1945 r. funkcję tę pełnili: Irena Jakubczak-Michalak, Helena Zybala ps. „Sarna”³⁶, Maria Bukowiecka-Witczak ps. „Regina”³⁷, Zofia Masłowska-Heising ps. „Jaskółka”³⁸. Komendant Obwodu Florian Michalak ps. „Boruta”, otrzymawszy wiadomość o aresztowaniu Wawrzyńca Rynkowskiego ps. „Wawer” w dniu 2 VIII 1945 r., podjął działania mające na celu uwolnienie zatrzymanego. W tym celu spotkał się ze Stefanem Baranowskim. Baranowski wysłał raport do Rzewuskiego informujący o zaistniałej sytuacji. Z Poznania do Ostrowa Wielkopolskiego przyjechał zastępca komendanta okręgu mjr Nowicki ps. „Czerwiński”, który spotkał się najpierw z Baranowskim, przekazując mu rozkaz nakazujący podjęcie działań w celu uwolnienia Wawrzyńca Rynkowskiego. Wsparcia udzielić miał oddział Ludwika Sinieckiego ps. „Szary”. W kolejnym spotkaniu oprócz „Czerwińskiego” i Baranowskiego, wzięli udział Florian Michalak, Edmund Szyszka i Henryk Niesobski. Efektem rozmowy było wyznaczenie terminu akcji na 8 sierpnia oraz poinformowanie „Szarego” o wyznaczeniu jego oddziału do akcji odbicia więźnia. W przeddzień akcji w lesie Szczygliczka spotkali się: Florian Michalak, Edmund Szyszka i Henryk Niesobski. Omówili szczegóły opracowanego przez Niesobskiego planu oraz zadania poszczególnych osób wyznaczonych do akcji³⁹. W dniu akcji Niesobski wydał swoim ludziom broń, a następnie zajęli oni wyznaczone miejsca. Atak został jednak

dot. Michalak Florian, Protokół przesłuchania podejrzanego Floriana Michalaka z 15 III 1947 r., s. 45.

³⁴ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 49; AIPN Po, sygn. 08/546, Sprawa agenturalnego sprawdzenia nr 877, dotyczy Olejniczak Stanisław, imię ojca: Tadeusz, ur. 10-04-1927, s. 129.

³⁵ AIPN Po 08/546, Sprawa agenturalnego sprawdzenia nr 877..., dz. cyt., s. 139.

³⁶ Tamże, s. 62.

³⁷ Występuje również jako Witaszak, tamże s. 59.

³⁸ Tamże, s. 61.

³⁹ Tamże, s. 71. Władysław Polak miał ubezpieczać akcję od ul. Kolejowej przy siedzibie PUBP w Ostrowie Wielkopolskim, Henryk Niesobski po drugiej stronie siedziby PUBP, Andrzej Kłos ul. Młyńską, Czesław Kowalski i Tadeusz Opałko ul. Sienkiewicza.

odwołany przez Floriana Michalaka, który otrzymał informacje o wzmocnieniu siedziby urzędu bezpieczeństwa, co nie rokowało na sukces działania. Wobec tego akcja została odwołana⁴⁰. W dniu 9 IX 1945 r. około godz. 3.30 w rejonie Wysocka Wielkiego Edmund Szyszka ps. „Heraklewicz” wykonał wyrok na plut. pchor. Tadeuszu Słomkowskim. Był on zastępcą komendanta powiatowego MO ds. polityczno-wychowawczych w Ostrowie Wielkopolskim i członkiem PPR. Ciężko rannego Słomkowskiego przewieziono do Szpitala Powiatowego w Ostrowie Wielkopolskim gdzie po 2 godzinach zmarł. Wyrok miał być odwetem za to, że Słomkowski wydał milicjanta Stefana Kuriańskiego jako członka WSGO „Warta”⁴¹. Około 20 września Florian Michalak, zagrożony aresztowaniem, opuścił Ostrów Wielkopolski i zamieszkał w Poznaniu. W październiku 1945 r. spotkał się tam z „Hańczą” i „Czerwińskim”. Otrzymał wówczas propozycję objęcia placówki konspiracyjnej w Śremie lub Szamotułach, na co wyraził zgodę. Zgodził się objąć placówkę w Śremie ponieważ miał tam rodzinę. Ze względu jednak na to, że w Śremie nie mógł sobie zapewnić środków do życia powrócił do Poznania⁴². W listopadzie 1945 r., w restauracji Kamińskiego przy ul. Focha, Florian Michalak spotkał się z „Czerwińskim”, złożył wówczas rezygnację z dalszej działalności.

5. Komenda Obwodu Ostrów Powiat

W początkowym okresie działania WSGO „Warty” działalnością Komendy Obwodu Ostrów Powiat kierował Florian Michalak. Jednym z pierwszych działań jakie otrzymał on od Inspektoratu było zorganizowanie placówek na terenie powiatu ostrowskiego. Miały one zostać utworzone w miejsce dawnych placówek akowskich w następujących miejscowościach: Czarny Las, Czekanów, Gorzyce, Grudzielec, Mikstat, Odolanów, Ołobok, Przygodzice, Raszków, Sadowo i Wysocko Wielkie. W złożonym oświadczeniu amnestijnym, w 1947 r. Florian Michalak podał, że działalność organizacyjną prowadziły placówki w Czarnym Lesie, Daniszynie, Glińnicy, Sieroszewicach, Skalmierzycach, Sośni i Wysocku Wielkim. Na początku czerwca 1945 r., w Parku 3 Maja w Ostrowie Wielkopolskim, miało miejsce spotkanie Floriana Michalaka ps. „Boruta” z Wiktorem Hegmitem. Podczas tego spotkania

⁴⁰ Tamże, sygn. 08/677 t. 6, Sprawa rozpracowania operacyjnego kryptonim „Ukryty”, dot. Siniecki Ludwik, imię ojca: Ludwik, ur. 06-02-1913 r. Kontrola operacyjna dowódcy oddziału zbrojnego ps. „Szary”, podlegającemu WSGO „Warta”, s. 410. W protokole zeznania z 5 III 1947 r. Stefan Baranowski zeznał, że akcja na siedzibę PUBP w Ostrowie Wielkopolskim nastąpiła na rozkaz A. Rzewuskiego ps. „Hańcza”. Ponadto połączył 2 próby ataku z sierpnia i września 1945 r. na siedzibę urzędu w jedno zdarzenie.

⁴¹ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz., cyt., s. 72-73; AIPN Po, sygn. 3/434 t. 1, Oddział „Błysk”, t. 1 – kserokopia, s. 49.

⁴² AIPN Wr, sygn. 0010/5, Teczka personalna informatora pseudonim „Szary”, dot. Michalak Florian, imię ojca: Wojciech, ur. 01-05-1920, s. 12.

„Boruta” mianował Hegmita komendantem Obwodu Ostrów Powiat. Do dnia aresztowania w dniu 2 X 1945 r. Hegmit nie otrzymał żadnych zadań i sam nie prowadził działalności, mimo kilkukrotnych spotkań z Florianem Michalakiem⁴³. Obwód Ostrów Powiat pozostał w stadium organizacyjnym. Utworzone zostały jedynie 2 placówki, a do konspiracji zwerbowano niewielu członków. Placówka w Mikstacie działała od końca czerwca do października 1945 r., a więc w okresie, gdy na tym terenie operował oddział Ludwika Sinieckiego ps. „Szary”. Do organizacji miał zostać przyjęty Józef Nowak ps. „Leszek”, który jednocześnie był w oddziale „Szarego”. Druga placówka, powstała w Przygodzicach, również była związana z „Szarym”, który miał zaprzysiąc jej komendanta Władysława Muchę ps. „Antek”. Miała działać od początku czerwca do końca sierpnia 1945 r.⁴⁴. Wiktor Hegmit został 2 X 1945 r. aresztowany przez PUBP w Ostrowie Wielkopolskim, po przesłuchaniu został jednak zwolniony. W grudniu 1945 r. próbował nawiązać kontakt z Ludwikiem Sinieckim ps. „Szary” poprzez Jana Skarbeckiego ps. „Topola”. Do spotkania nie doszło, a Hegmit w styczniu 1946 r. wyjechał do Wrocławia gdzie 11 XII 1946 r. został zatrzymany przez miejscowy Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego. Został on następnie przekazany do PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Po przewodzie sądowym, wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu 8 V 1947 r. Hegmit został skazany na 5 lat więzienia. Wyrok darowano mu na mocy amnestii z 1947 r. 8 V 1947 r. został zwolniony z więzienia.

6. Oddziały podległe Inspektoratowi Ostrowskiemu

6.1. Oddział „Szarego”

Pierwszym oddziałem, który powstał na terenie powiatu ostrowskiego, był oddział dowodzony przez Ludwika Sinieckiego ps. „Szary”⁴⁵. Powstał on w rejonie Ludwikowa pod koniec maja 1945 r., a jego załóżek stanowili partyzanci przybyli

⁴³ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 84.

⁴⁴ Tamże, s. 77-78.

⁴⁵ Ludwik Siniecki ur. 6 II 1913 w Eichel (Niemcy), s. Ludwika i Elżbiety z d. Białek. Miał wykształcenie średnie. W 1923 r. Siniący powrócił do Polski i osiedli na terenie województwa lwowskiego. Ludwik służył w 14. Pułku Ułanów Jazłowieckich we Lwowie. Walczył w kampanii wrześniowej. W czasie okupacji niemieckiej został funkcjonariuszem Pomocniczych Oddziałów Policji Niemieckiej w Generalnym Gubernatorstwie, zdezerterował i wstąpił do oddziału AK dowodzonego przez Eugeniusza Gedymina Kaszyńskiego ps. „Nurt”, w Górach Świętokrzyskich. Tam zaczął posługiwać się ps. „Szary”. W 1944 r. wziął ślub z Julią Rozynek pochodzącą z miejscowości Kębłowo powiat Wolsztyn, która mieszkała w Baranowie koło Sandomierza. Po wkroczeniu Armii Czerwonej Siniecki w lutym 1945 r. został aresztowany w Kielcach pod zarzutem nielegalnego posiadania broni, zwolniony z braku dowodów. Ponownie zatrzymany w kwietniu 1945 r. udało mu się uciec z aresztu. Opuścił zagrożony teren udając się do wsi Ludwików w powiecie ostrowskim.

z terenu wschodniej Polski. Wśród nich byli bracia „Burza” i „Wróbel” pochodzący z tych terenów⁴⁶. Na początku czerwca 1945 r. w lesie niedaleko Ludwikowa, pierwsi członkowie oddziału złożyli przed Sinieckim przysięgę, której treść brzmiała: *Ślubuję Ci Ojczyznę, przywrócić ojczyznę sprzed 1939 r., tajemnicy żadnej nie zdradzę, tak mi dopomóż Bóg*⁴⁷. Do końca czerwca 1945 r. zastępcą „Szarego” był Józef Kempieński ps. „Krótki”⁴⁸. Funkcję swoją sprawował do momentu przeniesienia go na stanowisko zastępcy obwodu krotoszyńskiego WSGO „Warta”. Od lipca 1945 r. zastępcą Sinieckiego został Antoni Wisz ps. „Biały”⁴⁹. Oddział składał się wtedy z dwóch grup: pierwsza – Sztab Główny, dowodzona była przez Ludwika Sinieckiego ps. „Szary”, kwaterowała w lasach w okolicach Ludwikowa; druga grupa – Sztab Pomocniczy pod dowództwem Edwarda Wasilewskiego ps. „Nagan”, kwaterowała w lasach koło Namysławów. Taki podział funkcjonował do połowy września 1945 r., czyli do chwili wyjazdu „Szarego” z powiatu ostrowskiego. Do oddziału „Szarego” należeli: Jan Binek ps. „Zajac”⁵⁰, Stanisław Bodylski ps. „Baran”, Czesław Brzezi-cha ps. „Kanarek”, Jan Dembski ps. „Kukułka”, Stefan Dolata ps. „Paproć”, Teofil Jończak, Bernard Józwiński, Jan Kaczmarek ps. „Dziadzia”, Józef Kempieński ps. „Krótki”, Leon Kłaman ps. „Ryś”, Sylwester Kłos ps. „Kłupa”, Stanisław Kołacz ps. „Dzięcioł”, Czesław Krakowski ps. „Ryś”, Marian Kruczkowski ps. „Niedźwiedź”, Stanisław Latosiński ps. „Lew”, Feliks Lepka, Stanisław Lesiewicz ps. „Sowa”, Jan Marciniak ps. „Śmiały”, Henryk Marczak ps. „Gałąź”, Franciszek Matysiak ps. „Wróbel”, Jan Matysiak ps. „Brzoza”, Stanisław Mikołajczak ps. „Czarny”, Kazimierz Muszalski ps. „Dzik”, Józef Nowak ps. „Leszek”, Idzi Nowicki, Stanisław

⁴⁶ Tamże, sygn. 0189/162, Opracowanie nr 162, dowódca: Ludwik Siniecki ps. Szary, Edward Wasilewski ps. Nagan, okres działalności: maj 1945 r.-kwiecień 1946 r., obszar działalności: pow.: Ostrów Wielkopolski, Kępno, Krotoszyn, s. 7. Wśród osób przybyłych z „Szarym” byli Mikołaj Kapusta, Jan Matysiak i Franciszek Matysiak.

⁴⁷ AIPN Po, sygn. 003/860 t. 7, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu dot. ugrupowania „Szarego”, działającego w pow. Ostrów Wlkp., s. 3.

⁴⁸ Józef Kempieński ps. „Krótki”, „Łan” ur. 1 III 1916 r. w Bottorf, s. Franciszka i Teodozji z d. Wnuk. Do 1934 r. mieszkał w Niemczech skąd wraz z rodziną został deportowany do Polski. W 1938 r. w Wojsku Polskim. Podczas kampanii polskiej służył w 60. PP w Armii Poznań. Podczas okupacji działał w konspiracji AK na Kielecczyźnie. W 1945 r. zamieszkał w Ostrowie Wielkopolskim, od maja 1945 r. w WSGO „Warta”, w oddziale L. Sinieckiego ps. „Szary”, potem w Obwodzie Krotoszyn. Pod koniec czerwca 1945 r. w Obwodzie Kępno jako szef dywersji. Po zastrzeleniu Tyrakowskiego przez Franciszka Olszówkę ps. „Otto” opuścił zagrożony teren. W 1946 r. przedostał się na Zachód. W 1947 r. powrócił i ujawnił się przed PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Zmarł 5 VIII 1991 r. K. Jasiak, M. Jedynak, *Józef Kempieński (1916-1991)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. V, red. Kazimierz Krajewski, Warszawa 2018, s. 233-242.

⁴⁹ AIPN Po, sygn. 003/860 t. 7, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu..., dz. cyt., s. 8.

⁵⁰ Ur. 17 XI 1923 r. w Ludwikowie, s. Jana i Anny, zm. 8 VIII 1964 r.

Pieprzka ps. „Czapka”, Stefan Pikiński, Władysław Piwoń ps. „Wilk”, Stanisław Polerowicz ps. „Motyl”, Wacław Przybylak ps. „Barbecki”, Jan Skarbecki ps. „Topola”, Ludwik Siniecki ps. „Szary”, Józef Śniatała ps. „Chrzyszcz”, Marian Sójka ps. „Tygrys”, Jan Sperling ps. „Długi”, Stanisław Stefański ps. „Wilk”, Kazimierz Szczepkowski ps. „Lis”, Czesław Stokowiec ps. „Burza”, Edmund Szpajda ps. „Mech” i „Freiter”, Stefan Szumniak, Franciszek Szulc, Edward Wasilewski ps. „Nagan”, Kazimierz Zemski ps. „Komar”.

Przez cały okres działalności oddziału „Szarego”, przez jego szeregi przewinęło się ponad 76 osób⁵¹. Funkcjonowanie oddziału „Szarego” możliwe było dzięki licznej, 22-osobowej grupie wspierającej jego działania⁵². Władze bezpieczeństwa szacowały siłę oddziału na 60 ludzi, z których trzon stanowiło od 6 do 20 żołnierzy⁵³. Ludwik Sieniecki ps. „Szary” kwaterował w Ludwikowie u gospodarza Jana Matysiaka lub Jana Binka oraz w Sośni u Mariana Demskiego⁵⁴. Łączność między oddziałem „Szarego”, a Inspektoratem Ostrowskim WSGO „Warta” odbywała się za pomocą Józefa Kaźmierczaka ps. „Grajek”. Pierwsza akcja oddziału „Szarego” miała miejsce już na przełomie maja i czerwca 1945 r. Zajęto wówczas gorzelnię w Wysocku Wielkim. W akcji wzięli udział: Józef Kempiański ps. „Krótki”, Stanisław Polerowicz ps. „Motyl”, Stefan Dolata ps. „Paproć”, Jan Skarbecki ps. „Topola” i Kazimierz Zemski ps. „Komar”. Zabrane podczas akcji spirytus przewieziony został do jednego z gospodarzy w Lamkach i sprzedany. Następne akcje członkowie oddziału „Szarego” przeprowadzili w czerwcu i lipcu 1945 r. przeciwko żołnierzom Armii Czerwonej. Pierwsza z nich przeprowadzona została w miejscowości Kąty Śląskie. Uczestniczyli w niej: Antoni Wisz ps. „Biały”, Czesław Stokowiec ps. „Burza”, Jan Kaczmarek ps. „Dziadzia”, Władysław Piwoń ps. „Wilk”, NN ps. „Pietrek” oraz NN ps. „Janek”. Podczas akcji zginął żołnierz sowiecki Mikołaj Polański. Druga akcja miała miejsce między miejscowościami Czarny Las i Dębica w lipcu 1945 r. Jej uczestnikami byli Edward Wasilewski ps. „Nagan”, Stanisław Kołacz ps. „Dzięcioł” i Piotr Musiał ps. „Pietrek”⁵⁵. Zginął wówczas sowiecki żołnierz Iwańczuk. Najważniejsza akcja oddziału miała miejsce 2 IX 1945 r., a był nią atak na siedzibę PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Decyzja o ataku została

⁵¹ Tamże, s. 11-15. Zaznaczyć należy, że liczba ta obejmuje wyłącznie osoby, które zostały ujęte przez UB oraz osoby ujawnione podczas amnestii w 1945 i 1947 r.

⁵² Tamże, s. 17-18.

⁵³ Tamże, sygn. 06/136 t. 3, Sprawozdania Referatu III, raporty, meldunki, s. 11.

⁵⁴ Tamże, sygn. 003/860 t. 7, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu..., dz. cyt., s. 19.

⁵⁵ Tamże, sygn. 003/321 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk” dot. członków ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Jana Kempiańskiego pseudonim „Błysk” (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrow Wielkopolski), Protokół przesłuchania podejrzanego – oskarżonego Wasilewskiego Edwarda, s. 161.

podjęta, gdy doszło do aresztowania w dniu 28 VIII 1945 r. komendanta posterunku MO w Przygodzicach Władysława Muchy ps. „Antek”⁵⁶. Z planem odbicia więźnia wyszedł Ludwik Sieniecki ps. „Szary”, który opracował plan. W przeddzień ataku, 1 września, „Szary” wydał swoim ludziom broń oraz przenieśli ich w rejon leśniczówki zwanej „Bażantarnia” pod Ostrowem Wielkopolskim⁵⁷. Tam doszło do podzielenia oddziału na 4 grupy. Zadaniem pierwszej i drugiej grupy było opanowanie siedziby urzędu oraz zniszczenie dokumentacji, trzecia grupa miała zabezpieczać drogi dojazdowe, a czwarta grupa miała dostać się do więzienia, aby uwolnić zatrzymanych. Znamy tylko niektórych uczestników ataku na siedzibę PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Wśród nich byli: Piotr Musiał, Antoni Biały, NN ps. „Janek”, Stanisław Binek ps. „Jeleń”, Edward Wasilewski ps. „Nagan”, Stanisław Latosiński ps. „Lew”, Sylwester Kłos ps. „Kłupa”, Stanisław Kołacz ps. „Dzięcioł”, Józef Nowak ps. „Leszek”, Marian Kruczkowski ps. „Niedźwiedź”, Jan Kaczmarek ps. „Dziadzia”, „Długi” i Ludwik Sieniecki ps. „Szary”⁵⁸. Oddział dowodzony przez „Szarego” przystąpił do akcji 2 września. Niestety nie udało się skrycie podejść pod budynek urzędu, gdyż ludzie „Szarego” zostali zauważeni przez wartownika Tadeusza Koralewskiego, który wszczął alarm. W wymianie ogniowej Koralewski poniósł śmierć, a oddział „Szarego” tracąc element zaskoczenia wycofał się w kierunku Odolanowa. Funkcjonariusz UB Mieczysław Cyran tak wspominał wydarzenia z 2 września: *w chwili napadu bandy „Szarego” na Urząd we wrześniu 1945 r., zastrzelenia wartownika strzegącego Urzędu i dłuższej wymiany strzałów, oficerowie i podoficerowie tego pułku [4. Pułk Piechoty] nie zorganizowali żadnej pomocy funkcjonariuszom Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa broniącym wstępu do gmachu*⁵⁹. Akcja na siedzibę PUBP w Ostrowie Wielkopolskim mimo, że nie zakończyła się powodzeniem, doprowadziła do intensywniejszych działań aparatu represji. We wrześniu 1945 r. starszy referent Wydziału Walki z Bandytyzmem WUBP w Poznaniu Józef Czaplejewicz⁶⁰, założył sprawę agenturalnego rozpracowania pod krypto-

⁵⁶ Tamże, sygn. 08/677 t. 5, Sprawa rozpracowania operacyjnego kryptonim „Ukryty”, dot. Sieniecki Ludwik, imię ojca: Ludwik, ur. 06-02-1913 r. Kontrola operacyjna dowódcy oddziału zbrojnego ps. „Szary”, podlegającemu WSGO „Warta”, s. 411.

⁵⁷ Dokładnie leśniczówka „Bażantarnia” leży na skraju wsi Topola Mała.

⁵⁸ Tamże, sygn. 003/321 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., s. 163.

⁵⁹ Tamże, sygn. 05/14 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza «Warta». Oddział pod dowództwem Jana Kempiańskiego ps. «Błysk»”. Tom II. Opracował por. Józef Górecki, s. 27.

⁶⁰ Józef Czaplejewicz ur. 8 III 1921 r. w Sokółce, s. Józefa i Magdaleny. Od 1 VIII 1944 r. w MO, od 1 XI 1944 r. w UB, od 15 XII 1944 r. w szkole oficerskiej w Lublinie. W styczniu 1945 r. skierowany do województwa poznańskiego najpierw w grupie operacyjnej, a następnie oficer śledczy, w sierpniu 1945 r. pełnił obowiązki kierownika Sekcji Wydziału do Walki z Bandytyzmem. Do końca września 1947 r. pracował w PUBP w Poznaniu, następnie w Śremie i Wągrowcu. 1 II 1952 r. powrócił do Poznania gdzie pracował na różnych stanowiskach do 30 VI

nimem „Drapieżny”. Sprawa dotyczyła oddziałów pod dowództwem „Szarego” oraz „Błyska”⁶¹. Plan ten miały realizować PUBP w Krotoszynie oraz Ostrowie Wielkopolskim. Jednocześnie kierownik poznańskiego Wydziału ds. Walki z Bandytyzmem por. Stanisław Ostaniewicz⁶², opracował plan nr 2 dla likwidacji oddziałów leśnych związanych z WSGO „Warta”. Zaakceptował go szef WUBP w Poznaniu mjr Stefan Antosiewicz⁶³. Plan nr 2 dotyczył początkowo operacji przeciwko oddziałowi „Szarego”, dopiero w późniejszym okresie rozszerzono go o działania przeciwko oddziałowi „Błyska”. Oddział „Szarego” kontynuował akcje zbrojne. 5 IX 1945 r. Sylwester Kłos ps. „Kłupa” i Stanisław Kołacz ps. „Dzięcioł”, na drodze z Odolanowa do Czarnego Lasu, zlikwidowali funkcjonariusza PUBP w Ostrowie Wielkopolskim Stanisława Mielcarka oraz jego żonę Eugenję. W nocy 12 IX 1945 r. oddział „Szarego” liczący ok. 40 ludzi zajął posterunek MO w Odolanowie. Rozbrojono

1969 r. kiedy to zakończył pracę w resorcie w stopniu majora. *Biuletyn Informacji Publicznej (BIP) Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/19676> (stan na 20 IV 2024).

⁶¹ AIPN, sygn. 0185/13 t. 2, Opracowanie Nr 13, nazwa organizacji: WSGO „Warta” – oddział zmotoryzowany Błysk, dowódca: Jan Kempieński ps. Błysk, okres działalności: wrzesień–październik 1945, obszar działalności: pow. Ostrów Wielkopolski, Jarocin, Krotoszyn, s. 124.

⁶² Stanisław Ostaniewicz ur. 22 I 1919 r. w Charkowie, s. Ignacego i Zinajdy. W 1944 r. ukończył szkołę NKWD w Kujbyszewie. Od 16 VIII 1944 r. w WUBP w Białymstoku. 31 VII 1945 r. skierowany do województwa poznańskiego. Od 7 IX 1945 r. pełnił funkcję kierownika Wydziału ds. Walki z Bandytyzmem WUBP w Poznaniu. Od 1 IV 1947 r. pracował w WUBP we Wrocławiu. 10 IV 1949 r. zakończył pracę w resorcie i powrócił do ZSRR. *Biuletyn Informacji Publicznej (BIP) Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/110325> (stan na 20 IV 2024).

⁶³ Stefan Antosiewicz ur. 2 III 1918 r. w Warszawie, s. Wacława i Zofii. Od 1934 r. do 1938 r. w Komunistycznym Związku Młodzieży Polski. Od 1935 r. do 1936 r. Organizacja Młodzieży Socjalistycznej „Życie”, W 1938 r. Klub Demokratyczny, od 1944 r. do 1948 r. PPR, od 1948 r. PZPR. W 1934 r. ukończył gimnazjum w Mińsku Mazowieckim. W latach 1934–1936 i 1938–1939 student Wydziału Mechanicznego Politechniki Warszawskiej, od 1936 r. do 1938 r. marynarz na statkach greckich i francuskich, od 1940 r. do 1941 r. konstruktor w Hucie im. Kujbyszewa w Niżno-Tagilsku, od 1941 r. do 1943 r. był w rozporządzeniu sowieckich organów (szkolenie szpiegowskie). W 1944 r. należał do oddziału specjalnego Iwana Iwanowicza przy brygadzie partyzanckiej im. Woroszyłowa pod dowództwem gen. Markowa, grupy specjalnej podporządkowanej Białoruskiemu Sztabowi Partyzanckiemu w Moskwie. Używał ps. „Ostrowski” i „Siergiej”. Od 8 XI 1944 r. zastępca szefa WUBP w Lublinie, od 1 II 1945 r. zastępca kierownika Wydziału Wywiadu w MBP w Warszawie, od 4 IV 1945 r. do 1 VI 1947 r. szef WUBP w Poznaniu, od 2 VI 1947 r. do 31 VIII 1948 r. szef WUBP w Katowicach, od 1 IX 1948 r. do 9 XII 1954 r. dyrektor Departamentu I MBP, od 1954 r. do 1959 r. podsekretarz stanu w MSW. *Biuletyn Informacji Publicznej (BIP) Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/39216?katalog=4> (stan na 20 IV 2024).

wówczas pełniących służbę 3 milicjantów. Z posterunku zabrano 1 rkm, 7 karabinów, 100 sztuk amunicji, 3 motocykle i 6 rowerów⁶⁴. Dzień później, 13 IX 1945 r. o godz. 11.00, 3 członków oddziału „Szarego” zajęło mleczarnię w Odolanowie, zabierając z kasy 20 000 zł i zostawiając pokwitowanie. Do ponownego zajęcia mleczarni doszło 15 IX 1945 r. Akcję przeprowadziło 20 ludzi z oddziałów „Szarego” oraz „Błyska”. Zabrali oni 550 kg masła i 300 kg sera. Partyzanci zostawili pokwitowanie za skonfiskowany towar oraz list dla PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Kolejną akcję oddział „Szarego” wykonał w nocy z 19 na 20 IX 1945 r. w miejscowości Sośnia. Jej celem byli miejscowi działacze komunistyczni. Liczący 20 ludzi oddział wszedł do domów: Franciszka Furmanka członka Polskiej Partii Socjalistycznej, sołtysa wsi Rutkowskiego oraz Franciszka Dąbrowskiego sekretarza PPR. Dwóch pierwszych zabrano ze sobą, a następnie rozstrzelano w lesie⁶⁵. W dniu 21 IX 1945 r. dowództwo Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Poznaniu wydało rozkaz o przystąpieniu do akcji w celu zniszczenia, jak to określono *bandy* „Szarego” i „Błyska”⁶⁶. Na teren powiatu ostrowskiego skierowano 2 bataliony 14. Pułku WBW z Poznania (14. Samodzielny Batalion Operacyjny oraz prawdopodobnie 4. Samodzielny Batalion Ochrony Kolei)⁶⁷ i 250 żołnierzy Brygady Artylerii koszarującej w Ostrowie⁶⁸. Jeden batalion miał dotrzeć do Ostrowa Wielkopolskiego pociągiem, a drugi batalion miał dotrzeć 7 samochodami ciężarowymi. Grupa operacyjna według opracowanego planu miała zostać podzielona na 8 grup szturmowych. Największa 1 grupa licząca 450 ludzi miała przeczesać las w rejonie Odolanów-Przygodzice-Mikstat-Czarny Las, wyjść z okolic Mikstatu i kierować się na zachód w kierunku Odolanowa, gdzie planowano zbiórkę po pacyfikacji⁶⁹. Pozostałe 7 grup szturmowych miało liczyć po 30 osób i 1 samochód. Ich zadaniem było przeprowadzenie w tym

⁶⁴ AIPN Po, sygn. 06/136 t. 1, Sprawozdania Szefa Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Ostrowie Wlkp., s. 37.

⁶⁵ Tamże, sygn. 003/860 t. 7, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu..., dz. cyt., s. 28.

⁶⁶ AIPN, sygn. 636/1772, Dziennik Działań Bojowych WBW województwa poznańskiego, [Sprawozdanie z działalności bojowej WBW województwa poznańskiego za okres VII-XII 1945 r.], k. 11.

⁶⁷ Przeformowany 10 X 1945 r. poznański Pułk WBW składał się z 14. Samodzielnej Kompanii Konwojowej, 14 Samodzielnego Batalionu Operacyjnego oraz 4. Samodzielnego Batalionu Ochrony Kolei. Tamże, sygn. 578/110, Meldunek operacyjny nr 1 do Szefa Wydziału Informacji Operacyjnej z dnia 10 X 1945 r., k. 2.

⁶⁸ AIPN Po, sygn. 003/327 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora” dot. ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Zygmunta Borowskiego pseudonim „Bora” działającego na terenie pow. krotoszyńskiego (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Krotoszyn), Plan nr 3, k. 10-11. Chodzi zapewne o żołnierzy z 12. Łużyckiej Brygady Artylerii, którą w wrześniu 1945 r. utworzono w skutek przeformowania 2. Łużyckiej Dywizji Artylerii.

⁶⁹ Tamże, sygn. 003/321 t. 2. Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk” dot. członków ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Jana Kempńskiego pseudonim „Błysk”

czasie akcji w następujących miejscowościach: Odolanów, Czarny Las, Sośnie, Antonin, Ludwików, Dębica i Mikstat. Grupa operacyjna złożona z żołnierzy wspartych funkcjonariuszami PUBP w Ostrowie Wielkopolskim, na czele z kierownikiem Sekcji Walki z Bandytyzmem miejscowego urzędu Jerzym Torem⁷⁰, przystąpiła 24 września do pacyfikacji terenu powiatu ostrowskiego⁷¹. Akcją dowodzili sowieccy oficerowie płk Józef Wołkow, ppłk Jan Dragin⁷² oraz kpt. Mikołaj Grek. Kolejno: 24 września spacyfikowano Jaskółki, 26-27 września Sośnie, Czarny Las, Antonin i Ludwików, 27-28 września ponownie Sośnie, 28-29 września Czarny Las, Ludwików i Dębicę, a 30 września Raszków i Przybysławice. Raport skierowany do Wydziału I WUBP w Poznaniu podaje, że w toku operacji zatrzymano 148 osób, zarekwirowano również broń i amunicję⁷³. Wśród zatrzymanych w pacyfikacji mieli znaleźć się aresztowani członkowie i współpracownicy oddziału „Szarego” w liczbie 32 osób⁷⁴. Po przeprowadzonej operacji jednostki 14. Pułku KBW opuściły powiat ostrowski i powróciły do Poznania. Było to spowodowane reorganizacją jednostki. Zgodnie z rozkazem Sztabu Głównego Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Warszawie z 29 IX 1945 r. dokonano likwidacji 14. Pułku KBW, a w jego miejsce utworzono WBW Województwa Poznańskiego. Akcja przeprowadzona na terenie powiatu ostrowskiego doprowadziła do zakończenia działalności

(zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrow Wielkopolski), Plan nr 2 przeprowadzenia operacji dla likwidacji bandy „Szarego”, s. 254-256.

⁷⁰ Jerzy Tor ur. 7 IX 1922 r. w Rzeszowie, s. Adolfa i Anny, od 20 VII 1945 r. w PUBP w Ostrowie Wielkopolskim, od 1 IX 1945 r. kierownik Sekcji Walki z Bandytyzmem, pracował w Ostrowie Wielkopolskim do 3 X 1946 r. *Biuletyn Informacji Publicznej (BIP) Instytutu Pamięi Narodowej (IPN) Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/652263> (stan na 20 IV 2024).

⁷¹ AIPN Po, sygn. 06/136 t. 3, cz. 1, Sprawozdania Referatu III..., dz. cyt., s. 4.

⁷² Jan Dragin ur. 30 I 1916 r. w Aleksiejewce, s. Isaja. W okresie od października 1943 r. do lutego 1944 r. odbył wyższe kursy zwiadu przy Sztabie Generalnym Armii Czerwonej w Moskwie. W okresie od lutego 1944 r. do października 1944 r. wykładowca zwiadu w Polskim Samodzielnym Batalionie Specjalnym. W październiku 1944 r. dowódca 2 batalionu operacyjnego Wojsk Wewnętrznych Łódź. Od lutego 1945 r. szef sztabu 2 Samodzielnej Brygady Wojsk Wewnętrznych Łódź, od 7 VI 1945 r. zastępca dowódcy ds. liniowych w 14. Pułku KBW. Następnie został dowódcą WBW województwa zachodniopomorskiego. Brak możliwości ustalenia dokładnego przebiegu służby. Z wniosku odznaczeniowego z dnia 16 V 1946 r. wynika, iż w tym czasie był jeszcze dowódcą WBW w Krakowie. W dniu 10 IV 1947 r. odkomenderowany do Armii Czerwonej. *Biuletyn Informacji Publicznej (BIP) Instytutu Pamięi Narodowej (IPN) Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/74011> (stan na 20 IV 2024).

⁷³ AIPN Po, sygn. 06/136 t. 3, Sprawozdania Referatu III..., dz. cyt., s. 4. Wymieniono 6 automatów, 12 karabinów, 7 pistoletów, 2 granaty i amunicję.

⁷⁴ Tamże, s. 20.

Ludwika Sinieckiego ps. „Szary”, który zagrożony ujęciem opuścił teren objęty pacyfikacją. Wraz z jego opuszczeniem przez „Szarego” ustała również większa działalność oddziału, co było skutkiem wielu aresztowań, które nastąpiły podczas akcji pacyfikacyjnej. Zakończenie dalszych działań wiązało się również z akcją rozładowania lasów podjętą przez dowództwo WSGO „Warta”. Część członków oddziału zaprzestała dalszych działań i ujawniła się podczas amnestii w 1947 r. Warte uwagi są dalsze losy Ludwika Sinieckiego ps. „Szary”. W grudniu 1945 r. oraz w lutym 1946 r. „Szary” miał przebywać w Namysławkach u Józefa Nowaka⁷⁵. Siniecki opuścił powiat ostrowski i miał wyjechać do swojej rodziny, która zamieszkiwała w Ciosańcu powiat wschowski, u Romana Przybyły⁷⁶. Tam zameldował się jako były żołnierz i otrzymał 7 ha gospodarstwa rolnego. Według komunistycznego agenta ps. „Orzeł” przybył on tam 15 XI 1945 r.⁷⁷ W 1948 r. w okolicach Sulechowa i Głogowa „Szary” miał ponownie zorganizować oddział zbrojny. W połowie 1949 r. PUBP w Gostyniu zlikwidował młodzieżową organizację Armia Krajowa „Zawisza”. 23 VII 1949 r. aresztowany został Marian Rączka ps. „Kościszko”. Zeznał on w trakcie śledztwa, że jego łącznikiem miał być Siniecki ps. „Szary”⁷⁸. Zagrożony aresztowaniem Siniecki ponownie zbiegł z zagrożonego terenu. W tym samym roku założono sprawę agenturalno-poszukiwawczą kryptonim „Ukryty”. Jej celem było ujęcia poszukiwanego Ludwika Sinieckiego. W 1952 r. „Szary” miał się ukrywać przez pewien czas w Szczytnej Śląskiej w powiecie kłodzkim. W sierpniu i grudniu 1952 r. „Szary” miał przebywać w Dusznikach-Zdroju u swojego brata Bronisława⁷⁹. W jednym z doniesień agent ps. „Orzeł” z Ciosańca donosił, że jego żona dowiedziała się, że Siniecki ma przebywać w Niemczech⁸⁰. Z kolei pismo z 24 I 1953 r. do PUBP w Lesznie informuje, że w grudniu 1952 r. Siniecki miał być obecny na pogrzebie swojego ojca w Krzemieniewie⁸¹. W tej miejscowości miał się ukrywać u Stanisława Płócienniczaka i Józefa Kruka. Aparat bezpieczeństwa aby ująć „Szarego” stosował wiele metod operacyjnych wykorzystując istniejącą agenturę, a także

⁷⁵ Tamże, sygn. 003/321 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., s. 165.

⁷⁶ Tamże, sygn. 08/677 t. 1, Sprawa rozpracowania operacyjnego kryptonim „Ukryty”, dot. Siniecki Ludwik, imię ojca: Ludwik ur. 06-02-1913 r. Kontrola operacyjna dowódcy oddziału zbrojnego ps. „Szary”, podlegającemu WSGO „Warta”, s. 111, 139.

⁷⁷ Tamże, sygn. 08/677 t. 2, Sprawa rozpracowania operacyjnego kryptonim „Ukryty”, dot. Siniecki Ludwik, imię ojca: Ludwik ur. 06-02-1913 r. Kontrola operacyjna dowódcy oddziału zbrojnego ps. „Szary”, podlegającemu WSGO „Warta”, s. 20.

⁷⁸ AIPN Po 08/677 t. 1, Sprawa rozpracowania operacyjnego kryptonim „Ukryty”..., dz. cyt., s. 50.

⁷⁹ Tamże, s. 58.

⁸⁰ Tamże, sygn. 08/677 t. 2, Sprawa rozpracowania operacyjnego kryptonim „Ukryty”..., dz. cyt., s. 98.

⁸¹ Tamże, sygn. 08/677 t. 1, Sprawa rozpracowania operacyjnego kryptonim „Ukryty”..., dz. cyt., s. 43.

poprzez werbunek nowych agentów, w tym również spośród członków jego rodziny. W 1953 r. WUBP we Wrocławiu założył sprawę o kryptonimie „Lotny” i „Lotny-II”. Jej obiektem były siostry Sinieckiego: Elżbieta Kułacz i Maria Lotz⁸². Władze bezpieczeństwa podejrzewały, że „Szary” może u nich przebywać lub się z nimi kontaktować. W telefonogramie z 15 VII 1954 r. do WUBP w Stalinogrodzie (Katowicach) informowano, że Siniecki miał jakoby przebywać na terenie miasta⁸³. W Krzemieniewie i Ciosańcu, 22 XI 1955 r. przeprowadzono rewizję wśród członków rodziny „Szarego”. Poszukiwania zakończyły się fiaskiem. W domu żony „Szarego” Julii założony został podsłuch, który miał pomóc w ujęciu poszukiwanego. Podsłuch zamontowano również 31 VII 1953 r. w Lesznie u kuzyna „Szarego” Czesława Sinieckiego. W 1956 r. Służba Bezpieczeństwa podjęła próbę legalnego ujawnienia „Szarego”, któremu poprzez żonę złożono propozycję skorzystania z amnestii. Julia Siniecka oświadczyła prokuratorowi, że nie ma żadnego kontaktu z mężem. Poszukiwania „Szarego” kryptonim „Ukryty” zostały zakończone 3 XI 1964 r. Wśród dokumentów powstałych w ramach rozpracowania „Ukryty” można natrafić na relację mówiące o tym, że udało mu się przedostać na Zachód i że mieszka on w Niemczech. Znalazła się tam także informacja, że zmarł on w niewyjaśnionych okolicznościach. Do dnia dzisiejszego nie udało się ustalić dalszych losów Ludwika Sinieckiego.

6.2. Oddział „Błyska”

Działalność oddziału dowodzonego przez kpt. Jana Kempiańskiego ps. „Błysk”⁸⁴, zostanie przedstawiona z ukazaniem działań, do których doszło na terenie powiatu

⁸² AIPN Wr, sygn. 024/7557, Teczka ewidencyjna/sprawa ewidencyjno-obszewacyjna na grupę kryptonim „Lotny”/”Lotny II” dot. Siniecki Ludwik, s. 6-7. 16 V 1959 r. postanowiono o zamknięciu sprawy ewidencyjno-obszewacyjnej „Lotny” ze względu na brak informacji o L. Sinieckim.

⁸³ AIPN Po, sygn. 08/677 t. 1, Sprawa rozpracowania operacyjnego kryptonim „Ukryty”..., dz. cyt., s. 57.

⁸⁴ Jan Kempiański ur. 4 II 1921 r. w Jaskółkach. Był najstarszym dzieckiem Władysława i Julianny z d. Cybulskiej. Miał czworo rodzeństwa: Stanisławę, Henryka, Lecha i Włodzimierza. Po ukończeniu szkoły w Raszkowie, uczęszczał do gimnazjum w Ostrowie Wielkopolskim, które ukończył w 1939 r. Wybuch wojny zastał go chorego w domu. W 1940 r. Kempiański zostali wysiedleni ze swojego gospodarstwa w Jaskółkach i przebywali u rodziny w Przygodzicach. W 1941 r. Jan Kempiański został wywieziony na roboty do Niemiec. Miał przebywać w Wiedniu, a następnie w Ottbergen w Westfalii. Pracując na kolei w Ottbergen, prowadził działalność sabotażową, przyłapano go i skazano na wywiezienie do obozu koncentracyjnego w Dachau. Podczas transportu uciekł i przedostał się do Polski w rejon Gór Świętokrzyskich. Wstąpił w szeregi AK posługując się dokumentami na nazwisko Jan Nowak i przybierając pseudonim „Błysk”. W 1943 r. ukończył tajną podchorążówkę i został przeniesiony na Lubelszczyznę jako podkomendny ppłk. Bolesława Flisiuka ps. „Jarema”. Awansowany na stopnie ppor. i por. Po wkroczeniu Sowietów na Lubelszczyznę 1 VIII 1944 r. wstąpił do MO, otrzymał stopień plut. pchor. Służył w Komisariacie nr 1 przy ul. Zielonej w Lublinie. Po 2 tygodniach służby dostał urlop. Spotkał swojego dawnego dowódcę „Jarema”, który rozkazał mu powrócić do konspiracji. Okres od momentu dezercji z milicji do

ostrowskiego. Oddział pod dowództwem „Błyska” działał od września do października 1945 r. Po tym okresie dowództwo przejął Marian Wasilewski ps. „Wilk” (do stycznia 1946 r.), a następnie NN „Janek – Huragan” (styczeń-marzec 1946 r.). Największe nasilenie działalności miało miejsce w okresie gdy dowództwo nad oddziałem sprawował Jan Kempieński ps. „Błysk”. W lipcu 1945 r. Jan Kempieński powrócił w rodzinne strony do Wielkopolski. Nawiązał wówczas kontakty m.in. z dowódcą Obwodu WSGO „Warta” na miasto Florianem Michalakiem ps. „Boruta”, z por. Ludwikiem Sinieckim „Szarym”, dowódcą leśnego oddziału partyzanckiego oraz ze Stefanem Baranowskim ps. „Małek”, inspektorem rejonu ostrowskiego WSGO „Warta”. „Błyska” wyznaczono na dowódcę ochrony sztabu ostrowskiej WSGO „Warty”. W II połowie września 1945 r. nastąpił rozwój oddziału. Wówczas to pod jego rozkazy stawilo się 14 ludzi pod dowództwem ppor. „Alego” byli to: ppor. NN ps. „Ali”, plut. NN ps. „Wyrwa”, plut. NN ps. „Osina”, kpr. NN ps. „Hurma”, kpr. NN ps. „Jastrząb”, kpr. NN ps. „Stefan”, kpr. NN ps. „Kmicic”, kpr. NN ps. „Lipski”, st. strzel. NN ps. „Raby”, NN ps. „Szyszka” NN ps. „Orzeł”, NN ps. „Bystry”⁸⁵. We wrześniu do „Błyska” przyłączyło się również 12 dezertersów z 4. Dywizji Piechoty I. Armii Wojska Polskiego na czele z por. Czesławem Rudakiem ps. „Gałązka”⁸⁶. Byli to: ppor. Czesław Rudak ps. „Gałązka”, Czesław Borejsza ps. „Kapusta”, Adam Jacewicz ps. „Słowik”, Bolesław Baczyński ps. „Manc”, „Stefan”, Bronisław Ławruwianiec (Ławrywianiec), plut. Cieszek, plut. Kluś, kpr. Stolarski, NN ps. „Wiktor”, Kazimierz Bajewicz ps. „Korona”, Piotr Borchowski, Stanisław

powrotu do Wielkopolski jest okresem słabo znanym. „Błysk” zeznawał, że przebywał w tym czasie w Nadrybiu, gdzie w czerwcu 1945 r. miał przyjechać Andrzej Rzewuski ps. „Przemysław” i prosić „Jarekę” o przysłanie oficerów do Wielkopolski. Inna wersja jego powrotu mówi, że w rodzinne strony miał trafić, gdy w lipcu 1945 r. „Jarema” miał powiedzieć, że przechodzą do Narodowych Sił Zbrojnych wobec czego Jan Kempieński „Błysk” z kilkoma miał się temu sprzeciwić. Wtedy „Jarema” miał go skierować do Wielkopolski. Faktyczne informacje odnośnie tego co robił w tym okresie Jan Kempieński przekazują dokumenty utworzone przez Służbę Bezpieczeństwa w latach 1957-1958. W dokumentach tych pojawia się Jan Nowak ps. „Błysk”, który od października 1944 r. do maja 1945 r. należał do NSZ będąc w oddziale Mieczysława Pazderskiego ps. „Szary”. Ujęty przez SB w 1957 r. członek tego oddziału Kazimierz Tudrej ps. „Ryś” zeznawał, że „Błysk” pełnił funkcję zastępcy do spraw gospodarczych. Informacje o przynależności „Błyska” do oddziału „Szarego” potwierdził także Stanisław Smolarz. Ich relacje różnią się czasem pobytu „Błyska” w oddziale – Smolarz twierdził, że był on w nim do momentu rozbicia oddziału „Szarego”, czyli do 10 VI 1945 r., Tudrej natomiast, że w oddziale był do maja 1945 r. 10 VI 1945 r. zgrupowanie NSZ zostało otoczone i rozbite w Hucie, powiat Chełm przez pododdziały 98. Pułku Pogranicznego z 64. Dywizji NKWD. Z okrążenia udało się wyrwać stosunkowo niewielkim partyzantom, wśród których było wielu rannych.

⁸⁵ AIPN, sygn. 0185/13 t. 1, Opracowanie Nr 13..., dz. cyt., s. 18.

⁸⁶ Byli to członkowie rozbitego przez wojsko i NKWD w połowie 1945 r. 70-osobowego oddziału dezertersów 11. PP 4. DP I. Armii WP, operującego w okolicach Kościelca pod dowództwem por. Jankowskiego ps. „Orlik”.

Karczewski ps. „Szpak”⁸⁷. Żołnierze tych 2 plutonów stanowili trzon oddziału, biorąc udział w większości akcji. Pierwszą była pomoc w ataku przeprowadzonym 2 IX 1945 r. na PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Akcję przeprowadził oddział Ludwika Sienieckiego „Szarego”. Ponowna współpraca obu oddziałów miała miejsce podczas zajęcia mleczarni w Odolanowie 15 IX 1945 r. Zabrane z mleczarni masło „Błysk” przechowywał u swojego ojca Władysława w Jaskółkach. Kolejne działania żołnierzy „Błyska” to akcje przeciwko działaczom partii i funkcjonariuszom UB. W nocy z 17 na 18 IX 1945 r. do Raszkowa przyjechał oddział „Błyska” 2 samochodami ciężarowymi. Kilku partyzantów udało się do mieszkania Czesława Kolędy, będącego prezesem PPS i zastępcą burmistrza. Kolędzie udało się zbiec przed ich przybyciem. Jego żonie przekazano informację dla męża aby ten *złożył mandat prezesa PPS i poszedł do pracy, do łopaty, a nie trudnił się polityką*⁸⁸. Zaznaczyć należy, że całe zajście odbyło się pod bokiem stacjonującej w Raszkowie kompanii aprowizacyjnej „ludowego” Wojska Polskiego, która nie podjęła żadnych działań. Kolejną akcję „Błysk” podjął 22 IX 1945 r. Była ona wymierzona w funkcjonariusza PUBP w Ostrowie Wielkopolskim Zygmunta Wielebińskiego. Do jego mieszkania przy ul. Łkowej 13 w Ostrowie Wielkopolskim weszło 2 żołnierzy, jednak Wielebińskiego nie było w domu. Obawiając się o własne życie nocował on w siedzibie PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Akcje oddziału „Błyska” spowodowały reakcję komunistycznej bezpieki. 24 IX 1945 r. grupa operacyjna mająca za zadanie rozbicie oddziałów „Szarego” i „Błyska” przystąpiła do działania. Tego dnia bazując na doniesieniach agenturalnych, żołnierze z 14. Batalionu WBW, chcąc aresztować „Błyska”, przeprowadzili pacyfikację jego rodzinnej wsi Jaskółki. Do grupy operacyjnej dołączył Jerzy Tor, kierownik sekcji walki z bandytyzmem z PUBP w Ostrowie Wielkopolskim, oraz milicjanci z Raszkowa: plutonowy Antoni Doktor i strzelec Franciszek Madejka⁸⁹. „Błysk” ostrzeżony o obławie wraz z dwojgiem ludzi opuścił wioskę i z pewnej odległości obserwował przebieg całej akcji pacyfikacyjnej. W dogodnej chwili postanowił uwolnić zatrzymanych. Doszło do wymiany ognia, grupa operacyjna sądząc, że ma przed sobą przeważające siły porzuciła auta i wycofała się. Ranny w nogę został milicjant Antoni Doktor, którego rozbrojono. Z meldunku komendanta MO w Ostrowie Wielkopolskim wynika, że walka przeniosła się do Raszkowa. Partyzanci ostrzelali miejscowy posterunek MO, a następnie odjechali w kierunku Koźmina. Następnego dnia w rejon operacji Przybysławice-Jaskółki skierowano większe siły KBW, które ponownie spacyfikowały teren, aresz-

⁸⁷ Tamże, s. 20-21.

⁸⁸ AIPN Po, sygn. 0/5/14/1, z. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza «Warta». Oddział pod dowództwem Jana Kempiańskiego ps. «Błysk»”, s. 93, sygn. 003/321/2/323/IV, Raport Specjalny do WUBP Wydział I w Poznaniu, s. 179.

⁸⁹ Tamże, sygn. 3/434 t. 2, Oddział „Błysk”, t. 2 – kserokopia, s. 82.

tując m.in. ojca „Błyska”, Władysława Kempieńskiego i jego siostrę Stanisławę. Ponadto w Przybysławicach ujęto sołtysa Ludwika Nowaka, Janinę Nowak, Alfreda Płóciennika, Franciszka Łopucha, Władysława Sitarza oraz Jana Zmysłowskiego. Po przeprowadzonych pacyfikacjach wojska WBW opuściły powiat ostrowski. Opuszczenie terenu przez wojsko oraz przyłączanie się żołnierzy „Alego” i „Gałązki” zintensyfikowało działania „Błyska”. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę, że wzrost aktywności nastąpił wraz z aresztowaniami członków organizacji, jakie nastąpiły na terenie Inspektoratu Ostrowskiego. Nie jest do końca jasne czy decyzje o akcjach „Blysk” podejmował samodzielnie, czy też wykonywał rozkazy. Podczas procesu Jan Kempieński zeznawał, że rozkazy otrzymywał od swoich przełożonych m.in. od Stefana Baranowskiego ps. „Małek”. Należy jednak z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że decyzje o akcjach podejmował on samodzielnie. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że członkowie sztabu Inspektoratu Ostrowskiego opuścili zagrożony teren. Potwierdza to również gryps napisany w więzieniu przez Andrzeja Rzewuskiego do „Błyska”, w którym pisał: *liczyłem, że usłuchasz mej rady i perswazji, skończysz swe zabawy leśne, które tam były nie na czasie i niepotrzebne (...). I mnie naraziłeś na niepotrzebne i niesprawiedliwe zarzuty, że to wszystko niby działa się na mój rozkaz, a nie wbrew memu zakazowi*⁹⁰. W nocy z 6 na 7 X 1945 r. w miejscowości Krzywosądów oddział „Błyska” zatrzymał samochód osobowy, którym jechali działacze PPR z Ostrowa Wielkopolskiego. Powracali oni z konferencji w Poznaniu. Wśród zatrzymanych byli: Franciszek Dziągwa sekretarz PPR, Stanisław Starosławski zastępca sekretarza PPR i Florian Stelmaszczyk pracownik kartoteki PPR. Przyprowadzono ich do sołtysa, odebrano im broń i zaczęto przesłuchiwać. Następnie działacze PPR załadowano na auta i według zeznań sołtysa wywieziono w kierunku Ostrowa Wielkopolskiego⁹¹. Zawieziono ich niedaleko stacji kolejowej w Bronowie i tam rozstrzelano, a ciała pochowano w lesie koryckim. Kilka dni później, 10 X 1945 r., w Kuczkowie zatrzymano szefa PUBP w Jarocinie Tadeusza Palaka, kierownika Sekcji Śledczej PUBP w Jarocinie Kazimierza Sikorskiego, szefa Sekcji Operacyjnej Wydziału Śledczego Komendy Wojewódzkiej MO w Poznaniu Stefana Kwiatkowskiego, referenta śledczego KWMO w Poznaniu Antoniego Bartkowiaka, oraz zastępcę dowódcy kompanii do spraw polityczno-wychowawczych 4. Pułku Czołgów Ciężkich z Jarocina ppor. Stanisława Przygodzkiego⁹². Oddział „Błyska” zabrał ich ze sobą odjeżdżając do miejscowości Cieszyn,

⁹⁰ Tamże, sygn. 0297/31/2, Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”, oddział Kempieńskiego Jana „Błyska”, Załącznik nr 24. Gryps A. Rzewuskiego do J. Kempieńskiego, s. 91.

⁹¹ Tamże, sygn. 003/321 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Blysk”..., dz. cyt., Raport z przeprowadzonej operacji w dniach od 10-14.X.1945 r. w pow. Ostrów, k. 157.

⁹² Tamże, Meldunek specjalny kierownika WUBP w Poznaniu do Ministra Bezpieczeństwa Publicznego, 11 X 1945 r., k. 36, Protokół przesłuchania świadka Stefana Kwiatkowskiego, 12 X

gdzie nastąpiło przesłuchanie wszystkich zatrzymanych. Jan Kempieński ps. „Błysk” postanowił wypuścić milicjantów z KWMO w Poznaniu i oficera „ludowego” WP, których odwieziono na stację kolejową Sośnie powiat ostrowski⁹³. Natomiast funkcjonariuszy jarocińskiego UB Tadeusza Palaka i Kazimierza Sikorskiego wywieziono do lasu w okolicy Sośni i tam 11 X 1945 r. rozstrzelano⁹⁴. Oddział „Błyska” przyjechał 15 X 1945 r. do Przybysławic i rozlokował się u gospodarzy Marcina Świecha i Michała Głodka. Zjawili się u niego łącznicy z Ostrowa Wielkopolskiego Maria Bukowiecka i Florian Kotarski ps. „Orkan”. Bukowiecka poinformowała „Błyska”, że była zatrzymana przez UB w Ostrowie Wielkopolskim, a następnego dnia ją wypuszczono. Na to Kotarski miał powiedzieć, że pewnie została zwerbowana jako agentka, gdyż UB nie zwalnia zatrzymanych. Bukowiecka odpowiedziała, że Kotarski też był zatrzymany i wypuszczony to pewnie wie, jak UB działa. W tej sytuacji „Błysk” zarządził zrewidowanie „Orkana”, przy którym znaleziono przepustkę do PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. W trakcie przesłuchania „Orkan” przyznał się, że utrzymuje kontakt z funkcjonariuszem UB, jednak nie jest konfidentem. Wobec zaistniałej sytuacji zapadła decyzja o rozstrzelaniu „Orkana”. Wyrok wykonano w stodole, a ciało pochowano 20 m za stodołą⁹⁵. Z dokumentów władz bezpieczeństwa wynika, że Maria Bukowiecka była faktycznie agentką PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Zwerbowano ją do współpracy 11 X 1945 r. pod pseudonimem „Kazik”. Około godziny 20.00 oddział „Błyska” opuścił Przybysławicę i udał się do Kościelca w powiecie kaliskim. 18 października, ok. godz. 21.00-22.00 do Raszkowa przybył samochodem ciężarowym 7-osobowy patrol z oddziału „Błyska”. Plutonowy ps. „Berus” wylegitymował się legitymacją PUBP w Ostrowie Wielkopolskim i zapytał miejscowego milicjanta Józefa Kowalskiego (lub Kowalewskiego) o adres zamieszkania Czesława Kolędy. Kowalski odpowiedział, że nie wie gdzie mieszka Kolęda. W tej sytuacji o adres zapytano przechodzących innych milicjantów Franciszka Magocha i Franciszka Madejkę. Zabrawszy ze sobą milicjantów patrol „Błyska” odjechał pod mieszkanie Kolędy. Tam wypuszczono milicjantów. Ludzie „Błyska” weszli do mieszkania, zabrali Kolędę na samochód ciężarowy. Następnie patrol udał się do urzędu pocztowego w Raszkowie. Naczelnik urzędu Maćkowiak odmówił wpuszczenia żołnierzy i powiadomił miejscowy posterunek

1945 r., s. 103-105.

⁹³ Tamże, sygn. 0/83/159, Sprawozdanie informacyjne, 14 X 1945 r., s. 126-128.

⁹⁴ Tamże, sygn. 0189/9 t. 1, Akta kontrolno śledcze w sprawie przynależności do oddziału pod dowództwem „Błyska”, prowadzonej przeciwko Kempieński Jan, imię ojca: Władysław, ur. 04-02-1921 r. i innym, tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 1, art. 3a, art. 4, art. 1a, art. 5b, art. 7, art. 9 Dekretu PKWN z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa i art. 1, art. 2 i art. 115 kkWP, Protokół przesłuchania podejrzanego Jana Kempieńskiego false Jana Nowaka pseud. „Błysk” z 21.01.1946 r.

⁹⁵ AIPN, sygn. 0185/13 t. 2, Opracowanie Nr 13..., dz. cyt., s. 127.

milicji. Ludziom „Błyska” udało się dostać do urzędu od strony podwórza, po czym zniszczyli oni połączenia telefoniczne⁹⁶. Poza patrolem, który operował w Raszkowie, na wylotach z miasta znajdowali się pozostali członkowie oddziału pilnując by nikt nie opuszczał opanowanego terenu⁹⁷. Po wyjściu z poczty patrol pojechał do lasu między Gliśnicą a Chruszczynami. Tam Czesław Kolęda został rozstrzelany, za donoszenie organom bezpieczeństwa⁹⁸. Zwłoki Kolędy odnaleźli funkcjonariusze PUBP w Ostrowie Wielkopolskim⁹⁹. W Raszkowie żołnierze „Błyska” zjawili się ponownie 20 X 1945 r. Zabezpieczyli oni wszystkie drogi wylotowe z miasta oraz uszkodzili połączenia telefoniczne. Udali się do domu członka PPR Henryka Jasińskiego, którego zabrali na Rynek i przy pomniku poległych żołnierzy radzieckich pobili¹⁰⁰. Po godzinnym pobycie w Raszkowie oddział odjechał w kierunku Moszczanki. Tego samego dnia w rejon Koryta-Ligota-Korytnica przybyła grupa operacyjna zorganizowana przez PUBP w Krotoszynie, dowodzona przez oficera sowieckiego Sokołowskiego¹⁰¹. Była podzielona na trzy części: I grupa 3 referentów PUBP w Krotoszynie, 1 oficer i 15 żołnierzy w miejscowości Koryta, II grupa 3 referentów PUBP w Krotoszynie i 10 żołnierzy w Ligocie i III grupa 3 referentów PUBP w Krotoszynie, 2 milicjantów z Krotoszyna oraz 15 żołnierzy w Ligocie. W okolicy Korytnicy doszło do kontaktu ludzi ppor. „Gałązki” z III grupą. Będący w niej żołnierze 6. Pułku Artylerii Lekkiej wycofali się. Przybyły wówczas pozostałe dwie grupy i wywiązała się 2-godzinna strzelanina. Po północy, ok. godz. 0.30, 21 X 1945 r. Sokołowski powiadomił telefonicznie doradcę sowieckiego PUBP w Ostrowie Wielkopolskim Nikanewa o toczącej się walce z oddziałem „Błyska”. Natychmiast z pomocą z Ostrowa Wielkopolskiego wysłano GO Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR dowodzoną przez mjr. Iwlewa. Po jej przybyciu na miejsce okazało się, że zmierzający na koncentrację żołnierze trzeciej GO zaprzestali walki z partyzantami „Błyska”, ofiarowując im jednocześnie swoje płaszcze, amunicję i broń. Ponadto do oddziału „Błyska” przyłączyło się trzech żołnierzy z 6.

⁹⁶ AIPN Po, sygn. 003/321 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., Raport specjalny do WUBP w Poznaniu, s. 122.

⁹⁷ Tamże, sygn. 3/434 t. 1, Oddział „Błysk”..., dz. cyt., s. 154.

⁹⁸ Tamże, sygn. 003/321 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., Raport specjalny do WUBP w Poznaniu, s. 122.

⁹⁹ Tamże, sygn. 06/303 t. 49, Arkusze personalne osób zabitych przez członków organizacji o charakterze zbrojnym. Litera K, Czesław Kolęda.

¹⁰⁰ Tamże, sygn. 003/321 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., Raport specjalny do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu, k. 168.

¹⁰¹ Grupa operacyjna składała się z 9 funkcjonariuszy UB, 2 milicjantów i 41 żołnierzy z 6 Pułku Artylerii Lekkiej. Całość podzielona była na 3 grupy: I – liczyła 3 funkcjonariuszy UB, 1 ppor. i 15 żołnierzy robiła obławę w Korytach, II grupa licząca 3 funkcjonariuszy UB i 10 żołnierzy w Ligocie i III grupa licząca 3 funkcjonariuszy UB, 2 milicjantów i 15 żołnierzy w Korytnicy.

PAL. Po walce oddział „Błyska” wyjechał w kierunku Raszkowa i udał się w rejon Cieszyňa.

Do kolejnego starcia doszło 22 X 1945 roku. Jan Kempiański „Blysk” wraz z plutonami „Alego” i „Gałazki” przyjechał do Odolanowa. Oddział wjechał do miasteczka 2 samochodami ciężarowymi i 1 osobowym. Komendant MO plut. Dominik Burdyński chciał się połączyć z PUBP w Ostrowie Wielkopolskim jednak połączenie zostało przerwane. Wobec czego pozostawił 4 milicjantów na posterunku z rozkazem zamknięcia się i obrony, a sam wraz z milicjantem Porzuckiem udał się na dworzec kolejowy do telefonu. Stamtąd wysłali fonogram do Straży Ochrony Kolei w Ostrowie Wielkopolskim aby powiadomili oni UB i Komendę Powiatową MO o pobycie oddziału „Błyska” w mieście¹⁰². W Odolanowie oddział „Błyska” opanował: posterunek MO, pocztę, a ponadto zabrał z Komunalnej Kasy Oszczędności 40 000 zł, a z kasy miejskiej 8100 zł i pieczętki, ponadto z mleczarni zabrano 300 kg masła, a z kasy młyna Wincentego Namysła 2000 zł¹⁰³. Oddział „Błyska” odjechał w kierunku Glińnicy nic nie wiedząc o tym, że GO podąża za nimi. Pół kilometra za miastem oddział „Błyska” zatrzymał się z powodu awarii jednego z aut. Wówczas zostali dogonieni przez GO, która z marszu przystąpiła do działania. W wyniku starcia oddział „Błyska” został rozbity, a śmierć poniosło 24 partyzantów¹⁰⁴. Sam Jan Kempiański został ranny w twarz. Opatrywała go Regina Mycek ps. „Irma-Irena”¹⁰⁵. Poległych pod Odolanowem żołnierzy władze komunistyczne nakazały pochować na niepoświęconej ziemi, jednak mimo nakazu okoliczna ludność pochowała ich przy głównym wejściu na miejscowy cmentarz¹⁰⁶. W nocy z 31 X na 1 XI 1945 r. na grobach pojawiły się kwiaty, znicze oraz tablica z napisem *Mogiła nieznaných z nazwisk bohaterów AK oddziału „Blyska”, odznaczonych Krzyżem Virtuti Militari, poległych dnia 23 X 1945 w walce z wrogami wewnętrznymi o wolną i niepodległą*

¹⁰² Tamże, Pismo Komendanta Powiatowego Milicji Obywatelskiej w Ostrowie Wielkopolskim do Prokuratury Sądu Okręgowego w Ostrowie Wielkopolskim, 24 X 1945 r., s. 96.

¹⁰³ Tamże, sygn. 003/321 t. 6, J. Górecki, Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza Warta. Oddział pod dowództwem Jana Kempiańskiego ps. Blysk t. 1, s. 152.

¹⁰⁴ Tamże, sygn. 003/321 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Blysk”..., dz. cyt., Pismo Komendanta Powiatowego Milicji Obywatelskiej w Ostrowie Wielkopolskim do Prokuratury Sądu Okręgowego w Ostrowie Wielkopolskim, 24 X 1945 r., k. 96, Raport z dnia 22.10.1945 r. por. Ostaniewicza do WUBP, nlb. Siły wyznaczone do likwidacji oddziału „Blyska” znajdowały się w następujących miejscowościach: Chocz – 100 żołnierzy, Koryta 50 żołnierzy z 14. Pułku KBW, Krzywosądów 50 żołnierzy z 14. Pułku KBW, Odolanów 100 żołnierzy z 4. DP z Ostrowa Wielkopolskiego, Łąkociny 100 żołnierzy z 4. DP z Ostrowa Wielkopolskiego.

¹⁰⁵ Tamże, sygn. 08/792, Sprawa ewidencyjno-operacyjna „Sędzia”, s. 126.

¹⁰⁶ W dniach 15-19 VI 2020 r. miała miejsce ekshumacja żołnierzy z oddziału „Blyska”, którzy zostali pochowani na cmentarzu parafialnym w Odolanowie. W tych dniach pracownicy Biura Poszukiwań i Identyfikacji IPN znaleźli szczątki 8 żołnierzy. 12 X 2021 r. odbył się uroczysty pogrzeb ośmiu poległych żołnierzy.

*Polskę*¹⁰⁷. Po rozbiciu oddziału pod Odolanowem Jan Kempieński ocalałym swoim ludziom udzielił urlopów, a sam postanowił wyjechać na Ziemię Zachodnie. W listopadzie 1945 r. „Błysk” spotkał się w Poznaniu z Andrzejem Rzewuskim „Hańczą”, któremu zdał raport z wydarzeń pod Odolanowem. „Hańcza” dał mu rozkazy nakazujące zaprzestania działalności oddziału oraz rozwiązanie całej WSGO „Warta” z dniem 30 XI 1945 r.¹⁰⁸. Jan Kempieński „Błysk” przyjechał do Poznania 17 XII 1945 r. Idąc Mostem Dworcowym w towarzystwie Kazimierza Kempieńskiego i łącznika Feliksa Kasprzyka został rozpoznany przez Stefana Kwiatkowskiego, szefa IV Sekcji Operacyjnej Wydziału Śledczego KWMO w Poznaniu. Poleciał on referentowi śledczemu Stefanowi Kubiakowi śledzenie całej trójki, a sam udał się po posiłki. Przy pomocy milicjantów z pobliskiego posterunku Jan Kempieński oraz jego towarzysze zostali aresztowani w pobliżu Parku Wilsona w Poznaniu¹⁰⁹. Rozpoczęło się kilkumiesięczne śledztwo zakończone procesem Jana Kempieńskiego „Błyska”. Proces przeciwko niemu i 21 jego towarzyszom toczył się w Poznaniu w dniach 29 i 30 IV, 2 V 1946 r. WSR w Poznaniu, 4 V 1946 r. skazał Jana Kempieńskiego na karę śmierci, utratę praw publicznych na zawsze oraz przepadek całego mienia. obrońca dr Alfred Oleksy wystosował pismo do prezydenta Krajowej Rady Narodowej Bolesława Bieruta z prośbą o akt łaski. Prezydent z przywileju nie skorzystał i egzekucję wykonano 21 VI 1946 r. o godz. 12.00 w Poznaniu. Wyrok wykonał prawdopodobnie osobiście naczelnik aresztu w Poznaniu Jan Młynarek, chociaż w protokole wykonania kary śmierci widnieje jako dowódca plutonu egzekucyjnego. Po ponad 45 latach, 22 IX 1992 r., Sąd Wojewódzki w Poznaniu unieważnił wyrok wydany na Jana Kempieńskiego ps. „Błysk”. Do dziś nieznane pozostaje miejsce jego pochowania. Resztkami oddziału „Błyska” dowodził Marian Wasilewski ps. „Wilk” (zabity 15 I 1946 r.), a po nim NN ps. „Janek-Huragan”. Oddział liczył wówczas tylko 12-15 ludzi i w dniu 12 III 1946 r. w Bartnikach został rozbity. Niektórzy żołnierze z rozbiętego oddziału „Błyska” kontynuowali walkę przyłączając się do innych oddziałów partyzanckich. W końcu grudnia 1945 r. do oddziału Eugeniusza Kokolskiego ps. „Groźny” przyłączyła się grupa ok. 10 partyzantów, na czele której stał Kazimierz Bajewicz ps. „Korona”.

¹⁰⁷ Tamże, sygn. 003/321 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk” ..., dz. cyt., Meldunek specjalny, 27 XI 1945 r., s. 53.

¹⁰⁸ Tamże, sygn. 003/321 t. 7, J. Górecki, Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza Warta. Oddział pod dowództwem Jana Kempieńskiego ps. Błysk, Rozkaz dzienny nr 8, 15 IX 1945 r., s. 69.

¹⁰⁹ Tamże, sygn. 003/321 t. 6, J. Górecki, Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza..., dz. cyt., s. 266, sygn. 084/159, Meldunek do komendanta wojewódzkiego MO w Poznaniu mjr. Paszty dotyczący zatrzymania „Błyska”, nlb. Milicjanci, którzy pomogli w zatrzymaniu całej trójki to: kpr. Jakub Piczuła, strz. Wacław Majchrowski, strz. Henryk Kałamarczyk i strz. Józef Rogoza.

Oddział dowodzony przez Jana Kempnińskiego ps. „Błysk” stosował niespotykane na terenie Wielkopolski formy walki z sowieckim okupantem i jego polską agenturą. Były to ataki na posterunki MO i UB, na więzienia oraz likwidacja działalności komunistycznych. Pomimo rozbicia oddziału dawni jego członkowie byli nadal inwigilowani przez UB, a następnie przez jej następczynię SB.

7. Rozbicie struktur Inspektoratu Ostrów

Już pod koniec maja 1945 r. PUBP w Ostrowie Wielkopolskim otrzymał informacje o istnieniu na terenie Ostrowa Wielkopolskiego organizacji WSGO „Warta”. Informacje te przekazał agent ps. „Astra”, który był w kontakcie ze starszym referentem Sekcji II Stanisławem Kapronem. Swoje informacje agent ps. „Astra” uzyskał od Władysława Polaka ps. „Iskra”, członka plutonu żandarmerii Komendy Obwodu Ostrów Miasto, z którym utrzymywał znajomości. W czerwcu 1945 r. agent ps. „Astra” przejęty został przez starszego referenta Władysława Naumiuka i założone zostało rozpracowanie agenturalne. W lipcu 1945 r. kontrolę nad rozpracowaniem przejął Wydział I WUBP w Poznaniu. Agent „Astra” przekazał 17 VII 1945 r. oficerowi prowadzącemu Naumiukowi, kopię rozkazu nr 1 o powołaniu WSGO „Warta”¹¹⁰. Władze bezpieczeństwa zamierzały wprowadzić tego agenta w struktury WSGO „Warta”, jednak plany te zakończyły się niepowodzeniem. Władysław Polak przekazał 2 sierpnia agentowi „Astra” informacje, że wśród członków organizacji doszło do zdrady, a kilka dni później, 8 sierpnia, że w związku z aresztowaniami zamierza wyjechać. Tego samego dnia aresztowany został szef wywiadu Inspektoratu Ostrowskiego Wawrzyniec Rynkowski ps. „Wawer”. Wskutek doniesienia „Astry”, 9 VIII 1945 r. Polak został zatrzymany¹¹¹ i w śledztwie przekazał szereg cennych informacji dotyczących działalności WSGO „Warta”. Była to m.in. informacja o członkach plutonu żandarmerii Komendy Obwodu Ostrów Miasto, o członkach organizacji z powiatu krotoszyńskiego, w tym o Czesławie Mocku ps. „Spirytus”. Ponadto 9 VIII 1945 r. PUBP w Ostrowie Wielkopolskim zatrzymał Tadeusza Opalko, a 10 sierpnia Andrzeja Kłosa i Czesława Kowalskiego¹¹². Szef PUBP w Ostrowie Wielkopolskim w swoich kolejnych sprawozdaniach, dotyczących zatrzymanych członków „WSGO „Warta”, używał określenia „grupa Polaka”. W kolejnych dniach PUBP w Ostrowie Wielkopolskim pozyskał 2 kolejnych informatorów spośród członków WSGO „Warta”. Otrzymali oni pseudonimy „Walczak” i „Cichy”. W następnych dniach PUBP kontynuowało aresztowania i tak: 16 VIII 1945 r. aresztowany został

¹¹⁰ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 189.

¹¹¹ AIPN Po, sygn. 06/136 t. 1/1, Sprawozdania Szefa..., dz. cyt., s. 23.

¹¹² AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 56.

Wincenty Maćkowiak, który przyznał się do przynależności do WSGO „Warta”¹¹³, 28 VIII 1945 r. aresztowani zostali milicjanci z posterunku w Przygodzicach: Władysław Mucha, Leon Maroszek i Wacław Majchrzak oraz zastępca komendanta powiatowego MO w Ostrowie Wielkopolskim Stefan Kuriański¹¹⁴. Wszyscy oni byli podejrzewani o współpracę z WSGO „Warta”¹¹⁵. UB przeprowadził także 9 VIII 1945 r. rewizję w domu Władysława Polaka, gdzie znaleziono m.in. kilka sztuk broni i amunicji. W dniu 1 X 1945 r. ok. godz. 20.00, funkcjonariusze PUBP w Ostrowie Wielkopolskim podjęli próbę zatrzymania Floriana Michalaka ps. „Boruta”. W tym celu do mieszkania Ireny Jakubczak, u której miał być „Boruta” udali się funkcjonariusze UB. Do mieszkania wszedł referent Bolesław Owczarek, zastał w nim Edmunda Szyszkę ps. „Herakliusz”. Szyszka podjął próbę ucieczki, doszło do wymiany ognia, w wyniku której ciężko ranny zmarł w szpitalu, a Owczarek odniósł ranę¹¹⁶. W II połowie września 1945 r. zagrożeni aresztowaniem żołnierze Inspektoratu Ostrowskiego opuścili jego teren. Byli to: komendant Stefan Baranowski oraz komendant Obwodu Ostrów Miasto Florian Michalak. Na ich miejsce powołani zostali odpowiednio Marian Sobczak ps. „Florjanowicz” i Epifaniusz Nowakowski ps. „Brzoza”. W dniach od 25 września do 1 października PUBP przeprowadził akcję mającą na celu likwidację Inspektoratu Ostrowskiego. Aresztowano wówczas 19 osób, które po przesłuchaniu zostały wypuszczone¹¹⁷. Kolejną akcję likwidacyjną w Ostrowie Wielkopolskim PUBP przeprowadził w końcu 1945 r. 4 XII 1945 r. zatrzymany został Mieczysław Prauziński¹¹⁸, który ujawnił swój kontakt z Marianem Sobczakiem. Zakończyło się to jego zatrzymaniem 5 XII 1945 r. 29 listopada funkcjonariusze PUBP w Ostrowie Wielkopolskim zatrzymali Weronikę Tomczak, a 31 grudnia zatrzymany został Józef

¹¹³ AIPN Po, sygn. 06/136 t. 1/1, Sprawozdania Szefa..., dz. cyt., s. 27.

¹¹⁴ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 192. Maroszek i Majchrzak zostali uniewinnieni podczas rozprawy przez WSR w Poznaniu w dniu 18 I 1946 r.

¹¹⁵ AIPN Po, sygn. 003/860 t. 7, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu..., dz. cyt., s. 192. Na rozprawie w dniu 18 I 1946 r. WSR w Poznaniu sąd uniewinnił Maroszkę i Majchrzaka.

¹¹⁶ Tamże, sygn. 003/321 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., s. 283. Bolesław Owczarek ur. 20 VIII 1922 r. w Sieroszewicach, od 25 I 1945 r. do 25 II 1945 r. milicjant na posterunku MO w Sieroszewicach, od 5 IV 1945 r. zatrudniony w PUBP w Ostrowie Wielkopolskim, od 1 IX 1945 r. przeniesiony do Sekcji do Walki z Bandytyzmem, zakończył pracę 31 XII 1945 r. w stopniu kaprała. *Biuletyn Informacji Publicznej (BIP) Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/116079> (stan na 25 IV 2024).

¹¹⁷ AIPN Po, sygn. 003/860 t. 7, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu..., dz. cyt., s. 192-193.

¹¹⁸ Tamże s. 194. Zatrzymany przez PUBP w Kaliszu 1 XII 1945 r. komendant Inspektoratu Kaliskiego WSGO „Warta” Zygmunt Wasilewski ujawnił skrytkę kontaktową u M. Prauzińskiego.

Kaźmierczak¹¹⁹. Idziego Czystego dowódcę placówki nr 5 w Ostrowie Wielkopolskim zatrzymano 4 I 1946 r. Wcześniej, bo 2 XII 1945 r., zatrzymany został przez PUBP w Kluczborku Bolesław Wróblewski ps. „Wola-Wolski”. Przekazano go do dyspozycji PUBP w Ostrowie Wielkopolskim.

8. Procesy i amnestia członków Inspektoratu Ostrowskiego

Członkowie Inspektoratu Ostrowskiego WSGO „Warta” sądzeni byli przez Wojskowy Sąd Okręgowy oraz WSR. Decyzja o powołaniu WSO w Poznaniu nastąpiła na mocy rozkazu naczelnego dowódcy WP z 25 I 1945 r. Rozkazem nr 23/Org. z 1 II 1945 r. naczelny dowódca WP postanowił utworzyć Poznański Okręg Wojskowy, co miało nastąpić do 1 III 1945 r. W jego strukturze planowano utworzyć sąd okręgowy. Obsadę sądu powołano 22 II 1945 r., jednak dopiero 12 III 1945 r. oficjalnie powołano sąd okręgowy przy Poznańskim Okręgu Wojskowym. Prezesem sądu został dr Władysław Garnowski¹²⁰. Pierwsza siedziba sądu znajdowała się w Poznaniu przy ul. Wyspiańskiego 2¹²¹. W następnym roku nastąpiła reorganizacja działalności sądów. Z dniem 20 III 1946 r. zaczął działać w Poznaniu WSR¹²². Jego utworzenie w Poznaniu wiązało się ze zmianami personalnymi spowodowanymi przejściem części pracowników z WSO w Poznaniu. Funkcję prezesa WSO w Poznaniu objął ppłk Stanisław Drzymała¹²³, a prezesem WSR w Poznaniu został mjr Władysław Garnowski¹²⁴. Pierwszy proces członka Inspektoratu Ostrowskiego odbył się w dniu 8 XI 1946 r., kiedy to przed WSO w Poznaniu stanął Wawrzyniec Rynkowski ps. „Wawer”. Na mocy wyroku skazany został na 7 lat więzienia oraz utratę praw publicznych na 3 lata. W skutek amnestii z 2 VIII 1945 r. wyrok ten został skrócony do 2 lat¹²⁵. Amnestia objęła czyny popełnione przed 22 VII 1945 r. Wyrok w kolejnym procesie członka WSGO „Warta” zapadł 18 I 1946 r. Wówczas to WSR w Poznaniu skazał Władysława Muchę ps. „Antek”, na 8 lat więzienia i utratę praw publicznych na 4 lata. W dniu 4 III 1953 r. zapadła decyzja, że na mocy amne-

¹¹⁹ Tamże, sygn. 04/122, Akta dochodzenia w sprawie przynależności do WSGO „Warta”, prowadzonemu przeciwko: Sobczak Marian, s.12-16.

¹²⁰ T. Karpiński, *Wojskowy Sąd Okręgowy nr III w Poznaniu (1945–1949). Dzieje urzędu i registry*, [w:] „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, 2013, nr 6, s. 136.

¹²¹ Tamże s. 140. Po utworzeniu WSR w Poznaniu ulokowano w tym samym budynku jego siedzibę.

¹²² R. Leśkiewicz, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu (1946-1955)*, Warszawa-Poznań 2009, s. 86.

¹²³ T. Karpiński, dz. cyt., s. 137.

¹²⁴ Tamże, s. 90.

¹²⁵ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 197.

stii zostanie on zwolniony z więzienia, co nastąpiło 6 III 1953 r.¹²⁶. W procesie przed WSO w Poznaniu, który odbył się 28 I 1946 r. skazani zostali Andrzej Kłos na 2 lata więzienia, Czesław Kowalski na 4 lata, Stefan Kuriański na 5 lat, Tadeusz Opałko na 4 lata oraz Władysław Polak na 7 lat. Cała piątka została zwolniona z więzienia na mocy amnestii z 22 II 1947 r.¹²⁷. Na karę 5 lat więzienia skazany został 6 IV 1946 r. przez WSR w Poznaniu Bolesław Wróblewski, także jemu 14 III 1947 r. postanowieniem amnestyjnym darowano karę. W procesie karnym przed WSR w Poznaniu, który odbył się na jawnej sesji wyjazdowej w Ostrowie Wielkopolskim skazano: Mariana Sobczaka ps. „Florianowicz”, Józefa Kaźmierczaka ps. „Grajek”, Mieczysława Prauzińskiego, Weronikę Tomczak i Idziego Czystego. Przewodniczącym sądu był mjr Franciszek Szeliński, sędziami por. Alfons Banaszak i ppor. Władysław Rogowski z 10. PP 4. DP z Ostrowa Wielkopolskiego. Oskarżycielem był kpt. Maks Auster, a obrońcą oskarżonych dr Alfred Oleksy¹²⁸. Wyrok zapadł 6 V 1946 r.: Sobczak i Kaźmierczak skazani zostali na 10 lat więzienia i utratę praw publicznych na 5 lat, Prauziński i Czysty otrzymali kary 5 lat więzienia i utratę praw na 3 lata, a Weronika Tomczak 3 lata więzienia i utratę praw na 2 lata. Wszystkim na mocy amnestii złagodzono wyroki¹²⁹. Wspomniana amnestia została uchwalona przez Sejm Ustawodawczy 22 II 1947 r. Ustawa o amnestii przewidywała darowanie wyroków dla osób mających kary do 5 lat więzienia, osobom mającym kary od 5 do 10 lat złagodzono je o połowę, wyroki powyżej 10 lat zmniejszono o 1/3, kary dożywocia i śmierci zamieniono na 15 lat. Ustawa objęła również wszystkich tych, którzy nadal ukrywali się swoją działalność. Warunkiem bycia objętym ustawą było ujawnienie się przez władzami komunistycznymi. Amnestia obowiązywała od 22 II do 25 IV 1947 r. Już dzień po jej uchwaleniu zaczęły powstawać Państwowe Komisje Amnestyjne. Celem amnestii było zinfiltrowanie i rozbięcie podziemia antykomunistycznego. Szacuje się, że wskutek amnestii swoją działalność ujawniło ponad 53 000 osób. Tylko nieliczni pozostali nadal w podziemiu kierując się słowami mjr. Hieronima Dekutowskiego ps. „Zapora”, że *amnestia to jest dla bandytów, a my jesteśmy Wojsko Polskie*. Członkowie podziemia antykomunistycznego zwłaszcza wyższego szczebla zdawali sobie sprawę, że jedynym celem amnestii jest rozbięcie struktur podziemia. Dlatego w ankietach osób, które ujawniły się w 1947 r. najczę-

¹²⁶ Tamże s. 198.

¹²⁷ Andrzej Kłos postanowieniem z 9 I 1947 r. został zwolniony, Stefan Kuriański postanowieniem z 10 III 1947 r., a Czesław Kowalski, Tadeusz Opałko i Władysław Polak postanowieniem z 17 III 1947 r.

¹²⁸ AIPN Po, sygn. 04/122, Akta dochodzenia w sprawie o przynależności do WSGO „Warta”..., dz. cyt., s. 48.

¹²⁹ Baranowskiemu wyrok złagodzono do 5 lat zwolniony 4 XII 1950 r., Kaźmierczakowi postanowieniem z 4 III 1947 r. wyrok złagodzono do 5 lat. WSR w Poznaniu postanowieniem z 4 III 1947 r. darował wymierzoną karę Prauzińskiemu, Tomczakowi i Czystemu.

ściej spotkać możemy oświadczenia szeregowych żołnierzy i podoficerów oraz dowódców niższego szczebla. W toku akcji amnestyjnej ujawniło się według różnych danych na terenie województwa poznańskiego od 2398 do 2640 osób. Spośród nich tylko 796 osób stanowili członkowie podziemia antykomunistycznego. Pozostałe osoby byli to dezterterzy z WP, przestępcy oraz „inni”. Podobnie wyglądała amnestia w PUBP w Ostrowie Wielkopolskim w jednym z wykazów obejmującym 149 osób, które się ujawniły tylko 17 podało swoją przynależność do WSGO „Warta”, 32 jako członkowie oddziałów „Błyska” lub „Szarego”, aż 75 osób stanowili dezterterzy z wojska polskiego, pozostali 23 to tzw. „inni”. Z „dobrodziejstwa” amnestii postanowili również skorzystać członkowie Inspektoratu Ostrowskiego WSGO „Warta”. Przed komisją na terenie PUBP w Ostrowie Wielkopolskim ujawnili się: Stefan Baranowski w dniu 5 III 1947 r., Stanisław Olejniczak w dniu 12 III 1947 r., Henryk Niesobski w dniu 13 III 1947 r., Zofia Masłowska w dniu 14 III 1947 r., Florian Michalak w dniu 14 III 1947 r., Michał Michalak w dniu 14 III 1947 r., Zenon Morisson w dniu 14 III 1947 r., Helena Zybala w dniu 14 III 1947 r., Epifaniusz Nowakowski w dniu 24 III 1947 r., Zygmunt Sokołowski w dniu 21 III 1947 r., Józef Nowak w dniu 22 III 1947 r., Franciszek Pawlak w dniu 1 IV 1947 r., Tadeusz Kurzawski w dniu 18 IV 1947 r., Kazimierz Prokop w dniu 24 IV 1947 r. Przed komisją amnestijną przy PUBP w Radomiu ujawnił się 13 III 1947 r. Feliks Pałys, a przed komisją przy WUBP w Poznaniu 17 IV 1947 r. ujawnił się Konrad Kubiś.

9. Procesy i amnestia członków oddziałów „Szarego” i „Błyska”

Na sesji wyjazdowej WSR w Poznaniu, która odbyła się 21 V 1946 r. w Ostrowie Wielkopolskim, skazani zostali członkowie oddziału „Szarego”: Czesław Krakowski ps. „Rys”¹³⁰ na 2 lata więzienia, Jan Sperling ps. „Długi”¹³¹ na karę śmierci, Edmund Szpajda ps. „Mech-Freiter”¹³² na 8 lat więzienia i utratę praw publicznych na 3 lata, Jan Kaczmarek ps. „Dziadzia”¹³³ na karę śmierci, Feliks Lepka¹³⁴ na 4 lata więzienia i utratę praw publicznych na 2 lata. 25 V 1946 r. odbył się kolejny proces żołnierzy

¹³⁰ Ur. 28 V 1925 r. w Ludwikowie, s. Józefa i Heleny. Opuścił więzienie w skutek amnestii w 1947 r.

¹³¹ Ur. 13 I 1923 r. w Dębicy w powiecie ostrowskim, s. Tomasza i Marii, decyzją Prezydenta Krajowej Rady Narodowej wyrok złagodzone do 15 lat więzienia i utraty praw 5 lat. W marcu 1947 r. w skutek amnestii wyrok zmniejszono do 10 lat więzienia i utraty praw na okres 5 lat.

¹³² Ur. 15 II 1923 r. w Lublińcu, s. Antoniego i Weroniki. W skutek amnestii w 1947 r. wyrok złagodzone do 1 roku.

¹³³ Ur. 8 IX 1919 r. w Sarnach powiat Równe, s. Stanisława i Marii. Wyrok wykonano 2 VII 1947 r. w Ostrowie Wielkopolskim.

¹³⁴ Ur. 17 V 1924 r. w Kaliskowicach (w powiecie ostrowskim), s. Jana i Józefy. Na mocy amnestii w 1947 r. wyszedł z więzienia.

z oddziału „Szarego” przed WSR w Poznaniu. Sądzeni byli: Stanisław Kołacz ps. „Dzięcioł”¹³⁵, który otrzymał karę śmierci, Franciszek Matysiak ps. „Wróbel-Ryś”¹³⁶ skazany na 2 lata więzienia i utratę praw publicznych na 2 lata, Kazimierz Muszałski ps. „Dzik”¹³⁷ skazany na 3 lata więzienia i utratę praw publicznych na 2 lata, Stanisław Stefański ps. „Wilk”¹³⁸ skazany na 3 lata więzienia, Stanisław Bodylski ps. Baran”¹³⁹ skazany na 1 rok więzienia, Stanisław Lesiewicz ps. „Sowa”¹⁴⁰ – na mocy amnestii 2 VIII 1945 r. darowano mu karę, Stefan Dolata ps. „Paproć”¹⁴¹ skazany na 2 lata więzienia, Józef Śniatała ps. „Chrabąszcz”¹⁴² – na mocy amnestii 2 VIII 1945 r. darowano mu karę, Marian Kruczkowski ps. „Niedźwiedź”¹⁴³ skazany na 15 lat więzienia i utratę praw publicznych na 7 lat, Teofil Jończak¹⁴⁴ skazany na 3 lata więzienia i utratę praw publicznych na 1 rok, Idzi Nowicki¹⁴⁵ skazany na 6 lat więzienia i utratę praw publicznych na 2 lata. 26 VIII 1946 r. WSO w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Ostrowie Wielkopolskim skazał: Stanisława Pieprzkę ps. „Czapka”¹⁴⁶ na 10 lat więzienia i utratę praw publicznych na 5 lat, Edwarda Wasilewskiego ps. „Nagan”¹⁴⁷ na karę śmierci, Stanisława Latosińskiego ps. „Lew”¹⁴⁸ na 7 lat więzienia i utratę praw publicznych na 5 lat, Stanisława Polerowicza

¹³⁵ Ur. 11 I 1926 r. w Czarnym Lesie w powiecie ostrowskim, s. Józefa i Katarzyny, Naczelny Sąd Wojskowy w Warszawie 13 VI 1946 r. zmienił wyrok na 10 lat więzienia, w skutek amnestii 10 III 1947 r. wyrok zmniejszono do 7 lat i utratę praw na 5 lat.

¹³⁶ Ur. 14 XI 1927 r. w Antoninie w powiecie ostrowskim, s. Józefa i Marii, na mocy amnestii wyszedł z więzienia w 1947 r.

¹³⁷ Ur. 25 I 1929 r. w Zajęczkach w powiecie kępińskim, s. Leona i Józefy, NSW w Warszawie 13 VI 1946 r. zmienił wyrok na 2 lata w zawieszeniu na 2 lata. W skutek amnestii w 1947 r. karę darowano.

¹³⁸ Ur. 10 XI 1924 r. w Ludwikowie, s. Michała i Julianny. W skutek amnestii w 1947 r. karę darowano.

¹³⁹ Ur. 5 IV 1924 r., s. Jana.

¹⁴⁰ Ur. 9 IX 1923 r. w Przygodzicach w powiecie ostrowskim, s. Władysława i Pelagii.

¹⁴¹ Ur. 23 VII 1925 r. w Topoli Małej w powiecie ostrowskim, s. Piotra i Julii. W skutek amnestii w 1947 r. karę darowano.

¹⁴² Ur. 31 VII 1906 r. w Czarnym Lesie w powiecie ostrowskim, s. Piotra i Jadwigi.

¹⁴³ Ur. 24 III 1924 r. w Kolonii Piegonisko w powiecie kaliskim, s. Jakuba i Bronisławy. Na mocy amnestii wyrok więzienia zmniejszono do 7 lat.

¹⁴⁴ Ur. 27 XI 1924 r. w Biskupicach w powiecie ostrowskim, s. Piotra i Wiktorii. W skutek amnestii w 1947 r. karę darowano.

¹⁴⁵ Ur. 30 VIII 1923 r. w Kaliszkowicach w powiecie kępińskim, s. Andrzeja i Pelagii. W skutek amnestii w 1947 r. karę zmniejszono do 3 lat więzienia.

¹⁴⁶ Ur. 22 III 1922 r., w Biernacicach w powiecie ostrowskim, s. Mikołaja i Mari. Na mocy amnestii zwolniony z więzienia 19 III 1947 r.

¹⁴⁷ Ur. 3 XII 1924 r. w Odolanowie, s. Ignacego i Agnieszki. Karę śmierci zmieniono na 15 lat więzienia. Decyzją Rady Państwa karę zmniejszono do 10 lat.

¹⁴⁸ Ur. 22 VIII 1925 r. w Jankowie w powiecie ostrowskim, s. Michała i Jadwigi.

ps. „Motyl”¹⁴⁹ na 8 lat więzienia i utratę praw publicznych na 5 lat. WSR w Poznaniu skazał 11 X 1946 r. Władysława Piwonias ps. „Wilk”¹⁵⁰ na 10 lat więzienia i utratę praw publicznych na 5 lat. W następnym roku posypały się kolejne wyroki: 6 IV 1948 r. WSR w Poznaniu skazał Czesława Stokowca ps. „Burza”¹⁵¹ na 12 lat więzienia, a 15 IV 1947 r. ten sam sąd skazał Sylwestra Kłosa ps. „Kłupa”¹⁵² na 10 lat więzienia i utratę praw publicznych na 5 lat, Stanisława Wołowca ps. „Syn”¹⁵³ na 5 lat więzienia, a Czesław Brzezicha ps. „Kanarek”¹⁵⁴ został uniewinniony. Członkowie oddziału Ludwika Sinieckiego ps. „Szary” postanowili ujawnić się przed komisją amnestyjną w PUBP w Ostrowie Wielkopolskim byli to: Jan Binek ps. „Zajac” w dniu 5 III 1947 r., Jan Dembski ps. „Kukułka” w dniu 6 III 1947 r., Leon Kłaman ps. „Rys” w dniu 10 III 1947 r., Jan Skarbecki ps. „Topola” w dniu 12 III 1947 r., Stanisław Mikołajczak ps. „Czarny” w dniu 13 III 1947 r., Kazimierz Szczypkowski ps. „Lis” w dniu 15 III 1947 r., Marian Sójka ps. „Tygrys” w dniu 17 III 1947 r., Stefan Szumniak w dniu 17 III 1947 r., Stefan Pikiński w dniu 21 III 1947 r., Bernard Józwiński w dniu 24 III 1947 r., Józef Nowak ps. „Leszek” w dniu 26 III 1947 r., Henryk Marczak ps. „Gałąź” w dniu 3 IV 1947 r. Kolejny żołnierz Wacław Przybylak ps. „Barbecki” ujawnił się 21 III 1947 r. w PUBP w Kępnie. Odkryto także kilka procesów żołnierzy bądź współpracowników oddziału „Błyska”. Pierwszy miał miejsce 28 II 1946 r. przed WSO w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Ostrowie Wielkopolskim. Sąd obradujący w składzie: przewodniczący kpt. Jan Zaborowski oraz sędziowie kpt. Zenon Gałązka i chor. Piotr Szulski wydali wyrok nr 339. Na jego mocy skazano: Władysława Bartczaka na 8 lat więzienia, Franciszka Łopucha, Alfreda Płociennika i Stanisława Przygodę na 5 lat, Ludwika Nowaka i Władysława Sitarza na 3 lata, Jana Zmysłowskiego na 2 lata, Władysława Bigaję na 2 lata w zawieszeniu¹⁵⁵. Z kolei WSR w Poznaniu 26 III 1946 r. uniewinnił ojca „Błyska”, Władysława Kempnińskiego i nakazał zwolnić go z aresztu śledczego. W dniach 29-30 IV i 2-4 V 1946 r. przed WSR w Poznaniu toczył się proces Jana

¹⁴⁹ Ur. 3 V 1922 r. w Magnuszewicach w powiecie jarocińskim, s. Jana i Tekli.

¹⁵⁰ Ur. 2 IV 1925 r. w Ludwikowie w powiecie ostrowskim, s. Michała i Marii. 4 I 1947 r. WSR w Poznaniu przeprowadził rewizję wyroku zmniejszając karę do 4 lat więzienia i utraty praw publicznych na 2 lata. Na skutek amnestii w 1947 r. karę mu darowano.

¹⁵¹ Ur. 1 VI 1925 r. w Kielcach, s. Walentego i Bronisławy.

¹⁵² Ur. 5 XII 1925 r. w Divioux lub Divion (Francja), s. Antoniego i Marty. Ponownie skazany przez WSR w Poznaniu 20 VI 1946 r. otrzymał karę śmierci złagodzoną na 15 lat więzienia. Decyzją NSW w Warszawie 14 XII 1956 r. został zwolniony z więzienia.

¹⁵³ Ur. 4 V 1922 r. w Ludwikowie w powiecie ostrowskim, s. Franciszka i Józefy. Na skutek amnestii darowano karę.

¹⁵⁴ Ur. 16 XI 1921 r. w Dębicy w powiecie ostrowskim, s. Jana i Elżbiety. Uniewinniony w skutek amnestii.

¹⁵⁵ AIPN, sygn. 0185/13 t. 2, Opracowanie Nr 13..., dz. cyt., s. 188-189.

Kempińskiego i jego towarzyszy¹⁵⁶. W skład orzekający wchodził: przewodniczący mjr Franciszek Szeliński oraz sędziowie WSR kpt. Jan Zaborowski i ppor. Edward Jęczynek, sekretarz chor. Edward Pawlak¹⁵⁷. Oskarżycielem był podprokurator kpt. Maks Auster, obrońcą „Błyska” był adwokat dr Alfred Oleksy, ponadto obrońcami byli dr Kazimierz Nowosielski, Robert Bilski i Marian Schroeder. 16 oskarżonych podczas procesu odwołało swoje zeznania uzasadniając to tym, że złożyli je na skutek bicia. Świadcami w sprawie byli funkcjonariusz PUBP w Krotoszynie Józef Witek, będący wcześniej członkiem oddziału „Błyska” i informatorem UB, Andrzej Rzewuski ps. „Hańcza”, Jan Kucharzak¹⁵⁸ i Antoni Bartkowiak, funkcjonariusz MO z Poznania. Wyrok nr 120 zapadł 4 maja. Na jego mocy Jan Kempieński ps. „Błysk” został skazany na karę śmierci, 7 innych oskarżonych otrzymało wyroki od 5 do 10 lat, 5 oskarżonych otrzymało wyroki od 2 do 4 lat, 6 oskarżonych skazano na 4 lata w zawieszeniu, a 6 osób zostało uniewinnionych.

Kolejny proces członków oddziału „Błyska”, których część działała później w oddziale Mariana Wasilewskiego „Wilka” i „Huragana” odbył się w Poznaniu w dniach od 31 V do 1 VI 1946 r. W skład WSO wchodził: mjr Gotfryd Ostrowski sędzia, ławnicy: ppłk Stanisław Jaksa-Rożen i st. sierż. Henryk Kurzawski. Prokuratorem był Maks Auster. Obrońcami oskarżonych byli ppor. Benon Belter i kpr. Leopold Wojciechowski. Na ławie oskarżonych zasiadło 12 osób. Wyrok nr 539 zapadł 1 czerwca i na jego mocy sąd skazał 6 oskarżonych na karę śmierci, byli to: Stanisław Szeffner ps. „Łoś”¹⁵⁹, Jerzy Szepe ps. „Juras”¹⁶⁰, Czesław Kawecki ps. „Jeleń”¹⁶¹,

¹⁵⁶ Na ławie oskarżonych zasiadli i otrzymali wyroki: Stanisław Pawlaczyk – 4 lata więzienia, Edward Wachowiak – 5 lat więzienia, Idzi Grobelny – 4 lata w zawieszeniu, Pelagia Grobelna – 3 lata więzienia, Teodora Grobelna – 4 lata więzienia, Mieczysław Szymański – 5 lat więzienia, Kazimierz Pawlaczyk ps. „Ryś” – 5 lat więzienia, Zdzisław Stefański – uniewinniony, Władysław Adamczyk – 3 lata więzienia, Józef Młynarczyk ps. „Józef” – uniewinniony, Mieczysław Kowalewicz – 6 lat więzienia, Michał Kieroński ps. „Szczotka” – 5 lat więzienia, Marian Mikołajczyk 4 lata w zawieszeniu, Franciszek Rychlik ps. „Długi” – uniewinniony, Stanisław Rychlik 4 lata w zawieszeniu, Wacław Cieluch 4 lata w zawieszeniu, Mieczysław Kulasa 4 lata w zawieszeniu, Idzi Piotrowski 4 lata w zawieszeniu, Marian Galewski ps. „Wilk” – 6 lat więzienia, Szymon Szczepaniak – uniewinniony, Władysław Czajka ps. „Żbik” – uniewinniony, Feliks Kasprzyk – 10 lat więzienia, Kazimierz Kempieński – 8 lat więzienia.

¹⁵⁷ *Mordem i grabieżą budować chcieli „wielką Polskę”. Pierwszy dzień procesu bandy „Błyska”, „Głos Wielkopolski” z 30 IV 1946 r.*

¹⁵⁸ W tym czasie był on przetrzymywany w areszcie w PUBP w Krotoszynie jako podejrzany o współpracę z „Błyskiem”.

¹⁵⁹ Ur. 17 II 1926 r., w Stryju w województwie lwowskim, s. Adama i Ewy, prośba do Prezydenta KRN z 3 VI 1946 r. została odrzucona. rozstrzelany 12 VII 1946 r.

¹⁶⁰ Ur. 24 IX 1926 r., w Bysławiu w powiecie tucholskim, s. Stanisława i Konstancji, rozstrzelany 12 VII 1946 r.

¹⁶¹ Ur. 8 VIII 1925 r. w Sierpówce w powiecie lubelskim, s. Stanisławy, rozstrzelany 12 VII 1946 r.

Marian Drymel ps. „Jastrząb”¹⁶², Bronisław Stasiecki ps. „Kuba”¹⁶³, Andrzej Bogusz ps. „Andrzej”¹⁶⁴. Karę dożywotniego więzienia otrzymał Marian Stroiński ps. „Sęk”¹⁶⁵. Na kary więzienia skazani zostali także: Stanisław Andrzejewski ps. „August”¹⁶⁶, Lucjan Szymczak ps. „Brzózka”¹⁶⁷ i Stanisław Szczepański ps. „Stanisław” – 15 lat, Władysław Kaźmierski ps. „Władek” – 10 lat, Andrzej Kochański ps. „Kot”¹⁶⁸ – 5 lat¹⁶⁹. Decyzją Najwyższego Sądu Wojskowego w Warszawie 17 VI 1946 r. złagodzono wyroki S. Szczepańskiemu z 15 lat do 10 oraz M. Stroińskiemu z dożywocia do 15 lat. W dniach 4-5 VII 1946 r. toczył się proces przed WSR w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Ostrowie Wielkopolskim. W skład sądu wchodził: ppor. Ignacy Leszczar przewodniczący, ppor. Jan Kielbasa i sierż. Antoni Ignaciak jako ławnicy oraz por. Edward Jęczynek asesor. Obrońcami oskarżonych byli dr Alfred Oleksy i dr Józef Białoborski. Oskarżeni usłyszeli wyrok 5 lipca i na jego mocy karę śmierci otrzymał Jan Koniarek. Na 10 lat więzienia skazano Antoniego Ignaszewskiego, Franciszka Wieczorka i Józefa Krawca, na 6 lat więzienia skazano Melanię Patokę, na 3 lata skazano Stanisława Andruszkiewicza, na 1 rok więzienia skazano Mariana Pacholczyka i Sylwestra Lisa, uniewinniono Jana Jakubka i Jana Ratajka. NSW w Warszawie, 31 VII 1946 r. zmienił wyrok śmierci Janowi Koniar-kowi na 10 lat więzienia¹⁷⁰.

Kolejny proces odbył się w dniach 6-7 VIII 1946 r. przed WSR w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Ostrowie Wielkopolskim. Skład sądu był następujący: sędzia kpt. Adolf Słowik, ławnicy z PUBP w Ostrowie Wielkopolskim Kazimierz Janiak i Mieczysław Stasiak, sekretarz chor. Józef Władyka. Na mocy wyroku nr 406 z 6 sierpnia skazano: na 10 lat więzienia Stanisława Krawczyka i Bronisława Gawrona, na 8 lat Zygmunta Rzekieckiego, na 2 lata Aleksandra Sosnę, na 2 lata w zawieszeniu Stanisława Szostaka, uniewinniono Antoniego Frankę i Kaczmarka. NSW w Warszawie, któremu przewodniczył płk Jan Kaczorowski postanowił 1 X 1946 r. uchylić wyrok nr 406 w całości i skierować sprawę do ponownego rozpatrzenia. WSR w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Ostrowie Wielkopolskim przystąpił

¹⁶² Ur. 20 V 1926 r. w Parczewie w powiecie ostrowskim, s. Andrzeja i Zofii, rozstrzelany 12 VII 1946 r. o godz. 20.30.

¹⁶³ Ur. 10 VII 1924 r. w Biskupicach w powiecie kaliskim, s. Jana i Antoniny, rozstrzelany 12 VII 1946 r.

¹⁶⁴ Ur. 10 X 1914 r. w Bieganinie w powiecie ostrowskim, s. Rocha i Franciszki, rozstrzelany 12 VII 1946 r.

¹⁶⁵ Ur. 3 III 1923 r. w Gościejewie w powiecie obornickim, s. Michała i Jadwigi.

¹⁶⁶ Ur. 24 VII 1927 r. w powiecie kaliskim, s. Adama i Józefy.

¹⁶⁷ Ur. 2 IV 1926 r. w powiecie kaliskim.

¹⁶⁸ Ur. 14 IV 1929 r. w Lublinie, s. Edmunda i Łucji.

¹⁶⁹ Tamże, s. 197-199.

¹⁷⁰ Tamże s. 202.

ponownie do pracy w nowym składzie 21 XI 1946 r. Skład sądu tworzyli kpt. Jerzy Tasiemski – przewodniczący, sierż. Władysław Krukowski i plut. Jerzy Owetyk z 10. PP jako ławnicy. Na mocy wyroku nr 891 skazano: na 15 lat więzienia Stanisława Krawczyka i Bronisława Gawrona, na 10 lat Zygmunta Rzekieckiego, na 5 lat Stanisława Szostaka na 2 lata Aleksandra Sosnę, niewinniono Antoniego Frankę¹⁷¹. Z „dobrodroziejstwa” amnestii 1947 r. postanowili skorzystać i ujawnić się niektórzy członkowie oddziału „Błyska”. Przed Komisją Amnestijną PUBP w Ostrowie Wielkopolskim ujawnili się: Kazimiera Grzymalska ps. „Anna” w dniu 13 III 1947 r., Bożena Worsztynowicz w dniu 24 III 1947 r., Regina Mycek ps. „Irma” w dniu 13 III 1947 r., Gertruda Kasprzyk w dniu 25 III 1947 r., Kazimierz Jurek ps. „Zając” w dniu 10 III 1947 r., Jan Kluczyk w dniu 13 III 1947 r., Jan Hoffman ps. „Janek” w dniu 7 III 1947 r., Eugeniusz Świech ps. „Gołąbek” w dniu 15 III 1947 r., Jan Józefiak ps. „Sokół” w dniu 25 III 1947 r., Tadeusz Brodała ps. „Ryś” w dniu 25 III 1947 r., Stanisław Guźla ps. „Kmicic” w dniu 23 IV 1947 r., Kazimierz Badura ps. „Wyrwa” w dniu 22 IV 1947 r., Jan Skarbecki ps. „Topola” w dniu 12 III 1947 r., Stanisław Drobnik w dniu 21 IV 1947 r., Czesław Mącka ps. „Dąb”, Bernard Karczyński ps. „Jodła” w dniu 7 IV 1947 r., Władysław Krupa ps. „Lis” w dniu 4 IV 1947 r., Kazimierz Kukuła w dniu 22 IV 1947 r., Stanisław Sobczak w dniu 22 III lub 22 IV 1947 r., Zenon Majka ps. „Orlik” w dniu 4 III 1947 r. Przed Komisją Amnestijną PUBP w Krotoszynie ujawnili się: Michał Grobelny w dniu 26 III 1947 r., Stanisław Kaczmarek w dniu 6 III 1947 r., Edward Szostak w dniu 24 IV 1947 r., Piotr Pawlaczyk ps. „Piechur”, „Sokół” w dniu 18 III 1947 r. Przed Komisją Amnestijną PUBP w Kaliszu ujawnili się: Bolesław Baczyński ps. „Manc”, „Stefan” w dniu 24 III 1947 r., Adam Jacewicz ps. „Słowik” w dniu 24 III 1947 r., Czesław Borejsza ps. „Kapusta” w dniu 24 III 1947 r., Stanisław Karczewski ps. „Szpak” w dniu 24 III 1947 r. Przed Komisją Amnestijną PUBP w Jarocinie ujawnili się: Kazimierz Płaczek ps. „Liść” w dniu 1 IV 1947 r., Marian Szybiak ps. „Mucha” w dniu 9 IV lub 24 IV 1947 r. Przed Komisją Amnestijną PUBP w Radomiu ujawnił się: Feliks Pałys ps. „Kwiatkowski” w dniu 15 III 1947 r. Przed Komisją Amnestijną WUBP w Gdańsku ujawnił się Henryk Ignasiak ps. „Kosiba” w dniu 26 IV 1947 r.

10. Rozpracowanie obiektowe kryptonim „Merkur” i inne

W lutym 1949 r. założone zostało przez WUBP w Poznaniu rozpracowanie obiektowe o kryptonimie „Merkur”. Rozpracowaniu podlegali byli członkowie WSGO „Warta”. Rozpracowanie prowadziło 27 PUBP z terenu Wielkopolski. materiały dotyczące byłych członków „Warty” złożono do archiwum 10 IV 1959 r. W dnia 6-7 X 1952 r. Wydział III WUBP w Poznaniu podjął próbę zwerbowania

¹⁷¹ Tamże, s. 205-206.

w charakterze informatora Mariana Sobczaka. Werbunek nie doszedł do skutku wobec odmowy Sobczaka¹⁷². Poza rozpracowaniem „Merkur” prowadzono niekiedy działania przeciwko poszczególnym działaczom „Warty”. Przykładem może być plan wstępnych przedsięwzięć operacyjnych do sprawy kryptonim „Inspektor”, który utworzono 19 XI 1955 r. przeciwko Marianowi Sobczakowi w Ostrowie Wielkopolskim. Celem planu było zbadanie gdzie pracuje, czym się zajmuje i z kim się kontaktuje. W tym celu wykorzystywano informatora ps. „Witold”, który wcześniej był członkiem WSGO „Warta”. 28 XI 1958 r. postanowiono zaniechać prowadzenia sprawy i złożyć materiały do archiwum¹⁷³. 21 V 1955 r. postanowiono założyć sprawę ewidencyjno-obserwacyjną nr 2745, pod kryptonimem „As”. Sprawa prowadzona była przeciwko Stanisławowi Olejniczakowi, którego podejrzewano o propagandę antypaństwową¹⁷⁴. W grudniu 1955 r. przekształcono ją w sprawę agenturalnego sprawdzenia pod kryptonimem „Podżegacze”¹⁷⁵. Działania zakończono 28 V 1957 r. i postanowiono sprawę przekazać do archiwum¹⁷⁶.

Działalność organizacji WSGO „Warta” jak i Inspektoratu Ostrowskiego wymaga dalszych badań. Organizacja mimo, że wcześniej wykryta przez organy bezpieczeństwa w dalszym ciągu prowadziła skuteczne działania przeciwko nowemu systemowi aż do momentu rozwiązania w listopadzie 1945 r. Struktury opisywanego Inspektoratu Ostrowskiego nie zostały w pełni rozwinięte, dotyczy to zwłaszcza poszczególnych placówek. Niekiedy te placówki powstawały poza strukturami Inspektoratu Ostrowskiego i tworzone były dla wsparcia oddziałów leśnych. Należy zauważyć, że o sile i sprawności organizacji może świadczyć wielkość użytych do jego rozpracowania oraz rozbicia środków i sił organów bezpieczeństwa.

¹⁷² AIPN Po, sygn. 08/485, Sprawa ewidencyjno-obserwacyjna nr 981, dotyczy Sobczak Marian, s. 65.

¹⁷³ Tamże, s. 12-24.

¹⁷⁴ Tamże, sygn. 08/546, Sprawa agenturalnego sprawdzenia nr 877..., dz. cyt., s. 8.

¹⁷⁵ Tamże, s. 14.

¹⁷⁶ Tamże, s. 228.

A n e k s

Członkowie komendy Inspektoratu Ostrowskiego Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochothniczej „Warta”

Biogramy zostały opracowane na podstawie kwestionariuszy członków i współpracowników podziemia w województwie poznańskim, które Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Poznaniu opracował w latach 1972-1987. Niektóre biogramy można znaleźć w *Encyklopedii Konspiracji Wielkopolskiej 1939-1945*¹⁷⁷. Informacje na temat członków ostrowskiej komendy można znaleźć w portalu internetowym <https://listawyklętych.pl>, który tworzony jest przez Fundację Kwartalnika „Wyklęci”.

Baranowski Stefan ps. „Mieczysław”, „Weber”, „Małek” ur. 4 V 1908 r. w Pabianicach. Był synem Antoniego i Anny z d. Osmólskiej. Szkołę podstawową ukończył w Koźminie. W 1927 r. zdał maturę w Państwowym Seminarium Nauczycielskim w Koźminie. W latach 1927-1929 pracował w jako nauczyciel w Szkole Powszechnej w Sytnicy powiat Łuniniec w obwodzie brzeskim na Białorusi. W latach 1929-1930 odbył służbę wojskową w 26. PP we Lwowie, gdzie ukończył Dywizyjny Kurs Podchorążych Rezerwy Piechoty. Po przeniesieniu do rezerwy pracował jako nauczyciel w Łunińcu na Wołyniu, a następnie w Krasnej Woli. W latach 1938-1939 ukończył Wyższy Kurs Nauczycielski w Warszawie. W sierpniu 1939 r. zmobilizowany do Batalionu Zapasowego w Krasnej Woli. Brał udział w kampanii 1939 r. Po zakończeniu działań wojennych uniknął niewoli i przyjechał do Ostrowa Wielkopolskiego, gdzie pracował na kolei. Jako żołnierz AK został zaprzysiężony 1 VIII 1942 r. przez Jana Kamińskiego „Franka” z przydziałem do obwodu AK Ostrów Wielkopolski. Pełnił różne funkcje: zastępcy komendanta obwodu (do marca 1944 r.), komendanta obwodu (do 5 V 1944 r.) oraz komendanta Inspektoratu Rejonowego AK Ostrów Wielkopolski (od 6 V 1944 r.). Z dniem 1 I 1945 r. został awansowany do stopnia por. rezerwy piechoty. Po wyzwoleniu Ostrowa Wielkopolskiego spod okupacji niemieckiej rozpoczął pracę jako nauczyciel w szkole podstawowej w Ostrowie Wielkopolskim. Przystąpił do WSGO „Warta”, następnie Delegatury Sił Zbrojnych. Zagrożony aresztowaniem przez UB 20 IX 1945 r. opuścił Ostrów Wielkopolski i wyjechał do Pabianic. Skorzystał z ustawy amnestyjnej z 22 II 1947 r. i ujawnił się w PUBP Ostrów Wielkopolski w dniu 5 III 1947 r. Mimo to był nadal prześladowany i inwigilowany przez UB. Pozbawiono go prawa do wykonywania zawodu nauczycielskiego. Pracował w Domu Książki, a następnie w Papierniczej

¹⁷⁷ Zamieszczono tam biogramy Stefana Baranowskiego, Floriana Michalaka i Mariana Sobczaka. *Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej 1939-1945*, red. Marian Woźniak, Poznań 1998.

Spółdzielni Pracy w Ostrowie. Do zawodu nauczyciela powrócił dopiero w 1960 r. Do czasu przejścia w 1973 r. na emeryturę pracował jako nauczyciel w Technikum Mechaniczno-Elektrycznym w Ostrowie Wielkopolskim. Zmarł w Ostrowie Wielkopolskim 30 XII 1985 r. Pochowany został na miejscowym cmentarzu. Był żonaty z Czesławą z d. Słupianek, mieli 2 córki i 7 synów.

Kaźmierczak Józef ps. „Grajek”, „Kazimierz” ur. 27 II 1918 r. w Zielonej Łące powiat pleszewski, był synem Wojciecha i Marii z d. Wodyńskiej. Do 1938 r. mieszkał w Ostrowie Wielkopolskim. W latach 1938-1939 ukończył w stopniu plut. pchor. Szkołę Podchorążych Piechoty w Szczypiornie. Uczestnik kampanii 1939 r., po jej zakończeniu powrócił do Ostrowa Wielkopolskiego. Podczas okupacji niemieckiej zatrudniony jako magazynier w warsztatach kolejowych. W marcu 1942 r. rozpoczął działalność konspiracyjną w AK. Od maja 1945 r. pełnił funkcję zastępcy komendanta Inspektoratu Ostrowskiego WSGO „Warta”. Aresztowany 31 XII 1945 r. przez PUBP w Ostrowie Wielkopolskim i 6 V 1945 r. skazany na karę 10 lat więzienia, złagodzoną później do lat 5.

Michalak Florian ps. „Adamski”, „Aleksander”, „Borek”, „Boruta” ur. 1 V 1920 r. w Ostrowie Wielkopolskim, był synem Wojciecha i Anieli z d. Świtała. Do 1938 r. mieszkał w Ostrowie Wielkopolskim, gdzie zdał maturę w Państwowym Gimnazjum Męskim im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Po maturze służył przez 4 tygodnie w Junackich Hufcach Pracy w Dąbiu nad Nerem. Po tym okresie wcielony do wojska, ukończył w stopniu plut. pchor. Szkołę Podchorążych Piechoty przy 25. PP w Szczypiornie. Zmobilizowany 20 VIII 1939 r. do 60. PP w Ostrowie Wielkopolskim. Uczestnik kampanii 1939 r., jako dowódca plutonu, walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Nielegalnie powrócił do Ostrowa Wielkopolskiego, następnie został wysiedlony do Tomaszowa Mazowieckiego. W 1940 r. powrócił i podjął pracę w fabryce wagonów. Do AK wstąpił w Ostrowie Wielkopolskim (15 VIII 1942 r. lub 1 I 1943 r.). W 1945 r. pełnił funkcję komendanta miasta. W maju 1945 r. zaprzysiężony do WSGO „Warta” otrzymał funkcję komendanta Obwodu Ostrów Miasto. Zagrożony aresztowaniem opuścił teren i zamieszkał w Komornie, pracował w tartaku, był kierownikiem tartaku w Sobótce. Od 1946 r. wstąpił do PPS, a następnie do PZPR. Ujawnił się 14 III 1947 r. w PUBP Ostrów Wielkopolski. W latach 1949-1951 był kierownikiem tartaku w Stroniu Śląskim. W latach 1960-1972 był przewodniczącym Powiatowej Rady Narodowej w Sycowie, później w Oleśnicy, w latach 1972-1980 naczelnik Miasta i Gminy Oleśnica. Zmarł 28 I 1988 r. we Wrocławiu. Pochowany został na cmentarzu w Szymonowicach.

Michalak Michał ps. „Czarny”, „Adam 2” ur. 17 IX 1919 r. w miejscowości Wtórek w powiecie ostrowskim, był synem Michała i Pelagii z d. Jurek. Do 1931 r. mieszkał z rodzicami, następnie przez 2 lata uczył się zawodu ślusarza. W 1933 r. powołany został do odbycia służby wojskowej i skierowany do Korpusu Ochrony Pogranicza 6 Brygady „Wilno”. Po zakończeniu służby pozostał w wojsku jako żołnierz zawodowy. Uczestniczył w kampanii polskiej, następnie w niewoli. Po wyjściu z niej w Lublinie wstąpił do ZWZ jako dowódca plutonu. W kwietniu 1942 r. powrócił do Ostrowa Wielkopolskiego, rozpoczął pracę na kolei. Zagrożony aresztowaniem od września 1944 r. ukrywał się na terenie Kotłowa. Pozostał w konspiracji, a w maju 1945 r. wstąpił do WSGO „Warta”. W sierpniu 1945 r. powierzono mu funkcję dowódcy plutonu specjalnego – dywersji. W organizacji pozostał do momentu jej rozwiązania. 14 III 1947 r. ujawnił się przed komisją amnestijną w PUBP w Ostrowie Wielkopolskim.

Nowakowski Epifaniusz ps. „Brzoza” ur. 5 IV 1926 r. w Ostrowie Wielkopolskim był synem Jana i Wandy z d. Mazurkiewicz. Do 1937 r. mieszkał w Ostrowie Wielkopolskim, a następnie w Radzynie Podlaskim, gdzie uczęszczał do gimnazjum. W 1941 r. wstąpił do ZWZ. Na początku 1943 r. zdekonspirowany przeszedł do grupy partyzanckiej. Ukończył szkołę podchorążych AK w stopniu sierż. Po jej zakończeniu pod nazwiskiem Edmund Nawroczyński wyjechał do Lublina. W czerwcu 1944 r. awansowany do stopnia ppor. i mianowany zastępcą dowódcy 5 rejonu AK w Lublinie. W sierpniu 1945 r. przyjechał do Poznania. Wstąpił do WSGO „Warta”. We wrześniu powierzono mu stanowisko komendanta Obwodu Ostrów Miasto, które sprawował do momentu rozwiązania organizacji. W lutym 1946 r. wyjechał do Poznania i rozpoczął studia w Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych. Ujawnił się 24 III 1947 r. w PUBP Ostrów Wielkopolski. Później mieszkał w Gorzowie Wielkopolskim, gdzie w 1969 r. pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Zmarł 14 IX 1969 r.

Olejniczak Stanisław ps. „Julian nr 142”, „Tęcza” ur. 10 IV 1927 r. w Ostrzeszowie, był synem Tadeusza i Anny z d. Strzeblowskiej. Do 1939 r. mieszkał w Ostrowie Wielkopolskim. Podczas okupacji wstąpił w lipcu 1942 r. do AK. Ukończył konspiracyjną szkołę podchorążych. Pod koniec lipca 1942 r. wywieziony w okolice Ciechocinka do kopania rowów. Zbiegł w grudniu i wrócił do Ostrowa Wielkopolskiego. Od czerwca do listopada 1945 r. działał w WSGO „Warta”. Nie podporządkował się rozkazowi A. Rzewuskiego ps. „Hańcza” i pozostał w konspiracji, m.in. wydawał ulotki antypaństwowe. Ujawnił się 12 III 1947 r. w PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Pracował w zrzeszeniu „Caritas”. Pisał artykuły do czasopism katolickich „Głos Katolicki” i „Słowo Powszechne”. Zmarł w 1993 r.

Rynkowski Wawrzyniec ps. „Wawrzyniec”, „Wawer” ur. 7 VIII 1900 r. w Twardowie, był synem Michała i Marii z d. Podeszwa. Szkołę podstawową ukończył w Strykowie, a w 1911 r. rozpoczął naukę w gimnazjum w Poznaniu, którą przerwał w 1915 r. z powodu braku środków finansowych. Ochotniczo zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego. Służył w 1. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 55. PP). Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Do 1928 r. służył w wojsku, następnie pracował w warsztatach kolejowych w Ostrowie Wielkopolskim. Podczas kampanii polskiej 1939 r. pełnił funkcję konwojenta rodzin pracowniczych. Po zakończeniu działań zbrojnych powrócił do Ostrowa Wielkopolskiego. Od stycznia 1941 r. w konspiracji ZWZ-AK. Od maja 1945 r. w WSGO „Warta” na stanowisku szefa wywiadu Obwodu Ostrów Miasto. Zatrzymany 2 VIII 1945 r. przez PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Wyrokiem WSR Poznaniu z 8 XI 1946 r. skazany na 7 lat więzienia oraz utratę praw publicznych na 3 lata. Wskutek amnestii z sierpnia 1945 r. wyrok został skrócony do 2 lat. Pracował w Ostrowie Wielkopolskim i Odolanowie. Zmarł 12 X 1979 r. w Ostrowie Wielkopolskim¹⁷⁸.

Sobczak Marian ps. „Florianowicz”, „Mikołaj” ur. 26 XII 1913 r. w Wilhemburgu w Niemczech, był synem Walentego i Stefanii z d. Strójwásiewicz. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę wraz z rodzicami powrócił do kraju. W latach 1924-1931 ukończył gimnazjum, a następnie Wydział Prawa na Uniwersytecie Poznańskim. W latach 1925-1936 odbył zasadniczą służbę wojskową w 70. PP w Pleszewie oraz kurs podchorążówki przy 69. PP w Gnieźnie. Po odbyciu służby wojskowej rozpoczął pracę jako urzędnik pocztowy w Katowicach. W 1939 r. powrócił do Ostrowa Wielkopolskiego, a następnie wyjechał do Uniejowa. W 1940 r. przystąpił do Związku Walki Zbrojnej sprawując funkcję komendanta rejonu. W styczniu 1945 r. ewakuowany przez Niemców zbiegł z transportu i powrócił do Ostrowa Wielkopolskiego. Po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej rozpoczął pracę w Sądzie Okręgowym w Ostrowie Wielkopolskim jako aplikant. W maju 1945 r. rozpoczął działalność w WSGO „Warta”. W II połowie września 1945 r. mianowany został komendantem Inspektoratu Ostrowskiego, którą to funkcję pełnił do 30 XI 1945 r. 5 XII 1945 r. aresztowany przez PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Skazany 6 V 1945 r. na karę 10 lat więzienia, złagodzoną później do lat 5. Wyszedł z więzienia 4 XII 1950 r. i podjął pracę w Wielkopolskich Zakładach Przemysłu Sklejek w Ostrowie Wielkopolskim. W 1970 r. przeniósł się do Poznania. Do czasu przejścia na emeryturę pracował w Spółdzielni Pracy Farmaceutyczno-Chemicznej „Ziołolek”. Inwigilowany był przez służby UB/SB. Próbowano namówić go do współpracy, na którą nigdy się nie zgodził. Zmarł 9 I 2014 r. pochowany został na Cmentarzu Parafialnym w Ostrowie Wielkopolskim przy ul. Limanowskiego.

¹⁷⁸ *Rynkowski Wawrzyniec*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://pw.ipn.gov.pl/pwi/form/r56326639869244,RYNKOWSKI-Wawrzyniec.html> (stan na 20 IV 2024).

Sokołowski Zygmunt ps. „Wysocki” ur. 16 X 1913 r. w Żelazkowie, był synem Witolda i Marianny z d. Semplawskiej. Do ukończenia 18 roku życia mieszkał w Ostrowie Wielkopolskim następnie wstąpił do wojska i służył w 70. PP w Pleszewie. W 1937 r. przeniesiony do 5. PP w Wilnie w stopniu plut. Uczestnik kampanii 1939 r. po jej zakończeniu powrócił do Ostrowa Wielkopolskiego. W listopadzie 1939 r. rozpoczął działalność konspiracyjną. Aresztowany w lipcu 1940 r. przez Gestapo został wypuszczony z braku dowodów. W maju 1942 r. opuścił Ostrów Wielkopolski i przedostał się do Grochowa. Nawiązał kontakt z AK i ukończył szkołę podchorążych. Po upadku Powstania Warszawskiego przedostał się do Wągrowca. Do Ostrowa Wielkopolskiego powrócił po jego wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej. W czerwcu 1945 r. członek Komendy Obwodu WSGO „Warta” Ostrów Miasto. Ujawnił się 21 III 1947 r. w PUBP Ostrów Wielkopolski.

Szyszka Edmund ps. „Heraklewicz” ur. 2 XI 1911 r. w Wysocku Wielkim. Był podoficerem kawalerii w stopniu wachmistrza. Od 1 II 1940 r. w konspiracji w ZWZ-AK. W maju 1945 r. mianowany zastępcą komendanta Obwodu Ostrów Miasto. Szyszka został ciężko ranny podczas aresztowania przez funkcjonariuszy UB, zmarł w szpitalu 1 X 1945 r. w Ostrowie Wielkopolskim.

Wróblewski Bolesław ps. „Wola”, „Wolski” ur. 12 X 1900 r. w Radomsku, s. Konstantego i Julii z d. Wesolej. Do 1939 r. mieszkał w Ostrowie Wielkopolskim. Był zawodowym podoficerem straży granicznej w stopniu sierż. Uczestnik kampanii 1939 r., po jej zakończeniu zamieszkał w Radomsku. W 1941 r. wstąpił do ZWZ-AK, pełnił funkcję komendanta plutonu wywiadu. W styczniu 1945 r. powrócił do Ostrowa Wielkopolskiego. W maju tego samego roku rozpoczął działalność w WSGO „Warta” jako szef wywiadu. Zatrzymany 2 XII 1945 r. przez PUBP w Kluczborku i przekazany do Ostrowa Wielkopolskiego. W dniu 18 IV 1945 r. skazany został na 5 lat więzienia, na mocy amnestii z 1947 r. wyszedł z więzienia.

ZBROJNE PODZIEMIE NIEPODLEGŁOŚCIOWE I KONSPIRACJA ANTYKOMUNISTYCZNA NA TERENIE POWIATU JAROCIŃSKIEGO W LATACH 1945-1946

Działalność podziemia zbrojnego i konspiracji antykomunistycznej na terenie powiatu jarocińskiego w pierwszych latach powojennych była bardzo zróżnicowana i niejednorodna w zależności od obszaru, na którym występowała. Wpływ na to miała specyficzna sytuacja panująca na tym terenie w okresie okupacji niemieckiej, która m.in. uniemożliwiała szerszą działalność konspiracyjną. Po zakończeniu II wojny światowej i wkroczeniu do miasta Armii Czerwonej, sytuacja powtórzyła się. W Jarocinie działalność niepodległościowa ponownie była bardzo utrudniona, m.in. z uwagi na ciągłą obecność w mieście funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego oraz jednostek armii sowieckiej i polskiej.

Odmierna sytuacja panowała jednak w Pleszewie i okolicznych gminach, gdzie aktywne antykomunistyczne podziemie niepodległościowe, prowadziło bezpośrednie działania partyzanckie i akcje zbrojne przeciwko budującej swoje struktury władzy ludowej. Aktywnych na tym terenie było kilka większych oddziałów partyzanckich m.in. kpt. Jana Kempńskiego ps. „Błysk”, Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny”, ppor. Zygmunta Borostowskiego ps. „Bora”, czy Leona Wesołowskiego ps. „Wichura”. Swoje silne struktury, głównie w Pleszewie, posiadała również największa antykomunistyczna organizacja w regionie – Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”. Powszechne poparcie dla strony niepodległościowej wyrażone w sfalszowanym przez komunistów w 1946 r. referendum ludowym i późniejszych wyborach do Sejmu Ustawodawczego z 1947 r. dowodzi, że mieszkańcy powiatu jarocińskiego w większości byli przeciwni narzucanym siłą przez Sowietów zmianom ustrojowym w Polsce, a aktywna niepodległościowa działalność podziemna była tego wyrazem.

1. Wkroczenie Armii Czerwonej na teren powiatu jarocińskiego oraz wybór pierwszych władz miejskich i powiatowych

Pod koniec stycznia 1945 r. na teren powiatu jarocińskiego wkroczyła Armia Czerwona, której żołnierze stoczyli kilka potyczek z wycofującymi się Niemcami.

Dla mieszkańców skończyła się okupacja niemiecka, która pochłonęła życie prawie 1187 osób¹. Szlak sowieckiego „wyzwolenia” znaczyły grabieże, morderstwa i gwałty, nie tylko na Niemcach, ale również i na Polakach. Postępy styczniowej ofensywy pozwoliły 22 I 1945 r. wkroczyć Sowietom do Żerkowa. Dzień później, po krótkich walkach zdobyto Pleszew. Tam intensywność starć była największa, a pomocy nacierającym Sowietom udzieliły lokalne struktury Armii Krajowej². 24 stycznia sowieckie czołgi 33. Armii 1. Frontu Białoruskiego bez przeszkód wjechały do Jarocina od strony ul. Św. Duch. W walkach na terenie powiatu jarocińskiego zginęło 60 żołnierzy radzieckich, w tym 14 podczas zdobywania samego Pleszewa.

Na opanowane w Wielkopolsce przez wojska sowieckie tereny, w krótkim czasie przybywały grupy operacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, głównie z województwa rzeszowskiego i lubelskiego. Ich głównym zadaniem było zorganizowanie bezpieki na opanowanych terenach i koordynacja walki z podziemiem niepodległościowym. W rozkazie ministra bezpieczeństwa publicznego Stanisława Radkiewicza, na województwo poznańskie przewidzianych było 15 takich grup. Opuściły one Lublin 25 I 1945 r. Do Jarocina jedna z nich dotarła 2 dni później. W jej skład wchodziło 5 funkcjonariuszy komunistycznej bezpieki: szef grupy por. Władysław Orłowski – były funkcjonariusz Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR, późniejszy pierwszy Szef PUBP w Jarocinie³, Edmund Kania, Mieczysław Pluta, Kacper Bańka oraz późniejszy kierownik Sekcji Walki z Bandytyzmem Zygmunt Kozłowski. Była to awangarda jarocińskiej bezpieki. Grupa zajęła budynek przy ul. T. Kościuszki, naprzeciwko kościoła pw. Chrystusa Króla.

¹ M. Walczak, *Miasto w latach 1945-1989*, [w:] *Dzieje Jarocina*, red. Czesław Łuczak, Poznań 1998, s. 357; tenże, *Martyrologia ludności i straty osobowe okręgu jarocińskiego w okresie okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Zbrodnie hitlerowskie na Ziemi Kaliskiej w latach 1993-1945*, red. Antoni Czubiński, Kalisz 1979, s. 240-257.

² S. Bródka *Okupacja hitlerowska*, [w:] *Dzieje Pleszewa*, red. Marian Drozdowski, Kalisz 1989, s. 283-285; T. Cieślak, *Kpt. Brunon Maksymilian Nikoleizig ps. „Adam” (1904-1945)*, [w:] *W Holdzie Pleszewskim bohaterom Niepodległości*, red. Andrzej Szymański, Pleszew 2018, s. 83-86.

³ Władysław Orłowski ur. 25 VI 1909 r. w Stanisławowie. Muzyk, absolwent przedwojennego konserwatorium muzycznego w Stanisławowie. W okresie okupacji niemieckiej pracował w ukraińskim Teatrze im. Iwana Franki w Stanisławowie. Po wkroczeniu Armii Czerwonej do Stanisławowa wstąpił do Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR. 11 X 1944 r. Orłowski wstąpił do Wojska Polskiego w Lublinie. Skierowany został do Orkiestry Reprezentacyjnej Żandarmerii 4. Dywizji Piechoty. 28 XII 1944 r. rozpoczął naukę w Oficerskiej Szkole Polityczno-Wychowawczej, którą skończył zaledwie po 20 dniach. 24 I 1945 r. w Lublinie mianowano go kierownikiem jednej z grup operacyjnych, która wyruszyła do Jarocina. W maju 1945 r. został przeniesiony do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu. Od maja do października 1945 r. kierownik Sekcji I WUBP w Poznaniu, następnie kierownik Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Zielonej Górze. 31 V 1946 r. objął funkcję referenta sekcji IV Wydziału I oraz kierownika majątku w Pamiątkowie. Odszedł na własną prośbę z organów bezpieczeństwa 12 IX 1946 r.

27 I 1945 r. do miasta przybyła również grupa inicjatywna Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z Lublina w 3-osobowym składzie: Władysław Lis – pełnomocnik ds. reformy rolnej, Krawiec – pełnomocnik ds. przemysłu i handlu oraz Ekonowicz – pełnomocnik ds. partyjnych, a także oficer Armii Czerwonej mjr Dymitr Michalczenko – komendant wojenny Jarocina. W krótkim czasie w Jarocinie pojawił się również tajemniczy por. Kędzierski, pełnomocnik rządu z misją tworzenia administracji powiatowej i miejskiej. To właśnie on jednoosobowo miał w późniejszym okresie decydujący wpływ na kształt całej administracji na terenie powiatu jarocińskiego⁴.

Kilka dni później, 31 stycznia, odbyło się w sali posiedzeń Starostwa Powiatowego, na zarządzenie Tymczasowego starosty jarocińskiego Józefa Szyszki⁵ zebranie, w którym brali udział m.in. przedstawiciele ugrupowań politycznych, reprezentanci wybranych społecznie władz powiatowych i miejskich, a także związków zawodowych. Spotkanie zostało zainicjowane przez wspomnianego por. Kędzierskiego. Poinformował on, że ustrój budującego się państwa polskiego opierać się będzie na konstytucji marcowej z 1921 r., a współtworzyć go będą tylko 4 partie: Polska Partia Robotnicza, Polska Partia Socjalistyczna, Stronnictwo Ludowe i Stronnictwo Demokratyczne. Był to spory szok dla wszystkich zgromadzonych⁶.

Po krótkiej dyskusji por. Kędzierski, w porozumieniu z grupą inicjatywną PKWN, wybrał starostę. Został nim Mieczysław Piosik⁷, a jego zastępcą Leon Kaczmarek. Burmistrzem Jarocina mianował Adama Siudmaka⁸, wiceburmistrzem

⁴ Szerzej zob. T. Cieślak, *Życie polityczne i społeczno-kulturalne w Jarocinie w latach 1945-1956*, Poznań 2009 (praca magisterska), s. 59-74.

⁵ Józef Szyszka został powołany na tymczasowy urząd starosty w nocy z 24 na 25 I 1945 r., zaraz po wkroczeniu jednostek Armii Czerwonej. Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej cyt. APP), Starostwo Powiatowe w Jarocinie, sygn. 52, k. 2.

⁶ Muzeum Regionalne w Jarocinie, sygn. D-121, Księga protokółarna Zarządu Miejskiego w Jarocinie za czas od 25 stycznia 1945 r. do 22 listopada 1946 r., Protokół 1 z posiedzenia Zarządu Miejskiego, 31 I 1945 r., Jarocin.

⁷ Mieczysław Piosik ur. 4 XII 1910 r. w Modrzu, s. Bolesława i Michaliny, starosta jarociński, sędzia, członek PPR. W wieku 18 lat przybył do Jarocina. W okresie II RP pracował w administracji państwowej w Starostwie Powiatowym w Działdowie. W 1938 r. powrócił do Jarocina i objął stanowisko w sądownictwie. Przez całą okupację przebywał w Jarocinie. Po wyparciu Niemców z miasta objął funkcję pierwszego starosty i pełnił ją do 28 II 1946 r. W następnych latach ponownie pracował w sądownictwie. Zmarł w 1996 r. w Zielonej Górze. Zob. J. Jajor, *Piosik Mieczysław*, [w:] *Jarociński Słownik Biograficzny*, tom I, red. Jan Jajor, Kalisz 2010, s. 192.

⁸ Adam Siudmak ur. 20 X 1903 r. we wsi Wawrzeńczyce, działacz komunistyczny, burmistrz Jarocina. W okresie II RP mając podstawowe wykształcenie pracował jako robotnik w kopalniach na Śląsku. W 1932 r. wstąpił do Komunistycznej Partii Polski i bardzo mocno zaangażował się w działalność agitatorską. Za nielegalną działalność komunistyczną został wkrótce aresztowany i zwolniony z pracy. Krótko przed wybuchem II wojny światowej przybył do Jarocina, gdzie dalej kontynuował działalność agitatorską. Po wkroczeniu wojsk Armii Czerwonej został

Wiktora Bigosa⁹. Obaj wywodzili się z PPR¹⁰. 1 II 1945 r. ukonstytuowała się pierwsza Miejska Rada Narodowa licząca 16 członków, z tego aż 12 pochodziło z PPR. 16 III 1945 r. odbyło się pierwsze posiedzenie Powiatowej Rady Narodowej w Jarocinie, na którym prezydentem wybrano Kazimierza Tobolskiego z Jarocina. W ten sposób do połowy marca 1945 r. komuniści przejęli wszystkie instytucje sprawujące władzę w Jarocinie.

W okresie II Rzeczypospolitej na terenie powiatu jarocińskiego istniały 3 miasta wydzielone: Jarocin, Pleszew i Żerków. W czasie II wojny światowej niemieckie władze okupacyjne pozbawiły miasto Żerków statusu miasta wydzielonego i uznały go wyłącznie za gminę wiejską. Po zakończeniu wojny Jarocin pozostał miastem powiatowym w granicach sprzed 1939 r. Oprócz Żerkowa status gminy wiejskiej posiadały także: Gołuchów, Czermin, Jaraczewo, Kotlin i Nowe Miasto. Gminy Jarocin i Pleszew były również gminami wiejskimi, ale same miasta miały charakter miast wydzielonych¹¹.

Strach przed wszechwładną bezpieką paraliżował życie konspiracyjne w powiecie. Lokalne struktury Armii Krajowej uległy w styczniu 1945 r. rozwiązaniu, a jej żołnierze nie podjęli otwartej walki z komunistami. Wielkopolski Okręg AK, nauczony tragicznym doświadczeniem Kresowej AK, nie ujawnił się wobec wkraczających Sowietów i komunistycznych grup inicjatywnych, pozostając w głębokiej konspiracji. Żołnierze podziemia znaleźli się w bardzo trudnej sytuacji. Wielu z nich stanęło przed dylematem, czy kontynuować walkę o pełną suwerenność kraju, czy włączyć się w jego pokojową odbudowę, ale już pod hegemonią komunistów. Wielu z nich od razu znalazło się także w zainteresowaniu komunistycznych służb bezpieczeństwa.

Podziemie w samym Jarocinie, z uwagi na znajdujący się w mieście PUBP, 100-osobowy posterunek Milicji Obywatelskiej, 4. Pułk Czołgów Ciężkich, a także słabość rozbitej jeszcze przez Gestapo w 1944 r. lokalnej AK, w omawianym okre-

pierwszym burmistrzem miasta. Funkcję tę pełnił do 1951 r. Zmarł 11 X 1978 r. w Jarocinie. Zob. A. Gogulski, *Jak komunista został burmistrzem Jarocina*, „Gazeta Jarocińska” 2016, nr 11, s. 11.

⁹ Wiktor Bigos ur. 23 III 1908 r., s. Władysława i Heleny, nauczyciel, wiceburmistrz Jarocina. W okresie II RP był nauczycielem w Szkole Powszechnej im. Konarskiego w Jarocinie. Po wkroczeniu wojsk Armii Czerwonej do Jarocina został wybranym wiceburmistrzem miasta i włączył się w życie polityczne, pełniąc także wiele innych funkcji. M. in. był członkiem Miejskiej Rady Narodowej i przewodniczącym Zarządu Powiatowego Związku Nauczycielstwa Polskiego, a także przez cały okres powojenny kierownikiem Szkoły Podstawowej nr 1 w Jarocinie. Zmarł 5 VI 1949 r. w Poznaniu. J. Grała, *Bigos Wiktor*, [w:] *Jarociński Słownik Biograficzny...*, dz. cyt., s. 14.

¹⁰ S. Nawrocki, *Początki władzy ludowej w Wielkopolsce. Materiały źródłowe z wielkopolskich archiwów państwowych*, Warszawa 1976, s. 27-28.

¹¹ APP, Starostwo Powiatowe w Jarocinie, sygn. 52, k. 1.

sie było w głębokiej defensywie. Nie oznacza to jednak, że władza komunistyczna z łatwością poradziła sobie z ujarzmieniem lokalnego społeczeństwa. Inaczej sytuacja wyglądała na terenie powiatu, gdzie realną władzę miało podziemie niepodległościowe, a to komuniści byli w defensywie. Działo tu kilka bardzo aktywnych oddziałów podziemia m.in. kpt. Jana Kempieńskiego „Błyska”, Gedymina Rogińskiego „Dzielnego”, czy Zygmunta Borostowskiego „Bory”. To z nimi podjęli walkę funkcjonariusze PUBP w Jarocinie, angażując do tego jednostki wojska i milicji.

Pierwsze półrocze 1945 r. w Wielkopolsce było czasem ogólnego wyczekiwania. Wraz z zakończeniem II wojny światowej okazało się jednak, że sytuacja polityczna Polski nie ulega poprawie. W kraju rządili i umacniali się komuniści, terror siał NKWD i Urząd Bezpieczeństwa. Widząc to uświadomiono do tej pory poakowska wielkopolska konspiracja, zaczęła odbudowywać swoje podziemne struktury. Jej głównym zadaniem miała być samoobrona.

2. Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” Obwód Jarocin

Największą regionalną organizacją antykomunistyczną w Wielkopolsce była założona 10 V 1945 r. WSGO „Warta”. Była to organizacja o charakterze wojskowym, wzorująca się na tradycjach rozwiązanego AK. Jej organizatorem i przywódcą został ostatni dowódca Poznańskiego Okręgu AK ppłk Andrzej Rzewuski ps. „Hańcza”. Była to jego oddolna inicjatywa, którą realizował od początku 1945 r., krótko po rozwiązaniu 19 stycznia przez gen. Leopolda Okulickiego ps. „Niedźwiadek” AK. Głównym celem „Warty” była koordynacja działań podejmowanych przez byłych i nie ujawnionych żołnierzy AK oraz powstających spontanicznie, antykomunistycznych leśnych oddziałów zbrojnych¹². Było to wykonanie testamentu gen. Okulickiego, który wydając styczniowy rozkaz o rozwiązaniu AK, jednocześnie nakazał byłym żołnierzom zachowanie sztabów i broni. Działalność „Warty” obejmowała swoim zasięgiem prawie cały obszar przedwojennego województwa poznańskiego, a sama organizacja liczyła kilka tysięcy członków.

WSGO „Warta” została zbudowana na nieujawnionych wielkopolskich strukturach AK, które w okresie okupacji niemieckiej poniosły poważne straty¹³. W latach 1943-1944 Poznański Okręg AK został praktycznie rozbitý przez Gestapo, a wielu polskich oficerów i żołnierzy aresztowano, wywożąc ich do obozów koncentracyjnych.

¹² A. Łuczak, *Podziemie niepodległościowe w Wielkopolsce 1945-1956. Próba charakterystyki*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 20.

¹³ W połowie 1943 r. AK stała się największą organizacją konspiracyjną w Wielkopolsce skupiając 10 000 żołnierzy.

nych lub mordując. Dotyczyło to także konspiratorów z terenu powiatu jarocińskiego¹⁴. W zaistniałej sytuacji Komenda Główna AK postanowiła zerwać łączność z Okręgiem Poznańskim AK. Próby nawiązania ponownego kontaktu rozpoczęto dopiero po upadku Powstania Warszawskiego, kiedy komendantem Obszaru Zachodniego AK został ppłk Jan Szczurek-Cergowski ps. „Sławbor”¹⁵.

W okresie okupacji niemieckiej poznański Okręg AK dzielił się na inspektoraty rejonowe, a te na obwody¹⁶. Pod koniec wojny jednym z najsilniejszych ośrodków niepodległościowych był Inspektorat Ostrowski, który podlegał bezpośrednio „Hańczy”. W jego skład wchodziła komenda obwodu Jarocin z siedzibą postoju w Pleszewie. Siła ostrowskiej i jarocińskiej konspiracji była wypadkową kilku ważnych czynników. Głównym z nich była posiadana przez organizację broń, którą uzyskano głównie dzięki alianckim zrztom lotniczym. Akcja nosiła kryptonim „Riposta”. W okresie od sierpnia 1943 r. do lipca 1944 r. z alianckich lotnisk miano wykonać 400-500 lotów do okupowanego kraju. W nocy 15 IX 1943 r., o godz. 0.30 dokonano zrzutu broni na placówkę „Groch I”, gdzie odbiorem przesyłki kierował komendant obwodu AK Jarocin kpt. Brunon Nikoleizig ps. „Adam”¹⁷. Samolot Halifax pilotowany przez Zygmunta Zbuckiego szczęśliwie wrócił do Tempsford.

¹⁴ Przez cały okres okupacji niemieckiej dochodziło do aresztowań na terenie Jarocina i okolic. W większości głównym ich powodem była przynależność do podziemia niepodległościowego. Największe jednak nasilenie aresztowań nastąpiło w latach 1942-1944, kiedy do więzień trafiło ponad 90 członków jarocińskiego ruchu oporu, głównie członków AK. T. Cieślak, *Placówka Gestapo w Jarocinie w latach 1940-1942*, „Zapiski Jarocińskie” 2018, nr 1, s. 7-38.

¹⁵ Jan Szczurek-Cergowski ps. „Sławbor”, „Cios”, „Grom” ur. 22 XII 1897 r. w Cergowie, s. Jana. Oficer WP, odznaczony Orderem Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Walecznym i Złotym Krzyżem Zasługi. Komendant Okręgu Warszawskiego Narodowej Organizacji Wojskowej, następnie szef wydziału artylerii Komendy Głównej AK. Od lutego 1945 r. Komendant Obszaru Zachodniego AK, a następnie Delegatury Sił Zbrojnych na Kraj. Od września 1945 r. komendant Obszaru Zachodniego organizacji WiN. Aresztowany przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu 23 XI 1945 r. Skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie 3 II 1947 r. na 7 lat pozbawienia wolności, decyzją Bolesława Bieruta z 5 II 1947 r. ułaskawiony. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej cyt.: AIPN), sygn. 0185/103, Opracowanie Nr 103, nazwa organizacji: Wolność i Niezawisłość – Komenda Obszaru Zachodniego, dowódca: Adam Lazarowicz, ps. Klamra, Kleszcz, Zygmunt, okres działalności: grudzień 1946-grudzień 1947 [II okres], obszar działalności: woj. Wrocław, Poznań, Gdańsk, Bydgoszcz, Kwestionariusz osobowy Jana Szczurka-Cergowskiego, k. 34, sygn. 0203/2281, Materiały operacyjne dot.: Jan Szczurek-Cergowski, imię ojca: Jan, ur. 22-12-1897 r.

¹⁶ T. Cieślak, A. Pietrowicz, *Wielkopolska, terror i opór pod okupacją niemiecką 1939-1945*, Warszawa-Poznań 2023, s. 24-25.

¹⁷ Brunon Nikoleizig ps. „Adam” ur. 2 IX 1904 r. w Duisburgu-Hamborn, s. Johanna. Żołnierz WP, pracownik Kolejki Dojazdowej w Pleszewie. W okresie okupacji niemieckiej żołnierz AK, w styczniu 1942 r. zastępca komendanta ZWZ-AK na obwód Jarocin, od sierpnia 1942 r. komendant tego obwodu. Od kwietnia do października 1944 r. pełnił funkcję szefa Inspektoratu Rejonowego AK w Krotoszynie, następnie nowopowstałego Inspektoratu Rejonowego AK „Jezioro” (Jarocin-Pleszew). Zastępca komendanta Poznańskiego Okręgu AK. Zastrzelony przez żołnie-

Placówka znajdowała się w rejonie wsi Tursko nad Prosną i organizowana była siłami komórki AK w Gołuchowie. 15/16 października tego samego roku dokonano kolejnego zrzutu, tym razem w Grabie na placówkę „Fasola”. Zastępca komendanta obwodu AK Jarocin por. Franciszek Łaniewski ps. „Grzegorz” w wyniku zrzutu przejął na niej wraz z podległymi sobie żołnierzami 600 kg materiału saperskiego, który został ukryty i nie wpadł w ręce Niemców. Broń i materiały wybuchowe zostały przekazane Inspektoratowi Rejonowemu w Ostrowie¹⁸. Niestety wysokie straty osobowe, które poniósł w wyniku innych akcji zrzutowych Okręg Poznański, spowodował ich zaprzestanie¹⁹.

Komenda obwodu Jarocin znajdowała się w Pleszewie i to ona odegrała zasadniczą rolę w organizacji komórek WSGO „Warta” na tym obszarze²⁰. Pod koniec stycznia 1945 r. do Poznania przyjechał wspomniany ppłk Andrzej Rzewuski ps. „Hańcza”. Zamieszkał przy ul. Dworkowej 9 pod nazwiskiem Jan Kłos²¹. W tym czasie nawiązał pierwsze kontakty z przedstawicielami Inspektoratu AK w Ostrowie m.in. z Czesławem Mockiem ps. „Spirytus”²². Te kontakty i praca organizacyjna, którą „Hańcza” wykonał wiosną 1945 r. zaowocowała ogłoszeniem przez niego rozkazu nr 1 z 10 V 1945 r., w którym powołał do życia WSGO „Warta”. W tym samym miesiącu „Hańcza” przyjechał do Pleszewa i zaproponował kierownictwu nieujawnionego Obwodu AK Jarocin z siedzibą w Pleszewie, wstąpienie do nowej organizacji. W spotkaniu wzięli udział: sierż. Roman Baraniak²³, st. sierż.

rzy niemieckich 21 I 1945 r. w Pleszewie w wyniku nieudanej akcji podziemia. T. Cieślak, *Kpt. Brunon Maksymilian Nikoleizig...*, dz. cyt., s. 83-86.

¹⁸ Tamże, s. 84.

¹⁹ Szerzej zob. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (dalej cyt.: AIPN Po), sygn. 1289/152, Marian Woźniak „Zaopatrzeniowe zrzuty lotnicze dla Poznańskiego Okręgu Armii Krajowej w 1943 roku. W 50 rocznicę operacji” (maszynopis).

²⁰ Szerzej zob. M. Grześniński, *Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” Obwód Jarocin m.p. Pleszew*, „Rocznik Pleszewski 2012”, Pleszew 2013, s. 94-105.

²¹ Podczas rozbiórki willi przy ul. Dworkowej 9 w Poznaniu w 1982 r. przypadkowo znaleziono duży magazyn broni. Jak się okazało należał do Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”. K. M. Kaźmierczak, *Tajemnica konspiracyjnego magazynu*, „Biuletyn IPN”, 2011, nr 5-6, s. 140-146.

²² Czesław Mocek ps. „Spirytus” ur. 2 VI 1917 r. w Koźmińcu, s. Stanisława, nauczyciel, uczestnik kampanii polskiej 1939 r., w szeregach 70. PP z Pleszewa i SGO „Polesie”, żołnierz Inspektoratu Rejonowego AK w Ostrowie Wielkopolskim, od czerwca 1945 r. komendant placówki WSGO „Warta” w Dobrzycy, zastrzelony 21 VIII 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Ostrowie. A. Pietrowicz, *Gdy zabrakło koordynacji... Życie i śmierć jednego z wielkopolskich wyklętych*, „Biuletyn IPN”, 2011, nr 5-6, s. 177-181.

²³ Roman Baraniak ps. „Czechowicz” ur. 28 XII 1894 r. w Mosinie, s. Wacława, podoficer WP, st. sierż. 70. PP w Pleszewie, uczestnik kampanii polskiej 1939 r., w niewoli niemieckiej do 1940 r., od 1945 r. pracownik Zarządu Miejskiego w Pleszewie, 7 XII 1945 r. aresztowany przez PUBP w Jarocinie, 15 V 1946 r. skazany na 8 lat więzienia, zwolniony 31 XII 1949 r.

Jan Holka²⁴ i st. sierż. Franciszek Sitarz²⁵. Zakończyło się ono utworzeniem struktur „Warty” na terenie Pleszewa i okolic. Komendantem obwodu został R. Baraniak, który przybrał pseudonim „Czechowicz”, szefem wywiadu obrano J. Holkę ps. „Wojciechowski”, a F. Sitarz ps. „Frankowski” miał zająć się sprawami organizacyjnymi. Wszystko wskazuje na to, że do organizacji został również zwerbowany Jan Barański²⁶, pełniący wówczas funkcję burmistrza Pleszewa. Miał on w „Warcie” odpowiadać za sprawy administracyjne²⁷.

Głównym celem ich działalności miało być odtworzenie struktur rozwiązanej AK. Udało się to tylko częściowo, w Pleszewie, Żegocinie²⁸ i Gołuchowie²⁹. Obwód liczył ok. 100 ludzi. W założeniu siedzibami obwodów miały być miasta powiatowe.

²⁴ Jan Holka ps. „Wojciechowski” ur. 13 XII 1901 r. w Szczuczynie powiat Szamotuły, s. Szczepana, żołnierz WP, uczestnik kampanii polskiej 1939 r. Podczas okupacji niemieckiej członek AK, od 1945 r. wiceburmistrz Pleszewa, 7 XII 1945 r. aresztowany przez funkcjonariuszy PUBP w Jarocinie i 15 V 1946 r. skazany przez WSR w Poznaniu na 8 lat więzienia. Zwolniony 31 XII 1949 r. AIPN Po, sygn. 08/539 t. 1-2, Sprawa ewidencyjno-obserwacyjna dot. Holka Jan, imię ojca: Szczepan, ur. 13-12-1901 r. Kontrola operacyjna byłego zastępcy burmistrza Pleszewa, który był jednocześnie zastępcą komendanta obwodu i szefem wywiadu organizacji WSGO „Warta”.

²⁵ Franciszek Sitarz ps. „Frankowski” ur. 17 XI 1900 r. w Nowej Wsi, powiat Krotoszyn, s. Jana. W latach 1920-1939 podoficer WP w stopniu sierż., uczestnik kampanii polskiej 1939 r., trafił do niemieckiej niewoli. Po wyjściu z niej powrócił do Kowalewa i w listopadzie 1939 r. założył organizację konspiracyjną. Od 1945 r. pracownik Zarządu Miejskiego w Pleszewie, 31 XII 1945 r. aresztowany przez PUBP w Jarocinie, 15 V 1946 r. skazany przez WSR w Poznaniu na 5 lat więzienia. Tamże, sygn. 0186/1919, Sprawa ewidencyjno-obserwacyjna dot. Sitarz Franciszek, imię ojca: Jan, ur. 17-11-1900 r. Kontrola operacyjna figuranta, który w czasie okupacji należał do AK, a po wojnie od maja do grudnia 1945 r. należał do organizacji WSGO „Warta” na terenie Pleszewa, pełniąc funkcję Komendanta Rejonu.

²⁶ Tamże, sygn. 04/7, Akta śledcze w sprawie podejrzenia o przynależność do oddziałów Armii Krajowej oraz utrzymywanie kontaktów z członkami Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochrony „Warta”, prowadzonemu przeciwko: Barański Jan, imię ojca: Michał, ur. 11-08-1912 r., tj. podejrzanemu o popełnienie przestępstwa z art. 1 dekretu PKWN z 30 października 1944 r., Protokół rewizji osobistej, Poznań, 31.XII.1945 r., k. 9.

²⁷ Tamże, sygn. 75/145, Akta w sprawie karnej p-ko: Baraniak Roman, imię ojca: Wacław, ur. 28-12-1894 r., Holka Jan, imię ojca: Szczepan, ur. 13-12-1901 r., Sitarz/Sitaz Franciszek, imię ojca: Jan, ur. 17-11-1900 r. oraz Książkiewicz Stefan, imię ojca: Walenty, ur. 18-08-1894/28-08-1894 r., tj. oskarżonym z art. 1 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa [o przynależność do organizacji „Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochrony „Warta”], Protokół przesłuchania Romana Baraniaka, Poznań, 4 I 1946 r., k. 31-32.

²⁸ Dowódcą placówki był Henryk Paprocki ps. „Paproć” ur. 2 III 1920 r. w Żbikach powiat Jarocin, s. Józefa. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku, sygn. 00118/346, Oświadczenie z ujawnienia przynależności do WSGO „Warta”. W lipcu 1945 r. przystąpiła do organizacji Marta Reich, która miała werbować młode dziewczyny do komórki wywiadu, aby rozpracowywały i śledziły działania funkcjonariuszy UB i MO.

²⁹ Komendantem placówki był Ludwik Lewandowski ps. „Kaźmierski”. AIPN Po, sygn. 003/358 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochrony „Warta” działającego na terenie województwa poznańskiego (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrów Wielkopolski,

Wyjątkiem był powiat jarociński, gdzie komenda mieściła się w Pleszewie, a nie jak pierwotnie zakładano w Jarocinie. W obwodzie jarocińskim przechowywane były 2 odbiorniki pochodzące z pracy konspiracyjnej w okresie okupacji niemieckiej. Zostały one we wrześniu 1945 r. zabrane przez Sylwestra Goślińskiego ps. „Wolski”³⁰ do sztabu w Poznaniu. Docelowo miały być przeznaczone dla organizacji Wolność i Niezawisłość³¹.

Baraniak wielokrotnie spotykał się u siebie w domu w Pleszewie przy ul. Stefana Batorego 8/1 z „Hańczą”. Omawiali głównie sprawy organizacyjne. Świadczy to o wysokiej pozycji kierownictwa Obwodu WSGO „Warta” w Jarocinie. Co charakterystyczne, Baraniak był podobnie jak „Hańcza” przeciwny podejmowanym przez podziemie na swoim terenie akcjom zbrojnym. Według niego groziło to dekonspiracją i hamowało akcję werbunkową. Wzmoczona aktywność oddziałów zbrojnych naturalnie ściągała w teren grupy operacyjne UB i MO. Jednoznacznie sprzeciwiał się akcjom podejmowanym przez kpt. Jana Kempńskiego „Błyska” i naciskał wielokrotnie na „Hańczę”, także pisemnie, by wycofał „Błyska” ze swojego rejonu³².

Daleko idąca ostrożność wykazywana przez Baraniaka nie pomogła w uniknięciu dekonspiracji „Warty”. Pierwsze meldunki operacyjne o istnieniu tej organizacji w Wielkopolsce zaczęły docierać do sowieckich i polskich organów bezpieczeństwa już w maju 1945 r. Mimo formalnego rozwiązania WSGO „Warta” przez „Hańczę”,

Jarocin, Kępno, Krotoszyn), Informacja dot. posiadanych materiałów na członków AK przez tut. Delegaturę, 9 III 1946 r., Pleszew, k. 89.

³⁰ Sylwester Gośliński ps. „Wolski” ur. 28 XI 1899 r. w Poznaniu, s. Ignacego, oficer zawodowy WP, podczas okupacji niemieckiej przebywał na terenie GG. Od maja 1945 r. szef sztabu WSGO „Warta” i jednocześnie szef sztabu Okręgu Poznańskiego Delegatury Sił Zbrojnych w Poznaniu. Od października 1945 r. prezes organizacji WiN na województwo poznańskie. W momencie dokonywania przez UB aresztowań członków WSGO „Warta” uciekł do Wielkiej Brytanii. Tamże, sygn. 08/303 t. 1, Sprawa agenturalno-poszukiwawcza dot. Gośliński Sylwester, imię ojca: Ignacy, ur. 28-11-1899 r. Figurant był szefem sztabu częstochowskiego okręgu AK, następnie WSGO „Warty” oraz organizatorem i prezesem poznańskiego okręgu WiN, sygn. 05/251, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 103 pt. „Nielegalna organizacja Stowarzyszenie Wolność i Niezawisłość. Poznań”. Opracował kpt. rez. MO K. Nowacki, s. 21-22.

³¹ Szerzej o strukturze WSGO „Warta” zob. Tamże, sygn. 003/355 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „WSGO Warta” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego „WSGO Warta” działającego na terenie województwa poznańskiego (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań); AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70, nazwa organizacji: Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” – Delegatura Sił Zbrojnych Inspektorat III Ostrowski-krypt. „Szamotyły”, dowódca: Stefan Baranowski, ps. Małek; Marian Sobczak, ps. Florianowicz (od poł. września 1945), okres działalności: maj-listopad 1945, obszar działalności: powiat Ostrów, Jarocin, Krotoszyn, Kępno, m. Ostrów Wielkopolski, k. 93.

³² AIPN Po, sygn. 04/72, Akta śledcze w sprawie podejrzenia o przynależność do oddziałów Armii Krajowej..., dz. cyt., Protokół przesłuchania podejrzanego Romana Baraniaka z 21 XII 1945 r., k. 27.

w grudniu 1945 r. doszło do aresztowań, w wyniku których większość kierownictwa Rejonu Ostrów tej organizacji trafiła do komunistycznych więzień³³. Zatrzymania członków Obwodu Jarocin UB rozpoczęło już 7 XII 1945 r. Aresztowano wówczas Romana Baraniaka i Jana Holkę i przewieziono ich do Ostrowa celem prowadzenia dalszego śledztwa. 31 grudnia funkcjonariusze UB dokonali kolejnych aresztowań w Pleszewie. Tym razem rozbito sztab obwodu. Do więzienia trafili Jan Barański, ówczesny burmistrz miasta, według UB pierwszy komendant obwodu, Franciszek Sitarz, Stefan Książkiewicz komendant MO w Pleszewie i Wacław Lewandowski, naczelnik poczty w Gołuchowie³⁴. Jana Barańskiego przekazano do Sekcji II Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu. Tym sposobem rozbito całą strukturę WSGO „Warta” Obwodu Jarocin, ale nie ujawniono wszystkich jej członków³⁵.

W odniesieniu do Barańskiego funkcjonariuszom WUBP prowadzącym śledztwo, zależało na udowodnieniu tezy, że był on członkiem WSGO „Warta”, a tym samym możliwe będzie usunięcie go ze stanowiska burmistrza i skazanie na wieloletnie więzienie. Mimo kilku podejmowanych prób powyższego oskarżenia nie udało się bezpiecie udowodnić i 25 IV 1946 r. Zenon Kuzupa oficer śledczy w WUBP w Poznaniu został zmuszony zakończyć śledztwo. Nakazał również zwolnienie Barańskiego z aresztu. W uzasadnieniu o zamknięciu śledztwa zanotował: *podejrzany został aresztowany 31.12.1945 r. o przynależność do organizacji podziemnej AK. Po zbadaniu całokształtu sprawy okazało że sprawa p-ko podejrzanemu nie posiada oparcia o żaden stan faktyczny i nie posiada też żadnego dowodu rzeczowego. Podejrzany aresztowany został tylko na podstawie tego, że był bliskim znajomym i utrzymywał bliższe stosunki koleżeńskie z osobami przeciwko którym sporządzono akt oskarżenia o przynależność do organizacji WSGO „Warta”. Skoro zaś przeciwko podejrzanemu nie zebrano istotnych dowodów i oskarżeni nie obciążają podejrzanego w swych zeznaniach wobec tego należało sprawę umorzyć*³⁶.

³³ Tamże, sygn. 003/358 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt., Raport o wszczęciu rozpracowania obiektowego krypt. „Merkur”, 18 I 1951 r., k. 67. Zob. A. Łuczak, *Rozpracowanie Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2004, nr 1, s. 61-80.

³⁴ AIPN Po, sygn. 0186/1919, Sprawa ewidencyjno-obszernyjna dot. Sitarz Franciszek..., dz. cyt., Raport PUBP w Jarocinie za okres od dnia 27 XII 1945 r.-7 I 1946 r., k. 31-32.

³⁵ Po aresztowaniu i śledztwie członkowie kierownictwa obwodu zostali postawieni przed komunistycznym sądem. Tamże, sygn. 75/145, Akta w sprawie karnej p-ko: Baraniak Roman..., dz. cyt.

³⁶ Tamże, sygn. 04/7, Akta śledcze w sprawie podejrzenia o przynależność do oddziałów Armii Krajowej..., dz. cyt., Postanowienie o umorzeniu sprawy, Poznań, 25.4.1946 r., k. 37.

3. Oddział pod dowództwem kpt. Jana Kempńskiego ps. „Błysk”

Aktywnym oddziałem podziemia niepodległościowego, operującym na terenie powiatu jarocińskiego w 1945 r. był zmotoryzowany oddział lotny pod dowództwem kpt. Jana Kempńskiego ps. „Błysk”. Działiał on od sierpnia do listopada 1945 r. na terenie południowo-wschodniej części województwa poznańskiego, w tym także na terenie powiatu jarocińskiego, głównie w okolicach Pleszewa. Był zbrojną ochroną Inspektoratu Ostrowskiego i jednym z co najmniej 7 oddziałów partyzanckich podporządkowanych dowództwu WSGO „Warta” z siedzibą w Poznaniu³⁷.

Dowódca oddziału, kpt. Jan Kempński, był jedną z barwniejszych postaci wielkopolskiego podziemia niepodległościowego. Z jednej strony współcześni zapamiętali go jako charyzmatycznego i odważnego dowódcę partyzanckiego, mającego powszechne poparcie społeczne, z drugiej młodego oficera nie zawsze podporządkowującego się konspiracyjnym władzom zwierzchnim w Poznaniu. Trudna powojenna rzeczywistość wymagała dużej ostrożności, jednak nie zawsze ideały walki zbrojnej, jakie przyświecały młodym dowódcom partyzanckim takim jak „Błysk”, podzielali przełożeni wyższego szczebla. Tak było również w tym przypadku, kiedy wbrew wyraźnym rozkazom dowództwa WSGO „Warta”, nie wyłączając samego Rzewuskiego, Jan Kempński kontynuował przeprowadzanie spektakularnych akcji zbrojnych wymierzonych przeciwko komunistycznej władzy. Na ten temat ukazała się dość bogata literatura³⁸.

W okresie okupacji niemieckiej, do czasu przyjazdu na teren powiatu ostrowskiego, Kempński podlegał komendantowi obwodu AK Włodawa płk. Bolesławowi Flisiukowi ps. „Jarema”³⁹. Dzięki walce z Niemcami w szeregach oddziału „Jaremy”⁴⁰, który był jednym z większych zgrupowań partyzanckich w skali całego Okręgu

³⁷ A. Łuczak, *Podziemie niepodległościowe...*, dz. cyt., s. 24.

³⁸ T. Cieślak, *Kształtowanie się „władzy ludowej” na terenie powiatu jarocińskiego w latach 1945-1947*, Poznań 2012, (praca magisterska); tenże, *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne na terenie powiatu jarocińskiego w latach 1945-1950*, „Zapiski Jarocińskie”, 2013, nr 3-4, s. 7-51; T. Cieślak, M. Grzesiński, *Kpt. Jan Kempński vel Nowak „Błysk” – wielkopolski żołnierz niezłomny*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna...*, dz. cyt., s. 141-192; T. Cieślak, *Wielkopolski Wyklęty. Jan Kempński „Błysk”*, „Biuletyn IPN”, 2020, nr 3, s. 32-41; M. Kamiński, „Wojna domowa” w Wielkopolsce 1945-1947, Poznań 1998 (praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Karola Olejnika na UAM); K. Gozdowski, *Wielkopolski ataman*, „Karta”, 1993, nr 10, s. 76-108; S. Haszyńska, *Leśni z rejonu ostrowskiego*, „Kronika Wielkopolski”, 2009, nr 1, s. 23-43; też, *Konspiracja i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1949. Powstanie, rozwój i rozbięcie przez aparat bezpieczeństwa*, Poznań 2015 (praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Stanisława Jankowiaka na UAM); B. Sadłowska, *Zapomniany bohater*, „Gazeta Poznańska”, 2006, nr 3-4, s. 9; M. Grzesiński, „Błysk”, [w:] *Dla Niepodległej. Żołnierze Wyklęci 1944-1963*, red. Dariusz Piotr Kucharski, Rafał Sierchula, Poznań 2015, s. 46-48.

³⁹ Szerzej zob. T. Cieślak, M. Grzesiński, dz. cyt., s. 142-152.

⁴⁰ Oddział „Jaremy” wchodził w skład odtworzonego 7. PP i liczył około 350 ludzi podzielonych na 3 kompanie.

Lubelskiego AK, zdobył niezbędne doświadczenie wojskowe. Z czasem awansował, by w połowie 1944 r. na czele własnej grupy bojowej wziąć udział w akcji „Burza”. Do pierwszego kontaktu jego grupy z czołówkami wojsk sowieckich doszło 18 VII 1944 r. w okolicach Parczewa. Zakończyła się ona przymusowym złożeniem broni przez partyzantów „Błyska” i rozwiązaniem oddziału.

Późniejsze miesiące przyniosły okupację „Polski Lubelskiej” przez Armię Czerwoną i NKWD, których żołnierze i funkcjonariusze dokonywali licznych zbrodni i gwałtów na ludności cywilnej. Było to głównym powodem ponownego zejścia do podziemia i podjęcia walki zbrojnej przez wielu, głównie młodych żołnierzy AK i Narodowych Sił Zbrojnych. Okazja dla „Błyska” na powrót do partyzantki nadarzyła się w październiku 1944 r. Wtedy swój oddział odtworzył mjr Mieczysław Pazderski ps. „Szary”. Nie podlegał on jednak przechodzącej trudności kadrowe AK, tylko przeszedł do NSZ. „Błysk” walczył z komunistami w szeregach tego zgrupowania praktycznie aż do jego rozbicia przez NKWD w czerwcu 1945 r. Służba pod rozkazami „Szarego” była decydująca dla jego przyszłej działalności antykomunistycznej na terenie Wielkopolski.

Po przybyciu Kempieńskiego latem 1945 r. do Jaskółek w powiecie ostrowskim, doszło w mieszkaniu Kazimierzy Grzymalskiej ps. „Anna”⁴¹ do jego spotkania z inspektorem Rejonu Ostrowskiego WSGO „Warta” por. Stefanem Baranowskim ps. „Małek”⁴², który po przeniesieniu „Błyska” na teren województwa poznańskiego, objął nad nim bezpośrednie dowództwo. Od tej pory Kempieński i jego tworzony oddział zbrojny podlegał bezpośrednio pod placówkę ostrowską WSGO „Warta” na terenie Wielkopolski⁴³.

Komenda Rejonu WSGO „Warta” znajdowała się w Raszkowie w powiecie ostrowskim, a jej komendantem był Marian Sobczak ps. „Florjanowicz”⁴⁴. Placówki, które bezpośrednio podlegały Kempieńskiemu na terenie powiatu jarocińskiego utworzono w Bronowie i Jedlcu⁴⁵. Placówka w Bronowie powstała we wrześniu 1945 r. W jej skład wchodził głównie byli członkowie AK. Uzbrojenie członków placówki

⁴¹ Kazimiera Grzymalska ps. „Anna” – szefowa wywiadu Inspektoratu WSGO „Warta” w Ostrowie.

⁴² AIPN Po, sygn. 003/676 t. 2, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera B, Kwestionariusz osobowy Stefana Baranowskiego ps. „Małek”, Poznań, 30 II 1979 r., k. 63. Stefan Baranowski korzystając z ustawy amnestyjnej ujawnił się 5 III 1947 r. w PUBP w Ostrowie Wielkopolskim.

⁴³ Tamże, sygn. 003/321 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk” dot. członków ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Jana Kempieńskiego pseudonim „Błysk” (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrów Wielkopolski), Protokół przesłuchania podejrzanego Jana Kempieńskiego false Jana Nowaka ps. „Błysk”, 13 I 1946 r., k. 4-6.

⁴⁴ APP, Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Poznaniu, sygn. 895, k. 1.

⁴⁵ Oprócz wymienionych „Błysk” posiadał również placówki w Moszczance, Glińnicy, Korytach-Korytnicy, Korytach-Ligocie i Dobrzycy.

składało się z 13 karabinów oraz kilku sztuk broni podręcznej⁴⁶. Prowadząc działania zbrojne, Kempiański korzystał z pomocy takich placówek.

Stopień zależności Jana Kempiańskiego od kierownictwa WSGO „Warta”, wraz z prowadzeniem przez niego coraz bardziej aktywnej działalności antykomunistycznej, systematycznie malał. W praktyce, pod koniec września 1945 r., był on już jedynie iluzoryczny. Wtedy zagrożony aresztowaniem przez komunistyczne służby por. Stefan Baranowski zaczął się ukrywać⁴⁷. Na ten właśnie okres przypada powstanie samodzielnego oddziału zmotoryzowanego kpt. „Błyska”. Składał się on wówczas z 2 plutonów. Pierwszym z nich dowodził ppor. NN ps. „Ali”⁴⁸, pełniąc jednocześnie funkcję dowódcy plutonu egzekucyjnego i zastępcy „Błyska”, drugim ppor. Czesław Rudak ps. „Gałązka”⁴⁹, który dołączył do oddziału wraz z grupą 16 dezertersów z 4. Dywizji Piechoty I. Armii WP⁵⁰. Razem oddział liczył około 35 żołnierzy stale pozostających pod bronią, których wspierało ponad 200 współpracowników i kilkudziesięciu członków placówek terenowych.

Uzbrojenie oddziału „Błyska” przedstawiało się następująco: 1 działko szturmowe kal. 27 mm oraz około 500 szt. amunicji do niego, 1 RKM fiński, 2 LKM, 2 automaty niemieckie, 3 automaty górskie, 27 karabinów typu PPSz-41, 1 pancer-

⁴⁶ AIPN Po, sygn. 003/321 t. 6, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza «Warta»”. Oddział pod dowództwem Jana Kempiańskiego ps. «Błysk». Część I. Opracował por. Józef Górecki, s. 26-27.

⁴⁷ Tamże, sygn. 003/676 t. 2, Kwestionariusze osobowe..., dz. cyt., Kwestionariusz osobowy Stefana Baranowskiego ps. „Małek”, Poznań 30 II 1979 r., k. 63.

⁴⁸ NN „Ali”. Miał pochodzić z Kraśnika w województwie lubelskim. Jego dowódcą z czasów okupacji niemieckiej miał być Aleksander Sarkisow „Szaruga”, który w 1945 r. na krótko objął funkcję komendanta miasta Łodzi. Kierownik PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. Edward Cyran twierdził natomiast, że „Ali” pochodził ze Starachowic i że podczas okupacji niemieckiej miał walczyć w województwie kieleckim w Batalionach Chłopskich pod pseudonimem „Burza”. Przesłuchiwany w 1946 r. Czesław Kawecki „Jeleń” zeznał natomiast, że „Ali” i „Marian” po rozbiściu oddziału pod Odolanowem wyjechali do Lublina. Po drodze mieli zatrzymać się ponownie w Łodzi. Tamże, sygn. 08/36, Sprawa ewidencyjno-obszernościowa dot. Józefiak Jan, imię ojca: Piotr, ur. 18-05-1922 r., podejrzanego o dezercję z WP w maju 1945 r., a następnie przynależność do WSGO „Warta”, Protokół przesłuchania podejrzanego – oskarżonego Jana Józefiaka, Ostrów Wlkp., 19 III 1947 r., k. 46, sygn. 003/321 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk” dot. członków ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Jana Kempiańskiego pseudonim „Błysk” (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrów Wielkopolski), Protokół przesłuchania Czesława Kaweckiego z dnia 4 II 1946 r., k. 121, Plan operacyjnych przedsięwzięć przeciwko bandzie „Błyska”, 5 XI 1945 r., k. 219.

⁴⁹ Czesław Rudak ps. „Gałązka” był dezerters z 11. PP 4. DP I. Armii WP. W późniejszym okresie uchwałą Rządu Tymczasowego z 26 V 1945 r., skład osobowy i sprzęt 4. DP posłużył do formowania wojsk Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, którego zadaniem była walka z niepodległościowym podziemiem. Podporucznik „Gałązka” po połączeniu się z oddziałem „Błyska” stał się faktycznie drugim jego zastępcą.

⁵⁰ Tamże, sygn. 003/321 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania podejrzanego Jana Kempiańskiego false Jana Nowaka ps. „Błysk”, 21 I 1946 r., k. 6.

faust, ok. 5000 sztuk amunicji do karabinów, 15 granatów zaczepnych, 18 pistoletów różnego typu, 20 rakietnic, 2 lornetki. Ppor. „Gałązka” posiadał także w lesie w okolicy wsi Kościelec magazyn broni, w którym znajdowało się ponadto 11 LKM, 1 trzylufowe działko przeciwlotnicze 18 mm, kilka skrzyń amunicji do karabinów. Oprócz tej broni, żołnierze Kempiańskiego mieli do dyspozycji arsenały zmagazynowane na poszczególnych placówkach, głównie w Bronowie, Raszkowie, Odolanowie oraz Glińnicy⁵¹. Było to około 20 granatów, 28 karabinów różnych typów, 10 automatów PPSz-41, 12 pistoletów, 1 RKM oraz kilka sztuk innej broni. Zdecydowana większość żołnierzy posiadała pełne umundurowanie WP.

W miesiącach sierpień-wrzesień Kempiański operował ze swoimi ludźmi głównie na terenie powiatu ostrowskiego i krotoszyńskiego. Jednak w nocy z 6/7 X 1945 r., w okolicach wsi Krzywosądów w powiecie jarocińskim, żołnierze „Błyska” zatrzymali samochód ciężarowy wiozący prowiant dla garnizonu MO w Jarocinie oraz długo wyczekiwany samochód osobowy przewożący 3 działaczy PPR z Ostrowa⁵². Byli to wracający ze spotkania partyjnego w Poznaniu: I sekretarz Komitetu Powiatowego PPR Franciszek Dziągwa, II sekretarz PPR Stanisław Starosławski oraz członek PPR Florian Stelmaszczyk⁵³. Samochodem kierował Florian Iwański⁵⁴. Pojazd zatrzymano, a po przesłuchaniu działacze PPR zostali rozstrzelani za przewożenie „kompromitujących” podziemie materiałów⁵⁵.

10 X 1945 r., w tym samym miejscu, żołnierze „Błyska” zatrzymali dwa z czterech jadących szosą samochodów ciężarowych firmy „Społem”. Bezpośrednim skutkiem tej akcji było poinformowanie o tym PUBP w Jarocinie i pośpieszne zorganizowanie grupy operacyjnej UB i WP. W jej skład wchodziło 15 funkcjonariuszy miejscowego UB i 10 żołnierzy ze stacjonującego w mieście 4. PCC. Z Jarocina wyruszyły 2 samochody: ciężarowy, na którym poruszali się żołnierze i funkcjonariusze oraz samochód osobowy z dowództwem grupy operacyjnej. Nie wszystko jednak

⁵¹ Tamże, sygn. 003/321 t. 4, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk” dot. członków ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Jana Kempiańskiego pseudonim „Błysk” (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrow Wielkopolski), Wyciąg z protokołu przesłuchania podejrzanego Franciszka Wieczorka, 6 IV 1946 r., k. 30.

⁵² Tamże, sygn. 003/321 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk...”, dz. cyt., k. 83, Protokół przesłuchania świadka Wacława Zimnego przez oficera śledczego Kazimierza Sikorskiego, 9 X 1945 r., k. 37; APP, Starostwo Powiatowe w Jarocinie, sygn. 52, k. 427.

⁵³ AIPN Po, sygn. 510/2 t. 3, Akta Prokuratora Sądu Okręgowego w Ostrowie Wielkopolskim w sprawie znalezienia zwłok nieznanego mężczyzny, Protokół oględzin zwłok, Ostrow 23 XII 1945, k. 23.

⁵⁴ Tamże, sygn. 05/5 t. 2, Karty na czyny przestępcze dokonane przez bandy i nielegalne organizacje w powiecie Jarocin 1945-1956, k. 50.

⁵⁵ Tamże, sygn. 003/321 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania świadka Wacława Zimnego przez oficera śledczego Kazimierza Sikorskiego, Jarocin 9 X 1945 r., k. 37.

tego dnia poszło zgodnie z wcześniejszym zakładanym w jarocińskiej bezpiece planem. Punktem docelowym obławy były okolice wsi Krzywosądów i Kuczków, tam gdzie ostatnio widziany był oddział „Błyska”.

Mieszana grupą operacyjną dowodzili por. Tadeusz Palak⁵⁶, kierownik PUBP w Jarocinie i ppor. Stanisław Przygodzki, zastępca dowódcy kompanii ds. polityczno-wychowawczych z 4. PCC z Jarocina, którzy jako pierwsi dojechali w okolice Kuczkowa. Osobowy samochód z Jarocina, który ich przywiózł, powrócił po spóźniającą się grupę operacyjną UB i WP. W tym czasie, z kierunku Poznania, nadjechał motocykl z 2 funkcjonariuszami śledczymi Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej z Poznania, którzy obiecali im pomoc. Podczas bezskutecznego czekania na ciągle spóźniającą się grupę operacyjną UB i WP z Jarocina, wszyscy razem postanowili udać się do administratora majątku w Kuczkowie Zdzisława Czerniaka i tam interweniować telefonicznie w sprawie szybszego jej przybycia⁵⁷. W tym czasie w zabudowaniach gorzelni czynności śledcze związane z porwaniem przez podziemie trzech członków PPR w nocy z 6 na 7 października przeprowadzał sierż. Kazimierz Sikorski⁵⁸, referent śledczy UB w Jarocinie⁵⁹. Przebywający w majątku nie wiedzieli, że w okolicach Pleszewa samochód ciężarowy, którym podróżowali żołnierze i funkcjonariusze grupy operacyjnej, uległ awarii i nie mógł na czas dotrzeć do Kuczkowa.

Tymczasem „Błysk” wykorzystując zgromadzone informacje wywiadowcze postanowił z całym oddziałem udać się do Kuczkowa. Dojeżdżając do gorzelni na 2 wcześniej zarekwirowanych samochodach ciężarowych firmy „Społem”, został

⁵⁶ Tadeusz Palak ps. „Sęp” ur. 4 VI 1922 r. w Sławinie powiat Lublin, s. Józefa, z zawodu mechanik samochodowy, w okresie okupacji niemieckiej podchorąży Batalionów Chłopskich, instruktor oddziału partyzanckiego Armii Ludowej pod nazwą I. Brygada im. Władysława Grzybowskiego, która operował w rejonie Wysocka. Od 16 IX 1944 r. funkcjonariusz UB Lublinie, później w Częstochowie. Od 2 X 1945 r. p.o. kierownika PUBP w Jarocinie. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie, sygn. 0357/1989, Kartoteka funkcjonariuszy KW MO/WUSW Lublin; AIPN Po, sygn. 158/580, Materiały dot. funkcjonariusz UB: Palak Tadeusz Jan, imię ojca: Józef, data urodzenia: 04-06-1922, sygn. 510/2 t. 3, Akta Prokuratora Sądu Okręgowego w Ostrowie Wielkopolskim..., dz. cyt.

⁵⁷ Zdzisław Czerniak i jego córka Jadwiga byli zaprzysiężonymi członkami WSGO „Warta” placówka w Gołuchowie.

⁵⁸ Kazimierz Sikorski ur. 24 VIII 1918 r. w m. Ludzisko, s. Ludwika, sierż. WP, uczestnik kampanii polskiej jako dowódca plutonu czołgów, walczył w obronie Warszawy. Według niektórych źródeł pierwszy powojenny komendant MO w Jarocinie. W lutym 1945 r. przeszedł do PUBP w Jarocinie jako oficer śledczy. AIPN Po, sygn. 06/303 t. 50/1, Pomoc materialna dla rodzin byłych funkcjonariuszy MO, UB oraz SB zmarłych w latach 1944-1959 w wyniku wykonywania obowiązków służbowych. Korespondencja, wykazy, Polegli funkcjonariusze, k. 215, sygn. 510/2 t. 3, Akta Prokuratora Sądu Okręgowego w Ostrowie Wielkopolskim..., dz. cyt.

⁵⁹ Tamże, sygn. 003/321 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., Meldunek specjalny, 11 X 1945 r., k. 150. Wtedy jeszcze nie wiedział, że 3 działacze PPR z Ostrowa Wielkopolskiego zostali rozstrzelani przez żołnierzy Jana Kempńskiego „Błyska”.

zatrzymany przez 2 funkcjonariuszy KWMO z Poznania⁶⁰. Milicjanci, a także ubrany po cywilnemu ppor. Przygodzki, bardzo szybko zostali otoczeni i rozbrojeni przez ludzi „Błyska”⁶¹. W trakcie rewizji przeprowadzonej w domu administratora majątku w Kuczkowie partyzanci por. „Alego” natrafili jeszcze na ukrywającego się kierownika PUBP w Jarocinie, a także sierż. Sikorskiego, pełniącego formalnie stanowisko zastępcy kierownika PUBP w Jarocinie⁶².

Po zabranii całej grupy na samochód ciężarowy i wstępnym przesłuchaniu przez „Błyska”, milicjanci z pionu kryminalnego i oficer WP zostali wypuszczeni na wolność na stacji kolejowej w Sośni, natomiast funkcjonariusze UB z Jarocina mieli mniej szczęścia i za swoją działalność oraz służbę w komunistycznych organach bezpieczeństwa zostali rozstrzelani w okolicznym lesie przez pluton egzekucyjny pod dowództwem „Alego”⁶³.

Po śmiałych październikowych akcjach skierowanych w komunistyczny aparat partyjny i lokalne siły bezpieczeństwa, których efektem była śmierć 3 ważnych działaczy PPR z Ostrowa Wielkopolskiego oraz 2 wysokich funkcjonariuszy PUBP w Jarocinie, oddział „Błyska” przeniósł się w okolice Cieszyna, by 22 X 1945 r. powrócić do Odolanowa. Tego dnia, pół kilometra za miastem, rozegrała się jedna z największych bitew podziemia niepodległościowego z siłami komunistycznymi w Wielkopolsce. W wyniku donosu i zaskoczenia, oddział „Błyska” został prawie całkowicie rozbity przez połączone siły 14. Pułku Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i stacjonującego w Kaliszu pododdziału 145. Pułku NKWD. Razem grupa operacyjna KBW i NKWD liczyła 60 funkcjonariuszy, mając prawie 2-krotną przewagę nad partyzantami⁶⁴. Po bitwie w ręce funkcjonariuszy KBW i NKWD wpadło działko kal. 27 mm,

⁶⁰ Tamże, sygn. 083/159, Banda „Błysk”, Meldunek, 15 X 1945 r., k. 125.

⁶¹ Tamże, sygn. 003/321 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania świadka Stefana Kwiatkowskiego, 12 X 1945 r., k. 103-105, sygn. 003/321 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania podejrzanego Jana Kempńskiego false Jana Nowaka ps. „Błysk”, 21 I 1946 r., k. 8.

⁶² Tamże, sygn. 05/127, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Krótka monografia powiatu Jarocin-Pleszew za lata 1945-1948”. Opracowali por. Józef Górecki, por. Wojciech Kałużny, k. 12; AIPN, sygn. 636/1772, Dziennik działań bojowych WBW województwa poznańskiego za rok 1945-46, Poznań, b.d, k. 12, sygn. 636/1753, Meldunek zwiadowczy nr 6, Poznań, 14 X 1945 r., k. 76.

⁶³ Zwłoki Palaka i Sikorskiego zostały przypadkowo odnalezione 11 II 1946 r. w lesie przy szosie Sośnie-Międzybórz na połowie drogi ze Sośni do Kociny. AIPN Po, sygn. 510/2 t. 3, Akta Prokuratora Sądu Okręgowego w Ostrowie Wielkopolskim..., dz. cyt., k. 1.

⁶⁴ W swoich wspomnieniach M. Cyran, w latach 1945-1947 kierownik PUBP w Ostrowie Wielkopolskim, o roli jaka odegrał 145. Pułk NKWD napisał: *Najbardziej jednak skutecznej pomocy w pracy udzielił Powiatowemu Urzędowi Bezpieczeństwa Oddział 145 pułku NKWD. Oficerowie i podoficerowie (...) całymi dniami i nocami przebywali na samochodach zawsze gotowi do wyjazdu i na każde wezwanie kierownika Urzędu, zabierając z sobą funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa wyjeżdżali w teren pościg za bandą. Przy ich pomocy,*

broń maszynowa w liczbie 4 RKM, 10 LKM, 11 kbk, 5 pistoletów, 9 granatów, 3300 sztuk amunicji, 51 pocisków, 54 magazynki do CKM i RKM, 3 magazynki do działka oraz wszystkie dokumenty sztabu⁶⁵.

Po rozbiciu oddziału pod Odolanowem, „Błysk” udał się jeszcze kilkakrotnie do Poznania na spotkania z „Hańczą”, któremu przekazał raport z dotychczasowych walk, po czym wyjechał na ziemie zachodnie RP. „Hańcza” wydał mu kolejny raz rozkazy rozwiązujące jego oddział zbrojny i jednocześnie całą WSGO „Wartę”. Całkowite zaprzestanie walki oddziału „Błysk” wyznaczył na 30 XI 1945 r. Było to zadośćuczynieniem naciskom Romana Baraniaka ps. „Czechowicz”, który od 2 miesięcy nalegał na wycofanie oddziału z powiatu jarocińskiego, z uwagi na postępującą dekonspirację oraz liczne aresztowania. Jak miało się okazać, było już za późno.

Kempiński pojawiał się jeszcze kilka razy w Poznaniu. Podczas jednej z takich wizyt został 17 XII 1945 r. na Moście Dworcowym zauważony przez jadącego samochodem służbowym Stefana Kwiatkowskiego, szefa IV Sekcji Operacyjnej Wydziału Śledczego KWMO. Kwiatkowski po otrzymaniu wsparcia z pobliskiej KWMO doprowadził w okolicach Parku Wilsona do jego aresztowania. Był on jednym z 2 oficerów MO, których oddział Kempieńskiego wypuścił na wolność po akcji w Kuczkowie⁶⁶. „Błysk” został wkrótce przekazany do WUBP w Poznaniu, którego funkcjonariusze rozpoczęli intensywne śledztwo.

Od 29 IV do 4 V 1946 r. w świetlicy KWMO, przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Poznaniu toczył się proces Jana Kempieńskiego „Błyska” oraz 24 współpracujących z nim osób⁶⁷. Jan Kempieński „Błysk”, jako jedyny z oskarżonych,

jako wybornych strzelców zlikwidowana została w jesieni 1945 r. 35 osobowa banda „Błyska” podczas ucieczki do lasu w okolicach Odolanowa pow. Ostrów Wlkp. Oddział 145 pułku NKWD był najbardziej oddanym Powiatowemu Urzędowi Bezpieczeństwa w Ostrowie Wlkp. AIPN Po, sygn. 003/321 t. 7, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza «Warta». Oddział pod dowództwem Jana Kempieńskiego ps. «Błysk»”. Część II. Opracował por. Józef Górecki, k. 24.

⁶⁵ Tamże, sygn. 003/321 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., Meldunek specjalny do Ministra Bezpieczeństwa Publicznego, 25 X 1945 r., k. 44.

⁶⁶ Tamże, sygn. 003/321 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania podejrzanego Jana Kempieńskiego false Jana Nowaka ps. „Błysk”, Poznań 31 I 1946 r., k. 13, Pismo Szefa Kryminalnej Służby Śledczej KW MO w Poznaniu kapitana Tomczaka do WUBP w Poznaniu, Poznań 17 XII 1945 r., k. 213.

⁶⁷ Zob. szerzej: tamże, sygn. 77/740, Kopia wyroku w sprawie karnej p-ko: Kempieński Jan, imię ojca: Władysław, ur. 04-02-1921 r. i innym, tj. oskarżonym z art. 1, art. 3 lit. 2 b i c, art. 4 § 1 a i 5 b, art. 7 i art. 9 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa oraz art. 118 § 2 w zw. z art. 115 § 1 i 2 kkWP [o przynależność do WSGO Warta, dokonywanie napadów oraz dezercję], Skład orzekający: przewodniczący mjr Szeliński Franciszek, sędzia WSR oraz sędziowie WSR: kpt. Jan Zaborowski i ppor. Edward Jęczyk.

został skazany na karę śmierci⁶⁸. Wyrok ogłoszono w 5 dniu procesu, 4 V 1946 r.⁶⁹. Kempieńskiego pozbawiono praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na zawsze oraz przepadek całego mienia na rzecz Skarbu Państwa⁷⁰. Wyrok na Janie Kempieńskim ps. „Błysk” wykonał 21 VI 1946 r. w Poznaniu ppor. UB Jan Młynarek⁷¹. Miejsce spoczynku ciała kpt. Kempieńskiego pozostaje do dziś nieznane⁷².

Po bitwie pod Odolanowem dowództwo nad resztkami oddziału „Błyska” przejął Marian Wasilewski ps. „Wilk”, który objął po śmierci Czesława Mocka ps. „Spirytus” funkcję komendanta placówki Dobrzyca powiat Krotoszyński⁷³. Oddział „Wilka” kontynuował niepodległościową działalność do stycznia 1946 r. Nadal opierał się na pomocy miejscowej ludności, która darzyła partyzantów niesłabnącym zaufaniem. Najlepszym tego przykładem była relacja, która połączyła Wasilewskiego i Melanię Patoka ps. „Muraś”. Narodziła się ona w sierpniu 1945 r. podczas wizyty „Wilka” w jej domu w Dobrzycy i zaowocowała wstąpieniem jej w grudniu 1945 r. do oddziału „Wilka”.

8 I 1946 r. „Wilk” podczas jednej z akcji został ranny. Partyzanci przetransportowali go na kwaterę u gospodarza M. Felisiaka we wsi Kucharki w powiecie jarocińskim. Towarzyszyła mu Melania. Nieoczekiwanie tydzień później kryjówka „Wilka” została zdradzona przez opiekującego się nim lekarza Małolepszego. Do pokoju, w którym leżał ranny Wasilewski, wtargnęli funkcjonariusze plutonu operacyjnego MO z Ostrowa Wielkopolskiego i oddali do niego kilka strzałów, które okazały się śmiertelne⁷⁴. W ręce funkcjonariuszy MO wpadła również opiekująca się nim już wówczas narzeczona, którą komunistyczny sąd w późniejszym procesie skazał na 6 lat pozbawienia wolności i utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres 3 lat⁷⁵.

⁶⁸ *Mordem i grabieżą budować chcieli „wielką Polskę”. Pierwszy dzień procesu bandy „Błyska”* „Głos Wielkopolski”, 1946, nr 117, s. 2.

⁶⁹ „Błysk” skazany na karę śmierci, „Głos Wielkopolski”, 1946, nr 122, s. 3.

⁷⁰ 22 IX 1994 r. Sąd Wojewódzki w Poznaniu wyrok na Jana Kempieńskiego uznał za nieważny.

⁷¹ AIPN Po, sygn. 084/1699, Akta personalne funkcjonariusz SB: Młynarek Jan, imię ojca: Ludwik, data urodzenia: 18-10-1921.

⁷² *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu 1946-1955*, red. Waldemar Handke, Rafał Leśkiewicz, Poznań 2006, s. 76-77.

⁷³ Marian Wasilewski ps. „Wilk” (1924-1946), żołnierz AK. 16 IV 1945 r. został aresztowany przez UB za przynależność do 3-osobowej siatki AK działającej w Poznaniu. 5 VIII 1945 r. zbiegł z aresztu śledczego w Poznaniu i wstąpił do oddziału „Błyska” obejmując komendę nad placówką WSGO „Warta” w Dobrzycy.

⁷⁴ *W walce z bandytyzmem* „Głos Wielkopolski”, 1946, nr 93, s. 5.

⁷⁵ APP, Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Poznaniu, sygn. 742, k. 5-10.

4. Oddział ppor. Zygmunta Borostowskiego ps. „Bora” i Kazimierza Szczepaniaka ps. „Borys”

Genezy oddziału należy szukać na terenie powiatu jarosławieckiego w województwie lwowskim. Pod koniec czerwca 1945 r. w miejscowości Obra Nowa koło Koźmina w powiecie krotoszyńskim pojawiło się 5 partyzantów, byłych członków Żandarmerii AK z rozbitego na terenie powiatu jarosławieckiego przez Ukraińską Armię Powstańczą oddziału Franciszka Dorosza ps. „Dąb”. Byli to: zastępca dowódcy pchor. Zygmunt Borostowski ps. „Bora”, Julian Nadolski ps. „Lis”, Konstanty Nasalski ps. „Kajtek”, Edward Ginty ps. „Robak” oraz Marian Szwarc ps. „Wicher”.

Od nazwiska nowego dowódcy grupa przyjęła nazwę oddział „Bora” i była najaktywniejszym ugrupowaniem partyzanckim walczącym z władzą komunistyczną na terenie powiatu krotoszyńskiego i jarocińskiego po zakończeniu II wojny światowej⁷⁶. Przyjazd członków AK z województwa lwowskiego do Wielkopolski był spowodowany represjami jakie spadały na żołnierzy tej organizacji ze strony wkraczających na wschodnie tereny polskie jednostek NKWD, a także polskich cywilnych i wojskowych organów bezpieczeństwa – UB i Informacji Wojskowej. Po przyjeździe w okolice Koźmina grupa „Borys” nawiązała kontakt z lokalną konspiracją i została podporządkowana lokalnej Komendzie Obwodu WSGO „Warta”. Do jesieni 1945 r. działała pod szyldem tej organizacji. Podejrzewa się, że tym który doprowadził do tego kontaktu był leśnik Zygmunt Tomczak.

W pierwszym okresie swojej działalności tj. od 15 VII 1945 r. do 26 V 1946 r., czyli do śmierci ppor. Borostowskiego w bitwie pod Benicami, partyzanci operowali głównie na terenie powiatu krotoszyńskiego, ale zdarzało się, że z sukcesem zapuszczali się także w akcjach zaopatrzeniowych do Witaszyc w powiecie jarocińskim, gdzie funkcjonowały duże zakłady przemysłowe: cukrownia i cegielnia. Tak było między innymi 2 I 1946 r., kiedy 8 członków oddziału rozbroiło straż ochrony cukrowni w Witaszycach, zdobywając 10 karabinów. Przebywającemu tam funkcjonariuszowi PUBP Jarocin Ludwikowi Drzazdze zabrano pistolet kal. 9 mm⁷⁷.

Kolejnej akcji na cukrownię w Witaszycach oddział dokonał w nocy 14 II 1946 r. o godz. 2.30. Tym razem 12 partyzantów obezwładniło 8 stróżów. Z kasy cukrowni zabrano ogromną, jak na ówczesne czasy, sumę pieniędzy 339 580 zł, które pod groźbą użycia broni wydali p.o. dyrektora cukrowni Marian Reszelski i kasjer Wacław Pluta. Po otrzymaniu gotówki, Borostowski pozostawił pokwitowanie z podpisem *Oddział Bora* i po wystrzeleniu czerwonej racy, żołnierze udali się

⁷⁶ Szerzej o początkach oddziału i działalności na terenie powiatu krotoszyńskiego zob. D. Szczepaniak, *Konspiracja antykomunistyczna w powiecie krotoszyńskim w latach 1945-1956*, Krotoszyn 2016, s. 41-51.

⁷⁷ APP, Starostwo Powiatowe w Jarocinie, sygn. 53, k. 31.

pieszo w kierunku Prus⁷⁸. Pościg grupy operacyjnej UB i MO z Jarocina nie przyniósł żadnych rezultatów.

Do Witaszyc oddział powrócił 16 V 1946 r. o godz. 2.00 w nocy, kiedy 8 żołnierzy pod dowództwem „Borysa” dokonało ataku tym razem na tamtejszą cegielnię. Oddział przybył z kierunku Zakrzewa, otoczył cegielnię i przyprowadził 2 stróżów oraz inżyniera i kasjera. Z kasy podjęto kolejny raz dużą sumę pieniędzy. Było to 99 700 zł. Pozostawiono pokwitowanie podpisane *komendant AK – Bora*. Zarządzony przez UB pościg kolejny raz nie przyniósł spodziewanych przez bezpiekę rezultatów. Brali w nim również żołnierze z 4. PCC z Jarocina⁷⁹. Akcje na te zakłady przemysłowe nie były przypadkowe, ponieważ część członków oddziału rekrutowała się z okolicznych wsi. Byli to: Wacław Hoderny ps. „Lew”,⁸⁰ Edward Dąbek ps. „Dąb”⁸¹ i Franciszek Przestacki ps. „Wrona”⁸².

Na terenie powiatu jarocińskiego ppor. Borostowski i jego ludzie prowadzili również bardziej spektakularne akcje niż tylko rajdy aprowizacyjne. W nocy z 31 I na 1 II 1946 r. oddział pod dowództwem Kazimierza Szczepaniaka ps. „Borys” w sile kilkudziesięciu żołnierzy opanował na kilka godzin Jaraczewo. Zajęto gmachy użyteczności publicznej i posterunek MO. O godz. 3.00 „Borys”, według sprawozdania milicjanta S. Kaźmierczaka, zadzwonił do PUBP w Jarocinie, zawiadamiając *go że posterunek MO w Jaraczewie został napadnięty przez AK i że ma natychmiast przyjechać czołgami, samolotami i autami, bo oni na nich czekają. Zabrali z posterunku 10 granatów ręcznych, 2 browningi, 2 lornetki (...)*⁸³.

⁷⁸ AIPN Po, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora” dot. ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Zygmunta Borostowskiego pseudonim „Bora” działającego na terenie pow. krotoszyńskiego (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Krotoszyn), Raport specjalny Kierownika PUBP w Jarocinie Stanisława Kruka do kierownika WUBP w Poznaniu, Jarocin 14 II 1946 r., k. 48, sygn. 06/123 t. 1, Meldunki sytuacyjne wchodzące za okres od 10-04-1946 do 10-05-1946, k. 242; APP, Starostwo Powiatowe w Jarocinie, sygn. 53, k. 142.

⁷⁹ APP, Starostwo Powiatowe w Jarocinie, sygn. 53, k. 440; AIPN Po, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Raport specjalny, 16 V 1946 r. k. 59.

⁸⁰ Wacław Hoderny ps. „Lew” ur. 10 IX 1924 r. w Witaszycach, szofer, dezter z WP. Wstąpił do oddziału 1 IV 1946 r. Brał udział w akcji na Cegielnię w Witaszycach. Został ujęty w wyniku bitwy pod Benicami w okolicy Starego Grodu 26 V 1946 r. Sądzony przez Wojskowy Sąd Okręgowy w Ostrowie Wielkopolskim i 5 VI 1946 r. skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 7 VI 1946 r. w Krotoszynie. Jego doczesne szczątki zostały najprawdopodobniej odnalezione przez IPN na terenie dawnego cmentarza ewangelickiego przy ul. Rawickiej w Krotoszynie w 2023 r. podczas prowadzonych prac poszukiwawczych. AIPN Po, sygn. 003/676 t. 8, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera H i I, Kwestionariusz osobowy Wacława Hodernego ps. „Lew”, k. 70.

⁸¹ Edward Dąbek ps. „Dąb” ur. 27 IX 1926 r. w Witaszycach.

⁸² Franciszek Przestacki ps. „Wrona” ur. 1 X 1922 r. w Woli Książęcej.

⁸³ APP, Starostwo Powiatowe w Jarocinie, sygn. 53, k. 138.

Posterunek MO w Jaraczewie został jeszcze raz zaatakowany przez oddział „Bory” 27 IV 1946 r. o godz. 23.00. W akcji wzięło udział ok. 30 partyzantów, którzy przyjechali na 4 konnych wozach z okolic Wojciechowa. Zatrzymali się na rozwidleniu dróg Wojciechowo-Borek i usilnie poszukiwali funkcjonariusza MO z Jaraczewa Maksymiliana Zielnika. Odnaleziono go w mieszkaniu w Jaraczewie i dotkliwie pobito. Zabrano mu broń (pistolet Parabellum), rzeczy osobiste i umundurowanie. Po tej akcji żołnierze „Bory” zabrali go ze sobą i wykorzystując jego obecność podstępem zdobyli posterunek MO w Jaraczewie, zabierając z niego sporą ilość amunicji i granatów. Po całej akcji oddział opuścił Jaraczewo. Pościg grupy operacyjnej UB i MO z Jarocina nie przyniósł bezpieczeństwa kolejny raz spodziewanych rezultatów. Ustalono jedynie, że żołnierze „Bory” powrócili przez Wojciechowo, Cerekwicę i Rusko na teren powiatu krotoszyńskiego⁸⁴.

Takie akcje jak zajęcie siedziby MO w Jaraczewie powodowały ogromne zaniepokojenie w kierownictwie wielkopolskiej bezpieki, ponieważ ją osmieszały. Począwszy od 1 IX 1945 r. PUBP w Krotoszynie i Jarocinie rozpoczęły szeroko zakrojone akcje pacyfikacyjne mające na celu likwidację oddziału „Bory”. Częściowo działania te przyniosły spodziewane efekty i udało się dokonać bezpieczeństwa pierwszych aresztowań. W tym celu szef WUBP w Poznaniu mjr Stefan Antosiewicz⁸⁵ zatwierdził plan przedstawiony mu przez por. Mackiewicza, kierownika Wydziału VII WUBP w Poznaniu dotyczący wprowadzenia do oddziału „Bory” agenta bezpieki o ps. „Wera”⁸⁶. Dzięki jego działalności 30 I 1946 r. aresztowany został Gedymis Rogiński ps. „Dzielny”, dowódca sąsiedniego oddziału podziemia niepodległościowego i w rezultacie poniósł śmierć. „Wera” miał wejść do oddziału „Bory” 6 III 1946 r. na terenie gminy Sośnia jako czynny członek oddziału „Dzielnego”, który ukrywa się po rozbiciu oddziału. Miał się kontaktować za pomocą 2 skrzynek zlokalizowanych w okolicach Brudzewa i Ligoty⁸⁷. Z powodu choroby nie wykonał jednak w pełni zadania.

⁸⁴ AIPN Po, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Raport specjalny kierownika PUBP w Jarocinie Stanisława Kruka do kierownika WUBP w Poznaniu, Jarocin 29 IV 1946 r., k. 53, 55-56.

⁸⁵ Stefan Antosiewicz (1918-1998), w czasie okupacji niemieckiej członek sowieckiej i polskiej partyzantki, w 1944 r. z-ca kierownika WUBP w Lublinie, kierownik WUBP w Poznaniu w latach 1945-1947, następnie szef WUBP w Katowicach, od 1948 r. dyrektor Departamentu I MBP, w latach 1954-1959 wiceminister spraw wewnętrznych. *Aparat bezpieczeństwa w województwie poznańskim 1945-1956. Wybrane kierunki i metody. Dokumenty*, oprac. Rafał Kościński, Poznań-Warszawa 2021, s. 66.

⁸⁶ AIPN Po, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Plan wprowadzenia i wyprowadzenia agenta „Wery” do bandy „Bory” grasującej na terenie pow. Krotoszyn i Jarocin, k. 33.

⁸⁷ Tamże, Agenturalne doniesienia agenta o ps. „Wera”, k. 151-153.

Tymczasem 25 V 1946 r., w godzinach wieczornych w Salni przez żołnierzy „Bory” zastrzelony został jadący motocyklem zastępca szefa PUBP w Krotoszynie ppor. Ignacy Synowiec. Jeszcze w nocy szef PUBP w Krotoszynie zarządził przeprowadzenie akcji antypartyzanckiej i utworzył specjalną grupę operacyjną UB i MO wspartą 25 żołnierzami WP z Krotoszyna. Ślady kół prowadziły do wsi Benice. Następnego dnia o godz. 11.00 funkcjonariusze grupy operacyjnej UB i MO wkroczyli do wsi, gdzie w 4 gospodarstwach kwaterowało 31 żołnierzy „Bory”, którzy otworzyli do nich huraganowy ogień. Grupa operacyjna poniosła ciężkie straty, tracąc 8 zabitych, nieznaną liczbę rannych i kilku wziętych do niewoli. Walka, która przeniosła się do Starego Grodu oraz nad rzekę Orla trwała do godz. 19.00. W wyniku walk i przewagi liczebnej grupy operacyjnej wysokie straty ponieśli również żołnierze oddziału „Bory”. Zginęło 10 partyzantów, w tym dowódca, a 7 dostało się do niewoli⁸⁸.

Bitwa pod Benicami była przełomowa dla funkcjonowania oddziału⁸⁹. O jej skali niech świadczy utracone przez podziemie uzbrojenie. Były to: 2 RKM-y (niemieckie MG-42), 8 automatów, 8 KBK, 8 pistoletów, 1 granatnik, 4 rakietnice, 75 granatów, 5000 sztuk amunicji, 3 motocykle oraz 8 mundurów, co jak na trudne warunki konspiracyjne w połowie 1946 r., było liczbą niemałą. Po śmierci ppor. Zygmunta Borostowskiego dowództwo nad całością sił partyzanckich przejął nominalny jego zastępca Kazimierz Szczepaniak ps. „Borys”⁹⁰. Dzięki przytomności jego umysłu i umiejętnościom przywódczym nie doszło do całkowitego rozbicia grupy partyzanckiej pod Benicami. „Borys” wyprowadził z „ubeckiej matni” większość swoich sił i mimo ścigających go kolejnych grup UB, MO i WP przeprowadził część ze swoich podkomendnych na teren powiatu jarocińskiego. Nie wszystkim partyzantom udało się jednak wycofać bez strat. Część żołnierzy pomyliła drogę podczas odwrotu i mimo walki zginęła lub wpadła w ręce bezpieki. Ostatecznie jedynie 15 partyzantów przedostało się na teren powiatu jarocińskiego.

Po bitwie pod Benicami jedynym faktycznym dowódcą został „Borys”, który za obszar działań swojego oddziału obrał właśnie powiat jarociński. 15 VI 1946 r. ścigany nieustannie przez bezpiekę 15-osobowy oddział „Borysa” natknął się przypadkowo w miejscowości Strzyżewek na samochodowy patrol z 10 funkcjonariuszami PUBP z Jarocina. Otrzymali oni agenturalne doniesienie, że w tej miejsco-

⁸⁸ Tamże, Raport szefa PUBP w Krotoszynie Zenona Kierskiego do WUBP w Poznaniu z przebiegu likwidacji bandy „Bory” na terenie pow. Krotoszyn, Krotoszyn 31 V 1946 r., k. 62-64. Dokładny opis bitwy zob. D. Szczepaniak, dz. cyt., s. 48-49.

⁸⁹ AIPN Po, sygn. 083/186, Banda „Bora”, Sprawozdanie odnośnie bandy grasującej w powiecie pod nazwą „Bora”, 3 VI 1946 r., Krotoszyn, k. 37.

⁹⁰ Kazimierz Szczepaniak ps. „Borys” ur. 24 X 1924 r. w Koźminie, s. Walentego, w listopadzie 1945 r. zdezerterował z WP i wstąpił do oddziału „Bory”. Został mianowany zastępcą dowódcy i brał udział w wielu akcjach oddziału. Ujawnił się podczas amnestii w 1947 r. i wyjechał do Częstochowy, gdzie ukrył się w klasztorze oo. Paulinów. Powrócił do Koźmina w 1949 r. Nie był sądzony. Zmarł w 2010 r.

wości na granicy powiatu jarocińskiego i gostyńskiego ukrywają się członkowie oddziału „Bory”. Starcie z siłami bezpieczeństwa trwało godzinę. Funkcjonariuszom UB zabrakło amunicji. Wykorzystał to „Borys”, który pod osłoną wysokich łąnów zbóż wycofał się do pobliskiego lasu zabierając ze sobą 3 rannych. W wyniku starcia partyzanci stracili 1 RKM, 1 KBK, 1 automat, 800 sztuk amunicji do KBK oraz 4 granaty⁹¹. To była jedna z ostatnich akcji „Borysa”.

Przez cały okres działalności oddział „Bory” miał bardzo silne poparcie wśród lokalnej społeczności. Na terenie powiatu jarocińskiego, członkowie WSGO „Warta” oraz sam „Bora” posiadali gęstą sieć współpracowników i lokali konspiracyjnych. W jednym z nich w Golinie, ukrywał się po ucieczce z krotoszyńskiego aresztu UB por. Władysław Kędzierski ps. „Lech”⁹². Towarzyszył mu jeden z oficerów Inspektoratu WSGO „Warta” w Ostrowie. W listopadzie 1945 r. na tej kwaterze wręczyli oni pchor. Borostowskiemu awans na podporucznika, a jego zastępcy Kazimierzowi Szczepaniakowi na stopień sierż.⁹³

Funkcjonariusze UB w Jarocinie podejrzewali, że „Bora” utrzymywał także bardzo bliskie relacje ze Stanisławem Lissowskim i jego córką Małgorzatą Krzynówek-Lissowską. Było to wynikiem anonimowego donosu, który 13 VII 1947 r. niejaki Nowak z Łowęcic miał wysłać do WUBP w Poznaniu⁹⁴. Lissowski był wówczas dyrektorem Zakładu Wychowawczego w Cerekwicy w powiecie jarocińskim, a jego córka dyrektorem Zakładu dla Dziewcząt Moralnie Zaniedbanych w Łowęcicach⁹⁵.

⁹¹ AIPN Po, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Notatka, k. 73.

⁹² Władysław Kędzierski ps. „Lech” ur. 1898 r., uczestnik Bitwy Warszawskiej w 1920 r., żołnierz WP, kawaler orderu *Virtuti Militari* V klasy i Krzyży Walecznych. W okresie okupacji niemieckiej inspektor łącznikowy Inspektoratu AK w Krotoszynie. Po wkroczeniu do Krotoszyna Armii Czerwonej komendant wojenny miasta oraz komendant powiatowy MO. Członek WSGO „Warta”, szef wywiadu i kontrwywiadu tej organizacji w Krotoszynie. Aresztowany przez UB i osadzony w więzieniu w Krotoszynie z którego zbiegł 15 X 1945 r. Ujawnił się podczas amnestii 18 IV 1947 r. Został jednak 21 IX 1947 r. ponownie aresztowany z uwagi na fakt, że jako funkcjonariusz MO nie podlegał amnestii i skazany przez WSR w Poznaniu 25 II 1948 r. na 5 lat pozbawienia wolności (Sr 85/48). Tamże, sygn. 75/1833, Akta w sprawie karnej p-ko: Kędzierski Władysław, imię ojca: Jan, ur. 26-08-1898 r., tj. oskarżonemu z art. 86 § 2 kkWP [o przynależność w 1945 r. na terenie Krotoszyna do Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”/ WSGO Warta], sygn. 003/676 t. 10, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w województwie poznańskim. Litera K, Kwestionariusz osobowy Władysława Kędzierskiego s. Jana, k. 164, sygn. 04/369, Akta dochodzenia w sprawie podejrzenia o przynależność do WSGO „Warta” przeciwko Władysławowi Kędzierskiemu.

⁹³ D. Szczepaniak, dz. cyt., s. 47.

⁹⁴ AIPN Po, sygn. 08/131, Sprawa ewidencyjno-obszernyjna dot. Krzynówek-Lisowska Małgorzata, imię ojca: Stanisław, ur. 17-10-1914 r. Kontrola operacyjna byłej współpracownicy oddziału AK „Bory”, Anonim, 10 VII 1946 r., k. 16-25.

⁹⁵ Stanisław Lissowski ur. 14 VI 1886 r., s. Bolesława, w 1924 r. został dyrektorem Zakładu Wychowawczego w Cerekwicy. Prowadził go do momentu wybuchu wojny w 1939 r. Wkrótce został aresztowany przez Gestapo i osadzony na Młyńskiej. Wyszedł z więzienia i osiadł w Koźmi-

Według informacji z tego donosu Małgorzata miała być narzeczoną „Bory” i uczestniczyć w spotkaniach oddziału. Dzięki temu anonimowi UB rozpoczął rozpracowywanie większej liczby osób związanych z przedwojennym środowiskiem jarocińskiej inteligencji przeciwnych wobec komunistów m.in. Jana Majerowicza, właściciela „Gazety Jarocińskiej”. Mimo usilnych starań i zaangażowania kilku tajnych współpracowników nie uzyskano wówczas wystarczających materiałów, które mogłyby pozwolić na aresztowanie Lissowskich. Stanisław wkrótce zmarł, powrócono jednak do sprawy w latach 50. zakładając sprawę ewidencyjno-obszerną⁹⁶.

Mimo nadal silnego poparcia wśród ludności, sytuacja militarna partyzantów była coraz trudniejsza i „Borys” postanowił się ujawnić. Ostateczny kres działalności oddziału miał miejsce 3 IV 1947 r. przed Komisją Amnetyjną w WUBP w Poznaniu. Z bronią w ręku ujawnili się wówczas ostatni 4 partyzanci „Bory”/„Borysa”. Byli to „Borys”, „Tarzan”⁹⁷, „Góral”⁹⁸ i „Kruk”⁹⁹. Kilka dni wcześniej w Krotoszynie ujawnił się Czesław Kowal ps. „Budek”¹⁰⁰. Członkowie oddziału pod dowództwem „Borysa” postanowili nie ujawniać się, ani w Jarocinie, ani w Krotoszynie. O swojej decyzji poinformowali telefonicznie PUBP w Jarocinie. W pełnym uzbrojeniu na trasie Ostrów Wielkopolski-Poznań we wsi Golina, wsiedli do pociągu i mimo usilnych nalegań szefa UB w Jarocinie, by zdali broń w Jarocinie, udali się w dalszą drogę do Poznania. Tam idąc w pełnym uzbrojeniu ulicami miasta dotarli do siedziby WUBP. Z chwilą ujawnienia się wspomnianych 5 członków oddziału, nastąpił faktyczny kres jego działalności¹⁰¹. Tego dnia w WUBP w Poznaniu ujawnił się jeszcze Marian Kusiński ps. „Gryf” z Wilczy, który wstąpił do oddziału 10 V 1946 r.¹⁰². W późniejszych miesiącach UB wyłapywało ostatnich ukrywających się partyzantów oraz organizowało im procesy przed komunistycznymi sądami¹⁰³. Najtragiczniejszy los spotkał część pojmanych pod Benicami żołnierzy, z których 5 zostało skazanych na karę śmierci. Wyroki wykonano¹⁰⁴.

nie w powiecie krotoszyńskim, gdzie pracował jako instruktor w mleczarni. Po zakończeniu wojny ponownie objął stanowisko dyrektora w Cerekwicy. Zm. 16 VI 1947 r. Tamże, Historia sprawy dot. Lisowskiego Stanisława, Jarocin 6 V 1952 r., k. 5.

⁹⁶ Szerzej zob. tamże, Sprawa ewidencyjno-obszerna dot. Krzynówek-Lissowska Małgorzata. Kontrola operacyjna byłej współpracownicy oddziału AK „Bory”.

⁹⁷ Józef Wałęsa ps. „Tarzan”.

⁹⁸ Julian Nadolski ps. „Góral”.

⁹⁹ Edward Kowal ps. „Kruk”.

¹⁰⁰ AIPN Po, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Oświadczenie amnetyjne Czesława Kowala, Krotoszyn 26 III 1947 r., k. 161-162.

¹⁰¹ Członkowie bandy „Bory” ujawnili się w Poznaniu, „Głos Wielkopolski”, 1947, nr 94, s. 1.

¹⁰² AIPN Po, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Oświadczenie amnetyjne, k. 159-160.

¹⁰³ Jednym z nich był aresztowany 23 XI 1946 r. Franciszek Gabryel ps. „Bazant”. Tamże, Pismo PUBP w Jarocinie do WUBP w Poznaniu, Jarocin 23 XI 1946 r., k. 76.

¹⁰⁴ D. Szczepaniak, dz. cyt., s. 53.

5. Działalność oddziału pod dowództwem Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny”

Powiat jarociński nie był głównym i stałym miejscem stacjonowania dużych oddziałów partyzanckich. Zdecydowanie nie sprzyjały temu warunki terenowe, relatywnie gęsta sieć utwardzonych dróg i brak dużych kompleksów leśnych. Dotyczy to wspomnianych oddziałów „Błyska” i „Bory”, które przemieszczały się po rozległym terenie powiatu jarocińskiego, często wykorzystując do tego samochody ciężarowe, prowadząc akcje zaczepne i aprowizacyjne wymierzone w komunistów. Zawsze jednak wracały do swoich stałych miejsc dyslokacji. Co warto podkreślić, poakowska partyzantka rekrutowała swoich członków wśród mieszkańców powiatu jarocińskiego.

Nie inaczej było w przypadku kolejnego z oddziałów podziemia niepodległościowego działającego na terenie powiatu jarocińskiego. Mowa o oddziale dowodzonym po kolei przez 5 dowódców: „Dzielnego”, „Wichra”, „Grafę”, „Żyda” i „Kościszko”. Geneza jego powstania sięga lata 1945 r. Wtedy na terenie powiatu śremskiego i gostyńskiego powstał poakowski oddział liczący początkowo 20 członków pod dowództwem Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny”¹⁰⁵. Byli oni w większości dezertkami z „ludowego” Wojska Polskiego, którzy szukali kontaktu z poakowskim podziemiem zbrojnym. Rogiński w przeszłości był członkiem AK na Wileńszczyźnie. Powołany do służby w komunistycznym wojsku służył w Samodzielnej Kompanii Karnej przy 9. DP WP w Warszawie, z której zdezerterował. W czerwcu 1945 r. udał się, według swoich zeznań, wraz z tajemniczym płk. „Wilkiem” do Wielkopolski i rozpoczął tu tworzenie oddziału zbrojnego¹⁰⁶. Otrzymywał od „Wilka” mapy, rozkazy i pieniądze na dalszą działalność¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Gedymin Rogiński ps. „Dzielny” ur. 7 XI 1921 r. w m. Dworzyszcz gm. Holszany woj. wileńskie, s. Antoniego, żołnierz AK na Wileńszczyźnie, od września 1945 r. do 30 I 1946 r. dowódca oddziału podziemia antykomunistycznego w Wielkopolsce, aresztowany i skazany 17 VII 1946 r. na karę śmierci. Wyrok wykonano 31 VIII 1946 r. przez rozstrzelanie. AIPN Po, sygn. 003/676 t. 20, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera R, Kwestionariusz osobowy Gedymina Rogińskiego, k. 77, sygn. 003/331 t. 5, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościszko” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego „Kościszko” pod dowództwem Mariana Rączki ps. „Kościszko”, działającego na terenie powiatu gostyńskiego (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań), Protokoły przesłuchań Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny”, k. 1-14; W. Handke, *Wielkopolski oddział „Dzielny” 1945-1946*, Warszawa 2016, s. 197-198.

¹⁰⁶ Szerzej o osobie płk. Kazimierza Włada vel Kazimierza Pielawskiego ps. „Wilk” zob. W. Handke, *Wielkopolski oddział...*, dz. cyt., s. 30-38.

¹⁰⁷ Początkowo dołączył do niego Bolesław Ratajski, potem Stanisław Frydrych ps. „Wicher” z trójką towarzyszy. Byli to dezertki z 4. zapasowego PP z Gdańska. Wkrótce oddział powiększył się o kolejnych dezertków o pseudonimach: „Wesoły”, „Bazant”, „Mały”, i „Czarny”. Pochodzili oni głównie z terenu powiatu śremskiego, gdzie w początkowym okresie swojej działalności przebywał „Dzielny”. Głównym terenem jego działalności były wówczas lasy kórnickie.

Rogiński podczas jednego z przesłuchań w WUBP w Poznaniu¹⁰⁸, 8 V 1946 r., tak przedstawił kontakty między nim a „Wilkiem”: *mjr „Wilk” czekał na mnie w zagajniku przy mostku, samochód jego stał o 100-200 m. dalej w zagajniku. Gdy przyjechałem na mostek mjr „Wilk” przyszedł do mnie i pytał ilu mam ludzi i gdzie kwaterują. Odpowiedziałem, że mam 7 ludzi ze mną, 7 koni, 7 siodeł, że wszyscy mają automaty PPSz i prócz tego mamy 2 karabiny. Poza tym mówiłem mjr. „Wilkowi” że jest bardzo niebezpiecznie, bo ludzie donoszą, gdzie tylko się pokażemy, zaraz na drugi dzień przyjeżdża Bezpieczeństwo. Wtedy mjr „Wilk” dał mi zadanie abym szedł dalej do lasu, organizował większą grupę ludzi, bo to co mam jest mało i prowadził walkę z Milicją, Urzędami Bezpieczeństwa i wszelkimi Rosjanami*¹⁰⁹.

Początkowo członkowie oddziału przedstawiali się okolicznej ludności jako żołnierze WP, którzy zostali oddelegowani w poszukiwaniu żywności. Z czasem „Dzielny” zaczął nawiązywać bezpośrednio do tradycji AK. Napływ ochotników do oddziału był stosunkowo duży z uwagi na nabór okolicznych chłopów do czynnej służby wojskowej. Nie chcąc służyć w „ludowym” WP, w którym panowała komunistyczna propaganda i wrogość do niepodległościowego podziemia, zgłaszali się do „Dzielnego”. To głównie dezertrzy z WP tworzyli ten oddział. W tym czasie liczył 40 żołnierzy, a przez cały okres jego działalności przeszło 111 członków. 30 I 1946 r., w wyniku doniesienia agenta bezpieki o ps. „Wera”, „Dzielny” został aresztowany wraz z 2 towarzyszami¹¹⁰. Od 15 II 1946 r. dowództwo nad oddziałem przejął Stanisław Frydrych ps. „Wicher”¹¹¹, którego miesiąc później również zatrzy-

AIPN Po, sygn. 003/331 t. 5, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościuszek”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania, 30 I 1946 r., Kalisz, k. 2.

¹⁰⁸ W archiwum IPN zachowało się kilka protokołów przesłuchań Gedymina Rogińskiego z 1946 r. Trwały one czasami od godzin porannych do godzin wieczornych. W każdy z nich, tak jak w tym z 10 V 1946 r., kiedy przesłuchiwany był przez funkcjonariusza Informacji Wojskowej Dowództwa Okręgu Wojskowego III chor. Potemskiego, Rogiński starał się nie podawać danych personalnych swoich podkomendnych, z wyłączeniem byłych funkcjonariuszy UB. Posługiwał się jedynie pseudonimami. Tamże, Protokół przesłuchania Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny”, Poznań 10 V 1946 r., k. 10-14.

¹⁰⁹ Tamże, Protokół przesłuchania podejrzanego – oskarżonego Gedymina Rogińskiego, Poznań 8 V 1946 r., k. 6.

¹¹⁰ W. Handke, *Oddział AK Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny” – Mariana Rączki ps. „Kościuszek” i jego żołnierze*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne...*, dz. cyt., s. 119.

¹¹¹ Stanisław Frydrych ps. „Wicher” ur. 9 V 1926 r. we wsi Nowoszyce powiat Drohiczyń, s. Antoniego. Wstąpił do oddziału „Dzielnego” w czerwcu 1945 r. Brał udział w licznych akcjach oddziału i atakach na instytucje państwowe i działaczy komunistycznych. Przez krótki czas pełnił funkcję dowódcy oddziału. Został ujęty 10 III 1945 r. i skazany wyrokiem WSO w Poznaniu z dnia 17 VII 1946 r. na karę śmierci. Wyrok wykonano 31 VIII 1946 r. Tenże, *Wielkopolski oddział...*, dz. cyt., s. 171.

mano. Bardzo krótko dowódcami byli także Kazimierz Kotowski ps. „Graf”¹¹² oraz Zdzisław Zydorek ps. „Żyd”¹¹³.

Momentem przełomowym dla funkcjonowania grupy „Dzielnego”, bo tak mimo aresztowania Rogińskiego nazywano nadal oddział, było przystąpienie do niego byłego pracownika PUBP w Gostyniu i współpracownika „Dzielnego”, Mariana Rączki ps. „Kościuszko”¹¹⁴. Droga do partyzantki „Kościuszki” wiodła przez areszt śledczy WUBP w Poznaniu. Znalazł się w nim za pomoc udzielaną partyzantom „Dzielnego”, kiedy był funkcjonariuszem UB w Gostyniu. 23 III 1946 r. Rączka zbiegł z poznańskiego aresztu wraz z 17 innymi więźniami. 3 dni później został serdecznie przyjęty w oddziale „Dzielnego”. Wielu z jego członków znał osobiście, jeszcze z czasów swojej służby w UB. 1 IV 1946 r. we wsi Elżbietkowo oddział został otoczony przez UB i MO. W krytycznej sytuacji dowodzenie nad grupą objął „Kościuszko”¹¹⁵.

Oddział mimo operowania w 1945 r. głównie na terenie powiatu śremskiego i gostyńskiego, zapuszczał się również na teren powiatu jarocińskiego. Źródła UB jednoznacznie przypisywały partyzantom „Dzielnego” zlikwidowanie 22 IX 1945 r. w Gołuchowie funkcjonariusza PUBP w Jarocinie Kazimierza Manca. Manc był aktywnym członkiem komunistycznego Związku Walki Młodych i zwalczał lokalne podziemie, które wydało na niego wyrok śmierci. Zadanie jego obserwacji otrzymała świeżo zwerbowana do WSGO „Warta” placówka w Żegocinie Jadwiga Czerniak, która weszła do komórki wywiadu kierowanej przez Martę Reich ps. „Grusza”¹¹⁶. Wszystko na to wskazuje, że zamachu na tego funkcjonariusza nie dokonali żołnie-

¹¹² AIPN Po, sygn. 003/331 t. 7, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościuszko” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego „Kościuszko” pod dowództwem Mariana Rączki ps. „Kościuszko”, działającego na terenie powiatu gostyńskiego (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań), Arkusz ewidencyjny, k. 10.

¹¹³ Tamże, sygn. 05/264, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 116 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa «Dzielny-Kościuszko». Południowa część Wielkopolski: Śrem, Leszno, Gostyń, Konin, Kościan, Jarocin, Września”. Opracował kpt. rez. MO J. Laskowski, k. 1-3, sygn. 003/331 t. 8, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 116 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa «Dzielny-Kościuszko». Południowa część Wielkopolski. Śrem, Leszno, Gostyń, Konin, Kościan, Jarocin, Września”. Opracował kpt. rez. MO J. Laskowski.

¹¹⁴ Tamże, sygn. 003/331 t. 3, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościuszko” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego „Kościuszko” pod dowództwem Mariana Rączki ps. „Kościuszko”, działającego na terenie powiatu gostyńskiego (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań), Arkusz ewidencyjny Mariana Rączki, Gostyń 22 IX 1946 r., k. 5.

¹¹⁵ T. Cieślak, *Konspiracja antykomunistyczna...*, dz. cyt., s. 26.

¹¹⁶ Marta Reich ps. „Grusza” ur. 25 XII 1906 r. w Żegocinie, c. Wawrzyńca. Od lipca do listopada 1945 r. członkini WSGO „Warta” placówki w Żegocinie. Odpowiadała za wywiad. Aresztowana i skazana przez WSR w Poznaniu 4 VI 1946 r. na 6 lat pozbawienia wolności. AIPN Po, sygn. 0189/50, Akta śledztwa w sprawie przynależności do WSGO „Warta”.

rze „Dzielnego”. Podlegali oni operacyjnie pod WSGO „Warta”, ale nie operowali w tym czasie w okolicach Gołuchowa¹¹⁷.

23 XI 1945 r. oddział uprowadził w okolicach Zalesia w powiecie jarocińskim 2 ubranych po cywilnemu funkcjonariuszy gminnych UB w Jaraczewie: plut. Jana Tomaszczaka i Józefa Kordusa. 4 dni po tym wydarzeniu do UB w Jarocinie dotarł dotkliwie pobity Tomaszczak. Opowiedział on o okolicznościach całego zajścia, w wyniku którego zostali oni zdekonspirowani, a na Kordusie został wydany wyrok śmierci. Według jego relacji obaj zostali wysłani w teren celem wykrycia miejsca przebywania oddziału, który zaczął pojawiać się również na terenie powiatu jarocińskiego. Funkcjonariusze zostali zatrzymani i sprawdzono im dokumenty. Wszystko na pierwszy rzut oka było w porządku i już miano ich puścić, ale jeden z partyzantów poznał Kordusa i wskazując na niego powiedział: *Ty Kordus ja ciebie szukam, ja za tobą dawno chodzę – Chłopcy to są z bezpieczeństwa. (...)* ¹¹⁸. Po tych słowach Kordus został uprowadzony do lasu w okolicach Zalesia i tam zastrzelony. Zwłoki zakopano na miejscu. Do Kordusa, według informacji zgromadzonych przez UB strzelać mieli: pochodzący z Kresów Wschodnich Antoni Dąbek ps. „Mały” i były wartownik UB w Gostyniu Stefan Skołozdrzych ps. „Lis”, który dołączył do oddziału¹¹⁹. Ostatecznie Tomaszczak uszedł z życiem, ale został dotkliwie pobity i kilka dni błakał się po

¹¹⁷ Na początku września 1945 r. Jadwiga Czerniak dostała polecenie od Marty Reich przeprowadzenia działań wywiadowczych, których celem było dokonanie rozpoznania osoby młodszego referenta PUBP z Jarocina Kazimierza Manca, zamieszkałego w Gołuchowie. Miała poznać szczegóły jego życia prywatnego, które przekazała komendantowi komórki WSGO „Warta” w Żegocinie Henrykowi Paprockiemu. Wkrótce przez okno w mieszkaniu Manca wrzucono wiązkę granatów, a następnie oddano do niego kilka strzałów. W wyniku odniesionych ran Kazimierz Manc zmarł w szpitalu w Pleszewie. Nie ma pewności kto dokonał zamachu jednak mogli tego dokonać członkowie komórka WSGO „Warta” z placówki dowodzonej przez Paprockiego. AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., s. 96-97.

¹¹⁸ AIPN Po, sygn. 003/331 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościuszko” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego „Kościuszko” pod dowództwem Mariana Rączki ps. „Kościuszko”, działającego na terenie powiatu gostyńskiego (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań), Sprawozdanie do WUB Sekcja Walki z Bandytyzmem w Poznaniu, Jarocin 27 XI 1945 r., k. 157.

¹¹⁹ Stefan Skołozdrzych ps. „Dąb” ur. 9 VIII 1926 r. w Łodzi powiat Gostyń, s. Stefana. Funkcjonariusz PUBP w Gostyniu, z którego zdezerterował i przyłączył się do oddziału „Dzielnego”. 26 I 1946 r. ujęty przez UB. Sądzony przez WSR w Poznaniu i skazany na karę śmierci 22 VI 1946 r. Bolesław Bierut nie skorzystał z prawa łaski i wyrok wykonano 19 VIII 1946 r. w Poznaniu. Tamże, sygn. 950/111, Akta osobowe więźnia: Skołozdrzych Stefan, imię ojca: Stefan, ur. 09-08-1926 r., oskarżonego o popełnienie przestępstwa z art. 118 § 1 kkWP w zw. z art. 1, art. 2 i art. 3 kkWP, art. 1, art. 4 § 1 a i art. 3 Dekretu PKWN z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa oraz art. 225 § 1 kk, tj. o to, że zdezerterował z PUBP Gostyń i od 6 listopada 1945 r. do 26 stycznia 1946 r. należał do organizacji pod dowództwem „Dzielnego” na terenie pow. Śrem, Jarocin, Gostyń, Konin oraz za nielegalne posiadanie broni i amunicji.

okolicy zanim dotarł do UB w Jarocinie i zdał relację¹²⁰. W Zalesiu oddział zarekwirował również samochód ciężarowy firmy „Społem”.

W tym zdarzeniu brało udział 2 żołnierzy „Dzielnego” pochodzących z terenu powiatu jarocińskiego. Jednym z nich był zamieszkały w Kruczynie kpr. Stanisław Pawlak ps. „Sokół”¹²¹, który jak większość partyzantów w oddziale był dezerterskim z WP, a dokładnie w listopadzie 1945 r. opuścił 28. Pułk Piechoty w Łąncucie. Brał on udział w zatrzymaniu Kordusa i Tomaszczaka. Krótco po tym zdarzeniu opuścił oddział i zaczął ukrywać się w Kruczynie. W wyniku donosu informatora o ps. „Czarny” 20 IV 1946 r. został aresztowany przez funkcjonariuszy MO w Nowym Mieście i doprowadzony do PUBP w Jarocinie, który rozpoczął śledztwo. M.in. doszło do konfrontacji między nim a pobitym przez ludzi „Dzielnego” funkcjonariuszem UB Stanisławem Larkiem, który obciążył go swoimi zeznaniami. Ostatecznie śledztwo zakończyło się dla niego śmiercią¹²². Drugim partyzantem „Dzielnego”, który pochodził z terenu gminy Nowe Miasto był Henryk Janicki ps. „Kuczer”¹²³. Jego historia jest bardzo podobna do losów Pawlaka, ale z jedną różnicą – udało mu się przeżyć. Wstąpił do oddziału w okolicach listopada 1945 r. i brał udział w ataku na Pyzdry oraz posterunek MO w Dolsku. Był również przy zatrzymaniu wspomnianych funkcjonariuszy UB z Jarocina. Opuścił niespodziewanie oddział razem z Pawlakiem i zaczął się też ukrywać u rodziny w Rogusku. Podobnie jak Pawlak został 29 III 1946 r. zadenuncjowany przez informatorów MO w Nowym Mieście i razem z nim skazany w procesie przed Wojskowym Sądem Okręgowym w Ostrowie na karę śmierci. Nie wykonano go, ponieważ nieoczekiwanie Bolesław Bierut skorzystał z prawa łaski i zamienił mu ją na 15 lat więzienia. Opuścił je w 1954 r.¹²⁴.

¹²⁰ Tamże, sygn. 05/264, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 116..., dz. cyt., k. 92-93. Według niektórych źródeł również plut. Jan Tomaszczak miał zginąć, ale przeczy to faktom. Tamże, sygn. 083/164 t. 2, Banda „Dzielnego”, k. 48.

¹²¹ Stanisław Pawlak ps. „Sokół” ur. 19 X 1923 r. w Boguszynie, s. Franciszka. 20 IV 1945 r. został powołany przez Rejonową Komendę Uzupełnień w Kaliszu do WP. Otrzymał przydział do 11. PP w Warszawie. Po ukończeniu wstępnego kursu, w stopniu kpr. odesłano go do 8. DP w Rzeszowie, skąd trafił do 28. PP w Łąncucie. Brał udział w walkach z UPA w okolicach Birczy. Przebyty tyfus oraz panujące wówczas w komunistycznym wojsku fatalne warunki sanitarne, spowodowały w końcu października 1945 r. jego dezercję z macierzystej jednostki. Po dołączeniu do „Dzielnego” brał udział w atakach na Pyzdry i posterunek MO w Szymanowicach. Po aresztowaniu przez MO, został osadzony w areszcie i skazany przez WSO w Ostrowie Wielkopolskim na sesji wyjazdowej w Jarocinie z dnia 29 IV 1946 r. na karę śmierci. Wyrok wykonano w Jarocinie 24 V 1946 r. Tamże, sygn. 04/1541, Akta śledcze w sprawie przynależności do organizacji „Dzielnego” działającej na terenie pow. Jarocin, prowadzonej przeciwko: Pawlak Stanisław, imię ojca: Franciszek, ur. 19-10-1923 r.

¹²² Tamże, Protokół wykonania wyroku, Jarocin 24 V 1946 r., k. 11.

¹²³ Henryk Janicki ps. „Kuczer” ur. 7 VII 1925 r. w Rogusku.

¹²⁴ Tamże, sygn. 04/1540, Akta śledcze w sprawie przynależności do organizacji „Dzielnego” na terenie pow. Jarocin i nielegalnego posiadania broni, prowadzonej przeciwko: Janicki Henryk,

Żołnierze „Dzielnego” byli bardzo mobilni i często zmieniali miejsce pobytu. Utrudniało to bezpieczeństwo ich rozbitcie. Po akcji w Zalesiu partyzanci przenieśli się na teren powiatu konińskiego i 29 XI 1945 r. zajęli Pyzdry. W tym czasie rozbili także posterunek MO w Szymanowicach, wycofując się w lasy ciemierowskie¹²⁵. W wyniku 2 starć z siłami bezpieczeństwa oddział „Dzielnego” został częściowo rozbity. Zginęło też 2 funkcjonariuszy UB. Z powodu trudności logistycznych zaprzestano dalszego pościgu i żołnierze „Dzielnego” bez przeszkód przedostali się ponownie na teren powiatu jarocińskiego¹²⁶.

18 XII 1945 r. Stanisław Kruk kierownik PUBP w Jarocinie meldował szefowi WUBP w Poznaniu o dokonaniu 2 ataków na funkcjonariuszy UB przez niezidentyfikowany oddział zbrojny. Pierwszy atak miał miejsce w nocy z 16 na 17 XII 1945 r. w Tarcach, powiat Jarocin i jego ofiarą padł wspomniany powyżej funkcjonariusz UB Stanisław Larek. Został on dotkliwie pobity, czego skutkiem było przewiezienie go do Szpitala Powiatowego¹²⁷. Do drugiego zdarzenia doszło 17 XII 1945 r. w Mieszkowie, nieopodal Jarocina. Do wioski, w której przebywali funkcjonariusze Arkadiusz Olszewski i Władysław Szymczak z Sekcji II PUBP w Jarocinie, wkroczył oddział liczący ok. 18 ludzi, uzbrojony w karabiny maszynowe. Po rozbiciu funkcjonariuszy UB, odstawiono ich na teren powiatu śremskiego. Według szefa UB w Jarocinie prawdopodobnie oddziałem miał dowodzić porucznik o ps. „Wichura”¹²⁸, zaś jego zastępcą miał być „Dzielny”¹²⁹. Takie miał wówczas informacje operacyjne.

W następnych miesiącach doszło do aresztowania 2 dowódców oddziału: „Dzielnego” i „Wichra” i po kolejnych zmianach personalnych dowodzenie przejął Zdzisław Zydorek ps. „Żyd”, który w nocy z 9 na 10 IV 1946 r. ponownie pojawił

imię ojca: Jan, ur. 07-07-1925 r., sygn. 08/287, Sprawa ewidencji obserwacyjnej kryptonim „Rolnik” dot. Janicki Henryk, imię ojca: Jan, ur. 27-07-1925 r. Kontrola operacyjna byłego członka ugrupowania pod dowództwem „Dzielnego”.

¹²⁵ W. Handke, *Oddział AK Gedymina Rogińskiego...*, dz. cyt., s. 112-113.

¹²⁶ AIPN Po, sygn. 003/394 t. 3, Rozpracowanie obiektowe kryptonim „Nieszczęsny” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego pod nazwą Bury-Ogień, działającego na terenie powiatów kolskiego, konińskiego i niezawskiego (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań), Sprawozdanie o bandach grasujących na terenie naszego powiatu, 10 I 1946 r., k. 21.

¹²⁷ Inną wersję wydarzeń podał w swojej publikacji W. Handke. Według niego 10 XII 1945 r. w Racenowie pododdział „Dzielnego” dowodzony przez Antoniego Dąbka ps. „Mały” pobił funkcjonariusza PUBP w Jarocinie Stanisława Larka oraz szefa Państwowego Gospodarstwa Rolnego Antoniego Wołdyłę. W. Handke, *Oddział AK G. Rogińskiego „Dzielnego” i jego żołnierze*, „Grot. Zeszyty Historyczne”, nr 20, 2004, s. 113-114.

¹²⁸ Chodziło zapewne o Stanisława Frydrycha ps. „Wicher”.

¹²⁹ AIPN Po, sygn. 06/125 t. 15, Akcje różne, raporty, meldunki dzienne, specjalne, analizy, Pismo kierownika PUBP w Jarocinie Stanisława Kruka do Kierownika WUBP w Poznaniu, 18 XII 1945 r., Jarocin, k. 1.

się po dłuższej przerwie na terenie powiatu. W sile 30 ludzi zaatakował posterunek MO i Urząd Pocztowy w Nowym Mieście nad Wartą. Żołnierze przyjechali do Nowego Miasta zabranym wcześniej w okolicach Książa Wielkopolskiego samochodem WP. Z posterunku zabrano pokaźny arsenał: 8 karabinów, 2 karabiny automatyczne, 1 pistolet, 10 granatów ręcznych, amunicję do KBK a milicjantów rozebrano i pozostawiono w samej bieliźnie. Urząd Pocztowy uległ częściowemu zdemolowaniu. Komendant MO stawiał opór i dopiero po wystrzeleniu całej amunicji poddał się. Został za to dotkliwie pobity¹³⁰. Z Nowego Miasta żołnierze „Żyda” udali się w kierunku Prosny przejeżdżając przez Żerków, Grab i Robaków¹³¹. W okolicach mostu na Prośnie w Robakowie partyzanci opuścili zabrane wcześniej wojsku samochód ciężarowy. Do pościgu za oddziałem wyruszyła sformowana w Jarocinie grupa operacyjna UB i MO, która nie natrafiła na ślad partyzantów.

Z analizy dokumentacji komunistycznych organów bezpieczeństwa wyłania się obraz bardzo mobilnego oddziału. Początkowo Rogiński poruszał się wozami konnymi, z czasem zaczął używać transportu samochodowego. Ostatni z dowódców Marian Rączka ps. „Kościuszko” robił podobnie. W swoich zeznaniach podkreślał, że oddział stale zmieniał miejsce swojego pobytu, często przejeżdżając przez teren powiatu jarocińskiego. Głównie operowano na trasie Gostyń-Jarocin, w okolicach Jaraczewa, Grabu i Witaszyc¹³². Często Rączka podczas akcji podawał się za Zygmunta Kozłowskiego – szefa Referatu Walki z Bandytyzmem UB w Jarocinie.

Kres funkcjonowania oddziału położyła lokalna amnestia do której doszło jesienią 1946 r. Od 22 IX do 2 X 1946 r. przed Komisją Likwidacyjną PUBP w Gostyniu ujawniło się 42 członków oddziału. Zdali oni 31 karabinów, 8 karabinów maszynowych, 8 pistoletów, 7 granatów, 2630 sztuk amunicji, 13 ładownic i 14 magazynków. 27 IX 1946 r. ujawnił się Marian Rączka ps. „Kościuszko”¹³³. Tak zakończyła się działalność jednego z najbardziej aktywnych oddziałów podziemia niepodległościowego w tej części Wielkopolski¹³⁴.

¹³⁰ APP, Starostwo Powiatowe w Jarocinie, sygn. 53, k. 347; AIPN Po, sygn. 06/123 t. 1, Meldunki sytuacyjne..., dz. cyt., Sprawozdanie o dokonanej pracy agenturalno-operacyjnej Sekcji Walki z Bandytyzmem Województwa Poznańskiego za okres czasu od 10 kwietnia do 20 kwietnia 1946 r., Poznań 20 IV 1946 r., k. 227.

¹³¹ AIPN Po, sygn. 003/331 t. 3, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościuszko”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania podejrzanego – oskarżonego Mariana Rączki, Poznań 16 XI 1946 r., k. 9-11.

¹³² Tamże, k. 13.

¹³³ Tamże, k. 42.

¹³⁴ Tamże, sygn. 05/264, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 116..., dz. cyt., k. 128-130.

6. Działalność oddziału „Zielonego Trójkąta” pod dowództwem Leona Wesołowskiego ps. „Wichura” w okolicach Żerkowa

„Zielony Trójkąt” to jeden z oddziałów podziemia niepodległościowego działających po zakończeniu II wojny światowej na terenie Wielkopolski, o którym jeszcze kilka lat temu wiadomo było stosunkowo niewiele, mimo dużego zaangażowania w poznawanie losów jego żołnierzy lokalnych historyków i regionalistów¹³⁵. W ogólnopolskiej literaturze przedmiotu na próżno jednak szukać informacji o tym oddziale, chociaż był on jednym z najbardziej aktywnych ugrupowań antykomunistycznych funkcjonujących w Wielkopolsce w 1945 r. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy jest rozproszona i niewystarczająca ilość źródeł.

Pośrednią przyczyną jest także duża aktywność partyzantów, obejmująca aż 4 powiaty: wrzesiński, gnieźnieński, koniński i jarociński, utrudniająca badanie tego tematu oraz bardzo skuteczna forma ich działania, polegająca na częstej zmianie nazwy i dobremu rozpracowaniu lokalnych urzędów bezpieczeństwa. Te czynniki wprowadzały ogromną dezorientację w strukturach wielkopolskiej bezpieki, która nie potrafiła przekonująco rozpracować grupy. Wprowadza to też sporo zamieszania wśród badaczy. Mimo działania głównie na terenie wspomnianych 3 pierwszych powiatów, partyzanci „Zielonego Trójkąta” zapuszczali się także w okolice Żerkowa, leżącego na terenie powiatu jarocińskiego.

Genezy tego oddziału szukać należy na początku 1945 r. na terenie Sokołowa Podlaskiego, gdzie działał oddział AK Franciszka Pliszki ps. „Marynarz”¹³⁶. Według źródeł, oddział Pliszki został zorganizowany na początku 1945 r., na rozkaz lokalnego dowódcy AK Edwarda Mirowskiego ps. „Jach”, w celu samoobrony przed komunistycznymi służbami i organami bezpieczeństwa, po zajęciu tych terenów w 1944 r. przez Sowiec. Liczył wówczas kilkudziesięciu partyzantów, głównie

¹³⁵ Zob. T. Sypniewski, *Dwa niezwykle piękne życiorysy*, „Museion Wrzesiński”, z. II, 2013, s. 87-93; W. Handke, *Zielony Trójkąt Wyklętych. Września-Gnieźno-Konin 1945-1946*, Warszawa 2017; M. Sołomieniuk, „Zielony Trójkąt”. *Antykomunistyczny związek zbrojny w Wielkopolsce 1945. Żołnierze i współpracownicy z powiatu gnieźnieńskiego*, Toruń 2022.

¹³⁶ Franciszek Pliszka ps. „Marynarz” ur. 26 IV 1916 r. dowódca poakowskiego oddziału samoobrony działającego na terenie powiatu Sokołów Podlaski od stycznia 1945 r. Oddział, przez który przewinęło się około 100 osób, dokonał licznych ataków na urzędy państwowe oraz działaczy komunistycznych z tego terenu. Zlikwidował również kilku funkcjonariuszy UB, m.in. cieszącego się bardzo złą sławą Zygmunta Podniewskiego. W połowie 1945 r. przeszedł z całym oddziałem do WiN. Ujawnił się podczas amnestii w kwietniu 1947 r. Nie był sądzony. Po zaniechaniu działalności partyzanckiej przeniósł się do Płocka i zatrudnił w z tamtejszych Zakładach Petrochemicznych. AIPN, sygn. 0227/823, Sprawa kontrolno-sledcza dot. Franciszek Pliszka, imię ojca: Marian, ur. 26-04-1916 r., sygn. 180/18 t. 1, Opracowanie nr 11 dot. bandy terrorystyczno-rabunkowej o zabarwieniu sanacyjnym pod nazwą AK, a następnie WiN, działającej w latach 1945-1946 na terenie pow. Sokołów Podlaski zorganizowanej i dowodzonej przez Pliszkę Franciszka ps. „Marynarz”, k. 72.

byłych żołnierzy AK, w większość tzw. spalonych, którzy rozpoczęli działalność antykomunistyczną opierając się o tamtejsze kompleksy leśne. Główną formą działalności oddziału była samoobrona. Obejmowała ona swoim zasięgiem cały teren powiatu Sokołów Podlaski, podzielony wówczas na 5 okręgów. „Marynarz” operował w okręgu nr 1 obejmującym 3 gminy: Kudelczyn, Grochów i Kowiesy, dokonując serii ataków na komunistów oraz instytucje państwowe¹³⁷. W skład jego grupy wchodziłi wówczas 2 mieszkańcy pochodzący z Wielkopolski. Byli to: urodzony w Gutowie Leon Wesołowski ps. „Wichura”,¹³⁸ używający także nazwiska Eugeniusz Bernacki i pochodzący z Gniezna Albin Piasecki ps. „Jacek”. To właśnie Wesołowski w późniejszym okresie odegra decydującą rolę w działalności „Zielonego Trójkąta” na terenie Wielkopolski.

Po częściowym rozbiciu przez komunistów poakowskiej grupy „Marynarza” w marcu 1945 r., miał on według źródeł UB nakazać Wesołowskiemu i Piaseckiemu udanie się do rodzinnej Wielkopolski w celu zorganizowania tu oddziału antykomunistycznego. Sam Pliszka kontynuował działalność zbrojną na terenie powiatu Sokołów Podlaski przechodząc wraz z całą strukturą do organizacji WiN¹³⁹. Losy Wesołowskiego i Piaseckiego są charakterystyczne dla wielu młodych mieszkańców Wielkopolski, którzy znaleźli się w okresie okupacji niemieckiej na terenie Generalnego Gubernatorstwa. W większości przypadków był to efekt wypędzenia ich przez Niemców z rodzinnych domów. Wesołowski w latach 1942-1943 zaangażował się na terenie GG w działalność organizacji konspiracyjnej „Miecz i Pług”, a potem wstąpił do AK Sokołów Podlaski, w której zdobył niezbędne bojowe doświadczenie¹⁴⁰. Będzie miało to kluczowe znaczenie w dalszej walce, tym razem z komunistami.

¹³⁷ Tamże, sygn. 180/18 t. 1. Opracowanie nr 11..., dz. cyt., k. 2.

¹³⁸ Leon Wesołowski ps. „Wichura” ur. 6 IV 1924 r. w Gutowie Małym (powiat wrzesiński), s. Marcelego. Podczas II wojny światowej walczył w szeregach AK Sokołów Podlaski, w oddziale Franciszki Pliszki „Marynarza”. Po rozbiciu przez siły bezpieczeństwa tego oddziału, przedostał się w lutym 1945 r. do Wielkopolski i wspólnie z Lucjanem Najrzałem „Marynarzem”, zorganizował antykomunistyczny oddział zbrojny pod nazwą „Zielony Trójkąt”. Wkrótce po aresztowaniu Najrzała objął dowództwo w oddziale. Na jego czele przeprowadził kilkadziesiąt akcji zbrojnych skierowanych przeciwko władzy komunistycznej na terenie 4 wielkopolskich powiatów: Września, Gniezno, Konin i Jarocin. Członkowie „Zielonego Trójkąta” likwidowali współpracowników i funkcjonariuszy UB, żołnierzy i oficerów sowieckich, zajmowali budynki użyteczności publicznej i prowadzili szeroką działalność antykomunistyczną. Działalność „Zielonego Trójkąta” przysparzała organom bezpieczeństwa wielu problemów. Leon Wesołowski zginął tragicznie podczas starcia zbrojnego z funkcjonariuszami UB 21 XI 1945 r. w Strzelnie powiat Mogilno.

¹³⁹ K. Krajewski T. Łabuszewski, *Powiat Sokołów Podlaski w walce z reżimem komunistycznym 1944-1953*, Sokołów Podlaski 2007, s. 15-16.

¹⁴⁰ Szerzej zob. W. Handke, *Zielony Trójkąt*..., dz. cyt., s. 23-24.

Po powrocie do Wielkopolski w maju 1945 r., Leon Wesołowski nawiązał kontakt z Lucjanem Najrzałem ps. „Marynarz”¹⁴¹, z którym zorganizował oddział zbrojny „Zielony Trójkąt”. Występował głównie na terenie powiatów konińskiego i wrzesińskiego i w zależności od okoliczności przyjmował różne nazwy. W tym czasie operował jako oddział pod ps. „Tygrys”¹⁴². Ta sprytna taktyka spowodowała, że bezpieka miała przez dłuższy czas wrażenie, że w terenie działa kilka oddziałów partyzanckich, co utrudniało rozbięcie właściwej grupy. Konspiratorzy liczyli, że w ten sposób działania UB będą mniej skuteczne, z uwagi na rozłożenie sił w celu rozpracowania kilku grup zbrojnych. Przemierzali również tereny kilku powiatów, czym utrudniali bezpieczeństwu akcje pościgowe¹⁴³. W rzeczywistości w terenie działał tylko „Zielony Trójkąt”.

Początkowo oddział „Zielonego Trójkąta” liczył 20 partyzantów, uzbrojonych w granaty, broń krótką i maszynową¹⁴⁴. Rekrutowali się głównie z powiatu wrzesińskiego i gnieźnieńskiego, a nowo wstępujący członkowie składali przed dowódcą przysięgę. Oddział nawiązywał do tradycji AK, przyjmując także dezertersów z „ludowego” WP. Z „Marynarzem” i „Wichurą” współpracowali również funkcjonariusze UB, którzy przekazywali im bardzo cenne informacje. Jednym z nich był Mieczysław Małecki ps. „Huragan”, funkcjonariusz UB we Wrześni. Według niektórych źródeł miało także dojść do nawiązania kontaktu między organizacją Najrzała i Wesołowskiego a WSGO „Warta”, ale nie ma na to bezpośrednich dowodów. Dokładne opisywanie całej struktury tego oddziału oraz dokonywanych licznych akcji zbrojnych wykracza poza ramy niniejszego opracowania, ale warto dodać, że po aresztowaniu Lucjana Najrzała latem 1945 r. i częściowym rozbięciu grupy, dowodzenie nad oddziałem przejął Leon Wesołowski „Wichura”. Częściowe rozbięcie grupy było wynikiem intensywnej pracy komunistycznych organów bezpieczeństwa, które wprowadziły w środowisko partyzantów kilku agentów. Było to pokłosiem zatwierdzenia w dniu 20 VII 1945 r. przez Henryka Kupca, kierownika Sekcji WD Wydziału Walki z Bandytyzmem WUBP w Poznaniu, postanowienia

¹⁴¹ Lucjan Najrzał ps. „Marynarz” ur. 20 VII 1921 r. w Dąsowie, s. Franciszka, pierwszy dowódca „Zielonego Trójkąta”. Oddział występował wówczas pod nazwą „Tygrys”. Dowodził wieloma akcjami zbrojnymi, a także tymi o charakterze propagandowym, m.in. 13 VII 1945 r. oddział pod jego dowództwem zdemolował pomnik bohaterów Armii Czerwonej we Wrześni. 31 VII 1945 r. został aresztowany przez PUBP w Gnieźnie i przekazany do PUBP we Wrześni. Wyrokiem WSO na sesji wyjazdowej we Wrześni 25 IX 1945 r. został skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 31 X 1945 r. AIPN Po, sygn. 05/266, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 118 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa Zielony Trójkąt. Września-Gnieźno-Jarocin-Konin-Mogilno”. Opracował kpt. rez. MO J. Laskowski, s. 9.

¹⁴² Oddział przybierał różne nazwy m.in. „Huragana”, „Tarzana”, „Wichury” i „Orla”.

¹⁴³ Pomogło im w tym zarekwirowanie w październiku 1945 r. samochodu ciężarowego należącego do WUBP w Kielcach.

¹⁴⁴ Przez szeregi oddziału przeszło około 70 osób.

o agenturalnym rozpracowaniu grupy „Tygrysa”, przemianowanej na „Zielony Trójkąt”¹⁴⁵. Częściowej likwidacji ostatecznie dokonały jednak pododdziały Informacji Wojskowej II Armii WP. Aresztowały one 17 partyzantów¹⁴⁶.

W sierpniu 1945 r. dowodzenie nad oddziałem przejął Leon Wesołowski. Zwiększył on aktywność i częstotliwość ataków. Dochodziło do likwidowania agentów bezpieki i wymiany ognia między polskimi partyzantami, a żołnierzami Armii Czerwonej, których kilku zginęło. W tym czasie Wesołowski przeniósł się na tereny wokół Witkowa, Słupcy, Powidza, Skorzęcina, Strzałkowa i Pyzdr. Miał wówczas pod swoimi rozkazami około 25-30 partyzantów. W tym czasie oddział zaczął pojawiać się także w okolicach Śmiełowa, Komorza, Lgowa i Żerkowa.

27 X 1945 r. partyzanci „Zielonego Trójkąta” dokonali akcji zaopatrzeniowej w mleczarni w Przybysławiu. W akcji wzięło udział 5 żołnierzy poruszających się na rowerach. Zarekwirowano prawie 100 kg masła i niewielką ilość pieniędzy. Pozostawili pokwitowanie z podpisem *Armia Krajowa* i udali się w kierunku Komorza¹⁴⁷.

Dzień później „Wichura” na czele swojego oddziału dokonał akcji na Żerków, zajmując miasto. Wzięli w niej udział m.in. Mieczysław Małecki ps. „Huragan”, Franciszek Leszczyński ps. „Desant”, Arkadiusz Gaziński ps. „Jeleń”, Jan Mietlicki ps. „Wiarus”, Bronisław Tomaszewski ps. „Zawisza”, Józef Olejniczak ps. „Burza” oraz „Wilk”, „Jaskółka”, „Skoczek”, „Cień” i „Poznaniak”. Partyzanci po przeprowadzeniu wywiadu, na rowerach wjechali do miasta i zajęli Bank Ludowy, z którego zarekwirowali 3000 zł na cele oddziału. Dokonał tego Mieczysław Małecki, który pozostawił pokwitowanie z podpisem *Dowódca jednostki AK Oddział „Orzeł” – „Huragan”*. Ta sama grupa zarekwirowała 10 000 zł z młyna parowego, pozostawiając takie samo pokwitowanie. W tym samym czasie kolejna grupa dowodzona przez Wesołowskiego zaatakowała posterunek MO w Żerkowie, z którego po zdobyciu zarekwirowano m.in. 5 granatów.

Jednocześnie partyzanci rozbili gminne biuro UB znajdujące się w tym samym budynku i rozbili referenta gminnego PUBP Jarocin o nieustalonych jeszcze przez

¹⁴⁵ Tamże, sygn. 003/382 t. 1, Rozpracowanie obiektowe kryptonim „Wichura”, „Zielony trójkąt” dot. członków nielegalnej organizacji, działającej na terenie powiatów: wrzesińskiego, konińskiego i gnieźnieńskiego, Postanowienie o zaprowadzeniu agenturalnego opracowania, 20 VII 1945 r., k. 11. Do pierwszych dużych aresztowań członków „Zielonego Trójkąta” doszło latem 1945 r. Bezpieka zatrzymała wówczas kilkunastu partyzantów. Poddano ich torturom. W dniach 24-25 IX 1945 r. odbył się proces w trybie niejawnym bez obecności prokuratora i obrońców, który zaaranżowano w więzieniu we Wrześni. Orzekali sędziowie WSO w Poznaniu. Zapadło 9 wyroków śmierci, z których 5 wykonano 31 X 1945 r.

¹⁴⁶ Tamże, Raport specjalny szefa Głównego Zarządu Informacji Wojska Polskiego płk. Kołuszko do ministra Bezpieczeństwa Publicznego płk. Radkiewicza o rezultatach śledztwa w związku z likwidacją bandy AK w pow. gnieźnieńskim i wrzesińskim woj. poznańskiego, 17 X 1945 r., k. 110-113.

¹⁴⁷ Tamże, Sprawozdanie Alberta Kniecińskiego z Przybysławia, 27 X 1945 r., k. 97.

autora personaliach. Zabrali mu pistolet Parabellum, dokumenty osobiste i operacyjne UB. Były to raporty, rozkazy i spisy agentury! Analizując materiały archiwalne dotyczące oddziału zgromadzone w Instytucie Pamięci Narodowej autor natrafił na szereg odręcznych niepodpisanych notatek i raportów dotyczących sytuacji w okolicy Żerkowa w 1945 r. Po bliższej analizie okazało się, że są to materiały operacyjne UB, które tego dnia trafiły w ręce partyzantów w Żerkowie. Na kilku z nich są wykonane dopiski czerwoną kredką z podpisem „Huragan”¹⁴⁸. Ostatecznie dokumenty te zostały odzyskane przez grupę operacyjną PUBP w Gnieźnie 9 XI 1945 r., podczas potyczki z partyzantami „Zielonego Trójkąta” w Powidzu¹⁴⁹. W międzyczasie zdekonspirowały jednak wielu współpracowników bezpieki z okolic Żerkowa, a także pozwoliły podziemiu ostrzec rozpracowywane przez UB w Żerkowie osoby. Część z tych notatek dotyczyła także podejrzeń o współpracę niektórych obywateli z Żerkowa i okolic z Niemcami podczas okupacji. Utrata dokumentów operacyjnych była sporych rozmiarów wpadką lokalnej bezpieki.

Jeden z przejętych raportów dotyczył nocnego najścia kilku partyzantów w mundurach WP na mieszkanie sołtysa Szczonowa w gminie Żerków – Franciszka Króla. Królak podczas tej akcji został oskarżony o współpracę z UB i poproszony o wydanie podwoły¹⁵⁰, a także pouczony, żeby nie informował organów bezpieczeństwa o tym wydarzeniu. Z przejętego w Żerkowie przez partyzantów raportu UB wynika, że o godz. 2.00 Królak zignorował to ostrzeżenie i poinformował o tym fakcie MO w Żerkowie, opisując całe zajście. Na raporcie, co godne uwagi, „Huragan” czerwoną kredką dopisał *Za donos do UBP w Żerkowie i za złamanie przysięgi, może Pan spodziewać [się] naszej wizyty „Huragan”*¹⁵¹. Okazało się zatem, że Królak, mimo że wypierał się przed partyzantami współpracy z bezpieką, nie miał oporów donieść o zdarzeniu MO w Żerkowie. Pechowo dla niego, dokumenty to poświadczające wpadły jak wiele innych w ręce partyzantów „Zielonego Trójkąta” podczas ataku na Żerków¹⁵².

Trzeci patrol oddziału „Zielonego Trójkąta” udał się do Zarządu Gminnego w Żerkowie, gdzie zostały spalone akta dotyczące obowiązkowych dostaw produktów rolnych tzw. kontyngentów. Na koniec zabrano z Agencji Pocztovej około 200 znaczków pocztowych. Cała akcja trwała 4 godziny. Po opuszczeniu Żerkowa partyzanci wycofali się w kierunku Anielewa w powiecie konińskim.

¹⁴⁸ Zapewne chodzi o Mieczysława Małeckiego ps. „Huragan”.

¹⁴⁹ Tamże, Notatka służbowa Henryka Kupca funkcjonariusza referatu Walki z Bandytyzmem WUBP w Poznaniu, b.d., k. 146.

¹⁵⁰ Podwoda – obowiązek komunikacyjny wywodzący się z prawa książęcego i polegający na dostarczaniu koni wierzchowych lub wozu na żądanie władzy książęcej i jego ludzi. W omawianym okresie polegał na dostarczaniu koni i wozu na żądanie władzy wojskowej.

¹⁵¹ Tamże, Dotyczy bandytyzmu na terenie gminy Żerków, k. 70-71.

¹⁵² Zob. tamże, k. 50-76.

Do nieoczekiwanego zdarzenia doszło jednak za Żerkowem, gdzie grupa „Wichury” napotkała jadących na wozie żołnierzy sowieckich, którzy zeskoczyli z nich i otwarli do nich ogień. Partyzantom udało się odskoczyć od przeciwnika, ale w okolicach Lisewa zostali ponownie zaatakowani przez Sowietów. Wywiązała się druga tego dnia walka, ale i tym razem udało im się odskoczyć od przeciwnika i dotrzeć do Anielewa¹⁵³.

Sprawa ta wymaga dalszego zbadania ponieważ, według niektórych źródeł, w tym samym czasie „Wichura” miał napotkać lejtnanta Armii Czerwonej Aleksandra Fomienkowa, i zastrzelić go z pistoletu¹⁵⁴. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że te 2 sprawy są ze sobą połączone. Zajęcie Żerkowa, było największą akcją zbrojną dokonaną przez oddział „Zielonego Trójkąta” na terenie powiatu Jarocin.

Po ataku na Żerków pod koniec października 1945 r. postawiono w stan wyższej gotowości PUBP i MO w Jarocinie. Zwiększona intensywność działań grupy operacyjnej UB i MO utworzonej na tę okoliczność przez bezpiekę w Jarocinie, miała miejsce wokół Żerkowa i przyległych wsi od 1 XI do 1 XII 1945 r. Nie ma danych dotyczących jej liczebności. Funkcjonariusze PUBP w Jarocinie zintensyfikowali jednak kontakty ze swoimi agentami na tym terenie¹⁵⁵. Byli to agenci o ps. „Bocian” i „Wiktor”, którzy mieli każdorazowo meldować o pojawieniu się oddziału.

Jedną z osób zwerbowanych wcześniej przez bezpiekę w Żerkowie był Ludwik Sieradzki¹⁵⁶. Do werbunku doszło 17 VII 1945 r., a werbującym był referent gminny UB w Żerkowie podległy PUBP w Jarocinie. Sieradzki mógł być jednym z powyższych agentów o ps. „Bocian” lub „Czarny”. W sporządzonej przez funkcjonariusza UB o nim laurce można przeczytać: *Wyżej wymieniony obywatel cieszy się opinią dobrego polaka i patrioty. W czasie okupacji zachowywał się bez nagannie wobec Polaków. Posiada dobry i zdrowy charakter polski. Jest człowiekiem poważnym, umiejącym mu powierzone tajemnice dotrzymać. Jest bez zarzutu. Zwerbowany do współpracy za patriotyzm*¹⁵⁷. Cała operacja na terenie powiatu jarocińskiego zakończyła się zupełnym fiaskiem, ponieważ w ówczesnym czasie oddział „Zielony Trójkąt” przerzucił się na teren powiatu wrzesińskiego¹⁵⁸.

Szacuje się, że partyzanci „Zielonego Trójkąta” dokonali łącznie m.in. ponad 44 ataków na instytucje państwowe i 12 ataków na posterunki MO. Zlikwidowali

¹⁵³ W. Handke, *Zielony Trójkąt...*, dz. cyt., s. 88-90.

¹⁵⁴ AIPN Po, sygn. 05/266, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 118..., dz. cyt., s. 69.

¹⁵⁵ Tamże, sygn. 003/382 t. 1, Rozpracowanie obiektowe kryptonim „Wichura”, „Zielony Trójkąt”..., dz. cyt., Plan rozpracowania i likwidacji bandy „Zielony Trójkąt”, 7 XI 1945 r., k. 13.

¹⁵⁶ Raport z werbunku Sieradzkiego najprawdopodobniej wpadł w ręce „Wichury” podczas ataku na Żerków 28 X 1945 r.

¹⁵⁷ Tamże, Opinia, 17 VII 1945 r.

¹⁵⁸ Tamże, s. 87.

również 5 żołnierzy Armii Czerwonej, 1 funkcjonariusza UB i kilka osób cywilnych, w tym działacza PPR¹⁵⁹. Leon Wesołowski ps. „Wichura” został zastrzelony 21 XI 1945 r. w Strzelnie¹⁶⁰, kiedy próbował odbić z aresztu posterunku MO m.in. Arkadiusza Gazińskiego ps. „Jeleń”¹⁶¹. Rozbitą grupę przejął Mieczysław Małecki ps. „Huragan”, który podzielił ją na kilka pododdziałów. Działały one głównie na terenie powiatu konińskiego do kwietnia 1946 r.

7. Podsumowanie

W omawianym okresie na terenie powiatu jarocińskiego działały największe i najbardziej aktywne oddziały partyzantki antykomunistycznej występujące w tym czasie w Wielkopolsce, jednak żaden z nich nie posiadał tu swojej stałej bazy. W większości przemierzały one teren powiatu i podejmowały akcje zbrojne w zależności od lokalnych okoliczności, dlatego tak trudno było funkcjonariuszom UB z Jarocina doprowadzić do ich rozbicia. W zasadzie trudno wskazać większe sukcesy lokalnej bezpieki, ponoszącej przy tym dotkliwe straty w ludziach.

Jedną z przyczyn zdławienia podziemia zbrojnego w tej części Wielkopolski była intensywna działalność ościennych w stosunku do Jarocina PUBP oraz lokalne amnestie, takie jak w Gostyniu, gdzie ujawnili się żołnierzy z oddziału „Dzielnego”. Koniec działalności partyzanckiej na terenie powiatu jarocińskiego przypadł na połowę 1946 r., stąd autor przyjął cezurę czasową 1945-1946. Po tym okresie

¹⁵⁹ W. Handke, *Zielony Trójkąt Wyklętych...*, dz. cyt., s. 177.

¹⁶⁰ Szerzej zob. AIPN Po, sygn. 003/382 t. 1, Rozpracowanie obiektowe kryptonim „Wichura”, „Zielony trójkąt”..., dz. cyt., Sprawozdanie PUBP w Mogilnie do WUBP w Poznaniu z wyprawy, w której został zabity Wesołowski Leon „Wichura”, dowódca grupy „Zielony Trójkąt”, 29 XI 1945 r., k. 105, Raport Sekcji Walki z Bandytyzmem PUBP w Mogilnie do WUBP w Poznaniu dot. akcji „Zielonego Trójkąta” w Mogilnie w dniu 21 XI 1945 r., 26 XI 1945 r., Mogilno, k. 99. Od wielu lat trwają intensywne prace poszukiwawcze, których celem jest odnalezienie miejsca spoczynku śp. Leona Wesołowskiego. Prowadzi je m.in. rodzina, Biuro Poszukiwań IPN oraz dr T. Sypniewski. Niestety do tej pory, mimo podejmowania kilku prób, nie przyniosły one oczekiwanych rezultatów. Doczesnych szczątków Leona Wesołowskiego nie odnaleziono. Tymczasem warto zaznaczyć, że 15 III 2024 r. w Strzelnie na cmentarzu parafialnym przy ul. Sportowej uroczystie odsłonięto symboliczny pomnik, na którym wyryto napis: *Pamięci Leona Wesołowskiego, pseudonim „Wichura”, ur. 6.04.1924 r., zm. 21.11.1945 r. żołnierza Armii Krajowej, dowódcy oddziału „Zielony Trójkąt”. Jego ciało spoczywa w bezimiennym grobie na tym cmentarzu.*

¹⁶¹ Arkadiusz Gaziński ps. „Jeleń” ur. 6 II 1925 r. w Powidzu, s. Teofila. Członek oddziału „Zielonego Trójkąta” od października 1945 r. Został zatrzymany przez organy bezpieczeństwa 21 X 1945 r. w Strzelnie w czasie akcji zbrojnej, w której zginął inny z żołnierzy „Wichury”. Po 3 dniach zbiegł z więzienia i wstąpił do oddziału „Cienia”. Ujawnił się przed Komisją Amnestijną w PUBP w Gnieźnie 15 III 1947 r., zdając pistolet maszynowy. W późniejszych latach zamieszkał w Elblągu, a następnie w Pszczółkach. Tamże, Wyciąg z arkusza ewidencyjnego Arkadiusza Gazińskiego, b.d., k. 164.

praktycznie nie dochodziło już do poważniejszych starć zbrojnych, a członkowie lokalnego podziemia przeszli do głębokiej konspiracji. Ich działalność nie była już w żaden sposób skoordynowana przez jakąkolwiek organizację regionalną, ani o charakterze ogólnopolskim. Amnestia ogłoszona przez władze komunistyczne w 1947 r.¹⁶² była już tylko dopełnieniem upadku podziemia w tej części kraju. Dostarczyła ona aparatowi bezpieczeństwa ogromnej bazy danych. Osoby te w późniejszym okresie poddawano systematycznej inwigilacji, wielu mimo ogłoszonej amnestii trafiło do więzień i było nadal szykanowanych. Była to cena za pragnienie normalnego życia¹⁶³.

Mimo zróżnicowanej struktury, działalność podziemia niepodległościowego na terenie powiatu jarocińskiego w omawianym okresie była bardzo intensywna. Świadczą o tym liczne raporty UB, które wskazują na wysoki stopień poparcia dla tego typu działalności ze strony lokalnego społeczeństwa. Mimo trudnej, wręcz często beznadziejnej sytuacji w jakiej znaleźli się żołnierze i konspiratorzy, ich walka o suwerenną Polskę była wyrazem obywatelskiego sprzeciwu wobec postępującej sowietyzacji kraju.

¹⁶² Została ona uchwalona przez Sejm Ustawodawczy 22 II 1947 r.

¹⁶³ W całej Polsce amnestia z 1947 r. objęła ogółem 76 574 osób.

ZARYS DZIEJÓW KONSPIRACJI ANTYKOMUNISTYCZNEJ W POWIECIE KROTOSZYŃSKIM W LATACH 1945-1953

W ocenie komunistycznych sił bezpieczeństwa oraz współczesnych badaczy powojennej konspiracji, powiat krotoszyński jest zaliczany do terenu o największej w latach 1945-1956 aktywności zbrojnego podziemia antykomunistycznego w Wielkopolsce.

W dziejach powojennej konspiracji antykomunistycznej powiat krotoszyński zaliczany był do najbardziej aktywnych, zwłaszcza od wiosny 1945 r., aż do ogłoszenia amnestii w lutym 1947 r. Nie bez znaczenia na tę ocenę były silne polityczne wpływy Polskiego Stronnictwa Ludowego oraz premiera Stanisława Mikołajczyka, osobiście związanego z powiatem krotoszyńskim, jak i patriotyczna postawa wielu jego mieszkańców. Innym ważnym czynnikiem były powroty do miejsc zamieszkania mieszkańców powiatu, wysiedlonych przez Niemców do Generalnej Guberni, gdzie podczas okupacji brali czynny udział w konspiracji najczęściej w szeregach Armii Krajowej. W ślad za nimi przybywali z terenów wschodniej i centralnej Polski żołnierze konspiracji, zagrożeni po wkroczeniu Armii Czerwonej śmiercią lub wywózką na Sybir. W skład nowo powstających organizacji konspiracyjnych wchodził także miejscowi żołnierze byłej AK, osoby nowo zaprzysiężone oraz dezercerzy z „ludowego” Wojska Polskiego. W tym okresie, w regionie krotoszyńskim, dominowały rozbudowane struktury terenowe i zbrojne oddziały partyzanckie podległe Wielkopolskiej Samodzielnej Grupie Ochotniczej „Warta”, czy utworzonemu w 1946 r. eksterytorialnemu obwodowi zrzeszenia Wolność i Niezawisłość. W latach 1945-1953 na terenie powiatu krotoszyńskiego istniało także 7 konspiracyjnych organizacji młodzieżowych, których działalność została przedstawiona chronologicznie w niniejszym rozdziale. Były to organizacje o charakterze lokalnym, słabo uzbrojone, liczące zazwyczaj od kilku do kilkunastu zaprzysiężonych osób. Nie posiadały one, oprócz działającej w 1946 r. organizacji AK „Zemsta”, żadnych powiązań ponadregionalnych, a czas ich istnienia nie przekraczał 8 miesięcy.

1. Powstanie i działalność Obwodu Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” w powiecie krotoszyńskim (10 V 1945 r.-15 XI 1945 r.)

Ujmując chronologicznie, pierwszą organizacją konspiracji antykomunistycznej powstałą w powiecie krotoszyńskim była WSGO „Warta” Obwód Kroto-

szyn. Została ona utworzona w oparciu o miejscowe kadry byłej AK. Organizatorem obwodu został kpt. Tadeusz Tyrakowski ps. „Wojciech”, „Kordzik”, w latach 1943-1945 komendant AK w Łowiczu. Nominację na komendanta obwodu otrzymał z rąk dowódcy WSGO „Warta” ppłk. Andrzeja Rzewuskiego ps. „Hańcza”, podczas narady w Ostrowie Wielkopolskim 10 V 1945 r. Powstały obwód krotoszyński organizacyjnie podlegał Inspektoratowi WSGO „Warta” w Ostrowie Wielkopolskim krypt. „Szamotuły”. Pod względem terytorialnym obwód obejmował leżące w ówczesnych granicach powiatu gminy: Krotoszyn, Koźmin, Rozdrażew, Pogorzela, Sulmierzyce, Kobylin, Dobrzyca i Zduny. Kapitan Tyrakowski w lutym 1945 r. przybył do Krotoszyna, gdzie wkrótce nawiązał kontakt z por. Władysławem Kędzierskim ps. „Lech” i „Szach”, ostatnim dowódcą AK w Krotoszynie. Oficjalnie por. Kędzierski pełnił od lutego 1945 r. funkcję komendanta powiatowego Milicji Obywatelskiej. Z chwilą utworzenia komendy obwodu por. Kędzierski objął funkcję szefa sztabu. Na przełomie maja i czerwca 1945 r. kpt. Tyrakowski i por. Kędzierski przystąpili do tworzenia w powiecie konspiracyjnych placówek WSGO „Warta”. Do końca czerwca zorganizowany został 7-osobowy sztab obwodu oraz 6 placówek na terenie powiatu tj. w Koźminie, Rozdrażewie, Dobrzycy, Ligocie, Strzyżewie i Korycie-Korytnicy. W świetle zachowanych źródeł struktura organizacyjna i kadra dowódcza obwodu WSGO „Warta” w powiecie krotoszyńskim w czerwcu 1945 r. przedstawiała się następująco: komendant obwodu kpt. Tadeusz Tyrakowski ps. „Kordzik”, „Wojciech”; szef sztabu obwodu por. Władysław Kędzierski ps. „Lech”, „Szach”; członkowie sztabu obwodu: ppor. Kazimierz Bielany ps. „Bażant”, chor. Alojzy Matyniak ps. „Mak”, kpt. Władysław Jesień ps. „Piorun” (oficer „ludowego” WP), Władysław Stańczyk ps. „Florian”, Henryk Przybyła ps. „Jurek”; placówka Koźmin: komendant plut. pchor. Ignacy Lempasak ps. „Witold”, „Szary” (czerwiec -8 IX 1945 r.); placówka Dobrzyca: komendant por. Czesław Mocek ps. „Spirytus” (czerwiec-21 VIII 1945 r.), następnie Marian Wasielewski ps. „Wilk” (24 VIII 1945 r.-listopad 1945 r.); placówka Rozdrażew: komendant sierż. Józef Śronek ps. „Roman” (czerwiec 1945-8 IX 1945 r.); placówka Ligota: komendant por. Józef Kempieński ps. „Krótki” (czerwiec-sierpień 1945 r.), następnie Bolesław Podziemski ps. „Jaszczur” (sierpień-wrzesień 1945 r.). Niektóre źródła wymieniają także Józefa Kosińskiego ps. „Dołęga”; placówka Strzyżew: komendant Karol Smoczkiwicz ps. „Smok” (II połowa czerwca-25 VII 1945 r.); placówka Koryta-Korytnica: komendant Tadeusz Wilczura ps. „Wąsik”. W końcu sierpnia 1945 r. placówka ta weszła w skład Obwodu WSGO „Warta” w Ostrowie Wielkopolskim. Pełna obsada Obwodu i placówek WSGO „Warta” w Krotoszynie nie została rozpracowana przez UB, dlatego nie jest do końca znana¹.

¹ Z. Suplicki, *Powstanie, działalność i rozpad WSGO „Warta” V-XII 1945*, Warszawa 1968, s. 28-52; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (dalej cyt.: AIPN Po), sygn.

Ważnym ogniwem organizacyjnym w obwodzie krotoszyńskim była utworzona w kwietniu 1945 r. przez Alojzego Matyniaka ps. „Mak” Kompania Rycerska AK krypt. „KRAK”, powstała na bazie młodzieżowej organizacji Szare Szeregi z okresu okupacji niemieckiej. Licząca 19 zaprzysiężonych osób prowadziła działalność wywiadowczą dla komendy obwodu oraz kolportowała ulotki i drukowany na powielaczu własny biuletyn pt. „Akacje”. Placówki terenowe były ważnymi ogniwami prowadzącymi działalność szkoleniową, wywiadowczą i propagandową. Jej członkowie, w tym zaprzysiężeni milicjanci, zajmowali się gromadzeniem broni dla potrzeb tworzonych plutonów operacyjnych i oddziałów partyzanckich. Warto zaznaczyć, że placówki w powiecie krotoszyńskim były oceniane zarówno przez komendę WSGO „Warta”, jak i komunistyczną bezpiekę, jako silne i dobrze zakonspirowane. Stąd też nie zostały one w całości kadrowo rozpoznane po dzień dzisiejszy. Już w chwili powstania WSGO „Warta” w Koźminie, Dobrzycy i Strzyżewie istniały zróżnicowane liczebnie grupy bojowe o rodowodzie akowskim, które przekształcano w plutony operacyjne w ramach „Warty”. W Koźminie działał pluton ppor. AK Feliksa Antoniewicza ps. „Rak” i Michała Konarczaka ps. „Konrad”, w Strzyżewie koło Dobrzycy pluton Karola Smoczkiwicza ps. „Smok”, a w Dobrzycy pluton ppor. Czesława Mocka ps. „Spirytus”. W połowie czerwca 1945 r. do wsi Nowa Obra koło Koźmina przybyła z Rzeszowskiego 5-osobowa grupa zbrojna pod dowództwem ppor. Zygmunta Borostowskiego ps. „Bora”, która wkrótce została zaprzysiężona do WSGO „Warta”. Po jej dozbrojeniu przez placówkę „Warty” w Koźminie i zwiększeniu stanu osobowego, w dniu 15 VII 1945 r. w lesie koło Potarzycy miała miejsce koncentracja i zaprzysiężenie 9-osobowego oddziału przez komendanta obwodu kpt. Tyrakowskiego „Kordzika” i por. Stefana Baranowskiego ps. „Małek” – szefa ostrowskiego Inspektoratu WSGO „Warta”. Zastępcą „Bory” został Edward Kowal ps. „Kruk”. Od jesieni 1945 r. wraz z dalszym zwiększeniem swoich szeregów i uzbrojenia oddział „Bory” stał się największą grupą zbrojną w regionie krotoszyńskim, aktywnie działającą nadal po rozwiązaniu WSGO „Warta”, aż do chwili ogłoszenia amnestii w 1947 r.

Mówiąc o zbrojnych oddziałach w obwodzie krotoszyńskim należy wspomnieć także o grupie utworzonej przez ppor. AK Kazimierza Bielawnego ps. „Bażant”, który po zaprzysiężeniu do WSGO „Warta”, zorganizował 8-osobowy oddział dywersyjny pozostający w gestii komendy obwodu. Jednocześnie Kazimierz Bielawny ps. „Bażant” wszedł w skład komendy obwodu. Dowodzona przez niego grupa operowała w okolicy Zdun, Sulmierzyc i Krotoszyna aż do czerwca 1946 r., po czym zawiesiła swoją działalność. Latem 1945 r. nastąpiło nasilenie akcji zbrojnych prze-

003/358 t. 4, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur” dot. Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”, Delegatura Sił Zbrojnych, Inspektorat III Ostrowski kryptonim „Szamotoły” WSGO „Warta”. Delegatura Sił Zbrojnych. Komenda Obwodu Krotoszyn, Opracowanie Wydziału „C” KW MO w Poznaniu.

prowadzonych siłami obwodu krotoszyńskiego WSGO „Warta” przeciwko komunistycznemu aparatowi bezpieczeństwa. Jedną z pierwszych akcji była nieudana próba rozbicia siedziby Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Krotoszynie. Przeprowadził ją w nocy z 24 na 25 VIII 1945 r. kilkunastoosobowy oddział pod dowództwem „Bory”, wzmocniony siłami krotoszyńskiej konspiracji. Całością akcji dowodził por. Józef Kempński ps. „Łan”, „Krótki”. Po zbliżeniu się do siedziby urzędu pomimo podania hasła wartownik wszczął alarm. W wyniku strzelaniny 2 ubeków zostało rannych, a partyzanci bez strat i nie ścigani wycofali się z miasta. Druga akcja zbrojna celem zdobycia siedziby Urzędu Bezpieczeństwa miała miejsce w nocy 1 IX 1945 r. w Koźminie. Bez walki zajęto siedzibę UB wykonując wyrok śmierci na komendancie Karolu Bieńce. Następnie partyzanci zdemolowali siedzibę urzędu rekrutując broń i wiele dokumentów. 27 X 1945 r. patrol oddziału „Bory” wykonał we wsi Białe Dwory koło Koźmina wyrok śmierci na konfidencie UB².

Jesienią 1945 r. kilka znaczących akcji zbrojnych, które odbiły się szerokim echem wśród społeczeństwa powiatu krotoszyńskiego, przeprowadził zmotoryzowany oddział partyzancki por. Jana Kempńskiego „Błyska”. Dnia 25 września oddział „Błyska” zajął Dobrzycę (obecnie powiat pleszewski) i rozbroił posterunek MO. Zajęto także gorzelnię, obecni tam żołnierze ochrony nie stawili żadnego oporu. 9 X 1945 r., w biały dzień, oddział „Błyska” przybył do Sulmierzyc rozbrajając miejscowe posterunki MO i UB. Na Rynku publicznie wymierzył karę chłosty ujętym ubekom Czesławowi Maleszce i Władysławowi Grzelczykowi, po czym w samej białej zostali oni wypędzeni z miasta. 10/11 X 1945 r. wydzielony pluton partyzancki pod dowództwem ppor. „Alego” z oddziału „Błyska” podjął nieudaną akcję zdobycia więzienia śledczego PUBP w Koźminie przy ul. Klasztornej. Pomimo kilkukrotnych partyzanckich ataków z użyciem działka przeciwpancernego, więzienia nie udało się zdobyć. W świetle badań przyczyna niepowodzenia tej akcji wynikała z faktu, iż siły bezpieczeństwa będąc poinformowane o planowanej akcji,

² AIPN Po, sygn. 05/157, Nielegalna Organizacja Młodzieżowa „Kompania Rycerska Armii Krajowej”, opr. I. Święcicka, Wydział „C” KW MO, Poznań 1974, sygn. 0/155, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 6 pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza «Warta». Nielegalna organizacja młodzieżowa Kompania Rycerska Armii Krajowej”. Opracowała ppor. Irena Święcicka; Z. Zelba-Tymofijczyk, Wspomnienia z działalności w „KRAK” (w zbiorach autora); Wyrok SR 527/49 z 25.10.1949 przeciwko członkom „KRAK” w Krotoszynie; Wspomnienia Kazimierza Szczepaniaka ps. „Borys” z 1992 r. (w zbiorach autora). Por. Józef Kempński (1916-1991) w latach 1943-1944 oficer w Zgrupowaniu Partyzanckim AK „Ponurego” i „Nurta” w Górach Świętokrzyskich (przyp. autora); AIPN Po 77/831 t. 1, Kopia wyroku w sprawie karnej p-ko: Bielawny Kazimierz, imię ojca: Maksymilian, ur. 07-01-1920 r. i innym, tj. oskarżonym z art. 86 § 2 kkWP, art. 4 § 1 Dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa oraz art. 1 § 2 i 3 Dekretu z 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym [o oraz przynależność do organizacji podsywającej się pod AK, posiadanie broni bez zezwolenia oraz dokonywanie napadów].

wcześniej wzmocniły strażę więzienne. 16 X 1945 r. oddział „Błyska” rozbił posterunek MO w Koźmińcu koło Dobrzycy (w ówczesnym powiecie krotoszyńskim) i wykonał wyrok śmierci na komendancie posterunku plut. Józefie Majchrzaku. Podczas akcji kilku partyzantów zostało rannych, a budynek posterunku podpalono. 20 X 1945 r. pod wsią Koryta oddział „Błyska” rozbroił biorące udział w obławie oddziały „ludowego” WP i UB biorąc do niewoli 10 żołnierzy i ubeków, których po rozbrojeniu zwolniono. 11 XI 1945 r. oddział por. Mieczysława Wasielewskiego (następcy por. „Błyska”) zajął Dobrzycę wykonując wyrok śmierci na Franciszku Wrobińskim – I sekretarzu Polskiej Partii Robotniczej w Dobrzycy, a 25 listopada bez walki zajął posterunek MO w Koźmińcu rozbrajając przebywających tam milicjantów i 10-osobową grupę żołnierzy³.

2. Działalność wywiadowcza Obwodu Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” w Krotoszynie

Ważnym kierunkiem działalności konspiracyjnej WSGO „Warta” było prowadzenie działań wywiadowczych w celu rozpoznania zarówno komunistycznych sił bezpieczeństwa, jak i stacjonujących na obszarze Wielkopolski jednostek „ludowego” WP i Armii Czerwonej. Z chwilą powstania WSGO „Warta” zaczęto stopniowo tworzyć rozbudowaną sieć wywiadu i kontrwywiadu przy poszczególnych komendach obwodowych „Warty” na terenie Wielkopolski. Zadaniem tworzonych komórek wywiadu i kontrwywiadu do szczebla placówki włącznie było zbieranie informacji z dziedziny życia politycznego, społeczno-gospodarczego oraz nastrojów ludności. Dążono do zaprzysiężenia do WSGO „Warta” osób będących w strukturach UB, MO, PPR, administracji i wojska. Komenda Główna WSGO „Warta” podjęła szczególnie szeroko zakrojoną działalność wywiadowczą skierowaną w stronę jednostek „ludowego” WP stacjonujących w Wielkopolsce pod kryptonimem akcja „Ż”. Przeprowadzone przez struktury terenowe „Warty” działania skutecznie rozpoznały wywiadowczo jednostki „ludowego” WP stacjonujące w 21 miejscowościach Wielkopolski, łącznie z nastrojami panującymi w tych jednostkach. Informacje wywiadowcze w formie miesięcznych raportów były przesyłane do Komendy Obszaru Zachodniego Delegatury Sił Zbrojnych, a stamtąd do Londynu. Nie inaczej było w Krotoszynie, gdzie pod wieloma względami dokonano skutecznego rozpoznania wywiadowczego stacjonującego tu 6. Pułku Artylerii Lekkiej. Działalność wywiadowczą w 6. PAL na rzecz WSGO „Warta” prowadzili znani

³ AIPN Po, sygn. 0185/13 t. 2, Sprawozdanie Komendy Powiatowej MO w Krotoszynie do Wydziału Śledczego KW MO w Poznaniu z dn. 10.10.1945, sygn. 3/434 t.1, Oddział „Błysk”, t. 1 – kserokopia, Napad na więzienie w Koźminie, k. 136-137; D. Szczepaniak, *Próba zdobycia więzienia PUBP Koźminie przez oddział partyzancki por. J. Kempnińskiego „Błyska” 10/11X 1945*, [w:] „Szkice Koźmińskie”, nr 60, 2017, s. 47-55.

z nazwiska oficerowie: Franciszek Dobrzański, Feliks Tarnawski, ogniomistrz Jan Żebrowski oraz żołnierz, pisarz batalionowy o nazwisku Kozłowski. Siatkę wywiadowczą zorganizował i kierował nią kpt. Władysław Jesień – dowódca 1. Batalionu Apropowizacyjnego „ludowego” WP skierowanego z Rzeszowa do Krotoszyna 5 III 1945 r. Tenże został zaprzysiężony do WSGO „Warta” w Krotoszynie przez por. Władysława Kędzierskiego. Por. Kędzierski przekazywał kpt. Jesieniowi instrukcje dotyczące pracy wywiadowczej oraz wzory raportów często w formie tabel, według których miał on pozyskiwać informacje dotyczące wojska w Krotoszynie w ramach akcji „Ż”. W jednym z zachowanych zestawień tabelarycznych z lipca 1945 r. w rubryce dotyczącej 6. PAL czytamy: *dowódcy pułku, dyonów i baterii to Rosjanie. Oficerowie Polacy zajmują stanowiska jedynie oficerów młodszych*. Działalność wywiadowcza kpt. Jesienia została wykryta przez aparat bezpieczeństwa po denuncjacji złożonej przez st. sierż. Antoniego Mogielskiego w PUBP w Krotoszynie 26 IX 1945 r. W wyniku działań operacyjno-śledczych podjętych przez PUBP w Krotoszynie kpt. Jesień został aresztowany na ulicy 11 X 1945 r. Wkrótce po aresztowaniu został on przewieziony do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu, a następnie do aresztu w Warszawie gdzie był brutalnie przesłuchiwany. Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie 5 IX 1946 r. został skazany na 10 lat więzienia. Dalsze losy wojskowej siatki wywiadowczej pozostają nierozpoznane. Kierujący siecią wywiadowczą w obwodzie krotoszyńskim por. Władysław Kędzierski „Lech” zwerbował do pracy wywiadowczej m.in. kilkunastu milicjantów z podległych jemu posterunków MO w powiecie. Natomiast placówki terenowe składały por. Kędzierskiemu meldunki wywiadowcze co 5 dni. Aktywną działalność wywiadowczą względem PUBP w Krotoszynie prowadzili również członkowie konspiracyjnej organizacji młodzieżowej „KRAK” podległej komendzie obwodu. W świetle współczesnych badań przyjmujemy, że działalność wywiadowcza w obwodzie krotoszyńskim WSGO „Warta” ustała jesienią 1945 r. Nastąpiło to wskutek stopniowej dekonspiracji i rozbicia struktur konspiracyjnych „Warty” w krotoszyńskim przez UB oraz aresztowaniem 9 IX 1945 r. por. Władysława Kędzierskiego ps. „Lech”⁴.

⁴ AIPN Po, sygn. 86/48, Akta sprawy przeciwko Wł[adysławowi] Kędzierskiemu, sygn. 003/358 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” działającego na terenie województwa poznańskiego (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrów Wielkopolski, Jarocin, Kępno, Krotoszyn), Protokół przesłuchania F[eliksa] Antoniewicza w WUBP w Poznaniu dn. 21.08.1951, sygn. 06/131 t. 25, Księga aresztu PUBP w Krotoszynie za lata 1945-1954; A. Łuczak, *Siatki wywiadowcze WSGO „Warta”, [w:] W sieci. Powojenne polskie siatki wywiadowcze (AK-NIE-DSZ-WiN, PSZ) w latach 1944-1955*, red. Mariusz Bechta, Warszawa 2016, s. 360 i nast., W. Handke *Wielkopolska niezłomna. Żołnierze WSGO „Warta” 1945-1946*, Warszawa 2016, s. 45-57.

3. Oddział ppor. Zygmunta Borostowskiego „Bory” (15 VII 1945 r.-26 V 1946 r.) i sierż. Kazimierza Szczepaniaka „Borysa” (26 V 1945 r.-3 IV 1947 r.)

Wiele zbrojnych oddziałów, w tym partyzanckich, w Wielkopolsce po rozwiązaniu WSGO „Warta” kontynuowało samodzielnie dalszą walkę lub szukało innej podległości organizacyjnej. Podobnie było w powiecie krotoszyńskim. Przede wszystkim dotyczy to wspomnianego już wcześniej oddziału ppor. Zygmunta Borostowskiego „Bory”, który był największą jednostką zbrojną w powiatach krotoszyńskim i jarocińskim w latach 1945-1947. W listopadzie 1945 r., po rozwiązaniu WSGO „Warta”, nastąpił szybki wzrost liczebny osłabionego wcześniejszymi aresztowaniami oddziału. Liczący już w styczniu 1946 r. ok. 30 dobrze uzbrojonych partyzantów oddział „Bory” do listopada 1946 r. aktywnie prowadził walkę na terenie powiatów jarocińskiego i krotoszyńskiego, przeprowadzając szereg akcji wymierzonych przeciwko władzy komunistycznej. Na przykład 29 XI 1945 r. zajęto majątek rolny Dębiogóra podległy PUBP w Krotoszynie, gdzie rozbijono i ukarano chłostą 3 funkcjonariuszy UB. Miesiąc później, 29 XII 1945 r., rozbito posterunek MO w Rozdrażewie i dwukrotnie w Jaraczewie w powiecie jarocińskim 31 I 1946 r. i 27 IV 1946 r. Także dwukrotnie zajęto cukrownię w Witaszycach rozbijając strażników oraz rekwirując za pokwitowaniem z kasy znajdujące się tam środki finansowe. W marcu 1946 r., na szosie pod Koźminem, rozbijono jadący autem patrol milicyjny. Działalność oddziału „Bory” skupiała się nie tylko na walce zbrojnej z komunistycznym aparatem władzy, ale także na zwalczaniu bandytyzmu i pospolitych złodziei, którzy podszywając się pod „chłopców z lasu” rabowali okolicznych rolników. Chłostą karano osoby gorliwie wysługujące się władzy ludowej, na które skarżyła się ludność, lub szkodzące Polakom w latach okupacji niemieckiej. Duże znaczenie dla dowódcy oddziału miało prowadzenie akcji polityczno-informacyjnej wśród mieszkańców wsi. W tym zakresie często dochodziło do współpracy z miejscowymi działaczami PSL. 25 V 1946 r. zastrzelono we wsi Salnia, znanego z okrucieństwa w stosunku do aresztowanych, por. Ignacego Synowca – oficera śledczego UB w Krotoszynie. W dniu następnym, 26 V 1946 r., w starciu zbrojnym oddziału „Bory” we wsi Benice i pod Starym Grodem z siłami bezpieczeństwa poległ ppor. Zygmunt Borostowski „Bora”. Po śmierci „Bory” w Benicach dowództwo nad oddziałem objął jego zastępca sierż. Kazimierz Szczepaniak ps. „Borys”. W celu uniknięcia okrążenia skierował się z oddziałem w kierunku Starego Grodu. Mijając Stary Gród tyraliera partyzancka skierowała się w stronę lasu między Kuklinowem a Kromolicami. Wycofujący się partyzanci, strzelając z tzw. garłacza, skutecznie powstrzymywali usiłujących ich ścigać żołnierzy i ubeków. Podczas marszruty, wskutek utrudnionej łączności i widoczności na nierównym terenie, część partyzanckiej tyraliery skierowała się w stronę rzeki Orli, gdzie zostali otoczeni i rozbici

w walce przez grupę pościgową UB i „ludowego” WP. Pozostałych 15 partyzantów pod dowództwem Szczepaniaka „Borysa” dotarło do kuklinowskiego lasu, bezskutecznie oczekując na przybycie reszty oddziału. Po zauważeniu zbliżającej się grupy pościgowej opuścili las kryjąc się wśród łanów zboża. Pod osłoną nocy grupa „Borysa” omijając kolejne grupy pościgowe opuściła zagrożony teren kryjąc się we wsi Pani Wola. W starciu w Benicach i pod Starym Grodem oprócz dowódcy poległo 7 partyzantów. Byli to: Mieczysław Przybył ps. „Miles”, Sylwester Janiec ps. „Lampart”, plut. Jerzy Skowron ps. „Huragan”, Marian Kusiński ps. „Gryf” oraz 2 nieznanych z nazwiska, o ps. „Dąb” i „Długi”. Po stronie sił bezpieczeństwa zginęło 6 funkcjonariuszy UB i 1 żołnierz z 6. PAL. Dalszych 7 partyzantów zostało wziętych do niewoli. Partyzanci utracili 2 niemieckie rkm-y MG-42, 8 automatów, 8 karabinów, granatnik, 6 pistoletów, 4 rakietnice, 75 granatów i wiele sztuk różnej amunicji. Wyrokiem Sądu Okręgowego w Ostrowie Wielkopolskim, który w rzeczywistości był Sądem Polowym przy KBW, na sesji wyjazdowej w Krotoszynie 5 VI 1946 r. 5 partyzantów zostało w trybie doraźnym skazanych na karę śmierci. 7 VI 1946 r. w krotoszyńskim więzieniu sądowym rozstrzelano: Franciszka Przestackiego ps. „Wrona”, Edwarda Stanisławskiego ps. „Bas”, Leona Idka ps. „Strzała”, Wacława Hoderneho ps. „Kret” i Edwarda Dąbka ps. „Żbik”. Pozostałych 2 partyzantów Czesława Zbawionego ps. „Ryś” i Mariana Kołka ps. „Krótki” skazano na karę 7 i 10 lat więzienia. W tym samym procesie, za współpracę z oddziałem „Borys”, sąd skazał milicjanta Tadeusza Szwałka ps. „Wróbel” z Koźmina, Marię Panek ps. „Harna” z Krotoszyna i rolnika Jana Walczaka z Benic na kary długoletniego więzienia. Dowodzony przez „Borysa” oddział, po bitwie, jak już wyżej wspomniano, ukrył się na noc we wsi Pani Wola (obecnie w granicach wsi Gościejew). Nad ranem 27 V 1946 r. partyzanci zostali zbudzeni przez gospodarza, który poinformował ich, że wojsko przeszukuje wieś. Wykorzystując korzystną topografię terenu, niezauważeni opuścili zagrożone miejsce, kryjąc się w krzewach dzielących pola należące do wsi Skałów. Po nastaniu zmroku wyruszyli do Kaniewa, który został już wcześniej przeszukany przez wojsko. Po odpoczynku następnej nocy przenieśli się na rozdrażewskie parcele, gdzie podczas narady większość żołnierzy opowiedziała się za kontynuowaniem dalszej walki. Byli to: sierż. Kazimierz Szczepaniak ps. „Borys”, Józef Wałęsa ps. „Tarzan”, Stanisław Szymczak ps. „Żelazny”, Julian Nadolski ps. „Góral”, Konstanty Nasalski ps. „Kajtek”, Franciszek Gabryel ps. „Bazant”, Władysław Partyka ps. „Bimber”, Marian Szwarc ps. „Wicher”, Józef Przybył ps. „Czarny”, Mieczysław Łączniak ps. „Kruk” i NN ps. „Negus”. Z dalszej przynależności do oddziału zrezygnowali: Mieczysław Krawczyk ps. „Łoś”, Stefan Ratajczak ps. „Orzeł” i NN ps. „Wilk”. Po uzupełnieniu uzbrojenia oddział nocnym marszem przeniósł się na teren powiatu jarocińskiego. 15 VI 1946 r. we wsi Strzyżewo koło Jaraczewa w powiecie jarocińskim kwaterujący tam oddział „Borysa” stoczył walkę z przybyłym w skutek donosu 8-osobowym patroliem UB

z Jarocina. W wyniku starcia 3 partyzantów zostało rannych, a oddział bezpiecznie wycofał się do pobliskiego lasu. W raporcie jarocińskiego UB odnotowano zdobycie jednego rkm-u, karabinu, 4 granatów i 500 sztuk amunicji. W listopadzie 1946 r., wobec coraz bardziej ograniczonych możliwości prowadzenia dalszej walki, oddział „Borysa” zawiesił działalność, a jego żołnierze pozostawali w ukryciu do 1947 r., kiedy ujawnili się w czasie amnestii dla żołnierzy podziemia. Także ostatni 4 partyzanci ukrywający się w rejonie Koźmina i Jarocina: sierż. Kazimierz Szczepaniak „Borys”, Józef Wałęsa ps. „Tarzan”, Julian Nadolski ps. „Góral” i Mieczysław Łączniak ps. „Kruk” 3 IV 1947 r. ujawnili się przed Komisją Amnestijną przy WUBP w Poznaniu⁵.

4. Rozpracowanie Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa

Stopniowe rozpracowanie struktur WSGO „Warta” w Wielkopolsce przez komunistyczne organy bezpieczeństwa odbywało się równolegle na szczeblach powiatowych urzędów bezpieczeństwa i WUBP w Poznaniu. W powiecie krotoszyńskim rozpad struktur WSGO „Warta” zapoczątkowało aresztowanie Karola Smockiewiczza ps. „Smok”, komendanta placówki w Strzyżewie, którego w trakcie brutalnego śledztwa zwerbowano do współpracy 14 VII 1945 r. Zdrada Smockiewiczza przyczyniła się do likwidacji placówki w Strzyżewie i serii aresztowań na terenie obwodu. 21 VIII 1945 r. w Ligocie został podstępnie zastrzelony przez funkcjonariuszy UB z Ostrowa Wielkopolskiego por. Czesław Mocek ps. „Spirytus” – komendant placówki w Dobrzycy. 24 sierpnia, na podstawie agenturalnych doniesień, funkcjonariusze UB aresztowali Edwarda Kowala „Kruka” – zastępcę „Bory”, w jego gospodarstwie w Obrze Nowej i jego brata Czesława Kowala ps. „Bubek”. W wyniku przeprowadzonej rewizji odkryto magazyn broni. Po zwolnieniu zatrzymanych z aresztu Edward Kowal jesienią 1945 r. przeniósł się w olsztyńskie. Po nieudanej akcji zdobycia siedziby PUBP w Krotoszynie 24 VIII 1945 r. komendant obwodu kpt. Tyrakowski, zagrożony aresztowaniem, opuścił Krotoszyn obejmując we wrześniu 1945 r. komendę Obwodu WSGO „Warta” w Kępnie. W tym samym miesiącu fala aresztowań objęła m.in. komendantów placówek w Koźminie i Rozdrażewie służących jednocześnie w milicji tj. plut. pchor. Ignacego Lempaszaka ps. „Szary”

⁵ Wspomnienia żołnierzy oddziału: K. Szczepaniaka, J. Wałęsy, S. Szymczaka spisane przez autora w 1992 r. (w zbiorach autora); AIPN Po, sygn. 0/155, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 6..., dz. cyt., s. 5 i nast.; D. Szczepaniak, *Oddział Z. Borostowskiego „Borys”. Z dziejów konspiracji antykomunistycznej w pow. krotoszyńskim i jarocińskim*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 125-141.

i plut. Józefa Śronka z Rozdrażewa ps. „Roman”. Z koźmińskiego i rozdrażewskiego posterunku aresztowano łącznie 11 milicjantów zaprzysiężonych do WSGO „Warta”. Aresztowany w międzyczasie por. Władysław Kędzierski ps. „Szach” 9 X 1945 r. zbiegł z celi więziennej mieszczącej się na 2 piętrze PUBP w Krotoszynie spuszczając się na dostarczonej potajemnie linie. Wraz z nim zbiegł pełniący służbę przed budynkiem wartownik UB Stefan Świst. Dekonspiracja i liczne aresztowania, szczególnie wśród kadry dowódczej, znacznie osłabiły działalność konspiracyjną pozostałych żołnierzy. Wielu partyzantów w obawie przed aresztowaniem opuściła powiat krotoszyński osiedlając się w różnych regionach Polski. Warto odnotować, iż dopiero po 4 latach od rozwiązania WSGO „Warta” funkcjonariusze UB w Krotoszynie w ramach operacji „Uczniowie” natrafili na ślad podległej komendzie obwodu, wspomnianej wcześniej organizacji „KRAK”. W tym samym roku tj. w 1949 r., na skutek zdrady jednego z członków grupy por. Kazimierza Bielawnego ps. „Bażant”, UB rozpracowało tę formację, a jej przywódca por. Bielawny został wyrokiem WSR w Poznaniu skazany 13 VIII 1949 na 7 lat więzienia.

5. Eksterytorialny Obwód Krotoszyn organizacji Wolność i Niezawisłość (grudzień 1945 r.-czerwiec 1946 r.)

Drugą znaczącą organizacją konspiracji antykomunistycznej w powiecie krotoszyńskim był eksterytorialny Obwód Krotoszyn Zrzeszenia WiN. Na przełomie 1945 r. i 1946 r. była to jedyna w Wielkopolsce siatka konspiracyjna ogólnopolskiej organizacji, jaką było Zrzeszenie WiN, funkcjonująca też pod nazwą Ruch Oporu Armii Krajowej. Powstała ona z inicjatywy pochodzącego ze Zdun porucznika Franciszka Jaskulskiego ps. „Zagończyk”, wówczas komendanta kieleckiego Inspektoratu WiN krypt. „Związek Zbrojnej Konspiracji”. Krotoszyński obwód krypt. „RB Zachodni” organizacyjnie podlegał por. Jaskulskiemu. Komendantem obwodu WiN Krotoszyn został mianowany brat por. „Zagończyka”, st. sierż. Ignacy Jaskulski ps. „Czujka”, zamieszkały w Zdunach. Utworzono kilkuosobowy sztab obwodu z siedzibą w Zdunach, składający się głównie z członków rodziny Jaskulskich. Drugi z braci „Zagończyka”, plut. pchor. Stefan Jaskulski ps. „Skrzat”, został zastępcą dowódcy obwodu, Anna Jaskulska – siostra, łączniczką komendy obwodu, Bolesław Kauch ps. „Daniel” – szwagier, kierował kolportażem ulotek i prasy konspiracyjnej, Jan Walczak ps. „Wara” – łącznik komendy obwodu z punktem kontaktowym por. Jaskulskiego „Zagończyka” w Łodzi przy ul. Wólczańskiej 29, w mieszkaniu Genowefy Piwowarek. W Krotoszynie skrzynka kontaktowa obwodu mieściła się w mieszkaniu Melanii Łodyżanki ps. „Wiosna”, przy ul. Zdunowskiej 35 oraz w mieszkaniu Marii Panek przy ul. Piekarskiej 1 i Mariana Kołaskiego przy ul. Rynkowej 7. Utworzona komenda Obwodu WiN-ZZK-Krotoszyn z siedzibą

w Zdunach organizacyjnie nawiązywała do struktur konspiracyjnych Inspektoratu Puławskiego WiN kierowanego przez por. Jaskulskiego „Zagończyka”. W myśl założeń por. Jaskulskiego „Zagończyka” krotoszyński obwód oprócz prowadzenia bieżącej walki z narzuconą władzą miał także stanowić schronienie dla zagrożonych aresztowaniem partyzantów z rejonu Kielc i Radomia. Organizacyjnie obwód dzielił się na rejony A i B, zrzeszając przez cały okres istnienia ok. 40-50 zaprzysiężonych. Rejon A stanowiła siatka terenowa stworzona w środowisku młodzieży szkolnej, w ramach utworzonej organizacji AK „Zemsta”. Natomiast rejon B obejmował jedynie oddział partyzancki zorganizowany i dowodzony przez kaprała pchor. Józefa Placka ps. „Cień”. Przybyły w styczniu 1946 r. do Krotoszyna podkomendny „Zagończyka” plut. pchor. „Moskit” (nazwisko nieznane) zorganizował łączność krotoszyńskiego obwodu z Inspektoratem WiN w Radomiu oraz organizacją młodzieżową AK „Zemsta”. W maju 1946 r., z rozkazu „Zagończyka” sierż. pchor. „Moskit” został skierowany do dalszej działalności konspiracyjnej na terenie Gdańska. W styczniu 1946 r., w celu wzmocnienia kadrowego i działalności obwodu, zostali także skierowani z rejonu Radomia podkomendni por. „Zagończyka” Jan Wojciechowski ps. „Bil” i wspomniany już kapral Józef Placek ps. „Cień”⁶.

Komendant obwodu st. sierż. Ignacy Jaskulski ps. „Czujka”, po zawieszeniu działalności obwodu, w końcu czerwca 1946 r. schronił się u por. „Zagończyka” w rejonie Radomia. 26 VII 1946 r. został wraz z por. Jaskulskim „Zagończykiem” aresztowany w jego kwaterze we wsi Jedlina-Letnisko powiat radomski. Wkrótce po aresztowaniu, prawdopodobnie nierozpoznany, został zwolniony z aresztu. W obawie przed powtórным aresztowaniem ukrywał się początkowo w Kieleckiem, a następnie u krewnych w Wolenicach powiat krotoszyński. Po ogłoszeniu amnestii ujawnił się przed Komisją Amnestijną w Krotoszynie 9 IV 1947 r.

Jego brat Stefan Jaskulski ps. „Skrzat”, przebywający w Poznaniu, został 1 IX 1946 r. przypadkowo rozpoznany i aresztowany na ul. Głogowskiej przez pochodzącego ze Zdun funkcjonariusza WUBP kpt. Adama Wieteckiego. Wyrokiem WSR w Poznaniu 30 IX 1946 r. został skazany na 12 lat więzienia. Pozostali aresztowani członkowie sztabu stanęli przed WSR w Łodzi, który 4 XI 1946 r. wymierzył kilkuletnie wyroki więzienia: Annie Jaskulskiej, Bolesławowi Kauchowi ps. „Daniel”, Melanii Łodyżance ps. „Wiosna” i Genowefie Piwowarczyk. Ostatni ze składu

⁶ AIPN Po, sygn. 05/102, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Krótka monografia powiatu krotoszyńskiego za lata 1945-1948”. Opracowali por. Józef Górecki, por. Wojciech Kałużny, s. 11 i nast.; R. Smietanko-Kruszelnicki, *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie w latach 1945-1948*, Kraków 2002, s. 169-171; *Wykaz antykomunistycznych organizacji i oddziałów zbrojnych w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie..., dz. cyt., s. 384-385.

Komendy Obwodu WiN, Jan Walczak ps. „Wara”, aresztowany 26 VIII 1946 r. był sądzony w procesie członków AK „Zemsta” i wyrokiem WSR w Poznaniu z 13 XII 1946 r. został skazany na 6 lat pozbawienia wolności⁷.

Komendzie krotoszyńskiego obwodu WiN-ZZK podlegał oddział partyzancki pod dowództwem kaprała pchor. Józefa Placka ps. „Cień”, który powstał na pograniczu gmin Koźmin i Pogorzela. W marcu 1946 r. liczył 20 uzbrojonych i umundurowanych żołnierzy. W skład oddziału wchodził głównie synowie rolników z terenu powiatów krotoszyńskiego i gostyńskiego oraz dezertjerzy z „ludowego” WP. Zastępcą dowódcy został Jan Wojciechowski ps. „Bil” i Mikołaj Bańczak ps. „Zając”. Jednocześnie z chwilą powstania oddziału przystąpiono do organizowania w wielu wioskach zaplecza i sieci współpracowników z zadaniem prowadzenia działalności wywiadowczo-informacyjnej na rzecz oddziału. Placówki takie powstały w granicach ówczesnego powiatu krotoszyńskiego m.in. we wsi Kaczagórka, Bułaków, Pogorzałki, Ustków i Dziełice-Parcele.

W ciągu zaledwie 2 miesięcy istnienia oddział „Cienia” przeprowadził wiele akcji wymierzonych w komunistyczny aparat bezpieczeństwa m.in. rozbijając posterunki MO w Rozdrażewie, Borku oraz Straży Kolejowej w Łąkocinach. Podjęto też próbę zdobycia siedziby UB w Pogorzeli. PUBP w Krotoszynie, zaniepokojony wzmożoną działalnością oddziału „Cienia”, podjął szeroko zakrojone działania operacyjno-agenturalne zmierzające do likwidacji oddziału. 22/23 III 1946 r. funkcjonariusze UB aresztowali 4 współpracowników oddziału we wsi Kaczagórka: Mieczysława i Andrzeja Kaźmierczaków, Franciszka Ratajczaka i Bolesława Rudnickiego oraz 2 w Pogorzałkach Małych: Jana Konarczaka i Jana Dąbrowskiego. Kilka dni później, 28 marca aresztowany został Mikołaj Bańczak – drugi zastępca dowódcy. W dniach 1-3 kwietnia, PUBP kontynuując działania operacyjne, skierowały kilku agentów w teren, celem wytropienia oddziału. 1 kwietnia agent o ps. „Kruk” poinformował UB w Krotoszynie o pobycie oddziału w leśniczówce w lasach w Międzyborzu (gmina Koźmin). Przybyła grupa operacyjna złożona z funkcjonariuszy UB i WP z Krotoszyn, nie zastawszy oddziału, dokonała rewizji, w wyniku której odkryła partyzancki magazyn. Zarekwirowano 1 automat, 6 karabinów, rakiennicę, motocykl, radioodbiornik oraz umundurowanie. Tymczasem oddział „Cienia” po opuszczeniu leśniczówki dotarł do Ustkowa, zajmując kwaterę w gospodarstwie Kornka i nie wystawiając żadnej warty. O przybyciu oddziału poinformował UB w Krotoszynie współpracujący z PUBP jeden z mieszkańców Ustkowa. W nocy z 3 na 4 kwietnia

⁷ AIPN Po, sygn. 1180/46, Akta sądowe członków organizacji AK „Zemsta”, sygn. 06/131 t. 25, Księga aresztu..., dz. cyt.; Materiały i dokumenty dot. Mariana Kołaskiego i Adama Hermanowicza przekazane przez Małgorzatę Krzus (w zbiorach autora); Relacje Jana Styburskiego przekazane w 1995 r. (w zbiorach autora); *Wyrok WSR w Gdańsku z 30 VII 1946 r., wydany na J. Kmiecika i J. Kempę oraz 27 XI 1946 r. na J. Styburskiego, H. Dziełickiego i H. Sobieszaka*, [w:] „Niepokonani” 1945-1956, Kalisz, b.d.

grupa operacyjna z UB i MO i żołnierzy 6. PAL w Krotoszynie oraz 4. DP z Ostrowa Wielkopolskiego otoczyła wieś i zabudowania w Ustkowie gdzie kwaterowali partyzanci. Wywiązała się walka, podczas której, w świetle jednej z relacji, wybiegający z domostwa kpr. Józef Placek ps. „Cień” został zabity. W wyniku operacji sił bezpieczeństwa oddział „Cienia” został rozbity. Tylko 2 żołnierzom oddziału: Janowi Rzekieckiemu i Franciszkowi Serafiniakowi udało się zbiec z miejsca obławy. Zatrzymano 11 partyzantów oraz przejęto 2 automaty, 13 karabinów, 3 pistolety, 200 sztuk amunicji, radiostację i pistolet-rakietnicę. Przy zabitym dowódcy znaleziono podpisany przez „Moskita” rozkaz o podległości oddziału Obwodowi WiN w Krotoszynie. W ciągu kilku następnych dni aresztowano na terenie powiatu krotoszyńskiego dalszych 13 osób współpracujących z oddziałem. Ujęci w Ustkowie żołnierze „Cienia” zostali przewiezieni do wojskowego więzienia w Ostrowie Wielkopolskim. i poddani brutalnemu śledztwu. Wyrokiem Sądu Okręgowego w Ostrowie Wielkopolskim w trybie doraźnym, któremu przewodniczył sędzia kpt. Jan Ryczanowski, a oskarżał prokurator Kazimierz Obuchowicz, 13 IV 1946 r. żołnierze oddziału Wawrzyniec Sekuła ps. „Kropny”, milicjant, który dołączył do oddziału po rozbrojeniu posterunku w Rozdrażewie i Franciszek Witek ps. „Bartek” z Dąbrowy powiat krotoszyński, zostali skazani na karę śmierci. Wyroki śmierci wykonano w więzieniu w Ostrowie 18 IV 1946 r. Trzeci ze skazanych na karę śmierć Feliks Konarczak ps. „Jeleń” został ułaskawiony przez prezydenta Bolesława Bieruta, a orzeczoną karę zamieniono na 15 lat więzienia. Pozostali partyzanci otrzymali wyroki: Marian Augustyniak ps. „Okno” z Zimnowody 12 lat więzienia, Józef Kukfisz z Ustkowa i Waław Konrady ps. „Słowik” z Dzielec po 8 lat więzienia, Józef Augustyniak z Zimnowody 5 lat więzienia, a Stanisław Pawłowski ps. „Sroka” z Ustkowa 10 lat pozbawienia wolności. Józefa Talagę sąd uniewinnił. Podczas śledztwa zwolniony został z ostrowskiego aresztu Kazimierz Serek z Ustkowa. Zastępcę dowódcy oddziału Jana Wojciechowskiego ps. „Bil” przekazano do dyspozycji WUBP w Poznaniu. Wyrokami WSR w Poznaniu z dnia 13 II i 19 III 1947 r. aresztowani za współpracę z oddziałem oraz Mikołaj Bańczak – drugi zastępca dowódcy oddziału, na mocy amnestii ogłoszonej przez władze w lutym 1947 r., zostali zwolnieni do domów. Także w okresie amnestii, w kwietniu 1947 r., w PUBP w Krotoszynie ujawniło się 4 żołnierzy oddziału, którzy w marcu 1946 r. po zaprzestaniu działalności konspiracyjnej wyjechali na Ziemię Odzyskane. Byli to: Franciszek Drozd ps. „Lis”, Stanisław Drożdżyński ps. „Piórnik” z Bułakowa, Antoni Drozd ps. „Kruk” i Józef Makarewicz z Kaczejgórki⁸.

⁸ AIPN Po, sygn. 05/102, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Krótka monografia...”, dz. cyt., s. 11 i nast.; Materiały archiwalne dotyczące żołnierzy oddziału J. Placka „Cienia” w posiadaniu Marii Pol z Ostrowa Wielkopolskiego; Muzeum Regionalne im. H. Ławniczaka w Krotoszynie, teczka B-4788, *Odpis wyroków Sądu Okręgowego w Ostrowie Wlkp. na żołnierzy oddziału Józefa Placka „Cienia” z 13 IV 1946 r.*, Relacje i dokumenty

6. Konspiracyjne organizacje młodzieżowe w powiecie krotoszyńskim (1945-1953)

Na lata 1945-1953 przypada także działalność antykomunistycznych konspiracyjnych organizacji młodzieżowych w powiecie krotoszyńskim. W ich skład wchodził głównie uczniowie szkół średnich oraz zawodowych na terenie powiatu. Większość tych organizacji powstała i działała poza przedstawionymi powyżej strukturami WSGO „Warta” i WiN. Powstałe organizacje konspiracji młodzieżowej miały charakter lokalny, były liczebnie niewielkie i słabo uzbrojone. Chronologicznie pierwszą organizacją młodzieżową było powstałe w czerwcu 1945 r. Podziemie Harcerskie „Zawisza”, założone w Koźminie z inicjatywy 16-letniego ucznia zawodu ślusarskiego, harcerza Henryka Juskowiaka. W listopadzie 1945 r. Jerzy Rajewski uczeń krotoszyńskiego Liceum Ogólnokształcącego utworzył kilkusobową grupę konspiracyjną, znaną w historiografii jako grupa AK Rajewskiego. Od lutego do czerwca 1946 r. w ramach struktur komendy obwodu WiN-ZZK w Krotoszynie, konspiracyjną działalność na terenie powiatu prowadziła organizacja AK „Zemsta” której dowódcą był Marian Kołaski ps. „Tarzan” z Koźmina – uczeń Gimnazjum Kupieckiego w Krotoszynie.

W II połowie 1948 r. w Krotoszynie powstała Gwardia Patriotów Polskich założona przez Mariana Rybę – ucznia krotoszyńskiego Liceum Ogólnokształcącego. W 1949 r. w Koźminie powstała AK „Zemsta” z inicjatywy Mariana Kempńskiego – ucznia zawodu fryzjerskiego oraz Mariana Wiły – ucznia zawodu blacharskiego. W tym samym roku w Obrze Starej koło Koźmina 17-letni Grzegorz Trawiński, uczeń zawodu kołodziejskiego, utworzył 8-osobową organizację pod nazwą Polskie Wojsko Podziemne. Wszystkie wymienione wyżej 3 organizacje nawiązały ze sobą współpracę w 1949 r., która trwała do ich dekonspiracji i aresztowań w czerwcu 1950 r. Ostatnią rozpoznaną organizacją młodzieżową okresu stalinowskiego w powiecie krotoszyńskim był Związek Młodych Orłowców w Koźminie. Inicjatorem jej powstania był Józef Frąckowiak uczeń koźmińskiego Liceum Ogólnokształcącego. Organizacja ta, założona w 1952 r. na terenie liceum istniała do chwili jej rozbicia przez PUBP w Krotoszynie w maju 1953 r.

7. Podziemie Harcerskie „Zawisza” w Koźminie (lata 1945-1947)

W latach 1945-1947 w Koźminie i okolicy istniała niezależnie od WSGO „Warta” i Zrzeszenia WiN młodzieżowa organizacja konspiracyjna pod nazwą Podziemie

Zbigniewa Pawłowskiego, Relacje Józefa Kmiecika z Dąbrowy z 1995 r., Koletty Szczepaniak z Koźmina z 1994 r. (w zbiorach autora); R. Śmietanko-Kruszelnicki, dz. cyt., s. 169-171; W. Handke, *Wielkopolscy żołnierze wyklęci skazani z wyroków komunistycznych sądów*, Leszno 2014, s. 86, 104.

Harcerskie „Zawisza”. Jej początki sięgają czerwca 1945 r., powstała z inicjatywy 16-letniego ucznia zawodu ślusarskiego Henryka Juskowiaka z Koźmina. Organizacja liczyła 8 osób, w większości harcerzy. Naczelnikiem „Zawiszy” został 18-letni Edmund Majewski, a jego zastępcą Sylwester Szczepaniak. Jej członkowie zamierzali, po zorganizowaniu terenowej siatki konspiracyjnej i zdobyciu pewnej ilości broni, przejść do działalności partyzanckiej. W celu zdobycia broni jesienią 1946 r. patrol „Zawiszy” rozbroił w Koźminie nieznanego wojskowego oraz żołnierza rosyjskiego. Najgłośniejszą akcją oddziału „Zawisza” było przeprowadzenie zamachu w Koźminie na Franciszka Niewczasa – komendanta MO w Rozdrażewie. W wyniku akcji milicjant został zastrzelony, a 3 konspiratorów ze zdobytą bronią bezpiecznie udało się do swoich domów. W kolejnej akcji, tym razem na spółdzielnię „Rolnik” w Koźminie, pozyskano maszynę do pisania, która służyła do tworzenia ulotek o treści antykomunistycznej, kolportowanych na terenie powiatu. Po akcji przeniesienia wieńca spod rosyjskiego pomnika wdzięczności w parku na mogiłę Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu 1 XI 1947 r. siły bezpieczeństwa wpadły na trop „Zawiszy” aresztując w ciągu miesiąca jej członków, oprócz Henryka Juskowiaka ukrywającego się w gospodarstwie u krewnych we wsi Walerianów koło Koźmina. 18 XI 1947 r. Henryk Juskowiak, otoczony przez przybyłych ubeków w jednym z zabudowań gospodarstwa, nie chcąc się poddać, popełnił samobójstwo. Pozostałym aresztowanym oraz kilku ich współpracownikom wytoczono pokazowe procesy. Wyrokiem WSR w Poznaniu z 10 XII 1947 r. na sesji wyjazdowej w Koźminie Edmund Majewski i Sylwester Szczepaniak zostali skazani na karę śmierci. Wyrok na Edmundzie Majewskim został wykonany 15 I 1948 r. w więzieniu sądowym w Krotoszynie. Drugi ze skazanych Sylwester Szczepaniak, w wyniku apelacji obrońcy, został ulaskawiony przez prezydenta Bieruta, który karę śmierci zamienił na dożywocie. Inni „Zawiszacy” Stanisław Stachowski otrzymał wyrok 12 lat więzienia, a Stefan Bodył 10 lat. Wyrokiem z 15 IV 1948 r. WSR w Poznaniu skazał Juliana Sitarza na 15 lat więzienia, a Eugeniusza Adamkiewicza na 12 lat. Rolnikom oskarżonym o udzielanie pomocy „Zawiszy” WSR w Poznaniu także wymierzył kary: Franciszek Lisiak z Wronowa został skazany na 2,5 roku więzienia, a Marcin Dolata z Walerianowa i Franciszek Jankowski z Wałkowa na 4 i 6 miesięcy pozbawienia wolności⁹.

⁹ AIPN Po, sygn. 1083/47, Akta sądowe członków Podziemia Harcerskiego „Zawisza” z Koźmina; Relacje i wspomnienia S. Szczepaniaka, S. Bodyła, członków organizacji „Zawisza” spisane przez autora w latach 1991-1992 (w zbiorach autora).

8. Grupa Jerzego Rajewskiego ps. „Rafael” w Krotoszynie (listopad 1945 r.-marzec 1946 r.)

Grupa Jerzego Rajewskiego ps. „Rafael” działała w Liceum im. Hugona Kołłątaja w Krotoszynie. Liczyła ona 7 członków, którzy zajmowali się gromadzeniem broni, redakcją i kolportażem ulotek na terenie miasta o treści antykomunistycznej (czasowo używała nazwy AK). Według materiałów UB organizacja w 1945 r. dysponowała kilkoma pistoletami, 1 karabinem z czasów I wojny światowej. Wiosną 1946 r. grupa nie wykryta przez organy bezpieczeństwa zaprzestała działalności. W 1948 r. kilku jej uczestników podczas studiów w Poznaniu podjęła działalność konspiracyjną w środowisku akademickim. Po ich dekonspiracji w trakcie śledztwa doszło do ujawnienia informacji o istnieniu w 1945 r. grupy Rajewskiego i jego aresztowania w uzdrowisku Cieplice-Zdrój, gdzie mieszkał i był zatrudniony. Wyrokiem WSR w Poznaniu z dnia 23 I 1950 r. Jerzy Rajewski, Piotr Benedykt, Tadeusz Kocura i Bolesław Kupczyk zostali skazani na wyroki kilkuletniego więzienia¹⁰.

9. Organizacja młodzieżowa AK „Zemsta” Obwodu Wolność i Niezawisłość – Związek Zbrojnej Konspiracji Krotoszyn (luty-czerwiec 1946 r.)

Powstała w lutym 1946 r. w Krotoszynie organizacja młodzieżowa AK „Zemsta” działała pod komendą Mariana Kołaskiego ps. „Tarzan” z Koźmina, ucznia krotoszyńskiego Gimnazjum Kupieckiego. Inicjatorem założenia organizacji był sierż. pchor. „Moskit” (nazwisko nieznane), posługujący się także ps. „Zemsta”. Organizacja liczyła 15 osób, głównie uczniów krotoszyńskiego i koźmińskiego Liceum Ogólnokształcącego. Zastępcą Mariana Kołaskiego został Cezary Frąckowiak uczęszczający do Szkoły Handlowej w Krotoszynie. Poprzez swoją siatkę konspiracyjną jej uczestnicy prowadzili działalność propagandową i wywiadowczą na rzecz komendy obwodu. W marcu i kwietniu 1946 r., na terenie Krotoszyna i Koźmina, nocą, kilkakrotnie kolportowali podziemne wydawnictwa dostarczane z punktu

¹⁰ AIPN Po, sygn. 04/1268, Akta śledcze w sprawie przynależności do organizacji podszywających się pod AK, działających na terenie powiatu Krotoszyn, prowadzonej przeciwko: Piotr Benedykt, imię ojca: Józef, ur. 03-02-1931 r., Koczur Tadeusz, imię ojca: Józef, ur. 27-07-1930 r., Rajewski Bazyli Jerzy, imię ojca: Józef, ur. 22-03-1931/23-03-1931 r., Kupczyk Bolesław, imię ojca: Stanisław, ur. 17-07-1930 r., tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 86 § 2 kkWP, art. 3 Dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, art. 4 § 1 Dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa; *Wykaz antykomunistycznych organizacji i oddziałów zbrojnych w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie..., dz. cyt. s. 396.

kontaktowego WiN w Łodzi oraz własne ulotki. Redakcją i drukiem ulotek pisanych na maszynie w Krotoszynie zajmowali się Jerzy Bartecki ps. „Ryś” i Cezary Frąckowiak. Akcję rozlepiania ulotek „Dla żołnierzy” i „Dla ludności” przeprowadził na terenie Koźmina i Krotoszyna patrol w składzie Jan Styburski ps. „Skoczek” i Marian Kołaski ps. „Tarzan”. Organizacja realizowała także działania obserwacyjno-wywiadowcze celem ustalenia współpracowników UB oraz prowadziła badania nastrojów społecznych. Istotny wpływ na dalsze losy AK „Zemsta” miała dekonspiracja obwodu krotoszyńskiego WiN w czerwcu 1946 r., zapoczątkowana aresztowaniami osób z WiN w Łodzi, z którymi utrzymywali kontakty. W zaistniałej sytuacji AK „Zemsta” zawiesiła działalność. Decyzja ta miała niewątpliwie także związek z opuszczeniem powiatu przez komendanta obwodu Ignacego Jaskulskiego i jego zastępcę. Latem 1946 r., w wyniku działań operacyjnych UB w Łodzi i Krotoszynie, nastąpiła seria aresztowań, w tym dowódcy AK „Zemsta” Mariana Kołaskiego. Wspomniane aresztowania doprowadziły do likwidacji krotoszyńskiego obwodu WiN. Na rozkaz pchor. „Moskita” dwaj członkowie AK „Zemsta” zagrożeni aresztowaniem Jan Styburski „Skoczek” i Henryk Dzielicki „Dzielny” wyjechali do Gdańska wchodząc w skład tamtejszej organizacji WiN. Na ulicach Gdańska kolportowali, pochodzące z punktu kontaktowego w Łodzi, ulotki „Dla żołnierzy” i „Apel do ONZ”. Obaj zostali aresztowani 17 VII 1946 r. Henryk Dzielicki w trakcie kolportażu ulotek w centrum Gdańska, a Jan Styburski w czasie pobytu w Kałdowie. WSR w Gdańsku na sesji wyjazdowej w Gdyni w sierpniu 1946 r. skazał Dzielickiego i Styburskiego na 2 lata więzienia. Inni członkowie AK „Zemsta” Józef Kmiecik i Czesław Kempa, po przybyciu do Gdańska, zostali także aresztowani, jako żołnierze dywersyjnego oddziału Stanisława Zdybickiego ps. „Kruk”. Nastąpiło to wkrótce po ich udziale w akcji rozbicia kasy Stoczni Nr 1 w Gdańsku. W wyniku tej akcji zarekwirowano na potrzeby WiN kwotę 1 500 000 zł. Dalsze działania operacyjne UB w Trójmieście doprowadziły do aresztowania pozostałych 18 członków grupy dywersyjnej WiN, którzy po brutalnym śledztwie byli sądzeni w 3 oddzielnych procesach przez WSR w Gdańsku. 30 VII 1946 r. Czesław Kempa ps. „Lis” został skazany na 15 lat więzienia, a Józef Kmiecik ps. „Śmiały” z Krotoszyna dostał karę dożywotniego więzienia. Tylko nieliczni z organizacji AK „Zemsta” uniknęli aresztowania ukrywając się do chwili ogłoszenia amnestii w 1947 r. Dowódca organizacji Marian Kołaski ps. „Tarzan” został, wyrokiem WSR w Poznaniu z 13 XII 1946 r., skazany na karę 6 lat więzienia, a Zdzisław Matysiak ps. „Zdzichu” na 3 lata pozbawienia wolności.

10. Gwardia Patriotów Polskich (II połowa 1948 r.-czerwiec 1950 r.)

Organizacja została założona w Krotoszynie przez ucznia miejscowego liceum – Jerzego Rybę. Liczyła ona 12 osób, w większości uczniów krotoszyńskiego i koźmińskiego Liceum Ogólnokształcącego. Powstała, jak zeznał później w śledz-

twie Jerzy Ryba ps. „Dobrzański” z inspiracji nieznanego byłego żołnierza AK. Zastępcą Jerzego Ryby został Stanisław Trzaska, a kierownikiem siatki konspiracyjnej zorganizowanej w Koźminie – Tadeusz Herwich. Działalność organizacji miała charakter sabotażowo-dywersyjny. Spośród najważniejszych akcji przeprowadzonych przez GPP należy wymienić akcję przeprowadzoną przez koźmińskich licealistów Kazimierza Szóstaka, Tadeusza Herwicha i Stefana Szymczaka, którzy 20 V 1950 r. przecięli w kilku miejscach, przebiegającą przez Koźmin, rosyjską wojskową linię telefoniczną Moskwa-Legnica. Zatrudniony w Urzędzie Pocztowym w Krotoszynie Jerzy Ryba dokonywał kontroli korespondencji przychodzącej i wysyłanej przez PUBP w Krotoszynie. W grudniu 1949 r. Jerzy Ryba ze Stanisławem Trzaską opracowali ulotki o treści antykomunistycznej, które nocą rozwieszali na terenie Krotoszyna. W kwietniu 1950 r. zamalowali tablicę z napisem *Park im. Obrońców Stalingradu*.

Na przełomie maja i czerwca 1950 r. GPP nawiązała współpracę z młodzieżowymi organizacjami konspiracyjnymi AK „Zemsta” w Koźminie i PWP w Obrze Starej koło Koźmina. W wyniku wspólnych uzgodnień postanowiono połączyć organizacje i utworzyć wobec narastającego zagrożenia dekonspiracji leśny oddział w lasach koło Trzebiecka w powiecie milickim. 4 VI 1950 r. dowódca organizacji Jerzy Ryba wraz ze Stanisławem Trzaską i kilkoma członkami AK „Zemsta” i PWP udali się do lasów milickich celem rozpoczęcia działalności partyzanckiej. Na miejscu przystąpiono do budowy dwóch ziemianek, które po zamaskowaniu miały stać się bazą wypadową dla powstającego oddziału. Kilka dni później przybyli w to miejsce ponownie, tym razem na stałe, przynosząc ze sobą broń krótką oraz wiele sztuk innej broni i narzędzia do prowadzenia sabotażu. Do powstającego leśnego oddziału dołączyli Marian Kempański ps. „Dąb” i Mieczysław Wiła ps. „Orli Szpon” – dowódca organizacji AK „Zemsta” w Koźminie oraz Stefan Mikołajczyk z PWP w Obrze Starej. Ze względu na słabe uzbrojenie (1 karabin, 2 pistolety) odstąpiono od planu rozbrojenia posterunków MO w Cieszkowie i Gądkowicach. W zamian przeprowadzili kilka zasadzek na drodze Milicz-Krotoszyn z zamiarem zatrzymania i rozbrojenia przejeżdżającego przypadkiem patrolu MO. W celu pozyskania broni udali się do lasów krotoszyńskich, gdzie według uzyskanych informacji, w stawie miała znajdować się broń i amunicja porzucona po działaniach wojennych. Ze stawu wydobyto i zabrano do kwatery leśnej: 1 rkm, rusznicę przeciwpancerną kal. 13 mm, 200 sztuk amunicji, 2 pary nożyc do cięcia metalu i zamek od karabinu. W międzyczasie nawiązali współpracę z rolnikami z Trzebiecka Henrykiem Grajczakiem i Henrykiem Marciniakiem, którzy udzielali im pomocy.

Nad ranem 11 VI 1950 r. młodzi konspiratorzy zostali otoczeni w 2 ziemiankach przez funkcjonariuszy UB z Milicza. Okrążeni, nie widząc szans podjęcia walki, złożyli broń. Przewieziono ich do siedziby UB w Miliczu, a następnie, ze

względem na miejsce zamieszkania, przekazano ich do dyspozycji PUBP w Krotoszynie. W dniach 11-17 VI 1950 r. na terenie Koźmina, Krotoszyna i Obry Starej aresztowano pozostałych członków GPP, AK „Zemsta” i PWP. Po trwającym kilka miesięcy śledztwie WSR Poznaniu wyrokiem z dnia 31 X 1950 r. skazał dowódcę GPP Jerzego Rybę na 10 lat pozbawienia wolności, Stanisława Trzaskę na 8 lat więzienia, Tadeusza Herwicha na lat 7, a Kazimierza Szóstaka i Stefana Szymczaka na 4 lata pozbawienia wolności¹¹.

11. Armia Krajowa „Zemsta” (październik 1949 r.-czerwiec 1950 r.)

W II połowie października 1949 r. uczeń zawodu blacharskiego Mieczysław Wiła (lat 19) wspólnie z Marianem Kempieńskim (lat 17), uczniem fryzjerskim założyli w Koźminie konspiracyjną organizację młodzieżową. Z początkiem grudnia organizacja przyjęła nazwę AK „Zemsta”. Celem jej było pomśczenie poległych i rozstrzelanych w czerwcu 1946 r. w krotoszyńskim więzieniu partyzantów z oddziału ppor. Zygmunta Borostowskiego „Bory”. Na dowódcę organizacji wybrano Mieczysława Wiłę ps. „Orli Szpon”, a na zastępcę Mariana Kempieńskiego ps. „Dąb”. W skład organizacji zostali zaprzysiężeni Bronisław Batycki ps. „Kopłita” i Zdzisław Jagodziński ps. „As”. W grudniu 1949 r. do organizacji dołączył Marian Sobański z Koźmina. Zdobywanie broni dla organizacji, która w chwili założenia posiadała zaledwie kilka pistoletów, miało nastąpić poprzez rozbijanie milicjantów i członków Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej. Jedną z pierwszych akcji przeprowadzonych przez AK „Zemsta”, która odbiła się szerokim echem wśród mieszkańców Koźmina, było zakłócenie uroczystej akademii z okazji 70. urodzin Stalina, odbywającej się przy pełnej sali hotelu „Zamkowego” przy ul. Krotoszyńskiej. Zdzisław Jagodziński ps. „As”, w sposób niezauważony, rozbił na podłodze ampułki z gazem łzawiącym, co zmusiło organizatorów do przerwania uroczystości. Celem zdobycia broni członkowie „Zemsty” często patrolowali w zimowe wieczory ulice Koźmina, szukając nadarzającej się okazji, aby rozbroić napotkanych na służbie milicjantów. Prowadzono także obserwację miejscowego posterunku MO. W kwietniu 1950 r., po wstąpieniu do organizacji Zbyszka Wawrzyniaka – ucznia Liceum Ogólnokształcącego w Koźminie, poszerzono działalność o redagowanie i rozpowszechnianie na terenie Koźmina ulotek pisanych na maszynie, będącej własnością jego ojca. W swojej treści ulotki nawoływały społeczeństwo do walki z narzuconym ustrojem. 29 V 1950 r., za pośrednictwem Gertrudy Wiły ps. „Gwiazda”, Marian Kempieński ps. „Dąb” nawiązał w Obrze Starej kontakt, a następnie współpracę

¹¹ AIPN Po, sygn. 550/50, Protokoły przesłuchań J. Ryby i pozostałych aresztowanych członków Gwardii Patriotów Polskich podczas śledztwa w PUBP w Krotoszynie; Relacje Jerzego Ryby spisane w 1992 r. (w zbiorach autora).

z Grzegorzem Trawińskim ps. „Tarzan”, przywódcą tajnej organizacji młodzieżowej PWP. Kilka dni później Mieczysław Wiła skontaktował się ze wspomnianą wcześniej GPP z Krotoszyńska. W wyniku wspólnych uzgodnień postanowiono się połączyć i utworzyć leśny oddział w lasach koło Trzebicka, o którym była mowa wcześniej. 11 VI 1950 r. UB aresztowało pod Trzebickiem Mariana Kempieńskiego ps. „Dąb” i Mieczysława Wiłę ps. „Orli Szpon”. W dniach 11-17 VI 1950 r., na terenie Koźmina, aresztowano podczas zajęć szkolnych pozostałych 5 konspiratorów należących do AK „Zemsta”. Po trwającym kilka miesięcy śledztwie w siedzibie krotoszyńskiego PUBP, oskarżeni stanęli przed WSR w Poznaniu, który 20 IX 1950 r. w procesie pokazowym na sesji wyjazdowej w Koźminie (sędzia Marian Doerfer) skazał: Mieczysława Wiłę na 8 lat pozbawienia wolności, Mariana Kempieńskiego na 7 lat więzienia, Zdzisława Jagodzińskiego na 6 lat, Bronisława Batyckiego na lat 5, a Mariana Sobańskiego na 4 lata pozbawienia wolności. Po zakończonym procesie skazanych członków AK „Zemsta”, podobnie jak i pozostałych nieletnich członków organizacji młodzieżowych, osadzono w ciężkich więzieniach. W 1951 r. wielu młodocianych więźniów politycznych, w tym również osadzonych z AK „Zemsta”, GPP, czy PWP, przewieziono do utworzonego przez władze komunistyczne specjalnie dla członków młodzieżowego podziemia w Polsce, Progresywnego Więzienia dla Młodocianych w Jaworznie koło Krakowa, gdzie byli poddawani tzw. resocjalizacji. Trudne warunki pobytu połączone z ciężką pracą sprawiły, że wielu więźniów nabawiło się schorzeń, z którymi przyszło im się zmagać do końca życia¹².

12. Polskie Wojsko Podziemne (listopad 1949 r.-czerwiec 1950 r.)

Organizacja Polskie Wojsko Podziemne została założona w Obrze Starej koło Koźmina przez ucznia zawodu kołodziejskiego – Grzegorza Trawińskiego (lat 17) w listopadzie 1949 r. Do organizacji należeli: Stefan Mikołajczyk ps. „Lew”, Henryk Marciniak ps. „Iwan”, Stanisław Foltynowicz ps. „Lis”, Leon Janiec ps. „Tygrys”, Piotr Kolek ps. „Zorro”, Henryk Grajewski i Czesław Wybierała – wszyscy z Obrze Starej oraz Gertruda Wiła z Koźmina wybrana na zastępcę dowódcy. Organizacja stawiała sobie za cel przeciwstawianie się narzuconemu ustrojowi w Polsce, a po zdobyciu wystarczającej ilości broni przejście do walki partyzanckiej. Pierwszą akcję członkowie PWP przeprowadzili 13 XII 1949 r. w Obrze Starej. W godzinach nocnych zdemolowali świetlicę Związku Młodzieży Polskiej, w której miała się odbyć w dniu następnym uroczysta akademii z okazji 70. rocznicy urodzin Józefa Stalina. W akcji uczestniczyli Grzegorz Trawiński i Stefan Mikołajczyk, obaj człon-

¹² AIPN Po, sygn. 457/50, Akta sprawy przeciwko M. Kempieńskiemu, M. Wile i pozostałym członkom AK „Zemsta” z Koźmina; Relacje M. Kempieńskiego i M. Wiły spisane w 1992 r. (w zbiorach autora).

kowie ZMP. Zniszczyli całą dekorację, a w miejscu zrzuconego portretu Stalina zawiesili wizerunek premiera Stanisława Mikołajczyka. Na ścianach karbolem wypisano hasła o treści patriotycznej i antykomunistycznej. Niezauważeni po przeprowadzonej akcji, pod osłoną nocy, powrócili do swoich domów. W celu zwiększenia stanu posiadania broni grupa pod dowództwem Trawińskiego 14 V 1950 r. zarekwirowała w mieszkaniu miejscowego członka ORMÓ karabin z amunicją. Przez cały okres istnienia PWP prowadziło działalność propagandową za pomocą redagowanych i kolportowanych ulotek o treści antykomunistycznej. 29 V 1950 r. Trawiński za pośrednictwem Wiły ps. „Gwiazda” nawiązał kontakt i współpracę z działającą konspiracyjną organizacją młodzieżową AK „Zemsta”, której przywódcą był jej brat Mieczysław ps. „Orli Szpon”. W trakcie spotkania Marian Kempieński ps. „Dąb”, podejrzewając, że organy bezpieczeństwa są na tropie obu organizacji, zaproponował schronienie się w lasach koło Trzebicka w powiecie milickim i utworzenie wspólnego oddziału partyzanckiego, uzupełnionego o członków GPP w Krotoszynie, z którymi nawiązali współpracę. W 2 dni później, 31 V 1950 r., G. Trawiński, G. Wiła i S. Mikołajczyk przybyli z bronią do lasów koło Trzebicka, gdzie wraz z przybyłymi członkami GPP i AK „Zemsta” przystąpili do budowy 2 ziemianek, które po zamaskowaniu miały stać się bazą wypadową dla powstającego oddziału. 3 dni później do leśnej kryjówki przybył ponownie S. Mikołajczyk z PWP przynosząc ze sobą broń krótką, dołączając do przebywających w lesie członków GPP i AK „Zemsta”. Nad ranem 11 VI 1950 r., UB i MO z Milicza otoczyło teren i aresztowało członków GPP i AK „Zemsta” oraz S. Mikołajczyka z PWP. W ciągu następnych dni, do 22 VI 1950 r., w miejscu zamieszkania zostali aresztowani pozostali członkowie PWP. Po kilkumiesięcznym śledztwie, oddzielnym dla członków każdej organizacji, odbyły się procesy przed WSR w Poznaniu. 13 października 1950 r. WSR w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Krotoszynie (przew. mjr Marian Doerfer) skazał członków PWP: Grzegorza Trawińskiego na 12 lat więzienia, Gertrudę Wilę i Stefana Mikołajczyka na 8 lat pozbawienia wolności, Henryka Grajczaka na lat 7, Leona Jańca na lat 5, Stanisława Foltynowicza i Piotra Kołka na 4 lata, a Czesława Wybierałę na 6 miesięcy pozbawienia wolności¹³.

13. Związek Młodych Orłowców (październik 1952 r.-maj 1953 r.)

Ostatnia rozpoznana młodzieżowa organizacja konspiracyjna okresu stalinowskiego w powiecie krotoszyńskim o nazwie Związek Młodych Orłowców została założona w Koźminie. Inicjatorem jej powstania był uczeń koźmińskiego Liceum

¹³ AIPN Po, sygn. 502/50, Protokoły przesłuchań G. Trawińskiego i pozostałych członków Polskiego Wojska Podziemnego podczas śledztwa w PUBP w Krotoszynie; Relacje M. Kempieńskiego i M. Wiły spisane w 1992 r. (w zbiorach autora).

Ogólnokształcącego – Józef Frąckowiak. Jako pierwszego, w swoje plany wtajemniczył w październiku 1952 r. kolegę z klasy Stanisława Gęstwę. Jeszcze w tym samym miesiącu miała miejsce pierwsza zbiórka konspiracyjna z udziałem kilku wtajemniczonych wcześniej kolegów ze szkolnej ławy. Oprócz S. Gęstwy i J. Frąckowiaka w spotkaniu uczestniczyli: Józef Glapa, Czesław Wysobczański, Marian Włodarczyk i Andrzej Maciejewski. Podczas zebrania wszyscy obecni złożyli przysięgę na krzyż św., którą odebrał dowódca organizacji Józef Frąckowiak ps. „Zbigniew Łazarowicz”. Członkowie ZMO spotykali się na terenie szkoły w pomieszczeniu służącym do gry w tenisa stołowego. W sumie organizacja liczyła około 8 członków – uczniów koźmińskiego liceum. Zaledwie półroczna działalność konspiracyjna koncentrowała się na redagowaniu i kolportażu ulotek o treści antykomunistycznej, głównie na terenie parku koźmińskiego. Autorami wszystkich ulotek był Gęstwa i Frąckowiak. Prowadzono wśród kolegów i mieszkańców Koźmina szeptaną propagandę, w oparciu o zasłyszane informacje w Radio Wolna Europa i BBC z Londynu, dotyczącą aktualnych wydarzeń i tematów politycznych. Ponadto czynnie starano się o pozyskanie broni (nawet w Krakowie), która miała służyć do opanowania posterunku MO w Dobrzycy. W maju 1953 r. Gęstwa został na Rynku w Krotoszynie zatrzymany przez funkcjonariuszy UB i przewieziony do siedziby PUBP w Krotoszynie, gdzie przez 2 tygodnie był przesłuchiwany. Jak wspominał w 1992 r.: *W trakcie śledztwa zorientowałem się, że UB posiada dobre rozpoznanie o przynależności i celach naszej organizacji*. Po aresztowaniu Gęstwy rewizjom zostały poddane wszystkie mieszkania członków organizacji. Funkcjonariuszy UB nie znaleźli żadnych materiałów. Gęstwę zwolniono z aresztu, a cała sprawa została wkrótce umorzona. Po dekonspiracji ZMO, członkowie organizacji zaniechali dalszej działalności konspiracyjnej. Większość z nich, w tym m.in. Stanisław Gęstwa, za przynależność do tajnej organizacji została wydalona z koźmińskiego liceum. Z relacji przekazanych przez Gęstwę w 1992 r. wynika także, iż przywódcą organizacji był Józef Frąckowiak, a nie Stanisław Gęstwa, który w *Informatorze MSW o nielegalnych i antypaństwowych organizacjach z lat 1944-1956*, wydanym w 1963 r. jest wymieniany jako dowódca ZMO¹⁴.

¹⁴ Relacje i wspomnienia S. Gęstwy z Koźmina spisane w 1992 r. (w zbiorach autora); *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w l. 1944-1956, opracowanie do użytku wewnętrznego przez Biuro „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych 1963 r.*, reprint, Lublin 1991, s. 181, 195.

Aneks nr 1

Wykaz ważniejszych akcji przeprowadzonych przez oddział ppor. Zygmunta Borostowskiego „Bory”, od chwili utworzenia oddziału 15 VII 1945 r. do bitwy w Benicach i pod Starym Grodem 26 V 1946 r.

- 24/25 VIII 1945 r. – oddział „Bory”, wzmocniony siłami placówki WSGO „Warta” w Krotoszynie, podjął nieudaną próbę zdobycia siedziby PUBP w Krotoszynie ciężko raniąc 2 funkcjonariuszy UB, w tym wartownika,
- 1 IX 1945 r. – w nocy oddział „Bory” przy współudziale placówki konspiracyjnej WSGO „Warta” w Koźminie, zajął budynek miejscowego UB, wykonując wyrok śmierci na Karolu Bieńce, kierownika tegoż urzędu; zdobyto kilka sztuk broni i wiele amunicji oraz zdemolowano wnętrza pomieszczeń,
- 27 X 1945 r. – 5-osobowy patrol oddziału „Bory” wykonał we wsi Biały Dwór koło Koźmina wyrok śmierci na konfidentie UB,
- 29 XI 1945 r. – oddział w sile 20 partyzantów zajął majątek rolny w Dębiogórze koło Koźmina, podległy PUBP w Krotoszynie, rozbrojono i ukarano chłostą 3 funkcjonariuszy UB oraz sekretarza miejscowej komórki PPR,
- listopad 1945 r. – wykonano wyrok śmierci na Józefie Szelągu, który rabował i terroryzował rolników w okolicy Koźmina, podając się za żołnierza oddziału „Bory”,
- 29 XII 1945 r. – w Trzemesznie koło Rozdrażewa rozbrojono patrol MO z posterunku w Rozdrażewie,
- 29 XII 1945 r. – przed północą zdobyto posterunek MO w Rozdrażewie, karą chłosty ukarano milicjanta Feliksa Jackowskiego. Zarekiwrowano kilka sztuk broni, amunicję oraz za pokwitowaniem 11 000 zł na działalność oddziału. Chłostą ukarano także sekretarza PPR Tomasza Staśkiewicza, w tym samym czasie w kilku pobliskich wioskach trwała oblawa sił bezpieczeństwa na oddział „Bory”,
- 2 I 1946 r. – rozbrojono Straż Ochrony Cukrowni w Witaszycach, zdobywając 10 karabinów i 1 pistolet,
- 31 I/1 II 1946 r. – pododdział „Bory” pod dowództwem sierż. „Borysa” opanował Jaraczewo (powiat jarociński) – zajęto budynki użyteczności publicznej i rozbrojono posterunek MO, rekwirując broń i amunicję,
- 14 II 1946 r. – oddział po raz drugi zajął cukrownię w Witaszycach, rekwirując za pokwitowaniem ok. 340 000 zł na potrzeby oddziału, po akcji partyzanci wkroczyli na zabawę karnawałową, na której wymierzili karę chłosty konfidentowi UB Jerzemu Psiarskiemu, a po przemowie ogłoszonej przez ppor. „Borę” partyzanci wykonali kilka pieśni patriotycznych, po czym opuścili salę,
- 17 II 1946 r. – w Kaniewie, Benicach i Lutogniewie „Bora” rozwiązał zabawy taneczne, wygłaszając do zebranych mieszkańców wsi przemówienia o charakterze politycznym,

- początek marca 1946 r. – koło wsi Psie Pole (powiat krotoszyński) urządzono zasadzkę, w której zatrzymano i rozbrojono jadących samochodem kilku milicjantów z Koźmina,
- 15/16 IV 1946 r. – oddział zarekwirował w gorzelni w Starej Obrze 12 beczek spirytusu, w drodze powrotnej ukarano chłostą gajowego Kajetańczyka za współpracę z UB,
- 16 IV 1946 r. – dokonano akcji na cegielnię w Witaszycach rekrutując za pokwitowaniem ok. 100 000 zł,
- 23 IV 1946 r. – we wsi Dzielice powiat krotoszyński rozwiązano zabawę taneczną apelując do zebranych, że *nie czas na zabawy kiedy Polską rządzi okupant*,
- 24 IV 1946 r. – na drodze Rozdrażew-Czarny Sad zatrzymano i ukarano chłostą milicjanta z posterunku MO w Rozdrażewie oraz urzędnika wójtostwa Rozdrażew przy zbieraniu przymusowego kontyngentu od rolników,
- 27/28 IV 1946 r. – oddział zdobył posterunek MO w Jaraczewie, ukarano chłostą milicjanta Zielnika, zabrano pistolety, granaty, amunicję i mundury, posterunek zdemolowano i przecięto druty telefoniczne,
- 25 V 1946 r. – w miejscowości Salnia koło Krotoszyna został zastrzelony zastępca Szefa PUBP w Krotoszynie, ppor. Ignacy Synowiec, który wracając do domu motocyklem nie zatrzymał się na wezwanie przedniej straży oddziału idącego drogą w stronę Krotoszyna. Po tym zdarzeniu oddział udał się na kwatery do wsi Benice,
- 26 V 1946 r. – w Benicach oraz nad rzeką Orlą pod Starym Grodem oddział stoczył bitwę z siłami bezpieczeństwa. Podczas walk w Benicach poległ dowódca oddziału ppor. Zygmunt Borostowski „Bora”. Dowództwo nad oddziałem objął jego zastępca sierż. Kazimierz Szczepaniak ps. „Borys”. W starciu zbrojnym tego dnia poległo 7 partyzantów oraz 7 funkcjonariuszy UB i „ludowego” WP. Pozostała część oddziału pod dowództwem sierż. Kazimierza Szczepaniaka istniała do chwili ogłoszenia amnestii w 1947 r.¹⁵.

¹⁵ AIPN Po, sygn. 06/123 t. 1, Meldunki sytuacyjne t. 1 za okres 10 V-10 VI 1946 r., sygn. 0/5/155, WSGO „Warta”, k. 1-2. Tu błędnie przypisano oddziałowi „Borys” udział w kilku akcjach zbrojnych, które wykonał oddział por. Jana Kempnińskiego „Błyska”, np. 9 X 1945 r. – rozbicie posterunku UB w Sulmierzycach, 10 X 1945 r. – próbę rozbicia więzienia w Koźminie. Zob. Wspomnienia żołnierzy oddziału „Borys”: K. Szczepaniaka, J. Szymczaka z 1992 r. (w zbiorach autora); T. Cieślak, *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne na terenie powiatu jarocińskiego 1945-1950*, „Zapiski Jarocińskie”, 2010, nr 3-4, s. 7 i nast.

Aneks nr 2

Wykaz ważniejszych akcji przeprowadzonych przez oddział kaprała Józefa Placka ps. „Cień” w okresie od lutego/marca do chwili rozbitcia oddziału 3 IV 1946 r. w Ustkowie powiat krotoszyński

- 12 III 1946 r. – kilkusobowy patrol oddziału wymierzył karę chłosty Stanisławowi Woźnickiemu I sekretarzowi PPR w Pogorzeli,
- 21 III 1946 r. – we wsi Wziąchowie koło Pogorzeli rozbrojono milicjanta Edwarda Woźniaka z posterunku MO w Rozdrażewie, zabierając mu karabin wraz z amunicją,
- 23/24 III 1946 r. – nieudana akcja zdobycia gminnego UB w Pogorzeli. W trakcie walki z użyciem granatów, w obliczu zbliżającej się odsieczy milicji i wojska z Krotoszyńska, partyzanci mając ciężko rannego wycofali się do Ustkowa,
- 24 III 1946 r. – rozbrojenie posterunku MO w Rozdrażewie przy pomocy współpracującego z oddziałem milicjanta – Wawrzyńca Sekuły, który po zakończeniu akcji dołączył do oddziału. Zdobyto 5 karabinów, 1 pistolet i 300 sztuk amunicji. Zarekwirowano także maszynę do pisania, mundury oraz wiele ważnych dokumentów. Opuszczając posterunek, zerwano łączność telefoniczną,
- 27 III 1946 r. – rozbrojenie posterunku Straży Ochrony Kolei w Łąkocinach powiat ostrowski. W wyniku akcji rozbrojono 4 strażników i zdobyto 4 karabiny wraz z amunicją,
- 27 III 1946 r. – po krótkiej walce zdobyto posterunek MO w Daniszynie powiat ostrowski, rekwirując karabin maszynowy, 7 karabinów, granaty i wiele amunicji,
- 30/31 III 1946 r. – rozbrojono posterunek MO w Borku powiat gostyński. Zdobyto 6 karabinów, 600 sztuk amunicji, motocykl, 3 rowery, radioodbiornik i umundurowanie¹⁶.

¹⁶ AIPN Po, sygn. 003/337/2341/IV, Banda Terrorystyczno-Rabunkowa „Cienia”. Oddział Powstańczy AK, opracowanie Nr 5, Wydział „C” KW MO w Poznaniu, s. 31 i nast., sygn. 05/102, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Krótka monografia...”, dz. cyt., s. 11; Informacje przekazane przez J. Kaczmarka z Ustkowa w 2015 r. i Z. Pawłowskiego w 2015 r. (w zbiorach autora); *Wykaz antykomunistycznych organizacji i oddziałów zbrojnych w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie..., dz. cyt., s. 384-385, 390.

Dariusz Żurek
Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku
Delegatura w Bydgoszczy

ZARYS DZIAŁALNOŚCI PODZIEMIA ANTYKOMUNISTYCZNEGO W POWIECIE KĘPIŃSKIM PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Działalność podziemia antykomunistycznego w powiecie kępińskim nie była zawieszona w próżni. Wpisywała się w powszechny opór przed „nowymi porządkami”. Ze względu na specyficzne uwarunkowania, zarówno historyczne, geograficzne, jak i społeczne oraz ich konteksty, różniła się jednak od takiej działalności prowadzonej w sąsiednich powiatach pogranicza Dolnego i Górnego Śląska oraz Wielkopolski i Ziemi Łódzkiej. Dlatego przy próbie przedstawienia tej działalności, niezbędne jest również przedstawienie tych uwarunkowań.

Sam termin pogranicze Dolnego i Górnego Śląska oraz Wielkopolski i Ziemi Łódzkiej powstał jako twórcze rozwinięcie terminu użytego w 2008 r. przez Ksawerego Jasiaka w tytule zbioru materiałów z konferencji naukowej zorganizowanej przez Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu Delegatura w Opolu, która odbyła się w dn. 17-18 VI 2009 r. w Brzegu pt. *Druga konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945-1956*¹ i odnosi się do całości historycznego obszaru, na którym od wieków w naturalny sposób występowały różnice wynikające z przynależności do różnych regionów czy organizmów państwowych.

Wydawać by się mogło, że temat oporu społecznego na tym obszarze został już opisany w sposób co najmniej dostateczny. Już w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej powstawały dotyczące go opracowania. Zarówno te, które bardzo umownie można nazwać opracowaniami naukowymi, jak i mające charakter publicystyczny wspomnienia „utrwalaczy władzy ludowej”², czy też artykuły prasowe.

Rozwijając nieco wątek tego „dorobku naukowego”, to pierwszą grupę stanowią prace przygotowywane w instytucjach, które podlegały resortom siłowym, jeszcze

¹ *Druga konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945-1956. Szkice do dziejów podziemia antykomunistycznego na Śląsku i terenach ościennych*, red. Ksawery Jasiak, Opole 2010.

² W 1959 roku, w piętnastą rocznicę powstania Milicji Obywatelskiej, Komitet Organizacyjny powołany przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ogłosił dla funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej, Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego i Korpusu Bezpieczeństwa Publicznego konkurs na wspomnienia. Na konkurs nadesłano ponad sześćset prac (...). Zob. *Strzały o świcie. MO i KBW w walce z bandami*, Warszawa 1962, s. 5.

nie tak dawno zaangażowanym w czynną walkę z podziemiem niepodległościowym. Skażone są one skrajnym podejściem ideologicznym i pozbawione obiektywizmu. Brak w nich konfrontacji z materiałami podziemia i relacjami stojących „po drugiej stronie barykady” uczestników opisywanych wydarzeń³.

Drugą grupę prac „naukowych” z tego okresu stanowią prace magisterskie pisane na uczelniach resortowych lub cywilnych. O ich wartości historycznej świadczy fakt, że autorzy często uznają przekaz propagandowy i fikcję literacką za fakty historyczne⁴.

Opracowaniami posiadającymi pewne cechy opracowań naukowych są też te, które dla własnych potrzeb wytwarzało zajmujące się prowadzeniem ewidencji operacyjnej Biuro „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (zarówno na poziomie centralnym, jak i wojewódzkim – komend Milicji Obywatelskiej czy urzędów do spraw bezpieczeństwa)⁵.

Oceniając „dorobek historyków” z tego okresu, należy uznać, że prace te mogą być traktowane jedynie jako prace o charakterze hagiograficznym i propagandowym. Mają jednak pewne walory poznawcze. Są niewątpliwie świadectwem epoki i dowodem na instrumentalne traktowanie historii, jako nauki zaprzęgniętej w służbę ideologii oraz dają możliwość oglądu efektów zainfekowania umysłu ideologią, której ulegli tak autorzy, jak i wspomagający ich swymi wspomnieniami „utrwalacze władzy ludowej”. Tym niemniej, w niektórych środowiskach traktowane są one nadal jako źródła prawdy objawionej.

Niewątpliwie nową sytuację w zakresie badań naukowych stworzył na przełomie lat 80. i 90. XX w. „upadek” komunizmu w Polsce. Wówczas to, z biegiem czasu, otworzyły się zamknięte do tej pory obszary badawcze. Możliwy stał się dostęp do zamkniętych dotąd archiwów zawierających dokumenty wytworzone przez szeroko pojęty aparat bezpieczeństwa. Również większość środowisk kombatanckich przełamała istniejącą dotychczas barierę milczenia.

³ M. Sodel, *W walce o ład i bezpieczeństwo na Dolnym Śląsku w latach 1945-1948*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; W. Nowacki, *Organizacja i działalność Wojsk Wewnętrznych (sierpień 1944-maj 1945)*, [w:] *Z walk przeciwko zbrojnemu podziemi 1944-1947*, red. Maria Turlejska, Warszawa 1966, s. 67-169; *W obronie władzy ludowej. Wybór wydarzeń z dziejów walk w obronie władzy ludowej w Polsce w latach 1944-1952*, red. Tadeusz Walichnowski, Warszawa 1985.

⁴ A. Kostrzewa, *Banda „Otta”, „Sycoviana”*, t. I, 1986, s. 1-16; S. Olek, *Działalność „Rudego” na ziemi wieluńskiej w latach 1945-1946*, Wójcin 1971 (praca magisterska); Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (dalej cyt.: AIPN Wr), sygn. 054/509, Inwentarz prac magisterskich i dyplomowych oraz opracowań Wyd. „C” za lata 1977-1987.

⁵ *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944-1956*, reprint, Lublin 1993; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Oddział w Poznaniu (dalej cyt. AIPN Po), sygn. 003/861 t. 8, Teczka zagadnieniowa kryptonim „Otto”; AIPN Wr, sygn. 09/912, Charakterystyka bandy „Otto-Rudy”.

Trudno w tym miejscu przedstawić wszystkie publikacje poruszające różne aspekty działalności zbrojnej podziemia niepodległościowego w powiecie kępińskim, jak i wiążące się w sposób pośredni, aczkolwiek istotny, z tą działalnością. Badaniami nad tą problematyką zajmowali się przede wszystkim naukowcy związani bardziej lub mniej ściśle z Instytutem Pamięci Narodowej (m.in. dr hab. Krzysztof Szwagrzyk⁶, dr hab. Tomasz Balbus⁷, dr hab. Jerzy Bednarek⁸, dr hab. Waldemar Handke⁹, dr Agnieszka Łuczak¹⁰, Aleksandra Pietrowicz¹¹, dr Rafał Leśkiewicz¹², prof. dr hab. Tadeusz Wolsza¹³, dr Ksawery Jasiak¹⁴ i dr Rafał Sierchuła¹⁵).

⁶ K. Szwagrzyk, *Działania Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa wrocławskiego przeciwko oddziałowi Franciszka Olszówki ps. „Otto” (23 grudnia 1945-23 lutego 1946 r.)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989”, nr 15, 2007, s. 103-135; tenże, *Golgota wrocławska 1945-1956*, Wrocław 1996; *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy we Wrocławiu (1946-1955)*, red. Krzysztof Szwagrzyk, Wrocław 2002; tenże, *Straceni na Dolnym Śląsku 1945-1956*, Wrocław-Rzeszów 2002.

⁷ T. Balbus, „Nie chcemy osiemnastej republiki!” Akcja odwetowa oddziału Wiktora Wójcika „Wilczka” w Czastarach koło Wielunia (18 II 1946 r.), „Zeszyty Historyczne WiN-u”, nr 32-33, 2010, s. 201-229; tenże, *O Polskę Wolną i Niezawisłą (1945-1948). WiN w południowo-zachodniej Polsce (geneza – struktury – działalność – likwidacja – represje)*, Kraków 2004; tenże, „Oko w oko z bandytą”. Zwalczanie oddziału „Otta” (pow. Kępno) jako przykład walki polskich formacji kolaboracyjnych z Polską Podziemną (styczeń-luty 1946), [w:] *Druga konspiracja na nowym pograniczu...*, dz. cyt., s. 29-56.

⁸ J. Bednarek, „Bezpieka wyleci dziś w powietrze”, „Biuletyn IPN”, 2003, nr 11, s. 52-56; tenże, *Zbrodnie popełnione w 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Kępnie*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989”, 2006, nr 3, s. 214-241; tenże, *Oddział Franciszka Olszówki „Otta”. Z dziejów powojennej konspiracji antykomunistycznej*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2004, nr 1, s. 197-219; tenże, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kępnie (1945-1956). Wybrane problemy*, [w:] *Kępno i Ziemia Kępińska w latach 1945-1956*, red. Jerzy Bednarek, Joanna Żelazko, Łódź 2007, s. 49-75; tenże, *Stacja Czastary*, „Biuletyn IPN”, 2004, nr 5, s. 54-61.

⁹ M.in.: W. Handke, *Podziemie niepodległościowe i Polskie Stronnictwo Ludowe w Wielkopolsce na łamach „Woli Ludu”*, [w:] *Zmagania ze społeczeństwem. Aparat bezpieczeństwa wobec Wielkopolan w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, Poznań 2008, s. 69-90; tenże, *Wielkopolska niezłomna. Żołnierze WSGO „Warta” 1945-1946*, Warszawa 2014.

¹⁰ A. Łuczak, *Konspiracja poakowska na terenie powiatu kępińskiego*, [w:] *Kępno i Ziemia Kępińska...*, dz. cyt., s. 119-140.

¹¹ *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie pierwsze, Poznań 2007.

¹² R. Leśkiewicz, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu (1946-1955). Organizacja, funkcjonowanie, procesy archiwotwórcze*, Warszawa-Poznań 2009.

¹³ T. Wolsza, *Węzienia stalinowskie w Polsce. System, codzienność, represje*, Warszawa 2013.

¹⁴ K. Jasiak, *Z działalności podziemia zbrojnego w latach 1945-1948 na Śląsku Opolskim*, „Akowiec”, 2003, nr 1, s. 13-18; tenże, *Działalność partyzancka Konspiracyjnego Wojska Polskiego. Z dziejów II Konspiracji w środkowej Polsce w latach 1944-1955*, Wieluń-Opole 2008; *Druga konspiracja na nowym pograniczu...*, dz. cyt.

¹⁵ R. Sierchuła, *Narodowe Siły Zbrojne w Wielkopolsce 1942-1946*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 61-76.

Duży wkład w badanie tej tematyki wnieśli również historycy z innych ośrodków naukowych i, znający doskonale lokalne uwarunkowania, regionaliści: dr Lech Kowalski¹⁶, Anna Barbara Kołodrubiec¹⁷, dr Sabina Haszyńska¹⁸, Marian Lorenz¹⁹, Stefan Wroński²⁰, Andrzej Antowski²¹, Grażyna Gatner²² i Mirosław Łapa²³ oraz Krzysztof Bondas²⁴.

Publikacje te można podzielić na 3 zasadnicze grupy. W pierwszej z nich umieścić można te, które opisują konkretne wydarzenia z dziejów podziemia zbrojnego w powiecie kępińskim. W następnej grupie są te, które przedstawiają jego działalność jako fragment działalności podziemia w szerszym ujęciu terytorialnym lub czasowym, a w ostatniej grupie znajdują się prace pokazujące podziemie w perspektywie działań całego, szeroko pojętego komunistycznego aparatu represji lub zachodzących wówczas procesów społeczno-politycznych. Należy dodać, że w publikacjach tych można niekiedy dostrzec różną interpretację tych samych wydarzeń, jak również błędy polegające na przypisaniu różnym osobom wydarzeń, w których nie brali udziału.

Nieco innym, aczkolwiek bardzo istotnym materiałem źródłowym są wspomnienia spisane przez samych uczestników i postronnych świadków wydarzeń takich jak: Maria i Florian Rojkowie²⁵, Krystyna Daszkiewicz²⁶ czy Aleksandra Hołubecka-Zielnica i Krzysztof Zielnica²⁷.

¹⁶ L. Kowalski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego a Żołnierze Wyklęci. Walka z podziemiem antykomunistycznym w latach 1944-1956*, Poznań 2016.

¹⁷ A. B. Kołodrubiec, *W obronie ojczyzny i wiary. Żołnierze Armii Krajowej na terenie powiatu oleśnickiego i sycowskiego w latach 1942-1956*, Wrocław 2015.

¹⁸ S. Haszyńska, *Konspiracja i podziemie zbrojne w Wielkopolsce 1945-1949. Powstanie, rozwój i rozbięcie przez aparat bezpieczeństwa*, Poznań 2015 (praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Stanisława Jankowiaka na UAM).

¹⁹ M. Lorenz, *Obóz pracy w Skoroszowie*, [w:] *Kępno i Ziemia Kępińska...*, dz. cyt., s. 101-118.

²⁰ S. Wroński, *Armia Krajowa na pograniczu południowej Wielkopolski i Śląska (w świetle relacji)*, Namysłów 2017.

²¹ A. Antowski, *Poznańscy leśnicy w służbie Wielkopolski Walczącej 1939-1945*, Poznań 2016.

²² G. Gatner, „Bóg wybacza, komuna nigdy” – Helena Motykówna ps. „Nina”, „Dziunia” (1924-1946), „Rocznik Muzeum Ziemi Kępińskiej im. T. P. Potworowskiego”, nr 4, 2018, s. 45-92.

²³ *Podziemie niepodległościowe w powiecie kępińskim 1945-1956. Wybór artykułów publikowanych w „Tygodniku Kępińskim” w latach 1990-2015*, red. Grażyna Gatner, Mirosław Łapa, Kępno 2016; *Niezlomni z pogranicza*, red. Grażyna Gatner, Mirosław Łapa, Kępno 2017; M. Łapa, Piekarski, Pośpiech i inni, czyli „zawodowi kontrrewolucjoniści”, „Rocznik Muzeum Ziemi Kępińskiej im. T. P. Potworowskiego”, nr 2, 2016, s. 129-174.

²⁴ K. Bondas, *Z dziejów antykomunistycznego ruchu niepodległościowego na Ziemi Kępińskiej*, „Tygodnik Kępiński”, 2014, nr 8, s. 4, nr 9, s. 4, nr 10, s. 4.

²⁵ F. Rojek, M. Rojek, *Ocalić od zapomnienia. Szkice z dziejów Bolesławca nad Prosną*, Kraków 2007.

²⁶ K. Daszkiewicz, *Zamknięty rozdział*, Szczecin 1998.

²⁷ A. Hołubecka-Zielnica, K. Zielnica, *Był taki czas... Pogranicze polsko-niemieckie (Syców-Kępno-Ostrzeszów). Wspomnienia i relacje z lat 1918-1958*, Wrocław-Syców 2011.

Mimo tak bogatej bibliografii tematu, wydaje się zasadne, by stworzyć warunki do powstania monografii, która wyczerpywałaby całościowo temat konspiracji antykomunistycznej na terenie południowej Wielkopolski. Pracy, która opisywałaby zarówno wydarzenia, jak i zachodzące procesy historyczne oraz przyczyny, które do nich doprowadziły i ich uwarunkowania.

1. Specyfika powiatu kępińskiego

Jednym z uwarunkowań, które doprowadziły do późniejszego, takiego, a nie innego ciągu zdarzeń w powiecie kępińskim, była jego specyfika odróżniająca go od innych powiatów pogranicza, a szczególnie od sąsiedniego powiatu wieluńskiego. Różnice te, widoczne już w okresie międzywojennym pogłębił okres okupacji niemieckiej i powojennych zmian stosunków społeczno-politycznych.

Najistotniejsze stały się kwestie narodowościowe. Prócz blisko 10 000 osiedlonych w czasie wojny Niemców, na skutek zarówno dobrowolnych deklaracji, jak i przymusu ze strony okupanta, do wszystkich 4 grup niemieckiej listy narodowościowej zaliczono przeszło 35% mieszkańców powiatu kępińskiego (w sąsiedniej rejencji łódzkiej odsetek ten wynosił około 20%)²⁸. Wykazują to bardzo zbliżone dane niemieckie z okresu okupacji i pochodzące z okresu powojennego dane bezpieki. Istotne znaczenie, oprócz samego nieprzychylnego stosunku do tych osób wyrażanego przez większość mieszkańców, miała tu polityka narodowościowa realizowana w skrajnej formie przez kępińskie organy bezpieczeństwa. Prócz aresztowań i osadzania takich osób w obozach pracy, konfiskowano im mienie i pozbawiano mieszkań, które na ogół przydzielano wysiedleńcom z ziem wschodnich.

Nigdy nie brano pod uwagę okoliczności, że przystąpienie do narodowości niemieckiej służyło wielu Polakom do maskowania głęboko zakonspirowanej działalności na rzecz Polski. Komenda Okręgu Poznańskiego Armii Krajowej lub poszczególne dowództwa batalionów zlecały wybranym polskim konspiratorom podpisanie listy VD²⁹. Przykładem może być członek AK, Alfred Gólczy-Mende³⁰, który był właścicielem posiadłości, właściwie liczącej ok. 250 ha resztówki ziemskiej Fidryka w Gierczycach. Aby móc utrzymać swą własność, mimo oporów, nie widząc alternatywy, przyjął volkslistę³¹. Nie uchroniło go to jednak przed areszto-

²⁸ J. Wróbel, *Kwestie narodowościowe na terenie powiatu kępińskiego w latach 1945-1947*, [w:] *Kępno i Ziemia Kępińska*, dz. cyt., s. 82.

²⁹ A. B. Kołodrubiec, dz. cyt., s. 75.

³⁰ Nazwisko zapisywane również w formie Gulcz, Goltz.

³¹ Niemiecka lista narodowościowa (*Deutsche Volksliste*). Miała 4 kategorie: 1 – *Volksdeutscher* (pol. etniczny Niemiec) – Niemcy aktywni politycznie, działający na rzecz III Rzeszy w okresie międzywojennym, 2 – *Deutschstämmige* (pol. urodzony w Niemczech) – Niemcy zachowujący się biernie politycznie, ale manifestujący swą niemieckość, 3 – *Eingedeutschte* (pol. zniemczeni

waniem za działalność antyniemiecką. W czerwcu 1944 r. po aresztowaniu wraz z innymi członkami ruchu oporu, m.in. Władysławą Pochą (również posiadała grupę VD) i Stefanią Kanią został przewieziony do Łodzi, gdzie został osadzony w więzieniu policyjnym przy ul. Sterlinga³². Prawdopodobnie został przez Niemców zgładzony 5 X 1944 r. w Auschwitz³³.

Miejscowe problemy komplikowało również, już powojenne, ustawodawstwo dotyczące osób, które zostały wpisane przez niemieckiego okupanta na niemiecką listę narodowościową³⁴. Przewidywało ono, że na obszarach, które uznano za te, gdzie okupant stosował przymus podpisu deklaracji narodowościowej, w przypadku 2 grupy konieczna była rehabilitacja drogą sądową, a w przypadku osób zapisanych do grup 3 i 4 wystarczająca była droga administracyjna. Natomiast tam, gdzie nie było takiego przymusu, wszyscy chcący poddać się procedurom rehabilitacyjnym musieli przejść pełną drogę sądową.

Należy podkreślić, że w pierwotnych założeniach Kraj Warty, a w tym powiat kępiński, zostały uznane za obszar, gdzie okupant przymusu nie stosował. Trzeba też dodać, że niemal natychmiast po opuszczeniu terenu powiatu przez wojska niemieckie rozpoczęto akcję osiedlania ludności pochodzącej z centralnej Polski i ekspatriantów przybywających z zagarniętych przez Sowieców wschodnich terenów Polski. Ludność napływową osiedlano zarówno w nieruchomościach należących do etnicznych Niemców, jak i w tych należących do mieszkańców, którzy pod przymusem zostali zmuszeni do zadeklarowania narodowości niemieckiej. Oczywistym jest, że stanowiło to zarzewie do poważnych konfliktów, których wszelkie próby zażegnania skutecznie torpedowała wszechwładna bezpieka, nie rozumiejąc, że prowadzi to

ludzie) – Polacy niemieckiego pochodzenia lub pozostający w związkach małżeńskich z Niemcami oraz autochtoni (Górnolązacy, Kaszubi, Mazurzy), 4 – *Rückgedeutsche* (pol. nawróceni na niemieckość) – Niemcy spolonizowani, którzy współpracowali z władzami polskimi lub działali w polskich organizacjach społeczno-politycznych oraz Polacy, którzy po badaniach uznani zostali za wartościowych rasowo.

³² Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej w Oddział Łodzi (dalej cyt.: AIPN Ld), sygn. 1/8744, Korespondencja w sprawie osób przesłuchiowanych oraz aresztowanych za popełnienie różnego rodzaju przestępstw na terenie rejencji łódzkiej za lata 1942-1944, s. 23, sygn. 1/8763, Wykaz alfabetyczny osadzonych w więzieniu policyjnym przy ul. Sterlinga w Łodzi za grudzień 1942-lipiec 1944, s. 13, sygn. 3/2, Księga aresztowanych przez Gestapo w Łodzi, s. 166-167.

³³ A. B. Kołodrubiec, dz. cyt., s. 90.

³⁴ *Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego*, Dz.U., nr 4, poz. 16; *Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 4 listopada 1944 r. o środkach zabezpieczających w stosunku do zdrajców Narodu*, Dz.U., nr 11, poz. 54; *Ustawa z dnia 6 maja 1945 r. o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów*, Dz.U., nr 17, poz. 96; *Dekret z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępowo od narodowości w czasie wojny 1939-1945 r.*, Dz.U., nr 41, poz. 237.

do pogorszenia nastrojów ludności i uniemożliwia prowadzenie normalnego życia społeczno-gospodarczego.

Konfliktu tego, mimo trafnej diagnozy, nie potrafiła rozwiązać nawet komisja powołana przez Prezydenta Krajowej Rady Narodowej Bolesława Bieruta. Ostatecznie podjęte zostały decyzje o zaliczeniu obszaru powiatu kępińskiego do terenów, na których wpisywanie na niemiecką listę narodowościową odbywało się pod przymusem oraz o *zasadniczym utrzymaniu obecnego stanu posiadania ze względów społecznych*³⁵.

2. Działalność konspiracji zbrojnej na terenie powiatu kępińskiego u schyłku okupacji niemieckiej

Do dziś w niektórych środowiskach często powielana jest opinia, jakoby w Wielkopolsce nie było konspiracji, gdyż Niemcy nie wydali na to zgody. Oczywiście opinia ta jest nie dość, że nieprawdziwa, to jeszcze niesprawiedliwa. Należy jednak przyznać, że działalność taka na tym obszarze była znacznie utrudniona. Wynikało to zarówno z niekorzystnych warunków terenowych (wysoki stopień zurbanizowania), ponadto stosunkowo dużej liczby ludności niemieckiej, jak i prowadzonej od samego początku okupacji akcji wyeliminowania polskiej warstwy przywódczej. Dotyczyło to różnych nurtów konspiracji politycznej i wojskowej związanej z AK, Narodowymi Siłami Zbrojnymi i stronnictwami chłopskimi. Nie inaczej się działo na terenie powiatu kępińskiego³⁶.

Z perspektywy czasu można stwierdzić, iż u schyłku okupacji niemieckiej jedyną znaczącą zakonspirowaną polską siłą zbrojną na tym obszarze była AK³⁷. Rejon powiatu kępińskiego początkowo podlegał organizacyjnie największemu w Okręgu Poznańskim AK Inspektoratowi Rejonowemu Ostrów Wielkopolski. Kolejne, liczne aresztowania przeprowadzone przez Gestapo w 1943 r. spowodowały rozbięcie struktur dowódczych na obszarze Kępno-Ostrzeszów. Komenda Główna AK przeprowadziła wówczas reorganizację inspektoratu. Jednym z jej elementów było powołanie Samodzielnego Obwodu Zewnętrznego „Reduta” działającego na sąsiadujących terenach Dolnego Śląska, do którego w kwietniu 1944 r. włączono obwód Kępno. Ostatecznie Obwód „Reduta” składał się z pięciu podobwodów (batalionów)³⁸: podobwód Ostrzeszów (Batalion „Howerla”), podobwód Kępno (Batalion

³⁵ Więcej: J. Wróbel, dz. cyt., s. 77-100.

³⁶ Więcej: A. Pietrowicz, *Konspiracja wielkopolska 1939-1945*, [w:] „Biuletyn IPN”, 2011, nr 5-6, s. 21-38.

³⁷ Pozostałe nurty konspiracji wojskowej, narodowy i chłopski, miały w tym czasie tylko struktury szkieletowe.

³⁸ Powołane pierwotnie podobwoły funkcjonowały jako konspiracja garnizonowa. W ramach przekształcania w jednostki operacyjno-taktyczne utworzone zostały bataliony.

„Łomnica”), podobwód Namysłów (*Namslau*) (Batalion „Garłuch”), podobwód Syców (*Gross Wartenberg*) (Batalion „Giewont”) i podobwód Oleśnica (*Oels*) (Batalion „Krywań”). Obejmował swym zasięgiem obecne powiaty: namysłowski, ostrzeszowski, oleśnicki oraz fragmenty powiatów kluczborskiego i oleskiego³⁹. Część tego obszaru pokrywała się z terenem, na którym swą działalność prowadził samodzielny podobwód AK Praszka o kryptonimie „Panew”, który podlegał Inspektoratowi Sieradzko-Wieluńskiemu Okręgu Łódzkiego AK⁴⁰. Głównymi formami walki były propaganda, pomoc, opieka i ochrona ludności, wywiad oraz sabotaż i dywersja.

Istotnym jest, że w trakcie organizowania struktur AK, w miarę upływu czasu, w kompleksach leśnych położonych na pograniczu Wielkopolski i Śląska znajdowało się coraz więcej osób chroniących się przed niemieckimi represjami. Zagrożeni aresztowaniami konspiratorzy, zbiegowie z obozów i więzień, czy też byli żołnierze Wehrmachtu, którzy po przymusowym wcieleniu postanowili opuścić jego szeregi (zdezerterować). Większość z nich otrzymywała pomoc od miejscowej ludności lub stawała się żołnierzami AK.

Jednym z kilku powstałych w ten sposób oddziałów partyzanckich, a jednocześnie jednym z nielicznych, które uniknęły poważnych strat wywołanych aresztowaniami i zachowały do końca swą wartość bojową, był oddział Batalionu „Łomnica” operujący głównie w lasach siemianickich⁴¹. Dowodzony był przez pochodzącego z Mroczenia plut. Jana Jeziornego ps. „Fryc” i posiadał kryptonim „Koniczynka”⁴². Tak jak pozostałe podlegał dowódcy oddziałów partyzanckich AK „Reduta” (tzw. „leśnych ludzi”). Funkcję tę do maja 1944 r. pełnił ppor. Tadeusz Roman Kempa ps. „Wicher” (jednocześnie dowódca Batalionu „Giewont”), a do końca grudnia ppor. Witold Bytoński ps. „Wiatr” (ten był z kolei dowódcą Batalionu „Łomnica”)⁴³.

³⁹ Więcej: *Okręg Poznański Armii Krajowej w końcowej fazie okupacji (1943-1945)*, red. Marian Woźniak, Poznań 1995; S. Wroński, dz. cyt.

⁴⁰ K. Jasiak, *Działalność wywiadowcza Konspiracyjnego Wojsk Polskiego na pograniczu Śląska i woj. łódzkiego na przykładzie podchorążego Romualda Wrońskiego „Światlik”*, [w:] *Druha konspiracja na nowym pograniczu...*, dz. cyt., s. 57-80; tenże, *Działalność żołnierzy AK na terenie Opolszczyzny na przykładzie Romualda Wrońskiego*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://opole-news.pl/dzialalnosc-zolnierzy-ak-na-terenie-opolszczyzny-na-przykladzie-romualda-wronskiego/> (stan na 24 III 2022); więcej o działalności podobwođu AK o kryptonimie „Panew”: Kempa Wojciech, *Okręg Śląski Armii Krajowej*, t. 2, Siemianowice Śląskie 2016, s. 302-314. Od 1940 r. Praszka była ważną ekspozyturą konspiracyjną dla łódzkiego Okręgu ZWZ-AK ze względu na sąsiedztwo Śląska (będącego wówczas w Rzeszy Niemieckiej). Od wiosny 1940 r. węzeł kolejowy na linii: Namysłów (niem. *Namslau*) – Kluczbork (niem. *Kreuzburg*) – Olesno (niem. *Rosenberg*) – Lubliniec (niem. *Lublinitz*) stanowił główną bazę przerzutową dla organizacji niepodległościowych.

⁴¹ Kompleks leśny przynależny do majątku Siemianice (gmina Łęka Opatowska).

⁴² S. Wroński, dz. cyt., s. 106-107.

⁴³ Tamże, s. 107.

W miarę rozwoju sytuacji na frontach pod nadzorem ppor. „Wiatra” rozpoczęto budowę leśnych bunkrów, które miały stanowić zaplecze dla partyzantów. Bunkry te mogły służyć jako magazyny żywności i broni oraz dawać schronienie partyzantom biorącym udział w akcjach represyjno-rekwizycyjnych skierowanych przeciwko Niemcom. Najwięcej, bo kilkanaście takich bunkrów zbudowano w południowej części powiatu kępińskiego⁴⁴.

Oddział „Koniczynka” w tym czasie przeprowadził kilka skutecznych akcji. W ich trakcie jego członkowie występowali w umundurowaniu niemieckim. Było to możliwe przede wszystkim dlatego, że większość jego żołnierzy bardzo dobrze знаła język niemiecki. Ten sposób działania wywoływał podczas akcji prowadzonych przeciwko Niemcom olbrzymi efekt zaskoczenia, ułatwiał również przemieszczanie się w terenie. Niekiedy sprawiało to również kłopoty i zmuszało partyzantów do działań nieszablonych. Otóż, by uniknąć dekonspiracji przy przypadkowym spotkaniu z miejscową ludnością polską, aby zakamuflować swą przynależność do polskiego oddziału partyzanckiego przystępowali do legitymowania rodaków⁴⁵. Pod koniec okupacji partyzanci oddziału „Koniczynka” przygotowywali skuteczne zasadzki na wycofujące się przed Sowietami wojska niemieckie⁴⁶. Uściślając, należy jednak uznać, że znaczenie działalności partyzanckiej zarówno oddziału „Koniczynka”, jak i całości konspiracji antyniemieckiej na terenie powiatu kępińskiego było marginalne i nie miało większego wpływu na oswobodzenie tego terenu spod okupacji.

Jednym z członków oddziału „Koniczynka” był pochodzący z Pisarzowic w powiecie sycowskim Franciszek Olszówka⁴⁷. Urodzony 3 XII 1923 r. był synem powstańca wielkopolskiego, dzierżawcy majątków ziemskich. Po wybuchu wojny zamieszkał u swego wuja Alfreda Gólcza-Mende we wspomnianej wyżej resztówce Fidryka. Przysposabiał się tam do prowadzenia gospodarstwa rolnego. W trakcie jednego z nielegalnych polowań został przyłapany przez Niemców i aresztowany. Wobec grożących mu poważnych represji, przymuszony został do przyjęcia III grupy volkslisty. Na skutek czego został powołany do Wehrmachtu. Nie mając zamiaru wspomagać wroga, tuż przed wysłaniem na front, skutecznie symulował kontuzję i powrócił do gospodarstwa w Gierczycach⁴⁸. Aresztowanie przeprowadzone w czerwcu 1944 r. przez Niemców objęły także jego wuja, który był podejrzewany

⁴⁴ Tamże; A. B. Kołodrubiec, dz. cyt., s. 92.

⁴⁵ S. Wroński, dz. cyt., s. 112-113.

⁴⁶ Tamże, s. 140.

⁴⁷ Franciszek Olszówka ur. 3 XII 1923 r. w Pisarzowicach obecnie powiat Ostrzeszów. Więcej: K. Szwagrzyk, *Franciszek Olszówka (1924-1946)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. I, red. Jan Żaryn, Jacek T. Żurek, Kraków-Warszawa-Wrocław 2002, s. 332-334.

⁴⁸ S. Wroński, dz. cyt., s. 107.

o współpracę z polskim podziemiem. Franciszek Olszówka dołączył do oddziału leśnego dowodzonego przez Jana Jeziernego ps. „Fryc”⁴⁹.

3. Próba realizacji rozkazu o rozwiązaniu Armii Krajowej

Generał Leopold Okulicki, mający na uwadze pacyfikację podziemia niepodległościowego i ludności cywilnej przeprowadzoną na obszarach wcześniej zajętych przez Sowieców, aby uniemożliwić im oskarżanie żołnierzy AK o wrogą wobec nich postawę, wydał 19 I 1945 r. w Częstochowie *Ostatni Rozkaz Dzienny Dowódcy Armii Krajowej skierowany do Żołnierzy Sił Zbrojnych w Kraju*⁵⁰. W rozkazie tym przede wszystkim przedstawiał sytuację w jakiej znalazła się Polska. Stwierdził, że zajęcie kraju przez Armię Czerwoną jest *zamianą jednej okupacji na drugą, a obecne zwycięstwo sowieckie nie kończy wojny*. Jednocześnie pisał: *Daję Wam ostatni rozkaz. Dalszą swą pracę i działalność prowadźcie w duchu odzyskania pełnej niepodległości Państwa i ochrony ludności polskiej przed zagładą. Starajcie się być przewodnikami Narodu i realizatorami niepodległego Państwa Polskiego*.

Realizacja tego rozkazu na obszarze kraju przebiegała rozmaicie. Jeśli chodzi o Wielkopolskę, to niemal w tym samym czasie obowiązki komendanta Okręgu Poznań AK objął ppłk Andrzej Rzewuski noszący wówczas ps. „Przemysław”⁵¹. Należy przypomnieć, że propozycję objęcia dowództwa z zadaniem odtworzenia rozbitego działaniami Gestapo Okręgu przyjął od dowódcy Obszaru Zachodniego AK, płk. Jana Szczurka-Cergowskiego ps. „Sławbor” już w listopadzie 1944 r. w Milanówku pod Warszawą. Ostatecznie ppłk Andrzej Rzewuski stanowisko Komendanta Okręgu Poznań AK objął w styczniu 1945 r., w okresie zajmowania Wielkopolski przez Armię Czerwoną. W zaistniałych warunkach ppłk. Rzewuski nie wykonał rozkazu o rozwiązaniu AK i kontynuował działalność konspiracyjną w powierzonym sobie Okręgu Poznańskim.

⁴⁹ A. B. Kołodrubiec, dz. cyt., s. 90.

⁵⁰ P. Niwiński, *Ostatni rozkaz*, „Biuletyn IPN”, 2017, nr 1-2, s. 29-35.

⁵¹ Andrzej Rzewuski ur. 31 X 1895 r. w Aszchabadzie (obecnie stolica Turkmenistanu). Ukończył Korpus Kadetów we Władykaukazie i Zawodową Szkołę Oficerską Artylerii w Petersburgu. Do maja 1917 r. służył i walczył w 2. Kaukaskim Moździerzowym Dywizjonie Artyleryjskim. Od lutego do sierpnia 1918 r. walczył z bolszewikami w Dagestanie. Od 3 VII 1920 r. w Warszawie. Podczas wojny polsko-bolszewickiej pełnił funkcję wywiadowcy pozafrontowego. Od 16 VI 1921 r. oficer 10. Pułku Kaniowskiego Artylerii Polowej. Od 31 X 1925 r. instruktor i wykładowca w Szkole Strzelania Artylerii w Toruniu. Od lat 30. w 25. Pułku Artylerii Lekkiej w Kaliszu, z którym walczył we wrześniu 1939 r. Od października 1939 r. w Służbie Zwycięstwu Polski, Związku Walki Zbrojnej-AK. Do stycznia 1944 r. inspektor rejonowy AK w Lublinie. W Powstaniu Warszawskim dowodził kompanią. Od stycznia 1945 r. komendant Poznańskiego Okręgu AK. Od czerwca do września 1945 r. komendant Okręgu Delegatury Sił Zbrojnych na Kraj. Zm. 20 V 1946 r. po trzeciej próbie samobójczej. Więcej: A. Łuczak, *Andrzej Rzewuski (1895-1946)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. IV, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2010, s. 552-557.

Armia Czerwona zajęła Kępno 21 I 1945 r., po przełamaniu niewielkiego oporu Niemców w okolicy wsi Olszowa położonej na wschodnim przedpolu miasta. Władzę objęła sowiecka Komendantura Wojenna. Wkrótce pod czujnym okiem Sowietów zaczęto organizować życie na kolejnym opuszczonym przez Niemców obszarze. 30 I 1945 r. rozpoczął działalność w Kępnie Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego⁵². Rozkaz jego organizacji wydał członkom grupy operacyjnej, sformowanej pierwotnie do organizacji PUBP w Żninie, kierownik Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu ppłk Stanisław Szot⁵³. Kierownikiem tej grupy był absolwent pierwszego kursu Szkoły Specjalnej w Kujbyszewie⁵⁴, funkcjonariusz Poczty Specjalnej Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Kazimierz Hetman⁵⁵. Jego podwładnymi byli słuchacze Szkoły Bezpieczeństwa⁵⁶ Marian Tarka⁵⁷ i Stanisław Wieczorek⁵⁸ oraz skierowani z placówki UB w Nisku kierownik gmachu Wincenty Jerzyk⁵⁹ i funkcjonariusz ochrony PUBP Józef Pokój⁶⁰.

⁵² AIPN Po, sygn. 06/127 t. 9, Sprawozdania z pracy agenturalno-operacyjnej, Sprawozdanie z dn. 10 2 1945, k. 1.

⁵³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej cyt.: AIPN), sygn. 0990/2 t. 1, Rozkazy personalne MBP, Rozkaz personalny nr 17 z dnia 21 I 1945 r., k. 52-56; AIPN Po, sygn. 158/1446, Rozkazy personalne szefa WUBP-Poznań, Rozkaz personalny nr 1 z dnia 31 I 1945 r., k. 149-153.

⁵⁴ Formalnie Szkoła Oficerska nr 366 mieszcząca się w specjalnym ośrodku Obwodowego Zarządu Narodowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR w Kujbyszewie (ob. Samara, Rosja). W dniach 12-15 IV 1944 r. rozpoczęto w niej szkolenie wyselekcjonowanych według bardzo ostrych kryteriów kandydatów do pracy w przyszłym komunistycznym aparacie terroru na terenie Polski. Rekrutowali się oni zarówno z jednostek Armii Polskiej w ZSRR, jak i Armii Czerwonej. Jedynym wykładowcą znającym język polski był zastępca komendanta szkoły ds. polityczno-wychowawczych ppor. Ajzen Lajb Wolf (*vel Leon Ajzen*, później Andrzejewski, dyrektor Departamentu MBP). Z końcem lipca 1944 r. większość absolwentów po otrzymaniu zaświadczenia o przydatności do określonego rodzaju „pracy” została skierowana do Lublina do dyspozycji kierownika Resortu Bezpieczeństwa Publicznego PKWN płk. Stanisława Radkiewicza.

⁵⁵ Kazimierz Hetman ur. 12 III 1917 r. w Stanisławowie. Ukończył 7 klas szkoły podstawowej. Rzeźnik. Od 1940 r. w Armii Czerwonej. W 1943 r. wstąpił do 1. DP im. Kościuszki. Od września 1944 r. w resorcie Bezpieczeństwa w Lublinie jako funkcjonariusz Poczty Specjalnej. Od stycznia 1945 r. p.o. szefa urzędu PUBP w Kępnie. Zastrzelony 19 X 1945 r. w Kępnie.

⁵⁶ Centralna Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie. Funkcjonowała od grudnia 1944 r. do marca 1945 r., gdy została przeniesiona do Łodzi.

⁵⁷ Marian Tarka ur. 22 VII 1925 r. w Zielinie (powiat radzyński, województwo lubelskie). Ukończył 7 klas szkoły podstawowej. Ekspedient. Zastrzelony 19 X 1945 r. w Kępnie.

⁵⁸ Stanisław Wieczorek ur. 2 X 1923 r. w Opoce Dużej (powiat kraśnicki). Ukończył 5 klas szkoły podstawowej. Rolnik. Zwolniony w 1946 r. Sprawa skierowana do prokuratora.

⁵⁹ Wincenty Jerzyk ur. 12 VII 1909 r. w Unisławiu (powiat krotoszyński). Ukończył 7 klas szkoły podstawowej. Ślusarz mechanik. Zwolniony ze względu na niewyjaśnione oblicze polityczne.

⁶⁰ Józef Pokój ur. w Jarocinie (powiat nizański). Ukończył 5 klas szkoły podstawowej. Robotnik. Od 1942 r. w Armii Ludowej. Przeniesiony w 1946 r. do Wolsztyna, w 1947 r. do Rzeszowa i Tarnobrzegu. Oficer operacyjny. Zwolniony w 1956 r.

Równolegle, próby samodzielnej organizacji życia w opuszczonym przez Niemców powiecie kępińskim podejmowali również, prócz „emisariuszy” rządu lubelskiego, sami jego mieszkańcy. Taką próbę podjął również żołnierz oddziału „Koniczynka”, Franciszek Olszówka, który wraz z kolegami zorganizował obywatelski posterunek milicji w miejscowości Laski (obecnie gmina Trzcinica)⁶¹. Byli żołnierze „Koniczynki” w trakcie swej służby coraz częściej byli świadkami nadużyć popełnianych przez przedstawicieli nowej władzy i represji wymierzonych w chronioną przez nich okoliczną ludność lub dowiadywali się o nich. Możliwości przeciwdziałania temu jako milicjanci mieli jednak mocno ograniczone⁶². Sam Franciszek Olszówka nie był długo milicjantem. Zajął się prowadzeniem gospodarstwa pozostałego po zamordowanym przez Niemców wuju. Nie dane mu jednak było być rolnikiem. Wkrótce doszło do brzemiennego w skutkach wydarzenia. W nieodległych od Gierczyc Drożkach odbywała się zabawa taneczna. Według jednej z wersji, miał się na nią udać również Olszówka i po wdaniu się w sprzeczkę z przebywającym tam również żołnierzem, rozbroić go⁶³. Druga natomiast wersja mówi o tym, że na tejże zabawie miał się znaleźć żołnierz sowiecki, który podjął próbę gwałtu na jednej z jej uczestniczek. Został on zastrzelony w trakcie interwencji przez zaalarmowanego wówczas Olszówkę⁶⁴. Po incydencie tym Olszówka ukrył się w Mariance Siemieńskiej u swego dowódcy z czasów okupacji Edwarda Jeziornego ps. „Lis”. Po otrzymanym ostrzeżeniu o grożącym im aresztowaniu, wspólnie podjęli decyzję o ucieczce i reaktywowaniu oddziału partyzanckiego. Dowództwo nad oddziałem objął „Otto”⁶⁵. Nieco później do oddziału dołączył również ostatni komendant sycowskiego batalionu AK „Giewont” Czesław Przybyłek ps. „Edward”⁶⁶. Partyzanci, którzy ponownie znaleźli się w konspiracji, początkowo kontynuowali wcześniej prowadzoną w ramach MO ochronę miejscowej ludności. W miarę narastania terroru, skierowanego zwłaszcza przeciw osobom, które w jakikolwiek sposób wyrażały niezadowolenie ze zmian ustrojowych, reakcje komunistycznego aparatu represji stawały się coraz bardziej radykalne. Prawdopodobnie pierwszą akcją oddziału „Otta” było rozbiecie w kwietniu 1945 r. poste-

⁶¹ J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki...*, dz. cyt., s. 199.

⁶² „W UB w Kępnie (...). Samosądy robili, ludzi mordowali, męczyli. Potajemnie ginęli ludzie”, zob. tamże, s. 200.

⁶³ AIPN Po, sygn. 003/861 t. 3, Teczka zagadnieniowa kryptonim „Otto”. T. III, Doniesienie agenturalne z 24 XI 1953 r., k. 362-363.

⁶⁴ Relacja w zbiorach autora.

⁶⁵ AIPN Po 003/861 t. 3, Teczka zagadnieniowa..., dz. cyt., Doniesienie agenturalne z 24 XI 1953 r., k. 362-363.

⁶⁶ Czesław Przybyłek ur. 21 XII 1915 r. w Raclawicach powiat kaliski. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Szofer.

runku w powiecie namysłowskim i likwidacja jego komendanta⁶⁷. Coraz częściej atakowane były posterunki MO i podejmowano próby neutralizacji szczególnie zaangażowanych aktywistów i funkcjonariuszy.

4. Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” na terenie powiatu kępińskiego

W czasie, kiedy trwały walki o Poznań ppłk. Rzewuski w nocy z 19 na 20 II 1945 r. podczas spotkania z dowódcami oddziałów AK działających w Poznaniu podjął decyzję o kontynuowaniu działalności w nowych formach organizacyjnych⁶⁸. WSGO „Warta” została powołana przez ppłk. Andrzeja Rzewuskiego w Ostrowie Wielkopolskim 10 V 1945 r. rozkazem numer 1 jako *apolityczna konspiracyjna jednostka WP stojąca przy Prezydencie RP oraz podległa Naczelnemu Wódzowi*. Jedynym jej zwierzchnikiem w kraju był jej dowódca, który przyjął w nowo utworzonej organizacji pseudonim „Hańcza”. Zasadniczym jej celem było przejęcie nie tylko byłych członków AK, ale i wszystkich sprzeciwiających się władzy komunistycznej oraz udzielanie im pomocy i ochrony przed prześladowaniami z rąk polskiego i sowieckiego aparatu bezpieczeństwa.

O jej specyficznym charakterze świadczyły poszczególne człony jej nazwy: Wielkopolska – działalność grupy ograniczona była terytorialnie do obszaru działania dawnego Okręgu Poznańskiego AK, Samodzielna – nie była podporządkowana będącym w likwidacji strukturom AK, Ochotnicza – przynależność do niej nie oznaczała bezpośredniej kontynuacji poprzedniej działalności konspiracyjnej i zależała od indywidualnej decyzji.

Zadaniem „Warty” była rozbudowa i usprawnianie funkcjonowania struktur, werbowanie nowych członków, utrzymywanie łączności, wywiad, kontrwywiad i propaganda. Jednym z organów propagandowych była redagowana początkowo przez samego dowódcę w Bydgoszczy „Strażnica Sumienia”. WSGO „Warta” dążyła do przejęcia kontroli nad oddziałami partyzanckimi, podporządkowania sobie innych struktur konspiracyjnych i „rozładowania lasów”.

WSGO „Warta” swoje struktury terenowe tworzyła opierając się na istniejących wcześniej strukturach AK. Na przełomie maja i czerwca 1945 r. na bazie oficerów ewakuowanych do południowej Wielkopolski z obszaru byłego Generalnego Gubernatorstwa utworzony został Rejon Ostrów Wielkopolski. Jako jedną z 5 wchodzących w jego skład jednostek powołano Komendę Obwodu Kępno WSGO „Warta” obejmującą, tak jak poprzednio, oprócz powiatu kępińskiego, również powiaty

⁶⁷ Tamże, sygn. 003/861 t. 1, Teczka zagadnieniowa kryptonim „Otto”, Arkusz kronikarski, k. 41-45.

⁶⁸ S. Haszyńska, dz. cyt., s. 179.

namysłowski, ostrzeszowski, sycowski i oleśnicki. Decyzją „Hańczy” z 1 VI 1945 r. komendantem obwodu został mianowany kpt. Edward Mazur ps. „Dąb”, który już od marca pracował na tym terenie jako leśnik w Rychtalu⁶⁹.

Biorąc pod uwagę okoliczność, że „grupa leśna” dowodzona przez Franciszka Olszówkę rozpoczęła działalność w kwietniu, a w maju jej dowódca został rozkazem „Hańczy” awansowany do stopnia kaprała za zasługi dla AK w okresie wojny, to należy uznać, że kontakty między Franciszkiem Olszówką, a komendantem Obwodu WSGO „Warta” Kępno Edwardem Mazurem układały się dobrze. Sztab Komendy Okręgu Kępno postanowił podjąć próbę podporządkowania sobie oddziału „Otta” używającego wówczas kryptonimu „Tartak”⁷⁰.

Mimo wyraźnych rozbieżności widocznych w poszczególnych publikacjach, co do precyzyjnego określenia terminu, w którym to podporządkowanie zostało zrealizowane, a wręcz podważaniu tego faktu przez określanie oddziału „Tartak” mianem oddziału nieafiliowanego⁷¹, możemy stwierdzić, że był on podporządkowany dowództwu WSGO „Warta”. Nie znamy dokładnej daty rozpoczęcia współpracy Olszówki z WSGO „Warta”. Wiemy, że kontakty z Franciszkiem Olszówką nawiązał por. Józef Kempieński ps. „Łan”⁷².

Cały oddział Olszówki został oficjalnie włączony w szeregi WSGO „Warta” z chwilą uroczystego zaprzysiężenia partyzantów. Odbyło się ono z udziałem

⁶⁹ Edward Mazur (Tadeusz Pionierski) ur. 14 III 1915 r. w Wągrowcu. Ukończył kurs dywizyjny podchorążych rezerwy w 15. DP w Bydgoszczy. Studiował na Uniwersytecie Poznańskim. Pracował w poznańskim Kuratorium Oświaty. W 1939 r. brał udział w walkach w szeregach 59. PP. Wzięty do niewoli w bitwie nad Bzurą. Od 1940 r. w ZWZ-AK w powiecie Chełm Lubelski. Komendant Rejonu Pobołowice (powiat Chełm Lubelski). Oficer przerzutów powietrznych w sztabie Inspektoratu Wschodniego Okręg Lublin. Komendant miasta i zastępca komendanta Obwodu Radomsko AK. Zm. 7 XII 1990 r. w Zielonej Górze.

⁷⁰ Również: „Bojówka AK Tartak”, „Dowództwo AK”, „Oddział Tartak” i „Oddział im. Katyń”.

⁷¹ *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, red. Sławomir Poleszak, Lublin-Warszawa 2020, s. 398.

⁷² Józef Kempieński ur. 1 III 1916 r. w Bottrop (Niemcy). Tam ukończył 6 klas gimnazjum. Od 1934 r. mieszkał w Ostrowie Wielkopolskim. Ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy w Szczypiornie. We wrześniu 1939 r. 3-krotnie ranny. Od połowy 1943 r. szef Kedywu Podo-bwodu AK Kielce Południe i w Zgrupowaniu Partyzanckim Jana Piwnika ps. „Ponury”. Do czasu jesiennej demobilizacji w 1944 r. zastępca dowódcy 2 kompanii Zgrupowania ppor. Mariana Świderskiego „Dzik”. Od maja 1945 r. w WSGO „Warta” w dyspozycji kpt. T. Tyrakowskiego ps. „Kordzik” – komendanta Obwodu Krotoszyn. W czerwcu oddelegowany do Obwodu Kępno. Jesienią, zagrożony aresztowaniem zaprzestał działalności konspiracyjnej. W 1946 r. wyjechał do Niemiec i w amerykańskiej strefie okupacyjnej wstąpił do służby w kompaniach wartowniczych. Zm. 5 VII 1991 r. w Ostrowie Wielkopolskim. Więcej: K. Jasiak, M. Jedynak, *Józef Kempieński (1916-1991)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. V, red. Kazimierz Krajewski, Warszawa 2018, s. 233-242.

współpracujących wówczas z podziemiem księży⁷³. Wśród nich by ksiądz Franciszek Nowacki zarządzający wówczas Parafią Rzymskokatolicką pw. św. Marcina w Kępnie⁷⁴. Wydarzenie to miało miejsce przy bunkrach w lasach komorzyńskich, a przesłanie roty przysięgi, zapamiętane przez składającego ją wówczas Tadeusza Duraka, brzmiało: *Będę wiernie służył i nie zdradzę tajemnicy, będę walczył o Polskę sprawiedliwą i katolicką bez Sowietów, będę wykonywał rozkazy AK*⁷⁵.

Oddział Olszówki był cennym nabytkiem w strukturach „Warty”, gdyż dysponował rozległą terytorialnie siecią współpracowników. Swoich żołnierzy miał również ulokowanych w lokalnych strukturach „bezpieki” i milicji, zarówno w powiecie kępińskim, jak i w ościennych – namysłowskim, sycowskim i oleśnickim. Dysponował również bardzo dobrym uzbrojeniem i wyposażeniem. W swym arsenale posiadał liczne karabiny maszynowe (ciężkie i ręczne), pancerfausty i broń automatyczną oraz środki transportu (rowery, motocykle i 2 samochody ciężarowe oraz wozy konne i bryczkę)⁷⁶.

Początkowa działalność, która sprowadzała się do ochrony miejscowej ludności uległa z czasem radykalizacji. Miało to wpływ na pogorszenie stosunków pomiędzy „Dębem” a „Ottem”. Mazur nie był w stanie przekonać swojego podkomendnego do wykonywania rozkazów dowództwa „Warty” i konieczności ograniczenia działań zbrojnych. W tych okolicznościach Mazur podjął decyzję o rezygnacji i wyjechał do Łodzi⁷⁷. W tej sytuacji dowództwo Inspektoratu Ostrowskiego funkcję komendanta Obwodu Kępno powierzyło we wrześniu 1945 r. kpt. Tadeuszowi Tyrakowskiemu

⁷³ Byli to m.in.: ks. Edmund Jasiak – proboszcz Parafii pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Trzcinicy, ks. Stefan Kałuszyński – Parafia pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Krzyżownikach i ks. Roman Ziembiewicz – Parafia pw. Męczeństwa Świętego Jana Chrzciciela (dawniej: Ścięcia św. Jana Chrzciciela) w Rychtalu.

⁷⁴ Ks. Franciszek Nowacki (Robert Marcinowski) ur. 18 X 1907 r. w Topoli Wielkiej (gmina Przygodzice w powiecie ostrowskim). Kapelan w oddziale AK na terenie powiatu Biała Podlaska (1942-1944) i kierownik techniczny pisma „Reduta”. Po wkroczeniu Sowietów kontynuował działalność konspiracyjną. Aresztowany. Po 3 miesiącach zwolniony z braku dowodów winy. Powrócił do Wielkopolski. Ujawnił się w 1947 r. w Choszcznie. Od 1969 r. proboszcz Parafii pw. Świętego Krzyża w Szamotułach. Zm. nagle 28 VIII 1979 r.

⁷⁵ AIPN Po, sygn. 003/861 t. 1, Teczka zagadnieniowa..., dz. cyt., Protokół przesłuchania podejrzanego, k. 96.

⁷⁶ AIPN Wr 09/912, Charakterystyka..., dz. cyt., k. 3-4.

⁷⁷ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70, nazwa organizacji: Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” – Delegatura Sił Zbrojnych Inspektorat III Ostrowski-krypt. „Szamotuły”, dowódca: Stefan Baranowski, ps. Małek; Marian Sobczak, ps. Florianowicz (od poł. września 1945), okres działalności: maj-listopad 1945, obszar działalności: pow. Ostrów, Jarocin, Krotoszyn, Kępno, m. Ostrów Wielkopolski, k. 178.

ps. „Kordzik”, „Wojciech”⁷⁸, dotychczasowemu komendantowi Obwodu Krotoszyn. „Kordzik” traktował „Otta” w bardzo stanowczy sposób⁷⁹.

Jednym z zarzewi konfliktu było wydanie przez Tyrakowskiego rozkazu dokonania napadu na PUBP w Kluczborku oraz Komunalne Kasy Oszczędności w Ostrowie Wielkopolskim, Poznaniu i Kluczborku. Pozyskane w tych akcjach środki zaproponował rozdzielić między siebie i „Otta”, nie troszcząc się o resztę oddziału. Jeszcze bardziej sytuację pogorszyło zmuszenie w listopadzie 1945 r. Olszówki do przekazania zasobów finansowych oddziału, pomimo nadchodzącej zimy⁸⁰. Ostatecznie o losach „Kordzika” przesądziła sytuacja w pobliżu wsi Sadogóra. W połowie listopada, przed planowanym spotkaniem z „Ottem” został on zobowiązany do zbadania możliwości bezpiecznego przemarszu oddziału przez pobliskie wsie. Mimo zapewnień o braku jakichkolwiek zagrożeń, okazało się, że obstawione są one przez formacje bezpieki. Dla Olszówki był to dowód zdrady. „Kordzik” został zastrzelony⁸¹. Jego ciało pochowano w pobliżu mogiły sowieckich żołnierzy⁸².

Śmierć Tyrakowskiego zbiegła się w czasie zarówno z rozkazem wydanym przez Rzewuskiego o rozwiązaniu WSGO „Warta” (po otrzymaniu decyzji z Londynu), jak i początkiem aresztowań kadry dowódczej organizacji⁸³. Podejmowane przez Olszówkę próby utrzymania kontaktu zarówno z dowództwem Okręgu Kępno, jak i Inspektoratem Ostrów Wielkopolski okazały się nieskuteczne. Od tej pory „Otto” nie mógł już liczyć na jakąkolwiek pomoc organizacyjną.

W okresie funkcjonowania w strukturach WSGO „Warta” oddział Franciszka Olszówki przeprowadził szereg akcji aprowizacyjnych, a także nakierowanych na zdobycie środków finansowych oraz wymierzonych bezpośrednio w nowy system władzy, a zwłaszcza organy bezpieczeństwa. Na terenie powiatów kępińskiego i powiatów ościennych „Otto” dokonał wielu rekwizycji. Prowadzone były głów-

⁷⁸ Tadeusz Tyrakowski ur. 19 X 1914 r. w Nakle nad Notecią. Ukończył gimnazjum. W 1939 r. w szeregach Armii „Pomorze”. Od lipca 1943 r. komendant ZWZ-AK na miasto Łowicz. Od maja 1945 r. komendant Obwodu Krotoszyn WSGO „Warta”. Od sierpnia 1945 r. komendant Obwodu Kępno. Zastrzelony 14 XI 1945 r. we wsi Sadogóra (powiat kępiński). Więcej: D. Szczepaniak, *Tadeusz Tyrakowski (1914-1945)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. III, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2007, s. 551-552.

⁷⁹ J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki...*, dz. cyt., s. 202.

⁸⁰ AIPN, sygn. 0185/70 t. 4, Opracowanie Nr 70..., dz. cyt., k. 179. Chodzi o zebraną przez oddział kwotę 200 000 zł.

⁸¹ AIPN Po, sygn. 003/358 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” działającego na terenie województwa poznańskiego (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrów Wielkopolski, Jarocin, Kępno, Krotoszyn), Protokół przesłuchania Mariana Sobczaka, k. 153-154.

⁸² Relacja w zbiorach autora.

⁸³ AIPN Po, sygn. 003/358 t. 1, Sprawa obiektowa krypt. „Merkur”..., dz. cyt.

nie w uspołecznionych majątkach ziemskich⁸⁴ oraz urzędach państwowych i u osób szczególnie aktywnie współpracujących z reżimem komunistycznym, czy też członków Polskiej Partii Robotniczej. Jedną z ważniejszych akcji tego typu była przeprowadzona 8 października rekwizycja w Komunalnej Kasie Oszczędności w Kępnie. 5 uzbrojonych partyzantów, w tym 2 w mundurach ubeków, przekonało dyrektora do udostępnienia kluczy od skarbcza. Po akcji pozostawili pokwitowanie na 200 000 zł z podpisem ppor. Tarki – funkcjonariusza UB⁸⁵. Celem pozyskania broni i amunicji oddział atakował i zajmował posterunki MO⁸⁶. „Otto” podejmował czasami radykalne kroki. Podczas jednej z takich akcji zlikwidowany został funkcjonariusz kępińskiego UB Szczepan Jerzyk.⁸⁷

Do najbardziej brzemiennego w skutki wydarzenia dla przyszłości oddziału oraz mieszkańców Kępna i okolic doszło 19 X 1945 r. w Kępnie. Wtedy to na dworzec kolejowy zmierzał szef tamtejszego PUBP ppor. Kazimierz Hetman wraz ze starszym referentem sierż. Marianem Tarką. Mieli zamiar udać się do Poznania, gdzie zostali wezwani na odprawę (dzisiaj wiemy, że ppor. Hetman miał zostać odwołany). Przed wyjazdem, w restauracji Stefana Drogiego, doszło jednak do spotkania z Franciszkiem Olszówką i grupą jego towarzyszy. W jego trakcie obydwaj funkcjonariusze zostali zastrzeleni. Wydarzenie to zostało już opisane w wielu publikacjach⁸⁸.

Po tych wydarzeniach funkcjonariusze UB rozpoczęli aresztowania świadków zdarzenia i osób podejrzewanych o kontakty z partyzantami. W sumie zatrzymano kilkadziesiąt osób. Na odprawie sekcji śledczej podjęto decyzję o likwidacji niektórych aresztowanych. Pierwszą ofiarą był właściciel restauracji, Stefan Drogi, zastrzelony w przyległym do urzędu ogrodzie. Kolejnych, co najmniej 7 osób nie mających nic wspólnego z likwidacją ubeków, zostało wywiezionych w 3 partiach na teren cmentarza żydowskiego i tam zamordowanych. Zwłoki zostały zakopane we wcześniej przygotowanym dole.

Zbrodnia ta odbiła się szerokim echem wśród mieszkańców Kępna i okolic. Próby jej wyjaśnienia i ukarania sprawców spełzły jednak na niczym. Przez lata byli zastraszani jej świadkowie i zacierano ślady. Do odpowiedzialności karnej

⁸⁴ Tylko na terenie powiatu kępińskiego: w Rakowie 10 września i w Skoroszowie 24 września, 9/10 października oraz 30 października.

⁸⁵ Tamże, sygn. 3/425, Oddział „Waldemar” – kserokopia, Sprawozdanie, k. 31, sygn. 06/127 t. 9, Sprawozdania..., dz. cyt., Raport sytuacyjny za czas 8-17 X 1945 r., s. 156.

⁸⁶ Np.: w powiecie kępińskim w: Perzowie 9 i 26 października, Rychtalu 25/26 października oraz Laskach 30 października, a w powiecie kluczborskim: w Krzywiczynach 21 września, Skąlgach 12/13 listopada i Wołczynie 13/14 listopada.

⁸⁷ Ur. 24 XII 1916 r. w Unisławiu powiat krotoszyński, referent gminy Rychtal, raniony podczas obrony posterunku, uprowadzony do lasu i zlikwidowany.

⁸⁸ M.in.: J. Bednarek, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa...*, dz. cyt., s. 59; tenże, *Oddział Franciszka Olszówki...*, dz. cyt., s. 207-208; S. Haszyńska, dz. cyt., s. 285-286; A. B. Kołodrubiec, dz. cyt., s. 252-253.

pociągnięto jedynie 2 sprawców⁸⁹, a szczątków ofiar do tej pory nie odnaleziono. W Kępnie do dziś pielęgnowana jest pamięć krwawej kępińskiej nocy⁹⁰.

„Otto” widział wrogów wśród Polaków i Niemców. We wrześniu 1945 r. napadł na obóz niemieckich jeńców wojennych i byłych volksdojców w Skoruszewie. Uprowadził stamtąd dwóch funkcjonariuszy kępińskiego UB Pawła Wiecha i Władysława Ziąbera; kazał ich rozbroić, pobić i w tym stanie oprowadzać po okolicznych wioskach, potem zostali rozstrzelani⁹¹. Jedną z najbardziej drastycznych akcji przeprowadzonych przez oddział „Otta” było rozstrzelanie 12 osób pochodzenia niemieckiego w lasach komorzyńskich niedaleko Szymonkowa w październiku 1945 r. Zostali oni straceni na polecenie „Kordzika”, który w obawie, że zdradzą oni lokalizację bunkrów oddziału podjął decyzję o rozstrzelaniu świadków⁹². Przy egzekucji byli obecni partyzanci Kania i Witkowski, którzy stali naprzeciw ofiar mówiąc: *Mysimy się dosyć przez was nacierpieli*⁹³. Należy wyjaśnić, że powiat kępiński był podczas II wojny światowej intensywnie germanizowany.

5. Oddział Franciszka Olszówki ps. „Otto” po rozwiązaniu Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”

Po opuszczeniu terenu powiatu kępińskiego przez por. Józefa Kempiańskiego „Łana”, śmierci kpt. Tadeusza Tyrakowskiego „Kordzika” i rozwiązaniu WSGO „Warta” przez ppłk. Andrzeja Rzewuskiego „Hańczę”, Franciszek Olszówka „Otto”, mimo kolejnych prób nawiązania kontaktu z „górami”, stał się samodzielnym dowódcą oddziału.

Przypomnijmy, że w nocy z 19 na 20 października doszło do wydarzeń krwawej nocy kępińskiej, czyli bezprecedensowej zemsty funkcjonariuszy miejscowego UB na niewinnych mieszkańcach miasta. Gdy informacja o tym wydarzeniu dotarła do „Otta”, z posterunku MO w Laskach zatelefonował do PUBP w Kępnie i zapowiedział pomśczenie ofiar. Zapewne z powodu 2-tygodniowego (5-19 XI 1945 r.) stacjonowania w Kępnie grupy operacyjnej poznańskiego Pułku Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego⁹⁴ plan swój zrealizował dopiero w nocy z 22 na 23 listopada.

⁸⁹ 19 I 1959 r. w Kaliszu skazano: oficera Sekcji Śledczej, Stanisława Ładwikowskiego na karę łączną 15 lat więzienia, a funkcjonariusza ochrony, Sylwestra Nowakowskiego na 6 lat i 8 miesięcy.

⁹⁰ Więcej: J. Bednarek, „Krwawa noc kępińska”. Zbrodnie popełnione w 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Kępnie, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989”, nr 3, 2006, s. 214-241.

⁹¹ Tenże, *Oddział Franciszka Olszówki...*, dz. cyt., s. 197-219.

⁹² AIPN Wr, sygn. 049/29, Ugrupowanie pod dowództwem F. Olszówki ps. „Otto”; woj. wrocławskie, opolskie, poznańskie, łódzkie, Kwestionariusz osobowy NN Tadeusz „Kordzik”, k. 206; J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki...*, dz. cyt., s. 204.

⁹³ AIPN Wr, sygn. 09/912, Charakterystyka..., dz. cyt., k. 7-8.

⁹⁴ Więcej o Wojskach Wewnętrznych: L. Kowalski, dz. cyt.

Późnym wieczorem około 60 partyzantów⁹⁵ przybyło w okolice miasta na wozach ciągnionych przez konie. Partyzanci do akcji przystąpili przed północą. Skierowali się w rejon budynku UB i komendy MO. Akcja rozpoczęła się wymierzonym w dach strzałem z granatnika przeciwpancernego⁹⁶ i obrzuceniem podwórza granatami. Partyzanci prowadząc skuteczny ostrzał z posiadanej broni automatycznej wtargnęli do budynku. Odnalezione w trakcie przeszukiwania biur, co ważniejsze dokumenty zabrali, a pozostałe zniszczyli (spalili lub podarli). Zajęte zostało również mieszczące się na terenie urzędu więzienie, lecz nie wszystkie osoby tam przebywające zdecydowały się na ucieczkę. Po 3 kwadransach, na znak wystrzelonej racy, biorący udział w akcji żołnierze „Otta” wycofali się z okrzykiem *Niech żyje AK!*

W trakcie akcji zabitych zostało 2 wartowników, kierownik Sekcji II, pracownik gospodarczy i 1 żołnierz sowiecki. Zginęła też żona i 2 dzieci kierownika Sekcji III⁹⁷, który w obawie przed atakiem „Otta” ściągnął rodzinę do budynku UB.

Należy przypomnieć, że nim doszło do ataku na siedzibę PUBP w Kępnie „Otto” w liście przesłanym do urzędu uprzedził i ostrzegł przebywających tam funkcjonariuszy słowami: *mają być wszyscy na miejscu, bo [on] przyjedzie w sprawie tych pomordowanych*⁹⁸. Wbrew jakiegokolwiek logice, kierownik Sekcji do spraw Walki z Bandytyzmem, Wesołowski, nie wziął tych słów na poważnie i nie przedsięwziął żadnych środków, aby zabezpieczyć choćby własną rodzinę. Mimo, że sam wyszedł z opresji bez szwanku, to na skutek wybuchu granatu na klatce schodowej zginęła jego żona i 2 małych dzieci⁹⁹.

Po rozbiciu PUBP w Kępnie siły bezpieczeństwa za swój priorytet uznały likwidację oddziału „Otta”¹⁰⁰. Ich działania zaczęły być coraz bardziej skuteczne. Szczególnie groźne były jednostki Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, będące de facto formacją stricte wojskową szkoloną specjalnie do walki z podziemiem. Siły bezpieczeństwa były coraz bardziej groźne dla ukrywających się partyzantów kępińskich. W tej sytuacji „Otto” postanowił o przeniesieniu działalności na teren sąsiedniego powiatu wieluńskiego. Stosował sprawdzoną wcześniej taktykę, przemieszczania się małymi grupami. W tym czasie doszło do podziału oddziału na 2 grupy.

⁹⁵ Raport UB szacował tę liczbę na 150-200 ludzi.

⁹⁶ *Panzerfaust*.

⁹⁷ AIPN Po, sygn. 003/861 t. 1, Teczka zagadnieniowa..., dz. cyt., Opracowanie sprawy napadu na PUBP w Kępnie, k. 96-97, sygn. 06/127 t. 4, Sprawozdania i raporty, Raport kierownika Sekcji I, k. 98.

⁹⁸ J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki*..., dz. cyt., s. 208.

⁹⁹ D. Żurek, *Proces kreowania i próby odkłamywania „czarnej legendy” Żołnierzy Wyklętych Pogranicza Dolnego i Górnego Śląska oraz Wielkopolski i Ziemi Łódzkiej*, Wrocław-Krajenka-Pogranicze 2019, s. 186-187.

¹⁰⁰ Więcej: T. Balbus, „*Oko w oko z bandytą*”..., dz. cyt., s. 29-56; K. Szwagrzyk, *Działania Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego*..., dz. cyt., s. 103-135.

„Otto” dowodził całością, ale jednocześnie dał więcej swobody operującemu głównie na wschodnim brzegu Proсны Stanisławowi Pankowi ps. „Rudy”¹⁰¹.

Mimo trudnego okresu zimowego nadal prowadzone były rekwizycje, wymierzano też kary aktywnym działaczom partyjnym, prowadzono też akcje uświadamiającą społeczeństwo. Oddział nadal rozbijał posterunki MO¹⁰². Wieczorem 29 listopada liczący około 40 żołnierzy oddział „Otta” dowodzony przez „Rudego” wkroczył do Bolesławca. Przy drogach wylotowych z miasteczka partyzanci wystawili posterunki, odcięli łączność telefoniczną i otoczyli siedzibę MO, przeprowadzono też rekwizycję w miejscowej spółdzielni. Partyzanci ostrzelali zbliżającą się z kierunku Wielunia ciężarówkę, która nie zatrzymała się na ich wezwanie¹⁰³. W wyniku ostrzału zginęli podróżujący nią cywile: kierowca Meier Markowicz, wójt gminy Szymon Figiel, Aleksander Turawski i Moryc Rusek¹⁰⁴.

Po tej akcji do PUBP w Wieluniu „Otto” przesłał list, w którym wyjaśniał, że za *rabunki dokonywane na rdzennie polskiej ludności* zostali rozstrzelani z wyroku *Sądu Armii Podziemnej* Roman Stawowski i Aleksander Torowski. Równocześnie wyrażał ubolewanie nad *zabiciem prawdziwych Polaków na szosie wiodącej z Wielunia* i podjął się *utrzymywania jego rodziny aż do chwili utworzenia prawdziwej Polski* [jeśli był żonaty]¹⁰⁵. W trakcie walk w Bolesławcu żołnierze „Otta” zamordowali z premedytacją żydowską rodzinę Kohnów. Po opanowaniu Bolesławca żołnierze „Otta” dokonali napadu rabunkowego, w wyniku którego zginęła 3-osobowa, żydowska rodzina Kohnów i 2 inne osoby także narodowości żydowskiej¹⁰⁶.

Po zajęciu Lututowa nocą 14 grudnia, partyzanci ukrywali się w leśniczówce w Dobrymgościu. Tam prawdopodobnie na skutek donosu zostali otoczeni przez grupę operacyjną UB, MO i KBW. Żołnierze „Otta” osłaniając się ogniem z broni maszynowej ratowali się ucieczką. Mimo stosunkowo niewielkich strat osobowych¹⁰⁷, oddział stracił wówczas znaczną ilość broni i tabory z amunicją i бага-

¹⁰¹ Stanisław Panek ur. 4 IX 1924 r. w Czeladzi. W czasie okupacji niemieckiej łącznik AK na Śląsku i współpracownik NSZ w województwie kieleckim. Powołany do „ludowego” WP zdezerterował. Od sierpnia 1945 r. w oddziale F. Olszówki. Później jego zastępca i dowódca jednej z grup powstałych po śmierci „Otta”. Współdowodzący oddziałem SOS „Jastrzębie”, „Oświęcim” KWP. Zginął 10 VII 1946 r. postrzelony przy próbie wydostania się z otoczonego przez funkcjonariuszy MO i UB młyna Papiernia k. Wójcina (obecnie gmina Łubnice). Więcej: J. Bednarek, K. Jasiak, *Stanisław Panek (1924-1946)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. III..., dz. cyt., s. 402-406; D. Żurek, *Bohater ziemi wieluńskiej. Stanisław Panek „Rudy” (1924-1946)*, „Wyklęci”, 2017, nr 1, s. 129-132.

¹⁰² M.in. w: Dziadowej Kłodzie – 19 listopada, Szymonkowie – 24 listopada, Bąkowicach – 10 grudnia i Kostowie – 15 XII 1945 r.

¹⁰³ J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki...*, dz. cyt., s. 206

¹⁰⁴ F. Rojek, M. Rojek, dz. cyt., s. 99-101.

¹⁰⁵ AIPN Wr, 09/912, Charakterystyka..., dz. cyt., k. 182.

¹⁰⁶ J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki...*, dz. cyt., s. 209.

¹⁰⁷ Na miejscu zginął jeden z partyzantów. Dwaj zostali aresztowani. Jeden z nich zbiegł, a drugi podczas próby ucieczki został zastrzelony.

zami¹⁰⁸. Wówczas nastąpił definitywny podział grupy. „Otto” z częścią partyzantów powrócił w okolice Sycowa i Kępna, a „Rudy” ze swymi ludźmi pozostał w powiecie wieluńskim¹⁰⁹. Wówczas też podjęto próby nawiązania bliskich kontaktów z dowództwem Konspiracyjnego Wojska Polskiego¹¹⁰.

Ówczesne władze zdecydowanie dążyły do likwidacji oddziału „Otta”. Nie wahano się przy tym nad podjęciem niestandardowej decyzji. 31 XII 1945 r. wystosowano swoisty apel o *Do obyw. Franciszek Olszówka „Otto”*. W całostronicowym tekście PUBP w Kępnie zwraca się z obietnicą, że za zgodą Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ...*przrzekamy, po rozkonspirowaniu się swobodę poruszania i stanowiska aby każdy z członków mógł dalej żyć bez potrzeby rozboju i wzajemnego mordowania się*¹¹¹.

Partyzanci „Otta” nadal jednak rozbrajali posterunki MO¹¹² i dokonywali rekwizycji¹¹³. Wojsko i UB coraz skuteczniej dążyły do likwidacji oddziału Olszówki. Poprawiono koordynację działań na poziomie powiatów. Zorganizowano łączność telefoniczną i radiową ze sztabami wojewódzkimi. Utworzono mobilne ośrodki dowodzenia przemieszczające się na terenie prowadzonych operacji. Poza tym liczne grupy operacyjne przeczesywały teren. W wyniku przesłuchań miejscowej ludności metodami sowieckimi zdobywano coraz więcej informacji istotnych dla rozpracowania oddziału. Organizowano coraz bardziej rozbudowaną sieć agenturalną. Nieocenioną pomoc organizacyjną zapewniaли sowieccy doradcy. Coraz powszechniej stosowano również kamuflaż polegający na podszywaniu się pod oddział partyzancki (tzw. oddział pozorowany).

Przełomowym momentem okazało się ujęcie 17 I 1946 r. Jana Jeziornego ps. „Fryc”. Został on zwerbowany jako agent i podjął współpracę z Wojskami Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa wrocławskiego. Po kilku dniach nakłonił też do współpracy swego brata Edwarda ps. „Lis”. Gdy dodamy do tego przypadkowe

¹⁰⁸ AIPN Po, sygn. 003/861 t. 1, Teczka zagadnieniowa..., dz. cyt., Raport, k. 112.

¹⁰⁹ J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki...*, dz. cyt., s. 210-211.

¹¹⁰ K. Jasiak, *Działalność partyzancka...*, dz. cyt., s. 132-133. Konspiracyjne Wojsko Polskie – największa organizacja podziemna działająca w centralnej Polsce. Zorganizowana na bazie 27. PP AK. Działała na terenie województw: kieleckiego, łódzkiego, poznańskiego i śląskiego. Prowadziła działania w zakresie walki z przestępczą działalnością władz komunistycznych i ochrony społeczeństwa oraz żołnierzy podziemia niepodległościowego przed terrorem organów bezpieczeństwa. W 1946 r. przeprowadzono akcję na więzienie UB w Radomsku i uwolniono z niego 57 osób. Ostatni żołnierze KWP schwytani zostali przez komunistów w 1951 r. i wielu z nich również zamordowano. Ci, którzy przeżyli i ich rodziny byli inwigilowani i prześladowani do końca lat 80. XX w.

¹¹¹ AIPN Po, sygn. 003/861 t. 3, Teczka zagadnieniowa..., dz. cyt., [Apel] *Do obyw. Franciszek Olszówka „Otto”*, k. 360.

¹¹² M.in. w: Laskach – 27 grudnia, Głuszynie i Rychtalu – 9 stycznia, Byczynie – 9 stycznia oraz Kobylej Górze – 4 lutego.

¹¹³ M.in.: w Skomlinie – 7 stycznia i Dietrzkowicach – 8 stycznia.

starcie grupy „Otta” z funkcjonariuszami UB z Sycowa 7 II 1946 r. pod Pisarzowicami, podczas którego zginęło 3 funkcjonariuszy UB¹¹⁴. Zdarzenie to pomogło w lokalizacji oddziału i jego rozbiciu.

8 lutego na drodze niedaleko kościoła ewangelickiego na obrzeżach Pisarzowic, doszło do spotkania „Otta” i jego najbliższych współpracowników z grupą rzekomych partyzantów-ochotników, którzy mieli zasilić oddział Olszówki. W gruncie rzeczy byli to żołnierze WBW w przebraniu. Dowodzący grupą wojskową mjr Jonas¹¹⁵ pod pozorem chęci nawiązania rozmowy podszedł do Olszówki. Upewniony co do tego, że ma do czynienia z „Ottem”, strzelił mu prosto w twarz. W powstałym zamieszaniu pozostałym partyzantom udało się bez strat opuścić miejsce zdarzenia. Oprócz „Otta” zginął jeden z żołnierzy WBW. Ciało Franciszka Olszówki przewieziono zostało do Wrocławia i tam pochowane 14 II 1946 r. w grobie nr 1244 na polu 77. Cmentarza Osobowickiego¹¹⁶.

Ten niewątpliwy sukces w zwalczaniu podziemia niepodległościowego utwierdził sztabowców wojsk wewnętrznych w słuszności stosowania wdrażanych właśnie do praktyki metod działania. Były one kontynuowane. Nastąpiła kolejna fala pacyfikacji i aresztowań dotyczących zarówno samych członków oddziałów partyzantkich, jak i osób z nimi współpracujących¹¹⁷.

6. Oddziały podziemia niepodległościowego w powiecie kępińskim po śmierci Franciszka Olszówki ps. „Otto”

Śmierć Franciszka Olszówki ps. „Otto” definitywnie przypieczętowała podział jego oddziału. Zarówno Stanisław Panek ps. „Rudy”, jak i będący świadkiem jego śmierci Józef Zawadka ps. „Waldemar”¹¹⁸ objęli samodzielne dowództwo nad podległymi sobie partyzantami. Odtąd ich oddziały miały operować na przeciwnych brzegach, stanowiącej swego rodzaju naturalną granicę, rzeki Prosny. „Rudy” przebywający ze swymi ludźmi na jej wschodnim brzegu sporadycznie tylko prowadził swe operacje w powiecie kępińskim. Grupa „Waldemara” pozostała na zachodnim brzegu i działała w rejonie Kępna, Sycowa i Ostrzeszowa.

¹¹⁴ J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki...*, dz. cyt., s. 213.

¹¹⁵ Jakub Jonas ur. 11 XI 1911 r. w Grodnie. Absolwent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, mgr chemii. W latach 1941-1944 w Armii Czerwonej. Dobrowolny współpracownik „Śmiersz”. W latach 1944-1955 w Wojsku Polskim. Za zasługi w likwidacji „Otta” odznaczony Krzyżem Grunwaldu III klasy. Awansowany do stopnia ppłk. W związku z wyjazdem Izraela w 1969 r. zdegradowany do stopnia szeregowca.

¹¹⁶ K. Szwaagrzyk, *Działania Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego...*, dz. cyt., s. 118-120.

¹¹⁷ T. Balbus, *„Oko w oko z bandytą”...*, dz. cyt., s. 43-44.

¹¹⁸ Józef Zawadka ur. 26 IX 1910 r. w Baldowicach powiat ostrzeszowski. Ukończył 4 klasy szkoły podstawowej. Muzyk. W czasie wojny służył w Wehrmachcie. Ewakuował się do Niemiec i uniknął odpowiedzialności karnej. Poszukiwany do lat 60. XX w.

6.1. Oddział „Rudego”

Po śmierci „Otta” partyzanci podjęli akcję odwetową mającą na celu pomścić dowódcę oddziału. W nocy z 17 na 18 lutego blisko 20-osobowa grupa partyzantów mających na rękawach mundurów czarne opaski na znak żałoby, opanowała stację kolejową w Czastarach¹¹⁹. Zatrzymali wówczas pociąg relacji Poznań-Katowice. W trakcie jego przeszukania zastrzelonych zostało 9 żołnierzy sowieckich i 1 polski posługujący się w czasie legitymowania językiem rosyjskim. Niefrasobliwość dowodzącego akcją „Wilczka”¹²⁰ sprawiła, że po akcji oddział nie oddalił się wystarczająco daleko. „Wilczek” prawdopodobnie nie miał pojęcia, że w tym rejonie intensywnie działają „polujące” na partyzantów oddziały wojsk wewnętrznych. Zbieg okoliczności sprawił, że zwolniony furman, który wcześniej odwiózł partyzantów do miejscowości Wiewiórka, został zatrzymany przez patrolujący okolicę oddział zwiadu WBW. Po uzyskaniu informacji o miejscu pobytu partyzantów podjęta została natychmiastowa decyzja o ich ujęciu. Rankiem 18 lutego, Mikołaj Żurek gospodarz, u którego nocowali partyzanci, obudził ich i powiedział, że całe gospodarstwo jest otoczone przez bezpieczeńkę. Wywiązała się ok. 40-minutowa walka. W jej trakcie poległ „Wilczek”, a lekko ranni zostali Helena Motykówna „Dziuńka”¹²¹ i Edward Szemberski „Lwowiak”¹²². Bez szwanku wyszła Irena Tomaszewicz „Danka”¹²³ i Roman Roszowski „Wiarus”¹²⁴. Zginął też jeden z dowodzących akcją, ppor. Władysław Bargiel. Aresztowani partyzanci przeszli przesłuchania, najpierw

¹¹⁹ AIPN Po, sygn. 003/861 t. 1, Teczka zagadnieniowa..., dz. cyt., Raport specjalny, k. 55. Więcej: T. Balbus, *„Nie chcemy osiemnastej republiki!”...*, dz. cyt., s. 201-229; J. Bednarek, *Likwidacja oddziału Stanisława Panka „Rudego” i procesy jego żołnierzy przed sądami wojskowymi*, [w:] *Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi*, red. Janusz Wróbel, Joanna Żelazko, Warszawa 2004, s. 88-111; tenże, *Oddział Franciszka Olszówki...*, dz. cyt., s. 197-220; tenże, *Stacja...*, dz. cyt., s. 54-61; D. Żurek, *Bohater ziemi wieluńskiej...*, dz. cyt., s. 129-132.

¹²⁰ Wiktor Wójcik ur. w 1914 r. przyłączył się do oddziału po dezercji z WP.

¹²¹ Helena Motykówna ur. 17 II 1924 r. w Daszawie (powiat stryjski, województwo stanisławowskie). Wbrew dotychczas panującej opinii, „Dziuńka” nie była tylko *zakochaną dziewczyną, która za ukochanym poszła do partyzantki*. Ochotniczka w oddziałach 53. PP AK [Inspektorat] Stryj o ps. „Nina”. Zaufana łączniczka szefa Kedywu. Wyznaczona do działań na rzecz przyszłej organizacji „NIE” i przerzucona wraz z rodziną na teren Polski. Więcej: G. Gatner, dz. cyt., s. 65-92; K. Szwagrzyk, *Helena Motykówna (1924-1946)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. III..., dz. cyt., s. 294-295.

¹²² Edward Szemberski ur. 20 IV 1925 r. w Złoczowie województwo tarnopolskie (obecnie Ukraina). Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Piekarz. 31 V 1946 r. skazany wyrokiem WSR we Wrocławiu na karę śmierci. Wyrok wykonano 18 VII 1946 r. w więzieniu we Wrocławiu.

¹²³ Irena Tomaszewicz ur. 28 X 1930 r. w Rychtalu. Ukończyła 4 klasy szkoły powszechnej. 31 V 1946 r. skazana wyrokiem WSR we Wrocławiu na karę 15 lat więzienia.

¹²⁴ Roman Roszowski ur. 21 I 1922 r. w Bolesławcu. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Funkcjonariusz Posterunku MO w Bąkowicach powiat namysłowski. 31 V 1946 r. skazany wyrokiem WSR we Wrocławiu na karę śmierci. Wyrok wykonano 18 VII 1946 r. w więzieniu we Wrocławiu.

w Bolesławcu, a potem we Wrocławiu. Potem stanęli przed sądem, który 3 osoby skazał na karę śmierci. Zostały one wykonane 18 VII 1946 r. we Wrocławiu.

Mimo tak poważnej „wpadki” oddział kontynuował swoją działalność. Używał nazwy „Bojówka AK Tartak” i „Oddział Imieniem Katyń”, partyzanci w dalszym ciągu na rękawach mundurów mieli wyszyty znak rozpoznawczy oddziału, a niektórzy z nich nosili ryngrafy. Wypracowana już wcześniej metoda działania małymi, rozproszonymi grupami ciągle była skuteczna. W lutym 1946 roku „Rudy” zrealizował podjętą wcześniej przez „Otta”, próbę podporządkowania się dowództwu KWP. W marcu do jego oddziału, jako dodatkowy oddział wypadowy, dołączył pluton zwiadu Służby Ochrony Społeczeństwa działający w ramach Pogotowia Akcji Specjalnej¹²⁵ dowodzony przez Alfonsa Olejnika ps. „Babinicz”¹²⁶. Podlegał on Komendzie Powiatowej KWP w Wieluniu krypt. „Turbina”¹²⁷.

15 IV 1946 r., dowódca KWP, Stanisław Sojczyński ps. „Warszyc”¹²⁸ podjął decyzję o całkowitym połączeniu grup „Rudego” i „Babinicza” w jedną strukturę. Tworzyli oni Oddział Partyzancki Służba Ochrony Społeczeństwa Obwód Wieluń,

¹²⁵ Oddział Partyzancki Służby Ochrony Społeczeństwa Obwodu Wieluń – oddział bojowy działający na wzór funkcjonujących w AK oddziałów Kedyw-u (Kierownictwo Dywersji Komendy Głównej AK).

¹²⁶ Alfons Olejnik ur. 5 III 1921 r. w Skomlinie powiat wieluński. W 1938 r. zdał egzaminy i został przyjęty do Szkoły Podoficerskiej Piechoty dla Małoletnich Nr 2 w Śremie. Nie ukończył jej z powodu wybuchu wojny. W roku 1941 r. uzyskał maturę w Radomsku. Przystąpił do NSZ pod ps. „Roman”. Zastępca dowódcy plutonu kompanii NSZ „Bór”. Od sierpnia 1944 r. w 7. DP AK. Jesienią 1944 r. w Brygadzie Świętokrzyskiej NSZ. W styczniu 1945 r. powrócił do Skomlina. Ujawnił się w marcu 1945 r. W czerwcu aresztowany przez UB i skazany na 4 lata więzienia. Karę darowano na mocy amnestii z 1945 r. W styczniu 1946 r. Najwyższy Sąd Wojskowy w Warszawie uchylił wyrok uznając go za zbyt łagodny i nakazał powtórne aresztowanie. Wraz ze swym bratem zorganizował oddział partyzancki. W marcu nawiązał kontakt z dowództwem KWP. Rozpoczął działalność zbrojną pod ps. „Babinicz”. Zatrzymany 8 XI 1946 r. w Warszawie jako Tadeusz Orliński. Rozpoznany na skutek zeznań podkomendnego. 28 XII przewieziony do aresztu WUBP w Łodzi. Skazany w trybie doraźnym 9 I 1947 r. Rozstrzelany 18 I 1947 r. w Łodzi. Więcej: P. Kowalski, *Alfons Olejnik (1920-1947)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. II, red. Wojciech Frazik, Kraków-Warszawa-Wrocław 2004, s. 375-376.

¹²⁷ Zob. K. Jasiak, *Działalność partyzancka Konspiracyjnego Wojska Polskiego...*, dz. cyt., s. 135-137, 219-254.

¹²⁸ Stanisław Sojczyński ur. 10 III 1910 r. w Rzejowicach powiat radomski. Nauczyciel szkół powszechnych. Ukończył Dywizyjny Kurs Podchorążych Rezerwy Piechoty przy 27. PP w Częstochowie w stopniu kpr. pchor. Brał udział w Wojnie Obronnej. W 1943 r. dowodzone przez niego oddziały AK dokonały spektakularnego ataku na Radomsko i uwolniły więźniów. Powtórki tej akcji dokonał 19 IV 1946 r. 12 VII 1945 r. wydał „List otwarty” do ppłk. Jana Mazurkiewicza ps. „Radosław”, w którym uznał jego apel o wychodzenie z konspiracji za zdradę i wzywał do dalszej walki przeciwko komunistom. Aresztowany 27 VI 1946 r. w Częstochowie. Zachował wyjątkowo godną postawę podczas śledztwa i procesu. Skazany na 4-krotną karę śmierci. Rozstrzelany 19 II 1947 r. Do dziś nie odnaleziono jego miejsca pochówku. 5 XI 2009 r. pośmiertnie awansowany do stopnia gen. bryg. Więcej: K. Lesiakowski, R. Rabiega, *Stanisław Sojczyński (1910-1947)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. II..., dz. cyt., s.

równocześnie „Warszyc” nadał oddziałowi kryptonim „Jastrzębie”¹²⁹. 3 V 1946 r. główną część oddziału pod samodzielne dowództwo przejął „Babinicz”, a „Rudy” z kilkoma pozostałymi przy nim partyzantami kontynuował działalność do sierpnia tegoż roku, kiedy został zastrzelony, lub też sam się zastrzelił, otoczony w młynie Papiernia koło Wójcina¹³⁰.

6.2. Oddział „Waldemara”

Po objęciu dowództwa nad przebywającą na zachodnim brzegu Prosny grupą żołnierzy „Otta”, Józef Zawadka ps. „Waldemar” wyznaczył pochodzącego z województwa stanisławowskiego Władysława Jaskułę ps. „Grom”¹³¹ na swego zastępcę. Usiłowali dalej kontynuować walkę, ale wobec narastającej fali aresztowań, mieli coraz mniejsze możliwości działania. W tej sytuacji „Waldemar” ograniczył swoje działania do rejonu Kępna i Ostrzeszowa. Jego liczący niespełna 20 osób¹³² oddział nadal korzystał z posiadanego wcześniej wyposażenia. Był dobrze uzbrojony i umundurowany. Dysponował również motocyklami skonfiskowanymi we wcześniej rozbitych posterunkach. Jednak już w lutym, po przeprowadzeniu kolejnej akcji w Kobylej Górze, doszło do ponownego podziału. Wraz z kilkoma innymi żołnierzami odszedł „Grom”¹³³.

Według materiałów „bezpieki” oddział „Waldemara” ... *rekrutuje się z dezertów WP i dawniejszych członków bandy OTTA i cywili pow. kępińskiego i ostrowskiego. W/w banda przeprowadza działalność terrorystyczno rabunkową na instytucje Państwowe, Zakłady Gospodarcze, Żołnierzy WP, działaczy politycznych i osoby cywilne. Przejawy są na poszczególnych odcinkach działania, w pow. ostrowskim miejscowości: Czarny Las, Szklarka Przygodzka, w pow. kępińskim: Szklarka Myślniewska, Rojów, Kuźnica Myślniewska, Zmyślona Ligodz[c]ka, Kobyla Góra, Mąkoszyce, Marcinki, Ignaców, Tobor Mały, Parzynów*¹³⁴.

479-487; T. Toborek, *Stanisław Sojczyński i Konspiracyjne Wojsko Polskie*, Łódź 2007; tenże, *Warszyc wyklęty bohater*, Warszawa 2013.

¹²⁹ K. Jasiak, *Porucznik Alfons Olejnik „Babinicz” – komendant oddziału partyzanckiego SOS „Oświęcim” Konspiracyjnego Wojska Polskiego*, „Rocznik Wieluński”, t. 5, 2005, s. 127-129.

¹³⁰ Według dokumentów sporządzonych przez aparat bezpieczeństwa „Rudy” został zastrzelony w trakcie próby ucieczki z otoczonego młyna, a oddanie celnego strzału przypisywało sobie kilku uczestników akcji. Według innej wersji, aby uniknąć aresztowania popełnił samobójstwo.

¹³¹ Władysław Jaskuła ur. 20 XII 1916 r. w Łukowcu Wiszniowskim powiat Rohatyn (obecnie Ukraina). Ukończył szkołę podstawową. Uniknął odpowiedzialności karnej. Zamieszkał w gminie Kostomłoty powiat Środa Śląska.

¹³² AIPN Po, sygn. 003/861 t. 6, Teczka obiektowa kryptonim „Waldemar”, Dokładny spis członków bandy, k. 43, Spis członków bandy „Waldemara”, k. 60.

¹³³ Tamże, Protokół przesłuchania podejrzanego – oskarżonego (Zawadka Aleksy), k. 178.

¹³⁴ Tamże, sygn. 003/861 t. 4, Teczka obiektowa kryptonim „Waldemar”, Plan likwidacji bandy „Waldemara”, k. 6.

W wyniku działalności wprowadzonych do oddziału agentów w nocy z 24 na 25 lipca w zasadzce w Ostrzeszowie został zatrzymany Józef Ślęk ps. „Skóra”¹³⁵. W obławie przeprowadzonej na podstawie jego zeznań przez liczącą 35 osób grupę operacyjną UB i WP aresztowanych zostało kolejnych 3 partyzantów i 4 współpracowników¹³⁶. W nocy z 13 na 14 sierpnia w Parzynie 2 żołnierzy zginęło w zasadzce¹³⁷, a kolejnych 2 poległo w starciu z grupą operacyjną 31 sierpnia w Bierzowie. Aresztowany wówczas został brat „Waldemara” Aleksy Zawadka ps. „Huragan”¹³⁸. Mimo, że „Huragan” w nocy z 16 na 17 X 1946 r. zbiegł wraz z 3 kolegami z aresztu w Kępnie¹³⁹, oznaczało to koniec działalności Oddziału „Waldemara”¹⁴⁰. Józefowi Zawadce i jego bratu Aleksemu udało się szczęśliwie przedostać do Niemiec Zachodnich¹⁴¹.

6.3. Oddział „Groma”

Po odejściu z grupy „Waldemara”, „Grom” ze swymi ludźmi samodzielną działalność prowadził głównie w powiecie kępińskim i oleśnickim. Oddział liczył ok. 10 partyzantów. Do największych akcji oddziału „Groma” należą zamach na posterunek MO i rekwizycja kasy gminnej w Wabienicach w powiecie oleśnickim przeprowadzona 19 III 1946 r. i rekwizycja przeprowadzona w kasie Urzędu Gminy w Perzowie 8 kwietnia. Oddział ten miał również prowadzić akcję propagandową przed referendum 1946 r. Na przełomie maja i czerwca 1946 r. „Grom” rozwiązał swój oddział i wyjechał w okolice Środy Śląskiej¹⁴². Sam Jaskuła, jako jeden z nielicznych, nie został ujęty i nie poniósł odpowiedzialności karnej¹⁴³.

¹³⁵ Józef Ślęk ur. 16 III 1927 r. w Ostrzeszowie. Ukończył 5 klas szkoły podstawowej. Elektromonter. Od 4 III 1943 r. w AK. Aresztowany 3 XII 1944 r. przez Gestapo. Prawdopodobnie więziony w niemieckich obozach koncentracyjnych. W 1947 r. skazany na 5 lat więzienia.

¹³⁶ Tamże, k. 7-8.

¹³⁷ Tamże, Raport specjalny w sprawie zastrzelenia dwóch członków bandy, k. 25-26.

¹³⁸ Aleksander (Aleksy) Zawadka ur. 29 IV 1927 r. w Taborze Wielkim powiat kępiński. 31 VIII 1946 r. zatrzymany przez grupę operacyjną. Tamże, Raport, k. 30-31, sygn. 3/425, Oddział „Waldemar” ..., dz. cyt., Sprawozdanie, k. 96.

¹³⁹ Tamże, sygn. 3/425, Oddział „Waldemar” ..., dz. cyt., Raport specjalny, k. 80-81.

¹⁴⁰ J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki*..., s. 217-218.

¹⁴¹ AIPN Po, sygn. 003/861 t. 6, Teczka obiektowa kryptonim „Waldemar”, Odwołanie poszukiwania doraźnego – aktywnego, k. 268-269.

¹⁴² J. Bednarek, „Bezpieka wyleci dziś w powietrze” ..., dz. cyt., s. 52-56; tenże, „Krwawa noc kępińska” ..., dz. cyt., s. 214-241; tenże, *Oddział Franciszka Olszówki*..., dz. cyt., s. 197-220; tenże, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego*..., dz. cyt., s. 49-75; K. Szwagrzyk, *Działania Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego*..., dz. cyt., s. 123.

¹⁴³ AIPN Wr, sygn. 0076/30, Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW we Wrocławiu, Jeleniej Górze, Legnicy i Wałbrzychu, k. 21-79.

7. Konspiracyjne Wojsko Polskie

7.1. Konspiracyjne Wojsko Polskie „Lasy-Bory” w powiecie kępińskim

Przejęcie samodzielnego dowództwa nad większością oddziału „Rudego” przez Alfonsa Olejnika ps. „Babinicz” oznaczało całkowite włączenie go w strukturę KWP i podporządkowanie się rozkazom jego dowództwa działającego pod krypt. „Lasy-Bory”. Skutkowało to znacznym zwiększeniem dyscypliny oraz zaprzestaniem działań niepopartych ogólnymi rozkazami. Oddział liczył ponad 60 żołnierzy, podobnie jak poprzednio oddziały „Otta” i „Rudego”, był podzielony na mniejsze formacje. Tym razem były to 4 plutony, które mogły prowadzić równoległe akcje zbrojne. Każdy z plutonów miał wyznaczone stałe miejsca stacjonowania. Jeden z nich, którym dowodził będący jednocześnie adiutantem „Babinicza” sierż. Jan Gonera ps. „Śmiały”¹⁴⁴ kwaterował w leśnych bunkrach zbudowanych jeszcze w czasie okupacji niemieckiej w okolicy wsi Marianka (powiat kępiński)¹⁴⁵. Oddział był dobrze uzbrojony w broń maszynową i stosował taktykę manewrową. Oddział SOS „Jastrzębie” stał się wyjątkowo niebezpiecznym przeciwnikiem dla aparatu bezpieczeństwa. W przygotowywaniu akcji brały udział służby wywiadowcze „Turbiny”¹⁴⁶. Duże znaczenie wizerunkowe i psychologiczne miało jednolite wojskowe umundurowanie. Ważnym elementem wyposażenia były białe-czerwone opaski z napisem KWP noszone na lewym rękawie oraz ryngrafy z wizerunkiem orła i Matki Boskiej Częstochowskiej. Warto dodać, że nieco później, 15 VI 1946 r., na podstawie rozkazu „Warszyc”, doszło do mianowania oddziału Batalionem Partyzanckim SOS KWP do zadań specjalnych o kryptonimie „Oświęcim”¹⁴⁷.

Obszar operacyjny oddziału miał obejmować powiaty: częstochowski, kępiński, sieradzki i wieluński, uwzględniono też teren powiatu lublinieckiego¹⁴⁸. Pomyślnie rozwijająca się działalność oddziału miała jednak wkrótce zostać bardzo ograniczona. 27 IV 1946 r. został wraz ze swym sztabem aresztowany „Warszyc”. 3 lipca doszło do kolejnych aresztowań. Zlikwidowana została cała wieluńska komórka wywiadu, bez wsparcia której dalsze efektywne prowadzenie działań dywersyjnych było niemożliwe. „Babinicz” zdecydował o ewakuacji całego oddziału na teren powiatu częstochowskiego¹⁴⁹. W trakcie prowadzonych tam akcji coraz częściej dochodziło

¹⁴⁴ Jan Gonera ur. 3 VI 1922 r. w Laskach powiat kępiński. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Więzień KL Auschwitz. Komendant posterunku MO w Miodarach. W oddziale „Rudego”. Aresztowany 16 XII 1946 r. w bunkrze w lesie niedaleko Piotrówki (powiat kępiński). Skazany 7 II 1947 r. przez WSR w Poznaniu. Rozstrzelany wraz z kolegami 19 II 1947 r.

¹⁴⁵ K. Jasiak, *Działalność partyzancka...*, dz. cyt., s. 149.

¹⁴⁶ Tamże, s. 145.

¹⁴⁷ Tamże, s. 147.

¹⁴⁸ Tamże, s. 150.

¹⁴⁹ Tamże, s. 151.

do starć z siłami bezpieki. Te działania nękające oraz świadomość braku zlikwidowanej Komendy Głównej KWP stanowiły coraz większe zagrożenie dla oddziału. Olejnik uznał, że dalsza walka całym oddziałem nie jest w takich okolicznościach możliwa i 13 sierpnia podjął decyzję o czasowym rozformowaniu. Drużyny miały się ukryć i utrzymywać kontakt przez zakonspirowane komórki¹⁵⁰.

Sam „Babinicz” na krótko ewakuował się do Nowego Dworu (województwo gdańskie). Gdy powrócił na początku października dotarły do niego informacje o kolejnych aresztowaniach. Po rozeznaniu się w sytuacji podjął decyzję o ponownym sformowaniu oddziału¹⁵¹. Jedną z jego sekcji szturmowych, grupa „Śmiałego”, na stałe nadal miała przebywać w powiecie kępińskim. Tym razem partzanci kwatrowali w rejonie wsi Piotrówka i Ignacówka III¹⁵². Zagrożenie ze strony aparatu bezpieczeństwa i konieczność kolejnych przemieszczeń oddziału sprawiało, że pomimo pomyślnego przeprowadzenia kolejnych akcji rekwizycyjnych topniały partyzanckie szeregi. Przyczyniały się do tego zarówno kolejne aresztowania, jak i porzucanie broni przez członków oddziału. W dniach 3-6 listopada Olejnik podjął kolejną decyzję o rozwiązaniu oddziału i postanowił czekać na rozwój sytuacji. 8 listopada przyjechał do Warszawy. Tego samego dnia, w niewyjaśnionych do dziś okolicznościach, został postrzelony i zatrzymany z bronią i ryngrafem jako Tadeusz Orliński. Zeznania kolejnych aresztowanych członków oddziału doprowadziły do jego rozpoznania. 29 grudnia łódzka bezpieka przewiozła „Babinicza” do Łodzi. Po intensywnym i błyskawicznym wręcz śledztwie, 9 I 1947 r. Alfons Olejnik został skazany na karę śmierci, pozbawienie praw obywatelskich i honorowych na zawsze i utratę mienia. Prezydent KRN Bolesław Bierut nie skorzystał z prawa łaski. Wyrok wykonano 18 I 1947 r., a aresztowania jego ludzi trwały do początków lutego¹⁵³.

Najważniejsze akcje oddziału „Babinicza” to m.in. opanowanie Praszki (11 maja) i Pajęczna (4 czerwca) oraz bardzo istotne dla zaopatrzenia oddziału akcje kolejowe przeprowadzone dwukrotnie na stacji Janinów-Pątnów (29/30 czerwca i 13/14 października). Rozbito posterunki MO m.in. w Lipiu w powiecie częstochowskim (w połowie maja) i w Bodzanowicach koło Olesna (21 lipca). Ważniejsze rekwizycje to te przeprowadzone w spółdzielniach w Mierzycach (10 czerwca), Mokrsku (25 sierpnia) i Ożarowie (26 sierpnia).

Dokonując analizy działań oddziału „Babinicza”, który operował m.in. w powiecie kępińskim, należy stwierdzić, że działalność oddziału była mocno ograniczona. Sprowadzała się do utrzymywania sieci konspiracyjnej i wywiadowczej oraz wyko-

¹⁵⁰ Tamże, s. 154.

¹⁵¹ Tamże, s. 155-156.

¹⁵² Tamże, s. 158.

¹⁵³ Tamże, s. 158-161.

rzystania bunkrów leśnych i miejsc, w których ukrywali się partyzanci w okresie zawieszenia działalności. Partyzanci dalej przeprowadzali rekwizycje niezbędne dla funkcjonowania oddziału¹⁵⁴, wykonali też 2 wyroki na osobach stanowiących zagrożenie dla oddziału¹⁵⁵.

16 XII 1946 r. w okolicach wsi Piotrówka w bunkrach leśnych w trakcie obławy zorganizowanej przez PUBP w Kępnie i WP zastrzelony został żołnierz sekcji szturmowej „Śmiałego” Mieczysław Kokot ps. „Świstak”¹⁵⁶, a 6, w tym dowódca, zostało zatrzymanych. 7 II 1947 r. w trakcie procesu przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Poznaniu zostali oni skazani na karę śmierci¹⁵⁷. 19 II 1947 r. zostali rozstrzelani: Wacław Antoniuk ps. „Wierzba”¹⁵⁸, Jan Gonera ps. „Śmiały”, Edmund Hys ps. „Jodła”¹⁵⁹, Jan Idziak ps. „Mrugała”¹⁶⁰, Leon Powroźnik ps. „Dawid”¹⁶¹ i Ludwik Statkiewicz ps. „Mech”¹⁶².

Rekwizycje i wyroki wykonane przez żołnierzy sekcji szturmowej „Śmiałego”, były jednymi z ostatnich akcji oddziałów partyzanckich na terenie powiatu kępińskiego prowadzonych pod sztandarem KWP. Kontynuując jego działalność struktury nie prowadziły już tam znaczących i zorganizowanych działań. Tym niemniej wato o nich wspomnieć, gdyż małe grupy i pojedynczy partyzanci docierali w rejon Kępna aż do połowy lat 50.

7.2. II Komenda Konspiracyjnego Wojska Polskiego „Gaje-Grody”

Aresztowanie 27 VI 1946 r. w Częstochowie Stanisława Sojczyńskiego „Warszyca” i jego najbliższych współpracowników oraz następujące później kolejne

¹⁵⁴ M.in.: listopad 1946 r. – u rządcy majątku w Laskach powiat kępiński, 24 XI 1946 r. – na stacji kolejowej w Studnicku (obecnie Rychtal), 16 XI 1946 r. – w spółdzielni w Proszowie gm. Rychtal, koniec listopada – w agencji pocztowej w Siemianicach, początek grudnia 1946 r. – u rzeźnika z Buczka i gospodarza we wsi Ignacówka II, 12 XII 1946 r. – u gospodarza we wsi Aniołka gm. Trzcinica.

¹⁵⁵ 18 XI 1946 r. na Powadze z Pomian i 23 XI 1946 r. na Gawińskim – komendancie Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej w Laskach.

¹⁵⁶ Mieczysław Kokot ur. 24 I 1924 r. w Kamyku powiat kłobucki.

¹⁵⁷ AIPN Po, sygn. 398/35, Akta Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu w sprawie karnej przeciwko Janowi Gonerze i innym, Wyrok WSR w Poznaniu, k. 149-150.

¹⁵⁸ Wacław Antoniuk ur. 19 IX 1926 r. w Łubnicach powiat wieluński. Ukończył 6 klas szkoły powszechnej. Rolnik.

¹⁵⁹ Edmund Hys ur. 7 XI 1925 r. w Rychtalu powiat kępiński. Ukończył 6 klas szkoły powszechnej. Pracownik pocztowy.

¹⁶⁰ Jan Idziak ur. 2 VI 1924 r. w Stogniewie powiat kępiński. Ukończył 4 klasy szkoły powszechnej. Dezerter z WP.

¹⁶¹ Leon Powroźnik ur. 5 III 1925 r. w Piotrówce powiat kępiński. Ukończył 4 klasy szkoły powszechnej. Dekarz.

¹⁶² Ludwik Statkiewicz ur. 25 VIII 1925 r. w Ignacówce III powiat kępiński. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Przebywał na robotach przymusowych. Robotnik.

aresztowania, rozpoczęło koniec tej organizacji w szczytowym punkcie jej działalności. Zerwana została łączność z działającymi w terenie oddziałami. Próbę ratowania sytuacji podjął por. Jerzy Jasiński ps. „Janusz”¹⁶³, dowódca operującego w powiecie Radomsko Batalionu „Młot”. W końcu sierpnia na spotkaniu pozostającego na wolności kierownictwa powołano II Komendę KWP „Gaje-Grody”, obejmującą tylko Piotrków Trybunalski, Radomsko i Częstochowę. Bez łączności pozostały Wieluń, Sieradz, Łask i Konin oraz nieistniejący już okręg śląski¹⁶⁴.

II Komenda oprócz prób kontynuowania walki dotychczasowymi metodami usiłowała również prowadzić walkę przed zapowiedzianymi na 19 I 1947 r. wyborami do Sejmu Ustawodawczego. Głównym czynnikiem utrudniającym działania partyzanckie był ciągły wzrost sił organów bezpieczeństwa. W miarę rozwoju sieci agenturalnej i wywiadowczej warunki do pracy konspiracyjnej stawały się coraz gorsze. Ponadto zbliżała się zima, która wymusiła zmniejszenie aktywności oddziałów w terenie. Ostatecznie zakończenie tej działalności nastąpiło na przełomie grudnia 1946 r. i stycznia 1947 r., gdy przeprowadzone aresztowania objęły niemal cały sztab¹⁶⁵.

7.3. Dowództwo Oddziałów Leśnych KWP Teren 731¹⁶⁶ i grupy przetrwania

Niezależnie od II Komendy, działania konspiracyjne usiłowali prowadzić partyzanci, którzy utracili z nią kontakt. Jednym z takich oddziałów był działający w części powiatu wieluńskiego Oddział Leśny KWP „Błyskawica”¹⁶⁷, dowodzony bezpośrednio przez komendanta Komendy Powiatowej KWP w Wieluniu ppor. Antoniego Pabianiaka ps. „Błyskawica”¹⁶⁸. Od czerwca do sierpnia 1946 r. jego

¹⁶³ Jerzy Jasiński ur. 15 XII 1914 r. w Równem (obecnie Ukraina). Ukończył gimnazjum. Powołany do służby w Wołyńskiej Brygadzie Kawalerii ukończył podchorążówkę. Po odbyciu ćwiczeń wojskowych awansowany na stopień sierż. pchor. W 1939 r. zdemobilizowany z powodu astmy. Od października 1939 r. do września 1943 r. pracował w fabryce w Warszawie. Wstąpił do AK pod ps. „Janusz”. Dowódca plutonu III kompanii 74. PP w stopniu ppor. Nie ujawnił się. Wstąpił do KWP. Dowódca kompanii „Kleszcze” i batalionu „Motor”. Aresztowany 1 I 1947 r. Skazany na karę śmierci. Na podstawie amnestii zmieniono mu karę na 15 lat więzienia. Zwolniony 9 VIII 1956 r. Zm. 11 IX 1991 r. we Włoszczowej. Więcej: T. Toborek, *Jerzy Jasiński (1914-1991)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. III..., dz. cyt., s. 228-229.

¹⁶⁴ K. Jasiak, *Działalność partyzancka...*, dz. cyt., s. 325.

¹⁶⁵ Tamże, s. 336-337.

¹⁶⁶ Ze względu na przejęcie reguł działalności partyzanckiej z okresu działalności KWP dowodzonego przez „Warszycę” oddział ten będzie później nazywany III Komendą KWP.

¹⁶⁷ Oddział ten podporządkowany był bezpośrednio Komendzie Powiatowej KWP w Wieluniu krypt. „Turbina”.

¹⁶⁸ Antoni Pabianiak ur. 31 I 1910 r. w Bębnowie powiat Wieluń. Uczestnik wojny obronnej 1939. Od grudnia 1939 r. żołnierz ZWZ-AK. Od 31 marca 1946 r. dowódca Komendy Powiatowej

częścią dowodził sierż. Jan Małolepszy ps. „Murat”¹⁶⁹. W wyniku różnych ocen aktualnej sytuacji, w końcu sierpnia doszło do rozłamu i oddział został podzielony na 2 niezależne grupy. Dowodzący jedną z nich, awansowany na podporucznika, „Murat” podtrzymywał kontakty z innymi działającymi jeszcze w terenie grupami. Sytuacja stawała się jednak coraz bardziej skomplikowana.

Uchwalona 22 II 1947 r. przez Sejm Ustawodawczy¹⁷⁰ amnestia¹⁷¹ spowodowała, że większość zmęczonych walką partyzantów postanowiła wyjść z lasu. Wydawać się mogło, że wkrótce nastąpi koniec jakiejkolwiek działalności zbrojnej skierowanej przeciw władzy ludowej.

Tymczasem Małolepszy, który uważał skorzystanie z amnestii za przejaw zdrady, postanowił kontynuować działalność konspiracyjną i powołał do życia samodzielną jednostkę organizacyjną o nazwie Dowództwo Oddziałów Leśnych KWP Teren 731¹⁷². Skupił pod swym dowództwem tych najbardziej zdeterminowanych, którzy podobnie jak on nie uwierzyli w komunistyczne obietnice. Określił rygorystyczne reguły działania. Samowolne ujawnienie się groziło otrzymaniem wyroku śmierci.

KWP w Wieluniu. Ujawnił się przed PUBP w Wieluniu 31 III 1947 r. Zagrożony aresztowaniem ukrywał się. Aresztowany 10 III 1950 r. Zwolniony kilka miesięcy później. Zm. 19 II 1996 r. w Namysławie.

¹⁶⁹ Jan Małolepszy ur. 27 XII 1906 r. w Kraszkowicach powiat wieluński. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Służył w 19. Oddziale Służby Uzbrojenia w Pomiechówku i oddziale Kadry Uzbrojenia w Regnach. Ukończył kurs podoficerski i zdobył zawód rusznikarza. W cywilu był drogomistrzem w Wydziale Dróg Starostwa Powiatowego w Wieluniu. W Wojnie Obronnej bronił odcinka Warty i Widawki. W okolicach Równego dostał się do niewoli sowieckiej, z której zbiegł w listopadzie 1939 r. W 1940 r. zaprzysiężony do Tajnej Organizacji Wojskowej. Od grudnia 1943 r. w oddziale dywersyjnym. Od 1944 r. kwatermistrz Inspektoratu Sieradzko-Wieluńskiego AK krypt. „A.R.T.”. W 1945 r. utworzył posterunek MO, ale opuścił go w obawie przed aresztowaniem. W grudniu 1945 r. zaprzysiężony do KWP. Kwatermistrz komendy powiatowej w Wieluniu „Turbina”. W kwietniu 1946 r. aresztowany, a po podpisaniu „lojalki” zwolniony. Po powiadomieniu dowódcy pozostał w konspiracji przydzielony do oddziału partyzanckiego ppor. „Błyskawicy”. Aresztowany 9 XI 1948 r. w bunkrze w Bolkowie w gminie Ostrówek (powiat wieluński). Przewieziony do Łodzi. Przeszedł 4-miesięczne śledztwo. 4 III 1949 r. skazany przez WSR w Łodzi na karę śmierci. Zmarł zakatowany 11 marca. Komunistyczny prokurator ustalił oficjalną datę zgonu na 14 marca. Za przyczynę zgonu uznał zawał serca. Więcej: K. Jasiak, *Jan Małolepszy (1906-1949)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. III..., dz. cyt., s. 339-342.

¹⁷⁰ Wybrany w sfałszowanych przez aparat bezpieczeństwa i funkcjonariuszy NKWD (metodami sprawdzonymi we wcześniejszym referendum przeprowadzonym w 1946 r.) wyborach parlamentarnych z dn. 19 I 1947 r.

¹⁷¹ Amnestia skierowana do żołnierzy i działaczy polskiego podziemia antykomunistycznego. Rzeczywistym celem amnestii była likwidacja zorganizowanego oporu przeciwników rządu. Obietnic amnestyjnych nie dotrzymano. Zebrana w toku przesłuchań wiedza posłużyła do późniejszych represji wobec ujawnionych i dotarcia do osób nadal prowadzących walkę. Łącznie amnestia objęła 76 774 osoby. *Ustawa z dnia 22 lutego 1947 r. o amnestii*, Dz.U., nr 20, poz. 78.

¹⁷² K. Jasiak, *Działalność partyzancka...*, dz. cyt., s. 361.

Podejmowanie jakichkolwiek akcji wymagało zgody dowództwa. Żołnierze musieli być zdyscyplinowani i przestrzegać regulaminu wojskowego. Ujednolicone zostało umundurowanie wraz z dystynkcjami¹⁷³. Stałą opiekę duszpasterską zapewniali, skazani w późniejszych procesach, księża Stefan Faryś z parafii Rudlice, Wacław Ortowski z parafii Konopnica i Marian Łosoś z parafii Szynkielów¹⁷⁴. Działalność propagandową prowadzono przez kolportaż ulotek i gazety „Bracia Polacy”¹⁷⁵.

Zasadniczą rolę w prowadzeniu działań zbrojnych odgrywały jednostki dywersyjne. Jedną z nich była jednostka o krypt. „Wawel” („Drzymała 1”), której teren działania operacyjnego obejmował obszary powiatów wieluńskiego i kępińskiego¹⁷⁶. Grupą tą składającą się z 12 żołnierzy dowodził początkowo ppor. Kazimierz Szczepański „Wicher”¹⁷⁷, a od lutego 1948 r. sierż. Józef Ślęzak „Mucha”¹⁷⁸.

Liczące w szczytowym okresie ok. 60 żołnierzy zgrupowanie partyzanckie „Murata” uznawało za wrogów Polski kolaborantów bezpieki i MO, konfidentów i członków PPR. Oddział, działając małymi, szybko zmieniającymi miejsce pobytu grupami, wykonał liczne akcje skierowane przeciwko szczególnie aktywnym utrwalaczom władzy ludowej (zlikwidowano 55 osób) i jednostkom gospodarki społecznej (wykonano 137 akcji aprowizacyjnych). Ówczesne władze oceniły straty poniesione w trakcie rekwizycji na ponad 5 000 000 zł¹⁷⁹.

¹⁷³ Tamże, s. 363.

¹⁷⁴ K. Jasiak, *Ostatni leśni KWP „Murata”. Działalność niepodległościowego ruchu oporu w środkowej Polsce po 1947 r.*, „Ostatni leśni KWP Murata. Dodatek specjalny IPN. Niezależna Gazeta Polska – Nowe Państwo”, 2010 nr 6, s. 5.

¹⁷⁵ Tamże, s. 4.

¹⁷⁶ Tamże; tenże, *Działalność partyzancka...*, dz. cyt., s. 376.

¹⁷⁷ Kazimierz Szczepański ur. 20 X 1924 r. w Racynie powiat wieluński. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Rolnik. Zmobilizowany 10 V 1945 r. 21 października jako plut. porzucił szeregi wojska. Do lutego 1946 r. ukrywał się w rodzinnej miejscowości. Zwerbowany do KWP „Turbina”. Używał ps. „Rydwan”. Po rozłamie przystąpił do grupy „Murata”. Nie ujawnił się. Od kwietnia do czerwca 1949 r. p.o. komendanta zgrupowania. Aresztowany 26 X 1949 r. Skazany 21 IV 1950 r. przez WSR w Łodzi na sesji wyjazdowej w Wieluniu na karę śmierci. Wyrok wykonano 22 V 1950 r. w Łodzi w więzieniu przy ul. Sterliga 16. Pochowany w Łodzi na cmentarzu parafialnym na Dołach.

¹⁷⁸ Józef Ślęzak ur. 24 I 1925 r. w Dobrosławiu powiat wieluński (obecnie powiat wierszowski). W czasie okupacji na robotach przymusowych. Po powrocie do domu pracował w gospodarstwie. W lutym 1946 r. zmobilizowany. Do jednostki nie dotarł. Wstąpił do oddziału „Błyskawicy”. Przydzielony do „Murata”. Nie ujawnił się. Od stycznia 1948 r. dowódca jednostki/sekcji „Wawel”. Aresztowany 26 VI 1954 r. Skazany 22 III 1955 r. przez WSR w Łodzi na karę śmierci. Wyrok wykonano 26 VIII 1955 r. w Łodzi w więzieniu przy ul. Kopernika 29-31. Miejsce pochówku pozostaje nieznane. Więcej: J. Bednarek, *Józef Ślęzak (1925-1955)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. IV..., dz. cyt., s. 623-627.

¹⁷⁹ K. Jasiak, *Ostatni leśni...*, dz. cyt., s. 4-5.

Oczywistym jest, że władze nie zamierzały tolerować takiego stanu rzeczy. Ciągłe rozbudowywana była sieć agenturalna¹⁸⁰. Powołane do zwalczania podziemia kilkudziesięcioosobowe grupy operacyjne formowane były z funkcjonariuszy UB i MO oraz żołnierzy KBW i regularnych jednostek „ludowego” Wojska Polskiego. Wspierali je członkowie Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej i miejscowy aktyw partyjny. Podejmowały one działania planowane na podstawie tzw. rozpracowania agenturalnego, jak i reagowały na otrzymywane na bieżąco donosy. Na porządku dziennym były pacyfikacje wiosek, rewizje, zastraszanie rodzin oraz podpalanie i rozbiórka domów czy zabudowań gospodarczych¹⁸¹.

Prowadzone przez UB rozpracowanie agenturalne było coraz bardziej skuteczne. Kolejne aresztowania dostarczały nowych informacji, zarówno tych przekazanych „dobrowolnie”, jak i tych wymuszonych brutalnymi metodami podczas prowadzonych śledztw. Właśnie w ten sposób uzyskano informację o miejscu pobytu „Murata”. Został on aresztowany 9 XI 1948 r. w Bolkowie (gmina Ostrówek, powiat wieluński). Dokonali tego funkcjonariusze PUBP w Wieluniu przy wsparciu „towarzyszy” z WUBP oraz kompanii 8. Pułku KBW z Łodzi. Niestety, Jan Małolepszy ps. „Murat”, wierny dotychczas zasadzie prowadzenia bezkompromisowej walki z komunistami uzurpującymi sobie prawo do sprawowania władzy w Polsce, również uległ stosowanym przez nich metodom. Jego zeznania doprowadziły do kolejnych aresztowań, które sparaliżowały działalność jego żołnierzy pozostających jeszcze na wolności¹⁸².

¹⁸⁰ Konfidentów werbowano za pomocą wszelkich możliwych środków zarówno wśród ujawnionych i aresztowanych partyzantów, jak i sąsiadów i członków rodzin walczących żołnierzy.

¹⁸¹ Szczególnie drastyczną formą rewizji przeprowadzanych niezależnie od pory roku była rozbiórka służących do ogrzewania i przygotowywania posiłków pieców i palenisk kuchennych oraz zdejmowanie słomianych strzech z domostw i zabudowań gospodarczych. Dochodziło również do całkowitej rozbiórki zabudowań, które należały do rodzin członków oddziałów partyzanckich. ... *rozebrano trzy dachy słomiane nad oborą, stajnią i stodołą lecz nic nie znaleziono*. AIPN Ld, sygn. 10/376 t. 2, Plany, telefonogramy, meldunki i raporty specjalne PUBP w Wieluniu dotyczące akcji przeprowadzonych przeciwko oddziałom KWP na terenie powiatu wieluńskiego za lata 1947-1950, Sprawozdanie z operacji przeprowadzonej przeciwko bandzie „Murata” na terenie powiatów: Wieluń, Sieradz i Łask od dnia 13 IV 1948 r. do dnia 20 IV 1948 r., k. 5: ... *rozebrano sześć dachów słomianych, piec i kawałek podłogi*; tamże, k. 7: *rozebrano dachy słomiane na stodole i domu mieszkalnym*, tamże, k. 6. *W tym samym dniu [6 kwietnia 1948 r.] grupa [operacyjna] z m.p. Lututów udała się do wsi Jasieni gdzie przeprowadzono rewizję u członka bandy Krzywaskiego [Krzywańskiego] Jana gdzie rozebrano oborę, stodołę wynik rewizji negatywny po powyższym grupa udała się przez las przyległy do wsi Pichlice skąd udano się do wsi Dobrosław gdzie przeprowadzono rewizję u członka bandy Slezaka Józefa [Ślęzaka Józefa] u którego został rozebrany dach na stodole i chlew wynik negatywny ...*, Sprawozdanie z operacji przeprowadzonej przeciwko bandzie „Murata” na terenie powiatów: Wieluń, Sieradz i Łask od dnia 5 IV 1948 r. do dnia 12 IV 1948 r., k. 12.

¹⁸² K. Jasiak, *Działalność partyzancka...*, dz. cyt., s. 427-428.

Należy w tym miejscu przypomnieć, że był to dowódca, który sformułował rygorystyczne reguły działania oddziału, a jego żołnierze podlegali narzuconej przez niego wyjątkowej dyscyplinie i zmuszeni byli do przestrzegania regulaminu wojskowego. W jego oddziale samowolne ujawnienie się groziło otrzymaniem wyroku śmierci, a podejmowanie jakichkolwiek działań wymagało zgody dowództwa. Tym bardziej zaskakuje jego postawa w trakcie trwania procesu. O ile nie dziwi to, że nie przyznawał się do stawianych mu zarzutów, to obciążanie nimi innych oddziałów lub niesubordynowanych podwładnych świadczyło o postępującym załamaniu. Ostatecznym jego objawem były słowa wypowiedziane po wysłuchaniu przedstawionego przez prokuratora żądania orzeczenia kary śmierci. „Murat” powiedział wówczas: *Rozlałem krew bratnią i czuję się Kainem*¹⁸³.

W ten sposób zakończył się okres istnienia ostatniego oddziału zbrojnego, który w zorganizowanej formie prowadził walkę o Polskę wolną i suwerenną w Polsce centralnej. Jego pozostali przy życiu członkowie postawieni zostali przed jedyną z ich punktu widzenia alternatywą – zdrada dotychczasowych ideałów czy kontynuacja walki. Zdawali sobie sprawę z tego, że kontynuacja walki będzie tylko kontynuacją walki o przeżycie kolejnych dni i godną śmierć z bronią w ręku. Walkę tę prowadziły już tylko niedobitki tych, którzy mieli odwagę, właśnie z bronią w ręku, stanąć do walki o wolność i honor.

8. Inne grupy antykomunistyczne

W okresie powojennym na terenie Kępna i okolic działały nie tylko wcześniej wymienione grupy o charakterze zbrojnym. W dokumentach wytworzonych przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa możemy również znaleźć informacje o innych organizacjach antykomunistycznych działających na tym terenie. Ważną postacią w tej konspiracji był Stanisław Piekarski (*vel* Stanisław Ornatowski)¹⁸⁴. Założył on

¹⁸³ J. Bednarek, „Zachowywał się opornie”. *Przestępcze metody śledcze Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi w sprawie przeciwko Janowi Małolepszemu „Muratowi” – ostatniemu dowódcy Konspiracyjnego Wojska Polskiego*, [w:] *W służbie dla prawdy. Prace historyczne dedykowane Zbigniewowi Nawrockiemu (1959-2017)*, red. Tomasz Balbus, Jerzy Bednarek, Warszawa 2019, s. 324-325.

¹⁸⁴ Stanisław Piekarski (*vel* Stanisław Ornatowski) ur. 21 VII 1926 r. w Wieruszowie. Przed wojną ukończył 6 oddziałów szkoły powszechnej. W okresie okupacji wraz z rodziną przebywał w Generalnym Gubernatorstwie, skąd w 1943 r. wrócił do Wieruszowa i pracował w Kępnie. W kwietniu wraz z rodziną przeprowadził się do Kępna i podjął naukę w gimnazjum. W latach 1945-1946 komendant PSZ w Kępnie. Posiadał nielegalnie broń palną. Słuchacz Oficerskiej Technicznej Szkoły Lotniczej (Wojskowa Techniczna Szkoła Lotnicza) w Warszawie, z której zdezercerował. Organizator grup konspiracyjnych. Najpierw na terenie województwa wrocławskiego, a później w Kępnie. W początku lat 50. wyjechał w koszański i zorganizował Polskie Podziemne Siły Zbrojne. Aresztowany w 1953 r. w Koszalinie pod zarzutem szpiegostwa i skazany na karę śmierci zamienioną w drodze ułaskawienia na karę dożywotniego więzienia. Zwolniony

organizację Konspiracyjne Wojsko Polskie, która nie miała żadnych związków ze zbrojną grupą KWP założoną przez S. Sojczyńskiego ps. „Warszyc”. KWP Piekarskiego była młodzieżową organizacją niepodległościową. Poza tym Piekarski był zastępcą komendanta organizacji Polskie Siły Zbrojne¹⁸⁵.

W niektórych publikacjach działalność antykomunistyczną na terenie powiatu kępińskiego przypisuje się również 2 innym organizacjom¹⁸⁶. Należy wyjaśnić, że ówczesny powiat kępiński obejmował także obecny powiat ostrzeszowski. Właśnie na tym terenie działa grupa Prusinkiewicza¹⁸⁷, a także Polska Podziemna Organizacja Wojskowa¹⁸⁸. Opracowania na temat tych grup były sporządzane już przez pracowników aparatu bezpieczeństwa, dlatego nie wszystkie informacje zawarte w nich są ściśle¹⁸⁹. Mylono przykładowo grupę Prusinkiewicza z PPOW¹⁹⁰.

8.1. Polskie Siły Zbrojne

Organizacja Polskie Siły Zbrojne powstała w Poznaniu. Tam, w kwietniu 1945 r., z Bolesławem Rubaszewskim¹⁹¹, byłym powstańcem wielkopolskim, w czasie okupacji niemieckiej członkiem Polskiej Ligi Odrodzenia Narodowego¹⁹², nawiązał kontakt *osobnik w średnim wieku (...), który przedstawił się jako Kaczmarek (...) będący w kontakcie z rządem londyńskim*. W trakcie rozmowy najpierw poprosił o informacje dotyczące znajomych powstańców, a potem oświadczył w formie propozycji czy bym tymczasowo nie chciał się podjąć pracy org.[anizacyjnej] dla P.[olskich] S.[ił] Zbrojnych. Chciał w ten sposób połączyć różne organizacje podziemne, które miałyby utworzyć jedną militarną siłę na wzór PSZ na Zachodzie. Rubaszew-

warunkowo w 1957 r. W latach 70. wyjechał do Francji i USA. W 1977 r. odmówił powrotu. W latach 90. powrócił do Polski. Zm. 10 IV 2004 r. w szpitalu w Aninie. Więcej: M. Łapa, dz. cyt., s. 131-174.

¹⁸⁵ *Atlas podziemia...*, dz. cyt., s. 471.

¹⁸⁶ G. Gatner, M. Łapa, *Polskie podziemie lat powojennych w Kępnie...*, dz. cyt., s. 159-166.

¹⁸⁷ AIPN Po, sygn. 05/229, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 81 pt. „Nielegalna młodzieżowa organizacja (bez nazwy) pod dowództwem Janusza Prusinkiewicza”.

¹⁸⁸ Tamże, sygn. 05/244, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 82 pt. „Nielegalna organizacja Polska Podziemna Organizacja Wojskowa”.

¹⁸⁹ H. Czarnecki, *Organizacje niepodległościowe działające na terenie Wielkopolski w latach 1945-1956. Przewodnik po dokumentach sądowo-więziennych*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <http://ojciec.moj.pl/index.html> (stan na 13 II 2024).

¹⁹⁰ AIPN Po 05/229, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 81..., dz. cyt., s. 28, sygn. 05/244, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 82..., dz. cyt., s. 11.

¹⁹¹ Bolesław Rubaszewski ur. 31 III 1903 r. w Łabiszynie. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego. Handlowiec, pośrednik i biuralista. Uczestnik wojny obronnej 1939 r. Aresztowany 19 VIII 1945 r. Stracony przez rozstrzelanie 7 XII 1945 r. w Więzieniu Karno-Śledczym w Poznaniu. Więcej: M. Łapa, dz. cyt., s. 131-174.

¹⁹² Członkowie tej grupy w Poznaniu redagowali ulotki w formie odezw do młodzieży.

ski tę propozycję przyjął i rozpoczął prace organizacyjne. Wkrótce odbyła się pierwsza odprawa, która zapoczątkowała działalność PSZ¹⁹³.

Głównymi celami organizacji było pozyskiwanie nowych członków, gromadzenie broni, kolportaż ulotek i wysyłanie listów z pogrózkami oraz dokonywanie napadów na funkcjonariuszy UB, działaczy partyjnych i państwowych¹⁹⁴. W myśl założeń organizacyjnych województwo poznańskie miało tworzyć 1 z 4 okręgów i występować pod nazwą Grupa Operacyjna Zachód. Hierarchiczną strukturę terenową miały kolejno tworzyć: podokręgi, rejony, obwody i oddziały miejscowe. Na ich czele (prócz oddziałów) mieli stać komendanci ze sztabami. Siedzibą Grupy Operacyjnej Zachód miał być Poznań¹⁹⁵. Do chwili likwidacji zorganizowane zostały placówki w Poznaniu oraz w powiecie obornickim i kępińskim liczące w sumie 26 osób¹⁹⁶. Byli to młodzi, dwudziestokilkuletni ludzie, w większości uczniowie gimnazjalni¹⁹⁷.

Początkiem działalności obwodu Kępno PSZ były rozmowy prowadzone pod koniec maja 1945 r. przez Zefiryra Gorączniaka ps. „Zefir”, „Góra” – kierownika biura miejscowego Komitetu Powiatowego Opieki Społecznej¹⁹⁸ z uczniem gimnazjalnym Stanisławem Piekarskim. W ich trakcie poruszane były tematy dotyczące m.in. organizacji podziemnych w okresie okupacji, roli harcerstwa i polityki rządu. Piekarski wyraził zainteresowanie faktem, że jego rozmówca jest członkiem nielegalnej organizacji. Bez wahania przyjął otrzymaną propozycję wstąpienia do niej. Po kolejnym wyjeździe do Poznania Gorączniak oświadczył Piekarskiemu, że centrala wyraziła zgodę na przyjęcie go do organizacji i utworzenie obwodu, którego sam został mianowany dowódcą. Piekarski miał być jego zastępcą. Zaczął się intensywny werbunek członków¹⁹⁹. Większość prac organizacyjnych pod nadzorem Gorączniaka wykonywał Piekarski, który przybrał ps. „Orkan”. W pierwszym okresie działalności włączył w działalność PSZ ok. 10 osób w wieku od 17 do 21 lat, w większości mieszkających w Kępnie i najbliższej okolicy uczniów miejscowego gimnazjum²⁰⁰. Zorganizowano kilka zebrań, na których omówiono plany zdobycia broni i samo-

¹⁹³ AIPN, sygn. 827/2761, Akta Wojskowego Sądu Okręgowego nr III w Poznaniu w sprawie karnej przeciwko Bolesławowi Rubaszewskiemu i innym, Protokół przesłuchania podejrzanego, k. 31-35.

¹⁹⁴ AIPN Po, sygn. 05/239, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 82 pt. „Nielegalna organizacja Polskie Siły Zbrojne. Poznań-Oborniki-Kępno”, k. 3.

¹⁹⁵ Tamże, k. 4.

¹⁹⁶ Tamże, k. 5.

¹⁹⁷ Tamże, k. 6-13.

¹⁹⁸ Zefiryn Gorączniak ur. 19 VIII 1923 r. w Poznaniu. Ukończył 4 klasy gimnazjum handlowego. Zatrudniony jako monter i elektryk.

¹⁹⁹ Tamże, k. 32-34.

²⁰⁰ Tamże, k. 34-35.

chodu oraz budowy bunkra²⁰¹. Prowadzona przez grupę działalność propagandowa polegała na kolportażu ulotek otrzymanych z Poznania. Około 400 sztuk rozpowsechniono wśród członków i ich znajomych. Kilka ulotek wywieszono również w gimnazjum²⁰².

W połowie lipca komendant obwodu Kępno wyjechał do Poznania, gdzie podjął starania o przyjęcie go do pracy w miejscowym WUBP w charakterze technika samochodowego²⁰³. W ten sposób obwód Kępno utracił kontakt z poznańską centralą. Mimo tego kontynuował swą działalność. Zdobyto 2 jednostki broni (pistolety „Mauser” i „Parabellum”)²⁰⁴ i rozpoczęto budowę bunkra niedaleko miejscowości Borki²⁰⁵. Zaniepokojony przedłużającym się brakiem kontaktu, Piekarski w marcu 1946 r. udał się do Poznania, gdzie Gorączniak polecił mu przerwać działalność z powodu aresztowań członków sztabu organizacji w sierpniu 1945 r.²⁰⁶

Działalność PSZ obwodu Kępno została ujawniona przez PUBP w Kępnie dopiero w 1949 r. i członkowie organizacji, ze względu na 2 przeprowadzone amnestie, w większości uniknęli odpowiedzialności karnej, jednak wielu z nich było wykorzystywanych operacyjnie²⁰⁷. Aresztowany nie został też Zefiryn Gorączniak²⁰⁸.

UB rozpracował jednak poznańską siatkę Polskich Sił Zbrojnych. Pierwsze aresztowania nastąpiły 19 i 20 VIII 1945 r.²⁰⁹. Po przeprowadzonym śledztwie odbyła się rozprawa niejawna bez udziału oskarżyciela i obrońcy²¹⁰. 12 IX 1945 r. w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu, w procesie zwanym „kiblowym”, Wojskowy Sąd Okręgowy w Poznaniu rozpatrzył sprawę 42-letniego Rubaszewskiego i jego 6 dwudziestokilkuletnich współpracowników. Rubaszewski został skazany na karę 10 lat pozbawienia wolności, a jego towarzysze od 2 do 7 lat więzienia²¹¹. Na podstawie amnestii jednemu z oskarżonych sąd darował karę już na rozprawie głównej²¹².

²⁰¹ Tamże, k. 35-36.

²⁰² Tamże, k. 32, 37.

²⁰³ Tamże, k. 43.

²⁰⁴ Tamże, k. 26.

²⁰⁵ Tamże, k. 25.

²⁰⁶ Tamże, k. 35-39.

²⁰⁷ Tamże, k. 49-50.

²⁰⁸ Tamże, k. 42-43.

²⁰⁹ Tamże, k. 40.

²¹⁰ AIPN, sygn. 827/2761, Akta Wojskowego Sądu Okręgowego nr III w Poznaniu w sprawie karnej przeciwko Bolesławowi Rubaszewskiemu i innym, Protokół posiedzenia niejawnego WSO w Poznaniu, k. 123.

²¹¹ Tamże, Wyrok nr 294 z 12 IX 1945 r., k. 149-151.

²¹² Tamże, k. 151.

Z biegiem czasu na tej samej podstawie 4 osoby zostały warunkowo zwolnione 8 III 1947 r.²¹³, a w stosunku do jednej wyrok złagodzone²¹⁴.

W czasie przewodu sądowego oskarżonych uznano za winnych tylko organizowania placówek PSZ, werbunku członków oraz kolportażu ulotek. Oskarżeni spodziewali się niskiego wyroku. Jednak 19 IX 1945 r. prezes WSO w Poznaniu, mjr Garnowski wystąpił do Prezesa Najwyższego Sądu Wojskowego o zmianę wyroku wobec Bolesława Rubaszewskiego. W uzasadnieniu uznał, że wyrok wydany wobec starszego człowieka, który musiał zdawać sobie sprawę ze skutków swoich czynów, a do tego wciągał do organizacji *niepełnoletnią i nieorientującą się należycie w stosunkach politycznych młodzież* jest zbyt łagodny. Jednocześnie sędzia Garnowski wnioskował o wymierzenie Rubaszewskiemu najwyższej przewidzianej kary²¹⁵.

21 września swój wniosek przedstawił wojskowy prokurator Okręgu Poznańskiego, ppłk Świątkowski. Ponieważ uznał, że propaganda Rubaszewskiego *prowadziła do obalamucania młodzieży*, również domagał się [aby] *była orzeczona najwyższa kara przewidziana*²¹⁶. Skutkiem tego było najpierw uchylenie przez NSW wyroku WSO w Poznaniu w części dotyczącej Rubaszewskiego²¹⁷, a potem wydanie wyroku po ponownym rozpatrzeniu sprawy przez WSO w Poznaniu. 27 X 1945 r. skład sędziowski pod przewodnictwem porucznika Ryszarda Wierciocha po rozprawie niejawnej skazał oskarżonego na karę śmierci, pozbawienie praw publicznych i honorowych na zawsze oraz przepadek mienia²¹⁸. Wobec nieskorzystania przez Prezydenta KRN z prawa łaski²¹⁹, wyrok przez rozstrzelanie został wykonany 7 XII 1945 r. w więzieniu karno-śledczym w Poznaniu²²⁰. 23 VIII 1995 r. Sąd Wojewódzki w Poznaniu, na wniosek Związku Kombatanów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych w Poznaniu postanowił uznać za nieważny wyrok byłego WSO wobec Bolesława Rubaszewskiego²²¹.

²¹³ Tamże, Postanowienie o zastosowaniu amnestii, k. 350-353.

²¹⁴ Tamże, k. 354.

²¹⁵ Tamże, Wniosek Prezesa WSO w Poznaniu, k. 176.

²¹⁶ Tamże, Wniosek [Wojskowego Prokuratora Okręgu Poznańskiego o rewizję nadzwyczajną w trybie nadzoru sądowego], k. 181-182.

²¹⁷ Tamże, Postanowienie z 13 X 1945 r., k. 184.

²¹⁸ Tamże, Wyrok nr 429 z 27 X 1945 r., k. 195-196.

²¹⁹ Tamże, Pismo NSW do prezesa WSO w Poznaniu z 23 XI 1945 r., k. 221.

²²⁰ Tamże, Protokół wykonania wyroku śmierci, k. 248.

²²¹ Tamże, Postanowienie z dn. 23 VIII 1995 r., k. 519-521.

8.2. Konspiracyjne Wojsko Polskie²²²

Konspiracyjne Wojsko Polskie była to jednocześnie *nielegalna organizacja młodzieżowa*²²³, jak i *niepodległościowa organizacja młodzieżowa*²²⁴. Rozpoczęło ono działalność wiosną 1946 r., kiedy została zawieszona działalność obwodu Kępno PSZ²²⁵. Wówczas zastępca komendanta Stanisław Piekarski obawiając się aresztowania wyjechał z Kępna do Świdnicy. Tam podjął pracę w Urzędzie Pocztowym. Przyłączył się do grupy Tadeusza Nowaka ps. „Dąbek”²²⁶, która w celu zdobycia środków na ucieczkę zagranicę dokonała kilku rekwizycji²²⁷. W 1948 r. rozpoczął naukę w Wojskowej Technicznej Szkole Lotniczej w Warszawie, z której w maju zdezerterował ponownie zagrożony aresztowaniem. Jednemu z oficerów zabrał pistolet TT²²⁸. Udał się wówczas do Wrocławia, gdzie „załatwił sobie” dokumenty na nazwisko Stanisław „Orkan” Ornatowski. W tym czasie zorganizował również grupę konspiracyjną, która intensywnie pozyskiwała środki finansowe na dalszą działalność²²⁹.

Następnie powrócił do Kępna, gdzie we wrześniu 1948 r. spotkał się z Edmundem Pośpiechem²³⁰, byłym funkcjonariuszem MO i PUBP w Kępnie, w trakcie rozmowy zaproponował mu przystąpienie do nielegalnej organizacji. Pośpiech początkowo nie wyraził zgody, ale w trakcie kolejnego spotkania 2 XI 1948 r. we Wrocławiu

²²² Organizacja ta nie ma związku z organizacjami wymienianymi w rozdziale pt. *Konspiracyjne Wojsko Polskie w powiecie kępińskim*.

²²³ AIPN Po, sygn. 08/556 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 67 pt. „Nielegalna Organizacja Młodzieżowa – Konspiracyjne Wojsko Polskie. Kępno”.

²²⁴ *Atlas podziemia...*, dz. cyt., s. 494.

²²⁵ Organizacja, o której mowa w poprzednim podrozdziale.

²²⁶ Tadeusz Nowak ur. 27 I 1927 r. w Kraszewicach powiat radomski. Ukończył szkołę powszechną. Członek AK w obwodzie Radomsko. W marcu 1945 r. aresztowany. Po kilku tygodniach zwolniony. W sierpniu wstąpił do KWP. Komendant bazy o krypt. „Burta” w Namysłowie. Ujawnił się w kwietniu 1947 r. Po zdaniu matury wyjechał do Wrocławia. Pojął bezskuteczną próbę kontynuowania nauki i zatrudnienia. Wraz z grupą kolegów zaplanował ucieczkę za granicę. Po wykonaniu kilku rekwizycji aresztowany 1 XI 1948 r. Stracony wraz kolegami ze sprawy 13 I 1949 r. we Wrocławiu. Więcej: K. Szwaagrzyk, *Tadeusz Nowak (1927-1949)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. I..., dz. cyt., 320-322.

²²⁷ M.in. napad na ambulans pocztowy z którego zabrano milion złotych.

²²⁸ AIPN, sygn. 0185/67, Opracowanie Nr 67, nazwa organizacji: Konspiracyjne Wojsko Polskie, dowódca: Edmund Pośpiech ps. Tadek, k. 6-7.

²²⁹ M. Łapa, dz. cyt., s. 136-138.

²³⁰ Edmund Pośpiech ur. 25 IV 1928 r. w Mianowicach powiat Kępno. W okresie okupacji przez rok uczęszczał do szkoły niemieckiej, następnie pracował u gospodarza niemieckiego w Kępnie i uczył się zawodu ślusarza. W latach 1945-1946 funkcjonariusz MO i PUBP w Kępnie. Po dyscyplinarnym zwolnieniu przewodniczący Zarządu Powiatowego Związku Walki Młodych i Związku Młodzieży Polskiej. Swoje refleksje i wątki związane z poszukiwaniami E. Pośpiecha porusza w formie powieściowej jego córka, zob. M. Pośpiech, *Miasteczko*, Toruń 2014.

przystąpił do organizacji pod nazwą *Konspiracyjne Wojsko Polskie* [i otrzymał] polecenie zorganizowania na terenie Kępna ośmioosobowej grupy KWP [do której] miał werbować pełnoletnich, wrogo ustosunkowanych do ustroju ludowego państwa polskiego byłych odstępców od narodowości polskiej – *volksdeutsche*²³¹.

Pierwsze zadania Pośpiech wykonał w połowie stycznia 1949 r. Do połowy lutego zwerbował 3 członków i nawiązał kontakt z 2 innymi osobami. Na pierwszym zebraniu, które odbyło się w mieszkaniu nad restauracją „Bristol” w Kępnie omawiano problem zdobycia broni, którą zamierzano pozyskać w wyniku napadów na posterunki MO oraz środków finansowych niezbędnych do dalszej działalności. Te z kolei miały być pozyskane podczas napadów na kasy spółdzielni i instytucji państwowych²³².

Organizacja nie miała sprecyzowanego zabarwienia politycznego. Na pytania Pośpiecha o charakter polityczny i cele działalności tworzącej się organizacji otrzymał od Piekarskiego informację, że zostanie o wszystkim poinformowany po okresie organizacyjnym i złożeniu przysięgi. KWP nie posiadała żadnych powiązań z innymi organizacjami. Podobnie żadnych kontaktów z innymi podziemnymi organizacjami czy oddziałami zbrojnymi nie miał również w tym czasie sam Piekarski²³³.

Z dokumentów wytworzonych przez resort bezpieczeństwa wynika, że okres najaktywniejszej działalności organizacji trwał od II połowy stycznia do końca lutego 1949 r. Za bezpośredniego organizatora i dowódcę KWP w Kępnie uznawany był Pośpiech, który miał pozyskać 5 członków. Działania organizacji zostały zawieszone na polecenie Piekarskiego w marcu²³⁴. Mimo, że poza werbunkiem nowych członków, jednorazowym zebraniem i zaopatrzeniem członków w szyfr KWP nie podjęło planowanych działań w postaci dokonywania napadów na instytucje społeczne, prowadzenia sabotażu, gromadzenia broni i organizowania propagandy antypaństwowej. Jednak w wyniku donosu jednej z osób, która posiadała wiedzę o działalności KWP²³⁵, w lipcu, sierpniu i listopadzie 1949 r. aresztowano 4 jej członków²³⁶.

26 VII 1950 r. w trakcie rozprawy przed WSR w Poznaniu 2 członków KWP zostało skazanych na karę 5 lat pozbawienia wolności i utratę praw na 2 lata oraz przepadek mienia, a jeden na 3 lata pozbawienia wolności i utratę praw na 1 rok oraz przepadek mienia. Sąd uwzględniając amnestię zmniejszył im zasądzone kary.

²³¹ AIPN, sygn. 0185/67, Opracowanie Nr 67, nazwa organizacji: *Konspiracyjne Wojsko Polskie*, dowódca: Edmund Pośpiech ps. Tadek, k. 6-7.

²³² Tamże, k. 8.

²³³ Tamże, k. 9.

²³⁴ Tamże, k. 19.

²³⁵ Tamże, k. 20.

²³⁶ Tamże, k. 23.

Odpowiednio do 3 lat i 4 miesięcy pozbawienia wolności oraz warunkowo zwolnił z więzienia²³⁷.

Ze względu na fakt, że w trakcie śledztwa Pośpiech podawał nieprawdziwe informacje, jego sprawa została wyłączona do odrębnego postępowania. Podczas rozprawy, która odbyła się 21 i 27 IX 1950 r. przed WSR w Poznaniu Edmund Pośpiech skazany został na łączną karę 8 lat pozbawienia wolności i utratę praw na 3 lata²³⁸.

W wyniku śledztwa UB w Kępnie i Poznaniu poznało personalia kolejnych członków organizacji. 24 XI 1949 r. został aresztowany Jan Puszczyk, rok później został on skazany przez WSR w Poznaniu na 1 rok i 8 miesięcy więzienia. Zeznania Pośpiecha doprowadziły do aresztowania 17 I 1950 r. Jana Grajczyka. 6 VI 1950 r. ten sam sąd wymierzył mu karę 1 roku i 6 miesięcy więzienia²³⁹. W trakcie śledztwa prowadzonego w sprawie KWP ustalono nazwiska jeszcze 3 osób. 26 IX 1952 r. w Koszalinie pod zarzutem szpiegostwa został aresztowany Stanisław Piekarski²⁴⁰.

8.3. Grupa Prusinkiewicza

Powstała w sierpniu 1948 r. w Ostrzeszowie z inicjatywy uczniów miejscowego gimnazjum dla dorosłych. Jednym z nich, którego nazwisko posłużyło do nazwania całej grupy, był Janusz Prusinkiewicz²⁴¹. W czasie polowania z użyciem nielegalnie posiadanej broni, w rozmowie z kolegami postanowił zorganizować grupę zbrojną, mającą być załączkiem oddziału partyzanckiego²⁴². Organizacja po zdobyciu większej ilości broni i pozyskaniu nowych członków miała przejść do właściwej działalności, to jest wybudowania bunkra i walki zbrojnej. Miała ona polegać na dokonywaniu napadów na przedstawicieli władz komunistycznych, funkcjonariuszy MO i UB, aktywistów partyjnych oraz instytucje państwowe i spółdzielcze. Planowane było prowadzenie działalności propagandowej w postaci tworzenia i kolportażu ulotek wymierzonych w ówczesny ustrój. Za konieczne uznano również nawiązanie kontaktów z innymi oddziałami leśnymi²⁴³.

²³⁷ Tamże.

²³⁸ Tamże, k. 22.

²³⁹ Tamże.

²⁴⁰ Tamże, k. 24.

²⁴¹ Janusz Prusinkiewicz ur. 24 IX 1930 r. w Ostrowie Wielkopolskim, s. Witolda (uczestnik Powstania Wielkopolskiego, kpt. WP i przedsiębiorca). Później inż. instalacji sanitarnych i m.in. zastępca dyrektora Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej w Ostrzeszowie. Zm. 7 VIII 2013 r.

²⁴² AIPN Po, sygn. 05/229, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 81..., dz. cyt., s. 5.

²⁴³ Tamże, s. 6.

Terenem działalności organizacji była północna część ówczesnego powiatu kępińskiego (głównie Ostrzeszów i pobliskie lasy oraz wieś Wygoda Tokarska), pogranicze powiatów kępińskiego i ostrowskiego (okolice Komorowa) oraz Ostrów Wielkopolski²⁴⁴. Grupie Prusinkiewicza przypisuje się dokonanie kilku czynów przestępczych - napadu rabunkowego i próby dokonania następnego na osoby powracające z targu drogą z Ostrzeszowa do Tokarzewa w sierpniu 1948 r., włamania do sklepu GS z artykułami żelaznymi i gospodarstwa domowego w Ostrzeszowie nocą z 29 na 30 X 1948 r., przeprowadzenie nocą z 30 IV na 1 V 1949 r. 2 napadów w Komorowie na członka Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, leśniczego Stajszczaka (zabrali mu m.in. fuzję i przecięli przewody telefoniczne) i Mazurkiewicza (zabrali mu 2000 zł). W czerwcu 1949 r. włamali się do gabinetu lekarskiego w Ostrzeszowie i zabrali pieczętą, usiłowali się też włamać do gimnazjum w celu zdobycia blankietów świadectw maturalnych i pieczęci²⁴⁵.

Aparat bezpieczeństwa uzyskał informacje o istnieniu grupy w wyniku działań operacyjnych w lipcu 1949 r. Większość członków grupy została aresztowana przez funkcjonariuszy PUBP Kępno 26 lipca. Członków grupy oskarżonych o przynależność i działalność w nielegalnej organizacji sądzono w trakcie rozpraw sądowych przed WSR w Poznaniu, odbyły się na sesjach wyjazdowych w Ostrzeszowie. 7 VI 1950 r. sąd orzekł wyroki wobec: Janusza Prusinkiewicza (12 lat), Henryka Telagi (9 lat), Mieczysława Krowickiego (10 lat), Tadeusza Legienia (8 lat) i Mariana Małyszki (5 lat), a 15 VII 1950 r. wobec: Henryka Kaczorowskiego (10 lat), Edwarda Piechockiego (7 lat), Zenona Torza (5 lat), Władysława Skrzypka (6 lat) i Czesława Jarosza (6 lat). Jeden z członków grupy Józef Krowicki, został aresztowany dopiero latem 1952 r. i WSR w Poznaniu 31 XII 1952 r. skazał go na 4 lata więzienia. Wobec wszystkich orzeczono również kary dodatkowe (utrata praw publicznych i przepadek mienia)²⁴⁶. Na kary więzienia od 7 miesięcy do 7 lat (niektóre w zawieszeniu) skazano również 16 współpracowników organizacji²⁴⁷.

8.4. Polska Podziemna Organizacja Wojskowa

Organizacja powstała na początku września 1948 r. we Wrocławiu z inicjatywy Zbigniewa Starkiewicza²⁴⁸, który przyjechał z Nowych Skalmierzyc. Tam skontaktował się z kolegą z okresu okupacji Jerzym Zakrzewskim²⁴⁹. *Dając wiarę zasłyszana-*

²⁴⁴ Tamże, s. 19.

²⁴⁵ Tamże, s. 22-23.

²⁴⁶ Tamże, s. 31-33.

²⁴⁷ Tamże, s. 34-35.

²⁴⁸ Zbigniew Starkiewicz ps. „Łaskowicz”, „Sten” ur. 8 V 1928 r. w Ostrowie Wielkopolskim, s. żołnierza AK. Wykształcenie 2 klasy gimnazjum. Skazany na karę główną 14 lat więzienia.

²⁴⁹ Jerzy Zakrzewski ps. „Kmicic”, „Zawisza” ur. 19 I 1929 r. w Świechocinie (obecnie powiat międzyszycki), s. funkcjonariusza przedwojennej Straży Granicznej. Wykształcenie średnie, student Politechniki Wrocławskiej, skazany na karę główną 10 lat więzienia.

nym wiadomościom z radia londyńskiego o rzekomo nieuchronnej wojnie w latach 50-tych zachodnich państw kapitalistycznych przeciwko Związkowi Radzieckiemu i krajom demokracji ludowej postanowili na wypadek zmian politycznych w kraju przygotować zaplecze zbrojne. Omówili także i opracowali cele polityczne organizacji oraz sposób werbowania nowych członków i przyszłą strukturę²⁵⁰.

PPOW miała przede wszystkim prowadzić działalność wywiadowczą i przygotować siłę zbrojną przeznaczoną do walki czynnej. Zamierzano przeszkolić ludzi i zaopatrzyć ich w broń. Środki finansowe miały być pozyskane z kas instytucji państwowych i uspołecznionych²⁵¹. Przy werbunku prowadzonym systemem trójkowym nowy członek podpisywał zobowiązanie i obierał pseudonim oraz otrzymywał instrukcje i odezwy o treści antykomunistycznej²⁵².

Pierwszymi zwerbowanymi członkami byli gospodarze mieszkania, w którym mieszkał Starkiewicz. W październiku 1948 r. Eustachy Mazur²⁵³ przekazał maszynę do pisania i zadeklarował comiesięczną wpłatę 500 zł oraz sporządził plany mające służyć do budowy bunkrów²⁵⁴, a jego żona Stefania²⁵⁵ przekazała jednorazowo kwotę 10 000 zł, a w kolejnych miesiącach po 1000 zł²⁵⁶.

W ramach PPOW rozpoczęto organizację komórek terenowych: we Wrocławiu (łącznie 10 osób), w powiecie ostrowskim (9), powiecie kaliskim (11), powiecie jarocińskim (3) i w Łodzi (1). Członkami byli w przeważającej części młodzi ludzie w wieku 17-25 lat (4 osoby powyżej 40 roku życia)²⁵⁷. Na ślad organizacji UB wpadło podczas rozpracowywania grupy Prusinkiewicza. Aresztowania członków PPOW zaczęły się 5 sierpnia i trwały do połowy listopada. UB zatrzymało wówczas 36 osób²⁵⁸. PPOW prowadziła tylko działania organizacyjne i propagandowe, jej członkowie posiadali też 3 pistolety i 4 rakietnice, ich informatorem był pracownik PUBP w Ostrowie Wielkopolskim. W czasie procesów odbywających się przed WSR w Poznaniu na sesjach wyjazdowych w Kaliszu i Ostrowie Wielkopolskim w okresie od 22 XII 1949 r. do 4 IV 1950 r. zostali skazani na kary od 1 roku i 6 miesięcy do 14 lat więzienia oraz kary dodatkowe pozbawienia praw publicznych

²⁵⁰ Tamże, sygn. 05/244, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 82..., dz. cyt., s. 6.

²⁵¹ Tamże, s. 7.

²⁵² Tamże, s. 8.

²⁵³ Eustachy Mazur ps. „Szarek” ur. 6 X 1897 r. we Lwowie. Inżynier. Pracownik Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu. Skazany na karę główną 5 lat więzienia.

²⁵⁴ Tamże, s. 9, 34.

²⁵⁵ Stefania Mazur ps. „Staszewska” ur. 12 IX 1901 r. w Zimnej Wodzie powiat Lwów. Wykształcenie średnie – gimnazjalne. Skazana na karę główną 5 lat więzienia.

²⁵⁶ Tamże, s. 9.

²⁵⁷ Tamże, s. 15-33.

²⁵⁸ Tamże, s. 39-44.

i przypadek mienia. Śledztwo wobec jednej z osób *przerwano i akta jej wyłączono ze sprawy do ponownego rozpatrzenia z powodu choroby pomieszaną zmysłów jakiej doznała w okresie prowadzonego śledztwa*²⁵⁹.

9. Morderstwo ks. Hundta

W omawianym okresie doszło do brutalnego morderstwa. Na plebani w Baranowie został zastrzelony z broni automatycznej liczący 72 lata ksiądz Hundt. Jak wynika z raportu specjalnego sporządzonego 28 II 1946 r. przez p.o. kierownika PUBP w Kępnie ppor. Pawła Ładniaka²⁶⁰ i skierowanego do WUBP w Poznaniu: *Dnia 21 II 1946 r. w nocy dokonano włamania na plebanie w m. Baranów. Został tam zamordowany ks. Hundt, liczący około 72 lat zastrzelony z broni automatycznej i ułożony na łóżku, przykryty pierzyną. W toku dochodzenia niezdolano ustalić sprawców morderstwa, ponieważ gospodyni księdza uciekła z parteru na piętro i nie wie ilu było osobników i kto to był. Z sąsiadów też nie można nic wydostać, prócz tego, że słyszeli strzały i widzieli furmankę, na której sprawcy morderstwa jeździli, lecz nikt z sąsiadów nie poznał*²⁶¹.

Raport ten dotyczył morderstwa ks. Stanisława Hundta, który 2 tygodnie wcześniej ukończył 71 rok życia²⁶². Od 1924 r. pełnił on obowiązki proboszcza Parafii pw. św. Wawrzyńca i św. Andrzeja w Baranowie²⁶³. Bardzo poważany przez parafian i wiernych z okolicznych miejscowości, w czasie wojny był jedynym polskim księdzem, który w tej okolicy pełnił obowiązki duszpasterskie. Posługę tę pełnił mimo podeszłego wieku i pogarszającego się stanu zdrowia. Z narażeniem życia udzielał potajemnie ślubów, chrztów i przygotowywał polskie dzieci do I komunii św.

Po nastaniu nowych porządków jako przedstawiciel „reakcyjnego kleru” znalazł się w zainteresowaniu bezpieki. Plebania była pod stałą obserwacją, a wychodzących od niego ludzi zatrzymywano i wypytywano. Szczególną niechęć funkcjonariuszy UB budziły częste wizyty księży z innych parafii podejrzewanych o wspieranie „band reakcyjnych”. Wiedzieli o tym, że jest ich spowiednikiem. Po kolejnej wizycie ks. Franciszka Nowickiego z Kępna, przed którym członkowie oddziału „Otta”

²⁵⁹ Tamże, s. 44-51.

²⁶⁰ Paweł Ładniak ur. 4 I 1908 r. w Hucie Turobińskiej obecnie powiat biłgorajski. Tkacz, rolnik, handlowiec. W okresie okupacji niemieckiej w AL na Lubelszczyźnie. Absolwent Centralnej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie. Szef PUBP Słubice. Od 1952 r. naczelnik więzień w: Nowej Soli, Radomiu i Częstochowie (zastępca). Przeszedł na rentę w 1966 r. Zm. w 1972 r. w Częstochowie.

²⁶¹ Tamże, sygn. 003/861 t. 1, Teczka zagadnieniowa..., dz. cyt., Raport specjalny, k. 122.

²⁶² Ks. Stanisław Hundt ur. 7 II 1875 r. w Sławsku Wielkim powiat inowrocławski. Maturę zdał w Chełmnie. Studiował w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Poznaniu i w Gnieźnie.

²⁶³ Baranów – wieś gminna położona przy południowej granicy Kępna. Dawniej miasto.

składali przysięgę, zażądano by ks. Hundt wyjawiał tajemnicę spowiedzi i powiedział co usłyszał. Kategoryczna odmowa przesądziła o losie księdza²⁶⁴.

Funkcjonariusze bezpieki nie mieli zamiaru tolerować takiej postawy. Ksiądz Hundt został zamordowany. Oczywiście jest, że w tych okolicznościach *niezdołano ustalić sprawców morderstwa*. Jednakże postanowiono wykorzystać to tragiczne zdarzenie do własnych celów. Ponieważ w tym czasie funkcjonariusze UB byli *nastawieni na wylapywanie band, a nie na prowadzenie śledztw w sprawie jednego człowieka*²⁶⁵, niejako naturalnym było, że przedstawili wersję, iż sprawcami mordu są „leśni bandyci” obawiający się zdrady tego zasłużonego kapłana²⁶⁶.

Jako, że zabójstwo cieszącego się nieposzlakowaną opinią i zasłużonego dla utrzymania polskości Ziemi Kępińskiej kapłana wstrząsnęło miejscową społecznością, a jego pogrzeb zgromadził tłumy ludzi pamiętających zarówno jego zasługi, jak i niezwykłą szczodrość, nie omieszkala tego wykorzystać propaganda komunistyczna. W organie prasowym Wojewódzkiego Komitetu Polskiej Partii Robotniczej w Poznaniu ukazał się artykuł pt. *Bandyci NSZ mordują księży*²⁶⁷.

Próbę wyjaśnienia okoliczności śmierci księdza podjął Sąd Wojewódzki w Poznaniu Ośrodek w Kaliszu. W dniach 18, 22 II i 10 III 1960 r. przez Wydział VII Karny rozpoznawana była sprawa jednego z byłych funkcjonariuszy, który został o ten czyn oskarżony przez swych kolegów. Mimo, że nie przyznał się do winy, Zygmunt Wegner został 12 III 1960 r. skazany na karę 10 lat więzienia, złagodzoną na mocy amnestii do 6 lat i 8 miesięcy więzienia²⁶⁸. Kary tej jednak nie odbył. Przed uprawomocnieniem się wyroku zwrócił się do ministra spraw wewnętrznych o pomoc specjalistyczno-prawną²⁶⁹. Wydelegowany do niej został adwokat Feliks Orzeł, który złożył rewizję²⁷⁰. Sąd Najwyższy uchylił wyrok i nakazał powtórne

²⁶⁴ IX sesja Rady Gminy, [dokumenty elektroniczny] – Tryb dostępu: http://old.baranow.pl/aktual/0703_1203.htm (stan na 20 IX 2023).

²⁶⁵ AIPN Po, sygn. 00163/9 t. 2, Akta sprawy sądowej b. funkcjonariusza SB: Wegner Zygmunt, Protokół rozprawy głównej, k. 46.

²⁶⁶ J. Żelazko, *Sytuacja duchowieństwa katolickiego w powiecie kępiński w latach 1945-1956*, [w:] *Kępno i Ziemia Kępińska...*, dz. cyt., s. 164.

²⁶⁷ „Wola Ludu”, 1946, nr 51, nlb. W tej „gadzinówce” opublikowane również zostały: *Krwawy napad hitlerowsko-NSZ-owskiej bandy*, „Wola Ludu”, 1945, nr 65, nlb; *Dzieci polskie zamordowane bagnietami bandy NSZ w Kępnie*, „Wola Ludu”, 1945, nr 71, nlb; *Likwidacja band faszystowskich. Dwóch księży kapelanów współpracowało z bandami*, „Wola Ludu”, 1946, nr 95, nlb; *Bandyci NSZ mordują księży*, „Wola Ludu”, 1946, nr 25, nlb; Z. Zwiewko, *Banda „Otta” – upiór Kempńskiego rozbita. Wykonanie wyroku na dwóch działaczach bandy*, „Wola Ludu”, 1946, nr 99, nlb.

²⁶⁸ AIPN Po, sygn. 00163/9 t. 2, Akta sprawy sądowej b. funkcjonariusza SB: Wegner Zygmunt..., dz. cyt., Wyrok, k. 95-106.

²⁶⁹ Tamże, Pismo dot.: udzielenia pomocy specjalistyczno-prawnej, k. 4-5.

²⁷⁰ Tamże, Rewizja oskarżonego, k. 107-129.

rozpatrzenie sprawy. 30 XI 1961 r. Sąd Wojewódzki w Poznaniu ostatecznie, z braku dowodów, uniewinnił Wegnera²⁷¹.

10. Podsumowanie

Temat działalności niepodległościowego podziemia antykomunistycznego na terenie powiatu kępińskiego od lat wzbudza skrajne emocje, nie tylko jego mieszkańców. Jedni z nich doceniają podjęty wówczas wysiłek na rzecz obrony niepodległości Polski oraz obrony przed próbami wprowadzenia systemu sowieckiego. Doceniają walkę z uzurpującymi sobie prawo do władzy komunistami zainstalowanymi tu na rozkaz Moskwy przez armię sowiecką. Inni uważają, że to nie było potrzebne, że było to wręcz zbrodnicze, że ci którzy podnieśli rękę na nową władzę są zbrodniarzami.

Podjmując próbę podsumowania działalności konspiracji niepodległościowej na obszarze powiatu kępińskiego należy zwrócić uwagę na okoliczność, że zarówno geneza jej powstania, charakter, skala i skutki jej działania nie odbiegały w sposób zasadniczy od prowadzonej równolegle działalności konspiracji niepodległościowej tak na pozostałym obszarze Wielkopolski, jak i w innych regionach kraju.

Najbardziej istotna była konspiracja zbrojna. Z reguły była to kontynuacja działalności konspiracyjnej prowadzonej przeciwko okupantowi niemieckiemu. Należy zwrócić uwagę, że powiat kępiński w porównaniu z innymi regionami był wyjątkowo intensywnie germanizowany. Bardzo silne były tam animozje narodowe.

Podkreślić należy bardzo silną partyzantkę, najpierw antyniemiecką, a potem antykomunistyczną. Dobrym przykładem podsumowującym tragiczne i złożone dzieje ziemi kępińskiej jest Franciszek Olszówka ps. „Otto”, który zmuszony do podpisania volkslisty i wcielony do Wehrmachtu zdezerterował, by zostać żołnierzem AK. Potem, jako dowódca oddziału walczącego w ramach WSGO „Warta”, zdobył siedzibę UB w Kępnie, by w końcu zginąć z ręki oficera KBW. Na ziemi kępińskiej, gdzie Wielkopolska graniczyła z Dolnym Śląskiem, Opolszczyzną i Ziemią Łódzką działały oddziały zbrojne i organizacje „Panka”, „Rudego”, Konspiracyjne Wojsko Polskie Sojczyńskiego, a potem „Murata” i wspomniana już WSGO „Warta” ppłk. Rzewuskiego. Wszystkie te ugrupowania w różnych okresach i na różne sposoby prowadziły walkę z systemem komunistycznym.

²⁷¹ J. Żelazko, *Sytuacja duchowieństwa...*, dz. cyt., s. 164.

dr Karolina Bittner
Instytut Pamięci Narodowej
Oddział w Poznaniu

NIEPODLEGŁOŚCIOWE ORGANIZACJE MŁODZIEŻOWE W POWIECIE KALISKIM I OSTROWSKIM. PRÓBA CHARAKTERYSTYKI

Celem artykułu jest charakterystyka niepodległościowych organizacji młodzieżowych w powiatach kaliskim i ostrowskim na tle działalności młodzieży w Wielkopolsce i kraju w latach 1945-1956: liczebność, struktura społeczna, rodzaj działalności i motywacja, represje, losy po rozwiązaniu grupy. Artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy można mówić o specyfice regionu? Jakie formy działalności prowadzono w powiecie kaliskim i ostrowskim?

Konspiracja młodzieżowa jest stosunkowo najsłabiej zbadana. Podstawowe informacje, jak nazwa, dowódca, liczebność, okres działalności, możemy znaleźć w publikacjach o charakterze encyklopedycznym jak *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*¹ bądź w aneksach w publikacjach o konspiracji antykomunistycznej². Problem granicy wieku dla organizacji młodzieżowych omówił Łukasz Kamiński³. W ostatnich latach przybywa literatury poświęconej organizacjom młodzieżowym w poszczególnych regionach kraju⁴ bądź wybranej grupie⁵ lub postaci. W 2019 r. ukazała się pierwsza synteza na temat młodzieżowej konspiracji opracowana przez Jacka Witolda Wołoszyna⁶. Pozostawia ona pewien niedosyt w kontekście konspiracji z Wielkopolski. Przykładowo, w ogóle nie wspo-

¹ *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, red. Rafał Wnuk, Sławomir Poleszak, Agnieszka Jaczyńska et al., Warszawa-Lublin 2007.

² *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 394-403.

³ Ł. Kamiński, *Wstęp*, [w:] *Młodzież w oporze społecznym 1944-1989*, red. Monika Kała, Łukasz Kamiński, Wrocław 2002, s. 8.

⁴ W. Brenda, *Konspiracja młodzieży w województwie olsztyńskim w tzw. okresie stalinowskim*, „Studia Łomżyńskie”, nr 27, 2017, s. 65-106; A. Blinda, R. Skoczek, R. Mozgol, *Konspiracja młodzieżowa w Chorzowie 1948-1956*, Katowice 2020.

⁵ K. Soliński, *Harcerska konspiracja. Geneza, powstanie i działalność Harcerskiej Organizacji Podziemnej „Iskra” 1949-1950*, Olsztyn 2006.

⁶ J. W. Wołoszyn, *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich w latach 1944/45-1956*, Lublin-Warszawa 2019.

mina o Ziemowicie Glabiszewskim, 19-latku z Kalisza, na którym wyrok śmierci wykonano 6 VII 1948 r.

Wołoszyn nazywa tę młodzieżową konspirację zapomnianym ogniwem⁷. Zapomnianym przez badaczy, bo w porównaniu z konspiracją dorosłych może, w ich ocenie, mniej poważną? Trochę na to zapomnienie skazali ją sami uczestnicy, którzy w wyniku represji, postanowili milczeć o swojej działalności z lat 40. i 50. Niektórzy z nich po raz pierwszy opowiedzieli o swych działaniach dopiero w XXI w.

Wśród literatury na temat młodzieżowej konspiracji antykomunistycznej w Wielkopolsce południowo-wschodniej wymienić trzeba przede wszystkim publikacje Grażyny Schlender, m.in. artykuł pt. *Kaliskie młodzieżowe organizacje opozycyjne wydające druki antykomunistyczne w latach 1945-1989*⁸ w pracy *Druki niezależne w Polsce w latach 1945-1990* pod jej redakcją, artykuł pt. *Opozycja antysocjalistyczna w Kaliszu w latach 1945-1953*⁹, artykuł pt. *Młodzieżowa Organizacja Podziemna „Orzeł” w Kaliszu (1952)*¹⁰, biogramy w *Słowniku Biograficznym Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*¹¹. O skazanych na karę śmierci przedstawicielach młodzieżówek możemy przeczytać w książce Grażyny Schlender pt. *Oni walczyli o naszą wolność*¹². O Polskiej Organizacji Podziemnej w Kaliszu, tworzonej przez Ziemowita Glabiszewskiego, pisał Zbigniew Bereszyński¹³. Przemysław Zwiernik w artykule o młodzieżowych organizacjach niepodległościowych w Wielkopolsce opisał Polską Podziemną Organizację Wojskową¹⁴. Zdecydowanie więcej uwagi poświęcono młodzieży z kaliskiego. Wspomnieć też należy o artykułach w prasie codziennej, które przypominają, a wręcz ocalają od zapomnienia,

⁷ Tenże, *Zapomniane ogniwo. Konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich 1944-1956*, Warszawa 2019. W 2019 r. IPN zaprezentował wystawę pod tym samym tytułem.

⁸ G. Schlender, *Kaliskie młodzieżowe organizacje opozycyjne wydające druki antykomunistyczne w latach 1945-1989*, [w:] *Druki niezależne w Polsce w latach 1945-1990*, red. Grażyna Schlender, Kalisz 2018, s. 55-98.

⁹ Taż, *Opozycja antysocjalistyczna w Kaliszu 1945-1953*, „Kronika Wielkopolski” 2003, nr 3, s. 82-89, taż, *Młodzież kaliska w walce o demokratyczne i suwerenne państwo polskie w latach 1945-1953*, „Asnykowiec. Biuletyn Stowarzyszenia Wychowanków Gimnazjum i Liceum im. A. Asnyka w Kaliszu”, nr 14, 2004, s. 37-41.

¹⁰ Taż, *Młodzieżowa Organizacja Podziemna „Orzeł” w Kaliszu (1952)*, „Rocznik Kaliski”, t. XXXVII, 2011, s. 63-80.

¹¹ Taż, *Glabiszewski Ziemowit*, [w:] *Słownik Biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, t. III, red. Danuta Wańka, Kalisz, 2007, s. 143-144; taż, *Spaleniak Stanisław*, [w:] *Słownik Biograficzny Wielkopolski...*, dz. cyt., s. 383.

¹² Taż, *Oni walczyli o naszą wolność*, Kalisz 2019, s. 20-39.

¹³ Z. Bereszyński, *Młodzież przeciwko zniewoleniu. Opór społeczny i działalność konspiracyjna wśród młodzieży szkolnej w okresie stalinowskim w świetle wybranych przykładów z różnych części Wielkopolski*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny”, t. VIII, 2021, s. 117-138.

¹⁴ P. Zwiernik, *Młodzieżowe organizacje niepodległościowe w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne...*, dz. cyt., s. 55.

lokalnych bohaterów. Przykładem cykl artykułów o PPOW w Nowych Skalmierzycach autorstwa Tomasza Ławniczaka¹⁵.

Popularyzacji wiedzy o młodzieżowej konspiracji służy film dokumentalny pt. *Orły z Asnyka* w reżyserii Zbysława Kaczmarka, z udziałem bohaterów: Jerzego Ścieśka, Józefa Miklikowskiego, Lecha Burchackiego i Kazimierza Banaszkiewicza i komentarzem eksperckim Grażyny Schlender¹⁶. Wspomnienia Jerzego Ścieśka z młodzieżowej konspiracji możemy przeczytać w periodyku „Asnykowiec. Biuletyn Stowarzyszenia Wychowanków Gimnazjum i Liceum im. A. Asnyka w Kaliszu”¹⁷.

1. Motywacja i liczebność

Członkowie organizacji młodzieżowych dorastali w cieniu „bohaterskich chłopów z lasu”. Pamiętali wojnę i opór wobec komunistów z pierwszych lat powojennych. Niektórzy z nich mieli starsze rodzeństwo walczące w konspiracji antykomunistycznej. Dużą rolę odgrywali ich ojcowie, np. w Armii Krajowej był ojciec Zbigniewa Starkiewicza z PPOW. Wtłoczenie harcerstwa w ramy ruchu komunistycznego dla wielu młodych ludzi było wyzwaniem do walki o wolność. Hanna Świda-Ziemba wyróżniła 3 kategorie ówczesnej młodzieży: konwertytów (nawróconych na komunizm), konformistów i niezłomnych¹⁸. To właśnie ci ostatni tworzyli po 1947 r. grupy konspiracyjne, nie zgadzając się na podporządkowanie Polski Związkowi Radzieckiemu, na obłudę i zakłamanie, że ZSRR to sojusznik. Zapewne obok pobudek patriotycznych, część podejmowała działania kierowana młodzieńczym buntem okresu dojrzewania, charakterystyczną dla tego wieku skłonnością do ryzyka, czy nawet chęcią przeżycia konspiracyjnej przygody.

Do 1956 r. powstało 926 organizacji młodzieżowych, w których działało ponad 10 000 osób¹⁹: województwo białostockie 32 organizacje, z czego 9 w Białymstoku, województwo lubelskie 24 organizacje, z czego 8 w Lublinie, województwo rzeszowskie 29 organizacji, z czego 5 w Przemyśle, województwo olsztyńskie 14 organizacji, z czego 3 w Olsztynie, województwo warszawskie 102 organizacje,

¹⁵ T. Ławniczak, „Zaremba”, „Jarema” i inni. *Wspomnienia o antykomunistycznej konspiracji młodzieżowej w Nowych Skalmierzycach przed 50 laty*, cz. 1, „Gazeta Skalmierzycza”, 1999, nr 8/69, cz. 2, nr 9/70, cz. 3, nr 10/71, cz. 4, nr 11/72.

¹⁶ *Orły z Asnyka*, reż. Z. Kaczmarek, cykl „Nieznane historie 2”, TVP Oddział Poznań, płyty DVD – wydawca IPN Oddział w Poznaniu, 2012.

¹⁷ J. Ściesiek, *Wspomnienie „Orla”*, „Asnykowiec. Biuletyn Stowarzyszenia Wychowanków Gimnazjum i Liceum im. A. Asnyka w Kaliszu”, nr 17, 2008, s. 15.

¹⁸ H. Świda-Ziemba, *Urwany lot. Pokolenie inteligenckie młodzieży powojennej w świetle listów i pamiętników z lat 1945-1948*, Kraków 2003, s. 365.

¹⁹ *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego...*, dz. cyt., s. 33.

z czego 62 w Warszawie i 5 w Ostrołęce, województwo kieleckie 21 organizacji, w tym 7 w Radomiu, województwo krakowskie 51 organizacji, z czego 20 w Krakowie, województwo gdańskie i pomorskie (bydgoskie) 212 organizacji, z czego 29 w Bydgoszczy, 21 w Toruniu, 14 w Gdańsku, 13 w Gdyni, województwo łódzkie 84 organizacje, z czego 40 w Łodzi, województwo katowickie 72 organizacje, z czego 11 w Częstochowie, 7 w Chorzowie, województwo szczecińskie (1945-1956) 24 organizacje, z czego 7 w Szczecinie, województwo poznańskie 126 organizacji, z czego 21 w Poznaniu, 6 w Ostrowie Wielkopolskim, 5 w Kaliszu i 5 w Szamotułach, województwo wrocławskie (1945-1956) 135 organizacji, z czego 37 we Wrocławiu.

Według ustaleń Jacka Witolda Wołoszyna, organizacje liczyły najczęściej kilka osób, rzadziej kilkanaście, a średni wiek oszacował na 17 lat²⁰.

Organizacje młodzieżowe można podzielić na kilka kategorii. Najliczniejsze nawiązywały do konspiracji wojennej i powojennej, np. przybierając nazwy takie, jak: AK, Wolność i Niezawisłość, Narodowe Siły Zbrojne. Dużo było podziemnych drużyn harcerskich. Naturalnym środowiskiem tworzenia grupy było grono uczniowskie, najczęściej z tej samej szkoły. Zdarzały się organizacje pozaszkolne, zrzeszające młodzież różnych profesji.

Większość grup miała charakter propagandowy, czasami samokształceniowy. Celem większości było oddziaływać na społeczeństwo, nie tylko rówieśników. Część podejmowała działania o charakterze dywersyjnym, wojskowym. Gromadzenie broni było celem nielicznych. Mimo to aparat represji traktował konspirację młodzieżową na równi z dorosłymi. Aresztowania, tortury, wyroki, z karą śmierci łącznie, nie ominęły młodych konspiratorów.

Nie zgadzam się ze stwierdzeniem Bereszyńskiego, że *młodzieżową konspirację z okresu stalinowskiego trudno byłoby uznać za zjawisko stanowiące poważne źródło zagrożenia dla systemu komunistycznego w Polsce. Różnego rodzaju inicjatywy można częstokroć zakwalifikować bardziej jako zabawę w konspirację niż jako prawdziwą, dobrze zorganizowaną i sprawnie funkcjonującą działalność konspiracyjną w całym tego słowa znaczeniu*²¹. Przeczą temu działania podejmowane przez aparat bezpieczeństwa przeciwko uczestnikom konspiracji. Większość z nich po opuszczeniu więzienia pozostawało w zainteresowaniu aparatu bezpieczeństwa nawet w latach 80. Warto dodać, że w okresie stalinowskim wyroki więzienia za kolportaż ulotek czy śpiewanie piosenek poakowskich nie były przypadkami odosobnionymi, a władza traktowała te działania jako istotne zagrożenie polityczne²².

²⁰ J.W. Wołoszyn, *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa...*, dz. cyt., s. 317-318.

²¹ Z. Bereszyński, dz. cyt., s. 136.

²² Zob. K. Bittner, *Antypaństwowa, antykomunistyczna, antyradziecka. Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec piosenki*, [w:] *W kręgu kultury PRL. Muzyka. Konteksty*, red. Karolina Bittner, Dorota Skotarczak, Poznań 2016, s. 91-112.

2. Powiat kaliski

2.1. Grupa Spaleniaka

Jesienią 1945 r., 18-letni Stanisław Spaleniak, uczeń Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Kaliszu, utworzył grupę zbrojną liczącą 16 osób: Edmund Baranek, Franciszek Wywijas, Edward Wałęsa, Czesław Wojciechowski, Kazimierz Tomczyk, Stanisław Kreczmer I z Chodybek, Stanisław Kreczmer II, Apolinary Kowalski, Henryk Nerka, Leon Kidoń, Stanisław Wieruszewski, Władysław Marciniak, Henryk Nowakowski, Marian Czarnojańczyk i Stanisław Chojnacki. Grupa nawiązała kontakt z oddziałem Eugeniusza Kokolskiego ps. „Groźny”²³. Prowadzili walkę zbrojną na pograniczu powiatów kaliskiego i tureckiego, a także akcje propagandowe: odczytywali napisane przez siebie odezwy, rozdawali ulotki otrzymane od innych grup²⁴. Grupa Spaleniaka odróżniała się od pozostałych organizacji młodzieżowych faktem przyłączenia się do „dorosłego” oddziału i prowadzenia wspólnej walki. Dla ich rówieśników taka forma działalności pozostawała w sferze planów, nigdy niezrealizowanych.

Pierwszą akcję oddział Spaleniaka przeprowadził 18 XII 1945 r. w Rajsku, gdzie najpierw sterroryzował bronią palną poborcę Józefa Kaczmarka, *by ten udał się do wójta gminy i zażądał otwarcia drzwi. (...) Po wejściu do pomieszczenia Spaleniak zażądał otwarcia kasy, z której wspólnie z innymi partyzantami wyrzucili dokumenty, kwity kasowe, książki itp. Z kasy zabrano ok. 12 000 zł, z czego 6000 rozdano wśród urzędników Zarządu Gminy*. Tego samego dnia partyzanci opanowali sklep spółdzielczy „Społem”, skąd zabrali cukier, wódkę, papierosy i zapalniczki oraz ponad 7000 zł w gotówce²⁵. Zdobyczą tą podzielili się z miejscowymi rolnikami. Tego samego dnia oddział opanował agencję pocztową i zabral cały zapas znaczków, zerwał połączenia telefoniczne, zdemolował centralki telefoniczne i telefony. Ponieważ Spaleniak rozdawał towar i pieniądze miejscowej ludności, cieszył się jej poparciem²⁶.

²³ O oddziale E. Kokolskiego zob. m.in. J. Bednarek, *Antykomunistyczny oddział partyzancki Eugeniusza Kokolskiego „Groźnego” (sierpień 1945 r.-marzec 1946 r.)*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne...*, dz. cyt., s. 77-104.

²⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej cyt. AIPN), sygn. 0185/99, Opracowanie Nr 99, nazwa organizacji: ugrupowanie b.n., dowódca: Stanisław Spaleniak, okres działalności: grudzień 1945-styczeń 1946, obszar działalności: pow. Kalisz, pow. Turek, rodzaje dokumentów: opracowanie, kwestionariusze osobowe, karty na czyn przestępny, uwagi.

²⁵ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (dalej cyt. AIPN Po), sygn. 05/247, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 99 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa pod dowództwem Stanisława Spaleniaka. Pow. Kalisz i Turek”. Opracował kpt. rez. MO J. Laskowski, k. 10.

²⁶ G. Schlender, *Oni walczyli...*, dz. cyt., s. 22.

W nocy z 12 na 13 I 1946 r. oddział Spaleniaka w Urzędzie Gminy Rajsko w powiecie kaliskim spalił całą dokumentację, pożar objął budynek urzędu. Ugaszono go dopiero po wycofaniu się partyzantów i spaleniu się wszystkich dokumentów²⁷.

Kolejnej nocy grupa opanowała wartownię Służby Ochrony Kolei w Radliczycach. Rozbroili wartowników, rozdzielili karabiny między siebie. Niewielka stacja we wsi Radliczyce jest o tyle ważna, że znajduje się przy linii kolejowej łączącej Wrocław, Kalisz, Łódź i Warszawę. Po akcji w Radliczycach oddział był śledzony przez Urząd Bezpieczeństwa.

14/15 I 1946 r. miała miejsce przedostatnia akcja. Otoczyli i ostrzelali Posterunek Milicji Obywatelskiej w Koźminku, a Spaleniak i Kowalski weszli do środka. Następnie członkowie oddziału spalili dokumenty służbowe, zabrali 4 karabiny, 2 pistolety maszynowe, aparat telefoniczny, 2 rowery i zegar ścienny. Kazali milicjantowi Barwińskiemu wynieść 2 maszyny do pisania. Wycofując się zdemolowali posterunek. Zdobyte przedmioty zostały przewiezione podwodami konnymi do leśniczówki Apolinarego Kowalskiego w lasach sulimowskich. Kiedy oddział wycofywał się na północny Zachód, został w rejonie wsi Swoboda, w gminie Lisków otoczony przez grupę operacyjną UB i MO. W wyniku tej akcji przeprowadzonej 15 I 1946 r. aresztowano 12 członków oddziału²⁸. Udało się uciec Spaleniakowi, Kreczmerowi i z Chodybek, Kowalskiemu i Marciniakowi. W nocy z 15 na 16 I 1946 r. ta 4-osobowa grupa dokonała ostatniej akcji w Goszczanowie powiat turecki.

Oddział Spaleniaka został rozbitý w styczniu 1946 r. przez UB. 16 I 1946 r. w rejonie Koźminka i Będziechowa (gmina Kawęczyn, powiat turecki) otoczono resztki grupy. Aresztowano Marciniaka, a Kowalski zbiegł w nieustalonym kierunku. Spaleniak i Kreczmar z Chodybek również uciekli, ale dzięki informacjom od tajnych współpracowników, milicji udało się ustalić, gdzie się ukryli. Ostatecznie 24 I 1946 r. Spaleniak i Kreczmer z Chodybek zostali ujęci w Karolewie w zabudowaniach Garnuszelewskiego, kiedy czyścili broń.

Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu 15 VI 1946 r. skazał na karę śmierci 4 osoby: Stanisława Spaleniaka²⁹, Edmunda Baranka³⁰,

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże, s. 24.

²⁹ Stanisław Spaleniak ur. 31 III 1927 r. w Smółkach, gmina Koźminek, powiat kaliski. Jego rodzicami byli rolnicy Marcin i Józefa z d. Buczkowska. Stanisław Spaleniak był uczniem Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Kaliszu. W leśniczówce Sulmów gmina Goszczanów utworzył oddział partyzancki. Cyt. za: tamże, s. 20.

³⁰ Edmund Baranek ur. 12 III 1928 r. w Sieroszewicach, zamieszkały w Ostrowie Wielkopolskim, s. Antoniego i Bronisławy z d. Kłaczyńskiej. Z zawodu stolarz. Po zakończeniu II wojny światowej wyjechał do Wrocławia, gdzie 24 V 1945 r. wstąpił do MO, skąd zdezerterował w grudniu 1945 r. Powrócił do Ostrowa Wielkopolskiego i wstąpił do oddziału Spaleniaka. Aresztowany w czasie obławy MO 15/16 I 1946 r. Cyt. za: tamże, s. 29.

Edwarda Wałęsę³¹, Stanisława Kreczmera I z Chodybek³². Wyroki wykonano 28 VII 1946 r. w kaliskim więzieniu. Z grupy liczącej 16 osób tylko 1 uniewinniono (Marian Czarnojańczyk), pozostali otrzymali wyroki od 5 do 10 lat więzienia³³. Ostatni członek oddziału Spaleniaka, ujęty przez UB w 1946 r., Franciszek Wywijas sądzony był rok później. Wskutek pobicia przez funkcjonariuszy UB i MO miał połamane kości rąk i nóg, na salę rozpraw został 17 IV 1947 r. wniesiony przez strażników na noszach. Został skazany na 6 lat pozbawienia wolności w zawieszeniu na 3 lata. UB domniemywał, że Wywijas jest sparaliżowany, a sąd dodał, że stan w jakim się znajduje daje gwarancję, że nie popełni nowego przestępstwa³⁴.

15 IV 1951 r. Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu rozpoczął rozpracowanie byłych członków i współpracowników grupy Spaleniaka. Sprawa obiektowa krypt. „Las” była prowadzona do 1954 r.³⁵.

2.2. Polska Organizacja Podziemna

W sierpniu 1947 r. zawiązała się 4-osobowa grupa, działająca początkowo bez nazwy. Tworzyli ją Ziemowit Głabiszewski (uczeń Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki), Zdzisław Pawłowski (uczeń Gimnazjum Ogólnokształcącego w tym samym zespole szkół), Jan Kierzkowski (uczeń Gimnazjum Handlowego w Kaliszu) i Zygfryd Gadera (uczeń Uniwersytetu Powszechnego w Kaliszu). Z czasem grupa przyjęła nazwę Polska Organizacja Podziemna, a przywódcą został Zdzisław Pawłowski. W sprawy organizacji Głabiszewski wtajemniczył Stefaninę Walczakównę, swoją sympatię, uczennicę Gimnazjum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki w Kaliszu. Z organizacją współpracował Leszek Walendowski, uczeń zegarmistrzowski.

³¹ Edward Wałęsa ur. 20 III 1926 r. w Tyńcu w rodzinie rolniczej, s. Stanisława i Kazimierzy z d. Tomczyńskiej. Mieszkał w miejscowości Stary Karolew, gmina Koźminek. Od grudnia 1945 r. do 15 I 1946 r. w oddziale Spaleniaka. Brał udział w 4 akcjach zbrojnych: 18 XII 1945 r. oraz 12-14 I 1946 r. Cyt. za: tamże.

³² Stanisław Kreczmer ur. 20 X 1924 r. w Chodybkach powiat Kalisz, s. Franciszka i Zofii z d. Zaręba. Mieszkał w Poddebiniu, gmina Żelazków powiat kaliski. W czasie wojny został wywieziony do Niemiec na roboty. Od grudnia 1945 r. do 16 stycznia był członkiem grupy Spaleniaka. Brał udział we wszystkich akcjach. Cyt. za: tamże, s. 28-29.

³³ AIPN Po, sygn. 04/971, Akta śledcze w sprawie byłych członków organizacji podziemnych działających w rejonie Kalisza w latach 1945-1946, prowadzone przeciwko Spaleniak Stanisław, imię ojca: Marcin, ur. 31-03-1927 r. i innym, Wyrok nr 270 WSR w Poznaniu z 15.06.1946 r., k. 30-33. Zob. też G. Schlender, *Oni walczyli...*, dz. cyt., s. 26.

³⁴ G. Schlender, *Oni walczyli...*, dz. cyt., s. 28.

³⁵ AIPN Po, sygn. 003/450 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Las”, „Spaleniak” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Stanisława Spaleniaka ps. „Spaleniak” (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Kalisz).

Organizację tworzyli ludzie młodzi, w wieku od 17 do 19 lat. W porównaniu z innymi młodzieżowymi grupami z Kalisza, byli radykalni. Oprócz akcji propagandowych, polegających na wykonaniu i rozwieszaniu ulotek o treściach antykomunistycznych, każdy z członków miał się starać o zdobycie broni. Głabiszewski i Gadera posiadali pistolety. Poza tym planowali nawiązanie współpracy z podziemiem antykomunistycznym.

Powodem rozpoczęcia działań były naciski władz szkolnych, by młodzież wystąpiła ze Związku Harcerstwa Polskiego i zapisała się do Związku Walki Młodych i Organizacji Młodzieżowej Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych. Z inicjatywy Głabiszewskiego sporządzono ulotki ośmieszające ZWM i OMTUR, a sławiące ZHP, a następnie rozwieszono je na terenie kaliskiego gimnazjum. Treść tej ulotki była następująca: *Zarządzenie!!! Zabrania się pod karą śmierci uczniom tutejszej szkoły zapisywania się do organizacji młodzieżowej jak ZWM i OM TUR. Nie zastosowanie się do wyżej wymienionego rozkazu, wyrok wspomniany zostanie niezwłocznie wykonany. Za kom. Wywiadu na pow. i Kalisz POP. Kalisz dnia 12 X 1947*³⁶.

Z zeznań Kierzkowskiego wiemy, że w gablocie szkolnej umieszczono plakat ośmieszający ZWM, zmieniając nazwę organizacji na Związek Wali Młodych.

7 XI 1947 r. w szkole rozwieszono 2 plakaty. Jeden z nich przedstawiał 2 szubienice z wisielcami powieszonymi na czerwonych krawatach, obok stało 2 harcerzy, a pod szubienicami był napis *PPR*³⁷. Dzięki siatce informatorów w kaliskich szkołach, UB na bieżąco rozpracowywało grupy konspiracyjne i usiłowało zwerbować Głabiszewskiego. Doszło wtedy do dramatycznych zdarzeń: do strzelaniny, w której Głabiszewski został ranny, a 2 funkcjonariuszy zginęło³⁸. Był to koniec POP.

POP działała do grudnia 1947 r., a 31 V 1948 r. 3 członków: Gadera, Pawłowski i Głabiszewski, WSR w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu skazał na karę śmierci. 6 VII 1948 r. w kaliskim więzieniu wykonano wyrok na Głabiszewskim³⁹. Gaderze i Pawłowskiemu zamieniono karę śmierci na 15 lat więzienia. Wobec pozostałych członków POP zapadły wyroki: Kierzkowski 10 lat, Wajgult 7 lat, Ptaszyński 2 lata, Walczakówna 1 rok w zawieszeniu na 2 lata, Walendowski 3 lata.

Ziemowit Głabiszewski stał się symbolem kaliskich organizacji młodzieżowych⁴⁰. Proces Głabiszewskiego odbył się w budynku Stowarzyszenia Rzemieślników Chrześcijańskich przy ul. Piekarskiej w Kaliszu w obecności ojca Ziemowita,

³⁶ G. Schlender, *Kaliskie młodzieżowe organizacje...*, dz. cyt., s. 59.

³⁷ Tamże.

³⁸ O zabójstwie funkcjonariuszy zob. tamże, s. 61-63.

³⁹ O aresztowaniu Głabiszewskiego zob. Z. Bereszyński, dz. cyt., s. 121-123; G. Schlender, *Oni walczyli...*, dz. cyt., s. 32-37.

⁴⁰ Zob. biogram Ziemowita Głabiszewskiego: G. Schlender, *Głabiszewski Ziemowit...*, dz. cyt.

tłumnie zgromadzonych mieszkańców Kalisza, w tym młodzieży z Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki. Obrońca, mecenas Józef Białoborski zwrócił się do prezydenta Bolesława Bieruta z prośbą o ulaskawienie, motywując swój wniosek tym, że Głabiszewski został już ukarany: był inwalidą, posiadał prawą nogę krótszą i sztywną, poruszanie się jego bez pomocy dwóch lasek było niemożliwością⁴¹. Bolesław Bierut nie skorzystał z prawa łaski. Głabiszewski został przewieziony po procesie do kaliskiego więzienia, gdzie przebywał aż do dnia egzekucji. Władze komunistyczne, nazywające go *zabójcą funkcjonariuszy UB*⁴², nie wydały zwłok rodzinie. Miejsce pochówku jest nieznane⁴³.

2.3. Hufce Wolnej Słowiańszczyzny

W lutym 1948 r. Marek Kiersnowski uczeń Gimnazjum im. Adama Asnyka w Kaliszu utworzył organizację pod nazwą Hufce Wolnej Słowiańszczyzny. Powstała ona na bazie działającego od 1945 r. legalnego stowarzyszenia Związek Słowiański. Brak zgody na dalszą legalną i zarejestrowaną działalność wymusił na Kiersnowskim zmianę działań. HWS były zdecydowanie bardziej radykalne. Organizacja wydawała ulotki, w których głosiła, że Polska w 1945 r. wcale nie odzyskała niepodległości, a jedynie okupacja hitlerowska została zamieniona na okupację stalinowską. Opracowali 12-punktowy program na wzór ZHP. HWS prowadziły akcje propagandowe, ale szykowały się też do walki i w tym celu organizowały zawody sportowe, by podnieść sprawność fizyczną, oraz zbierały fundusze na zakup broni. Do organizacji należeli: Marek Kiersnowski przewodniczący, Jan Milewski wiceprzewodniczący, Sławomir Pietrzak, Jerzy Cichecki, Hieronim Świtalski. HWS miały swoje placówki w Kaliszu: drużyna męska im. Bolesława Pobożnego złożona z uczniów Gimnazjum i Liceum im. Asnyka, drużyna damska im. Emilii Plater złożona z uczennic Gimnazjum i Liceum im. Anny Jagiellonki i siostr Nazaretanek, ale także w Dąbrowie Górniczej – drużyna im. Bolesława Chrobrego i w Gdyni – drużyna im. Stefana Batorego.

Organizacja Kiersnowskiego z czasem się radykalizowała. Na 23-24 VI 1948 r. planowali wybuch powstania antykomunistycznego: przejęcie władzy w Kaliszu, zajęcie centrali telefonicznej, poczty i elektrowni. 24 VI 1948 r. HWS wydał *Odezwę programową*. Wybór tej daty, czyli słowiańskiego święta nocy świętojańskiej, miało przypominać o wyzwoleniu słowiańszczyzny spod obcych wpływów, obcych, czyli radzieckich. Odezwa została wysłana pocztą do HWS w Dąbrowie Górniczej. Kore-spondencję tę przechwycił UB, co było początkiem końca organizacji.

⁴¹ Taż, *Oni walczyli...*, dz. cyt., s. 38.

⁴² *Zabójca funkcjonariuszy UB skazany na karę śmierci*, „Kurier Kaliski” z 7 VI 1948 r.

⁴³ O poszukiwaniu miejsc pochówku osób zabitych w kaliskim więzieniu zob.: G. Schlender, *Oni walczyli...*, dz. cyt., s. 45-64.

Grupa została rozbita 2 VII 1948 r., kiedy to aresztowano jej przywódcę. Łącznie aresztowano 29 osób podejrzewanych o powiązania ze Związkiem Słowiańskim lub HWS⁴⁴. Wyroki zapadły we wrześniu 1949 r. Kiersnowski został skazany na 6 lat więzienia, z czego 5 lat spędził w Strzelcach Opolskich pracując w kamieniołomach. Jan Milewski, Jerzy Cichecki i Hieronim Świtalski otrzymali wyroki 1,5 roku więzienia.

2.4. Młodzieżowa Organizacja Podziemna

Kolejny przedstawiciel konspiracji młodzieżowej ziemi kaliskiej to Andrzej Grabarczyk, także uczeń Gimnazjum im. Kościuszki. Przyjaźnił się z Janem Ptaszyńskim z POP, i w związku z tym został 17 III 1948 r. skazany na 8 miesięcy więzienia jako współpracownik POP. Wyrok odsiedział w kaliskim więzieniu. Po wyjściu z niego, wspólnie z Jurandem Piotrowskim, Jerzym Małecki, Maciejem Sergiejewem założyli w grudniu 1949 r. Młodzieżową Organizację Podziemną. Dowódcą grupy został Grabarczyk, przyjął ps. „Błyskawica”. Piotrowski wykonał dla MOP 2 pieczęcie używane na ulotkach i listach z pogrózkami. Jedna pieczęć okrągła z orłem pośrodku i napisem *Młodzieżowa Organizacja Podziemna*, druga podłużna tylko z napisem *MOP*. Organizacja przygotowała i kolportowała ulotki wzywające do niewstępowania do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Z kolei w listach żądali 10 000 zł dla rozwoju organizacji, a listy takie adresowane były m.in. do właściciela apteki i proboszcza parafii św. Józefa w Kaliszu⁴⁵. Nie otrzymali pieniędzy i zaniechali tego typu działalności.

Grupa działała krótko, bo w styczniu 1950 r. Grabarczyk i Maciej Sergiejew wyjechali do Gdańska z zamiarem ucieczki do Republiki Federalnej Niemiec. Sergiejew został zatrzymany przez MO w Gdańsku za brak dokumentów, a Grabarczyk skradł garderobę Sergiejewa i wrócił do Kalisza, gdzie został zatrzymany w kwietniu 1950 r. za kradzież⁴⁶.

2.5. Grupa Juranda Piotrowskiego

Poniekąd kontynuacją ich działalności była grupa Burza, założona przez Juranda Piotrowskiego. UB nazywała ją *MOP Burza* lub *Grupą Dywersyjną*. 3-osobową grupę tworzyli: Piotrowski, Jerzy Myca i Mirosław Kryszczyński, obaj z LO im. A. Asnyka w Kaliszu. 30 IV 1950 r. przygotowali zamach w kaliskim teatrze, w którym następnego dnia miała się odbyć akademii 1-majowa. Petardę skonstruowali Krysz-

⁴⁴ Taż, *Kaliskie młodzieżowe organizacje...*, dz. cyt., s. 72.

⁴⁵ Tamże, s. 74.

⁴⁶ AIPN Po, sygn. 05/249, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 101 pt. „Nielegalna młodzieżowa organizacja Młodzieżowa Organizacja Podziemna. Kalisz”. Opracowała por. mgr I. Świąćicka, 1975 r., k. 11.

czyński i Piotrowski, ale wskutek błędów konstrukcyjnych nie doszło do wybuchu. Mimo to obaj zostali aresztowani i przewiezieni do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu. 21 III 1951 r. Piotrowskiego skazano na 12 lat więzienia, Kryszczyńskiego na 9 lat, Myca 7 lat. Pozostałych członków grupy Burza skazano na: Waław Prus 1,5 roku, Filip Chojnacki 1 rok, Danuta Tarchalska – 8 miesięcy⁴⁷.

Proces przeciwko Burzy spowodował proces przeciwko Grabarczykowi, Małeckiemu i Siergiejowi, czyli członkom MOP. I tak Siergiej został skazany na 2 lata, a Grabarczyk 6 lat. Małeczki nie został ukarany⁴⁸.

2.6. Młodzieżowa Organizacja Podziemna „Orzeł”

Na początku września 1952 r. Jerzy Ściesiek przewodniczący Związku Młodzieży Polskiej w Gimnazjum im. Adama Asnyka w Kaliszu utworzył Młodzieżową Organizację Podziemną „Orzeł”. Należało do niej łącznie ok. 20 osób, uczniów X klas „Asnyka”, z których najstarszy miał 18 lat, najmłodszy 16. Organizację tworzyli: Jerzy Pawlak, Jerzy Ściesiek, Henryk John, Zbigniew Opszoła, Jerzy Kamiński, Edward Foterek, Józef Miklikowski, Zdzisław Prus, Jerzy Rutkowski, Tomasz Sikora, Bazyli Stasiak, Kazimierz Włodarczyk, Mieczysław Wielgosz, Aleksander Wlazło, Juliusz Kowalski, Kazimierz Banaszkiewicz, Lech Burchacki, Zygmunt Kaczmarek, Jan Maczyński, Marian Wypych⁴⁹.

Pierwotna nazwa Młodzieżowa Organizacja Antykomunistyczna „Hydra” spotkała się ze sprzeciwem jednego z członków Henryka Johna, więc zmieniono ją na MOP „Orzeł”. Jej członkowie tworzący grupę przywódczą przyjęli pseudonimy i stopnie wojskowe: Ściesiek ps. „Witek” i stopień kpt., John ps. „Janek” i stopień por., Jerzy Pawlak ps. „Gienek” i stopień ppor., Zdzisław Prus ps. „Tolek”, bez stopnia wojskowego.

Grupa skupiała się głównie na działalności propagandowej i obejmowała kolportaż ulotek o treściach antykomunistycznych w celu uświadamiania społeczeństwa o sytuacji politycznej Polski. Zdobyli drukarkę ręczną, 2 maszyny do pisania, papier, farbę i atrament, dzięki którym w okresie od września do listopada 1952 r. przygotowali 360 ulotek w 8 wersjach o treściach antypaństwowej i antyradzieckiej⁵⁰. Zaczęli

⁴⁷ G. Schlender, *Kaliskie młodzieżowe organizacje...*, dz. cyt., s. 75.

⁴⁸ AIPN Po, sygn. 05/249, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 101..., dz. cyt., k. 13-14.

⁴⁹ Tamże, sygn. 06/216 t. 1, Pisma i ankiety nielegalnych organizacji działających na terenie woj. poznańskiego, Wykaz członków organizacji MOP „Orzeł”, 1965, k. 10-11; G. Schlender, Ściesiek Jerzy, [w:] *Słownik Biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, t. IV, red. Bogumiła Celer, Kalisz, 2023, s. 558-560.

⁵⁰ AIPN Po, sygn. 05/35 t. 1, Opracowanie Wydziału „C” WUSW w Poznaniu nr 215 pt. „Nielegalne organizacje w województwie poznańskim w latach 1945-1955 (opracowanie zbiorcze)”. Opracował kpt. rez. MO J. Kunciewicz, 1983, k. 105.

też budować nadajnik radiowy, by nadawać własne audycje. W związku z wyborami do sejmu w dniu 22 X 1952 r., MOP „Orzeł” planował dużą akcję ulotkową: miasto podzielono na 3 sektory, w których miało być rozrzucone kilkaset ulotek o treści antywyborczej i antypaństwowej. Akcję tę przeprowadzono na początku listopada. Ulotki rozlepiono na ulicach Kalisza. Milicja została poinformowana o ulotkach przy cmentarzu tynieckim 2 XI 1952 r. przez mieszkańca Kalisza. Tego samego dnia dwóch funkcjonariuszy MO: Władysław Nowicki i Edward Staszak znalazło na tymże cmentarzu 86 ulotek⁵¹. Były one dowodem w sprawie przeciwko „Orłom z Asnyka”. Treść ulotek była następująca: *Rokosowski uciekaj do Rosji!, Wzrastające ceny na towary – oto skutki rządów „ludowych”!, Śmierć zdrajcy ojczyzny!, Dyktatura sowiecka w Polsce prowadzi do zguby!, Wolność! Niepodległość! Suwerenność!, Łączmy się w walce z komunistami!, Śmierć Stalinowi!, Precz z „opieką rosyjską!”*⁵². Podczas rewizji w mieszkaniu Jerzego Pawlaka znaleziono kolejne 107 ulotek, w których oprócz haseł już wymienionych pojawiły się: *Łączmy się w walce z komunistami!, Dyktatura sowiecka w Polsce prowadzi do zguby!*⁵³.

MOP „Orzeł” została rozbita 2 XI 1952 r. Ściesiek, John, Pawlak i Prus zostali zatrzymani i osadzeni w więzieniu w Kaliszu. Akt oskarżenia sporządzono 27 I 1953 r., a rozprawa odbyła się 30 III 1953 r. WSR w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu skazał Jerzego Ścieśka na karę 5 lat i 6 miesięcy więzienia⁵⁴. Wyrok ten w wyniku amnestii zmniejszono do 2 lat i 9 miesięcy⁵⁵. Henryk John został skazany na 6 lat więzienia, Jerzy Pawlak na 3 lata i 6 miesięcy, Zdzisław Prus na 2 lata. Na mocy amnestii wyroki zmniejszono: Pawlakowi do 1 roku i 9 miesięcy, Prusowi darowano karę. Wszystkim zaliczono na poczet kary okres ich tymczasowego aresztowania od 3 XI 1952 r.⁵⁶ 29 VI 1953 r. Ściesiek, John i Pawlak zostali przewiezieni do więzienia w Jaworznie. 3 XI 1953 r. Pawlak został warunkowo zwolniony z odby-

⁵¹ Tamże, sygn. 77/475 t. 1, Akta w sprawie karnej p-ko: Ściesiek Jerzy, imię ojca: Stefan, ur. 17-08-1935 r., John Henryk, imię ojca: Stefan, ur. 04-09-1934 r., Pawlak Jerzy, imię ojca: Leon, ur. 05-08-1936 r., Prus Zdzisław, imię ojca: Michał, ur. 22-07-1936 r., tj. oskarżonym z art. 86 § 2 kkWP [o przynależność do organizacji pod nazwą „Młodzieżowa Organizacja Podziemna Orzeł” na terenie Kalisza], k. 28.

⁵² Tamże, sygn. 77/475 t. 2, Akta w sprawie karnej p-ko: Ściesiek Jerzy, imię ojca: Stefan, ur. 17-08-1935 r., John Henryk, imię ojca: Stefan, ur. 04-09-1934 r., Pawlak Jerzy, imię ojca: Leon, ur. 05-08-1936 r., Prus Zdzisław, imię ojca: Michał, ur. 22-07-1936 r., tj. oskarżonym z art. 86 § 2 kkWP [o przynależność do organizacji pod nazwą „Młodzieżowa Organizacja Podziemna Orzeł” na terenie Kalisza, Dowody rzeczowe do sprawy przeciwko J. Ścieśkowi i innym, k. 42-128.

⁵³ Tamże, k. 129-237.

⁵⁴ Tamże, sygn. 77/475 t. 1, Akta w sprawie karnej p-ko: Ściesiek Jerzy..., dz. cyt., Wyrok WSR 30 III 1953 r., k. 304 a.

⁵⁵ AIPN, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, k. 536.

⁵⁶ AIPN Po, sygn. 77/475 t. 1, Akta w sprawie karnej p-ko: Ściesiek Jerzy..., dz. cyt., Wyrok WSR 30 III 1953 r., k. 305.

wania kary⁵⁷. 14 VI 1954 r. Ścieśka także zwolniono warunkowo z odbywania reszty kary⁵⁸. Najdłużej w więzieniu przebywał John. 30 XI 1953 r. WSR w Poznaniu na mocy amnestii zmniejszył mu wyrok do 4 lat⁵⁹. 12 XI 1954 r. został przewieziony do więzienia w Rawiczu, skąd 30 XI 1954 r. został zwolniony przedterminowo na mocy wyroku WSR w Poznaniu⁶⁰.

2.7. Grupa Gerwazego Antczaka

Grupa założona latem 1950 r. w Godzieszach, z inicjatywy Antoniego Knopa⁶¹. Trzon grupy stanowili Gerwazy Antczak⁶², Czesław Łuczak⁶³ i Stanisław Juszcak⁶⁴. Oprócz nich działali w niej Andrzej Garcarek, Stanisław Witoń, Hieronim Grzyb⁶⁵, Romuald Pech⁶⁶. Od lata 1950 r. do maja 1951 r. spotykali się w mieszkaniu Łuczaka, by słuchać audycji, a od maja 1951 r. do kwietnia 1952 r. w mieszkaniu Juszczaka, ale już bez Łuczaka.

Grupa nie posiadała nazwy, a jej członkowie pseudonimów. Teren ich działania to Godziesze. Program działania to wysłuchiwanie audycji radiowych w zagranicz-

⁵⁷ Tamże, Zawiadomienie o zwolnieniu więźnia J. Pawlaka, Jaworzno, 3 XI 1953 r., k. 352.

⁵⁸ Tamże, sygn. 3/588, Kartoteka osób skazanych przez WSR Poznań w latach 1945-1953 OKBZH-IPN w Poznaniu, k. 287.

⁵⁹ Tamże, sygn. 77/475 t. 1, Akta w sprawie karnej p-ko: Ściesiek Jerzy..., dz. cyt., Postanowienie o zastosowaniu amnestii, k. 362-363.

⁶⁰ Tamże, Postanowienie o warunkowym zwolnieniu, k. 388.

⁶¹ Antoni Knop ur. w 1915 r. w Godzieszach, po wojnie działał w ramach organizacji antykomunistycznej na terenie powiatu kaliskiego, został zwolniony przez WSR w Poznaniu na mocy amnestii z 1947 r. Ożenił się z córką „kułaka” i prowadził wraz z teściem 17-hektarowe gospodarstwo w Godzieszach.

⁶² Gerwazy Antczak ur. w Kaliszu w 1931 r., po wojnie zamieszkał z rodzicami w ich gospodarstwie w Godzieszach gdzie jego ojciec pracował jako ogrodnik (ojciec sierż. w stanie spoczynku). Uczył się w Gimnazjum im. Asnyka w Kaliszu, które ukończył (9 klas) w 1949 r. Pracował w gospodarstwie rodziców. W 1952 r. odbywał służbę wojskową, ale został zwolniony po 2 miesiącach jako jedyny żywiciel rodziny (nie miał rodzeństwa). Był skarbnikiem Zarządu Koła ZMP.

⁶³ Czesław Łuczak ur. w 1928 r. w Godzieszach Wielkich, ukończył 7 klas szkoły powszechnej, uczył się w zawodzie kowalsko-ślusarskim. Przewodniczący Zarządu Gminnego ZMP.

⁶⁴ Stanisław Juszcak ur. w Godzieszach Małych w 1932 r., rolnik, ukończył 7 klas szkoły powszechnej i 2 klasy szkoły rolniczej. Członek ZMP.

⁶⁵ Tamże, sygn. 77/480, Akta w sprawie karnej p-ko: Knop Antoni, imię ojca: Wawrzyniec, ur. 27-05-1915 r., Antczak Gerwazy, imię ojca: Kazimierz, ur. 26-06-1931 r., Juszcak Stanisław, imię ojca: Adam, ur. 04-02-1932 r., Łuczak Czesław, imię ojca: Franciszek, ur. 16-07-1928 r., tj. oskarżonym z art. 86 § 2 kkWP [o przynależność do organizacji celem której było obalenie ustroju Państwa] 1951-1953, Protokół przesłuchania podejrzanego Gerwazego Antczaka, Kalisz 16 I 1953 r., k. 97.

⁶⁶ Tamże, Protokół przesłuchania podejrzanego Gerwazego Antczaka, Kalisz 16 I 1953 r., k. 99.

nych stacjach, takich jak *Głos Ameryki*, dyskusja nad usłyszczanymi treściami, przekazywanie tych treści dalej kolegom. Posiadali radioodbiornik słuchawkowy. Zadanie to kolportowanie ulotek o treściach antypaństwowych skierowanych przeciwko kolektywizacji wsi.

W styczniu 1951 r. Antczak wraz ze Stanisławem Juszcakiem sporządzili ulotkę o treści: *Spółdzielnia Produkcyjna to lipa*, zawiesili ją na płocie ok. 300 m od kościoła. Zniknęła następnego dnia. W listopadzie 1951 r. ulotkę o treści *Chłopi nie wstępujcie do Spółdzielni Produkcyjnej* powiesili na stodole w Zadowicach⁶⁷.

W listopadzie 1951 r. ulotkę o treści antypaństwowej zawieszono też na tablicy przed Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Godzieszach – miał to zrobić Łuczak⁶⁸. Na początku 1952 r. Juszcak i Antczak zawiesili na płocie ok. 300 m od kościoła w Godzieszach ulotkę o treści szkalującej Stalina. Wiosną 1952 r. zredagowali 2 ulotki zachęcające chłopów, by nie wstępowali do spółdzielni produkcyjnej, mającej powstać w Zadowicach. Ulotki te zawiesili nocą na jednej ze stodół w Zadowicach. *Treść tych ulotek spowodowała, że spółdzielnia produkcyjna nie została w tej miejscowości założona*⁶⁹. W okresie kwiecień-wrzesień 1952 r., tj. podczas służby wojskowej Antczaka, działalność grupy była zawieszona.

W okresie od kwietnia do września 1952 r. ulotki podobnej treści zostały przez Juszcaka zawieszone we wsiach: Stobno, Godziesze i Aleksandria oraz na autobusie PKS w Godzieszach.

Przed 1 V 1952 r. członkowie grupy zniszczyli portrety Bieruta i Stalina w świetlicy ZMP w Godzieszach. W portretach zostały zrobione dziury.

Przed wyborami w październiku 1952 r. planowali kolportaż ulotek przeciwko wyborom, ale nie doszło to do skutku. Miał je zredagować Antczak, ale przestraszył się odpowiedzialności karnej⁷⁰. Z tego samego powodu zrezygnował z kolportażu ulotek na terenie Kalisza na początku 1952 r.

Antczak został zatrzymany 10 I 1953 r. i osadzony w areszcie śledczym PUBP w Kaliszu. Juszcak został aresztowany 20 I 1953 r. Wobec niego Wojskowa Prokuratura Rejonowa w Szczecinie zastosowała jako środek zapobiegawczy 2-miesięczny areszt. Osadzony został w areszcie Informacji Jednostki Wojskowej w Szczecinie, w której Juszcak odbywał służbę wojskową. Jego sprawę przekazano jednak do WSR w Poznaniu, a jego przeniesiono do więzienia w Kaliszu. Łuczaka i Knopa aresztowano 5 II 1953 r., osadzono ich w areszcie śledczym UBP w Kaliszu. Wobec obu zastosowano 3-miesięczny areszt jako środek zapobiegawczy.

⁶⁷ Tamże, *passim*.

⁶⁸ Tamże, Protokół przesłuchania podejrzanego Łuczaka Stanisława, Kalisz 28 I 1953 r., k. 152.

⁶⁹ Tamże, Akt oskarżenia, k. 348.

⁷⁰ Tamże, Protokół przesłuchania podejrzanego Gerwazego Antczaka, Kalisz 20 I 1953 r., k. 117.

18 III 1953 r. wobec członków grupy wysunięto następujące zarzuty: Knop podlegał do wrogiej działalności, w wyniku czego powstała organizacja, która miała na celu obalenie przemocą ustroju Państwa Polskiego⁷¹, Antczak był dowódcą grupy i brał udział w wysłuchiwanie audycji i kolportażu ulotek, Juszcak był zastępcą dowódcy i brał udział w wysłuchiwanie audycji i kolportażu ulotek, Łuczak był kierownikiem technicznym i brał udział w wysłuchiwanie audycji i kolportażu ulotek, a także uszkodził portrety Bieruta i Stalina⁷². Rozprawa odbyła się przed WSR w Poznaniu. W międzyczasie u Łuczaka zdiagnozowano zaawansowaną gruźlicę płuc i zalecono transport do szpitala więziennego w Poznaniu⁷³.

9 IV 1953 r. w sądzie w Poznaniu odbyła się rozprawa. Knop został skazany na 9 lat więzienia, Antczak 6 lat i 6 miesięcy, Juszcak 6 lat, Łuczak 5 lat⁷⁴. 25 V 1953 r. Sąd Najwyższy zmniejszył wyroki: Knop 6 lat, Antczak i Juszcak 5 lat, Łuczak 1 rok i 6 miesięcy⁷⁵, a w oparciu o ustawę o amnestii 1952 r., wyroki zmniejszono: Knop 4 lata, Antczak i Juszcak 3 lata i 4 miesiące, Łuczak 9 miesięcy⁷⁶. Ze względu na zaawansowaną gruźlicę Łuczak został zwolniony z odbywania kary. W lipcu 1953 r. Antczak, Juszcak i Knop zostali przeniesieni do więzienia w Rawiczu. W sierpniu 1953 r. Juszcaka skierowano do Ośrodka Pracy Więźniów w Piechcinie, Antczaka do Ośrodka Pracy Więźniów w Jelczu.

2.8. Grupa Andrzeja Jerzyka

Od grudnia 1952 r. do lutego 1953 r. na terenie Technikum Budowlanego w Liskowie działała 6-osobowa grupa uczniów tej szkoły, mieszkających w internacie. Inicjatorem był Andrzej Jerzyk ps. „Szpec”, który będąc w Poznaniu w lipcu-sierpniu 1951 r. należał do podobnej organizacji, kierowanej przez Józefa Drzewieckiego⁷⁷. Zainspirowany, postanowił w swojej szkole prowadzić podobną działalność. Polegała na organizowaniu zebrań konspiracyjnych, słuchaniu audycji radiowych zachodnich stacji i rozpowszechnianiu wśród uczniów zasłyszanych informacji. Dwukrotnie zniszczyli portrety Stalina i Lenina. Na terenie szkoły rozprowadzili 15 ulotek, a na ścianach w toalecie wykonali napisy o treści antypaństwowej. Grupa

⁷¹ Tamże, Postanowienie o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej, Kalisz 18 III 1953 r., k. 322.

⁷² Tamże, k. 328.

⁷³ Tamże, Zaświadczenie lekarskie, Kalisz 20 II 1953 r., k. 359.

⁷⁴ Tamże, Wyrok WSR w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Kaliszu, 9 IV 1953 r., k. 396.

⁷⁵ Tamże, Postanowienie o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej, Kalisz 18 III 1953 r., k. 400.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Tamże, sygn. 05/348, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 202 pt. „Nielegalna organizacja młodzieżowa bez nazwy. Poznań”. Opracowała plut. mgr E. Gągola, 1979 r., k. 6

została zlikwidowana 26 II 1953 r. przez PUBP w Kaliszu⁷⁸. Andrzej Jerzyk został aresztowany, a 16 IX 1953 r. WSR w Poznaniu skazał go na 3 lata więzienia⁷⁹. Na mocy amnestii karę darowano w całości⁸⁰.

3. Powiat ostrowski

3.1. Biały Orzeł

Najbardziej radykalną organizacją młodzieżową w Ostrowie Wielkopolskim w tym okresie był Biały Orzeł. Utworzył ją w maju 1951 r. Kazimierz Kurzawski ps. „Wilk”. Pod koniec czerwca 1951 r. dowódcą grupy został Marian Graf. Członkowie: Tadeusz Gwizdek, Zenon Kempński, Kazimierz Kurzawski, Sylwester Matuszczak, Kazimierz Gabrysiak, Kazimierz Młynarczyk, Andrzej Przybylski, Bernard Stodolny, Marian Graf, Marian Tyrakowski, Czesław Misterak, Jan Musielak, Marian Pachciarz⁸¹.

Najważniejszym celem i zadaniem organizacji była walka z ustrojem poprzez propagandę: kolportowanie ulotek i sporządzanie napisów na murach, zastraszanie działaczy polityczno-społecznych, sabotaż oraz zdobywanie broni palnej organizując ataki na posterunki MO. Działalność prowadzili na terenie Ostrowa i Zacharzewa, usiłowali też działać w miejscowości Zalesie powiat Jarocin. Posiadali maszynę do pisania, uszkodzoną radiostację i 2 aparaty telefoniczne⁸². W nocy z 31 IV na 1 V 1951 r. Kazimierz Kurzawski na murach zabudowań należących do Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Zacharzewie wykonał farbą olejną napisy: *Eisenhoerze przyjeżdżaj na rowerze, bo nam Stalin zboże zabierze, Śmierć zdrajcom, Śmierć Rosji i komunistom*⁸³. Pod koniec maja 1951 r. napisy o treściach antykomunistycznych, wykonane wapnem, pojawiły się na wiadukcie krotoszyńskim, na parkanach stadionów „Stali” i „Kolejarza”. W nocy z 7 na 8 VII 1951 r. Kurzawski, Graf, Matuszczak i Młynarczyk odcięli kabel z sieci radiowęzła, w wyniku

⁷⁸ Tamże, sygn. 05/35 t. 1, Opracowanie Wydziału „C” WUSW w Poznaniu nr 215..., dz. cyt., k. 158.

⁷⁹ Tamże, sygn. 003/676 t. 9, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera J, Kwestionariusz osobowy, 10 VII 1979 r., k. 139.

⁸⁰ AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka Ogólnoinformacyjna MSW w Warszawie [1944] 1954-1990, k. 2346.

⁸¹ AIPN Po, sygn. 06/216 t. 1, Pisma i ankiety..., dz. cyt., Wykaz członków organizacji „Biały Orzeł”, 19 VI 1965, k. 19-20.

⁸² Tamże, sygn. 05/169, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 20 pt. „Nielegalna młodzieżowa organizacja Biały Orzeł. Ostrów Wlkp.”. Opracował por. rez. MO S. Warzycha, k. 14.

⁸³ Tamże, k. 15.

czego mieszkańcy gromad Zacharzew, Gorzyce Wielkie i Lamki zostali pozbawieni dostępu do radiowęzła na 23 godziny⁸⁴. Dnia 13 VI 1951 r. do redakcji „Gazety Ostrowskiej” wpłynął anonimowy list podpisany ps. „Wilk” z pogrózkami i ostrzeżeniami oraz przypominający 11 rocznicę Katynia i szkalujący Stalina⁸⁵. List tej samej treści wysłano do PUBP w Ostrowie Wielkopolskim.

7 XI 1951 r. Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu założył Sprawę Operacyjnego Rozpracowania grupy⁸⁶. Do działań wykorzystano kilku tajnych współpracowników. W wyniku ich działań 7 XII 1951 r. funkcjonariusze UB rozbili organizację Biały Orzeł i aresztowali 6 członków: Kurzawskiego, Grafa, Przybylskiego, Tyrakowskiego, Stodolnego, Matuszczaka. W styczniu 1952 r. aresztowano: Gwizdka, Młynarczyka, Kempńskiego, Musielaka, Chwiłkowskiego, Pachciarza, Misterka. WSR w Poznaniu skazał członków organizacji na kary więzienia od 2 miesięcy do 10 lat – ten najwyższy wyrok dostał Kurzawski⁸⁷.

3.2. Białe Sokoły/Zdjęta Korona

Organizacja działała od marca do października 1952 r. na terenie Ostrowa Wielkopolskiego, najpierw pod nazwą Białe Sokoły, potem Zdjęta Korona. Założycielem i przywódcą był Lech Niemiec ps. „Przybylski Lech” i „Ast”, pracownik Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego w Ostrowie Wielkopolskim. Grupę tworzyło 6 osób, przedstawicieli młodzieży pracującej. Oprócz Lecha Niemca, byli to: Jan Radziszewski, Jerzy Zientalak, Tadeusz Łopatka, Mieczysław Wojda⁸⁸.

Lech Niemiec, pod wpływem audycji zachodnich stacji radiowych, prowadził antykomunistyczną działalność propagandową. Planowali radykalne działania: napady na funkcjonariuszy celem zdobycia broni, akty dywersyjno-sabotażowe na zakłady pracy, napady na kasy spółdzielcze. Nie doszły one do skutku. Poza tym planowali kolportaż ulotek.

W marcu 1952 r. PUBP w Ostrowie Wielkopolskim rozpoczął sprawę dotyczącą zniszczenia pomnika Bohaterów Armii Czerwonej. W wyniku działań operacyjnych ustalono, że na terenie ZNTK działa organizacja młodzieżowa i w sierpniu

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Tamże, k. 17.

⁸⁶ Tamże, sygn. 04/433 t. 1/1, Sprawa agenturalnego rozpracowania kryptonim „Zacharzew” dot. Kurzawski Kazimierz, imię ojca: Stanisław, ur. 06-01-1933 r. i innym. Kontrola operacyjna uczniów zasadniczej średniej szkoły zawodowej nr 1 w Ostrowie Wlkp., podejrzanych o tworzenie nielegalnych organizacji młodzieżowych.

⁸⁷ Tamże, sygn. 05/169, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 20..., dz. cyt., k. 22.

⁸⁸ Tamże, sygn. 05/164, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 15 pt. „Nielegalna młodzieżowa organizacja Zdjęta Korona (Białe Sokoły)”. Opracował kpt. MO S. Tucholski, k. 8.

1952 r. założono SOR krypt. „Tratyl”⁸⁹. Do rozpracowania organizacji wykorzystano m.in. Tadeusza Łopatkę, którego pozyskano na tajnego współpracownika ps. „Pocztą”⁹⁰. Organizacja została zlikwidowana przez PUBP w Ostrowie Wielkopolskim w październiku 1952 r. kiedy to aresztowano Niemca, Radziszewskiego, Wojdę i Penderaka. Dnia 6 III 1953 r. WSR w Poznaniu, na sesji wyjazdowej w Ostrowie Wielkopolskim, wydał wyroki: Niemiec 10 lat więzienia (wyszedł w lipcu 1956 r. korzystając z amnestii⁹¹), Wojda 6 lat, Zientalak 8 lat i 6 miesięcy, Radziszewski 8 lat, Penderak 5 lat.

3.3. Grupa Kazimierza Krysiaka

W okresie od lipca 1949 r. do stycznia 1951 r. na terenie parowozowni w Ostrowie Wielkopolskim działała 30-osobowa organizacja bez nazwy, założona przez Kazimierza Krysiaka. Był on uczniem gimnazjum zatrudnionym w parowozowni. Pod wpływem książek *o działalności organizacji podziemnych w okresie okupacji hitlerowskiej oraz informacji środków masowego przekazu o działalności i aresztowaniu przez władze młodzieży za przynależność do nielegalnych organizacji, postanowił zorganizować podobną organizację na terenie zakładu w Ostrowie Wlkp.*⁹². Planował akcje ulotkowe oraz zdobycie broni do bardziej radykalnych działań. Wśród pracowników parowozowni prowadził ustną propagandę antykomunistyczną. Oprócz Krysiaka do grupy należeli Zdzisław Smułka i Józef Matysik.

Krysiak z kolegami próbowali zwerbować do grupy uczniów ostrowskich szkół średnich, ale bez sukcesu. Dnia 5 I 1951 r. organizacja została zlikwidowana przez PUBP w Ostrowie Wielkopolskim po uprzednim donosie jednej z osób, którą Krysiak chciał zwerbować⁹³. Krysiak, Smułka i Matysik zostali aresztowani i oskarżeni o tworzenie organizacji *zmierzającej do zmiany przemocą Demokratycznego ustroju Państwa Polskiego*⁹⁴. Rozprawa główna odbyła się 10 IV 1951 r. w Ostrowie Wielkopolskim. WSR zdecydował o umorzeniu sprawy i uchyleniu tymczasowego aresztowania⁹⁵. W uzasadnieniu czytamy: *Wszyscy oskarżeni wywodzą się z klasy robotniczej, czyni ich mają podłoże w braku uświadczenia społeczno-politycz-*

⁸⁹ Sprawę prowadzono do 15 VIII 1953 r. Tamże, k. 17.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Tamże, sygn. 06/216 t. 1, Pisma i ankiety..., dz. cyt., k. 322.

⁹² Tamże, sygn. 05/35 t. 1, Opracowanie Wydziału „C” WUSW w Poznaniu nr 215..., dz. cyt., k. 143.

⁹³ Tamże.

⁹⁴ Tamże, sygn. 77/136, Akta w sprawie karnej p-ko: Krysiak Kazimierz, imię ojca: Stanisław, ur. 29-01-1931 r., Smułka Zdzisław, imię ojca: Kazimierz, ur. 07-07-1929 r. oraz Matysik Józef, imię ojca: Adam, ur. 26-02-1905 r., tj. oskarżonym z art. 88 w zw. z art. 86 § 2 kkWP [o założenie organizacji mającej na celu obalenie ustroju państwa], Akt oskarżenia, k. 122.

⁹⁵ Tamże, Wyciąg ze wspólnego protokołu posiedzenia niejawnego 18 IV 1951 r., k. 170.

nego. (...) W tych warunkach nie można ich uważać za zdecydowanych wrogów ustroju Polski Ludowej. Dotychczasowy areszt tymczasowy wywarł niewątpliwie na oskarżonych swój pouczający wpływ i w dostatecznym stopniu odstraszył ich od dotychczasowej działalności⁹⁶.

3.4. Polska Podziemna Organizacja Wojskowa

Pochodzący z Nowych Skalmierzyc Zbigniew Starkiewicz, w sierpniu 1948 r. przyjechał do Wrocławia za pracę. Spotkał tam Jerzego Zakrzewskiego, kolegę z czasów okupacji. We wrześniu 1948 r. założyli PPOW. Swoją strukturą wyróżniała się na tle innych organizacji młodzieżowych. Miejscem działań był przede wszystkim Wrocław, a placówki organizacji utworzono w Łodzi oraz powiecie ostrowskim, kaliskim i jarocińskim. Na czele organizacji był sztab, który tworzyli Starkiewicz i Zakrzewski. Sztabowi podlegały sąd, prokuratura i komendanci rejonów. Początkowo przygotowano grunt pod 3 województwa: wrocławskie, poznańskie i łódzkie. W każdym z rejonów miała powstać żandarmeria i 5 placówek z komendantem na czele każdej z nich, a placówka miała składać się z 5 drużyn 12-osobowych⁹⁷. Na czele placówki w Nowych Skalmierzycach stał Starkiewicz ps. „Laskowicz”, „Sten”. Drużyną na terenie Stawiszyna, powiat kaliski, kierował Zygmunt Nawrotkiewicz ps. „Wicher”. Starkiewicz był głównym organizatorem w zakresie werbowania członków i opracowywania struktury organizacyjnej. Organizacja liczyła 34 osoby (11 Wrocław, 23 Ostrów, Kalisz i Jarocin), głównie w wieku 17-25 lat, pochodzenia chłopskiego i robotniczego, tylko 4 osoby pochodziły z rodzin inteligenckich⁹⁸.

PPOW opracowała plan zbudowania sieci bunkrów w lasach⁹⁹, ale do realizacji nie doszło wskutek likwidacji organizacji. Również plan zdobywania i gromadzenia broni nie został zrealizowany. Nieliczni członkowie organizacji posiadali broń zdobytą przed przystąpieniem do grupy. Ich działalność polegała na kolportowaniu między sobą odezw antykomunistycznych oraz treści usłyszanych w radiu londyńskim. Sporadycznie głosili treści antykomunistyczne i antyradzieckie w gronie osób nienależących do PPOW. Posiadali 3 pieczętki wykonane z linoleum: jedną okrągłą z napisem w obwodzie *Polska Podziemna Organizacja Wojskowa* z orłem Polski w środku z koroną oraz 2 małe pieczętki z takim samym napisem i krzyżem, deklaracje członkowskie, odezwy, pobierali składki od członków.

⁹⁶ Tamże, k. 171.

⁹⁷ Tamże, sygn. 05/244, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 90 pt. „Nielegalna organizacja Polska Podziemna Organizacja Wojskowa”. Opracowała por. Irena Świącicka, 1976, k. 12-13.

⁹⁸ Tamże, k. 33.

⁹⁹ Opracował je Eustachy Mazur.

Organizacja działała do września 1949 r. Została zlikwidowana w wyniku działań WUBP w Poznaniu i Wrocławiu oraz PUBP w Kępnie, Ostrowie Wielkopolskim i Kaliszu. Zbigniew Starkiewicz został aresztowany 5 VIII 1949 r. Wyroki w sprawie wydał WSR w Poznaniu. Członków PPOW skazano na karę więzienia od 1 roku do 8 lat oraz utratę praw publicznych i przepadek mienia. Starkiewicz został skazany na 14 lat więzienia, Zakrzewski 10 lat więzienia, Eustachy Mazur na 5 lat¹⁰⁰, Nawrotkiewicz na 8 lat więzienia¹⁰¹.

W oddziale były 3 kobiety: Stefania Mazur ps. „Staszewska”, żona Eustachego Mazura, Lucyna Wojtczak ps. „Skra”, narzeczona Starkiewicza, Czesława Przybyłowicz ps. „Ludwika”, zwerbowana przez Zakrzewskiego. Stefania Mazur próbowała zwerbować do PPOW swego brata i księdza Jaroszka proboszcza parafii Sępólno-Wrocław. Czesława Przybyłowicz była studentką I roku weterynarii, a w PPOW miała pełnić rolę sanitariuszki i łączniczki. Lucyna Wojtczak miała przeprowadzić wywiad na temat aktywistów PZPR w Nowych Skalmierzycach, gdzie mieszkała i pracowała. Wskutek zerwania kontaktów ze Starkiewiczem, nie wywiązała się z zadania. Stefania Mazur została skazana na 5 lat więzienia, Lucyna Wojtczak na 3 lata, śledztwo w sprawie Czesławy Przybyłowicz ze względu na stan zdrowia przezwano i przewieziono ją do Szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Gnieźnie¹⁰².

3.5. Stefan Batory

Organizację pod nazwą Stefan Batory tworzyli: Kazimierz Borusiak, Leon Kapołka i Ryszard Idaszak, rekrutujący się ze szkół zawodowych. Z grupą współpracowali Tadeusz Mazurek, Czesław Zajac i Mieczysław Fijołek¹⁰³. Prowadzili działalność od października 1948 r. do maja 1950 r. Inicjatorem i dowódcą był Kazimierz Borusiak ps. „Skorpion”, uczeń szkoły zawodowej w Ostrowie Wielkopolskim. Grupa skupiła się głównie na kolportowaniu ulotek i plakatów. Swój sprzeciw przeciwko władzy komunistycznej wyrażali poprzez zrywanie plakatów dotyczących zjednoczenia PPR z Polską Partią Socjalistyczną oraz wywieszanie na terenie Ostrowa Wielkopolskiego ulotek o treściach antypaństwowych. Nie zrealizowali planów zdobycia broni i przyłączenia się do dorosłych organizacji.

¹⁰⁰ Tamże, k. 48.

¹⁰¹ Tamże, k. 49.

¹⁰² Tamże, k. 48.

¹⁰³ Tamże, sygn. 04/1530 t. 1, Akta śledcze w sprawie działalności organizacji pod nazwą „Stefan Batory” zorganizowanej na terenie Ostrowa Wlkp., prowadzonej przeciwko: Borusiak Kazimierz i innym tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 87 w zw. z art. 86 § 2 kkWP, Relacja sprawy nielegalnej organizacji Borusiaka Kazimierza i towarzyszy, Ostrów Wlkp. 19 IX 1950 r., k. 12.

Jesienią 1948 r. członkowie organizacji zerwali plakaty propagandowe związane z kongresem zjednoczeniowym partii, wywieszone w kinie „Słońce”, a Ryszard Idaszak zerwał takie same plakaty w szkole zawodowej¹⁰⁴.

W styczniu 1949 r. na ulicach Ostrowa Wielkopolskiego zostały rozwieszone ulotki, o co oskarżono Borusiaka. Analiza grafologiczna potwierdziła, że to on je sporządził. Podczas śledztwa Borusiak przyznał się do autorstwa, ale podczas rozprawy w lipcu 1949 r. przed WSR w Poznaniu zaprzeczył, twierdząc że zeznania podczas śledztwa zostały na nim wymuszone¹⁰⁵. Borusiak został uniewinniony i po 9 miesiącach opuścił więzienie w Ostrowie Wielkopolskim. Nawiązał kontakt z kolegami i planowali ucieczkę na Zachód.

26 IV 1950 r. Borusiak, Kapołka i Idaszak zostali zatrzymani przez Posterunek MO Głogoczków, powiat Myślenice, podczas próby ucieczki na Zachód. Wkrótce organizacja została zlikwidowana¹⁰⁶. Oprócz Borusiaka, Kapołki i Idaszaka, aresztowano: Zajacę, Mazurka, Fijołkę, Mirosława Karolczaka za zrywanie afiszy, Andrzeja Sobczaka – bo wiedział o nielegalnej organizacji i nie zameldował o tym władzy. Wyrokiem WSR w Poznaniu z 15 XII 1950 r., Borusiak, Kapołka i Idaszak zostali skazani na 7 lat i 6 miesięcy, Zajacę 5 lat, Mazurek 2 lata i 6 miesięcy, Fijołek 2 lata. Karolczaka i Sobczaka sąd uniewinnił¹⁰⁷.

3.6. Tajna Organizacja Wolnościowa „Przedświt”

Tajną Organizację Wolnościową „Przedświt” tworzyło 5 uczniów liceum w Ostrowie Wielkopolskim. Organizatorem i przywódcą był Antoni Badoń ps. „Krak” i „Dawid”, uczeń IX klasy liceum. W roku szkolnym 1949/1950 Badoń był uczniem liceum w Karpaczu, mieszkał w internacie i tam w kwietniu 1950 r. założył organizację Jutrzenka, która przetrwała zaledwie do czerwca, bo uczniowie rozjechali się do domów.

W październiku 1951 r. Badoń nawiązał kontakt z Jerzym Walawanderem ps. „Kryk” i „Biegły-777”, wspólnie założyli TOW „Przedświt”. Działalność prowadzili do października 1952 r. na terenie Ostrowa Wielkopolskiego, Jeleniej Góry

¹⁰⁴ Tamże, Charakterystyka sprawy nielegalnej organizacji zorganizowanej na terenie miasta Ostrowa Wlkp. przez oskarżonego Borusiaka Kazimierza i innych oskarżonych, Ostrów Wlkp. 22 IX 1950 r., k. 68.

¹⁰⁵ Tamże, Relacja sprawy nielegalnej organizacji Borusiaka Kazimierza i towarzyszy, Ostrów Wlkp. 19 IX 1950 r., k. 12.

¹⁰⁶ Tamże, sygn. 05/35 t. 1, Opracowanie Wydziału „C” WUSW w Poznaniu nr 215..., dz. cyt., k. 115.

¹⁰⁷ Tamże, sygn. 04/1530 t. 3, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 17, pt. „Nielegalna Organizacja Młodzieżowa «Stefan Batory»”. Opracował por. rez. MO Ł. Formanowicz, k. 21.

i Szamotuł, gdzie Badoń został nauczycielem¹⁰⁸. W Pniewach do Badonia dołączył Bolesław Dudek. W kwietniu 1952 r. na terenie Jeleniej Góry Walawander z Jerzym Gajdą założyli na wzór TOW „Przedświt” nową organizację Skaut. Dołączył do nich Jerzy Falborski.

Oprócz kolportażu ulotek, zbierali informacje o rozmieszczeniu obiektów wojskowych, siedzib urzędów państwowych i partyjnych, zakładów przemysłowych, a następnie nanosili je na mapy terenowe. Dane te miały służyć do kolportażu ulotek, a na wypadek przewrotu w Polsce do akcji sabotażowo-dywersyjnych. Ostatecznie udało im się przeprowadzić kilka akcji. W Karpaczu 30 IV 1950 r. zniszczyli dekorację 1-majową umieszczoną na budynku restauracji „Polonia”, w tym portret Stalina. W świetlicy liceum w Pniewach, powiat Szamotuły, 12 II 1951 r. zniszczyli godło państwowe, a na ścianach ubikacji szkolnej napisali hasła antypaństwowe¹⁰⁹. Ostatnią akcją była próba zakłócenia wiecu przedwyborczego w Odolanowie, powiat Ostrów Wielkopolski, 12 X 1952 r. Zostali wówczas zatrzymani Jerzy Walawander i Marian Kowalski¹¹⁰. 14 X 1952 r. TOW „Przedświt” została zlikwidowana przez PUBP w Ostrowie Wielkopolskim.

Dnia 13 VI 1953 r., WSR w Poznaniu, na sesji wyjazdowej w Ostrowie Wielkopolskim, skazał Badonia na 10 lat, Walawendera, Kowalskiego i Dudka na 6 lat, Gajdę na 5 lat więzienia¹¹¹. W latach 60. Badoń, który został dziennikarzem, był inwigilowany przez aparat bezpieczeństwa.

4. Specyfika regionu?

Powiaty kaliski i ostrowski, po poznańskim, posiadały najwięcej organizacji młodzieżowych w Wielkopolsce. Organizacje młodzieżowe przypominały te „dorośle”: pseudonimy, program, struktury, funkcje, a nawet stopnie wojskowe. Widać inspirację starszymi kolegami. Nie oznacza to powiązań z organizacjami dorosłymi. Takiej współpracy czy wciągnięcia młodzieży w struktury organizacji dorosłych nie było, za wyjątkiem grupy Spaleniaka.

Formy działalności grup z obu powiatów były zbliżone. Przede wszystkim, ich celem było oddziaływać a nie walczyć. Poprzez akcje propagandowe, z wykorzystaniem plakatu bądź ulotek oraz napisów na murach, protestowali przeciwko władzy

¹⁰⁸ Tamże, sygn. 05/35 t. 1, Opracowanie Wydziału „C” WUSW w Poznaniu nr 215..., dz. cyt., k. 151.

¹⁰⁹ W roku szkolnym 1950-1951 Badoń był uczniem X klasy LO w Pniewach i tam prowadził działalność.

¹¹⁰ Tamże, k. 152.

¹¹¹ Tamże, sygn. 05/168, Opracowanie Wydziału „C” nr 19 pt. „Nielegalna młodzieżowa organizacja Jutrzenka Karpacz. Nielegalna organizacja Wolnościowa Przedświt Ostrów Wlkp.”. Opracował por. rez. MO S. Warzycha, k. 17-18.

komunistycznej i zachęcali społeczeństwo do sprzeciwu. Taką formę wybrały MOP, grupa Juranda Piotrowskiego, MOP „Orzeł”, Stefan Batory, TOW „Przedświt”, grupy Gerwazego Antczaka i Andrzeja Jerzyka. Pozostałe omówione grupy: POP, HWS, Białe Orzeł, Białe Sokoły/Zdjęta Korona, grupa Kazimierza Krysiaka i PPOW planowały zdobycie broni i walkę, ale ich plany nie zostały zrealizowane. Jedynie Grupa Spaleniaka podjęła walkę zbrojną u boku „dorosłej” konspiracji. Również plany budowy kryjówek w lasach i zamieszkanie w nich nie doszły do skutku. Młodzi ludzie nadal zamieszkiwali w domach rodzinnych.

Można powiedzieć, że dodatkowym skutkiem ich działań było zaangażowanie aparatu bezpieczeństwa. Czy w ten sposób odwrócili uwagę od działań tzw. dorosłej konspiracji? Trudno na to pytanie jednoznacznie odpowiedzieć, ale można domniemać, że w jakimś stopniu tak. W opracowaniu pt. *Nielegalne organizacje młodzieżowe w województwie poznańskim w latach 1945-1955* czytamy, że w okresie 1945-1947 organy bezpieczeństwa publicznego i MO były zaabsorbowane zwalczaniem organizacji antykomunistycznych i dlatego przeciwdziałanie grupom młodzieżowym było znikome¹¹². W latach 1948-1955 wzrosła skuteczność UB w wykrywaniu grup młodzieżowych. Analizując akta spraw można zauważyć większą sprawność w rozpracowywaniu organizacji w początkach lat 50., z wykorzystaniem sieci tajnych współpracowników, w tym werbowanych do współpracy członków organizacji. W latach 1953-1955 w omawianych powiatach nie powstała żadna grupa, co wpisuje się w ogólnopolski trend spadku liczby organizacji młodzieżowych.

Konspiracja młodzieżowa rozwijała się przede wszystkim w miastach. Nawet jeśli działalność prowadzono na terenie całego powiatu to załazek organizacji powstał w mieście, wśród uczniów danej szkoły. W przypadku powiatu kaliskiego to w dużej mierze uczniowie kaliskiego Asnyka i Kościuszki. W powiecie ostrowskim młodzieżówki powstały wśród uczniów technikum i szkoły zawodowej. Wyjątkiem była organizacja Gerwazego Antczaka ze wsi Godziesze, której członków łączyło miejsce zamieszkania, a nie szkoła. Cechą wspólną organizacji w tych 2 powiatach było różne pochodzenie społeczne: są to dzieci z rodzin inteligenckich, robotniczych, chłopskich.

Konspiracja młodzieżowa w powiecie kaliskim i ostrowskim była domeną mężczyzn. Wśród członków i współpracujących z organizacjami, było tylko kilka kobiet. Były to Stefania Walczakówna, Stefania Mazur ps. „Staszewska”, Lucyna Wójtczak ps. „Skra”, Czesława Przybyłowicz ps. „Ludwika”, siostry Stanisława i Michalina Trzeciak z Gimnazjum i Liceum im. Tadeusza Kościuszki w Kaliszu, które pod koniec 1947 r. przywiozły do Kalisza ponad 2000 ulotek.

¹¹² Tamże, sygn. 05/35 t. 1, Opracowanie Wydziału „C” WUSW w Poznaniu nr 215..., dz. cyt., k. 20.

Uczestnicy konspiracji młodzieżowej byli sądzeni jak ich starsi koledzy. Wyrok kary śmierci usłyszało 7 z nich. 5 zapłaciło najwyższą cenę za swą działalność. Byli to: Stanisław Spaleniak 19 lat, Edmund Baranek 18 lat, Edward Wałęsa 20 lat, Stanisław Kreczmer I z Chodybek prawie 20 lat, Ziemowit Głabiszewski 19 lat. Tak surowe wyroki zapadły w latach 1946-1948. W kolejnych procesach zapadały wyroki więzienia od kilku miesięcy do kilkunastu lat, przy czym najczęściej 5-6 lat. Uniewinnionych zostało tylko kilka osób. Młodzi konspiratorzy odsiadywali wyroki w zakładach karnych w Kaliszu¹¹³, Rawiczu, Wronkach, ale też obozach pracy. Wielu z nich opuściło więzienia w 1956 r. na mocy amnestii. Byli członkowie organizacji młodzieżowych byli, mimo likwidacji grupy, rozpracowywani przez aparat bezpieczeństwa, a niektórzy byli inwigilowani nawet w latach 80.

5. Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że w pamięci społecznej młodzieżowe organizacje niepodległościowe są mniej znane od tych „dorosłych”. Złożyło się na to wiele czynników: mniejsze zainteresowanie badaczy, nazywających pogardliwie tę działalność *zabawą w konspirację*, milczenie uczestników młodzieżowych organizacji. Dlatego każda inicjatywa upamiętnienia członków organizacji młodzieżowych jest cenna w budowaniu sztafety pamięci. Szczególnie uroczystości w Kaliszu z udziałem uczniów szkół, w których w okresie stalinowskim działali ich starsi koledzy.

1 III 2019 r. na murach kaliskiego więzienia zawisł baner upamiętniający tych, którzy oddali swe życie za ojczyznę. Ekspozycję pt. *Oni walczyli o naszą wolność* przygotowało Archiwum Państwowe w Kaliszu¹¹⁴. Prezentuje ona sylwetki 7 młodych ludzi, którzy w latach 1907-1948 walczyli o wolną Polskę i przeplacili za to życiem. W gronie tym znaleźli się: Stanisław Spaleniak, Stanisław Kreczmer z Chodybek, Edmund Baranek, Edward Wałęsa, Ziemowit Głabiszewski. W uroczystości odsłonięcia baneru wzięli udział uczniowie I LO im. Adama Asnyka i II LO im. Tadeusza Kościuszki w Kaliszu.

Innym przykładem sztafety pokoleń uczniów kaliskich szkół, jest tablica odsłonięta 28 II 2020 r. na gmachu I Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Asnyka w Kaliszu¹¹⁵. Tablica upamiętnienia dwie organizacje: HWS oraz MOP „Orzeł”.

¹¹³ *Więzienie kaliskie 1864-2015*, oprac. Edyta Pietrzak, red. Grażyna Schlender, Kalisz 2016, s. 66-69; G. Schlender, *Oni walczyli...*, dz. cyt., s. 11-12.

¹¹⁴ *Kaliskie obchody Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://www.archiwum.kalisz.pl/aktualnosci/443> (stan na 2 VIII 2024).

¹¹⁵ *Uroczystość odsłonięcia tablicy upamiętniającej antykomunistyczne organizacje młodzieżowe – Kalisz, 28 lutego 2020*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://lodz.ipn.gov.pl/pl6/aktualnosci/91242,Uroczystosc-odsloniecia-tablicy-upamietniajacej-antykomunistyczne-organizacje-ml.html> (stan na 6 VIII 2024).

Uroczystości towarzyszyła eskapozycja wystawy pt. *Młodzi przeciw totalitaryzmowi* i pokaz filmu *Orły z Asnyka* w reżyserii Zbysława Kaczmarka.

Dnia 12 X 2023 r., na gmachu byłego więzienia w Kaliszu, odsłonięta została tablica upamiętniająca żołnierzy wyklętych, którzy oddali życie za wolną Polskę¹¹⁶. Wśród upamiętnionych 11 żołnierzy wyklętych, którzy zginęli w kaliskim więzieniu, jest 5 z organizacji młodzieżowych. Jest to oddanie hołdu przede wszystkim tym, którzy ponieśli największą ofiarę, ale poniekąd przypomnienie o całej konspiracji młodzieżowej. O tych, którzy zostali skazani na więzienie, a często byli inwigilowani do końca Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Powyższe działania, ale też konferencje, wystawy, publikacje, programy telewizyjne, audycje radiowe, nawet jeśli przyczynkarskie, to są niezwykle ważnym ogniwem budowania pamięci o tych młodych ludziach. Można powiedzieć, że łączy je cel, by niepodległościowe organizacje młodzieżowe przestały być zapomnianym ogniwem.

¹¹⁶ Odsłonięcie tablicy upamiętniającej Żołnierzy Wyklętych, którzy oddali życie za wolną i niepodległą Polskę w kaliskim więzieniu, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://www.archiwum.kalisz.pl/aktualnosci/693> (stan na 6 VIII 2024).

dr Rafał Kościański
Instytut Pamięci Narodowej
Oddział w Poznaniu

APARAT BEZPIECZEŃSTWA I JEGO ROLA W LIKWIDACJI PODZIEMIA ZBROJNEGO W WIELKOPOLSCIE POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ W LATACH 1945-1946

1. Wprowadzenie do zagadnienia

Kluczową postacią w budowaniu aparatu bezpieczeństwa w Wielkopolsce był Stefan Antosiewicz. Ten urodzony w Warszawie, pochodzący z inteligenckiej rodziny, 27-letni oficer policji politycznej przybywając w kwietniu 1945 r. do stolicy Wielkopolski, miał już za sobą 2 lata służby w sowieckiej partyzantce i blisko 5-miesięczne doświadczenie na stanowiskach kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa. Prawdopodobnie od 1941 r. brał udział w specjalistycznych kursach i szkoleniach, prowadzonych przez sowieckie organy bezpieczeństwa, podczas których był przygotowywany do działalności wywiadowczej za linią frontu. Wszedł w skład grupy zrzuconej przez Sowietów w lutym 1942 r. na spadochronach na Wileńszczyźnie. W 1944 r., po zajęciu terenu, na którym znajdował się jego oddział, przez Armię Czerwoną, udał się do Lublina, gdzie od listopada rozpoczął służbę w UB na stanowisku zastępcy kierownika Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. Następnie rozpoczął organizację komórki wywiadu, a od 4 IV 1945 r. zajął miejsce Stanisława Szota – pierwszego kierownika WUBP w Poznaniu, które to stanowisko piastował do 1947 r. Odpowiadał zatem za działania podejmowane przez jego przełożonych na terenie Wielkopolski. Służbę w resorcie zakończył w latach 60. w randze wiceministra¹.

Antosiewicz w 1961 r. podzielił się swoimi wspomnieniami z pracownikami Zakładu Historii Partii Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. O tym, jak wyglądała sytuacja w Wielkopolsce w pierwszych miesiącach po wyparciu z tych terenów Niemców stwierdził: *Pierwszy długi okres pracy bezpieczeństwa i milicji na terenach poznańskiego był okresem zupełnie spokojnej*

¹ W. Bagieński, R. Kościański, *Stefan Antosiewicz (1918-1998)*, [w:] *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944-1956*, t. I, red. Witold Bagieński, Magdalena Dźwigał, Warszawa 2020, s. 55-72.

*i porządkowej. Przyjeżdżając tutaj z lubelskiego trafiało się, jak gdyby na inny świat. W lubelskim akty terroru podziemia były na porządku dziennym, w samym Lublinie strzelano do pracowników bezpieczeństwa. W poznańskim absolutny spokój. Jedynym problemem był wówczas problem likwidacji współpracujących podczas okupacji z Niemcami*². Sytuacja zmieniła się w II połowie 1945 r., kiedy podziemie niepodległościowe dało się we znaki przedstawicielom władz politycznych i bezpieczeństwa. Najintensywniejsze działań grup zbrojnych miały miejsce we wschodniej części województwa poznańskiego, gdzie oddziały były najliczniejsze i najaktywniejsze³. Tereny leśne oraz życzliwa partyzantom ludność tworzyły solidne zaplecze dla żołnierzy niepodległościowych. Wsparcie lokalnych mieszkańców było warunkiem koniecznym do utrzymania konspiracji.

Artykuł ma za zadanie przybliżyć czytelnikowi kadry tworzące aparat bezpieczeństwa, jego strukturę w latach 1945-1946, od utworzenia aparatu bezpieczeństwa do referendum ludowego na terenie powiatów: jarocińskiego, kaliskiego, kępińskiego, krotoszyńskiego oraz ostrowskiego, a także metody pracy operacyjnej, które miały wpływ na efektywność w walce z podziemiem niepodległościowego na tym obszarze. Nie będzie to zatem rekonstrukcja poszczególnych wydarzeń, czy przebiegu szczegółowych procesów, jak powstanie ugrupowań partyzanckich i ich szlak bojowy do momentu rozbicia bądź rozwiązania, ale próba analizy, w jaki sposób przedstawiciele władzy pozyskiwali informacje na temat struktur oddziałów partyzanckich, ich liczebności, miejsca stacjonowania, osób, które udzielały żołnierzom pomocy w niekorzystnych warunkach, np. zapewniając nocleg lub pożywienie.

Dotychczas ukazało się szereg artykułów, w których historycy i regionaliści podejmowali podobną tematykę. Spośród najnowszych publikacji naukowych dotyczących działalności niepodległościowej na obszarze południowo-wschodniej Wielkopolski, w szczególności istotne do analizy prezentowanej problematyki należy wymienić prace Macieja Grzesińskiego⁴ oraz efekty jego współpracy z Tomaszem Cieślakiem, który przeanalizował również sytuację na terenie powiatu jarocińskiego⁵.

² Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej cyt.: AAN), Polska Zjednoczona Partia Robotnicza Komitet Centralny w Warszawie, sygn. 2/1354/XXII/R-79, Relacja Stefana Antosiewicza, 20 XI 1961 r., s. 192.

³ *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, red. Sławomir Poleszak, Warszawa-Lublin 2020.

⁴ M. Grzesiński, *Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” Obwód Jarocin, m. Pleszew*, „Rocznik Pleszewski 2012”, Pleszew 2013, s. 94-105; tenże, *Działalność oddziału por. Jana Kempnińskiego ps. „Błysk”*, „Zapiski Jarocińskie. Pismo społeczno-kulturalne Ziemi Jarocińskiej”, 2013, nr 3-4, s. 68-80.

⁵ T. Cieślak, M. Grzesiński, *Kpt. Jan Kempniński vel Nowak „Błysk” – wielkopolski żołnierz niezłomny*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 116-184; T. Cieślak, *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne na terenie powiatu*

Od lat tą tematyką zajmuje się Daniel Szczepaniak⁶. Natomiast Sabina Haszyńska przygotowała obszerną dysertację doktorską. W swej pracy podjęła się zadania przedstawienia rozwoju i rozbicia podziemia niepodległościowego przez aparat bezpieczeństwa⁷. Kontynuując swoje badania, w oparciu o niewykorzystywane dotąd źródła z archiwów rosyjskich, przedstawiła działalności wojsk Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR na terenie Wielkopolski⁸. Ostatnio ukazała się interesująca publikacja Macieja Kościuszko rozwijająca ten temat⁹. Aktualne pozostają ustalenia zespołu historyków biorących udziału w konferencji naukowej zorganizowanej w Kępnie, wydane w publikacji pokonferencyjnej¹⁰.

Wraz z zajmowaniem kolejnych ziem przez jednostki Armii Czerwonej, odradzało się życie społeczno-polityczne. Organy administracyjne tworzyli wyselekcjonowani ludzie, przysłani przez Rząd Tymczasowy. Wysłannicy nowej władzy docierali nie tylko do Poznania, lecz także do miast powiatowych. W Wielkopolsce spotkali jednak się z sytuacją, której się nie spodziewali. W wielu miejscowościach, już w pierwszych dniach po wyparciu Niemców, ludność miejscowa samoczynnie podjęła trud uruchomienia najpotrzebniejszych zakładów pracy w celu zapewnienia dostaw żywności, której w następnych miesiącach ciągle brakowało; otwierano polskie szkoły, które przez ponad 5 lat były zamknięte dla polskich dzieci. Sprawami organizacyjnymi zajęli się sami mieszkańcy, nie czekając na rozwój wyda-

jarocińskiego w latach 1945-1950, „Zapiski Jarocińskie. Pismo społeczno-kulturalne Ziemi Jarocińskiej”, 2013, nr 3-4, s. 7-51; tenże, „Działalność oddziału Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny” na terenie powiatu jarocińskiego w latach 1945-1946”, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://historiajarocina.pl/artykuly/chlopcy-to-sa-z-bezpieczenstwa-dzialalnosc-oddzialu-gedymina-roginskiego-ps-dzielny-na-terenie-powiatu-jarocinskiego-w-latach-1945-1946/> (stan na 14 X 2024).

⁶ D. Szczepaniak, *Oddział Zygmunta Borostowskiego „Bory” i Kazimierza Szczepaniaka „Borys”. Z dziejów powojennej konspiracji antykomunistycznej na terenie powiatu krotoszyńskiego i jarocińskiego*, „Zapiski Jarocińskie. Pismo społeczno-kulturalne Ziemi Jarocińskiej”, 2013, nr 3-4, s. 52-67; tenże, *Oddział Zygmunta Borostowskiego „Bory”. Z dziejów powojennej konspiracji antykomunistycznej w powiatach krotoszyńskim i jarocińskim*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 125-141.

⁷ S. Haszyńska, *Konspiracja i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1949. Powstanie, rozwój i rozbicie przez aparat bezpieczeństwa*, Poznań 2015 (praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Stanisława Jankowiaka na UAM).

⁸ Taż, *Działalność Wojsk Wewnętrznych NKWD wobec podziemia antykomunistycznego w Wielkopolsce w latach 1945-1946*, [w:] *Wrogowie, sojusznicy, towarzysze broni. Polsko-rosyjskie stosunki wojskowe w pierwszej połowie XX wieku*, red. Jakub Wojtkowiak, Poznań 2013, s. 297-307.

⁹ M. Kościuszko, *Armia Czerwona w Wielkopolsce w latach 1945-1946 w świetle dokumentów polskiej administracji*, Poznań-Warszawa 2023.

¹⁰ *Kępno i Ziemia Kępińska 1945-1956. Studia i szkice*, red. Jerzy Bednarek, Joanna Żelazko, Łódź 2007.

rzeń. Spośród najwybitniejszych obywateli, którzy uniknęli obozów, wysiedlenia do Generalnego Gubernatorstwa lub na roboty w głąb Rzeszy, wybrano starostów, burmistrzów, wójtów, sformowano komórki Stronnictwa Ludowego, Polskiej Partii Socjalistycznej, a niekiedy także antycypując plany emisariuszy rządu lubelskiego, wybór sekretarza Polskiej Partii Robotniczej¹¹.

Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku powstawania formacji milicyjnych na terenie województwa poznańskiego. Tadeusza Paszta, pierwszy szef wielkopolskiej Milicji Obywatelskiej, który w 1945 r. miał zorganizować jednostki milicji na terenie województwa poznańskiego, stwierdził, że po przybyciu do Wielkopolskie zastał już 55 000 milicjantów. O ile liczba ta wydaje się zbyt duża, o tyle jego wypowiedź świadczy o sytuacji, która miała miejsce na tych terenach¹². Po wycofaniu się Niemców lub ich wyparciu, Polacy brali do ręki broń, której było pod dostatkiem, zakładali biało-czerwone opaski i pilnowali dobytku swojego oraz sąsiadów. Szczególnie w Wielkopolsce południowo-wschodniej niektóre komendy MO tworzyli ludzie wywodzący się z Armii Krajowej. Milicjanci z akowskim rodowodem pomagali członkom podziemia. Część z nich doskonale znała pozostających w ukryciu partyzantów. Tak było w powiecie ostrowskim. Władysław Mucha, komendant posterunku MO w Przygodzicach, regularnie udzielał schronienia członkom podziemia. W budynku komendy, znajdującym się na skraju miejscowości, odbywały się konspiracyjne spotkania. Przebywający okresowo na terenie posterunku funkcjonariusze UB, a nawet żołnierze Armii Czerwonej, nie zdawali sobie sprawy, że w tym samym czasie ukrywają się tam poszukiwani przez nich partyzanci¹³.

Istotnym elementem stabilnej sytuacji w terenie było nawiązanie przez samorządnie powstające w Wielkopolsce władze dobrych relacji z komendantami wojennymi miast. Oficjalne spotkania, uroczystości, a nawet msze dziękczynne, podczas których wyrażano wdzięczność oficerom Armii Czerwonej za wyzwolenie spod okupacji niemieckiej pozwalały, przynajmniej na pewien czas, zaskarbić sobie ich

¹¹ Z taką sytuację mieliśmy do czynienia w środkowej Wielkopolsce, w Kościanie, gdzie sekretarzem PPR została osoba nie mająca nic wspólnego z ruchem robotniczym.

¹² AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza Komitet Centralny w Warszawie, sygn. 2/1354/XXII/R-79, Relacja Tadeusza Paszty z 21 XII 1965 r., s. 218.

¹³ Na posterunku w Przygodzicach ukrywał się były zastępca komendanta powiatowego MO – Stefan Kuriański, który zdezerterował i postanowił podjąć walkę zbrojną z władzą. Archiwum Instytutu im. Stefana „Grota” Roweckiego w Lesznie, Relacje i wspomnienia członków AK, Władysław Mucha, oprac. Barbara Fabiańska, kopia, X 1993, s. 77 i nast; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi (dalej cyt.: AIPN Ld), 615/1, Karta ewidencyjna funkcjonariusza MO Stefana Kuriańskiego; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej cyt. AIPN), sygn. 2241/152, Pannert Władysław, Notatka napisana na polecenie Biura Historii MSW. Okoliczności zdrady ze strony z-cy szefa PUBP w Ostrowie Wielkopolskim Władysława Naumiuka w 1945 roku, zdrada Andrzeja Łęckiego, próby opanowania więzienia przez bandę „Szarego”. Relacja nr 5, s. 6.

życzliwość. Ta metoda nie we wszystkich przypadkach okazywała się skuteczna, gdyż niektórzy komendanci wojenni wszystkie potrzebne i wartościowe dobra traktowali jako należny im łup wojenny, nie licząc się z potrzebami czy interesem lokalnej ludności.

2. Budowa aparatu bezpieczeństwa. Struktury i kadry

Bezpieczeństwo przedstawicielom nowej władzy, budowanej przez komunistów występujących pod szyldem PPR, miał zapewnić nowy aparat policyjny. Jego zadaniem było złamanie wszelkiego oporu wobec programu ideologicznego oraz reform gospodarczych. Zatem działania represyjne skierowane były wobec szerokiej grupy przedstawicieli polskiego społeczeństwa.

Pierwsi pracownicy aparatu bezpieczeństwa, wysłannicy ministra bezpieczeństwa publicznego – Stanisława Radkiewicza, dotarli do Wielkopolski już w styczniu 1945 r., czyli jeszcze w trakcie trwania walk o Poznań. Grupa inicjatywna, pod przewodnictwem byłego oficera politycznego Armii Ludowej ppłk. Stanisława Szota, liczyła 90 osób. Piętnaście z nich miało tworzyć załążek struktur UB w stolicy województwa, pozostałych podzielono na 15 5-osobowych grup wyznaczonych do utworzenia powiatowych jednostek UB na terenie powiatów: chodzieskiego, gnieźnieńskiego, gostyńskiego, inowrocławskiego, jarocińskiego, kaliskiego, konińskiego, kościańskiego, leszczyńskiego, ostrowskiego, rawickiego, śremskiego, wągrowieckiego, wrzesińskiego i żnińskiego¹⁴. Tym samym rozkaz Radkiewicza rozpoczął proces kierowania do Wielkopolski większej grupy osób mających utworzyć załążek kadry bezpieczeństwa.

Grupa poznańska dotarła do Swarzędza, skąd po zapoznaniu się z sytuacją w terenie, przy wsparciu żołnierzy Armii Czerwonej przeprawiła się przez Wartę do opuszczonej przez Niemców południowej dzielnicy Poznania – Łazarza. Tam odradzało się życie mieszkańców, powstawały pierwsze urzędy, tam gromadzili się przedstawiciele władzy, a walki o Cytadelę znajdującą się w północnej części miasta trwały do 23 lutego.

Już w drodze do stolicy Wielkopolski część funkcjonariuszy, podróżujących ze Stanisławem Szotem, opuściła jego szeregi i udała się na wcześniej wyznaczony teren. Jak się okazało, nie wszyscy dotarli na miejsce, do miast, do których wysłał ich minister bezpieczeństwa publicznego. W rozkazie personalnym Stanisława Radkiewicza o wyznaczeniu grupy operacyjnej UB na województwo poznańskie zaznaczono, że na teren powiatu jarocińskiego powinni dotrzeć: Józef Dąbrowski,

¹⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie, sygn. 00149/15, Zbiór rozkazów personalnych Resortu Bezpieczeństwa Publicznego PKWN i Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, Rozkaz personalny nr 17 ministra BP z 21 I 1945 r., k. 57-61.

pracownik Wydziału Gospodarczego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, jako kierownik grupy operacyjnej; Mieczysław Pluta i Zygmunt Kozłowski, słuchacze szkoły MBP; prawdopodobnie również Jan Coba, wywiadowca Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Tarnobrzegu i Kacper Bańka ze szkoły bezpieczeństwa¹⁵. Jan Coba prawdopodobnie nie dotarł nie tylko do Jarocina, lecz także do Wielkopolski.

Do Kalisza Radkiewicz wysłał: Jana Piłata, st. wywiadowcę PUBP w Tarnobrzegu, w charakterze kierownika grupy operacyjnej; Henryka Markuta, wywiadowcę, oraz Jana Fiolka – obaj również z Tarnobrzega; Bronisława Szota i Tadeusza Starucha – słuchaczy szkoły bezpieczeństwa¹⁶. Na kierownika grupy operacyjnej do powiatu ostrowskiego skierowano słuchacza szkoły bezpieczeństwa Władysława Chojnackiego, ponadto dwóch jego „szkolnych” kolegów Stefana Kaprona i Włodzimierza Naumiuka. Pięcioosobowy skład dopełnili Mieczysław Zyśka, dotychczasowy wywiadowca PUBP w Przeworsku i funkcjonariusz ochrony Tadeusz Kapusta, także z Przeworska¹⁷.

Polecenie Radkiewicza nie zostało wykonane w sposób odnotowany w rozkazie personalnym. W niejasnych okolicznościach składy osobowe grup operacyjnych zostały zmienione. Zapewne dowódca poznańskiej wojewódzkiej grupy operacyjnej w ciągu kilku dni poznał osobiście swoich podwładnych i na tej podstawie dokonał zmian. Szot wkrótce usankcjonował stan faktyczny, wydając formalne rozkazy personalne. Do zmian doszło w grupie wyznaczonej do utworzenia PUBP w Jarocinie. Miejsce Józefa Dąbrowskiego zajął Władysław Orłowski. Dołączył do niego Edmund Kania. Obaj wcześniej byli wyznaczeni do grupy poznańskiej. Zatem 27 I 1945 r. do Jarocina dotarła 5-osobowa grupa funkcjonariuszy, w skład której wchodził: por. Władysław Orłowski – pierwszy kierownik urzędu, Zygmunt Kozłowski, Mieczysław Pluta, Kacper Bańka¹⁸.

Odmierna sytuacja miała miejsce w Krotoszynie. Za utworzenie pierwszego urzędu bezpieczeństwa odpowiedzialny został Marian Beck, który na miejsce dotarł 29 I 1945 r. Zgodnie z poleceniem Radkiewicza, Beck należący do grupy inicjatywnej Stanisława Szota, miał dotrzeć do Inowrocławia, a Krotoszyn w pierwszym

¹⁵ Tamże, k. 57.

¹⁶ Tamże, k. 58.

¹⁷ Tamże, k. 59.

¹⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (dalej cyt.: AIPN Po), sygn. 158/1446, Rozkazy personalne [Szefa] WUBP-Poznań, Nr 1-44, 31.01.1945-15.12.1945, Rozkaz personalny nr 1, 31 I 1945, s. 149; AIPN, sygn. 001708/524, Kołodziej Radosław, Kształtowanie się organów władzy ludowej aparatu Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej na terenie powiatu Jarocin w latach 1945-1946. Praca dyplomowa napisana pod kierunkiem płk. mgr. Zbigniewa Pasternaka. Legionowo: Wyższa Szkoła Oficerska MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego, 1978, s. 52.

rozkazie ministra bezpieczeństwa publicznego, podobnie jak Kępno, w ogóle nie został uwzględniony. Za zmianę przydziałów prawdopodobnie odpowiadał sam kierownik grupy operacyjnej. Szot wkrótce usankcjonował w stosownym rozkazie przybycie Becka do Krotoszyna¹⁹.

W następnych dniach do Wielkopolski przybywali kolejni pretorianie nowej władzy. Część z nich miała zasilić struktury wojewódzkie UB, pozostali zostali wyznaczeni do powiatów ominiętych w rozkazie Radkiewicza tworzącym grupę operacyjną na województwo poznańskie. W kolejnej grupie wysłanników do Wielkopolski znaleźli się funkcjonariusze wyznaczeni do powołania PUBP w Kępnie. Na ich czele stanął pracownik WUBP w Lublinie – Kazimierz Hetman. Towarzyszyło mu trzech kolegów z tego samego urzędu: Marian Tarka, Stanisław Wieczorek, Wincenty Jerzyk. Piątym w tej grupie był Józef Pokój, który karierę rozpoczynał jako funkcjonariusz PUBP w Tarnobrzegu²⁰.

Po dwóch tygodniach Szot mógł zameldować Radkiewiczowi, że jego ludzie zainstalowali się powiatach: gnieźnieńskim (grodzkim), gostyńskim, jarocińskim, kaliskim, kępińskim, kolskim, konińskim, krotoszyńskim, mogileńskim, obornickim, ostrowskim, rawickim, szamotulskim, średzkim, śremskim, wrzesińskim, poznańskim i Miejskiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu²¹. Kierownik WUBP w Poznaniu wystosował do ministra prośbę o przysłanie kolejnych osób, zdolnych do pracy w bezpiece, ponieważ w jego ocenie trudno było spośród Wielkopolan wybrać właściwych kandydatów, chętnych do pracy w UB. W odpowiedzi wysłano kolejnych kilkadziesiąt osób. Część z nich była żołnierzami odesłanymi do UB z jednostek wojskowych. Kolejną grupą stanowili absolwenci, pospiesznie organizowanych w Łodzi, kursów bezpieczeństwa publicznego. Typowanie, kogo wysłać do Wielkopolski odbywało się poza wiedzą i zgodą osób zainteresowanych. Potwierdza to fakt, że część z nich po kilku miesiącach prosiła o powrót w rodzinne strony, a jako powód podawano trudną sytuację rodzinną związaną z rozłąką i utrzymaniem pozostawionej żony oraz dzieci. Odwoływano się także do poczucia synowskiego obowiązku pomocy schorowanym rodzicom, będącym w podeszłym wieku czy konieczności uprawy roli.

¹⁹ AIPN Po, sygn. 158/1446, Rozkazy personalne [Szefa] WUBP-Poznań, Nr 1-44..., dz. cyt., k. 150; K. Dobrzański, *Od II Rzeczypospolitej do PRL (1919-1989)*, [w:] *Krotoszyn*, red. Dionizy Kosiński, Krotoszyn-Poznań 1996, s. 315.

²⁰ J. Bednarek, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kępnie (1945-1954). Wybrane problemy*, [w:] *Kępno i Ziemia Kępińska...*, dz. cyt., s. 51.

²¹ AIPN, sygn. 1572/357, Sytuacja polityczno-społeczna w woj. poznańskim w 1945, 1946, 1948, 1949 r. – praca agenturalno-operacyjna. Sprawozdania dekadowe i miesięczne WUBP w Poznaniu, raporty miesięczne, sprawozdania specjalne Oddziału Kontrwywiadu KBW i MO woj. poznańskiego, Sprawozdanie kierownika WUBP w Poznaniu za okres 1-10 II 1945 r., 13 II 1945 r., k. 9.

Dobrym przykładem powyższej sytuacji jest historia Edmunda Kani, który po kilkumiesięcznej służbie w Jarocinie, w październiku 1945 r. został przeniesiony do Obornik Wielkopolskich, a w grudniu 1945 r. do PUBP w Słubicach. Kilukrotnie zwracał się z prośbą do swoich przełożonych o wyrażenie zgody na powrót w rodzinne strony, gdzie zostawił bliskich. Nie otrzymawszy zgody 4 I 1946 r., w akcie desperacji, zdezerterował i wrócił do domu. Nie próbował się ukrywać, dlatego szybko został zatrzymany²². Warty odnotowania jest jednostkowy przypadek funkcjonariusza z południowo-wschodniej Polski, który poprosił o przeniesienie na zachodnie tereny kraju. Do Wielkopolski z Krasnegostawu trafił Stanisław Skrok. Chęć przeniesienie umotywował możliwością współpracy ze swoim kolegą, pierwszym kierownikiem PUBP w Kępnie Pawłem Ładniakiem. Podanie rozpatrzone pozytywnie i z dniem 3 I 1946 r. mianowano go funkcjonariuszem śledczym PUBP w Kępnie²³.

Przybywający do Wielkopolski funkcjonariusze mieli stanowić jedynie załóżek formacji, którą planowano zbudować w oparciu o mieszkańców regionu. Naczelnym zadaniem grupy inicjatywnej było pozyskanie odpowiedniego zaplecza lokalowego dla funkcjonariuszy, zarówno na siedzibę urzędu, jak również na mieszkania dla pracowników. Kolejnym etapem organizacji aparatu było zapewnienie stałego wyżywienia; do tego celu uruchomiono stołówkę. Przez pierwsze dwa miesiące zamiast pieniędzy funkcjonariusze otrzymywali przydziały z prowiantem. W Jarocinie pierwsze wynagrodzenie pieniężne wypłacono w maju 1945 r.²⁴.

Biorąc pod uwagę, że były to osoby skierowane do Wielkopolski przez ministra bezpieczeństwa publicznego, mające stanowić załóżek aparatu ucisku, można by się spodziewać, że zostali oni starannie wyselekcjonowani. Kolejne miesiące i lata potwierdziły, że w rzeczywistości wielu z nich było ludźmi przypadkowymi. Kacper Bańka już po roku poprosił o zwolnienie z resortu, argumentując, że na Lubelszczyźnie posiada gospodarstwo rolne, na którym żona z dziećmi nie może podołać codziennym obowiązkom²⁵.

²² Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Szczecinie (dalej cyt.: AIPN Sz), sygn. 018/351, Akta personalne funkcjonariusza SB: Kania Edmund Bolesław, imię ojca: Jan, data urodzenia: 14-08-1925 r., Raport w sprawie Edmunda Kani, Warszawa, 9 XI 1946 r., k. 21-22.

²³ Tamże, sygn. 0116/874, Akta personalne funkcjonariusza SB: Skrok/Stokrocki Stanisław, imię ojca: Jan, data urodzenia: 01-03-1919 r.; AIPN, sygn. 2241/195, Stokrocki Stanisław, Wspomnienia. Organizacja MO na Lubelszczyźnie po wyzwoleniu oraz praca w PUBP w Kępnie i WUBP w Poznaniu w latach 1946-1954. Relacja nr 170, s.75.

²⁴ AIPN, sygn. 001708/524, Kołodziej Radosław, Kształtowanie się organów władzy ludowej aparatu Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej..., dz. cyt., s. 50.

²⁵ AIPN Ld, sygn. 0193/51, Akta personalne funkcjonariusza SB: Bańka Kacper, imię ojca: Franciszek, data urodzenia: 15-01-1908, Pismo K. Bańki do szefa PUBP w Jarocinie, 5 VII 1946 r., k. 14.

Trzeba też podkreślić, że od samego początku, podczas organizacji siatki aparatu represji, ceniono rolę Kalisza i regionu kaliskiego. Decyzje organizacyjne UB korespondowały z umiejscowieniem miasta w strukturze województwa. Rzecz w tym, że o ile wielkość powstałych urzędów powiatowych była podobna, o tyle, przynajmniej na papierze, zakładano, ażeby kontrolować sytuację w regionie, urząd w Kaliszu musi być bardziej rozbudowany. W 1945 r. oprócz PUBP miał powstać MUBP w Kaliszu, który podobnie jak jednostka w Poznaniu i Gnieźnie, miał ograniczyć swoje zainteresowanie do mieszkańców miasta. Z pomysłu tego zrezygnowano ostatecznie w grudniu 1945 r.²⁶

Zgodnie z regulaminem organizacyjnym ministra bezpieczeństwa publicznego, w Kaliszu w 1947 r. zatrudnienie powinno znaleźć 64 funkcjonariuszy, czyli w porównaniu do pozostałych UB w województwie poznańskim w tamtym czasie, to większy jedynie o 3 etaty był tylko UB w Gorzowie. Polityka polegająca na utrzymywaniu najwyższych stanów kadrowych w południowo-wschodniej Wielkopolsce była kontynuowana w kolejnych latach. W tym regionie w 1952 r. miały powstać dwa największe urzędy. W 1952 r. zakładano, że w Kaliszu będzie pracować 77 funkcjonariuszy, w Ostrowie – 63, z kolei w Jarocinie – 42, Kępnie – 37, Krotoszynie – 40. Dla porównania, w PUBP w Poznaniu, który nie obejmował swym zasięgiem miasta wojewódzkiego tylko miejscowości ościenne, planowano utworzyć 40 etatów. Najmniejszy odsetek zatrudnienia posiadał PUBP w Międzychodzie, który obsługiwał teren poza stolicą Wielkopolski – 27 etatów, a także w Czarnkowie liczący 28 pracowników²⁷. Postulowane najwyższe stany kadrowe w Kaliszu i Ostrowie należy łączyć z oceną sytuacji na tym terenie, z istotnymi dla gospodarki zakładami pracy, przede wszystkim w Kaliszu, oraz węzłem kolejowym w Ostrowie Wielkopolskim.

Istotnym momentem budowy komórek UB odpowiedzialnych za walkę z podziemiem zbrojnym był rozkaz Stanisława Radkiewicza z 28 IV 1945 r. o zorganizowaniu w niecałe 3 tygodnie pionu walki z bandytyzmem na szczeblu wojewódzkim, jak i powiatowym²⁸. W województwach powołano Wydział Walki z Bandyty-

²⁶ AIPN Po, sygn. 05/142, Fotokopie rozkazów organizacyjnych UB, Rozkaz nr 79 ministra BP, 15 XII 1945 r., s. 20; AIPN, sygn. 0649/9 t. 1, Rozkazy organizacyjne i wyciągi z rozkazów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego z 1945 r. dot. spraw technicznych, organizacyjnych i strukturalnych, Rozkaz nr 79 ministra BP, Warszawa, 15 XII 1945 r., k. 274-284.

²⁷ AIPN, sygn. 1572/2667, Etaty Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu z lat 1945-1954. Zestawienia liczbowe, strukturalne, Rozkazy organizacyjne dotyczące WUBP/WUdsBP w Poznaniu.

²⁸ *Rozkaz nr 16 ministra BP o powołaniu wydziałów i sekcji do walki z bandytyzmem przy I Departamencie Ministerstwa [BP], wojewódzkich, powiatowych urzędach bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa, 28 IV 1945 r., [w:] *Księga bezprawia. Akty normatywne kierownictwa resortu bezpieczeństwa publicznego 1944-1956*, wybór i oprac. Bogusław Kopka, Warszawa 2011, s. 88-90.

zmem. W Poznaniu, z końcem 1945 r., wydział ten liczył 26 etatów²⁹. Sekcje walki z bandytyzmem na szczeblu powiatu w województwie poznańskim miały składać się z 6 osób³⁰. Kolejna reorganizacja nastąpiła w lutym 1946 r., kiedy to utworzono Wydział VII, jednak już 1 V 1946 r. zmieniono numerację wydziałów i pion walki z podziemiem otrzymał numer III³¹. Od tego momentu za likwidację podziemia na terenie Wielopolski odpowiedzialny był Wydział III WUBP w Poznaniu, a w szczególności Sekcja 1. Powiatowym odpowiednikiem Wydziału III były Referaty III. Z Poznania do jednostek powiatowych przekazywano wytyczne pochodzące ze szczebla ministerialnego, uzupełnione o własne uwagi i spostrzeżenia. Część instrukcji dotyczyła metod rozpracowywania członków podziemia i osób ich wspierających. Inne obejmowały zagadnienia organizacyjne, mające wspomóc likwidację grup partyzanckich. W praktyce głównym zadaniem pracowników aparatu bezpieczeństwa było rozbicie oddziału podczas potyczki lub zatrzymanie partyzantów w miejscu ich przebywania.

3. Kadra kierownicza

Przyjrzyjmy się pierwszym kierownikom powiatowych urzędów bezpieczeństwa publicznego na omawianym obszarze.

Jan Fijał, pierwszy kierownik PUBP w Kaliszu, chociaż służył w aparacie tak długo, że nabył pełnię praw rentowych, to jednak jego życie zawodowe było niezwykle burzliwe. Pochodził z powiatu puławskiego i tam w okresie okupacji związał się z PPR i Armią Ludową. W swoim życiorysie zaznaczył, że o jego działalności partyzanckiej mogą zaświadczyć gen. Mieczysław Moczar i płk Kazimierz Sidor. Przed wojną ukończył zaledwie 5 klas szkoły powszechnej i terminował w zawodzie szewca, pracował jako tragarz w porcie rzecznym oraz na gospodarstwie swoich rodziców. Po wojnie PPR skierowała go do pracy w UB. Radkiewicz wysłał go do grupy tworzącej aparat wojewódzki UB w Poznaniu, a Stanisław Szot zmienił przydział służbowy Fijała, wyznaczając go na kierownika grupy UB powiatu kaliskiego. Na stanowisku kierownika, później w związku ze zmianą nomenklatury szefa PUBP, pozostał do lata 1947 r. Dwadzieścia lat po odejściu z Kalisza krótko opisał w swoim

²⁹ AIPN, sygn. 1572/2667, Etaty Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu..., dz. cyt., Etat nr 15/200 WUBP w Poznaniu zatwierdzony 18 XII 1945 r., k. 8-14.

³⁰ Tamże, sygn. 1572/2675, Etaty ramowe dla Powiatowych i Miejskich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego z lat 1944-1948, 1950-1953. Zestawienia liczbowe, strukturalne. Wykaz placówek PUBP w poszczególnych województwach z 1947 r., Etat Sekcji Walki z Bandytyzmem dla PUBP, kwiecień 1945 r., k. 35.

³¹ Tamże, sygn. 1572/2667, Etaty Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu..., dz. cyt., Etat nr W18/200 Wydziału VII WUBP w Poznaniu zatwierdzony 15 I 1946 r., k. 17; *Rozkaz nr 5 ministra BP o utworzeniu Departamentu VII MBP, 15 I 1946 r.*, [w:] *Księga bezprawia...*, dz. cyt., s. 142-143.

życiorysie, czym się zajmował w tamtym okresie: *Będąc szefem UBP [w Kaliszu] brałem udział w organizowaniu [...] partii w mieście i [w] po[wiecie], reformy rolnej, referendum, wyborów do sejmu, brałem udział w likwidacji nielegalnego podziemia WiN i band terrorystycznych, agentów gestapo itp. Byłem również członkiem egzekutywy pow[iatowego] [kom]itetu PPR³²*. Jego praca znalazła uznanie. 20 VIII 1947 r. został szefem PUBP w Gnieźnie, a od 15 II 1948 r. był inspektorem Kierownictwa WUBP w Poznaniu, gdzie należał do osób, które swoim doświadczeniem pomagały tym mniej zaangażowanym. Jednak jego kariera została gwałtownie przerwana. Zwolniono go 25 VIII 1949 r. i aresztowano jako podejrzanego o współudział w zabójstwie 5 Żydów, uciekinierów z getta, którzy terroryzowali okoliczną ludność. Sprawę prowadzono blisko 3 lata, by ją ostatecznie umorzyć 14 V 1952 r. Początkowo nie wrócił do służby mundurowej. O jego pełnej rehabilitacji może świadczyć fakt, że pomimo słabego wykształcenia piastował wysokie stanowiska w Gnieźnie: dyrektora Miejskich Pralni i Farbiarni (1953-1954,) dyrektora Miejskiego Przedsiębiorstwa Remontowo-Budowlanego (1954-1960), kierownika Miejskiego Zarządu Budynków Mieszkalnych (1960-1965), do przejścia na świadczenie rentowe. Od 1 VIII 1967 r. znalazł zatrudnienie na stanowisku dyżurnego Komendy Wojewódzkiej MO w Poznaniu, na którym pracował do 31 VIII 1970 r., do momentu osiągnięcia praw do renty w pełnym wymiarze.

Kariera Edwarda Cyrana, organizatora PUBP w Ostrowie Wielkopolskim, również została gwałtownie przerwana. Ten pochodzący z Rzeszowa funkcjonariusz rozpoczął służbę w 1944 r. w Przemyśle na stanowisku kierownika sekcji. Następnie odbył kurs słuchaczy UB, po którym Radkiewicz skierował go do Poznania w charakterze funkcjonariusza śledczego. Trafił jednak do Ostrowa, gdzie zakładał miejscowe UB i był pierwszym kierownikiem i szefem tej jednostki organizacyjnej. W marcu 1947 r. został szefem PUBP w Gorzowie Wielkopolskim, następnie w Chodzieży. Od 17 V 1949 r. piastował stanowisko naczelnika Wydziału Miejskiego WUBP w Katowicach, od 24 X 1949 r. był szefem PUBP w Tarnowskich Górach. Kolejno od 1 X 1950 r. pełnił funkcję kierownika Sekcji 2 w Departamencie III MBP, od 1 VIII 1951 r. był kierownikiem Sekcji 2 Wydziału Komunikacji WUBP w Opolu. Zwolniony został 30 XI 1952 r. w związku z informacją, że w czasie wojny był zamieszany w zabójstwo 2 żołnierzy Armii Czerwonej³³. Po usunięciu z urzędu wrócił w rodzinne strony, gdzie zmarł w 1989 r.

Warto odnotować, że wiosną do Ostrowa przybył młodszy brat Edwarda, Mieczysław Cyran. W okresie okupacji niemieckiej był więźniem KL Oranienburg.

³² AIPN, sygn. 709/915, Akta osobowe funkcjonariusza MO: Jan Fijał, imię ojca: Michał Piotr/ Piotr Michał, ur.: 15-11-1918 r., Życiorys Jana Fijała, 5 V 1967 r., k. 13.

³³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (dalej cyt.: AIPN Wr), sygn. 0126/64, Akta personalne funkcjonariusz UB: Cyran Edward, imię ojca: Franciszek, data urodzenia: 27-02-1921 r.

W Ostrowie pojawił się prawdopodobnie w maju, gdzie pod okiem rok starszego brata rozpoczął służbę w UB, później z powodzeniem kontynuował karierę w Służbie Bezpieczeństwa i MO. W przeciwieństwie do brata nie ciągnęły się za nim ukryte, kompromitujące w oczach władzy fakty z przeszłości. W trakcie długoletniej służby zajmował stanowiska kierownicze, otrzymując kolejne awanse, aż do stopnia płk. W resorcie pozostał do swojej śmierci w 1985 r.³⁴ Pozostawił po sobie wspomnienia, które w interesujący sposób prezentują atmosferę tamtych dni i realia, z którymi „utrwalacze władzy ludowej” musieli mierzyć się na co dzień³⁵.

Kariery w resorcie nie zrobił pierwszy kierownik UB w Jarocinie – Władysław Orłowski. Należał do najstarszych osób skierowanych do Wielkopolski, gdyż objął urząd w wieku 36 lat. Pochodził ze Stanisławowa. W czasie sowieckiej okupacji miasta pracował w teatrze ukraińskim, a po ponownym wkroczeniu Sowietów w 1944 r. został żołnierzem NKWD – posiadał zaświadczenie, że był w Stanisławowie dowódcą plutonu w batalionie szturmowym NKWD. W listopadzie 1944 r. służył w „ludowym” Wojsku Polskim. Przez 20 dni „kształcił” się na oficera politycznego. Jego przeszłość i doświadczenie musiało zwrócić uwagę kierownictwo resortu bezpieczeństwa. Przewidziano dla niego stanowisko kierownicze w UB w Wielkopolsce. Po pobycie w Jarocinie, został przeniesiony 1 XI 1945 r. na stanowisko tylko starszego referenta PUBP w Zielonej Górze, od 15 III 1946 r. referenta Sekcji 4 Wydziału I, a stamtąd 15 V 1946 r. przeszedł na ostatnie miejsce pracy w UB – stanowisko komisarza majątku Pamiątkowo zaopatrującego funkcjonariuszy i ich rodziny. Sam poprosił o zwolnienie z UB z przyczyn zdrowotnych. Odszedł z resortu 12 IX 1946 r. i prawdopodobnie opuścił Wielkopolskę³⁶.

W podobnym wieku i sytuacji, co Władysław Orłowski, był Marian Beck, twórca UB w Krotoszynie. Urodził się w 1907 r. w Warszawie i również nie z własnej inicjatywy rozstał się z resortem. Służbę rozpoczął w Siedlcach, gdzie był zastępcą kierownika urzędu. Po zapisaniu się w świadomości części mieszkańców powiatu krotoszyńskiego, 15 XII 1945 r. został II zastępcą kierownika WUBP w Poznaniu. Po blisko roku wrócił do stolicy, obejmując 21 XI 1946 r. stanowisko zastępcy naczelnika Wydziału Mundurowo-Taborowego, a 1 I 1949 r. kierownika Centralnego Składu Uzbrojenia MBP. W kwietniu 1950 r. został aresztowany, a 31 VIII 1950 r. przenie-

³⁴ AIPN Po, sygn. 059/7055, Akta personalne funkcjonariusz MO: Cyran Mieczysław, imię ojca: Franciszek, data urodzenia: 08-10-1922.

³⁵ Tamże, sygn. 003/321 t. 7, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza «Warta». Oddział pod dowództwem Jana Kempńskiego ps. «Błysk»”. Część II. Opracował por. Józef Górecki, Wspomnienia Mieczysława Cyrana, Poznań, 26 XII 1963 r., k. 23-28.

³⁶ Tamże, 084/288, Akta personalne funkcjonariusz SB: Orłowski Władysław, imię ojca: Jan, data urodzenia: 25-06-1909; *Porucznik Władysław Orłowski – pierwszy szef UB w Jarocinie*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://historiajarocina.pl/postacie/porucznik-wladyslaw-orlowski-pierwszy-szef-ub-w-jarocinie/> (stan na 8 V 2024).

siony do rezerwy, przekazany do dyspozycji Departamentu Kadr MBP jako podejrzany o współudział w zabójstwie partyzanta AK narodowości żydowskiej. Został uniewinniony od zarzutu zabójstwa, jednak Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie skazał go na 1,5 roku więzienia za naruszenie tajemnicy służbowej. 1 IV 1956 r. został przyjęty do służby w KW MO w Warszawie na stanowisku naczelnika Służby Uzbrojenia. Zmarł w 1969 r. Podczas pobytu w Krotoszynie prowadzono wobec niego postępowanie o nadużycia władzy. Zarzuty, oprócz zaboru mienia, dotyczyły także znęcanie się nad przesłuchiwanym poprzez bicie go do utraty przytomności, przetrzymywanie więźniów w celach zalanych wodą, wyściełanie więziennych pryczy piaskiem oraz zabór mienia. Dochodzenie zostało jednak umorzone³⁷.

Pobyt Kazimierza Hetmana na ziemi wielkopolskiej, kierownika PUBP w Kępnie, zakończył się dla niego tragicznie. Hetman pochodził ze Stanisławowa; od 1940 r. służył w Armii Czerwonej, później w dywizji kościuszkowskiej, brał udział w bitwie pod Lenino. Był absolwentem kursu NKWD w Kujbyszewie, na którym przygotowywano kadry do służby w aparacie bezpieczeństwa³⁸. W październiku 1945 r. miał zostać odwołany z Kępna, lecz przed wyjazdem wraz ze swoim podwładnym Marianem Tarką, znanym z zaangażowania w zwalczanie podziemia w regionie, 19 X 1945 r. został zastrzelony przez żołnierzy oddziału Franciszka Olszówki „Otta” w lokalnej restauracji. Śmierć obojga funkcjonariuszy nie była przypadkowa. Żołnierze podziemia zastrzelili 2 osoby, odpowiedzialne za zwalczanie podziemia. Zarówno Kazimierz Hetman, jak również Marian Tarka należeli do grupy pierwszych 5 funkcjonariuszy przybyłych do Kępna w końcu stycznia 1945 r. Radkiewicz początkowo wysłał ich do Żnina, jednak zapewne z polecenia Stanisława Szota, zostali skierowani do Kępna, gdzie razem zginęli.

Zlecniodawcy i wykonawcy zadania nie mogli przewidzieć, co wydarzy się po śmierci kierownika UB i jego pracownika. Ich podwładni i współpracownicy w porywie złości i szaleństwa, w akcie zemsty dokonali mordu na ludności Kępna. Wydarzenie znane jest w lokalnej świadomości oraz w historiografii jako „krwawa noc kępińska”³⁹.

³⁷ AIPN, sygn. 01133/686, Akta osobowe funkcjonariusza Mariana Becka, sygn. 2174/1763, Akta osobowe żołnierza Mariana Becka, sygn. 0952/104, Odpis postanowienia o umorzeniu dochodzenia przeciwko Marianowi Beckowi, Poznań, 18 X 1946 r., k. 63-66; *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu Bezpieczeństwa Publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944-lipiec 1945)*, wybór i oprac. Dariusz Iwaneczko, Zbigniew Nawrocki, Rzeszów 2005, s. 372; J. Bednarek, *Marian Beck (1907-1969)*, [w:] *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza...*, dz. cyt., s. 132-141.

³⁸ AIPN Po, sygn. 076/705, Akta personalne funkcjonariusz MO: Hetman Kazimierz, imię ojca: Michał, data urodzenia: 12-03-1917.

³⁹ Szerzej patrz: J. Bednarek, „Krwawa noc Kępińska”. Zbrodnie popełnione w 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Kępnie, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989”, nr 4, 2006, s. 214-241.

Z powyższych przykładów wynika, że ludzie tworzący aparat bezpieczeństwa w 1945 r. w Wielkopolsce południowo-wschodniej, to osoby, które wcześniej nie były z tym obszarem związane. Wyznaczeni na kierowników grup poszczególnych miast powiatowych, a w praktyce na pierwszych kierowników powiatowych urzędów bezpieczeństwa publicznego, wywodzili się z konspiracyjnych struktur PPR, z Armii Ludowej, I Armii Wojska Polskiego dowodzonej przez gen. Berlinga. Część z nich miała za sobą służbę w Armii Czerwonej, nieliczni byli przygotowywani do pracy operacyjnej i śledczej na kursie NKWD w Kujbyszewie. Osoby z taką przeszłością darzono zaufaniem, byli uważani za pewnych ideologicznie i mieli największe szanse na zrobienie kariery w resorcie. Jak się okazało wielu z nich szybko rozstało się z aparatem.

Podobną ścieżkę kariery przeszedł kierownik grupy operacyjnej Stanisław Szot, od służby w Armii Ludowej, gdzie był oficerem politycznym, do bezpieki. Szybko otrzymał stopień ppłk., jednak w niejasnych okolicznościach został odwołany i w kwietniu 1945 r. jego miejsce zajął Stefan Antosiewicz. Wiosną ustał napływ nowych kadr z polecenia Radkiewicza. Najlicniejszą grupę mieli stanowić ludzie dobierani przez lokalnych mieszkańców, znający teren i ludzi. Ważną rolę w procesie typowania pracowników do resortu pełnili działacze PPR. Najchętniej przyjmowano osoby z przedwojennym doświadczeniem w ruchu komunistycznym, tych jednak w Wielkopolsce brakowało. Podstawowym kryterium delegowania do UB na terenie Wielkopolski była gwarancja, że kandydat nie współpracował z władzami niemieckimi podczas okupacji. Takim zaświadczeniem mógł być dokument wystawiany przez przedstawicieli lokalnych organizacji, stowarzyszeń czy partii politycznych. Niektórzy kandydaci legitymowali się „certyfikatem” wystawionym przez sołtysa ze wsi, z której pochodzili, niektórzy zdołali przekonać do siebie sekretarza PPS lub PPR. Do UB trafiali najczęściej młodzi ludzie, których okres dojrzewania przypadał na czas okupacji. Większość z nich w okresie przedwojennym oraz w czasie wojny nie należała do żadnych organizacji politycznych, religijnych czy wojskowych, nie brali również udziału w walkach zbrojnych. Niektórzy zostali wysiedleni do Generalnego Gubernatorstwa lub zesłani do fabryk w głąb Rzeszy. Część z młodych adeptów bezpieki szybko przesiąkała hasłami PPR i dostosowywała się do nowych warunków.

Funkcjonariusze wywodzący się z nizin społecznych, rodzin chłopskich i robotniczych, otrzymywali broń i władzę, która dawała im poczucie wyższości, wzmacniane na szkoleniach, podczas których podkreślano, jak ważną rolę pełni aparat bezpieczeństwa, stanowiący tarczę i miecz władzy ludowej. Dużo o polityce kadrowej świadczy publiczna wypowiedź Pawła Ładniaka, drugiego kierownika PUBP w Kępnie: *kto ma 4 klasy szkoły podstawowej to nasz, kto ma siedem*

*klas, to już reakcjonista, a kto ma maturę, to faszysta*⁴⁰. Taka postawa miała wpływ na kształcenie wielkopolskich adeptów UB. Mieczysław Cyran w 1963 r. zaznaczył, że: *Przy przyjmowaniu do pracy szczególną uwagę zwracano na pochodzenie społeczne kandydata, jego działalność polityczną w przeszłości i członków jego rodziny, oraz stosunek do zaistniałych przemian w kraju. Większość przyjmowanych była ludźmi bezpartyjnymi, ale klasowo nam bliskimi i dopiero później byli przyjmowani w szeregi członków PPR*. Reprezentowany przez Ładniaka pogląd, czy jak to ujął Cyran, kryterium społeczne, miało konsekwencje w tym, jakim wykształceniem legitymowali się pretorianie władzy ludowej. Według wspomnień Cyrana w urzędzie PUBP w Ostrowie Wielkopolskim w 1945 r. tylko 3 osoby posiadały średnie wykształcenie, pozostali podstawowe lub niepełne podstawowe. Natomiast przeszkolenie z zakresu pracy operacyjnej otrzymało zaledwie 2 lub 3 funkcjonariuszy⁴¹.

Wielkopolanie nie garnęli się do pracy w UB. W całym okresie stalinowskim ciągle utyskiwano na braki kadrowe. O ile w 1945 r. sytuacja materialna funkcjonariuszy nie była lepsza niż zwykłych obywateli, o tyle 5 lat po wojnie przywileje, na które mogli liczyć pracownicy resortu, były już dostrzegane przez społeczeństwo. W 1950 r. w PUBP w Kępnie niedobór przekraczał 31%. Na 48 etatów aż 15 było nieobsadzonych⁴².

Jeśli chodzi o osoby pochodzące z Wielkopolski zatrudniane w resorcie, byli to przede wszystkim młodzi ludzie – zwykle dwudziestokilkuletni, którzy z powodu warunków okupacyjnymi nigdy nie byli członkami żadnych organizacji formujących. Interesujący jest przypadek 2 kolegów przez kilka lat ze sobą pracujących – Stefana Mikołajskiego i Stanisława Cozasia. Stefan Mikołajski urodził się w 1924 r. w powiecie rawickim, a Stanisław Cozaś w 1923 r. w Skalmierzycach w powiecie ostrowskim. Mikołajski rozpoczął pracę w marcu 1945 r. w charakterze wartownika PUBP w Rawiczu, szybko awansował na kierownika Sekcji Walki z Bandytyzmem, a od listopada 1946 r. objął stanowisko w PUBP w Kaliszu. W jednym z wniosków kadrowych w 1948 r. odnotowano, że Mikołajski zasługuje na awans i powinien zostać przeniesiony na jedno z kluczowych stanowisk kierowniczych w pionie zajmującym się likwidacją podziemia (kierownika Sekcji 1 Wydziału III WUBP w Poznaniu), gdyż sprawdził się w Kaliszu. Zanotowano, że na stanowisku kierownik Sekcji Walki z Bandytyzmem: *wywiązał się należycie i jest w dużej mierze jego zasługą wyłączenie band grasujących na tym terenie*. Cozaś, po krótkim pobytku

⁴⁰ Cyt. za: J. Bednarek, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kępnie...*, dz. cyt., s. 55.

⁴¹ AIPN Po, sygn. 003/321 t. 7, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza «Warta»...”, dz. cyt., k. 24.

⁴² AIPN, sygn. 1572/2667, Etaty Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu..., dz. cyt., Rozkazy organizacyjne dotyczące WUBP/WUdsBP w Poznaniu; J. Bednarek, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kępnie...*, dz. cyt., s. 56.

w Wydziale Walki z Bandytyzmem w Poznaniu, służył w Kaliszu jako p.o. kierownika Sekcji Miejskiej, a od stycznia 1947 r. był starszym referentem p.o. zastępcy kierownika PUBP. W kwietniu tego roku Mikołajski udał się na półroczny kurs do Centrum Szkolenia MBP, po którym w październiku 1947 r. trafił do stolicy Wielkopolski. W latach 1947-1952 w WUBP w Poznaniu piastował kolejno stanowiska starszego referenta, kierownika sekcji oraz zastępcy naczelnika Wydziału III, czyli pionu zajmującego się przede wszystkim likwidacją podziemia zbrojnego oraz politycznego. Cozasia skierowano do Wydziału III WUBP w Poznaniu już w czerwcu 1947 r. Mikołajski był przede wszystkim związany z Sekcją 1, a Cozaś z Sekcją 3. Cozaś od końca stycznia 1948 r. był kierownikiem sekcji, p.o. zastępcy, a od maja 1948 r. do czerwca 1949 r. zastępcą naczelnika Wydziału III, kiedy to jego kariera w resorcie uległa załamaniu. Został zwolniony *jako nienadający się do służby*. Stanowisko po Cozasie przypadło Mikołajskiemu, który w 1952 r. przeszedł do centrali, gdzie przez wiele lat piastował stanowiska kierownicze, brał udział w prowokacji MBP przeciwko wywiadowi amerykańskiemu, pracował na placówkach zagranicznych. Z resortem rozstał się w styczniu 1990 r. Zmarł w 2019 r.⁴³

Dlaczego tak dobrze zapowiadająca się kariera Stanisław Cozasia, który wyróżniał się od swoich kolegów tym, że legitymował się ukończeniem 3 klas gimnazjum, została przerywana, a jego stanowisko przejął Stefan Mikołajski. Podczas kontroli wewnętrznej UB ustalił, że Cozaś, po aresztowaniu przez Niemców, w *niejasnych okolicznościach* został zwolniony. Wątpliwości jego przełożonych wzbudził fakt, że za swoim uczniem wstawili się jego niemieccy przedwojenni nauczyciele. Ponadto po zatrzymaniu został wywieziony na roboty do Niemiec, a do kraju wrócił ze strefy amerykańskiej. Kolejnym kontrowersyjnym faktem dla UB była to, że żona Cozasia pochodziła z majątej, endeckiej rodziny. To wystarczyło, aby uznać go za *nienadającego się do służby*. Jednak jego przeszłość nie stanowiła przeszkody, aby mógł stopniowo wspinać się po drabinie kariery w Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i administracji państwowej. W latach 1955-1964 był sekretarzem Prezydium WRN w Poznaniu, 1964-1970 zastępcą przewodniczącego Prezydium WRN w Poznaniu, 1970-1973 przewodniczącym Miejskiej Rady Narodowej w Poznaniu, 1973-1975 przewodniczącym Prezydium Rady Narodowej miasta Poznania, a ukoronowaniem jego kariery było stanowisko wojewody poznańskiego, które piastował w od 1 VI 1975 r. do 24 IX 1981. Zmarł w 1998 r.⁴⁴

⁴³ AIPN Po, sygn. 084/2406, Akta personalne funkcjonariusz SB: Cozaś Stanisław, imię ojca: Kazimierz, data urodzenia: 29-06-1923; AIPN, sygn. 0604/1427, Akta osobowe funkcjonariusza Stefana Mikołajskiego.

⁴⁴ Tamże; *Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/5848?katalog=4> (stan na 8 V 2024).

Ciekawym przypadkiem jest postać Ignacego Synowca, człowieka dojrzałego, doświadczonego, który zaciągnął się do pracy w UB po wojnie. Urodził się w 1896 r. w powiecie rawickim. Do 16 roku życia pracował w rodzinnym gospodarstwie rolnym. W 1915 r. został powołany do wojska niemieckiego i wysłany na front francuski. Według relacji jego żony walczył w powstaniu wielkopolskim. Następnie brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej i został odznaczony Orderem Virtuti Militari. O jego bohaterskich czynach napisano w „Żołnierzu Wielkopolskim”: *Sierżant Synowiec z 69 p[ułku] piech[oty] walczył od pierwszych chwil powstania. Nie korzystał ani razu z urlopu, dowodząc przez pół roku plutonem, a potem czasowo kompanją. W służbie gorliwy i sprawny, stale zgłaszał się na wszelkie niebezpieczne wyprawy, jako ochotnik. Dnia 5 VII 1920 nad torem kolejowym pod Budslawiem w śmiałym natarciu na przeważające siły bolszewickie, zdobył ze swoim plutonem karabin maszynowy i wóz amunicyjny. Odznaczony krzyżem wojskowym 5 klasy*⁴⁵. Synowiec w okresie międzywojennym pozostawał w służbie jako podoficer zawodowy w stopniu st. sierż. 69. Pułku Piechoty w Gnieźnie, a w 1939 r. trafił do 56. PP w Krotoszynie. Podczas kampanii wrześniowej pod Warszawą został wzięty do niewoli. Jak sam twierdził: *po dwóch latach niewoli i dwuletnim pobycie w więzieniu w Rawiczu pracował jako robotnik. W 1944 r. został wywieziony do kopania okopów. W styczniu 1945 r. zgłosił się w Krotoszynie do służby w UB. Wstąpił do PPR, od 1 II 1945 r. był intendentem w miejscowym PUBP, następnie zastępcą kierownika urzędu. Zginął 25 V 1946 r. z rąk żołnierzy „Bory”*⁴⁶.

4. Gromadzenie danych o oddziałach niepodległościowych

W drugiej połowie 1945 r. działalność podziemia niepodległościowego dała się we znaki przedstawicielom władz politycznych, wojskowych i bezpieczeństwa. Celem ataków stawali się najbardziej aktywni działacze PPR, którzy realizowali założenia reform gospodarczych, czy starali się rozbudowywać komórki partii komunistycznej w terenie. Zastraszanie aktywistów, jak i groźby formułowane wobec szeregowych członków PPR, niekiedy odnosiły skutek, czego wyrazem był spadek zainteresowania wstępowaniem do partii. Celem akcji partyzantów byli również funkcjonariusze MO i UB. W większości przypadków można stwierdzić, że

⁴⁵ Cyt. za: Ignacy Synowiec – powstaniec wielkopolski, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej i... wiceszef krotoszyńskiej bezpieki, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://krotoszyn.naszemiasto.pl/ignacy-synowiec-powstaniec-wielkopolski-uczestnik-wojny/ar/c1-7773508> (stan na 8 V 2024).

⁴⁶ AIPN Po, sygn. 158/610, Materiały dot. funkcjonariusz UB: Synowiec Ignacy, imię ojca: Ignacy, data urodzenia: 26-06-1896; AIPN Ld, sygn. 0193/702, Akta personalne funkcjonariusz SB: Synowiec Ignacy, imię ojca: Ignacy, data urodzenia: 26-07-1896/27-07-1896.

nie były to osoby przypadkowe. Najbardziej znane ofiary śmiertelne podziemia to wspomniani wyżej Kazimierz Hetmana i Marian Tarka.

Zgodnie z wypracowanym przez propagandę komunistyczną aparatem pojęciowym, oddziały zbrojne w PRL określano nazwą „banda” oraz często dodawano epitet: „terrorystyczna”, „rabunkowa”, „terrorystyczno-rabunkowa”. W rzeczywistości świadomość pracowników aparatu bezpieczeństwa, z kim mają do czynienia, była bardzo niska. Zdaniem Sabiny Haszyńskiej o istnieniu związku wojskowego – Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” dowiedziano się dopiero 2 miesiące po jego utworzeniu, wskutek przejścia przez NKWD dokumentów od jednego z rozbitych oddziałów⁴⁷.

Oddziały podziemia zbrojnego operowały na terenach zalesionych, sprzyjających budowaniu kryjówek. Nie ograniczały ich tereny administracyjne gmin, powiatów, czy województw. Dowódcy i ich podkomendni z pewnością zdawali sobie sprawę, że zmieniając miejsce pobytu, wprowadzali zamieszanie i dezorganizację w grupach pościgowych wojska i UB. Dochodziło do sytuacji, kiedy przedstawiciele władz bezpieczeństwa stawali z bronią naprzeciw siebie, będąc przekonanym, że mają do czynienia z „bandą”.

Jednostki powiatowe bezpieki miały problem ze skoordynowaniem działań operacyjnych i śledczych. Sprawy prowadzono niezależnie od siebie, nie informując się nawzajem o poczynionych ustaleniach i postępach. Najbardziej zmiennym przykładem braku koordynacji współpracy operacyjnej był przypadek próby zatrzymania, a faktycznie zabójstwa, Czesława Mocka „Spirytusa”. 21 VIII 1945 r. funkcjonariusze PUBP w Ostrowie Wielkopolskim przypadkowo trafili na trop nieuzbrojonego Mocka. Równocześnie bliski ustalenia miejsca pobytu założyciela szefa Wydziału Informacji i Propagandy Sztabu Okręgu Poznań AK w czasie okupacji niemieckiej był PUBP w Krotoszynie⁴⁸.

Sposobem na zdobycie informacji o miejscu stacjonowania oddziałów i uzyskanie nazwisk osób wspierających partyzantów były przesłuchania osób zatrzymanych, podejrzanych o czynny udział w walce lub udzielających pomocy żołnierzom podziemia. Brutalne przesłuchania, podczas których powszechnie znęcano się nad więźniami, w pierwszej kolejności prowadzili funkcjonariusze ścigający partyzantów, a dopiero później przekazywano zatrzymanych do dyspozycji pracowników śledczych, których zadaniem było wniesienie aktu oskarżenia. Informacje dostar-

⁴⁷ S. Haszyńska, *Konspiracja i podziemie zbrojne...*, dz. cyt., s. 146-147.

⁴⁸ R. Kościański, *Czesław Mocek ps. „Spirytus” – żołnierz AK oraz WSGO „Warta”*, „Biuletyn Informacyjny Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej”, 2021, nr 12, s. 72-73; A. Pietrowicz, *Czesław Mocek (1917-1945)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. IV, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2010, s. 407-411.

czane przez pracowników operacyjnych w wielu przypadkach były niekompletne, wskutek czego funkcjonariusze pionu śledczego nie spieszyli się z postawieniem zarzutów. W styczniu 1946 r., w niektórych aresztach powiatowych doszło do sytuacji, gdzie przez wiele miesięcy przetrzymywano w nich osoby bez nakazu prokuratora. Ponadto nie było wiadomo, kto zatrzymał podejrzanych oraz z jakiego powodu. W tym okresie w Kaliszu przetrzymywano przez pół roku 13 osób, podobna sytuacja miała miejsce w Kępnie; natomiast w Krotoszynie zatrzymani przebywali w areszcie przez 7 miesięcy⁴⁹.

W lipcu 1945 r. PUBP w Krotoszynie dane o partyzantach i osobach wspierających uzyskał od agenta⁵⁰. Podobne metody pracy operacyjnej wprowadzono na terenie całego województwa. Według oficjalnych danych Wydziału Walki z Bandytyzmem WUBP w Poznaniu od 25 lipca do 25 sierpnia zwerbowano 17 agentów i 107 informatorów. Biorąc pod uwagę, że osoby udzielające informacji aparatowi bezpieczeństwa nakłaniano do współpracy głównie szantażem, jakość przekazywanych danych mogła budzić zastrzeżenia. W sprawozdaniu Wydziału do Walki z Bandytyzmem odnotowano, że w ciągu miesiąca wszczęto, według ówczesnej nomenklatury operacyjnej: 23 sprawy agenturalne, 18 formularnych, 22 agenturalno-poszukiwawczych oraz 282 ewidencyjnych. Natomiast do dalszych działań procesowych przekazano, najprawdopodobniej pracownikom śledczym: 18 spraw agenturalnych i 19 formularnych⁵¹.

O szantażu, jako najpowszechniejszej metodzie werbunku agentów i informatorów, napisał po latach Mieczysław Cyran: *Podstawą pracy operacyjnej, podobnie jak i teraz [1963 r.], była sieć tajnych współpracowników. Metody pozyskiwania sieci opierały się na zasadach przymusu. Przed pozyskaniem trzeba było zdobyć na kandydata materiały kompromitujące tj. takie na podstawie których mógł on być skazany sądownie za swą działalność, następnie trzeba było tajnie zdjąć go ażeby nikt z jego otoczenia nie wiedział o tym, zwerbować i puścić w[e] wrogie środowisko*⁵².

Władze polityczne i wojskowe duże nadzieje wiązały z amnestią ogłoszoną w związku z 1. rocznicą manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Przepis miał umożliwić powrót do życia w społeczeństwie tym, którzy nie byli podej-

⁴⁹ Okólnik nr 1/46 Wydziału IVa WUBP w Poznaniu w sprawie przestrzegania procedur śledczych oraz przygotowywania sprawozdań dekadowych, Poznań, 6 V 1946 r., [w:] *Aparat bezpieczeństwa w województwie poznańskim 1945-1956. Wybrane kierunki i metody (dokumenty)*, wybór i oprac. Rafał Kościański, Poznań-Warszawa 2021, k. 102.

⁵⁰ R. Kościański, Czesław Mocek ps. „Spirytus”..., dz. cyt., s. 72-73.

⁵¹ AIPN Po, sygn. 06/67 t. 40, Sprawozdania z wykonania planów pracy agenturalno-operacyjnej, Sprawozdanie Wydziału do Walki z Bandytyzmem WUBP w Poznaniu za okres 25 VII-25 VIII 1945 r., 22 VIII 1945 r., k. 10.

⁵² Tamże, sygn. 003/321 t. 7, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza «Warta»...”, dz. cyt., s. 25.

rzani o najcięższe wykroczenia przeciwko władzy lub nie widzieli sensu w stawianiu dalszego czynnego oporu. Oprócz tego, z przepisów amnestyjnych mogli skorzystać podejrzani przebywający w aresztach lub więzieniach oraz skazani. Amnestia weszła w życie 21 VIII 1945 r.; procedura miała obowiązywać przez miesiąc, ale przedłużono ją do 15 X 1945 r.⁵³. Liczono, że dojdzie do wewnętrznych tarć, sporów wśród partyzantów, nad kwestią ujawnienia. Na terenie województwa poznańskiego odnotowano jednak nikłe zainteresowanie przepisami. Kluczowa w tym względzie była postawa Andrzeja Rzewuskiego, komendanta WSGO „Warta” oraz Stanisława Sojczyńskiego, dowódcy Konspiracyjnego Wojska Polskiego, którzy nawoływali do bojkotu amnestii⁵⁴.

Niezależnie od trwającego okresu amnestyjnego, we wrześniu na terenie Wielkopolski południowo-wschodniej, dochodziło do starć pomiędzy ukrywającymi się partyzantami a przedstawicielami władzy. W powiecie ostrowskim rozbito grupę Ludwika Sienieckiego „Szarego”. Dowódca jednak uniknął zatrzymania, a jego dane osobowe przez 4 lata były UB nieznane⁵⁵. W dniach od 25 września do 1 października w powiecie ostrowskim, wraz z żołnierzami 14. Pułku Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa zatrzymali 114 osób, członków i współpracowników oddziału „Błyska”; 26 września w powiecie krotoszyńskim – 24 osoby, natomiast w kaliskim – 45 członków i współpracowników oddziału Jankowskiego „Orlika”⁵⁶.

Osoby ujawniające się musiały szczegółowo zrelacjonować swoją działalność w czasie wojny i po jej zakończeniu. Zadaniem WUBP w Poznaniu było bieżące informowanie centrali, czy na podstawie zgromadzonych informacji zdołano wszcząć konkretne działania operacyjne oraz czy udało się zwerbować współpracowników. Dane zawarte w ankietach pozwalały na ustalenie liczebności oddziałów, uzbrojenia, miejsca stacjonowania oraz nazwisk osób udzielających pomocy.

Amnestia obejmowała również osoby przebywające w więzieniach, dlatego też była skutecznym narzędziem do przekonywania wielu osadzonych do bezcelowości stawiania zbrojnego oporu. WUBP informowało centralę, że: *Prowadzi się werbunki agentów i informatorów z liczby osób znajdujących się w więzieniu a podlegających*

⁵³ Dekret z dnia 2 sierpnia 1945 r. o amnestii, Dz.U., nr 28, poz. 172.

⁵⁴ A. Łuczak, *Amnestia w 1945 roku. Przebieg i konsekwencje*, „Biuletyn Informacyjny Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej”, 2012, nr 7, s. 41.

⁵⁵ AIPN Po, sygn. 06/67 t. 40, Sprawozdania..., dz. cyt., Sprawozdanie Wydziału do Walki z Bandytyzmem WUBP w Poznaniu za okres 1 IX-1 X 1945 r., 4 X 1945 r., k. 22; AIPN, sygn. 231/145 t. 64, Ocena sytuacyjna woj. poznańskiego w instytucjach państwowych i spółdzielczych, 3 V 1957 r., k. 98-100.

⁵⁶ AIPN Po, sygn. 06/67 t. 38, Meldunki specjalne, Meldunek specjalny do Wydziału do Walki z Bandytyzmem MBP, 3 X 1945 r., s. 37-39; sygn. 06/67 t. 40, Sprawozdania..., dz. cyt., Sprawozdanie Wydziału do Walki z Bandytyzmem WUBP w Poznaniu za okres 1 IX-1 X 1945 r., 4 X 1945 r., k. 25-28.

*amnestii. Zasyła się odpowiednich agentów do grasujących band*⁵⁷. Było to zgodne z zaleceniami MBP. Ludzie opuszczający więzienia, byli zmęczeni i zastraszeni, przez co mogli stać się podatni na szantaże.

Kierownictwo szczebla centralnego oraz wojewódzkiego zdawało sobie sprawę z niebywalejszych szans na zgromadzenie przydatnych w przyszłości danych o strukturach i kadrach. Przesłuchania ujawnionych były sposobem na rozpoznanie skali zagrożenia ze strony podziemia. Wcześniej ustalenie liczebności oddziałów odbywało się za pomocą informacji od agentów oraz „intuicyjnie”, poprzez szacunek liczebności oddziałów na podstawie aktywności poszczególnych grup. Niemniej część osób padła ofiarą nacisków. Szczegółowo ten problem omówiło kierownictwo MBP. W stosownej instrukcji zaznaczono: *5. spośród ujawniających się dobrowolnie bandytów oraz z wziętych do niewoli w czasie operacji – przeprowadzić w miarę możliwości werbowanie. Pracę tą przeprowadził ściśle konspiracyjnie i możliwie szybko, mając na celu w jak najkrótszym czasie przerzucenie agentury do terenów i miejsc zagrożonych przez bandytów; 6. W nabywaniu agentury konieczne wykorzystać obecną amnestię, ponieważ zwalnia się duża ilość więźniów i jest możliwość zwerbowania kwalifikowanej agentury oraz zwykłych informatorów; 7. W werbowaniu agentury korzystajcie również ze stosunków rodzinnych zbrodniarzy, z ludźmi współpracujących z nimi, którzy ukrywając bandytów, złodziei, właścicieli domów publicznych oraz z innego przestępczego elementu*⁵⁸. Z pewnością sytuacja w terenie kształtowała się różnie. Sabina Haszyńska wyliczyła, że PUBP w Kępnie w latach 1945-1946 miał średnio od 20 do 30 współpracowników, z tego zaledwie jeden zajmował się rozpracowaniem podziemia zbrojnego⁵⁹.

Agent „Skowroński” odegrał kluczową rolę w rozpracowaniu oddziału Jana Kempńskiego „Błyska”. Delator został zwerbowany przez Informację Wojskową, a następnie skierowany w rejon największej aktywności oddziału partyzanckiego w południowo-wschodniej Wielkopolsce. Bezpieka stworzyła dla niego odpowiednią legendę. Miał rzekomo być dezerterskim z WP, zatrzymanym podczas próby ucieczki za granicę, osadzonym w areszcie MUBP w Poznaniu, z którego udało mu się zbiec. Agent 11 X 1945 r. został przyjęty do oddziału, gdzie szybko wkraść się w łaskę Kempńskiego i objął dowództwo nad jednym z plutonów. W dniu 22 X 1945 r. pod Odolanowem, podczas akcji zorganizowanej przez „Błyska”, „Skowroński” nie wykonał powierzonego mu zadania, tylko pozorował atak na posterunek MO, umyślnie umożliwiając milicjantom wezwanie pomocy. Wskutek tego

⁵⁷ AIPN Po, sygn. 06/67 t. 40, Sprawozdania..., dz. cyt., Sprawozdanie Wydziału do Walki z Bandytyzmem WUBP w Poznaniu za okres 1 VIII-1 IX 1945 r., 4 IX 1945 r., k. 20.

⁵⁸ AIPN Po, sygn. 06/303 t. 94, Zarządzenia centralne MBP 1945-1948 r., Pismo kierownika Wydziału do Walki z Bandytyzmem MBP do PUBP w Rawiczu, 12 X 1945 r., s. 53-54.

⁵⁹ S. Haszyńska, *Prowadzenie agentury przez wielkopolski aparat bezpieczeństwa w latach 1945-1956*, „Kronika Wielkopolski”, 2008, nr 2, s. 61.

działania na miejsce zdarzenia przybyli pracownicy UB z Poznania oraz żołnierze 14. Pułku KBW i 145. Pułku NKWD. Podczas obrony posterunku zginęło 24 żołnierzy „Błyska”, ale dowódcy udało się zbiec. W trakcie walki agent przeszedł na stronę grupy operacyjnej⁶⁰. Na podstawie zebranych informacji od zatrzymanych oraz na podstawie danych agenturalnych w kolejnych tygodniach kontynuowano zatrzymanie osób należących do oddziału lub podejrzanych o pomoc dla partyzantom⁶¹.

W podobny sposób rozpracowywano inne oddziały partyzanckie. W pierwszym kwartale 1946 r. zaplanowano szereg działań skierowanych przeciwko Eugeniuszowi Kokolskiemu ps. „Groźny”⁶², który na przełomie lat 1945/46 przeszedł z oddziałem z Łódzkiego na teren wschodniej Wielkopolski, gdzie działał w powiatach tureckim, konińskim, kolskim i kaliskim. W związku z tym pracownicy aparatu podczas planowania czynności operacyjnych musieli uwzględnić konieczność koordynacji zadań pomiędzy poszczególnymi powiatami oraz WUBP w Łodzi. Oddział „Groźnego” traktowano jako realne zagrożenie dla stabilności władzy komunistycznej. Zarówno MO, jak i UB obawiali się ataków z jego strony. Obawy były tym większe, że liczebność i wyposażenie ludzi „Groźnego” były przeszacowane. Milicja twierdziła, że Kokolski dysponuje ok. 250 osobami oraz posiada trzy „tankietki”⁶³. Grupa licząca 80 funkcjonariuszy i żołnierzy (10 pracowników PUBP w Kaliszu, 40 milicjantów z KW MO w Poznaniu i 40 żołnierzy wojsk wewnętrznych stacjonujących w Turku) 5 III 1946 r., na terenie gminy Ceków w powiecie kaliskim, przeprowadziła działania mające na celu rozbić oddział Eugeniusza Kokolskiego „Groźny”. Doszło do

⁶⁰ AIPN, sygn. 636/1746, Notatka p.o. szefa oddziału operacyjno-śledczego WBW w Poznaniu w sprawie działań operacyjnych przeciwko oddziałowi „Błyska”, k. 13, sygn. 0297/31 t. 1, Józef Górecki, Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”, s. 290-293; AIPN Po, sygn. 06/67 t. 49, Telefonogramy i raporty, Pismo Wydziału do Walki z Bandytyzmem WUBP w Poznaniu do MBP, 12 X 1945 r., Pismo kierownika WUBP w Poznaniu do MBP, [10 XII] 1945 r., k. 4, sygn. 06/67 t. 25, Sprawozdania miesięczne, Sprawozdanie Sekcji I Wydziału III WUBP w Poznaniu, 29 V 1946 r., k. 19, sygn. 06/303 t. 94, Zarządzenia centralne..., dz. cyt., Pismo kierownika Wydziału do Walki z Bandytyzmem do kierownika WUBP w Poznaniu, sygn. 06/67 t. 42, II części opisowe do sprawozdawczości; III informacje, Wykaz rozpracowań agenturalnych grup zbrojnych za okres maj-lipiec 1946 r., k. 30.

⁶¹ AIPN, sygn. 636/1746, Notatka..., dz. cyt., k. 13, Meldunek szefa oddziału wywiadowczo-śledczego WBW w Poznaniu w sprawie likwidacji dowódcy grupy „Wilka”, k. 14.

⁶² *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. II, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2004, s. 281-282.

⁶³ AIPN Po, sygn. 0159/1, „Banda Groźnego” t. I, Raport komendanta powiatowego MO w Turku do KWMO w Poznaniu, 13 XI 1945 r., k. 127. Szerzej patrz: J. Bednarek, *Antykomunistyczny oddział partyzancki Eugeniusza Kokolskiego „Groźnego” (sierpień 1945 r.-marzec 1946 r.)*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie pierwsze, Poznań 2007, s. 77-103.

potyczki, w wyniku której zginęło 3 partyzantów, a 4 zostało rannych⁶⁴. 14 marca agent „Będzichowski”, znajdujący się w grupie „Groźnego”, przekazał swoim moco-dawcom z PUBP w Turku informację, że doszło do podziału oddziału, a Kokolski jest ranny. Grupa operacyjna UB na czele z kierownikiem PUBP w Turku Leonem Krejzą oraz Józefem Czaplejewiczem z WUBP w Poznaniu dopadła partyzanta w wiosce Czyste w gminie Dobra. Kokolski śmiertelnie ranny zmarł w siedzibie UB w Turku. Przesłuchania zatrzymanych i informacje przekazane przez „Będzichowskiego” doprowadziły do aresztowania 21 osób udzielających partyzantom wsparcia⁶⁵. Zastępca „Groźnego” – „Orzeł”, nadal ukrywał się z grupą podkomendnych w powiecie tureckim.

W styczniu 1946 r. rozbito grupę Gedymina Rogińskiego „Dzielnego”. Przydatny do tego zadanie okazał się pozyskany jesienią 1945 r. agent „Wera”, który wywodził się ze środowiska przestępczego. Najpierw wydał 25 członków grupy, popełniających przestępstwa pospolite, a 17 I 1946 r. został wysłany na teren gminy Pyzdry z zadaniem nawiązania kontaktu z ludźmi „Dzielnego”. Dzięki donosom „Wery” już po 3 dniach w ręce UB wpadł magazyn broni, a na podstawie kolejnych informacji 30 stycznia UB i MO z Kalisza przeprowadziło akcję, podczas której we wsi Kaźmierka zatrzymano Rogińskiego i dwóch jego współpracowników⁶⁶.

Niepowodzeniem natomiast zakończyła się misja agenta ps. „Wera” w oddziale Zygmunta Borostowskiego „Bory”, gdyż z powodu choroby musiał zostać wycofany z lasu. Do decydującego starcia z grupą Borostowskiego doszło 25/26 V 1946 r., po tym, gdy jego ludzie zlikwidowali Ignacego Synowca. Bezpieka i wojsko sformowały grupę pościgową, składającą się z 25 żołnierzy, milicjantów i funkcjonariuszy UB. Po śladach pozostawionych na miejscu zdarzenia dotarli do kryjówki „Bory” i jego ludzi. Partyzanci nie zamierzali się poddawać i od godz. 11.30 do godz. 19.00 stawiali zacięty opór. W potyczce zginęło 7 żołnierzy i funkcjonariuszy oraz 8 party-

⁶⁴ AIPN Po, sygn. 06/67 t. 40, Sprawozdania..., dz. cyt., Sprawozdanie Sekcji I Wydziału VII WUBP w Poznaniu za okres 1-31 III 1946 r., 31 III 1946 r., k. 137-138.

⁶⁵ AIPN, sygn. 636/1743, Meldunek WBW woj. poznańskiego w sprawie zatrzymania przebiegu akcji w dniu 15 III 1946 r., s. 52, sygn. 636/1772, Dziennik działań bojowych WBW woj. poznańskiego za III 1946 r., s. 4; AIPN Po, sygn. 06/67 t. 40, Sprawozdania..., dz. cyt., Sprawozdanie Sekcji I Wydziału VII WUBP w Poznaniu za okres 1-31 III 1946 r., 31 III 1946 r., k. 138-139.

⁶⁶ W. Handke, *Oddział AK Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny” – Mariana Rączki ps. „Kościeszko” i jego żołnierze*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, dz. cyt., s. 112; M. Kulczak, *Z dziejów Ziemi Gostyńskiej w latach 1945-1956*, Gostyń 2013, s. 149 i nast.; AIPN Po, sygn. 06/67 t. 40, Sprawozdania..., dz. cyt., Sprawozdanie Wydziału VII WUBP w Poznaniu z działalności grup zbrojnych na terenie woj. poznańskiego w okresie 1 I-31 III 1946 r., k. 115-116, sygn. 06/67 t. 25, Sprawozdania miesięczne..., dz. cyt., k. 19-20, sygn. 06/67 t. 42, II części opisowe do sprawozdawczości..., dz. cyt., k. 29.

zantów. Kazimierz Szczepaniak ps. „Borys” wyprowadził z zasadzki część ludzi i objął nad nimi komendę⁶⁷.

Jak wynika z powyższych przykładów agenci UB z łatwością przedostawali się w szeregi oddziałów partyzanckich. Udając osoby poszukiwane, dezertarów, ukrywających się przed przedstawicielami władzy, przed represjami i więzieniem, potrafili wzbudzić zaufanie dowódców poszczególnych grup i ich podkomendnych. Zdumiewające jak żołnierze zaprawieni w boju, dali się zwieść pojedynczym współpracownikom bezpieki, których działalność miała katastrofalny wpływ na przyszłość oddziałów. Agenci „Skowroński”, „Będzichowski” i „Wera”, umiejętnie pokierowani przez UB, mieli istotny wpływ na likwidację podziemia w całej Wielkopolsce.

5. Współpraca aparatu terenowego Urzędu Bezpieczeństwa z Wojewódzkim Urzędem Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu i wojkiem

Niezależnie od niepokojącego tonu raportów słanych przez funkcjonariuszy szczebla wojewódzkiego do centrali na temat zagrożenia, jakiego upatrywano w działalności podziemia niepodległościowego w Wielkopolsce, sukcesy w walce z oddziałami zbrojnymi dostrzeżono w centrali. W opinii dyrektora Departamentu VII MBP UB w Poznaniu bardzo dobrze radzono sobie z podziemiem zbrojnym. Zatrzymano wielu podejrzanych i przejęto spore zapasy broni. Kluczowe było właściwe przygotowanie agentów i wprowadzenie ich do oddziałów. W protokole odprawy kierowników WUBP w ministerstwie za sukces w Wielkopolsce, uznano rozpracowanie oddziału „Dzielnego”⁶⁸.

Kluczowe znaczenie dla sprawnie prowadzonych działań przez władze militaryjne i wojskowe była skoordynowana współpraca pomiędzy nimi. W tym celu doszło do wielu spotkań i podjęto określone decyzje organizacyjne. Ze względu na natężenie działań podziemia w południowo-wschodnich rejonach Wielkopolski do udziału w walkach skierowano 4. Dywizję Piechoty. 21 II 1946 r. w dowództwie dywizji, które mieściło się w Ostrowie Wielkopolskim, odbyła się narada z udziałem: dowódcy dywizji – płk. Korowskiego, szefa sztabu – płk. Walikowskiego, zastępcy dowódcy Wojska Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Poznaniu – ppłk. Feliksa Róg-Mazurka. Natomiast WUBP w Poznaniu reprezentowało kierownictwo

⁶⁷ W dokumentach, tak jak w wielu innych przypadkach pojawia się inna liczba ofiar ze strony podziemia. Por. *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. IV..., dz. cyt., s. 45; AIPN Po, sygn. 06/67 t. 25, Sprawozdania miesięczne..., dz. cyt., k. 24, 30-31; AIPN, sygn. 578/297, Meldunek zwiadowczy WBW w Poznaniu za okres 25-30 V 1946 r., s. 46.

⁶⁸ *Protokół odprawy kierowników WUBP w ministerstwie BP, II 1946*, [w:] *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1. *Lata 1945-1947*, oprac. Andrzej Paczkowski, Warszawa 1994, s. 63-64.

Wydziału VII w osobach – por. Stanisław Ostaniewicz i ppor. Józef Czaplejewicz. Teren wschodniej Wielkopolski został podzielony na 3 bojowe jednostki alarmowe: I. w sile 100 ludzi z 10. PP w Ostrowie Wielkopolskim; II. w sile 100 ludzi z 11. PP w Kaliszu; III. 100 ludzi z 4. Pułku Artylerii Lekkiej w Krotoszynie⁶⁹. W każdym pościgu, potyczce miał uczestniczyć przedstawiciel UB szczebla WUBP w Poznaniu oraz miejscowego powiatowego UB.

W maju 1946 r. doszło również do kolejnych decyzji organizacyjnych: uporządkowania współpracy jednostek wojskowych, wojsk wewnętrznych, MO i UB. Województwo poznańskie podzielono na rejony i odcinki bezpieczeństwa, a nad całością czuwał Wojewódzki Sztab Bezpieczeństwa, w skład którego wchodziła funkcjonariusze i żołnierze. Odcinkiem 11. PP, obejmującym powiaty: Koło, Turek, Kalisz – dowodził szef PUBP w Kaliszu Jan Fijał; odcinkiem 10. PP, w skład którego weszły powiat kępiński i ostrowski kierował szef PUBP w Ostrowie Wielkopolskim Edward Cyran. Krotoszyn wraz z Rawiczem należał do odcinka 6. PP pod przewodnictwem trzeciego już szefa PUBP w Krotoszynie Zenona Kiwerskiego, absolwenta kursu przygotowawczego do służby w bezpieczeństwie, realizowanego przez NKWD w Kujbyszewie. Powyższe tereny wraz z odcinkiem 12. PP obejmującego powiat koniński należał do rejonu bezpieczeństwa 4. DP. Natomiast odcinek 4. PCC z szefem PUBP w Jarocinie Stanisławem Krukiem (również trzecia osoba na stanowisku szefa UB w Jarocinie), należał do rejonu bezpieczeństwa broni pancernej z dowódcą 4. PCC na czele⁷⁰.

Czerwiec 1946 r. był w województwie poznańskim miesiącem przygotowań do referendum ludowego, których kluczowym elementem były represje wymierzone wobec członków PSL i ich sympatyków, oskarżanych nie tylko o sprzyjanie, lecz również o współpracę z „bandami”. Monitorowano sytuację w terenie, zbierano informacje o miejscu pojawienia się oddziałów. W lipcu 1945 r. kierownictwo WUBP w Poznaniu liczyło na możliwość przeprowadzenia ofensywnych działań w terenie przy użyciu pododdziałów wojska stacjonującego w miastach powiatowych. Snuto nowe plany operacyjne i strukturalne. Kierownictwo Wydziału III WUBP w Poznaniu konsultowało przygotowane założenia z przełożonymi i przedstawicielami wojska. W sukces przyszły decyzje centrali. Ustalono, że dla każdej ukrywającej się grupy zbrojnej ma zostać utworzona osobna grupa operacyjna składająca się z przedstawicieli wojska, KBW, MO i UB. Zaznaczono, że: *Na czele takiej mieszanej grupy stoi*

⁶⁹ AIPN Po, sygn. 06/67 t. 40, Sprawozdania..., dz. cyt., Sprawozdanie Wydziału VII WUBP w Poznaniu z działalności grup zbrojnych na terenie woj. poznańskiego w okresie I I-31 III 1946 r., k. 118.

⁷⁰ Rozkaz nr 5 szefa WUBP w Poznaniu o zorganizowaniu rejonowych sztabów walki z bandytyzmem, 6 V 1946 r., [w:] *Aparat bezpieczeństwa w województwie poznańskim 1945-1956. Wybrane kierunki i metody (dokumenty)*, wybór i oprac. Rafał Kościański, Poznań-Warszawa 2021, k. 119-123.

*pracownik BP, który jednocześnie jest odpowiedzialny za całość pracy tej grupy tak po linii rozpracowania, jak likwidacji bandy. Nie zwalnia to od współodpowiedzialności d[dowódcy] wojskowego, który wspólnie z odpowiedzialnym pracownikiem BP opracowuje plan wszelkich operacji wojskowych i realizuje je*⁷¹.

W kolejnych miesiącach i latach poszukiwano członków i współpracowników oddziałów niepodległościowych. Nazwiska niektórych poznano dopiero po kilku latach. Nieliczni pozostali na zawsze nieuchwytni, zdążyli zbiec na zachód, zmienić nazwisko. Losy Ludwika Sinieckiego ps. „Szary” pozostają nieznane do dzisiaj. Wielu członków i współpracowników podziemia padło ofiarami nacisków.

Ludzie budujący aparat bezpieczeństwa w Wielkopolsce w 1945 r. były to osoby nie pochodzące z tego terenu. Nie znali ani lokalnych przedstawicieli, ani terenu. Nieliczni związani byli w czasie wojny z ruchem komunistycznym, gdzie opanowali umiejętność posługiwania się bronią. Nie posiadali przygotowania do prowadzenia działań śledczych, ani operacyjnych. W codziennej pracy posługiwali się przemocą fizyczną i psychiczną. Po latach wychodziły na jaw podejrzane czyny popełnione przez nich w czasie okupacji.

Stosunkowo spokojna sytuacja w Wielkopolsce na wiosnę 1945 r., w porównaniu do intensywnych walk UB z podziemiem na terenach wschodnich Polski w powojennych jej granicach, zmieniła się diametralnie w drugiej połowie roku. Najskuteczniejszą metodą do rozpracowania kadr i struktur oddziałów, poznania nazwisk ludzi udzielających wszelkiej pomocy partyzantom były informacje pozyskane w toku przesłuchań osób zatrzymanych. Wprowadzenie do oddziałów agentów UB, którzy podawali się za dezertków z WP lub osoby wywodzące się ze zlikwidowanego oddziału partyzanckiego, efektywnie przyczyniła się do rozbicia podziemia.

⁷¹ Instrukcja dyrektora Departamentu III MBP do Rozkaz nr 70 ministra BP o agenturalnym rozpracowaniu podziemia, 23 VII 1946 r., [w:] *Księga bezprawia...*, dz. cyt., s. 196-197.

PROCESY ŻOŁNIERZY PODZIEMIA NIEPODLEGŁOŚCIOWEGO PRZED SĄDAMI DORAŻNYMI KORPUSU BEZPIECZEŃSTWA WEWNĘTRZNEGO W WIELKOPOLSCE POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ (KWIECIEŃ-CZERWIEC 1946 R.) – ZARYS PROBLEMATYKI

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zarysu działalności sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego na terenie Wielkopolski południowo-wschodniej. Ich funkcjonowanie jest nadal bardzo mało znane i często są one mylone z wojskowymi sądami okręgowymi, wojskowymi sądami garnizonowymi, wojskowymi sądami rejonowymi, jak również z wydziałami do spraw doraźnych przy sądach okręgowych¹. W przypadku Wielkopolski południowo-wschodniej ofiarą omawianych sądów padali w dużej mierze żołnierze formacji niepodległościowych działających na tym terenie. Bazę źródłową tekstu stanowią materiały dotyczące funkcjonowania komunistycznego aparatu represji znajdujące się w zasobie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej i dokumentacja z działalności sądów doraźnych KBW zdeponowana w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, uzupełnione opracowaniami i prasą.

1. Sądy doraźne Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego

16 XI 1945 r. wydano dekret o postępowaniu doraźnym, na mocy którego przy sądach okręgowych na terenie całego kraju powstały wydziały do spraw doraźnych orzekające w składzie jednego sędziego apelacyjnego lub okręgowego, jako przewodniczącego, i dwóch ławników². Postępowaniu doraźnemu podlegały m.in. kradzież, rozbój przy użyciu broni, sprowadzenie niebezpieczeństwa powszechnego, przestępstwa urzędnicze³. Dekret o postępowaniu doraźnym przewidywał możliwość

¹ Dotyczy to również Wielkopolski, gdzie w wielu przypadkach, zarówno w dokumentacji wytworzonej przez komunistyczny aparat represji, jak i w współczesnych opracowaniach, określa się błędnie sąd dokonujący skazania. Kompleksowe omówienie wszelkich aspektów działalności niniejszych sądów znajdzie się w przygotowywanej monografii pod roboczym tytułem *Sądy doraźne Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (luty-czerwiec 1946 r.)*.

² *Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym*, Dz.U., nr 53, poz. 301.

³ Najczęściej stosowano: art. 217 par. 1c kodeksu karnego, art. 222 par. 1 kk, art. 225 par. 1 kk, art. 257 par. 1 kk, art. 259 kk z 1932 r. Zob. J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, wydanie trzecie, Lwów 1932, s. 314, 319, 322, 359, 364; E. Romanowska, *Karzące ramię*

stosowania kary śmierci lub więzienia dożywotniego bez względu na ustawowe zagrożenie karne. Areszt tymczasowy był obowiązkowy, zaś wyroki i postanowienia sądu nie podlegały zaskarżeniu⁴. W trybie doraźnym miały być rozpatrywane sprawy przestępstw popełnionych po 17 XII 1945 r., tj. po wejściu w życie dekretu. Wydziały powołane do rozpoznania spraw w postępowaniu doraźnym przy sądach okręgowych rozpoczynały funkcjonowanie począwszy od II połowy grudnia⁵.

Pomimo wielomiesięcznych działań pacyfikacyjnych prowadzonych przeciwko podziemi niepodległościowemu przez KBW, urzędy bezpieczeństwa publicznego oraz Milicję Obywatelską, nie doszło do planowej likwidacji oddziałów zbrojnych na terenie województw wschodnich. W tej sytuacji, z inicjatywy kierownictwa Polskiej Partii Robotniczej, na początku stycznia 1946 r. podjęto decyzję o zmasowanym uderzeniu. Zgodnie z wytycznymi sztab KBW wspólnie z Departamentem III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego opracowały plan przeprowadzenia operacji specjalnej, który został zatwierdzony przez władze partyjne i wojskowe. 5 II 1946 r. w województwach białostockim, warszawskim i lubelskim rozpoczęła się tzw. (wiosenna) akcja specjalna walki z bandytyzmem. Była to szeroko zakrojona operacja wojskowa wymierzona w podziemie niepodległościowe, przeprowadzona siłami KBW i „ludowego” Wojska Polskiego, liczącymi w sumie 10 000 żołnierzy. W jej I fazie, do 27 lutego, wedle prezentowanych zestawień zabito 105, raniono 53 oraz ujęto 4279 osób, w tym 1993 członków podziemia zbrojnego⁶.

W trakcie przygotowywania operacji specjalnej podjęto decyzję o utworzeniu wydziałów doraźnych, które miały orzekać przy grupach operacyjnych dokonujących pacyfikacji, sądząc osoby zatrzymane podlegające dekretowi o postępowaniu doraźnym⁷. Początkowo było to 9 składów orzekających skierowanych do dyspozy-

sprawiedliwości ludowej: prokuratury wojskowe w Polsce w latach 1944-1955, Warszawa 2012, s. 133-137.

⁴ P. Kładoczny, *Kara śmierci jako wykładnik polityki karnej państwa w latach 1944-1956*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944-1956*, red. Witold Kulesza, Andrzej Rzepliński, Warszawa 2000, s. 77-81; C. Wasilkowski, *Postępowanie doraźne. Zakres – kary – orzekanie – tryb*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1945, nr 2, s. 19-23.

⁵ *Sądy doraźne za przestępstwa przeciw państwu i społeczeństwu*, „Rzeczpospolita”, 15 XII 1945; *Sądy doraźne zostają wprowadzone w dniu jutrzejszym*, „Dziennik Łódzki”, 16 XII 1945. Na podstawie materiałów prasowych widoczna jest pewna rozbieżność w czasie, jeśli chodzi o rozpoczęcie działalności wydziałów doraźnych przy poszczególnych sądach okręgowych, jednak w większości przypadków były to pierwsze tygodnie 1946 r.

⁶ W przygotowaniu znajduje się artykuł pt. *Operacja specjalna walki z podziemi niepodległościowym na terenie województw wschodnich (5-27 II 1946)*, opisujący w sposób kompleksowy przebieg operacji zbrojnej.

⁷ Zob. P. Wąs, „*Proces siedemnastu*” w Radomsku (7 maja 1946 roku) – najtragiczniejszy epizod działalności sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989”, nr 21, 2023, s. 452-477; tenże, *Szafarze śmierci. Sędziowie sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (lutym-czerwiec 1946)*, „Biuletyn IPN”, 2022, nr 1-2 (194-195), s. 155-170.

cji dowódcy KBW gen. Bolesława Kieniewicza⁸, w skład których wchodził sędziowie i prokuratorzy wojskowi oddelegowani na przełomie stycznia i lutego do Ministerstwa Sprawiedliwości. Pomimo nominalnego zwierzchnictwa ze strony MS, faktyczną kontrolę nad działalnością sędziów i prokuratorów „w terenie” sprawował płk Konstanty Lasota⁹ – sowiecki szef Wojskowego Sądu KBW, w ramach którego funkcjonowały nowo utworzone sądy doraźne¹⁰.

Powstałe na potrzeby specjalnej operacji wojskowej wydziały doraźne dublowały działalność powstałych wcześniej wydziałów przy sądach okręgowych, występując pod ich szyldem. Składy orzekające posiadały, otrzymane z MS, własne pieczęcie sądów i prokuratur z terenu, gdzie miały orzekać. Zgodnie z założeniami, sądy doraźne KBW wykazywały się niezwykłą represywnością, orzekając dużą ilość

⁸ Bolesław Kieniewicz ur. 21 XI 1907 r. we wsi Dworzec, powiat Pińsk, s. Albina. Do Armii Czerwonej wstąpił w 1926 r., w 1929 r. ukończył Szkołę Wojskową w Uljanowsku. Po kolejnych awansach, od listopada 1942 r. dowódca dywizji piechoty. W maju 1943 r. odkomenderowany do 1. Dywizji Piechoty „ludowego” WP, jako zastępca dowódcy ds. liniowych. Zaangażowany w tworzenie od podstaw KBW, którym dowodził od maja 1945 r. do listopada 1946 r. W maju 1945 r. awansowany do stopnia gen. dyw. Dalszą służbę wojskową pełnił zarówno w ZSRR jak i w Polsce. Zmarł w 1969 r. w Warszawie, pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej cyt.: AIPN), sygn. 1855/989, Teczka akt personalnych żołnierza: generał dywizji Kieniewicz Bolesław, imię ojca: Albin, data urodzenia: 1907; L. Kowalski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego a Żołnierze Wyklęci. Walka z podziemiem antykomunistycznym w latach 1944-1956*, Poznań 2016, s. 169-172.

⁹ Konstanty Lasota data ur. nieznana, s. Stanisława. Pochodził z Chabarowskiego Kraju. Zamieszkały w Irkucku, czasowo przy ul. Puławskiej w Warszawie. Od 1921 r. w Armii Czerwonej, do „ludowego” WP delegowany w 1944 r., gdzie początkowo pełnił funkcję Szefa Wojskowego Sądu Polowego 1. Drezdeńskiego Korpusu Pancernego. Funkcję szefa Wojskowego Sądu KBW sprawował od początku jego utworzenia, tj. od czerwca 1945 r. Z dniem 1 XI 1945 r. awansowany do stopnia płk. W związku z wyjazdem do ZSRR, z dniem 2 VIII 1946 r. przekazał swe obowiązki mjr. Tadeuszowi Małeckiemu. AIPN, sygn. 945/10, Wykaz osób przyznającym medal Zwycięstwa i Wolności 1945 r. Wojskowego Sądu Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, k. 97, Wykaz rodzin oficerów, podoficerów i szeregowców Wojskowego Sądu KBW, k. 102, [Pismo do Prezesa NSW płk. Michniewicza], 2 VIII 1946 r., k. 263, sygn. 803/212, Rozkaz personalny, 5 VI 1945 r., k. 10, Do Naczelnego Szefa Sądownictwa Wojennego Gen. bryg. Tarnowskiego, 16 VIII 1945 r., k. 60, [Wykaz], k. 68, Rozkaz personalny nr 079, 9 XI 1945 r., k. 232.

¹⁰ W czasie trwania operacji specjalnej omawiane sądy były nierozzerwalnie związane ze strukturami KBW, a efekty ich działalności zamieszczano w miesięcznych sprawozdaniach z przebiegu zwalczania podziemia niepodległościowego w trakcie akcji pacyfikacyjnej. W sprawozdaniu podsumowującym ponad roczną działalność Wojskowego Sądu KBW, przy okazji przekształcenia go w Wojskowy Sąd Dowództwa KBW, sądy doraźne wyszczególniono jako jedną z jego składowych. Część sędziów, ławników, obsady kancelaryjnej, czy nawet obrońców wywodziło się z KBW. Wszelkie niejasności związane z ich funkcjonowaniem zostaną wyjaśnione w artykule naukowym pt. *Wydziały do Spraw Doraźnych przy sądach okręgowych vs. sądy doraźne KBW – kilka uwag wyjaśniających i porządkujących, niezbędnych do dalszego dyskursu*, zawartym w publikacji pokonferencyjnej „*Summum ius, summa iniuria*”. *Rola sądownictwa specjalnego w procesie utrwalania władzy komunistycznej w Polsce w latach 1944-1956* (w przygotowaniu).

wyroków śmierci¹¹, od których nie istniała możliwość odwołania, a skazańca mógł ułaskawić jedynie prezydent KRN Bolesław Bierut. Z uwagi na przyznaną im dużą autonomię, często dochodziło do sytuacji, że prezesi i prokuratorzy sądów okręgowych dowiadywali się o działalności niepodlegających im wydziałów doraźnych po otrzymaniu korespondencji dotyczącej odbytych procesów czy ukazaniu się drukowanych w dużych nakładach obwieszczeń o wykonanych wyrokach śmierci¹². Ze względu na swą specyfikę i ciągłe przemieszczanie się części składów orzekających, zyskały one miano „sądów objazdowych”, „sądów obwoźnych”, „sądów na kółkach” itp. Ich działalność w ramach operacji specjalnej rozszerzono w kolejnych miesiącach o województwa: łódzkie, poznańskie, kieleckie, rzeszowskie i krakowskie.

W czerwcu 1946 r. dekret o postępowaniu doraźnym został znowelizowany¹³. Ponadto, na mocy wprowadzonego 25 czerwca dekretu o przystosowaniu przepisów o postępowaniu doraźnym przed sądami wojskowymi, przejęły one sprawy rozpatrywane przez sądy doraźne KBW, które uległy likwidacji¹⁴. W dalszym ciągu funkcjonowały wydziały doraźne przy sądach okręgowych¹⁵.

W trakcie swej działalności, od 7 II 1946 r. do końca czerwca tegoż roku, sądy doraźne KBW rozpatrzyły 331 spraw, w których osądzono 801 osób. Wydano 368 wyroków śmierci, z czego w 5 przypadkach prezydent KRN Bolesław Bierut przychylił się do prośby o łaskę, a 3 skazanym na karę śmierci udało się zbiec przed egzekucją. W trakcie rozpraw uniewinniono 35 osób¹⁶.

¹¹ Na dużą represyjność nowo powstałych sądów doraźnych zwracał uwagę Prezes Najwyższego Sądu Wojskowego płk Aleksander Michniewicz: *W ciągu lutego, marca i kwietnia b.r. działały intensywnie na terenie 3 wymienionych województw sądy doraźne z obsadą złożoną z oficerów wojskowego wymiaru sprawiedliwości. Surowe wyroki, orzeczone w stosunku do bandytów, osób nielegalnie przechowujących broń i wszelkiego rodzaju wichrzycieli, naruszających ład i porządek wewnętrzny – przyczyniły się w znacznym stopniu do uspokojenia województw i częściowej likwidacji band. Sądy doraźne stosowały zasadniczo karę śmierci, – jedynie w przypadkach wyjątkowych karę pozbawienia wolności (...).* AIPN, sygn. 945/35, Do Szefów Wojskowych Sądów Rejonowych Wojskowych Prokuratur Rejonowych w Warszawie, Białymstoku i Lublinie, Warszawa, 16 IV 1946 r., k. 10.

¹² P. Wąs, „Proces siedemnastu” w Radomsku..., dz. cyt. s. 455.

¹³ *Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym*, Dz.U., nr 30, poz. 193.

¹⁴ *Dekret z dnia 25 czerwca 1946 r. o przystosowaniu przepisów o postępowaniu doraźnym do postępowania przed sądami wojskowymi*, Dz.U., nr 30, poz. 194.

¹⁵ Według materiałów obejmujących niemal 67% wszystkich spraw rozpatrzonych przez wydziały doraźne działające przy sądach okręgowych, w 1946 r. rozpatrzono 1021 spraw, w których oskarżono 1830 osób, a skazano 1565. Karę śmierci wymierzono 50 z nich. Szerzej zob. K. Poklewski-Koziell, *Działalność sądów doraźnych w 1946 r. w świetle 1021 akt sądowych*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy”, 1947, nr 11, s. 14-23.

¹⁶ Ustalenia własne autora na podstawie analizy dostępnej dokumentacji archiwalnej, w tym weryfikacji list skazanych przez poszczególne składy orzekające. Wśród osądzonych znajdowali się również członkowie pospolitych band rabunkowych. Podane liczby nie obejmują podsądnych

2. Wielkopolska – prace organizacyjne

Z uwagi na działalność oddziałów zbrojnego podziemia niepodległościowego¹⁷ na początku kwietnia na teren Wielkopolski przybyły trzy składy orzekające sądów doraźnych KBW¹⁸. 10 IV 1946 r. w siedzibie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu stawili się sędzia Jan Ryczanowski¹⁹ oraz prokurator Zdzisław Obuchowicz²⁰, mający orze-

przekazanych w celu osądzenia do WSR, WSG i WSO. Ostateczne dane mogą się nieznacznie różnić.

¹⁷ Zob. m.in. *Polskie podziemie niepodległościowe w województwie poznańskim 1945-1956*, [w:] *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, red. Sławomir Poleszak, wydanie drugie, Warszawa-Lublin 2020, s. 462-499; A. Łuczak, *Podziemie niepodległościowe w Wielkopolsce w latach 1945-1956. Próba charakterystyki*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie pierwsze, Poznań 2007, s. 13-31; też, *Podziemie niepodległościowe w Wielkopolsce 1945-1956. Próba charakterystyki*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 17-41; też, *Konspiratorzy i partyzanci w Wielkopolsce 1945-1956*, [w:] *Dla Niepodległej. Żołnierze Wyklęci 1944-1963*, red. Dariusz Piotr Kucharski, Rafał Sierchuła, Poznań 2015, s. 106-111; też, *Podziemie niepodległościowe w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, „Biuletyn IPN”, 2011, nr 5-6, s. 69-79; R. Sierchuła, *Zbrojne podziemie narodowe w Wielkopolsce 1942-1946*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie pierwsze..., dz. cyt., s. 47-61; tenże, *Narodowe Siły Zbrojne w Wielkopolsce 1942-1946*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie..., dz. cyt., s. 61-76; *Wykaz antykomunistycznych organizacji i oddziałów zbrojnych*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie..., dz. cyt., s. 381-403; *Oni walczyli o naszą wolność*, oprac. Grażyna Schlender, Kalisz 2019.

¹⁸ Na czele pierwszego z nich stał mjr Bronisław Ochnio, który w dniach 10 i 12 kwietnia, występując pod szyldem Sądu Okręgowego w Poznaniu, skazał w trakcie 3 rozpraw w Koninie i Kole 10 członków oddziałów „Tarzana”, „Cienia” i „Abażur 101”, z czego 6 na karę śmierci. Drugi skład orzekający, pod przewodnictwem mjr. Juliana Giemborka, działając pod szyldem SO w Poznaniu, osądził w dniu 16 kwietnia, na sesji w Turku, 11 żołnierzy z oddziału „Groźnego”, skazując na śmierć 6 z nich. Po przeprowadzeniu wymienionych rozpraw obydwie składy orzekające opuściły Wielkopolskę.

¹⁹ Jan Ryczanowski ur. 8 III 1914 r. w Warszawie, s. Wincentego, ukończył Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Zmobilizowany do „ludowego” WP w listopadzie 1944 r., był sędzią Sądu Polowego 4. DP, a następnie sędzią Wojskowego Sądu KBW. Po wydelegowaniu do orzekania w sądach doraźnych stał na czele składu orzekającego działającego pod szyldem SO w Lublinie na sesji wyjazdowej w Puławach. W miesiącu lutym i marcu 1946 r. osądził 29 osób, z czego 15 skazał na karę śmierci. W omawianym okresie miał stopień kapitana. Zob. K. Szwagrzyk, *Prawnicy czasu bezprawia: sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944-1956*, Kraków-Wrocław 2005, s. 420-421; P. Wąs, *Sędziowie sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (luty-czerwiec 1946) – wykonawcy represyjnej polityki karnej komunistycznego państwa*, [w:] *Studia z historii najnowszej Polski*, Warszawa 2024 [w druku].

²⁰ Zdzisław Obuchowicz ur. 6 VIII 1923 r. w Nowoaleksandrowie powiat Grodno, s. Michała. Do „ludowego” WP wstąpił ochotniczo w sierpniu 1944 r. Ukończył Kurs Specjalny Szkoły Oficerskiej w Kujbyszewie. Aplikant oraz oficer śledczy Wojskowej Prokuratury Okręgu Wojskowego nr 1 w Warszawie. W okresie delegowania do sądownictwa doraźnego miał stopień ppor.,

kać w sądach doraźnych w Lesznie, Ostrowie Wielkopolskim, Kaliszu i Gnieźnie. Przedstawili delegacje z MS, na których odnotowano fakt zgłoszenia się. Trzy dni później stawili się oni u Prezesa SO w Ostrowie Wielkopolskim, oznajmiając, że mają zamiar przeprowadzić rozprawę doraźną. Zażądali przydzielenia sali rozpraw, ławników oraz obrońcy. O wyjaśnienia w tej sprawie do MS wystąpili Prezes Sądu Apelacyjnego i Prokurator Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. Poprosili o potwierdzenie, czy delegacje Ryczanowskiego i Obuchowicza są autentyczne, jak również o wyjaśnienie jakie są ich uprawnienia: *czy wiceprokurator Obuchowicz ma prawo do prowadzenia dochodzeń w sprawach doraźnych bez wiedzy Prokuratora Okręgowego i bez wciągania odnośnych spraw do repertoriów Prokuratury, a dalej do redagowania aktów oskarżenia bez wiedzy i aprobaty Prokuratora Okręgowego i do występowania na rozprawach bez wyznaczenia przez Prokuratora Okręgowego (...) sędziego Ryczanowski zaś, czy ma prawo do przyjmowania aktów oskarżenia w trybie doraźnym bez wciągania ich do repertoriów sądowych oraz do wyznaczania i przeprowadzania rozpraw bez wiedzy przewodniczącego Wydziału Karnego?*²¹. W odpowiedzi poproszono o udzielenie wszelkiej pomocy delegatom w związku z wykonywanymi przez nich obowiązkami służbowymi, na co w dalszym ciągu nie chciał przystać prezes Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, kwestionując podstawy prawne działalności składu orzekającego sądu doraźnego KBW. Nie przyniosło to jednak rezultatu²².

3. Ostrów Wielkopolski

Jak już wspomniano, pierwszy proces odbył się w sali SO w Ostrowie Wielkopolskim. Sądzeni w nim byli członkowie oddziału partyzanckiego kpr. Józefa Placka „Cienia”²³, aresztowani na początku kwietnia 1946 r. Oddział, podległy krotoszyń-

a następnie, od 9 maja, por. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku Delegatura w Bydgoszczy (dalej cyt.: AIPN By), sygn. 766/54, Akta personalne żołnierza wojskowych organów bezpieczeństwa, dot. Zdzisława Obuchowicza.

²¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej cyt.: AAN), Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1680, k. 95-96.

²² Tamże, k. 94, 97.

²³ Na temat oddziału zob. m.in. D. Szczepaniak, *Konspiracja antykomunistyczna w powiecie krotoszyńskim w latach 1945-1956*, Krotoszyn 2016, s. 63-67; AIPN, sygn. 0185/5, Opracowanie Nr 5, nazwa organizacji: Ruch Oporu Armii Krajowej – obwód Krotoszyn, dowódca: Ignacy Jaskulski ps. Czujka, okres działalności: grudzień 1945-lipiec 1946, obszar działalności: pow. Krotoszyn, k. 38-122; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (dalej cyt.: AIPN Po), sygn. 083/161, Banda „Cienia”, sygn. 75/1111, Akta w sprawie karnej p-ko: Hańczak Mikołaj, imię ojca: Szczepan, ur. 01-08-1922 r., Filipiak Józef, imię ojca: Jakub, ur. 26-01-1928 r., tj. oskarżonym z art. 86 § 2 kkWP, art. 1 i art. 3 Dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa oraz art. 27 w zw. z art. 259 kk [o przynależność do grupy „Cienia” oraz usiłowanie zmiany przemocą ustroju państwa, dopuszczenie się

skiemu Obwodowi Wolność i Niezawisłość, działał od lutego 1946 r. Pod koniec marca liczył ok. 20 uzbrojonych i w dużej części umundurowanych żołnierzy, w większości synów rolników z terenu powiatów gostyńskiego i krotoszyńskiego, oraz dezertersów z „ludowego” WP. Wśród najważniejszych akcji należy wymienić rozbrojenie posterunków MO w Rozdrażewie, Daniszynie, Borku oraz posterunku Służby Ochrony Kolei w Łąkocinach, w trakcie których zdobyto broń, amunicję oraz umundurowanie. Nie udało się zdobyć gminnego Urzędu Bezpieczeństwa w Pogorzeli²⁴.

Rozbite oddziały nastąpiło na skutek doniesień agenta „Kruka”. W nocy z 3 na 4 kwietnia członkowie grupy operacyjnej, w skład której wchodził funkcjonariusze UB, MO oraz „ludowego” WP z Krotoszyna i Ostrowa Wielkopolskiego, otoczyli zabudowania w Ustkowie, gdzie kwatrowali partyzanci. Dowódca oddziału kpr. Józef Placek „Cień” został zastrzelony przez jednego z milicjantów, kilkanaście osób aresztowano²⁵.

gwałtownych zamachów z użyciem broni oraz udzielenie pomocy przy dokonywaniu napadów rabunkowych m.in. na terenie powiatu Krotoszyn], p-ko: Rudnicki Bolesław, imię ojca: Bolesław, ur. 13-04-1924 r., tj. oskarżonemu z art. 86 § 2 kkWP i art. 3 Dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa [o przynależność do grupy „Cienia” oraz posiadanie broni bez zezwolenia] oraz p-ko: Kapała Józef, imię ojca: Michał, ur. 16-02-1899 r., tj. oskarżonemu z art. 28 w zw. z art. 86 § 2 kkWP oraz art. 160 kk [o udzielenie pomocy grupie „Cienia” i przechowywanie rzeczy pochodzących z przestępstwa].

²⁴ AIPN Po, sygn. 083/139, Napady bandyckie na Posterunki MO oraz funkcjonariuszy MO, [Meldunek KPMO w Krotoszynie], Krotoszyn, 7 IV 1946 r., k. 41, sygn. 75/1111, Akta w sprawie karnej p-ko: Hańczak Mikołaj..., dz. cyt., Charakterystyka, Krotoszyn, 12 IV 1946 r., k. 32; D. Szczepaniak, *Konspiracja antykomunistyczna...*, dz. cyt., s. 65.

²⁵ AIPN, sygn. 1572/357, Sytuacja polityczno-społeczna w woj. poznańskim w 1945, 1946, 1948, 1949 r. – praca agenturalno-operacyjna. Sprawozdania dekadowe i miesięczne WUBP w Poznaniu, raporty miesięczne, sprawozdania specjalne Oddziału Kontrwywiadu KBW i MO woj. poznańskiego, Sprawozdanie z pracy agenturalno-operatywnej Wydziału III Sekcji I W[alki] z B[andytyzmem] za okres od 1.2.1946 do 28.2.1946, k. 72-73, sygn. 0185/5, Opracowanie Nr 5..., dz. cyt., k. 55-58; AIPN Po, sygn. 06/67 t. 25, Sprawozdania miesięczne, Sprawozdanie o dokonanej pracy agenturalno-operatywnej Wydziału III Sekcji I W[alki] z B[andytyzmem] Województwa Poznańskiego za okres sprawozdawczy od 1.4.46 r. do 30.4.46 r., k. 11-12, sygn. 06/67 t. 34, Sprawozdania dekadowe, Sprawozdanie o dokonanej pracy agenturalno-operatywnej Sekcji Walki z Bandytyzmem Województwa Poznańskiego za okres czasu od 1.4.46 r. do 10.4.46 r., Poznań, 10 IV 1946 r., k. 9-10, sygn. 06/67 t. 38, Meldunki specjalne, Meldunek specjalny, Poznań, 8 IV 1946 r., k. 151-152, [Meldunek], Krotoszyn, 7 IV 1946 r., k. 41, sygn. 083/161, Banda „Cienia”, [Meldunek], Krotoszyn, 6 IV 1946 r., k. 138-140, sygn., 003/337 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Zemsta” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania AK pod dowództwem Józefa Placka ps. „Cień”, działającego na terenie powiatów Ostrów Wielkopolski i Krotoszyn (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań), Raport nr 29, Krotoszyn, 6 IV 1946 r., k. 10-11, Meldunek specjalny, k. 12-13, Meldunek specjalny, Poznań, 8 IV 1946 r., k. 14-15, sygn. 003/337 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KW MO w Poznaniu nr 5 pt. „Wolność i Niezawisłość. Ruch Oporu Armii Krajowej. Komenda obwodu R.O.A.K Krotoszyn. Nielegalna Młodzieżowa Organizacja kryptonim «Zemsta». Banda terrorystyczno-rabunkowa «Cienia» oddział powstańczy Armii Krajowej”. Opracował kpt. rez. MO S. Tucholski, k. 47-50, sygn.

Przez kilkadziesiąt godzin żołnierze „Cienia” byli przetrzymywani w koszarach wojskowych w Krotoszynie. Następnie przewieziono ich do Ostrowa Wielkopolskiego, gdzie w miejscowym Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego było prowadzone śledztwo. Przesłuchania odbywały się w dzień i w nocy, w ich trakcie więźniowie byli bici, niekiedy do utraty przytomności. Konfrontowano ich ze sobą. Intensywne śledztwo trwało jedynie kilka dni, po czym dziewięciu zatrzymanych umyto, ogolono i doprowadzono 13 kwietnia na rozprawę do budynku sądu w Ostrowie Wielkopolskim. Nie przedstawiono im wcześniej aktu oskarżenia²⁶.

W skład sądu, występującego pod szyldem SO w Ostrowie Wielkopolskim, oprócz kpt. Ryczanowskiego, wchodzili ławnicy Stefan Famulski i Mieczysław Frąszczak. Oskarżał ppor. Obuchowicz²⁷. Na ławie oskarżonych zasiedli członkowie oddziału „Cienia”: Franciszek Witek²⁸, Wawrzyniec Sekuła²⁹, Feliks

75/1111, Akta w sprawie karnej p-ko: Hańczak Mikołaj..., dz. cyt., Raport specjalny, Krotoszyn, 6 IV 1946 r., k. 34; D. Szczepaniak, *Konspiracja antykomunistyczna...*, dz. cyt., s. 64.

²⁶ Archiwum Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi (dalej cyt.: AOKŚZpNP w Łodzi), sygn. S 7/00/Zk t. I, Protokół przesłuchania świadka Mariana Augustyniaka, Katowice, 12 II 2001 r., k. 150-155, Protokół przesłuchania świadka Józefa Talagi, Krotoszyn, 28 II 2001 r., k. 169-176, sygn. S 65/01/Zk t. I, Protokół przesłuchania świadka Wacława Konrady, 20 I 1994 r., k. 28-30.

²⁷ We wszystkich opisywanych w nin. tekście procesach składowi orzekającemu przewodniczył Jan Ryczanowski, oskarżał Zdzisław Obuchowicz. Noty biograficzne ławników z poszczególnych procesów znajdują się nadal w opracowaniu. Na każdej z sesji wyjazdowych były to inne osoby.

²⁸ Franciszek Witek ur. 4 XII 1924 r. w Dąbrowie powiat Krotoszyn, s. Franciszka. 15 VII 1945 r. zdezerterował z jednostki „ludowego” WP w Koronowie województwo pomorskie. W oddziale „Cienia” od 28 III 1946 r. pod ps. „Bartek”, brał udział w akcji na posterunek MO Borek, powiat Gostyń. AIPN, sygn. 0185/5, Opracowanie Nr 5..., dz. cyt., k. 105, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 2911/1, Kartoteka Ogólnoinformacyjna MSW w Warszawie [1944] 1954-1990; AIPN Po, sygn. 003/337 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KW MO w Poznaniu nr 5..., dz. cyt., k. 49, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna i odtworzeniowa WUSW w Poznaniu [1945] 1983-1990; Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Łodzi (dalej cyt.: AIPN Ld), sygn. 7/227, Więzienie karno-śledcze w Ostrowie Wielkopolskim 1945-1956, Księga więźniów śledczych za lata 1945-1946, k. 250; Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej cyt.: APP), Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Poznaniu, sygn. 679.

²⁹ Wawrzyn/Wawrzyniec Sekuła ur. 30 VIII 1906 r. w Rozdrażewie powiat Krotoszyn, s. Franciszka. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej, robotnik. Służbę wojskową odbył w latach 1929-1931 w 56. PP, gdzie uzyskał stopień kaprała. W okresie od 1932 r. był robotnikiem rolnym w Katowicach. W 1945 r. wstąpił do PPR. 1 IX 1945 r. przyjęty do KPMO Krotoszyn, posterunek Pogorzela, 3 miesiące później został przeniesiony na posterunek MO Rozdrażew. W dniu 24 III 1946 r., w trakcie akcji „Cienia” na posterunek, zdezerterował z szeregow MO i przyłączył się do oddziału, przyjmując ps. „Kropny”. Brał udział w akcjach na posterunki MO Daniszyn i Borek. AIPN, sygn. 0185/5, Opracowanie Nr 5..., dz. cyt., k. 102, sygn. 2460/1, Kartoteka funkcjonariuszy MSW w Warszawie [1944] 1954-1990, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 003/337 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KW MO w Poznaniu nr 5..., dz. cyt., k. 48, sygn. 003/676 t. 22, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera S i T, Kwestionariusz osobowy [Sekuła Wawrzyniec], k. 30, sygn. 0125/1, Kartoteka funkcyjona-

Konarczak³⁰, Marian Augustyniak³¹, Józef Augustyniak³², Józef Kukfisz³³, Wacław Konrady³⁴, Wojciech Pawłowski³⁵, Józef Talaga³⁶. Wedle późniejszych zeznań, na

riuszy WUSW w Poznaniu [1945] 1983-1990, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; AIPN Ld, sygn. 7/227, Więzienie..., dz. cyt.; APP, Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Poznaniu, sygn. 678.

³⁰ Feliks Konarczak ur. 23 IV 1928 r. w Kaczejgórcie powiat Krotoszyn, s. NN i Marii. W oddziale „Cienia” od 10 III 1946 r. pod ps. „Jeleń”, brał udział w akcjach na posterunki MO Daniszyn i Borek. AIPN Po, sygn. 003/337 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KW MO w Poznaniu nr 5..., dz. cyt., k. 49, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; AIPN Ld, sygn. 7/227, Więzienie..., dz. cyt., sygn. 7/228, Więzienie karno-śledcze w Ostrowie Wielkopolskim 1945-1956, Księga główna więźniów za lata 1945-1947, k. 9; AIPN, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.

³¹ Marian Augustyniak ur. 26 III 1924 r. w Dzielicach powiat Krotoszyn, s. Piotra. W oddziale „Cienia” od 26 III 1946 r. pod ps. „Okno”, przysięgę składał 2 dni później. Brał udział w akcjach na posterunki MO w Daniszynie i Borku. AIPN Po, sygn. 003/337 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KW MO w Poznaniu nr 5..., dz. cyt., k. 49, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt., sygn. 003/676 t. 1, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera A, Kwestionariusz osobowy [Augustyniak Marian], k. 75; AIPN Ld, sygn. 7/228, Więzienie karno-śledcze..., dz. cyt., Księga główna więźniów za lata 1945-1947, k. 4; AIPN, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.

³² Józef Augustyniak ur. 25 II 1928 r. w Zimnejwodzie powiat Gostynin, s. Antoniego. W oddziale „Cienia” od 30 III 1946 r. brał udział w akcji na posterunek Borek. AIPN Po, sygn. 003/337 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KW MO w Poznaniu nr 5..., dz. cyt., k. 49, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt., sygn. 003/676 t. 1, Kwestionariusze osobowe..., dz. cyt., Kwestionariusz osobowy [Augustyniak Józef], k. 76; AIPN Ld, sygn. 7/228, Więzienie karno-śledcze..., dz. cyt., Księga główna więźniów za lata 1945-1947, k. 4; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach (dalej cyt.: AIPN Ka), sygn. 063/86, Wykaz osób, które po wyzwoleniu brały udział w zbrojnych zamachach na przedstawicieli władzy PRL, członków PZPR oraz funkcjonariuszy MO, UB i ORMÓ, k. 19; AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.

³³ Józef Kukfisz ur. 17 III 1924 r. w Ustkowie powiat Krotoszyn, s. Ludwika. W oddziale „Cienia” od 23 III 1946 r. pod ps. „Kruk”. Brał udział w akcjach na posterunki MO w Rozdrażewie, Daniszynie i Borku. AIPN Po, sygn. 003/337 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KW MO w Poznaniu nr 5..., dz. cyt., k. 49; AIPN Ld, sygn. 7/228, Więzienie karno-śledcze..., dz. cyt., Księga główna więźniów za lata 1945-1947, k. 4; AIPN, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.

³⁴ Wacław Konrady ur. 8 IX 1925 r. w Dzielicach powiat Krotoszyn, s. Wojciecha. Członek oddziału „Cienia” od 26 III 1946 r., pod ps. „Słowik”, brał udział w akcjach na posterunki MO w Daniszynie i Borku. AIPN Ld, sygn. 7/228, Więzienie karno-śledcze..., dz. cyt., Księga główna więźniów za lata 1945-1947, k. 4; AIPN, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.

³⁵ Wojciech Pawłowski ur. 15 IV 1925 r. w Marszewie powiat Pleszew, s. Józefa. W oddziale „Cienia” od 23 III 1946 r. pod ps. „Sroka”. Brał udział w akcjach na posterunki MO Daniszew i Borek. AIPN Po, sygn. 003/337 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KW MO w Poznaniu nr 5..., dz. cyt., k. 49, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt., sygn. t. 18, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników podziemia w województwie poznańskim. Litera P, t. I, Kwestionariusz osobowy [Pawłowski Wojciech], k. 85; AIPN Ld, sygn. 7/228, Więzienie karno-śledcze..., dz. cyt., Księga główna więźniów za lata 1945-1947, k. 4; AIPN, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.

³⁶ Józef Talaga ur. 27 VII 1925 r. w Benicach powiat Krotoszyn, s. Michała. Do oddziału „Cienia” należał od 23 III 1946 r. Po zaprzysiężeniu nie brał udziału w akcjach ze względu na chorobę. AIPN Po, sygn. 003/337 t. 2, Opracowanie Wydziału „C” KW MO w Poznaniu nr 5...,

niewielkiej sali sądowej, oprócz składu orzekającego i oskarżonych, byli jedynie konwojenci oraz funkcjonariusz jednego z rozbitych posterunków MO. Nie było obrońcy. Rozprawa rozpoczęła się ok. godz. 10.00 i trwała ok. 3 godziny. Prokurator przeczytał akt oskarżenia, w którym podsądnym zarzucono m.in. dokonywanie napadów na posterunki MO w powiatach ostrowskim, krotoszyńskim i gostyńskim, przywłaszczenie broni palnej, usiłowanie dokonania zabójstw milicjantów. Część z oskarżonych przyznawała się do zarzucanych czynów, składając wyjaśnienia lub podtrzymując zeznania ze śledztwa. Prokurator żądał dla kilku z nich kary śmierci. Tego samego dnia ogłoszono wyrok³⁷.

Na karę śmierci skazano Franciszka Witka, Wawrzyńca Sekułę oraz Feliksa Konarczaka. Pozostali otrzymali kary więzienia: Marian Augustyniak – 12 lat, Józef Augustyniak – 5 lat, Józef Kukfisz – 8 lat, Wacław Konrady – 8 lat, Wojciech Pawłowski – 10 lat. Ostatni z podsądnych, Józef Talaga, który nie brał udziału w akcjach, został uniewinniony³⁸.

Skazani na karę śmierci wystosowali prośby o ulaskawienie do prezydenta KRN Bolesława Bieruta. W przypadku Sekuły i Witka, sędzieja Ryczanowski nie poparł ich wniosków, popierając prośbę o ulaskawienie Feliksa Konarczaka. Skutkowało to przesłaniem akt sprawy do Warszawy oraz zastosowaniem prawa łaski ze zmianą kary śmierci na 15 lat więzienia, zmniejszoną do 10 lat na mocy amnestii³⁹.

Egzekucja Witka i Sekuły, poprzedzona posługą religijną, rozpoczęła się 18 IV 1946 r. o godz. 8.45 w więzieniu w Ostrowie Wielkopolskim, gdzie obydwaj zostali powieszeni. Zwłoki pochowano na miejscowym cmentarzu parafialnym⁴⁰. Po wykonaniu wyroków informacje o procesie ukazały się w prasie oraz na specjalnie wydrukowanych obwieszczeniach⁴¹.

dz. cyt., k. 49, sygn. 06/219, Kartoteka zagadnieniowa WUSW w Poznaniu [1945] 1983-1990; AIPN, sygn. 2912/1, Kartoteka odtworzeniowa MSW w Warszawie [1944] 1954-1990, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.; AIPN Ld, sygn. 00333/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna i odtworzeniowa WUSW w Kaliszu [1975] 1983-1990.

³⁷ AOKŚZpNP w Łodzi, sygn. S 7/00/Zk t. I, Protokół przesłuchania świadka Mariana Augustyniaka, Katowice, 12 II 2001 r., k. 152v-154v, Protokół przesłuchania świadka Józefa Talagi, Krotoszyn, 28 II 2001 r., k. 172v-174v, sygn. S 65/01/Zk t. I, Protokół przesłuchania świadka Wacława Konrady, 20 I 1994 r., k. 29-30.

³⁸ APP, Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Poznaniu, sygn. 678, k. 5-8.

³⁹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1702, k. 304-306, 353-354.

⁴⁰ APP, Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Poznaniu, sygn. 678, k. 4; AIPN, sygn. 1820/11, Lista osób straconych w więzieniach polskich w latach 1944-1956 [Sekuła Wawrzyn], k. 37v, [Wittek; Witek Franciszek], k. 63; AIPN Po, sygn. 3/2, Protokół wykonania wyroku (odpis), k. 204, sygn. 192/19, Wykazy osób straconych lub zmarłych, skazanych w latach 1945-1956 za przestępstwa antypaństwowe, k. 32.

⁴¹ *Członkowie bandy Cienia przed sądem*, „Głos Ostrowski”, 21 IV 1946; *Likwidacja band terrorystyczno-rabunkowych*, „Głos Wielkopolski”, 27 IV 1946; *Likwidacja band w Wielkopolsce*.

Na wniosek Wielkopolskiego Związku Kombatantów „Warta” Zarząd Regionu w Ostrowie Wielkopolskim, wyrok sądu doraźnego KBW, orzekającego pod szyldem SO w Ostrowie Wielkopolskim, został uznany za nieważny na mocy postanowienia Sądu Wojewódzkiego w Kaliszu z 5 VII 1994 r.⁴²

4. Kępno

Kolejny proces odbył się kilka dni później w Kępnie, gdzie sądzono 2 członków oddziału por. Franciszka Olszówki ps. „Otto”⁴³. Na ławie oskarżonych zasiedli

sce, „Dziennik Polski”, 6 V 1946; *Likwidacja band terrorystyczno-rabunkowych*, „Rzeczpospolita”, 30 IV 1946; *Likwidacja band terrorystyczno-rabunkowych*, „Trybuna Robotnicza”, 30 IV 1946. W myśl wytycznych szefa Wojskowego Sądu KBW płk. Lasoty: *Po wykonaniu wyroku należy bezzwłocznie przystąpić do jego publikacji przez wydrukowanie ogłoszeń, które należy nie tylko rozlepić w miejscu przeprowadzenia rozprawy, ale również przesłać do właściwych władz bądź miejsca popełnienia przestępstwa, bądź zamieszkania skazanych celem rozlepienia, jak również przesłać do miejscowych dzienników celem wykorzystania. Poza tym należy rozprawy przeprowadzać publicznie przy najszerszym współudziale społeczeństwa i partii politycznych*. W przypadku procesu w Ostrowie Wielkopolskim nie udało się dotychczas odnaleźć obwieszczenia o wykonaniu wyroku. Zob. W. Handke, *Podziemie niepodległościowe i Polskie Stronnictwo Ludowe w Wielkopolsce na łamach „Woli Ludu”*, [w:] *Zmagania ze społeczeństwem. Aparat bezpieczeństwa wobec Wielkopolan w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, Poznań 2008, s. 69-90.

⁴² AOKŚZpNP w Łodzi, sygn. S 7/00/Zk t. I, Postanowienie, Kalisz, 5 VII 1994 r., k. 3-4; D. Szczepaniak, *Konspiracja antykomunistyczna...*, dz. cyt., s. 64.

⁴³ Na temat oddziału „Otta” zob. m.in. K. Szwagrzyk, *Działania Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa wrocławskiego przeciwko oddziałowi Franciszka Olszówki „Otta” (23 grudnia 1945 r.-23 lutego 1946 r.)*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie..., dz. cyt., s. 229-249; J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki „Otta”*. *Z dziejów powojennej konspiracji*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, nr 1, 2004, s. 197-219; tenże, *Likwidacja oddziału Stanisława Panka „Rudego” i procesy jego żołnierzy przed sądami wojskowymi*, [w:] *Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi*, red. Janusz Wróbel, Joanna Żelazko, Warszawa 2004, s. 89-111; tenże, „Bezpieka wyleci dziś w powietrze”, „Biuletyn IPN”, 2003, nr 11, s. 52-56; tenże, *Stacja Czastary*, „Biuletyn IPN”, 2004, nr 5, s. 54-61; A. Łuczak, *Konspiracja poakowska na terenie powiatu kępińskiego*, [w:] *Kępno i ziemia kępińska w latach 1945-1956. Studia i szkice*, red. Jerzy Bednarek, Joanna Żelazko, Łódź 2007, s. 119-140; T. Balbus, „Okno w oko z bandytą”. *Zwalczanie oddziału „Otta” (pow. Kępno) jako przykład walki polskich formacji kolaboracyjnych z Polską Podziemną (styczeń-luty 1946)*, [w:] *Druga Konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945-1956. Szkice do dziejów podziemia antykomunistycznego na Śląsku i terenach ościennych*, red. Ksawery Jasiak, Opole 2010, s. 29-56; D. Żurek, *Proces kreowania i próby odkłamywania „czarnej legendy” Żołnierzy Wyklętych Pogranicza Dolnego i Górnego Śląska oraz Wielkopolski i Ziemi Łódzkiej*, Warszawa 2019.

Mieczysław Sibera⁴⁴ oraz Stefan Grzelczyk⁴⁵.

Sibera został zatrzymany przez funkcjonariuszy PUBP w Kępnie 10 IV 1946 r. we Wrocławiu, na skutek doniesienia agenturalnego. Po złożeniu wstępnych zeznań w domu jego ojca w Miechowie przeprowadzono rewizję, w trakcie której zarekwirowano karabinek automatyczny MP 44, dwa magazynki amunicji i granat⁴⁶. Podczas przesłuchań „Herakliusz” podał miejsce pobytu Stefana Grzelczyka, który ukrywał się w Pleszewie. Został on aresztowany 11 kwietnia⁴⁷.

Po kilkudniowym, intensywnym śledztwie prowadzonym przez funkcjonariuszy PUBP w Kępnie, podprokurator sądu doraźnego Obuchowicz sporządził 16 kwietnia akt oskarżenia, w którym oskarżono Mieczysława Siberę o udział w napadzie rabunkowym z bronią w ręku, przeprowadzonym w dniu 10 I 1946 r., tj. czyn z art. 259 kk. Ponadto zarzucono mu przechowywanie broni palnej, amunicji oraz granatu obronnego, *mogących spowodować niebezpieczeństwo powszechne, tj. czyn z art. 222 kk.* Stefana Grzelczyka oskarżono o *wejście w porozumienie z członkami oddziału*

⁴⁴ Mieczysław Sibera ur. 28 III 1924 r. w Miechowie powiat Kępno. Od lipca 1945 r., uchylając się od służby wojskowej, został członkiem oddziału „Otta” pod ps. „Herakliusz”. Brał udział w większości akcji, m.in. likwidacji szefa PUBP w Kępnie Kazimierza Hetmana i jego podwładnego Mariana Tarki. Po odłączeniu od oddziału w końcu stycznia 1946 r. zaczął się ukrywać. AIPN Po, sygn. 003/861 t. 1, Teczka zagadnieniowa kryptonim „Otto”. t. X. [Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza Warta], Raport, Kępno, 12 IV 1946 r., k. 58, sygn. 003/504 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Burza” dot. organizacji o charakterze zbrojnym na terenie pow. Kępno, Wykaz wszystkich członków, współpracowników i meliniarzy bandy „Otta”, k. 139; AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.

⁴⁵ Stefan Grzelczyk ur. 28 II 1914 r. we Frankfurcie nad Odrą, s. Józefa. W okresie okupacji członek AK. Po wojnie przez kilka miesięcy był funkcjonariuszem MO w Ostrzeszowie oraz Perzowie. Później pracował jako masarz. Od końca września 1945 r. miał kontakt z oddziałem „Otta” pod ps. „Rzeźnik”. W listopadzie 1945 r., przed operacją rozbicia PUBP w Kępnie, wraz z innym współpracownikiem „Otta” przewiózł z Wrocławia karabin maszynowy. Po jednej z akcji dokonał uboju świni, z której połowę otrzymał. Po raz pierwszy został zatrzymany z posiadaną bronią przez funkcjonariuszy PUBP w Kępnie 16 I 1946 r., jednak udało mu się wkrótce zbiec. Przez długi czas ukrywał się wraz z Mieczysławem Siberą. AIPN Po, sygn. 003/504 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Burza”..., dz. cyt., [Wykaz członków podziemia], k. 27, Wykaz wszystkich członków, współpracowników i meliniarzy bandy „Otta”, k. 139, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt., sygn. 003/676 t. 7, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników podziemia w województwie poznańskim. Litera G, [Grzelczyk Stefan], k. 213; Archiwum Państwowe w Kaliszu (dalej cyt. APK), Sąd Okręgowy w Ostrowie Wielkopolskim, sygn. 220, k. 20; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (dalej cyt. AIPN Wr), sygn. 049/29, Faktologia: banda terrorystyczno-rabunkowa o zabarwieniu NSZ działająca na pograniczu województw wrocławskiego, opolskiego, poznańskiego i łódzkiego w latach 1945-1946, dowódcy: Olszówka Franciszek, ps. „Otto”, Panek Franciszek/Stanisław, ps. „Rudy”, Kwestionariusz osobowy Stefana Grzelczyka, k. 39, sygn. 0076/30, Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW we Wrocławiu [1945] 1983-1990; AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.

⁴⁶ APK, Sąd Okręgowy w Ostrowie Wielkopolskim, sygn. 220, k. 17.

⁴⁷ AIPN Po, sygn. 003/861 t. 1, Teczka zagadnieniowa kryptonim „Otto”..., dz. cyt.

NSZ w rejonie pow. kępińskiego i wieluńskiego, przez co czynił przygotowanie do sprowadzenia niebezpieczeństwa powszechnego dla życia ludzkiego oraz w znacznych rozmiarach dla mienia, przez ciągle kontaktowanie się z członkami oddziału „Otta”, dostarczanie jej broni, karabinu maszynowego, przechowywanie bez prawnego pozwolenia władzy pistoletu „Vis” i uboju świń dla oddziału, tj. o przestępstwa z art. 217 par. 1 pkt. c, art. 218 i 219 par. 1 kk⁴⁸.

Tego samego dnia, 16 kwietnia, odbyła się pokazowa rozprawa w wypełnionej po brzegi sali sądowej w Kępnie. Skład orzekający występował pod szyldem Wydziału do Spraw Doraźnych SO w Ostrowie Wielkopolskim. Oprócz kpt. Ryczanowskiego w jego skład wchodził ławnicy: Jan Wojtkowiak i Stanisław Stanisławski. Obecni byli prokurator Obuchowicz oraz obrońca z urzędu, adwokat Zakrzewski. Po odczytaniu aktu oskarżenia Sibera przyznał się do zarzutów, wyjaśniając, że do oddziału „Otta” wstąpił na skutek otrzymania powołania do wojska, biorąc udział w kilku akcjach z bronią w ręku. Grzelczyk potwierdził część zeznań ze śledztwa, przyznając się jedynie do posiadania broni. Następnie krótkie zeznania złożyli świadkowie – funkcjonariusz PUBP w Kępnie Marian Sokołowski oraz były członek oddziału „Otta” Zygmunt Welc⁴⁹. Ten drugi stwierdził, że Sibera był zastępcą „Otta”, a Grzelczyk łącznikiem oddziału, wskazującym miejsce zamieszkania członków PPR. Zaprzeczyli temu sami zainteresowani. Sokołowski przedstawił okoliczności rozbicia PUBP w Kępnie w listopadzie 1945 r.

Na zakończenie rozprawy prokurator wniósł o najwyższy wymiar kary odnośnie obydwu oskarżonych. Obrońca wnioskował o przyjęcie jako okoliczności łagodzącej faktu, że Sibera w połowie stycznia 1946 r. zerwał z aktywną działalnością, jak również o łagodny wymiar kary w stosunku do Grzelczyka. Oskarżeni w ostatnim słowie poprosili o łagodny wyrok⁵⁰.

Wyrokiem sądu doraźnego KBW zarówno Sibera jak i Grzelczyk zostali skazani na karę śmierci. Ich wnioski o ulaskawienie do prezydenta KRN nie zyskały popar-

⁴⁸ APK, Sąd Okręgowy w Ostrowie Wielkopolskim, sygn. 220, k. 25-27.

⁴⁹ Zygmunt Welc ur. 30 IV 1925 r. w Béthune we Francji, s. Andrzej. Od listopada 1945 r. do stycznia 1946 r. był członkiem oddziału „Otta”. Po aresztowaniu przez WUBP w Katowicach, został zwerbowany do współpracy pod ps. „Orzeł”. 31 III 1947 r. został skazany przez WSR w Poznaniu na 1 rok więzienia. Karę umorzono na mocy amnestii. AIPN Ka, sygn. 08/1182, Materiały dot. Welc Zygmunt; AIPN Po, sygn. 04/438, Akta śledztwa w sprawie przynależności do organizacji zbrojnej „Otta”, zamachu na posterunek MO w Laskach, kradzieży granatów i broni palnej oraz innym, prowadzonemu przeciwko: Welc Bolesław, imię ojca: Andrzej, ur. 14-01-1931 r., Welc Władysław, imię ojca: Andrzej, ur. 19-05-1923 r., Welc Zygmunt, imię ojca: Andrzej, ur. 30-04-1925 r., tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 86 § 2 kkWP, art. 1 § 2 Dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa i innym.

⁵⁰ APK, Sąd Okręgowy w Ostrowie Wielkopolskim, sygn. 220, k. 29-31v.

cia sędziego Ryczanowskiego i odpowiedź była negatywna⁵¹. Po rozprawie partie polityczne z Kępna uchwały, by skazanych powiesić publicznie na tamtejszym rynku, na co nie zgodził się prokurator Obuchowicz. Wyrok wykonano w więzieniu w dniu 17 kwietnia, o czym informowały specjalne afisze i artykuły prasowe⁵². Mogiły Mieczysława Sibery i Stefana Grzelczyka znajdują się na cmentarzu parafialnym w Kępnie⁵³.

5. Jarocin

Kolejne rozprawy sądu doraźnego KBW, działającego pod szyldem SO w Ostrowie Wielkopolskim, odbyły się w trakcie sesji wyjazdowej w Jarocinie⁵⁴. 28 kwietnia sądzono 4 współpracowników oddziału Gedymina Rogińskiego „Dzielnego”⁵⁵

⁵¹ Tamże, k. 32-38; AIPN Po, sygn. 003/861 t. 1, Teczka zagadnieniowa kryptonim „Otto”..., dz. cyt., sygn. 06/127 t. 9, Raport dekadowy za czas od 7.4 do 16.4.1946 r., Kępno, 16 IV 1946 r., k. 193-194, Raport dekadowy, k. 198, sygn. 06/127 t. 10, Sprawozdania z pracy agenturalno-operacyjnej t. I, Raport za okres od 6 IV do 16 IV 1946 r., Kępno, 15 IV 1946 r., k. 78.

⁵² APK, Sąd Okręgowy w Ostrowie Wielkopolskim, sygn. 220, k. 39; AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1699, k. 2-3; APP, Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Poznaniu, sygn. 102, k. 66; D. Żurek, dz. cyt., s. 81-82; J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki...*, dz. cyt., s. 216; Z. Zwiewko, *Banda „Otta” – upiór pow. kępińskiego rozbita. Wykonanie wyroku na dwóch działaczach bandy*, „Wola Ludu”, 27 IV 1946; *Likwidacja bandy „Otta” w pow. kępińskim*, „Trybuna Robotnicza”, 25 IV 1946; *Zlikwidowanie groźnej bandy „Otta”. Volksdeutsch – przywódca zastrzelony w walce*, „Głos Ludu”, 27 IV 1946.

⁵³ *Śp. Mieczysław Sibera*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://grobonet.com/p/kepno/9683/mieczyslaw-sibera-1924-kepno> (stan na 17 VII 2024); *Stefan Grzelczyk*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://www.findagrave.com/memorial/266978712/stefan-grzelczyk> (stan na 17 VII 2024).

⁵⁴ Nazwiska ławników z sesji wyjazdowej sądu doraźnego KBW w Jarocinie nie zostały dotychczas ustalone.

⁵⁵ Szerzej zob. AIPN, sygn. 0185/116, Opracowanie Nr 116, nazwa organizacji: Dzielny – Kościuszko, dowódca: Gedymin Rogiński ps. Dzielny, Stanisław Frydrych ps. Wicher, Kazimierz Kotowski ps. Graf, Zdzisław Zydorek ps. Żyd, Marian Rączka ps. Kościuszko, okres działalności: wrzesień 1945-wrzesień 1946, obszar działalności: woj. Poznań pow. Śrem, Leszno, Gostyń, Konin, Kościan, Jarocin, Września; AIPN Po, sygn. 083/163, Banda „Dzielnego” t. 1-2, sygn. 05/127, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu pt. „Krótka monografia powiatu Jarocin-Pleszew za lata 1945-1948”. Opracowali por. Józef Górecki, por. Wojciech Kałużny; W. Handke, *Oddział AK Gedymina Rogińskiego ps. Dzielny* – Mariana Rączki ps. „Kościuszko” i jego żołnierze, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie pierwsze, Poznań 2007, s. 85-99; tenże, *Oddział AK Gedymina Rogińskiego „Dzielnego” – Mariana Rączki „Kościuszki” i jego żołnierze*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 105-124; tenże, *Oddział Armii Krajowej Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny” (1945-1946) i jego żołnierze*, „Grot. Zeszyty historyczne poświęcone historii wojska i walk o niepodległość”, nr 20, 2004, s. 108-124; M. Kulczak, *Oddział AK „Dzielny”. Z dziejów zbrojnego podziemia na tere-*

– Antoniego Cnocha⁵⁶, Tadeusza Króla⁵⁷, Jana Majchrzaka⁵⁸ oraz Józefa Woźniaka⁵⁹, którzy zostali zatrzymani w dniach 21-22 II 1946 r. przez grupę operacyjną UB, MO i „ludowego” WP⁶⁰. Wszystkich oskarżono o udzielenie pomocy w dokonaniu

nach powiatu gostyńskiego w latach 1945-1950, „Grabonowskie Zapiski Regionalne”, 2004, nr 11, s. 27-45; R. Sierchuła, *Działalność podziemia antykomunistycznego w Jarocinie 1945-1947*, „Zapiski Jarocińskie”, nr 1, 2010, s. 118-130; *Dzieje Jarocina*, red. Czesław Łuczak, Poznań 1998, s. 347-355.

⁵⁶ Antoni Cnoch ur. 5 V 1909 r. w Rykoszynie, powiat Kielce, s. Jana. Rolnik, bez wykształcenia, zam. w Ciemierowie-Kolonii. AIPN, sygn. 0185/116, Opracowanie Nr 116..., dz. cyt., Kwestionariusz osobowy: [Cnoch Antoni], k. 130; AIPN Po, sygn. 04/3057, Akta śledztwa w sprawie współpracy z oddziałem „Wichra”, prowadzonej przeciwko: Cnoch Antoni, imię ojca: Jan, ur. 05-05-1909 r., sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt., sygn. 003/676 t. 4, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera C, Kwestionariusz osobowy [Cnoch Antoni], k. 59, sygn. 05/264, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 116 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa «Dzielny-Kościuszek». Południowa część Wielkopolski: Śrem, Leszno, Gostyń, Konin, Kościan, Jarocin, Września”. Opracował kpt. rez. MO J. Laskowski, k. 75, sygn. 003/331 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościuszek” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego „Kościuszek” pod dowództwem Mariana Rączki ps. „Kościuszek”, działającego na terenie powiatu gostyńskiego (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań), [Materiały dotyczące Antoniego Cnocha], k. 421-423; AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt., W. Handke, *Wielkopolski oddział...*, dz. cyt., s. 169 (podane błędne nazwisko – Cnych).

⁵⁷ Tadeusz Król ur. 1 I 1926 r. w Lisewie powiat Jarocin, s. Tomasza. Rolnik, wykształcenie 6 klas szkoły powszechnej, zam. w Lisewie. AIPN, sygn. 0185/116 t. 1, Opracowanie Nr 116..., dz. cyt., Kwestionariusz osobowy [Król Tadeusz], k. 138, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.; AIPN Po, sygn. 05/264, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 116..., dz. cyt., k. 78, sygn. 003/676 t. 12, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera K i T, Kwestionariusz osobowy [Król Tadeusz], k. 38; sygn. 003/331 t. 7, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościuszek” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego „Kościuszek” pod dowództwem Mariana Rączki ps. „Kościuszek”, działającego na terenie powiatu gostyńskiego (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań), [Materiały dotyczące Tadeusza Króla], k. 14-17, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolski oddział...*, dz. cyt., s. 181.

⁵⁸ Jan Majchrzak ur. 17 I 1922 r. w Lisewie powiat Jarocin, s. Andrzeja. Rolnik, wykształcenie 6 klas szkoły powszechnej, zam. w Lisewie. AIPN Po, sygn. 003/293 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Las” dot. byłych członków organizacji niepodległościowych w latach 1944-1947 ujawnionych w czasie amnestii w 1947 r. (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Jarocin), [Materiały dotyczące Jana Majchrzaka], k. 48-60, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.

⁵⁹ Józef Woźniak ur. 26 X 1922 r. w Lisewie powiat Jarocin, s. Andrzeja. Rolnik, wykształcenie 7 klas szkoły powszechnej, zam. w Lisewie. AIPN Po, sygn. 04/1069, Akta śledztwa w sprawie udziału w kradzieżach razem z organizacją rabunkową, prowadzonemu przeciwko: Woźniak Józef, imię ojca: Andrzej, ur. 22-10-1922 r., sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.

⁶⁰ AIPN Po, sygn. 06/125 t. 7, Sprawozdania okresowe, [Meldunek], Jarocin, 22 II 1946 r., k. 124, Meldunek specjalny, 23 II 1946 r., k. 127, Raport Wydziału VII Sekcji W[alki] z B[andytyzmem] za okres od 17.2-27.2.46 r., Jarocin, 26 II 1946 r., k. 130-131, Sprawozdanie miesięczne Sekcji W[alki] z B[andytyzmem], Jarocin, 28 II 1946 r., k. 134-135, sygn. 06/125 t. 10, Spra-

napadu rabunkowego na gorzelnię i mleczarnię w Przybysławiu, gdzie pozyskano spirytus, masło, ser i śmietanę⁶¹. Cnoch od początku lutego 1946 r. był współpracownikiem oddziału „Dzielnego”, dowodzonego wówczas przez Stanisława Frydrycha „Wichra”, udzielając mu schronienia, jak również przechowując część zarekwirowanych towarów. W trakcie akcji na mleczarnię i gorzelnię w Przybysławiu 20 lutego przewoził łupy swym wozem konnym. Majchrzak i Król na przestrzeni kilku tygodni przeprowadzili członków oddziału „Dzielnego” kilkakrotnie przez rzekę Prosnę swymi łodziami, w tym również 20 lutego, gdy brali osobiście udział w operacji. W przypadku Woźniaka, uczestnictwo w rekwizycji w Przybysławiu było jego pierwszym kontaktem z oddziałem⁶².

Po zakończeniu rozprawy, wyrokiem sądu doraźnego Antoni Cnoch został skazany na 3 lata więzienia, zaś Tadeusz Król i Jan Majchrzak otrzymali kary 1 roku pozbawienia wolności. Józef Woźniak, który, jak uznał sędzia Ryczanowski, miał być zmuszony do współpracy przemocą, został uniewinniony⁶³. Wkrótce po wyroku skazanych wysłano do więzienia w Rawiczu⁶⁴.

Podsądnymi w kolejnej rozprawie, która odbyła się 29 kwietnia w Sądzie Grodzkim w Jarocinie, byli członkowie oddziału „Dzielnego” – Stanisław Pawlak⁶⁵

wozdania z pracy agenturalno-operacyjnej, tom I, Raport nr 6/46 za czas sprawozdawczy od dnia 17.II-27.II.1946 r., k. 123-124.

⁶¹ AIPN, sygn. 1572/357, Sytuacja polityczno-społeczna..., dz. cyt., Sprawozdanie z pracy agenturalno-operatywnej Wydziału III Sekcji I W[alki] z B[andytyzmem] za okres od 1.2.1946 do 28.2.1946, k. 40-41; AIPN Po, sygn. 06/67 t. 38, Meldunki specjalne, Meldunek specjalny, 23 II 1946 r., k. 133, sygn. 06/125 t. 7, Sprawozdania okresowe, Meldunek specjalny, 23 II 1946 r., k. 127.

⁶² AIPN, sygn. 1572/357, Sytuacja polityczno-społeczna..., dz. cyt., Sprawozdanie z pracy agenturalno-operatywnej Wydziału III Sekcji I W[alki] z B[andytyzmem] za okres od 1.2.1946 do 28.2.1946, k. 40-41; AIPN Po, sygn. 06/67 t. 38, Meldunki specjalne, Meldunek specjalny, 23 II 1946 r., k. 133, sygn. 06/125 t. 7, Sprawozdania okresowe, Meldunek specjalny, 23 II 1946 r., k. 127, sygn. 04/1069, Akta śledztwa w sprawie udziału w kradzieżach..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Józefa Woźniaka, Jarocin, 25 II 1946 r., k. 3-4, sygn. 04/3057, Akta śledztwa w sprawie współpracy z oddziałem „Wichra”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Antoniego Cnocha, Jarocin, 22 II 1946 r., k. 8-9, sygn. 003/293 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Las”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Jana Majchrzaka, Jarocin, 22 II 1946 r., k. 53-54, sygn. 003/331 t. 7, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościuszko”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Tadeusza Króla, Jarocin, 23 II 1946 r., k. 17-17v.

⁶³ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1688, k. 5.

⁶⁴ AIPN Po, sygn. 06/126 t. 10, Sprawozdania z pracy PUds.BP, Referatu ds. SB KPMO t. IV, Raport nr 13/46 za okres sprawozdawczy od 27.4.1946 r. do 7.5.1946 r., Jarocin, 6 V 1946 r., k. 145.

⁶⁵ Stanisław Pawlak ur. 19 X 1923 r. w Kruczynie powiat Środa Wielkopolska, s. Franciszka. AIPN, sygn. 0185/116, Opracowanie Nr 116..., dz. cyt., Kwestionariusz osobowy [Pawlak Stanisław], k. 73; AIPN Po, sygn. 003/676 t. 18, Kwestionariusze osobowe..., dz. cyt., [Pawlak Stanisław], k. 70, sygn. 003/331 t. 2, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościuszko”...,

i Henryk Janicki⁶⁶. Pawlak w listopadzie 1945 r. zdezerterował z 28. Pułku Piechoty w Łańcucie i wkrótce dołączył do oddziału pod ps. „Sokół”. Brał m.in. udział w akcji na posterunek MO w Szymanowicach. Od końca 1945 r. ukrywał się w zabudowaniach ojca w Boguszyńie powiat Jarocin, przechowując karabin, amunicję i bagnety. W wyniku doniesienia informatora ps. „Czarny” został aresztowany w połowie kwietnia 1946 r. przez MO w Nowym Mieście nad Wartą i po wstępnych przesłuchaniach przekazany do PUBP Jarocin, gdzie prowadzono dalsze śledztwo⁶⁷.

Janicki do oddziału „Dzielny” należał od listopada 1945 r., pod ps. „Kuczer”, „Wilk”, biorąc udział w akcjach na posterunki MO w Pyzdrach i Dolsku. Od końca grudnia ukrywał się u swych rodziców w Rogusku, przechowując zakopany i zakonserwowany karabin. Na skutek doniesienia agenturalnego został aresztowany pod koniec marca 1946 r. i wkrótce trafił do siedziby „bezpieki” w Jarocinie⁶⁸.

dz. cyt., Karta ewidencyjna, k. 283, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolski oddział...*, dz. cyt., s. 193-194.

⁶⁶ Henryk Janicki ur. 23 VII 1925 r. w Rogusku powiat Jarocin, s. Jana. AIPN, sygn. 0185/116, Opracowanie Nr 116..., dz. cyt., Kwestionariusz osobowy [Janicki Henryk], k. 33, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.; AIPN Po, sygn. 003/676 t. 9, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera J, Kwestionariusz osobowy [Janicki Henryk], k. 52, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolski oddział...*, dz. cyt. s. 176-177.

⁶⁷ AIPN, sygn. 1572/357, Sytuacja polityczno-społeczna..., dz. cyt., Sprawozdanie z pracy agenturalno-operatywnej Wydziału III Sekcji I W[alki] z B[andytyzmem] za okres od 1.4.1946 do 30.4.1946, k. 69; AIPN Po, sygn. 003/331 t. 8, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 116 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa «Dzielny-Kościuszko». Południowa część Wielkopolski. Śrem, Leszno, Gostyń, Konin, Kościan, Jarocin, Września”. Opracował kpt. rez. MO J. Laskowski, k. 51-52, sygn. 05/264, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 116..., dz. cyt., k. 51-52, sygn. 04/1541, Akta śledcze w sprawie przynależności do organizacji „Dzielny” działającej na terenie pow. Jarocin, prowadzonej przeciwko: Pawlak Stanisław, imię ojca: Franciszek, ur. 19-10-1923 r., Doniesienie, 10 IV 1946 r., k. 5, Meldunek specjalny, Jarocin, 23 IV 1946 r., k. 6, [Protokół przesłuchania Stanisława Pawlaka], Jarocin, 23 IV 1946 r., k. 19-24, sygn. 06/67 t. 34, Sprawozdania dekadowe, Sprawozdanie o dokonanej pracy agenturalno-operatywnej Sekcji Walki z Bandytyzmem Województwa Poznańskiego za okres czasu od 20.4. do 30.4.46 r., Poznań, 30 IV 1946 r., k. 23, sygn. 06/125 t. 7, Sprawozdania okresowe, Raport za czas od 17.4.1946 r. – 27.4.1946 r., Jarocin, 26 IV 1946 r., k. 180-181.

⁶⁸ AIPN Po, sygn. 05/264, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 116..., dz. cyt., k. 30, sygn. 08/287, Sprawa ewidencji obserwacyjnej kryptonim „Rolnik” dot. Janicki Henryk, imię ojca: Jan, ur. 27-07-1925 r. Kontrola operacyjna byłego członka ugrupowania pod dowództwem „Dzielny”, sygn. 0186/2234, Sprawa ewidencji obserwacyjnej kryptonim „Rolnik” dot. Janicki Henryk, imię ojca: Jan, ur. 27-07-1925 r. Kontrola operacyjna byłego członka ugrupowania pod dowództwem „Dzielny”, sygn. 003/331 t. 8, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 116..., dz. cyt., k. 30, sygn. 04/1540, Akta śledcze w sprawie przynależności do organizacji „Dzielny” na terenie pow. Jarocin i nielegalnego posiadania broni, prowadzonej przeciwko: Janicki Henryk, imię ojca: Jan, ur. 07-07-1925 r., Relacja w sprawie przeciwko Janickiemu Henrykowi z Roguska pow. Jarocin, Jarocin, 26 III 1946 r., k. 4, [Protokół przesłuchania Henryka Janickiego], Jarocin, 25 III 1946 r., k. 6-7, Do

W trakcie rozprawy obydwaj oskarżeni zostali skazani na karę śmierci przez skład orzekający pod przewodnictwem kpt. Ryczanowskiego, który uznał, że przechowywanie broni palnej świadczy o dalszej łączności z oddziałem „Dzielnego”. W wyniku wniesionych próśb, Prezydent KRN Bolesław Bierut zastosował prawo łaski w stosunku do Henryka Janickiego, zmieniając karę śmierci na dożywotnie więzienie⁶⁹. Egzekucja Stanisława Pawłaka odbyła się w więzieniu w Jarocinie dopiero 24 V 1946 r., co było spowodowane przewlekłością procedury ułaskawieniowej⁷⁰.

Także 29 kwietnia odbyła się rozprawa Józefa Mikołajczaka⁷¹. W trakcie wojny był on żołnierzem AK na Lubelszczyźnie pod ps. „Orzeł”. Następnie znalazł się na Zachodzie, przebywając przez pewien czas w Niemczech i Francji⁷². Po powrocie do Polski na początku grudnia 1945 r. został członkiem patrolu „Huragana”, podlegającego oddziałowi „Dzielnego”. Po aresztowaniu 28 XII 1945 r. przez MO w Jaraczewie trafił do PUBP w Jarocinie, skąd zbiegł po kilku dniach. Aresztowany powtórnie 14 III 1946 r., trafił ponownie do celi jarocińskiej „bezpieki”. Oskarżono go o przynależność do nielegalnej organizacji oraz udział w rabunkach, za co wyrokiem sądu doraźnego KBW został skazany na karę 7 lat więzienia, która na mocy amnestii została zmniejszona o połowę. Wyrok odbywał m.in. w Rawiczu i we Wronkach. Po wyjściu na wolność we wrześniu 1949 r. był rozpracowywany przez Służbę Bezpieczeństwa w Obornikach⁷³.

Powiatowego Urzędu Bezp[ieczeństwa] Publ[icznego], Nowe Miasto, 26 III 1946 r., k. 15; sygn. 06/125 t. 7, Sprawozdania okresowe, Sprawozdanie miesięczne Sekcji Walki z Bandytyzmem za okres od 1.3.46 r.-1.4.1946 r., Jarocin, 31 III 1946 r., k. 162, Raport za czas od 27.3 -7.4.1946, Jarocin, 5 IV 1946 r., k. 166-167.

⁶⁹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1688, k. 5, sygn. 1702, k. 321, 368-369.

⁷⁰ AIPN Po, sygn. 04/1541, Akta śledcze w sprawie przynależności do organizacji „Dzielnego”..., dz. cyt., Protokół wykonania wyroku, Jarocin, 24 V 1946 r., k. 11; AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1702, k. 355-356.

⁷¹ Józef Mikołajczak ur. 15 VII 1921 r. w Bruczkowie powiat Gostyń, s. Józefa. Z zawodu rzeźnik. Wykształcenie 7 klas szkoły powszechnej. AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt., sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych; AIPN Po, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolski oddział...*, dz. cyt., s. 189.

⁷² W materiałach aparatu represji znajdują się informacje, że Mikołajczak opuścił Polskę wraz z Brygadą Świętokrzyską NSZ, czego w dostępnej literaturze nie udało się potwierdzić. Zob. m.in. C. Brzoza, *Ludzie Brygady. Noty biograficzne oficerów i żołnierzy Brygady Świętokrzyskiej Narodowych Sił Zbrojnych*, Kraków 2015; A. Bohun-Dąbrowski, *Byłem dowódcą Brygady Świętokrzyskiej Narodowych Sił Zbrojnych. Pamiętnik dowódcy, świadectwa żołnierzy, dokumenty*, wydanie drugie, Londyn 1984.

⁷³ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1688, k. 5; AIPN Po, sygn. 08/449, Sprawa ewidencyjno-obsługowa dot. Mikołajczak Józef, imię ojca: Józef, ur. 15-07-1921 r. Kontrola operacyjna figuranta, który w czasie okupacji niemieckiej był członkiem NSZ, występując pod ps. „Orzeł” w Brygadzie Świętokrzyskiej „Bohuna”, a następnie w organizacji „Dzielnego” działającej na terenie pow. Jarocin, sygn. 0186/2077, Sprawa ewidencyjno-obsługowa dot. Mikołajczak Józef, imię ojca: Józef, ur. 15-07-1921 r. Kontrola operacyjna byłego członka AK pseudonim „Orzeł”, NSZ oraz oddziału zbrojnego „Dzielnego”, sygn. 3/57, Zakład karny we Wronkach, Księga główna więźniów karnych, k. 91.

Sesję wyjazdową w Jarocinie zakończyła rozprawa z 30 kwietnia. Oskarżony, Józef Rosada⁷⁴, ps. „Sokół”, dowodził własnym oddziałem, utworzonym we wrześniu 1945 r. W jego skład wchodziło kilku członków, głównie z Lenartowic w powiecie Jarocin. Grupa, działająca w mundurach i przeprowadzająca wiele akcji rekwizycyjnych, zyskała nieformalny krypt. „Partyzanci”⁷⁵. Na skutek donosów „Sokół” został zatrzymany 3 II 1946 r. przez MO w Pleszewie i po kilku dniach przekazany do PUBP Jarocin⁷⁶.

W trakcie procesu Rosadę oskarżono o dokonywanie napadów rabunkowych, jak również sprowadzanie niebezpieczeństwa powszechnego dla życia lub zdrowia ludzkiego, za co orzeczono karę śmierci. W więzieniu w Jarocinie odwiedziła go siostra Marianna. Pomimo wniesionej prośby o ulaskawienie prezydent KRN nie skorzystał z prawa łaski⁷⁷.

⁷⁴ Józef Rosada ur. 8 II 1924 r. w Szkudli powiat Jarocin, s. Marcina, zam. w Lenartowicach. Robotnik. Wykształcenie 7 klas szkoły powszechnej. AIPN Po, sygn. 003/676 t. 20, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera R, Kwestionariusz osobowy [Rosada Józef], k. 91, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.

⁷⁵ Pozostali członkowie oddziału, którym udało się wówczas zbiec, zostali skazani pod koniec 1948 r. na kary więzienia przez WSR w Poznaniu. AIPN Po, sygn. 75/2257, Akta w sprawie karnej p-ko: Dolata Tadeusz, imię ojca: Jan, ur. 05-01-1929 r. i innym, tj. oskarżonym z art. 4 § 1 oraz art. 14 § 1 Dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, art. 86 § 2 kkWP, art. 3 Dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, art. 9 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa oraz art. 259 kk [o posiadanie broni bez zezwolenia i inne czyny zabronione], sygn. 04/1110 t. 1-2, Akta śledcze w sprawie przynależności do organizacji pod nazwą „Partyzanci” na terenie pow. Jarocin, przechowywania broni bez zezwolenia oraz zaboru cudzego mienia pod groźbą użycia broni, prowadzonemu przeciwko: Dolata Tadeusz, imię ojca: Jan, ur. 05-01-1929 r. i innym, tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 86 § 2 kkWP, art. 3 Dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, art. 9 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa, art. 259 kk i innym.

⁷⁶ AIPN, sygn. 0185/85, Opracowanie Nr 85, nazwa organizacji: Partyzanci, dowódca: Józef Rosada; Walerian i Tadeusz Dolatowie, okres działalności: wrzesień 1945-luty 1946; czerwiec-grudzień 1947, obszar działalności: pow. Jarocin; AIPN Po, sygn. 05/236, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 85 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa Partyzanci pod dowództwem J. Rosady i T. Dolaty – powiat Jarocin”. Opracował por. rez. MO S. Walkiewicz, sygn. 04/1549, Akta śledcze w sprawie napadów rabunkowych na terenie powiatu pleszewskiego, prowadzonej przeciwko: Rosada Józef, imię ojca: Marcin, ur. 08-02-1924 r., tj. podejrzanemu o popełnienie przestępstw z art. 259 kk, art. 3 i art. 6 Dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, sygn. 06/125 t. 7, Sprawozdania okresowe, Raport za czas od 27.3-7.4.1946 r., Jarocin, 5 IV 1946 r., k. 166-167, sygn. 06/125 t. 10, Sprawozdania z pracy agenturalno-operacyjnej tom I, Raport za czas 7.2-17.2.1946 r., Jarocin, 16 II 1946 r., k. 121; AOKŚZpNP w Łodzi, sygn. S 11/2001/Zk, Protokół przesłuchania świadka Bronisławy Przybył, Szkudla, 18 V 2001 r., k. 130-131.

⁷⁷ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1702, k. 355-356; AOKŚZpNP w Łodzi, sygn. S 11/2001/Zk, Protokół przesłuchania świadka Marianny Guździół, Pleszew, 9 XI 1998 r., k. 46-46v.

Wyrok na skazanych na śmierć w trakcie sesji wyjazdowej Stanisławie Pawlaku i Józefie Rosadzie wykonano przez rozstrzelanie 24 V 1946 r. po godz. 12.00, w lesie za cmentarzem w Jarocinie. Jej świadkami było dwóch mieszkańców miasta. Wcześniej skazańcy zostali wypowiadani przez miejscowego księdza Edwarda Degórskiego. Zwłoki pochowano na miejscowym cmentarzu⁷⁸. Po egzekucji w Jarocinie i okolicach rozwieszono obwieszczenie informujące o wykonaniu wyroków.

6. Kalisz

Kolejna sesja wyjazdowa sądu doraźnego KBW odbyła się w Kaliszu⁷⁹, gdzie rozpoznano 3 sprawy, z czego w 2 oskarżonymi byli członkowie pospolitych band rabunkowych i ich współpracownicy⁸⁰.

17 maja odbył się proces Bronisława Łopińskiego⁸¹. Po wstąpieniu w listopadzie 1945 r. do oddziału „Dzielnego”, przyjął ps. „Wiktor” i brał udział w operacjach zbrojnych na posterunki MO, jak również akcjach likwidacyjnych i rekwizycyjnych.

⁷⁸ AIPN Po, sygn. 04/1541, Akta śledcze w sprawie przynależności do organizacji „Dzielnego”..., dz. cyt., Protokół wykonania wyroku, Jarocin, 24 V 1946 r., k. 11; AOKŚZpNP w Łodzi, sygn. S 11/2001/Zk, Protokół przesłuchania świadka Bronisława Schulza, Jarocin, 23 III 2001 r., k. 121-123, Protokół przesłuchania świadka Franciszka Podlasza, Jarocin, 27 III 2001 r., k. 124-125.

⁷⁹ Oprócz rozpraw omawianych w niniejszym artykule, skład orzekający kpt. Ryczanowski przeprowadził w maju 1946 r. jeszcze 3 procesy w ramach działalności sądów doraźnych KBW, które odbyły się Koninie, Kole i Lesznie. Wśród 14 podsądnych znajdowali się m.in. dowódcy oddziałów podziemia antykomunistycznego Gabriel Fejcho „Bury”, „Ogień” oraz Zygmunt Wawrzyniak „Sęp”, którzy zostali skazani na karę śmierci.

⁸⁰ W trakcie rozpraw, które odbyły się 17 i 21 maja, sądzono 12 członków i współpracowników band dowodzonych przez Stefana Krzywdę i Józefa Karasińskiego, którym zarzucono liczne rabunki. Na karę śmierci skazano 3 osoby, wobec pozostałych orzeczono kary więzienia. Procesy zostaną opisane w monografii dotyczącej działalności sądów doraźnych KBW. AIPN Po, sygn. 06/126 t. 4, Sprawozdania z pracy PUBP, Raport za okres od dnia 17.V.46 r. do dnia 27.V.46 r., k. 202-203; *Sąd doraźny za napady rabunkowe*, „Wola Ludu”, 30 V 1946.

⁸¹ Bronisław Łopiński ur. 20 VII 1924 r. w Lubuszu powiat Kościan, s. Walentego. Ukończył 3 klasy szkoły powszechnej, bez zawodu. AIPN, sygn. 0185/116 t. 1, Opracowanie Nr 116..., dz. cyt., Kwestionariusz osobowy: Łopiński Bronisław, k. 52, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.; AIPN Po, sygn. 05/264, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 116..., dz. cyt., k. 37, sygn. 003/676 t. 13, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera L i Ł, Kwestionariusz osobowy [Łopiński Bronisław], k. 149, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt., sygn. 003/331 t. 3, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościeszko” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego „Kościeszko” pod dowództwem Mariana Rączki ps. „Kościeszko”, działającego na terenie powiatu gostyńskiego (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań), [Materiały ewidencyjne dotyczące Bronisława Łopińskiego], k. 362-363, sygn. 003/331 t. 7, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościeszko”..., dz. cyt., [Materiały dotyczące Bronisława Łopińskiego], k. 26-28; AIPN Ld, sygn. 7/18, Więzienie karno-śledcze w Kaliszu

30 I 1946 r., w trakcie obławy przeprowadzonej przez Komendę Powiatową MO Kalisz w miejscowości Kaźmierka Nowa w powiecie kaliskim, został ranny i ujęty wraz z dowódcą oddziału Gedyminem Rogińskim „Dzielnym”⁸². W trakcie rozprawy Łopińskiego oskarżono o przynależność do oddziału zbrojnego oraz dokonywanie napadów z bronią w ręku. Wyrokiem sądu został skazany na 12 lat więzienia⁸³.

7. Krotoszyn

5 VI 1946 r. sąd doraźny KBW pod przewodnictwem Jana Ryczanowskiego rozpatrzył jedyną w tym miesiącu rozprawę na sesji wyjazdowej w Krotoszynie. Odyła się ona w sali „Strzelnicy” w obecności ok. 600 osób. Skład orzekający, obok kpt. Ryczanowskiego, tworzyli ławnicy – Ignacy Hybsz i Wacław Noculak. Oskarżonymi było 10 członków i pomocników oddziału ppor. Zygmunta Borostowskiego „Bory”⁸⁴, aresztowanych po bitwach pod Benicami i pod Starym Grodem 26 maja⁸⁵. Edward

1945-1956, Księga główna więźniów karnych za styczeń 1947-październik 1949, k. 13; W. Handke, *Wielkopolski oddział...*, dz. cyt., s. 89-96, 185.

⁸² AIPN Po, sygn. 003/331 t. 7, Sprawa obiektowa kryptonim „Kościeszko”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Bronisława Łopińskiego, Poznań, 31 I 1946 r., k. 26-28, sygn. 083/163, Banda „Dzielnego” t. 1, Telefonogram, 30 I 1946 r., k. 287, [Raport do PUBP w Kaliszu], Kalisz 31 I 1946 r., k. 294.

⁸³ Zob. *Wyczyny bandy „Dzielnego”*, „Wola Ludu”, 29 V 1946.

⁸⁴ Na temat oddziału zob. D. Szczepaniak, *Oddział Zygmunta Borostowskiego ps. „Bora”. Z dziejów powojennej konspiracji antykomunistycznej w powiatach krotoszyńskim i jarocińskim*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie pierwsze..., dz. cyt., s. 101-111; tenże, *Oddział Zygmunta Borostowskiego „Bory”. Z dziejów powojennej konspiracji antykomunistycznej w powiatach krotoszyńskim i jarocińskim*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak i Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie..., dz. cyt., s. 125-140; W. Handke, *Wielkopolska Niezlomna. Żołnierze WSGO „Warta” 1945-1946*, Warszawa 2014.

⁸⁵ AIPN, sygn. 636/1748, Meldunek zwiadowczy za okres sprawozdawczy od 25 do 30.05.1946 r., k. 41-43, sygn. 636/1772, Dziennik działań Bojowych WBW województwa poznańskiego za maj 1946 r., k. 42-43; AIPN Po, sygn. 06/67 t. 25, Sprawozdania miesięczne, Sprawozdanie o dokonanej pracy agenturalno-operatywnej Wydziału III Sekcji I W[alki] z B[andytyzmem] Województwa Poznańskiego za okres sprawozdawczy od 1.5.46 r. do 31.5.46 r., k. 28, 34-36 sygn. 06/67 t. 34, Sprawozdania dekadowe, Sprawozdanie o dokonanej pracy agenturalno-operatywnej Sekcji Walki z Bandytyzmem Województwa Poznańskiego za okres sprawozdawczy od 20.5. do 31.5.46 r., Poznań, 29 V 1946 r., k. 43-45, sygn. 06/67 t. 38, Meldunki specjalne, Meldunek specjalny, Poznań, 28 V 1946 r., k. 179-181, sygn. 06/67 t. 48, Meldunki o bandyckich napadach na terenie: Koło, Konin, Kościan, Krosno, Krotoszyn, Telefonogram, Krotoszyn, 26 V 1946 r., k. 201, sygn. 083/186, Banda „Bora”, Sprawozdanie, Krotoszyn, 3 VI 1946 r., k. 37-38, [Sprawozdanie], Rawicz, 2 VI 1946 r., k. 45-46.

Stanisławski⁸⁶, Waław Hoderny⁸⁷, Edward Dąbek⁸⁸, Franciszek Przestacki⁸⁹, Leon Idek⁹⁰,

⁸⁶ Edward Stanisławski ur. 24 IX 1922 r. w Strzyżewku powiat Jarocin, s. Ignacego. Dezerter z „ludowego” WP, do oddziału „Bory” wstąpił 15 III 1946 r., będąc szeregowym członkiem pod ps. „Bas”. Brał udział w akcjach na terenie powiatu jarocińskiego i krotoszyńskiego. AIPN Po, sygn. 003/676 t. 23, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera S i T, Kwestionariusz osobowy [Stanisławski Edward], k. 74, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora” dot. ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Zygmunta Borowskiego pseudonim „Bora” działającego na terenie powiatu krotoszyńskiego (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Krotoszyn), Protokół przesłuchania Edwarda Stanisławskiego, Krotoszyn, 29 V 1946 r., k. 217-218, Protokół przesłuchania Edwarda Stanisławskiego, Krotoszyn, 29 V 1946 r., k. 219-220, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 387.

⁸⁷ Waław Hoderny ur. 10 IX 1924 r. w Witaszycach powiat Jarocin, s. Makarego. Z zawodu szofer. W grudniu 1945 r. zdezerterował z „ludowego” WP, do oddziału „Bory” przystąpił na początku kwietnia 1946 r., przyjmując ps. „Lew”. Brał udział w kilku akcjach. AIPN Po, sygn. 003/676 t. 8, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera H i I, Kwestionariusz osobowy Hoderny Waław, k. 70, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Waława Hodernego, Krotoszyn, 27 V 1946 r., k. 195-198, Protokół przesłuchania Waława Hodernego, Krotoszyn, 27 V 1946 r., k. 199-201, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 170; tenże, *Wielkopolscy Żołnierze Wyklęci...: straceni z wyroków komunistycznych sądów*, Leszno 2014, s. 52.

⁸⁸ Edward Dąbek ur. 27 IX 1925 r. w Witaszycach powiat Jarocin, s. Jana. Od początku kwietnia 1946 r. w oddziale „Bory” jako zwykły członek, ps. „Żak”. Brał udział w akcjach na terenie powiatu Jarocin i Krotoszyn. AIPN Po, sygn. 003/676 t. 5, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera D, Kwestionariusz osobowy [Dąbek Edward], k. 17, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Edwarda Dąbka, Krotoszyn, 28 V 1946 r., k. 209-212, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 123.

⁸⁹ Franciszek Przestacki ur. 1 X 1922 r. w Woli Książęcej powiat Jarocin, s. Piotra. Dezerter z „ludowego” WP, do oddziału „Bory” wstąpił na początku kwietnia 1946 r., przyjmując ps. „Wrona”. Brał udział w akcjach zbrojnych. AIPN Po, sygn. 003/676 t. 19, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera P i T, Kwestionariusz osobowy [Przestacki Franciszek], k. 123, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Franciszka Przestackiego, Krotoszyn, 26 V 1946 r., k. 188-189, Protokół przesłuchania Franciszka Przestackiego, Krotoszyn, 26 V 1946 r., k. 236-237, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 339.

⁹⁰ Leon Idek ur. 29 III 1923 r. w Koźminie powiat Krotoszyn, s. Szczepana. Do oddziału wstąpił na początku marca 1946 r., biorąc udział w akcjach zbrojnych. Przyjął ps. „Strzała”. AIPN, sygn. 2177/44, Karta daktyloskopijna: Idek Leon; AIPN Po, sygn. 003/676 t. 8, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera H i I, Kwestionariusz osobowy [Idek Leon], k. 100, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim

Czesław Zbawiony⁹¹, Marian Kołek⁹², Maria Panek⁹³, Tadeusz Szwałek⁹⁴, Jan Walczak⁹⁵.

„Bora”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Leona Idka, Krotoszyn, 26 V 1946 r., k. 190-194, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 174.

⁹¹ Czesław Zbawiony ur. 26 VI 1926 r. w Koźminie powiat Krotoszyn, s. Ludwika. Do oddziału „Bory” wstąpił na początku maja 1946 r., posiadał ps. „Rys”. Brał udział w akcjach zbrojnych. APP, Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Poznaniu, sygn. 1059; AIPN Po, sygn. 003/676 t. 27, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników organizacji podziemnych w województwie poznańskim. Litera Z-Ż, Kwestionariusz osobowy [Zbawiony Czesław], k. 43, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Czesława Zbawionego, Krotoszyn, 27 V 1946 r., k. 203-204, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; AIPN Ld, sygn. 7/228, Więzienie karno-śledcze..., dz. cyt., Księga główna więźniów za lata 1945-1947, k. 8; AIPN, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 465.

⁹² Marian Kołek ur. 3 XII 1927 r. w Wolicach powiat Krotoszyn, s. Piotra. Od połowy maja 1946 r. członek oddziału „Bory”, pod ps. „Krótki”. AIPN Po, sygn. 003/676 t. 11, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera K i T, Kwestionariusz osobowy [Kołek Marian], k. 73, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Mariana Kołka, Krotoszyn, 27 V 1946 r., k. 207-208, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; AIPN, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 220.

⁹³ Maria Panek ur. 23 IX 1914 r. w Niemczech, c. Stanisława. Z zawodu krawcowa i ekspedientka, była łączniczką między oddziałem „Bory” oraz organizacją „Zemsty”. Aresztowana 27 V 1946 r. Muzeum Regionalne w Krotoszynie (dalej cyt.: MRK), teczka B-3760; AIPN Po, sygn. 003/676 t. 18, Kwestionariusze osobowe..., dz. cyt., [Panek Maria], k. 31-32, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Marii Panek, Krotoszyn, 27 V 1946 r., k. 205-206, Protokół przesłuchania Marii Panek, Krotoszyn, 29 V 1946 r., k. 215-216, Protokół przesłuchania Marii Panek, Krotoszyn, 31 V 1946 r., k. 225-227, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna ..., dz. cyt.; AIPN, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 317.

⁹⁴ Tadeusz Szwałek ur. 7 IX 1926 r. w Koźminie powiat Krotoszyn, s. Józefa. Funkcjonariusz MO, współpracował z oddziałem „Bory”, dostarczał amunicję oraz informacje o działaniach komunistycznych grup operacyjnych. Aresztowany 28 V 1946 r. AIPN Po, sygn. 076/2328, Akta personalne funkcjonariusz MO: Szwałek Tadeusz, imię ojca: Józef, data urodzenia: 07-09-1926, sygn. 003/676 t. 24, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera S i T, Kwestionariusz osobowy [Szwałek Tadeusz], k. 152, sygn. 003/327 t. 1, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Protokół przesłuchania Tadeusza Szwałka, Krotoszyn, 30 V 1946 r., k. 223-224, sygn. 0044/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt., sygn. 0125/1, Kartoteka funkcjonariuszy WUSW..., dz. cyt.; AIPN Ld, sygn. 7/228, Więzienie karno-śledcze..., dz. cyt., Księga główna więźniów za lata 1945-1947, k. 8; AIPN, sygn. 2449/1, Kartoteka skazanych, sygn. 2911/1, Kartoteka..., dz. cyt., sygn. 2460/1, Kartoteka funkcjonariuszy..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 409.

⁹⁵ Jan Walczak ur. 7 V 1876 r. w Benicach powiat Krotoszyn, s. Wojciecha. Współpracował z oddziałem „Bory”, udzielając mu kwatery, m.in. w nocy z 25 na 26 V 1946 r. AIPN Po, sygn. 003/676 t. 25, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia

Rozprawa miała charakter propagandowy. W jej trakcie na karę śmierci skazano 5 żołnierzy „Bory”: Edwarda Stanisławskiego, Wacława Hoderneho, Edwarda Dąbka, Franciszka Przestackiego oraz Leona Idka. Pozostali podsądni zostali skazani na kary więzienia: Czesław Zbawiony – 10 lat, Maria Panek – 5 lat, Marian Kołek – 15 lat, Tadeusz Szwałek – 8 lat, Jan Walczak – 2 lata⁹⁶.

Wyroki śmierci wykonano 7 czerwca na dziedzińcu więzienia sądowego w Krotoszynie. Zwłoki pochowano na miejscowym cmentarzu przy ul. Raszkowskiej⁹⁷. Po egzekucji na terenie Krotoszyńska ukazało się obwieszczenie o skazaniu żołnierzy „Bory”, donosiła o tym również prasa⁹⁸.

Na wniosek m.in. Stowarzyszenia Kombatantów Oddziałów Leśnych Rzeczypospolitej, postanowieniem SO w Kaliszu z 4 III 1994 r., wyrok sądu doraźnego KBW działającego pod szyldem SO w Ostrowie Wielkopolskim wydany w dniu 5 VI 1946 r., został uznany za nieważny, z uwagi na działalność skazanych, członków oddziału Zygmunta Borostowskiego „Bory”, na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego. 6 VI 1992 r., w przeddzień 46. rocznicy egzekucji, na krotoszyńskim cmentarzu parafialnym uroczystie poświęcono ufundowany kamień nagrobny na mogile pięciu zamordowanych⁹⁹.

8. Podsumowanie

Działalność sądów doraźnych KBW to jedna z bardzo mało znanych kart historii okresu stalinowskiego w Polsce. Sformowane na potrzeby komunistycznej operacji specjalnej, oprócz zwalczania podziemia antykomunistycznego miały w założe-

w woj. Poznań. Litera W i T, Kwestionariusz osobowy [Walczak Jan], k. 18, sygn. 0044/1, Karto-
teka ogólnoinformacyjna..., dz. cyt.; W. Handke, *Wielkopolska niezłomna...*, dz. cyt., s. 432.

⁹⁶ AIPN Po, sygn. 003/327 t. 3, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora” dot. ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Zygmunta Borowskiego pseudonim „Bora” działającego na terenie powiatu krotoszyńskiego (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Krotoszyn), Sentencja wyroku (odpis), 5 VI 1946 r., k. 28-32, 141-145, sygn. 06/67 t. 25, Sprawozdania miesięczne, Sprawozdanie o dokonanej pracy agenturalno-operatywnej Wydziału III Sekcji I W[alki] z B[andytyzmem] Województwa Poznańskiego za okres sprawozdawczy od 1.6.46 r. do 30.6.46 r., k. 45-46, sygn. 06/131 t. 15, Raport nr 34, Krotoszyn, 6 VI 1946 r., k. 98, sygn. 06/131 t. 23, Raport nr 16/46, Krotoszyn, 6 VI 1946 r., k. 124.

⁹⁷ AIPN Po, sygn. 003/327 t. 3, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora”..., dz. cyt., Protokoły wykonania kary śmierci, Krotoszyn, 7 VI 1946 r., k. 140, 146, 157, 163, 169; MRK,teczka B-2629, nlb; D. Szczepaniak, *Konspiracja antykomunistyczna...*, dz. cyt., s. 50-51; W. Handke, *Wielkopolscy Żołnierze Wyklęci...*, dz. cyt., s. 34, 52-53, 80, 90.

⁹⁸ *Banda reakcyjna „Bora” przed sądem*, „Wola Ludu”, 13 VI 1946; *9 bandytów przed sądem*, „Rzeczpospolita”, 14 VI 1946; *Bor nr 2 w potrzasku*, „Głos Robotniczy”, 14 VI 1946; *Wyrok przeciw bandzie „Bora”. 5 wyroków śmierci*, „Dziennik Powszechny”, 15 VI 1946.

⁹⁹ MRK,teczka B-2623, nlb; D. Szczepaniak, *Konspiracja antykomunistyczna...*, dz. cyt., s. 123-125.

niu terroryzować i zastraszać ludność cywilną na obszarach swego funkcjonowania. Podobnie było na terenie Wielkopolski południowo-wschodniej, gdzie odbyło się szereg rozpraw w trybie doraźnym, w trakcie których, w okresie niecałych 2 miesięcy, osądzono kilkadziesiąt osób, w większości żołnierzy podziemia niepodległościowego z oddziałów: Józefa Placka „Cienia”, Franciszka Olszówki „Otta”, Gedymina Rogińskiego „Dzielnego”, Zygmunta Borostowskiego „Bory”, Gabriela Fejcho „Burego”, „Ognia”, Zygmunta Wawrzyniaka „Sępa” i innych. Niniejszy tekst, jak również przygotowywane kompleksowe opracowanie poświęcone sądom doraźnym KBW, ma w założeniu przyczynić się do upowszechnienia wiedzy o ich zbrodniczej działalności.

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW ZBROJNEGO PODZIEMIA ANTYKOMUNISTYCZNEGO W WIELKOPOLSCE POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ¹ W ZASOBIE ODDZIAŁOWEGO ARCHIWUM INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ W POZNANIU

Po II wojnie światowej trwał w Polsce okres przejmowania władzy przez komunistów. Na tak zwanych wyzwolonych terenach Niemców bardzo szybko zastępowała nowa władza. Idąca na zachód Armia Czerwona była wspierana bardzo silnie przez radziecki kontrwywiad wojskowy, który miał za zadanie likwidację wszelkiego oporu społecznego na zdobywanych terenach². W takich warunkach przyszło funkcjonować milionom Polaków, którzy przeżywszy traumę działań wojennych i okres terroru narzuconego przez Niemców zostali zmuszeni do życia w nowej sowieckiej, komunistycznej Polsce Ludowej. Wielu z nich postanowiło nie godzić się z nową rzeczywistością i przystąpiło do walki zbrojnej z nowym okupantem³.

W trakcie wkraczania Armii Czerwonej na tereny Wielkopolski, Okręgiem Poznań Armii Krajowej dowodził komendant ppłk Andrzej Rzewuski ps. „Hańcza”. Okręg Poznań AK⁴ był podzielony na inspektoraty, te zaś na obwody, wśród nich m.in. Obwód Kalisz, Obwód Pleszew, Obwód Krotoszyn, Obwód Ostrów Wielkopolski, a także Samodzielny Obwód Zewnętrzny „Reduta” obejmujący tereny powiatu kępińskiego.

¹ Na potrzeby niniejszego artykułu skoncentrowano się na działalności podziemia zbrojnego po II wojnie światowej na terenach powiatu jarocińskiego, kaliskiego, kępińskiego, krotoszyńskiego i ostrowskiego.

² W. Handke, *Wielkopolska Niezłomna. Żołnierze WSGO „Warta” 1945-1946*, Warszawa 2014, s. 19-20.

³ Zob. K. Kersten, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943-1948*, Warszawa 1985, s. 103-105.

⁴ Obwód Poznań AK w 1944 r. dzielił się na: Inspektorat Rejonowy Poznań, Inspektorat Rejonowy Ostrów Wielkopolski, Inspektorat Rejonowy Krotoszyn, Inspektorat Rejonowy Zachód, Inspektorat Rejonowy Jarocin, Inspektorat Rejonowy Leszno (działał do lipca 1944 r.), Inspektorat Rejonowy Środa Wielkopolska, Inspektorat Rejonowy Gniezno i Inspektorat Rejonowy Konin-Turek. Zob. *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, red. Sławomir Poleszak, Lublin-Warszawa 2020, wydanie drugie, s. 462.

W konsekwencji rozkazu Dowódcy Sił Zbrojnych w Kraju gen. Leopolda Okulickiego „Niedźwiadka” do *Żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych w Kraju*⁵ w miejsc Okręgu Poznań AK powstała Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”⁶.

W Wielkopolsce południowo-wschodniej WSGO „Warta” była podzielona na inspektoraty – rejony: Inspektorat Kalisz⁷ – obwody: Kalisz, Koło, Konin, Turek i Inspektorat Ostrów Wielkopolski⁸ – obwody: Ostrów (kryptonim „Szamotuły”), Jarocin (z siedzibą w Pleszewie), Kępno i Krotoszyn⁹. Ponadto w poszczegól-

⁵ Rozkaz gen. Leopolda Okulickiego „Niedźwiadka” do żołnierzy Armii Krajowej z 19 stycznia 1945 r. Zob. P. Niwiński, *Ostatni rozkaz*, „Biuletyn IPN” 2017, nr 1-2, s. 29-35.

⁶ Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” została stworzona na bazie struktur okręgu poznańskiego AK. Formalnie WSGO „Warta” została powołana 10 V 1945 r. Struktura organizacyjna składała się z: komendy na czele z komendantem ppłk. Andrzejem Rzewuskim ps. „Hańcza” i zastępcą mjr. Nowickim ps. „Czerwiński”; sztabu na czele z szefem sztabu kpt. Sylwestrem Goślińskim ps. „Wolski” i zastępcą szefa sztabu Adamem Radlińskim ps. „Makowicz”. Sztab dzielił się na Wydział I – Ogólny dowodzony przez mjr. Nowickiego, Wydział II – Bezpieczeństwa dowodzony przez Władysława Romana ps. „Janiszewski”, Wydział III – Uświadamiania i Informacji dowodzony przez Władysława Romana, a później przez Stefana Świderskiego ps. „Kalicki”. Ochroną sztabu dowodził ps. „Józefowicz” (nie udało się ustalić danych osobowych). Wojskowym Sądem Specjalnym kierował sam dowódca WSGO „Warty” ppłk Andrzej Rzewuski. WSGO „Warta” była podzielona na 7 inspektoratów: Poznań, Wągrowiec, Gniezno, Kalisz, Ostrów Wielkopolski, Leszno i Szamotuły. Zob. *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego*., dz. cyt., s. 464; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (dalej cyt.: AIPN Po), sygn. 003/355 t. 1-18, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego WSGO „Warta” działającego na terenie woj. poznańskiego (zakres terytorialny: obszar działania Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu).

⁷ Tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego WSGO „Warta” działającego na terenie woj. poznańskiego (zakres terytorialny: obszar działania Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu, Turku, Kole, Koninie).

⁸ Tamże, sygn. 003/358 t. 1-4, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego WSGO „Warta” działającego na terenie woj. poznańskiego (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrów Wielkopolski, Jarocin, Kępno, Krotoszyn).

⁹ Wśród oddziałów południowo-wschodniej Wielkopolski należących do WSGO „Warta” możemy wymienić między innymi: Oddział „Błyska” działający od lipca 1945 r. pod dowództwem kpt. Jana Kempańskiego ps. „Błysk”, następnie pod dowództwem Mariana Wasilewskiego ps. „Wilk”, NN ps. „Janek” i NN ps. „Huragan”. Oddział działał do marca 1946 r., na terenach powiatu jarocińskiego, kaliskiego, krotoszyńskiego, ostrowskiego i pleszewskiego; Oddział „Bory” pod dowództwem ppor. Zygmunta Borostowskiego ps. „Bora”. Działał od czerwca 1945 r. do jesieni 1946 r., od 27 V 1946 pod dowództwem sierż. Kazimierza Szczepaniaka ps. „Borys”. Oddział działał na terenach powiatu krotoszyńskiego, jarocińskiego, pleszewskiego, a także gostyńskiego; Oddział „Spirytusa” pod dowództwem ppor. Czesława Mocka ps. „Spirytus”. Oddział działał od 1942 r. do 21 VIII 1945 r. Teren działania to powiat krotoszyński i ostrowski; Oddział „Szarego” działający od maja do września 1945 r., na terenie powiatu ostrowskiego. Dowódcą był por. Ludwik Siniecki ps. „Szary”; Grupa Feliksa Antoniewicza ps. „Rak” dzia-

nych powiatach tej części Wielkopolski działały inne organizacje zbrojne¹⁰, takie jak Konspiracyjne Wojsko Polskie¹¹, Polskie Siły Zbrojne¹², Oddział Powstańczy AK (oddział Wolność i Niezawisłość)¹³ czy pojedyncze oddziały, takie jak m.in. oddział „Otta”¹⁴, Armia Krajowa Foltynowicza¹⁵, oddział „Waldemara”¹⁶, oddział

lająca na terenie powiatu krotoszyńskiego od kwietnia do listopada 1945 r. Zob. *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak i Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, passim.

¹⁰ Bardzo trudno przypisać teren działania poszczególnych oddziałów zbrojnych bądź innych organizacji niepodległościowych do miejscowości, powiatu, a nawet województwa. Podziemie zbrojne działające na terenach południowo-wschodniej Wielkopolski działały często również na obszarach województw łódzkiego i wrocławskiego.

¹¹ W ramach oddziałów KWP działających na terenie powiatu kaliskiego, kępińskiego należy wymienić Oddział „Bałtyk”/”Kuba” pod dowództwem por. Kazimierza Skalskiego ps. „Zapora” (od lutego 1948 r. pod dowództwem ppor. Antoniego Chowańskiego ps. „Kuba”), oddział działał od czerwca 1947 r. do marca 1950 r. Obszar działalności to m.in. powiat kaliski i kępiński; Oddział „Jastrzębie/Oświęcim” pod dowództwem por. Alfonsa Olejnika ps. „Roman”, „Babinicz”. W okresie od marca do listopada 1946 r. działał m.in. na terenie powiatu kępińskiego; Oddział „Ręza” pod dowództwem Edwarda Gajusa. Działał od wiosny 1946 r. do początku 1947 r. w okolicach Kalisza; Oddział „Wawel”/”Mucha” pod dowództwem sierż. Józefa Ślęzaka ps. „Mucha”. Działalność m.in. na terenie powiatu kępińskiego. Okres działalności od kwietnia 1947 r. do czerwca 1954 r. Zob. AIPN Po, sygn. 003/335 t. 1-7, Sprawa obiektowa kryptonim „Murat”.

¹² Grupa działała od kwietnia 1945 r. Teren działania to okolice Poznania, ale organizacja była podzielona na obwody, najbardziej rozbudowanym obwodem był Obwód Kępno. Komendant główny PSZ Bolesław Rubaszewski ps. „Korczak” został aresztowany 19 VIII 1945 r., ale działalność w Obwodzie Kępno była kontynuowana do wiosny 1946 r. Zob. tamże, sygn. 003/370 t. 1-2, Sprawa obiektowa kryptonim „PSZ” dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego o nazwie „Polskie Siły Zbrojne” o zabarwieniu narodowym, wywodzącym się z harcerstwa (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań).

¹³ Oddział Powstańczy AK pod dowództwem kpr. Józefa Placka ps. „Cień”. Okres działalności od lutego do kwietnia 1946 r. Zob. tamże, sygn. 003/337 t. 1-2, Sprawa obiektowa kryptonim „Zemsta” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania AK pod dowództwem Józefa Placka ps. „Cień”, działającego na terenie powiatu Ostrów Wielkopolski i Krotoszyn (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań).

¹⁴ Działał pod dowództwem Franciszka Olszówki ps. „Otto” od maja 1945 r. do lutego 1946 r. – od sierpnia do września (listopada) 1945 r. podporządkowany pod WSGO „Warta”. Teren działania: powiat kępiński, wieluński, sycowski i namysłowski. Zob. tamże, sygn. 003/861 t. 1-3, 7-10, Teczka zagadnieniowa kryptonim „Otto”. Teczka zawiera materiały zbierane w ramach sprawy zagadnieniowej na ugrupowanie pod dowództwem ppor. Franciszka Olszówki, ps. „Otto”.

¹⁵ Pod dowództwem Zdzisława Foltynowicza funkcjonowała od maja do czerwca 1945 r. Teren działania: powiat krotoszyński. Zob. tamże, sygn. 05/179, Opracowanie Wydziału „C” Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Poznaniu nr 30 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa «Armia Krajowa» pod dowództwem Foltynowicza. Pogorzela powiat Krotoszyn”. Opracował sierż. H. Kawecki.

¹⁶ Pod dowództwem Józefa Zawadki. Oddział działał na terenie powiatu kępińskiego, od lutego do sierpnia 1946 r. Zob. tamże, sygn. 003/861 t. 4-6, Teczka obiektowa kryptonim „Waldemar”, Teczka zawiera materiały zbierane w ramach sprawy zagadnieniowej na ugrupowanie „Waldemara”.

„Brzózki”¹⁷, oddział „Chłopcy z lasu”¹⁸, oddział „Korona”¹⁹, oddział „Lisa”²⁰, oddział „Groźnego”²¹, oddział „Orlika”²², oddział „Orla”²³, „Partyzanci”²⁴, oddział „Spaleniaka”²⁵, a także inne organizacje zbrojne i niepodległościowe²⁶.

¹⁷ Pod dowództwem Lucjana Szymczaka ps. „Brzózka”. Oddział działał na terenach powiatu kaliskiego i jarocińskiego od sierpnia 1946 r. do czerwca 1947 r. Zob. tamże, sygn. 05/240, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 98 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa Lucjana Szymczaka ps. «Brzózka»”.

¹⁸ Pod dowództwem Czesława Hermana. Oddział działający na terenie powiatu jarocińskiego, od czerwca do sierpnia 1945 r. Zob. tamże, sygn. 05/237, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 84 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa «Chłopcy z Lasu». Jarocin”. Opracował kpt. rez. MO J. Laskowski.

¹⁹ Pod dowództwem st. sierż. Kazimierza Bajewicza ps. „Korona”. Działalność na terenach powiatu kaliskiego i tureckiego, od marca do września 1946 r. Tamże, sygn. 05/261, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 113 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa «Orlik». Kalisz-Konin”.

²⁰ Pod dowództwem Józefa Witmana ps. „Lis”. Terenem działania były powiaty jarociński, kaliski i koniński. Okres działalności od sierpnia 1946 r. do czerwca 1947 r. Zob. Tamże, sygn. 003/343, Sprawa obiektowa kryptonim „Las” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Józefa Witmana, działającego na terenie powiatów: Jarocin, Pleszew, Konin (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Kalisz).

²¹ Pod dowództwem sierż. Eugeniusza Kokolskiego ps. „Groźny”. Działalność od maja 1945 r. do marca 1946 r., na terenach powiatów kaliskiego, kolskiego, konińskiego, łęczyckiego, łowickiego, łódzkiego, sieradzkiego i tureckiego. Zob. tamże, sygn. 003/328 t. 1-8, Sprawa obiektowa kryptonim „Groźny” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego dowodzonego przez Eugeniusza Kokolskiego ps. „Groźny” działającego na terenie powiatu kaliskiego i konińskiego.

²² Pod dowództwem por. Jankowskiego ps. „Orlik”. Oddział działał na terenach powiatu kaliskiego i konińskiego. Okres działalności od kwietnia 1945 r. do lipca 1945 r. Zob. tamże, sygn. 003/333 t. 1-2, Sprawa obiektowa kryptonim „Las” dot. byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem por. Jankowskiego ps. „Orlik” (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Kalisz),

²³ Pod dowództwem kpr. Stanisława Budy ps. „Orzeł” działający na terenach powiatu kaliskiego i tureckiego. Działalność w okresie od marca do sierpnia 1946 r. Zob. tamże, sygn. 0159/1-2, Materiały dot. oddziału pod dowództwem Eugeniusza Kokolskiego ps. „Groźny” oraz Stanisława Budy ps. „Orzeł”, który działał w latach 1945-1949 na terenie województw poznańskiego i łódzkiego.

²⁴ „Partyzanci” oddział działający od września 1945 r. do grudnia 1947 r. (w okresie od lutego 1946 do czerwca 1947 r. nie prowadził działalności). Dowódcą oddziału do lutego 1946 r. był ppor. Józef Rosada ps. „Sokół”. Od czerwca 1947 r. dowodził Tadeusz Dolata ps. „Szczupak”. Zob. tamże, sygn. 05/236, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 85 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa «Partyzanci» pod dowództwem J. Rosady i T. Dolaty – powiat Jarocin”.

²⁵ Pod dowództwem Stanisława Spaleniaka. Teren działania to powiat kaliski i turecki, w okresie od grudnia 1945 r. do stycznia 1946 r., Zob. tamże, sygn. 003/450 t. 1-2, Sprawa obiektowa dot. byłych członków ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Stanisława Spaleniaka ps. „Spaleniak” (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Kalisz).

²⁶ Zob. *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce...*, dz. cyt., passim; *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego...*, dz. cyt., passim.

1. Walka z podziemiem niepodległościowym

Józef Stalin był świadomy, że na terenach Polski bardzo dobrze działa Polskie Państwo Podziemne. Radziecki aparat represji był świetnie zorientowany co do tworzącego się podziemia niepodległościowego. Posiadał wiedzę na temat poglądów społeczeństwa, jego stosunku do nowej władzy i ich poglądów politycznych. Ta sytuacja powodowała potrzebę odpowiednich działań wobec określonych grup społecznych, aby docelowo móc zbudować „nową” Polskę podległą ZSRR. Narzędziem do tego był tworzący się aparat represji, wywodzący się z powstałego w październiku 1943 r., w Białomucie pod Moskwą, Polskiego Samodzielnego Batalionu Specjalnego. Bezpieka była szkolona na wzór sowiecki, przygotowywana w specjalnym ośrodku Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR w Kujbyszewie, do pełnienia w Polsce Ludowej najważniejszych stanowisk w administracji, a przede wszystkim w resorcie bezpieczeństwa²⁷. Oficjalnie Resort Bezpieczeństwa Publicznego powstał 21 VII 1944 r. na mocy ustawy Krajowej Rady Narodowej o powołaniu do życia PKWN, gdzie wśród resortów jednym z nich była bezpieka, na czele z ministrem Stanisławem Radkiewiczem²⁸. RBP został przemianowany 1 I 1945 r. na Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, które pod kierownictwem Radkiewicza funkcjonowało do 1954 r.

Zadanie zorganizowania bezpieki w Wielkopolsce otrzymał ppłk Stanisław Szot, oficer polityczny wywodzący się z Armii Ludowej, który do Swarzędza przybył z Lublina wraz z 90-cioma funkcjonariuszami. Tam część personelu skierowano do wschodniej Wielkopolski, a Szot wraz z 15-stoma funkcjonariuszami udał się do Poznania. Po 2 tygodniach od przybycia ppłk Szota, mógł on zameldować do centrali o zainstalowaniu funkcjonariuszy resortu bezpieczeństwa m.in. na terenach Wielkopolski południowo-wschodniej. Po pierwszych miesiącach organizowania się bezpieki w województwie, Wojewódzkiemu Urzędowi Bezpieczeństwa Publicznemu w Poznaniu podlegało 39 jednostek terenowych, wśród nich urzędy bezpieczeństwa publicznego na powiat i miasto Jarocin, Kalisz, Kępno, Krotoszyn i Ostrów, które w późniejszym czasie zostały przemianowane na powiatowe urzędy bezpieczeństwa publicznego²⁹.

²⁷ R. Leśkiewicz, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu (1946-1955). Organizacja, Funkcjonowanie, Procesy Archiwotwórcze*, Warszawa-Poznań 2009, s. 22-23.

²⁸ *Ustawa z dnia 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, Dz.U., nr 1, poz. 1.

²⁹ R. Kościański, *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu w latach 1945-1954. Powstanie – struktura – działalność operacyjna*, Poznań 2017 (praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Kotłowskiego na UAM), *passim*.

W kwietniu 1945 r. do walki z podziemiem niepodległościowym powołano przy Departamencie I MBP Wydział do Walki z Bandytyzmem³⁰ ze swoimi odpowiednikami w województwach (oddziały) i w powiatach (sekcje). Kolejne zmiany w strukturze bezpieczeństwa nastąpiły w 1946 r. W miejsce Wydziału do Walki z Bandytyzmem Departamentu I MBP powołano Departament Walki z Reakcyjnym Podziemiem, który w numeracji rzymskiej stosowanej przez MBP oznaczony był cyfrą VII. Po kilku tygodniach Departament VII zastąpiono Departamentem III MBP³¹. Odpowiednikami w województwach były Wydziały III, w powiatach natomiast były to Sekcje III. W tym miejscu należy dodać, że walką z „bandytyzmem” zajmowały się również Milicja Obywatelska, Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej, Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego i jednostki „ludowego” Wojska Polskiego.

2. Akta dotyczące podziemia niepodległościowego w zasobie Oddziałowego Archiwum IPN w Poznaniu

Na mocy ustawy z dnia 18 XII 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu³² do IPN trafiły materiały wytworzone przede wszystkim przez cywilne i wojskowe organa bezpieczeństwa państwa. Zgodnie z wolą ustawodawcy, materiały zostały przekazane do zasobów Oddziałowych Biur Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów³³ IPN przez Urząd Ochrony Państwa, Policję, sądy i prokuratury powszechne oraz wojskowe, jednostki penitencjarne i innych dysponentów dokumentacji z lat 1944-1990. W zasobie Oddziałowego Archiwum IPN w Poznaniu znajdują się obecnie³⁴ materiały archiwalne wytworzone przez aparat represji na terenach byłych województw: konińskiego,

³⁰ „Bandytyzm”, „bandyci”, „banda” – pejoratywne nazwy stosowane w stosunku do żołnierzy AK i organizacji zbrojnych podziemia niepodległościowego, używana przez pracowników komunistycznych organów bezpieczeństwa państwa. Według resortu bandą było „porozumienie co najmniej 3 osób, działających z bronią w ręku przeciwko ustrojowi ludowemu Państwa Polskiego”. Zob. *Pion walki z podziemiem niepodległościowym RBP/MBP 1944-1956*, red. Tadeusz Ruzikowski, Warszawa 2016, s. 17-18.

³¹ Tamże, s. 19-20.

³² *Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, Dz.U., nr 155, poz. 1016.

³³ Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN – poprzednia nazwa Archiwum IPN.

³⁴ W 2000 r. poznański Oddział IPN objął zasięgiem swojego działania jurysdykcję terytorialną Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. Początkowo w latach 2000-2006 zasób Oddziałowego Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Poznaniu składał się z akt wytworzonych na terenie województwa poznańskiego (lata 1945-1975 i po reformie administracyjnej od 1975 r. do 1990 r.), zielonogórskiego (lata 1950-1990 i po reformie administracyjnej od 1975 r. do 1990 r.), gorzowskiego, konińskiego, leszczyńskiego, pilskiego i części województwa szczecińskiego. Po powstaniu Oddziału IPN w Szczecinie, w 2006 r. akta z byłych województw: gorzowskiego i szczecińskiego zostały przekazane z Poznania do Szczecina.

leszczyńskiego, pilskiego, poznańskiego i zielonogórskiego. Z powodu, iż w latach 1945-1954 poznański Wielkopolski Urząd Bezpieczeństwa Publicznego obejmował swoim działaniem tereny powiatu jarocińskiego, kaliskiego, kępińskiego, krotoszyńskiego i ostrowskiego, akta UB i MO z tego terenu trafiły do poznańskiego zasobu archiwalnego IPN.

2.1. Akta spraw obiektowych

W latach 50. XX w. na bazie dostępnych materiałów zdobytych w trakcie pracy operacyjnej, WUBP w Poznaniu i poszczególne PUBP wszczęły rozpracowania środowisk członków organizacji niepodległościowych, tych działających nadal aktywnie i tych, którzy już zaprzestali walki, ale zgodnie z myśleniem ówczesnej władzy nadal byli wrogami komunistycznej Polski. W aktach spraw rozpracowań obiektowych dotyczących podziemia niepodległościowego znajdziemy między innymi: raporty (historia sprawy, charakterystyka organizacji, charakterystyki figurantów, charakterystyki agentury, przedsięwzięcia operacyjne), schematy organizacyjne, materiały wytworzone przez samą organizację, protokoły przesłuchań, oświadczenia o działalności w AK i innych organizacjach, analizy, ankiety personalne, notatki służbowe, korespondencja między poszczególnymi PUBP i między PUBP a WUBP, doniesienia agenturalne. Przede wszystkim jest to źródło, w którym odnajdziemy informacje na temat działalności oddziałów zbrojnych, a także nazwiska osób należących do danych organizacji. Akta te w archiwum bezpieki tworzyły serię akt IV. Sprawy obiektowe możemy podzielić na 2 kategorie biorąc pod uwagę wytwórcę akt i zasięg terytorialny, jaki obejmują akta. Mamy więc sprawy prowadzone przez WUBP w Poznaniu obejmujące swoim zasięgiem teren całego województwa poznańskiego, a także sprawy poszczególnych PUBP prowadzone na środowiska działające w poszczególnych powiatach. Dla przykładu, sprawa obiektowa kryptonim „Las” dotycząca byłych członków organizacji niepodległościowych w latach 1944-1947, osób które ujawniły się w czasie amnestii w 1947 r. i złożyły broń. W aktach WUBP w Poznaniu znajdziemy informację na temat całej akcji amnestyjnej w województwie poznańskim³⁵. Natomiast w materiałach spraw obiektowych poszczególnych PUBP mamy opisaną sytuację na terenach powiatów jarocińskiego, kaliskiego, kępińskiego, krotoszyńskiego i ostrowskiego³⁶. W zasobie są również akta spraw

³⁵ AIPN Po, sygn. 003/288 t. 1-11, Sprawa obiektowa kryptonim „Las” dot. byłych członków organizacji niepodległościowych w latach 1944-1947 ujawnionych w czasie amnestii w 1947 r. (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań).

³⁶ Tamże, sygn. 003/293 t. 1-2, Sprawa obiektowa kryptonim „Las” dot. byłych członków organizacji niepodległościowych w latach 1944-1947 ujawnionych w czasie amnestii w 1947 r. (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Jarocin), sygn. 003/294 t. 1-2, Sprawa obiektowa kryptonim „Las” dot. byłych członków organizacji niepodległościowych w latach 1944-1947

WUBP w Poznaniu dotyczące amnestii w 1945 r.³⁷, 1952 r.³⁸ i 1956 r.³⁹. Również na przykładzie rozpracowania członków WSGO „Warta” w zasobie Oddziałowego Archiwum IPN w Poznaniu znajdują się akta WUBP i PUBP. Rozpracowanie obiektowe o kryptonimie „Merkur”⁴⁰ wszczęte 26 II 1952 r. na środowisko byłych członków największej wielkopolskiej organizacji niepodległościowej dostarcza wiedzy na temat schematu organizacyjnego, ilości inspektoratów, a także na jakie obwody była podzielona „Warta”. Mamy wykazy licznych figurantów, członków i współpracowników, ale również agenturę zwerbowaną przez UB. Dla badaczy podziemia w południowo-wschodniej Wielkopolsce szczególnie ważne są akta rozpracowania kryptonim „Merkur”⁴¹ rozpoczętego 11 X 1950 r. przez PUBP w Kaliszu. Z materiałów dowiemy się o początkach organizacji na terenie ziemi kaliskiej, o przebiegu rozpracowania prowadzonego przez UB, o środkach podjętych przez bezpieczeństwo i wreszcie o efektach podjętych działań. Te ostatnie raportowano do centrali, do WUBP w Poznaniu. W odpowiedzi otrzymywano zwrotnie wytyczne z Poznania, które również znajdują się w aktach sprawy. W teczce kryptonim „Merkur” znajdziemy licznych figurantów, komendantów obwodów, jak również poszczególnych placówek rozmieszczonych na terenie całego powiatu, wykazy szeregowych członków, a także informacje z doniesień agenturalnych. Również z terenu powiatów jarocińskiego, kępińskiego, krotoszyńskiego i ostrowskiego zachowały się akta sprawy rozpracowań kryptonim „Merkur” zawierające materiały wytworzone przez poszczególne PUBP z tych powiatów⁴². Na temat WSGO „Warta” i jej członków bardzo dużo informacji znajdziemy w kolejnym rozpracowaniu obiektowym,

ujawnionych w czasie amnestii w 1947 r. (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Kalisz), sygn. 003/295 t. 1-4, Sprawa obiektowa kryptonim „Las” dot. byłych członków organizacji niepodległościowych w latach 1944-1947 ujawnionych w czasie amnestii w 1947 r. (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Kępno), sygn. 003/299, Sprawa obiektowa kryptonim „Las” dot. byłych członków organizacji niepodległościowych w latach 1944-1947 ujawnionych w czasie amnestii w 1947 r. (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Krotoszyn), sygn. 003/304, Sprawa obiektowa kryptonim „Las” dot. byłych członków organizacji niepodległościowych w latach 1944-1947 ujawnionych w czasie amnestii w 1947 r. (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrów Wielkopolski).

³⁷ Tamże, sygn. 003/363, Sprawa obiektowa kryptonim „Amnestia 1945” dot. osób, szeregowych członków Armii Krajowej, które zostały objęte amnestią w 1945 r. (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań).

³⁸ Tamże, sygn. 003/365 t. 1-3, Sprawa obiektowa kryptonim „Amnestia 1952” dot. osób, które zostały objęte amnestią na mocy Ustawy amnestyjnej z 1952 r. (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań).

³⁹ Tamże, sygn. 003/366 t. 1-2, Sprawa obiektowa kryptonim „Amnestia 1956” dot. osób, które ujawniły się na terenie woj. poznańskiego w związku z Ustawą o amnestii z dnia 27-04-1956 r.

⁴⁰ Tamże, sygn. 003/355 t. 1-18, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt.

⁴¹ Tamże, sygn. 003/357, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt.

⁴² Tamże, sygn. 003/358 t. 1-4, Sprawa obiektowa kryptonim „Merkur”..., dz. cyt.

w sprawie kryptonim „Zguba” dotyczącej środowiska byłych członków AK. Akta WUBP w Poznaniu⁴³ i osobne tomy dotyczące środowiska poakowskiego na terenach PUBP w Jarocinie⁴⁴, PUBP w Kaliszu⁴⁵, PUBP w Kępnie⁴⁶, PUBP w Krotoszynie⁴⁷, PUBP w Ostrowie⁴⁸ i PUBP w Ostrzeszowie⁴⁹. Innym przykładem materiałów operacyjnych sygnatury IV są akta sprawy agenturalnego opracowania kryptonim „Murat” dotyczące byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego Konspiracyjne Wojsko Polskie, pod dowództwem Edwarda Gajusa działającego na terenie powiatu kaliskiego i terenach ówczesnego województwa łódzkiego⁵⁰. Podobnie jak w podanych powyżej przykładach, również w sprawach obiektowych dotyczących poszczególnych oddziałów zbrojnych, badacze podziemia natrafią na informacje dotyczące działalności poszczególnych ugrupowań. Warto wymienić tu sprawę dotyczącą byłych członków i współpracowników ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem por. Jankowskiego ps. „Orlik”⁵¹, sprawę dotyczącą ugrupowania pod dowództwem Stanisława Spaleniaka ps. „Spaleniak”⁵², rozpracowanie dotyczące organizacji o charakterze zbrojnym pod dowództwem Józefa Witmana ps. „Lis”⁵³, materiały aktowe dotyczące członków oddziału pod dowództwem por. Ludwika Sinieckiego ps. „Szary”⁵⁴, akta dotyczące ugrupowania pod dowództwem kpt. Jana Kempnińskiego ps. „Błysk”⁵⁵, sprawę dotyczącą organi-

⁴³ Tamże, sygn. 003/201 t. 1-19, Sprawa obiektowa kryptonim „Zguba” dot. środowiska byłych członków Armii Krajowej (zakres terytorialny: obszar działania WUBP Poznań).

⁴⁴ Tamże, sygn. 003/206, Sprawa obiektowa kryptonim „Zguba” dot. środowiska byłych członków Armii Krajowej (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Jarocin).

⁴⁵ Tamże, sygn. 003/207, Sprawa obiektowa kryptonim „Zguba” dot. środowiska byłych członków Armii Krajowej (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Kalisz).

⁴⁶ Tamże, sygn. 003/208, Sprawa obiektowa kryptonim „Zguba” dot. środowiska byłych członków Armii Krajowej (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Kępno).

⁴⁷ Tamże, sygn. 003/212, Sprawa obiektowa kryptonim „Zguba” dot. środowiska byłych członków Armii Krajowej (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Krotoszyn).

⁴⁸ Tamże, sygn. 003/216, Sprawa obiektowa kryptonim „Zguba” dot. środowiska byłych członków Armii Krajowej (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrów Wielkopolski).

⁴⁹ Tamże, sygn. 003/218, Sprawa obiektowa kryptonim „Zguba” dot. środowiska byłych członków Armii Krajowej (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrzeszów).

⁵⁰ Tamże, sygn. 003/335 t. 1-7, Sprawa obiektowa kryptonim „Murat”..., dz. cyt.

⁵¹ Tamże, sygn. 003/333 t. 1-2, Sprawa obiektowa kryptonim „Las”..., dz. cyt.

⁵² Tamże, sygn. 003/450 t. 1-2, Sprawa obiektowa dot. byłych członków..., dz. cyt.

⁵³ Tamże, sygn. 003/343, Sprawa obiektowa kryptonim „Las”..., dz. cyt.

⁵⁴ Tamże, sygn. 003/320, Sprawa obiektowa kryptonim „Szary” dot. członków ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem „Szarego” (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrów Wielkopolski).

⁵⁵ Tamże, sygn. 003/321 t. 1-7, Sprawa obiektowa kryptonim „Błysk” dot. członków ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Jana Kempnińskiego ps. „Błysk” (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Ostrów Wielkopolski).

zacji o charakterze zbrojnym pod dowództwem ppor. Zygmunta Borowskiego ps. „Bora”⁵⁶, akta dotyczące Oddziału Powstańczego AK pod dowództwem kpr. Józefa Placka ps. „Cień”⁵⁷, czy sprawę zagadnieniową na ugrupowanie pod dowództwem ppor. Franciszka Olszówki, ps. „Otto” i oddział pod dowództwem Józefa Zawadki ps. „Waldemar”⁵⁸.

Należy dodać, że akta dotyczące danych oddziałów zbrojnych uzupełniono o egzemplarz opracowania sporządzonego w latach 70. XX w. przez funkcjonariuszy Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Poznaniu na temat danej organizacji i następnie razem ze sprawą je archiwizowano w Wydziale „C” KWMO/WUSW w Poznaniu.

2.2. Akta operacyjne i akta śledcze

W latach 1945-1956 wielkopolskie urzędy bezpieczeństwa publicznego prowadziły śledztwa w sprawie przynależności do nielegalnych organizacji niepodległościowych. W aktach śledczych znajdziemy obszerną dokumentację z prowadzonej sprawy. Są tam ankiety personalne, postanowienia o wszczęciu śledztwa, protokoły przesłuchań świadków, podejrzanych, postanowienia o zamknięciu śledztwa, postanowienie o tymczasowym aresztowaniu, postanowienia o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej i wiele innych dokumentów, korespondencji, decyzji bezpieki, a także prokuratur i sądów.

W ankiecie personalnej znajdziemy dane osobowe figurantów sprawy, pseudonim, „zabarwienie sprawy” czyli krótką notkę na temat działalności osoby podejrzanej lub oskarżonej, a także sygnaturę archiwalną akt⁵⁹. Postanowienie wszczęcia śledztwa oprócz danych personalnych zawiera decyzję oficera śledczego jednostki prowadzącej śledztwo. Na podstawie zebranych materiałów dochodzeniowych oficer postanawia: *1. Wszczęć w powyższej sprawie śledztwo, 2. Przyjąć sprawę do swego prowadzenia, 3. Uznać materiały dochodzenia za materiały śledcze i załączyć je do*

⁵⁶ Tamże, sygn. 003/327 t. 1-4, Sprawa obiektowa kryptonim „Bora” dot. ugrupowania niepodległościowego pod dowództwem Zygmunta Borowskiego ps. „Bora” (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Krotoszyn).

⁵⁷ Tamże, sygn. 003/337 t. 1-2, Sprawa obiektowa kryptonim „Zemsta”..., dz. cyt.

⁵⁸ Tamże, sygn. 003/861 t. 1-10, Teczka zagadnieniowa kryptonim „Otto” (tomy 4-6 dot. zawiera materiały zbierane w ramach sprawy zagadnieniowej na ugrupowanie „Waldemara”). Teren działania PUBP Kępno.

⁵⁹ Tamże, sygn. 04/257 t. 1, Akta śledztwa w sprawie przynależności do oddziału zbrojnego „Szarego”, działającego na terenie powiatu Ostrów w latach 1945-1946 i innych, prowadzonemu przeciwko: Sperling Jan, imię ojca: Tomasz, ur. 13-01-1923 r., innym, tj. podejrzany o popełnienie przestępstwa z art. 3 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa, art. 28 kkWP w zw. z art. 225 § 1 kk i innym, k. 1.

*akt sprawy*⁶⁰. W protokołach przesłuchań świadków znajdziemy m.in. zeznania na temat działalności osoby lub osób podejrzanych. Jest tam dużo informacji dotyczących członków podziemia, ale również dane na temat organizacji niepodległościowych, w tym oddziałów zbrojnych⁶¹. Postanowienie o zamknięciu śledztwa to decyzja oficera śledczego jednostki prowadzącej sprawę, który po analizie *zważywszy, że wszystkie istotne okoliczności sprawy zostały całkowicie wyjaśnione (...)* postanawia śledztwo zamknąć i sprawę wraz z zatrzymanym skierować do dyspozycji prokuratora⁶². Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu to dokument wytworzony przez prokuratora, dotyczący zastosowania środka zapobiegawczego (aresztu tymczasowego) zarządzonego na podstawie ustaleń ze śledztwa, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, iż podejrzany będzie ukrywał się, lub nakłaniał świadków do fałszywych zeznań, albo w inny sposób starał się o usunięcie przestępstwa, na zasadzie art. 102-105 Kodeksu Wojskowego Postępowania Karnego. Na formularzu znajdziemy również informacje gdzie oskarżony został osadzony⁶³. Postanowienia o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej zawiera ustalenia ze śledztwa. Opisana jest działalność zatrzymanej osoby, a więc udział w ramach organizacji niepodległościowej, „napady rabunkowe”, wszelka działalność, którą uznano za antypaństwową. Na mocy wskazanych ustaleń oficer śledczy postanawia daną osobę pociągnąć do odpowiedzialności karnej. Na dokumencie jest również podpis oskarżonego o zapoznaniu się z dokumentem⁶⁴. Oprócz tego w aktach znajdziemy m.in. nakazy aresztowania, protokoły rewizji, akt oskarżenia, spis dowodów rzeczowych i wyroki sądów. Można też odnaleźć doniesienia agenturalne czy doniesienia agencyjne. Są też takie dokumenty jak pismo z więzienia w Kaliszu z 1949 r. informujące o śmierci

⁶⁰ Tamże, sygn. 04/372, Akta śledztwa w sprawie współpracy z organizacją zbrojną „Brzózki”, która działała na terenie powiatu Kalisz, nielegalnego przechowywania broni, współudziału w napadach rabunkowych z bronią w ręku oraz zabójstwa, prowadzonemu przeciwko: Mocek Ignacy, imię ojca: Michał, ur. 23-07-1916 r. i Musiański Tomasz, imię ojca: Tomasz, ur. 20-08-1897 r., tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 16 § 1, art. 4 § 1 Dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, k. 10.

⁶¹ Tamże, k. 21.

⁶² Tamże, sygn. 04/426, Akta śledztwa w sprawie przynależności do organizacji zbrojnej „Otta”, działającej na terenie powiatu Kępno, prowadzonemu przeciwko: Kawa Feliks, imię ojca: Józef, ur. 10-11-1924 r. oraz Stachowiak Stanisław, imię ojca: Stanisław, ur. 13-04-1922 r., tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 1 Dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, k. 12.

⁶³ Tamże, sygn. 04/257 t. 1, Akta śledztwa w sprawie przynależności do oddziału zbrojnego „Szarego”..., dz. cyt., k. 88.

⁶⁴ Tamże, sygn. 04/22, Akta kontrolno śledcze w sprawie przynależności do oddziału pod dowództwem „Błyska”, prowadzonej przeciwko Kempiański Jan, imię ojca: Władysław, ur. 05-02-1921 r. i innym, tj. podejrzanym o popełnienie przestępstwa z art. 1, art. 3a, art. 4, art. 1a, art. 5b, art. 7, art. 9 Dekretu PKWN z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa i art. 1, art. 2 i art. 115 kkWP, k. 61.

więźnia Ignacego Mocka⁶⁵. Znajdziemy w nim dane osobowe więźnia, za co został skazany, pełne dane o wyroku, opinię lekarza więziennego, a także protokół badania pośmiertnego denata⁶⁶. W archiwum bezpieki materiały spraw śledczych/kontrolno-śledczych tworzyły serię akt III.

Na członków podziemia południowo-wschodniej Wielkopolski zakładano sprawy ewidencyjno-obserwacyjne, agenturalno-śledcze i agenturalnego sprawdzenia celem inwigilacji osób, które ze względu na swoją wcześniejszą działalność w nielegalnych organizacjach były uznawane przez PRL za element niebezpieczny. Sprawy zakładane były w oparciu o materiały archiwalne, a informacje pozyskane na podstawie pracy operacyjnej miały dostarczyć odpowiedzi na pytanie czy figurant sprawy nie prowadzi nadal nielegalnej działalności. W aktach znajdziemy postanowienia o założeniu spraw, raporty, wykazy kontaktów, plany operacyjnych przedsięwzięć, meldunki specjalne, doniesienia agenturalne, protokoły lub odpisy z protokołów przesłuchań świadków, analizy, notatki służbowe, fotografie, korespondencje między poszczególnymi jednostkami, w tym karty sprawdzeniowe E-15. Te ostatnie dostarczały informacji na temat, czy dana osoba figuruje w zasobach służb. W przypadku kiedy osoba będąca w zainteresowaniu figurowała w archiwum, w odpowiedzi podawano sygnatury akt dotyczących rozpracowywanego.

W sprawie ewidencyjno-obserwacyjnej dotyczącej Mieczysława Spychalskiego, Edwarda Wieteckiego i Albina Lisewskiego, w postanowieniu o wszczęciu sprawy ewidencyjno-obserwacyjnej z 19 VI 1956 r. na Mieczysława Spychalskiego, oficer operacyjny Powiatowego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu wnosił do kierownika urzędu o wszczęcie sprawy z powodu, iż ww. w 1945 r. był kierownikiem propagandy w nielegalnej organizacji WSGO „Warta”. W dokumencie dotyczącym Edwarda Wieteckiego funkcjonariusz PU ds. BP stwierdza, że Wieteki *to były komendant Rej. II-go „Nowy Tomyśl” (Kalisz) nielegalnej organizacji WSGO „Warta”* (...). Natomiast w stosunku do Albina Lisewskiego w postanowieniu o założeniu sprawy ewidencyjno-obserwacyjnej stwierdza się, iż ten jako były komendant WSGO „Warta” prowadził wrogą działalność wobec państwa, powinien być w zainteresowaniu organów bezpieczeństwa⁶⁷. W notatce służbowej z 9 I 1958 r. czytamy, iż sprawy Spychalskiego, Wieteckiego i Lisewskiego zostały połączone

⁶⁵ Ignacy Mocek od lipca 1946 r. do lipca 1947 r. należał do „bandy Brzózki”, którego zabił 10 VII 1947 r. Zob. tamże, sygn. 003/676 t. 15, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. Poznań. Litera M i T., k. 141.

⁶⁶ Tamże, sygn. 04/372, Akta śledztwa w sprawie współpracy z organizacją zbrojną „Brzózki”..., dz. cyt., k. 5.

⁶⁷ Tamże, sygn. 08/446, Sprawa ewidencyjno-obserwacyjna dot. Spychalski Mieczysław, imię ojca: Piotr, ur. 24-12-1910 r., Wieteki Edward, imię ojca: Wojciech, ur. 22-06-1906 r. oraz Lisewski Albin, imię ojca: Marcin, ur. 01-06-1900 r. Kontrola operacyjna byłych szefów WSGO „Warta” Obwód Kalisz, k. 6-8.

ze sobą ze względu na powiązania i wspólną przeszłość figurantów sprawy. Notatka informuje też o próbie wykorzystanie do sprawy byłego informatora o ps. „Proсна”. Ten jednak odmówił i nie zgodził się na dalszą współpracę⁶⁸. W raporcie z przeprowadzonej rozmowy z informatorem ps. „Biegacz” oficer operacyjny por. Kowalski informuje, że w związku z tym, że *b. inf. podaje nam materiały jedynie z jego przypuszczenia, a konkretnie faktów nie zna, a za tym trudno jest w chwili obecnej stwierdzić czy będzie on mógł nas informować o bliższych szczegółach (...)*⁶⁹. W postanowieniu o zakończeniu (zaniechaniu) i przekazaniu do archiwum spraw ewidencji operacyjnej z 14 VIII 1958 r. dowiadujemy się, że w chwili obecnej figuranci sprawy *nie przejawiają żadnej wrogiej działalności, jak również nie utrzymują ze sobą żadnych kontaktów (...)*. W konsekwencji sprawę o nr rejestracyjnym 2592 zakończono i przekazano do Wydziału Ewidencji Operacyjnej⁷⁰ KWMO w Poznaniu. Na podstawie wpisu pracownika archiwum dowiadujemy się, iż akta zostały przyjęte i wpisane do dziennika archiwalnego pod poz. 3240⁷¹. Akta wymienionych spraw operacyjnych tworzyły w archiwum bezpieki serię akt sygnatura II.

Podobnie jak w przypadku akt śledczych, sprawy ewidencyjno-obsługowe czy sprawy agenturalnego sprawdzenia zakładane były na konkretne osoby lub grupy. Dlatego aby dotrzeć do materiałów dotyczących podziemia z danego terenu, należy przeprowadzić kwerendę osobową w zasobie Oddziałowego Archiwum IPN w Poznaniu.

2.3. Akta administracyjne Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego/Powiatowych Urzędów ds. Bezpieczeństwa Publicznego, Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego/Wojewódzkiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Publicznego i Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej

Akta administracyjne powinny stanowić dla badaczy źródło pierwszego kontaktu⁷². Są to materiały wytworzone najwcześniej, zawierają informacje o działalności oddziałów zbrojnych na danym terenie, powstałe w czasie rzeczywistym. Wśród akt administracyjnych przeważają sprawozdania, w tym sprawozdania okresowe, sprawozdania z działalności poszczególnych referatów UB i te najważniejsze,

⁶⁸ Tamże, k. 20.

⁶⁹ Tamże, k. 49.

⁷⁰ Szerzej na temat ewidencji operacyjnej, zob. *Ewidencja operacyjna i archiwum organów bezpieczeństwa PRL w latach 1944-1990*, red. Monika Komaniecka-Lyp, Kraków 2017.

⁷¹ AIPN Po, sygn. 08/446, Sprawa ewidencyjno-obsługowa dot. Spychalski Mieczysław..., dz. cyt., k. 54.

⁷² *Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. Filip Musiał, Kraków 2006, s. 39.

czyli sprawozdania szefa PUBP. W aktach administracyjnych znajdują się meldunki, charakterystyki kontrwywiadowcze, plany pracy, a także liczna korespondencja. Dla przykładu w Sprawozdaniach Szefa PUBP w Ostrowie Wielkopolskim za lata 1945-1951⁷³, w raporcie sytuacyjnym za okres od 30 VII 1945 r. do 5 VIII 1945 r. dowiadujemy się, że ogółem aresztowanych w Ostrowie na dzień raportu było 122. Dalej czytamy, że 2 VIII 1945 r. aresztowano *byłego dowódcę kompanii A.K. na Ostrów, mający pod sobą 180-ciu ludzi, dzielących się na trzy plutony, obecnie organizował tajną organizację W.S.G.O. „Warta”(...)*⁷⁴. W sprawozdaniach możemy również odnaleźć informację na temat siatki agenturalnej poszczególnych PUBP. W wymienionym wyżej sprawozdaniu Szefa PUBP w Ostrowie Wielkopolskim, w raporcie sytuacyjnym sporządzonym na dzień 20 VIII 1945 r., czytamy o aresztowaniu 9 VIII 1945 r. 10 członków WSGO „Warta”. Aresztowani mieli dopuścić się napadu na posterunek UB. Informacje na temat zatrzymanych miał dostarczyć agent o ps. „Astra”⁷⁵. W sprawozdaniu z pracy PUBP w Kaliszu 1945-1947 czytamy, że w okresie od 28 I 1945 do 20 IV 1945 r. aresztowano w sumie 239 osób. Zatrzymano spośród nich 168, w tym 68 Polaków, 93 Niemców i 7 Ukraińców, w tym za posiadanie broni 5 osób i 11 osób za antyrządowe nastawienie⁷⁶. W sprawozdaniu agenturalno-operacyjnym PUBP w Kępnie za lata 1946-1949 czytamy m.in.: *Jedna z największych band w naszym powiecie pod dowództwem volksdoucza „Otta”, licząca 80-ciu ludzi, banda która miała za sobą między innymi napad na Urząd Bezpieczeństwa w Kępnie gdzie zamordowała 8-em osób, banda ta została w początku 1946 roku rozbita i zlikwidowana (...)*⁷⁷. W raportach i sprawozdaniach PUBP w Krotoszynie za lata 1945-1947 znajdziemy m.in. raporty tamtejszej Sekcji Walki z Bandytyzmem PUBP. W raportach na temat podziemnych organizacji figurują liczni figuranci⁷⁸. Akta administracyjne z PUBP w Kaliszu i ościennych powiatów znajdują się przede wszystkim w spisie IPN Po 06. Wśród tego spisu odnajdziemy również Księgę aresztu PUBP w Krotoszynie⁷⁹. Jest to wyjątkowo cenna pozycja, gdyż księgi z aresztów PUBP w Jarocinie, Kaliszu, Kępnie czy Ostrowie Wielkopolskim nie figurują w poznańskim zasobie IPN. Podobnie jest na przykładzie Repertorium Referatu

⁷³ AIPN Po, sygn. 06/136 t. 1/1, Sprawozdania Szefa PUBP w Ostrowie Wlkp. za lata 1945-1951.

⁷⁴ Tamże, k. 6.

⁷⁵ Tamże, k. 10.

⁷⁶ Tamże, sygn. 06/126 t. 4, Sprawozdania z pracy agenturalno-operacyjnej PUBP w Kaliszu, k. 11,

⁷⁷ Tamże, sygn. 06/126 t. 7, Sprawozdania z pracy agenturalno-operacyjnej PUBP w Kaliszu, t. II, lata 1946-1949, k. 9.

⁷⁸ Tamże, sygn. 06/131 t. 17, Raporty i sprawozdania PUBP w Krotoszynie za lata 1945-1947.

⁷⁹ Tamże, sygn. 06/131 t. 25/2, Księga aresztu PUBP w Krotoszynie za lata 1945-1947.

Śledczego PUBP w Krotoszynie 1947-1954⁸⁰, w tym przypadku to również jedyne tego rodzaju akta, brak w zasobie repertoriów śledczych z powiatu jarocińskiego, kaliskiego, kępińskiego i ostrowskiego.

2.4. Dzienniki, inwentarze, księgi i kartoteki w zasobie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu

Zarówno funkcjonariusze UB, jak i ich następcy z SB w swojej codziennej pracy korzystali z obszernych archiwów, które gromadziły akta będących w zainteresowaniu służb osób, środowisk bądź zagadnień. Dla badacza tamtego okresu sprawa jest jasna w przypadku zachowania kompletnych akt danych spraw wytworzonych w latach powojennych, w okresie polski stalinowskiej, a także późniejszego okresu PRL. Co jednak w przypadku, gdy część akt została wybrakowana, zniszczona lub zaginęła? Wtedy nieocenionym źródłem w warsztacie historyka są pozostałości po tzw. systemie ewidencji operacyjnej, a więc czynnościach, które były wykonywane w celu rejestracji poszczególnych spraw i osób będących w czynnym zainteresowaniu bezpieczeństwa, a także czynnościach, które w konsekwencji prowadziły do wyrejestrowania z czynnego zainteresowania organów bezpieczeństwa państwa, zakończenia prowadzenia danej sprawy lub jej wybrakowania czy zniszczenia. Mówimy tu o pomocach ewidencyjnych, a przede wszystkim o dziennikach rejestracyjnych, dziennikach archiwalnych i protokołach brakowania.

W zasobie OA IPN w Poznaniu zachowała się Księga wpływu i ruchu akt w archiwum operacyjnym dotycząca materiałów operacyjnych obiektowych i zagadnieniowych starego typu sygnatura „Ag”⁸¹. Dotyczy ona akt operacyjno-zagadnieniowych, zarchiwizowanych w latach 1956-1971. Kolejnymi księgami dotyczącymi akt starego typu są Księgi wpływu i ruchu akt w archiwum operacyjnym sygnatury „K-1”⁸² i „K-2”⁸³, akta operacyjne i śledcze zarchiwizowane w latach 1955-1970.

⁸⁰ Tamże, sygn. 06/131 t. 25/1, Repertorium Referatu Śledczego PUBP w Krotoszynie 1947-1954.

⁸¹ Tamże, sygn. 00169/6, Księga wpływu i ruchu akt w archiwum operacyjnym dotycząca materiałów operacyjnych obiektowych i zagadnieniowych starego typu sygn. „Ag” (wybrakowanych lub skomasowanych) od nr 1 do 526. Inwentarz akt serii starego typu sygn. „Ag” – akta operacyjno-zagadnieniowe zarchiwizowane w latach 1956-1971.

⁸² Tamże, sygn. 00169/76, Księga ewidencji osób nierozpracowanych zgłoszonych do rejestracji sygn. „K-1” (akta skomasowane lub wybrakowane) od nr 1 do 890. Inwentarz akt serii starego typu sygn. „K-1” – akta operacyjne zarchiwizowane w latach 1955-1968.

⁸³ Tamże, sygn. 00169/2, Księga wpływu i ruchu akt w archiwum operacyjnym dotycząca materiałów operacyjnych starego typu sygn. „K-2” (akta skomasowane i wybrakowane) od nr 1 do 1840. Inwentarz akt serii starego typu sygn. „K-2” – akta operacyjne i śledcze zarchiwizowane w latach 1955-1970, sygn. 00169/3, Księga wpływu i ruchu akt w archiwum operacyjnym dotycząca materiałów operacyjnych starego typu sygn. K-2 (akta skomasowane i wybrakowane) od nr 1841 do 4140. Inwentarz akt serii starego typu sygn. „K-2” – akta operacyjne i śledcze zarchi-

Zarówna akta „Ag” jak i „K-1”, „K-2” zostały wybrakowane bądź skomasowane i dołączone do materiałów obiektowych sygnatura IV i operacyjnych sygnatura II lub śledczych sygnatura III. Zachowane serie akt reprezentują dzienniki spraw operacyjnych sygnatura II⁸⁴, w których znajdziemy informacje m.in. o sprawach: ewidencyjno-obszernych, agenturalnego sprawdzenia, agenturalno-śledczych, rozpracowań agencyjno-śledczych dotyczących podziemia zbrojnego i osób z nim współpracujących. W dzienniku/inwentarzu znajdziemy informacje o dacie złożenia materiałów do archiwum, jednostce składającej akta, ilości tomów, rodzaju sprawy, numeru rejestracyjnego sprawy, nazwiska i imienia głównego figuranta, roku urodzenia figuranta, podpis pracownika archiwum kwitującego odbiór akt, a także adnotacje o zniszczeniu akt w przypadku, gdy akta zostały wybrakowane. Ważną rubryką jest pole uwagi, w której znajdziemy krótką informację czego dotyczy bądź czego dotyczyły akta. Ma to o tyle duże znaczenie w przypadku akt wybrakowanych, gdzie informacja z inwentarza stanowi często jedyną informację o rodzaju sprawy i głównym figurancie. W zasobie znajdują się także księgi wpływu i ruchu akt w archiwum operacyjnym dotyczące spraw śledczych sygnatura III⁸⁵. W księdze w kolejnych rubrykach figurują informacje m.in. dotyczące numeru porządkowego sprawy, daty wpływu akt, od kogo, czyli z jakiej jednostki WUBP lub PUBP lub innej jednostki podległej MBP, „treść aktu”, co w konsekwencji oznacza dane głównego figuranta i o co był oskarżony, pozostałe sygnatury, które odwoływały się do śledztwa i wreszcie informacje o zniszczeniu, wybrakowaniu lub skomasowaniu akt do innej sygnatury. Sprawy obiektowe, rozpracowań obiektowych sygnatura IV również posiadają swoje inwentarze⁸⁶, a w nich znajdziemy informacje na temat złożenia danych akt do archiwum Wydziału „C” KWMO/WUSW w Poznaniu. Pośród rubryk inwentarza znajdziemy datę złożenia materiałów do archiwum, nazwę jednostki zdającej akta, kryptonim sprawy i co najważniejsze „zabarwienie sprawy”, a więc krótką informację czego dotyczy dana sprawa. Dodatkowo w rubryce „adnotacja o ruchu sprawy” znajdziemy wpisy dotyczące brakowania akt lub przesłania ich do innych jednostek.

wizowane w latach 1955-1970, sygn. 00169/5 t. 1-5, Księgi wpływu i ruchu akt w archiwum operacyjnym dotycząca materiałów operacyjnych starego typu sygn. „K-2” (akta skomasowane i wybrakowane) od nr 4141 do 17927. Inwentarze akt serii starego typu sygn. „K-2” – akta operacyjne i śledcze zarchiwizowane w latach 1955-1970.

⁸⁴ Tamże, sygn. 00188/1-3, Dzienniki archiwalne spraw ewidencji operacyjnej. Inwentarze akt o sygn. II KWMO w Poznaniu.

⁸⁵ Tamże, sygn. 00188/8-13, Księgi wpływu i ruchu akt w archiwum operacyjnym dotycząca spraw śledczych sygn. III KWMO w Poznaniu.

⁸⁶ Tamże, sygn. 00280/4, Inwentarz akt sygn. IV od nr 1 do 937. Dziennik archiwalny spraw obiektowych KWMO/WUSW w Poznaniu, sygn. 00169/4, Dziennik archiwalny teczek obiektowych wybrakowanych i przerejestrowanych KWMO/WUSW w Poznaniu.

Brakuje w zasobie dzienników archiwalnych dotyczących agentury. Nie zachowały się akta osobowe i pracy osób współpracujących z UB (sygnatura I – dawna sygnatura „a”)⁸⁷. Informacje na temat osób współpracujących z bezpieką możemy czerpać na podstawie kart ewidencyjnych, materiałów operacyjnych sygnatura II, rozpracowań obiektowych sygnatura IV, opracowań KWMO i wreszcie materiałów administracyjnych, wśród których znajdują się raporty, sprawozdania, analizy poszczególnych PUBP. Zachowały się natomiast protokoły brakowania poszczególnych sygnatur „a” i „I” z licznymi figurantami⁸⁸.

Kopalnią wiedzy na temat prowadzonych spraw przez UB i późniejsze SB są kartoteki ewidencyjne będące w zasobie nie tylko poznańskiego IPN, ale w zasobach poszczególnych oddziałów w całej Polsce. Mówimy tutaj o Kartotekach Ogólnoinformacyjnych poszczególnych Wydziałów „C” Wojewódzkich Urzędów Spraw Wewnętrznych – komórek, które w terenie zajmowały się prowadzeniem archiwów i rejestrowaniem spraw będących w zainteresowaniu służb. W centrali MSW archiwum było prowadzone przez Biuro „C”⁸⁹, które w zasobie miało również swoją KOI. Trafiały tam karty z całej Polski, co jest obecnie bardzo pomocne w przypadku, gdy nie zachowały się karty w terenie dotyczące danego figuranta. Źródła niekompletności kartotek bywały różne, od celowego brakowania dokumentów, nielegalnego niszczenia na przełomie lat 1989-1990, zaginięcia w transporcie, aż do nieprzekazania z różnych powodów całego istniejącego zasobu do IPN. Karty ewidencyjne

⁸⁷ Tamże, sygn. 06/303 t. 136, Wytyczne płk. Jana Zabawskiego z 9 VI 1964 r. określające tryb brakowania i zniszczenia materiałów archiwalnych nie posiadających znaczenia operacyjnego, historycznego lub szkoleniowego, znajdujących się w Archiwum Biura „C” MSW i Wydziałów „C” KWMO.

⁸⁸ Tamże, sygn. 00169/17, Protokół brakowania akt z dnia 15-11-1965 r. – sygn. „A” KWMO w Poznaniu, sygn. 00169/32, Protokół brakowania akt nr 25 z dnia 15-12-1972 r. – akta byłych TW wyeliminowanych do 1965 r. – sygn. I za lata 1947-1965 KWMO w Poznaniu, sygn. 00169/43, Protokół brakowania akt nr 40 [z dnia 26-02-1980 r.] Akta byłych TW – zmarłych, [sygn. I z lat 1946-1975] KWMO w Poznaniu, sygn. 00169/50, Protokół brakowania akt nr 44 [z dnia 09-12-1981 r.], sygn. 00169/52, Akta byłych tajnych osobowych źródeł informacji – sygn. I z lat 1945-1975 KWMO w Poznaniu, Protokół brakowania akt nr 46 [z dnia 21-01-1982 r.] Teczki personalne byłych osobowych źródeł informacji /zszywki/, [sygn. I z lat 1947-1964] KWMO w Poznaniu, sygn. 00169/55, Protokół brakowania akt nr 49 [z dnia 23-10-1982 r.] Akta byłych osobowych źródeł informacji [sygn. I z lat 1952-1976 KWMO w Poznaniu.

⁸⁹ Początkowo, od 1944 r. czynnościami ewidencyjnymi komunistycznej bezpieki zajmowała się sekcja kartotek w Wydziale Kontrwywiadu RBP Publicznego PKWN (*Ustawa z dnia 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, Dz.U., nr 1, poz. 1). Następnie od kwietnia 1945 r. tą tematyką zajmował się Departament II (technika operacyjna, perlustracja korespondencji oraz ewidencji) powołanego 31 XII 1944 r. MBP. Po powstaniu Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego tworzy usytuowanego przy Radzie Ministrów (*Dekret z dnia 7 grudnia 1954 r. o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego*, Dz.U., nr 54, poz. 269).

są istotną pomocą ewidencyjną i nieocenionym źródłem wiedzy na temat figurantów poszczególnych spraw. W przypadku podziemia zbrojnego w południowo-wschodniej Wielkopolsce najwięcej informacji o osobach działających w poszczególnych organizacjach niepodległościowych można uzyskać z kart E-14 – kart archiwalnych znajdujących się w KOI Wydziału „C” WUSW w Poznaniu⁹⁰. Karta E-14 składa się z 3 istotnych części. Pierwsza, to rubryki zawierające pełne dane osobowe danej osoby, druga część to krótki zarys działalności osoby rozpracowywanej przez służby i wreszcie trzecia część ze wskazaniem sygnatur archiwalnych materiałów operacyjnych, opracowań KWMO, akt śledczych, akt prokuratorskich i sądowych. Ponadto na kartach KOI znajdują się adnotacje o zniszczeniu i brakowaniu akt ze wskazaniem na numery protokołów brakowania. Drugą kartoteką będącą w zasobie Archiwum IPN w Poznaniu dotyczącą osób rozpracowywanych przez UB, następnie SB jest Kartoteka zagadnieniowa Wydziału „C” KWMO w Poznaniu⁹¹. Kartoteka została stworzona przede wszystkim na podstawie kart z KOI, a także po analizie materiałów archiwalnych⁹². Na przestrzeni lat kartoteka składała się w sumie z 30 działów, wśród których były te dotyczące żołnierzy podziemia niepodległościowego oraz osób współpracujących z nielegalnymi organizacjami. Dział II – Nielegalne organizacje po wyzwoleniu, dział VIII – „Bandy terrorystyczno-rabunkowe”, dział IX – Nielegalne posiadanie broni i dział XVIII – Kierowniczy aktyw reakcyjny z okresu okupacji i po wyzwoleniu. Na kartach zagadnieniowych oprócz danych osobowych figuranta znajdują się również sygnatury archiwalne spraw dotyczących danej osoby. Wśród nich znajdują się sygnatury spraw operacyjnych starego typu „K-1” i „K-2”, a także sygnatury spraw operacyjnych, obiektowych i zagadnieniowych „Ag”.

2.5. Opracowania Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Poznaniu

W latach 70. i 80. XX w. w poszczególnych KWMO w całej Polsce opracowano materiały dotyczące organizacji niepodległościowych działających na terenach poszczególnych województw. Zadanie sporządzenia opracowań realizowali funkcjonariusze sekcji archiwalnej pionu „C”, ale do przejrzania akt i dokonania syntezy angażowano najczęściej emerytowanych funkcjonariuszy resortu. Byli pracownicy służb na podstawie materiałów archiwalnych sporządzali charakterystykę danej

⁹⁰ AIPN Po, sygn. 0044/1, Kartoteka Ogólnoinformacyjna i Odtworzeniowa WUSW w Poznaniu, Koninie, Lesznie, Pile i Zielonej Górze.

⁹¹ Tamże, sygn. 06/219, Kartoteka zagadnieniowa KWMO w Poznaniu.

⁹² Szerzej na temat Kartoteki zagadnieniowej Wydziału „C” KWMO w Poznaniu w: P. Drzymała, *Charakterystyka kartoteki zagadnieniowej na podstawie materiałów Wydziału „C” KWMO w Poznaniu*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989”, 2006, nr 1, s. 9-40.

organizacji, od momentu powstania poprzez jej strukturę, metody działania, aż do sposobu i środków wykorzystanych w procesie likwidacji danej „bandy”, na danym terenie przez organy bezpieczeństwa państwa. Opracowania dotyczą oddziałów zbrojnych, ale także tych o nielegalnej działalności politycznej⁹³. Wśród poznańskich opracowań Wydziału „C” KWMO zachowały się też te, które dotyczyły oddziałów zbrojnych działających na terenie Kalisza i miast w ościennych powiatach. Dla przykładu możemy wymienić: Opracowanie nr 16 pt. „Konspiracyjne Wojsko Polskie. Banda terrorystyczno-rabunkowa «Zapora-Drzymała II». Kalisz-Kępno-Turek-Konin” (opracowała ppor. mgr I. Świącicka)⁹⁴; Opracowanie nr 85 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa «Partyzanci» pod dowództwem J. Rosady i T. Dolaty – powiat Jarocin” (opracował por. rez. MO S. Walkiewicz)⁹⁵; Opracowanie nr 84 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa «Chłopcy z Lasu». Jarocin” (opracował kpt. rez. MO J. Laskowski)⁹⁶; Opracowanie nr 30 pt. „Banda terrorystyczno-rabunkowa «Armia Krajowa» pod dowództwem Foltynowicza. Pogorzela powiat Krotoszyn” (opracował sierż. H. Kawecki)⁹⁷, czy wreszcie Opracowanie nr 70 pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza «Warta». Delegatura Sił Zbrojnych Inspektorat III ostrowski. Kryptonim Szamotuły”⁹⁸.

Wraz z charakterystykami powstały również kwestionariusze ewidencyjne dotyczące członków podziemia niepodległościowego i osób współpracujących z owym podziemiem. W Oddziałowym Archiwum IPN w Poznaniu znajdują się one w spisie 003 pod pozycją 676. W 27 tomach znajdują się kwestionariusze osobowe członków podziemia niepodległościowego działających na terenie województwa poznańskiego i osób z nimi współpracujących, ułożone w kolejności alfabetycznej. Niestety brakuje w tych materiałach podziału na poszczególne powiaty, czy organizacje działające w latach 1945-1956. Znając jednak personalia członków oddziału zbrojnego, poprzez kwerendę w owych kwestionariuszach możemy dotrzeć do sygnatur materiałów archiwalnych wytworzonych przez UB, późniejsze SB, prokuraturę i sądownictwo. Mówimy tu o sprawach operacyjnych, materiałach ze śledztw, ale także

⁹³ *W kręgu „teczek”. Z badań nad zasobem i funkcjami archiwum Instytutu Pamięci Narodowej*, red. Jerzy Bednarek, Paweł Perzyna, Łódź-Toruń 2006, s. 292.

⁹⁴ AIPN Po, sygn. 05/165, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 16 pt. „Konspiracyjne Wojsko Polskie. Banda terrorystyczno-rabunkowa «Zapora-Drzymała II». Kalisz-Kępno-Turek-Konin”. Opracowała ppor. mgr I. Świącicka.

⁹⁵ Tamże, sygn. 05/236, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 85..., dz. cyt.

⁹⁶ Tamże, sygn. 05/237, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 84..., dz. cyt.

⁹⁷ Tamże, sygn. 05/179, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 30..., dz. cyt.

⁹⁸ Tamże, sygn. 05/219 t. 3, Opracowanie Wydziału „C” KWMO w Poznaniu nr 70 pt. „Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza «Warta». Delegatura Sił Zbrojnych Inspektorat III ostrowski. Kryptonim Szamotuły”.

aktach administracyjnych i sądowych dotyczących danych osób bądź organizacji do których należeli lub z którymi współpracowali. Oprócz sygnatur archiwalnych i danych osobowych figuranta, mamy również takie informacje, jak miejsce zamieszkania i pracy w trakcie prowadzenia „wrogiej działalności”, działalność polityczno-organizacyjna w okresie okupacji niemieckiej, przynależność do partii politycznych, krótki opis działalności bądź współpracy danej osoby w ramach podziemia, informacje o skazaniu, pracy na rzecz obcego wywiadu, a także o obecnym (w czasie tworzenia kwestionariusza) miejscu pracy i zamieszkania⁹⁹.

Warto też zwrócić uwagę na prace dyplomowe funkcjonariuszy napisane w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie. Opisują one początki władzy ludowej na terenach województwa poznańskiego i poszczególnych powiatów. Należy tu wspomnieć dwa opracowania nawiązujące do wielkopolski południowo-wschodniej – pracę chor. Marka Kucharskiego o początkach SB i MO w województwie poznańskim¹⁰⁰ oraz opracowanie Marka Ratajczaka o kształtowaniu się władzy ludowej i organów bezpieczeństwa państwa na terenie powiatu krotoszyńskiego¹⁰¹.

W latach 50. powstały charakterystyki powiatów. Opisują one sytuację społeczno-polityczną na terenie danego powiatu. W poznańskim zasobie IPN znajdują się charakterystyki kontrwywiadowcze powiatów: jarocińskiego¹⁰², kaliskiego¹⁰³, kępińskiego¹⁰⁴, krotoszyńskiego¹⁰⁵, ostrowskiego¹⁰⁶, a także z powiatu pleszewskiego¹⁰⁷ i ostrzeszowskiego¹⁰⁸. Pomimo tego, że powiat pleszewski i ostrzeszowski powstały dopiero w wyniku nowego podziału administracyjnego, w II połowie lat 50., to opracowania te opisują sytuację społeczno-polityczną na terenach, które dotąd należały do powiatu jarocińskiego, kaliskiego, kępińskiego, konińskiego, ostrowskiego i wieluńskiego. Materiały te to ważne źródło w odkrywaniu historii podziemia niepodległościowego. Dla przykładu, w charakterystyce powiatu ostrowskiego czytamy:

⁹⁹ Tamże, sygn. 003/676 t. 1-27, Kwestionariusze osobowe członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w woj. poznańskim.

¹⁰⁰ Tamże, sygn. 618/8 t. 18, Powstanie Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej woj. poznańskiego i jej rola w procesie walki o stabilizację władzy ludowej w regionie poznańskim w latach 1945-1948.

¹⁰¹ Tamże, sygn. 05/399, Kształtowanie się władzy ludowej oraz organizacja i walka Służby Bezpieczeństwa z wrogim podziemiem w powiecie krotoszyńskim w latach 1945-1948.

¹⁰² Tamże, sygn. 05/61, Charakterystyka kontrwywiadowcza miasta i pow. Jarocin.

¹⁰³ Tamże, sygn. 05/70, Charakterystyka kontrwywiadowcza miasta i pow. Kalisz.

¹⁰⁴ Tamże, sygn. 05/76, Charakterystyka kontrwywiadowcza pow. Kępno.

¹⁰⁵ Tamże, sygn. 05/65, Charakterystyka kontrwywiadowcza pow. Krotoszyn.

¹⁰⁶ Tamże, sygn. 05/64, Charakterystyka kontrwywiadowcza miasta i pow. Ostrów Wlkp.

¹⁰⁷ Tamże, sygn. 05/68, Charakterystyka kontrwywiadowcza pow. Pleszew.

¹⁰⁸ Tamże, sygn. 05/84, Charakterystyka kontrwywiadowcza pow. Ostrzeszów.

W czerwcu 1945 r. na polecenie Rzewuskiego z Poznania Szmydt Kierownik komórki przy WSGO „Warcie” w Poznaniu nawiązuje kontakt z pozostałymi na wolności b. czł. AK i tworzy WSGO „Wartę” z siedzibą Inspektoratu w Ostrowie z Inspektorem Sobczakiem Marianem. Komendantem WSGO „Warty” Obwodu Ostrów został Baranowski Stefan¹⁰⁹. Na kolejnej karcie czytamy: W czerwcu 1945 r. ma teren pow. ostrowskiego zostaje przysłany z polecenia Komendanta Wojewódzkiego WSGO „Warta” Kempieński Jan, który w czasie okupacji był członkiem NSZ dla zorganizowania bandy zbrojnej. Polecenie to Kempieński wykonał organizując Oddział Zbrojny w sile 60-ciu ludzi¹¹⁰. W charakterystyce kontrwywiadowczej z powiatu kaliskiego czytamy: Na terenie tym istniała banda terrorystyczna-rabunkowa której hersztem był JANIK Stanisław zam. Ksawerów syn kulaka i członka P.S.L. – mikołajczykowski. Aktyw band po zlikwidowaniu ich odsiaduje kary więzienia. W związku z tym, że ojciec bandyty JANIK Franciszek prowadził dość ożywioną działalność w b. P.S.L. jak również współpracował z bandami terrorystycznymi, który obecnie we wszystkich akcjach państwowych jest oporny, założono na niego sprawę ewidencyjno-obserwacyjną celem kontrolowania jego działalności politycznej na terenie gromady¹¹¹. Dla przykładu, w charakterystyce dotyczącej powiatu krotoszyńskiego opisana jest działalność organizacji niepodległościowych po tzw. „wyzwoleniu”. Dowiadujemy się, że organizatorem WSGO „Warta” na terenie powiatu był Tadeusz Tyrakowski ps. „Wojciech”, a także m.in., że organizacji WSGO „Warta” podległe były oddziały „Bory” i „Błyska”¹¹². W charakterystyce powstałego w 1955 r. powiatu ostrzeszowskiego znajdują się informacje na temat działalności podziemia zbrojnego na terenach, które wcześniej należały do powiatu kępińskiego, ostrowskiego i wieluńskiego. Znajdujemy tu m.in. informacje na temat działalności oddziału „Waldemara”, czyli Józefa Zawadki. Organizacja liczyła około 50 członków i została zlikwidowana, a sam „Waldemar” zbiegł wraz ze swoim bratem do Niemiec¹¹³.

2.6. Akta Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Poznaniu 1945-1954

Dużo informacji na temat działalności podziemia zbrojnego w terenie dostarcza analiza akt wytworzonych przez jednostki MO. Raporty, meldunki, wykazy, karty ewidencyjne, fonogramy i korespondencja dostarczają szczegółowej wiedzy na temat poszczególnych organizacji i pojedynczych członków tzw. „band”. Dla przykładu, w wykazie rozbrojonych posterunków MO przez „bandy reakcyjne” 1945-marzec

¹⁰⁹ Tamże, sygn. 05/64, Charakterystyka..., dz. cyt., k. 7.

¹¹⁰ Tamże, k. 8.

¹¹¹ Tamże, sygn. 05/70, Charakterystyka..., dz. cyt., k. 14.

¹¹² Tamże, sygn. 05/65, Charakterystyka..., dz. cyt., k. 5.

¹¹³ Tamże, sygn. 05/84, Charakterystyka..., dz. cyt., k. 7.

1946 r.¹¹⁴ mamy informacje na temat akcji zbrojnych wymierzonych w posterunki MO na terenie województwa poznańskiego, w tym na te z terenów Wielkopolski południowo-wschodniej. W trzech tomach kart ewidencyjnych członków „band” znajdziemy karty informujące o losach poszczególnych członków podziemia. Są tu też karty sprawdzeniowe, jakie wystosowywał Wydział Służby Śledczej KWMO w Poznaniu do WUBP w Poznaniu lub poszczególnych PUBP w terenie w celu zapytania czy dana osoba jest notowana w kartotekach danej jednostki, a jeżeli tak to o informacje na temat charakteru rejestracji¹¹⁵. Ponadto w aktach milicyjnych znajdują się materiały zbiorcze dotyczące poszczególnych nielegalnych organizacji działających na terenie powiatu kaliskiego i powiatów ościennych. Dla przykładu, raporty odnoszące się do działalności oddziału zbrojnego pod dowództwem „Otta”¹¹⁶, oddziału zbrojnego pod dowództwem „Waldemara”¹¹⁷, oddziału zbrojnego pod przywództwem Jana Kempńskiego ps. „Błysk”¹¹⁸, materiały dotyczące rozpracowania oddziału zbrojnego „Bory”, „Borysa”¹¹⁹, organizacji „Murata” pod dowództwem Jana Małolepszego¹²⁰, czy akta dotyczące oddziału zbrojnego pod dowództwem Stanisława Spaleniaka¹²¹. Są to tym cenniejsze materiały, gdyż oprócz informacji zbieranych przez aparat represji na daną organizację, w niektórych z nich można odnaleźć fotografie członków oddziałów zbrojnych czy nawet zdjęcia grupowe całego oddziału. W aktach znajdują się fotografie z czasów działalności podziemnej, ale również zdjęcia zrobione w trakcie procesów przed komunistycznym wymiarem „sprawiedliwości”.

¹¹⁴ Tamże, sygn. 083/201, Wykaz rozbrojonych posterunków MO przez „bandy reakcyjne”. Materiały KWMO w Poznaniu.

¹¹⁵ Tamże, sygn. 083/202, Karty ewidencyjne członków band od „A-L”, sygn. 083/203 t. 1-2, Karty ewidencyjne członków band od „M-Z”.

¹¹⁶ Tamże, sygn. 158/1920, Banda „Otta”, Raporty dotyczące działalności oddziału zbrojnego pod dowództwem „Otta”. Materiały KWMO w Poznaniu.

¹¹⁷ Tamże, sygn. 158/1921, Banda „Waldemara”, Raporty dotyczące działalności oddziału zbrojnego pod dowództwem „Waldemara”. Materiały KWMO w Poznaniu.

¹¹⁸ Tamże, sygn. 083/159, Banda „Błyska”, Materiały KWMO w Poznaniu dot. oddziału zbrojnego pod przywództwem Jana Kempńskiego pseudonim „Błysk”.

¹¹⁹ Tamże, sygn. 083/160, Banda „Borysa”, Materiały KWMO w Poznaniu dot. rozpracowaniu oddziału zbrojnego „Bory”, „Borysa” oraz organizacji pod przywództwem Klameckiego Leona pseudonim „Biały”.

¹²⁰ Tamże, sygn. 083/195, Materiały dotyczące organizacji „Murata” pod dowództwem Małolepszego Jana, 083/162, Banda „Drzymały”, Materiały KWMO w Poznaniu dot. rozbięcia oddziału zbrojnego po przywództwem Jana Małolepszego pseudonim „Murat”.

¹²¹ Tamże, sygn. 083/170, Banda „Spaleniaka”, Materiały KWMO w Poznaniu dot. oddziału zbrojnego pod dowództwem Stanisława Spaleniaka.

2.7. Akta sądownictwa wojskowego

Sprawy osób oskarżonych o przestępstwa mające charakter zbrodni przeciwko państwu polskiemu były rozpatrywane w latach 1944-1956 przez sądownictwo wojskowe. Działo się to na podstawie Prawa o ustroju sądów wojskowych i prokuratury wojskowej z 23 IX 1944 r. Osoby uznane za niebezpieczne, oskarżone o przestępstwa przeciwustrojowe były skazywane na podstawie komunistycznych dekretów¹²². Należy tu wspomnieć Dekret PKWN z 30 X 1944 r. o ochronie państwa¹²³, który słynął z drakońskich sankcji. Na 18 artykułów aż 11 przewidywało karę śmierci za wymienione przestępstwa. Został on uchylony przez nowy Dekret z 16 XI 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa¹²⁴. Najczęściej stosowanym do 1956 r. dekretem był potocznie nazywany małym kodeksem karnym, Dekret z 13 VI 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa¹²⁵. Do prawa stosowanego przez wojskowe sądownictwo należy dodać również Kodeks Karny Wojska Polskiego z 23 IX 1944 r.¹²⁶. Szczególnie jurysdykcji sądów wojskowych podlegały przestępstwa przewidziane w artykułach 85-99 i art. 101-103 wchodzące w skład rozdziału o zbrodniach stanu¹²⁷.

Początkowo sprawy osób podlegających pod sądownictwo wojskowe rozpatrywały Wojskowe Sądy Garnizonowe i Wojskowe Sądy Okręgowe¹²⁸. Jednak na początku 1946 r. powołano do życia Wojskowe Sądy Rejonowe, podległe bezpośrednio Najwyższemu Sądowi Wojskowemu. Miały one za zadanie rozstrzyganie w sprawach osób cywilnych, a także funkcjonariuszy MO, KBW, UBP i innych formacji zmilitaryzowanych. Na mocy rozkazu organizacyjnego ministra obrony narodowej marszałka Michała Roli-Żymierskiego, sądy obejmowały swoją właściwością miejscową teren jednego województwa¹²⁹.

¹²² R. Leśkiewicz, dz. cyt., s. 67-70.

¹²³ *Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 30 października 1944 r. o ochronie Państwa*, Dz.U., nr 10, poz. 50.

¹²⁴ *Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa*, Dz.U., nr 53, poz. 300.

¹²⁵ *Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa*, Dz.U., nr 30, poz. 192.

¹²⁶ *Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego*, Dz.U., nr 6, poz. 27.

¹²⁷ G. Barczykowski, Ł. Przybyłka, dz. cyt., s. 1075.

¹²⁸ W 1946 r. przemianowany na Wojskowy Sąd Okręgu nr III w Poznaniu.

¹²⁹ K. Siemaszko, „*W trudnym okresie odbudowy państwa*”. *Tak zwany mały kodeks karny w świetle orzecznictwa Sądu Okręgowego w Krakowie w latach 1946-1950*, Warszawa 2015, s. 72.

W Poznaniu WSR rozpoczął swą działalność 20 III 1946 r. przejmując część zadań od Wojskowego Sądu Okręgowego, który do tej pory zajmował się sprawami cywilów oskarżonych o najcięższe przestępstwa polityczne. Część kadr z WSO zasiliła nowo powstały WSR¹³⁰.

W zasobie Oddziałowego Archiwum IPN w Poznaniu zachowała się część akt sądowych dotyczących rozpraw gdzie na ławie oskarżonych zasiadli członkowie bądź współpracownicy wielkopolskiego podziemia, wśród nich ci z Wielkopolski południowo-wschodniej. Akta sądowe składają się z materiałów zgromadzonych podczas śledztwa. Zawierają postanowienia oficerów śledczych, protokoły przesłuchań oskarżonych, poszkodowanych i świadków, sprawozdania, notatki, korespondencję z prokuraturą, postanowienia prokuratury, akt oskarżenia, korespondencję między prokuraturą a sądem, protokół rozprawy głównej i co najważniejsze wyrok. W aktach jest również dokumentacja sporządzona po zapadnięciu wyroku. Korespondencja między sądem a zakładem karnym i ewentualne odwołania do Najwyższego Sądu Wojskowego bądź prośba o ułaskawienie do prezydenta KRN (później prezydenta RP)¹³¹. W przypadku osób skazanych na karę śmierci, w aktach znajdują się również protokoły wykonania kary śmierci¹³².

Co ważne, oprócz akt zachowały się też repertoria sądowe WSO¹³³ i WSR¹³⁴. W przypadku braku akt, z repertorium dowiemy się przede wszystkim informacji o wyroku, na podstawie jakiego dekretu osoba została skazana i na jaką karę. Mamy również informację o ruchu akt, a więc gdzie akta zostały przesłane.

Jak ważną rolę w walce z przeciwnikami politycznymi odegrało sądownictwo wojskowe niech świadczy liczba skazanych przez WSR-y. W całej Polsce sądy te skazały w sumie ponad 81 tysięcy osób¹³⁵. O tym jak drakańskie było prawo „nowej” Polski i jak krwawo na kartach historii komunistycznego sądownictwa zapisały się WSR-y niech świadczy wykaz 169 osób skazanych przez WSR w Poznaniu na karę

¹³⁰ R. Leśkiewicz, dz. cyt., s. 86.

¹³¹ Prezydent KRN – urząd sprawowany przez Bolesława Bierutą w latach 1944-1947. Od 5 II 1947 r. do 20 XI 1952 r. Bolesław Bierut był prezydentem RP.

¹³² Protokół wykonania kary śmierci na Józefie Witmanie z 10 XII 1947 r. Zob. AIPN Po, sygn. 135/14 t. 2, Akta w sprawie karnej p-ko: Witman Józef, imię ojca: Władysław, ur. 08-05-1923 r. i innym, tj. oskarżonym z art. 118 § 1, 2 i 3 w zw. z art. 115 kkWP oraz art. 4 § 1 Dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa [o dezercję, przynależność do oddziałów zbrojnych pod dowództwem „Orlika”, „Rudka”, „Korony” i „Wichra”, nielegalne posiadanie broni oraz dokonywanie napadów rabunkowych], k. 132.

¹³³ Tamże, sygn. 1003/1-2, Repertoria WSO w Poznaniu za lata 1945-1946.

¹³⁴ Tamże, sygn. 3/159-169, Repertoria WSR w Poznaniu za lata 1946-1955.

¹³⁵ Zob. K. Siemaszko, dz. cyt., s. 72-79.

śmierci, za przestępstwa polityczne w latach 1946-1955¹³⁶. Przykładowe akta dotyczące skazania osób działających w podziemiu na terenie Kalisza, Kępna, Ostrowa Wielkopolskiego i okolic to: *kopia wyroku w sprawie karnej p-ko: Miłowski Tadeusz, imię ojca: Kazimierz, ur. 28-10-1925 r., Królik Jan, imię ojca: Wojciech, ur. 09-02-1925 r. oraz Żółtaszek Antoni, imię ojca: Józef, ur. 22-05-1925 r., tj. oskarżonym o popełnienie przestępstwa z art. 118 § 2 i 3 w zw. z art. 115 § 1, 2 kkWP i art. 117 § 1, 2 kkWP [o zorganizowanie zbrojnego oddziału, składającego się z dezertarów]¹³⁷; *Kopia wyroku w sprawie karnej p-ko: Siczek Józef, imię ojca: Paweł, ur. 02-01-1896 r., Czelakowski Jerzy, imię ojca: Michał, ur. 16-07-1924 r. i Zgódka Maria, imię ojca: Józef, ur. 16-09-1925 r., tj. oskarżonym z art. 118 § 1 i 2 w zw. z art. 115 § 1 kkWP oraz art. 1 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa [o dezercję oraz przynależność do oddziału zbrojnego pod dowództwem por. Jankowskiego]¹³⁸; *Akta w sprawie karnej p-ko: Bera Józef, imię ojca: Józef, ur. 20-03-1921 r., tj. oskarżonemu z art. 1, art. 4 § 1 i art. 9 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa [o przynależność do organizacji pod dowództwem „Błyska” usiłującej zmienić przemocą ustrój państwa na terenie powiatu Ostrów Wielkopolski]¹³⁹; *Akta w sprawie karnej p-ko: Hegmit Wiktor, imię ojca: Stanisław, ur. 21-03-1919 r., tj. oskarżonemu z art. 86 § 2 kkWP [o przynależność do organizacji WSGO „Warta”, mającej na celu obalenie przemocą ustroju państwa oraz utrzymywanie kontaktu z grupą „Szarego”, działającą m.in. na terenie powiatu Ostrów Wielkopolski]¹⁴⁰; *Akta w sprawie karnej p-ko: Stachowski Stanisław, imię ojca: Stanisław, ur. 11-04-*****

¹³⁶ Zob. *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu (1946-1955)*, red. Waldemar Handke, Rafał Leśkiewicz, Poznań 2006, s. 39-43.

¹³⁷ AIPN Po, sygn. 77/716 t. 1-2, Kopia wyroku WSO nr III w Poznaniu w sprawie karnej p-ko: Miłowski Tadeusz, imię ojca: Kazimierz, ur. 28-10-1925 r., Królik Jan, imię ojca: Wojciech, ur. 09-02-1925 r. oraz Żółtaszek Antoni, imię ojca: Józef, ur. 22-05-1925 r., tj. oskarżonym o popełnienie przestępstwa z art. 118 § 2 i 3 w zw. z art. 115 § 1, 2 kkWP i art. 117 § 1, 2 kkWP [o zorganizowanie zbrojnego oddziału, składającego się z dezertarów].

¹³⁸ Tamże, sygn. 77/718 t. 1-2, Kopia wyroku WSO nr III w Poznaniu w sprawie karnej p-ko: Siczek Józef, imię ojca: Paweł, ur. 02-01-1896 r., Czelakowski Jerzy, imię ojca: Michał, ur. 16-07-1924 r. i Zgódka Maria, imię ojca: Józef, ur. 16-09-1925 r., tj. oskarżonym z art. 118 § 1 i 2 w zw. z art. 115 § 1 kkWP oraz art. 1 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa [o dezercję oraz przynależność do oddziału zbrojnego pod dowództwem por. Jankowskiego].

¹³⁹ Tamże, sygn. 75/1251, Akta WSR w Poznaniu w sprawie karnej p-ko: Bera Józef, imię ojca: Józef, ur. 20-03-1921 r., tj. oskarżonemu z art. 1, art. 4 § 1 i art. 9 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa [o przynależność do organizacji pod dowództwem „Błyska” usiłującej zmienić przemocą ustrój państwa na terenie pow. Ostrów Wielkopolski, przechowywanie broni bez zezwolenia oraz udział w napadach rabunkowych przy użyciu broni palnej].

¹⁴⁰ Tamże, sygn. 75/1355, Akta WSR w Poznaniu w sprawie karnej p-ko: Hegmit Wiktor, imię ojca: Stanisław, ur. 21-03-1919 r., tj. oskarżonemu z art. 86 § 2 kkWP [o przynależność do organizacji WSGO Warta, mającej na celu obalenie przemocą ustroju państwa oraz utrzymywanie kontaktu z grupą Szarego, działającą m.in. na terenie powiatu Ostrów Wielkopolski].

1922 r. oraz Kawa Feliks, imię ojca: Józef, ur. 10-11-1924 r., tj. oskarżonym z art. 1 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa [o przynależność do oddziału pod dowództwem „Otta” na terenie powiatu Kępno]¹⁴¹.

2.8. Skorowidze i księgi więzienne Więzienia Karno-Śledczego w Poznaniu i Centralnych Więzień we Wronkach i Rawiczu

Ostatnim ogniwem bezpieki było więziennictwo, czyli Departament VI MBP¹⁴², bo do czasu zmian w roku 1956, więziennictwo było częścią resortu bezpieczeństwa¹⁴³.

Według relacji amerykańskiego ambasadora w Polsce, w 1946 r. objętych bezpośrednią represją było ponad 100 tysięcy osób, a więzienia w Krakowie, Lublinie i Poznaniu były przepełnione więźniami politycznymi¹⁴⁴. Nie inaczej było w dwóch więzieniach w Rawiczu i we Wronkach, które od 1946 r. posiadały specjalny status i jako Centralne Więzienia były przeznaczone dla mężczyzn skazanych za zbrodnie stanu¹⁴⁵. O ile w pierwszych latach 1945-1948 następowała stopniowa rozbudowa struktur aparatu represji, z więziennictwem łącznie, to w latach 1949-1953 mieliśmy już do czynienia z zaawansowanym stalinizmem, a w konsekwencji z masowym terrorem mającym odstraszyć wrogów nowej władzy. Dopiero lata 1954-1956 to stopniowe zmiany, które doprowadziły do uwolnienia większości więźniów politycznych¹⁴⁶. W samym CW we Wronkach w latach 1945-1948 przybyło łącznie ponad 7000 więźniów¹⁴⁷. W kolejnych trzech latach przybyło kolejnych ponad 5000 osób. Podobnie przepełnione było Centralne Więzienie w Rawiczu. Przepełnione było również więzienie w Poznaniu, te natomiast do 1955 r. miało status Więzienia Karno-Śledczego.

¹⁴¹ Tamże, sygn. 75/342, Akta WSR w Poznaniu w sprawie karnej p-ko: Stachowski Stanisław, imię ojca: Stanisław, ur. 11-04-1922 r. oraz Kawa Feliks, imię ojca: Józef, ur. 10-11-1924 r., tj. oskarżonym z art. 1 Dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa [o przynależność do oddziału pod dowództwem „Otta” na terenie powiatu Kępno].

¹⁴² W powstałym w 1944 r. RBP powołano Sekcję Więzienną. Na początku 1945 r. w jej miejsce powstał Departament Więziennictwa i Obozów, który był częścią nowo powstałego MBP. W połowie 1946 r. departament zmienił nazwę na Departament Więziennictwa. W 1954 r. zlikwidowano MBP i powołano Ministerstwo Spraw Wewnętrznych oraz Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego.

¹⁴³ *Ustawa z dnia 11 września 1956 r. o przejściu więziennictwa do zakresu działania Ministra Sprawiedliwości*, Dz.U., nr 41, poz. 188.

¹⁴⁴ A. Bliss-Lane, *Widziałem Polskę zdrażoną*, Warszawa 1984, s. 112-113.

¹⁴⁵ G. Barczykowski, Ł. Przybyłka, dz. cyt., s. 38.

¹⁴⁶ Tamże, s. 14.

¹⁴⁷ Początkowo w 1945 r. zarówno w Rawiczu jak i we Wronkach ulokowano zarówno kobiety jak i mężczyzn. Karę odbywali więźniowie polityczni, ale również więźniowie kryminalni.

W zasobie poznańskiego Archiwum IPN znajdują się skorowidze¹⁴⁸ i księgi więzienne¹⁴⁹ z wymienionych powyżej, 3 największych więzień w Wielkopolsce, więzień centralnych w Rawiczu i we Wronkach oraz Więzienia Karno-Śledczego w Poznaniu¹⁵⁰. W księgach więziennych oprócz danych osobowych, znajdują się informacje o czasie przybycia danego więźnia do zakładu karnego i jednostki penitencjarnej, z której więzień przybył. W informacji o wyroku dowiemy się kiedy, przez jaki sąd, na jaką karę i na podstawie jakiego paragrafu został skazany. Na końcu jest informacja o dacie opuszczenia więzienia i dalszym losie osadzonego, który mógł zakończyć odbywanie kary, lub zostać przetransportowanym do innego więzienia. W przypadku śmierci więźnia, znajdziemy informację o jego zgonie, ale podana przyczyna zgonu jest wersją oficjalną. Zarówno w Poznaniu, Rawiczu i we Wronkach swoje kary odbywali członkowie podziemia niepodległościowego południowo-wschodnie Wielkopolski. Mając dane konkretnych osób należy przeprowadzić kwerendę w skorowidzach więziennych, które są alfabetyczne i odsyłają do numerów w księgach więziennych. Ułatwione zadanie jest w przypadku osób, które w latach 1945-1948 przybyły do więzienia we Wronkach. Na podstawie materiałów zgromadzonych w zasobie Oddziałowego Archiwum IPN w Poznaniu powstała lista więźniów licząca 7183 osoby¹⁵¹. Gorzej sytuacja wygląda z więzieniem w Poznaniu. Tam nie zachowała się żadna księga z 1945 roku, nie ma też skorowidzów więziennych za okres 1945-1955. Zachowane księgi więzienne z więzienia w Poznaniu¹⁵² dotyczą lat 1946-1952.

Na koniec warto zauważyć, że pomimo dużej ilości akt wytworzonych w latach 1944-1990 przez aparat represji, informacje w nich zawarte należy traktować z ostrożnością. Materiały zgromadzone przez bezpiekę, początkowo przez UB, a następnie przez SB, to efekt działań operacyjnych. Należy pamiętać, że część informacji pozyskanej przez śledczych z tamtego okresu to często zeznania złożone pod przymusem lub po wielogodzinnych czy wielodniowych przesłuchaniach. Metody stosowane przez komunistów były metodami, które dzisiaj nie mogłyby zostać uznane za zgodne z podstawowymi prawami człowieka. W tym miejscu trzeba wspomnieć o wymiarze „sprawiedliwości”, który ze sprawiedliwością nie miał nic wspólnego. Tak zwane „procesy kiblowe”, gdzie podsądny w kilka minut stawał się z oskarżo-

¹⁴⁸ AIPN Po, sygn. 3/42-53, Skorowidze więzienne CW w Rawiczu 1945-1956, sygn. 681/5-8, Skorowidze więzienne CW w Rawiczu 1945-1957, sygn. 3/66-74, Skorowidze więzienne CW we Wronkach 1945-1956, sygn. 3/85, Skorowidz więzienny CW w Poznaniu 1956 r.

¹⁴⁹ Tamże, sygn. 3/34-40, Księgi więzienne CW w Rawiczu 1945-1955, sygn. 3/76, Księga więzienna CW w Rawiczu 1945 r., sygn. 3/54-65 Księgi więzienne CW we Wronkach 1945-1956.

¹⁵⁰ Więzienie w Poznaniu zostało więzieniem centralnym w 1955 r.

¹⁵¹ G. Barczykowski, Ł. Przybyłka, dz. cyt., s. 190-1060.

¹⁵² AIPN Po, sygn. 3/77-84, Księgi więzienne Więzienia Karno-Śledczego w Poznaniu.

nego skazanym pokazują, że osoby oskarżone o przestępstwa polityczne nie mogły liczyć na uczciwy proces. Często wyroki były napisane jeszcze przed rozprawą, a sama rozprawa tylko teatrem dla opinii publicznej. Pomimo to materiały po byłych służbach mają ogromne znaczenie w pracach naukowych dotyczących okresu stalinowskiego. Dużą część tych akt stanowią materiały wytworzone przez organizacje niepodległościowe, materiały które trafiły do bezpieki w wyniku drobiazgowych śledztw. Często to materiały zdobyte za pomocą sieci agenturalnej. Ważne są też wszelkie wykazy, szczególnie członków i współpracowników podziemia. Wreszcie wyroki sądów i ewidencja więzienna to dowód na represje, jakimi byli poddawani żołnierze podziemia niepodległościowego. Przedstawione powyżej akta z zasobu Oddziałowego Archiwum IPN w Poznaniu są źródłami do podziemia zbrojnego po II wojnie światowej na terenach powiatów jarocińskiego, kaliskiego, kępińskiego, krotoszyńskiego i ostrowskiego. Należy pamiętać, że materiały dotyczące tego zagadnienia znajdują się również w zasobach oddziałowych archiwów IPN w całej Polsce. Akta te znajdują się w Oddziałowych Archiwach IPN w Łodzi, we Wrocławiu czy w Archiwum IPN w Warszawie. Osoby działające w wielkopolskim podziemiu często nie ograniczały swojej działalności tylko do jednego województwa, a co za tym idzie bezpieka przesyłała między poszczególnymi WUBP i PUBP, a później między jednostkami SB akta spraw dotyczących osób będących w zainteresowaniu aparatu represji. Dopiero pełna kwerenda w zasobie IPN pozwala na uzyskanie jak najpełniejszego obrazu danej osoby bądź oddziału. Od momentu powołania IPN, a także od czasu rozpropagowania wiedzy na temat Żołnierzy Wyklętych powstało wiele opracowań na temat działalności II konspiracji. To także nieocenione źródła w badaniu najnowszej historii Polski.

ILUSTRACJE

1. Plutonowy podchorąży Ignacy Lempaszk (1915-1987) ps. „Szary”, „Witold”, dowódca placówki Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” w Koźminie. Jednocześnie zastępca komendanta Milicji Obywatelskiej w Koźminie. Fotografia z ok. 1937 r.
Ze zbiorów prywatnych Daniela Szczepaniaka

2. Plutonowy Józef Śronek ps. „Roman”, założyciel i dowódca placówki WSGO „Warta” w Rozdrażewie w 1945 r. Współpracownik oddziału partyzanckiego Zygmunta Borostowskiego „Bory”. Fot. sprzed 1939 r.
Ze zbiorów prywatnych Daniela Szczepaniaka

3. Porucznik Franciszek Jaskulski ps. „Zagończyk”. Dowódca oddziału partyzanckiego Armii Krajowej w powiatach Puławy i Kozenice. W latach 1945-1947 inspektor radomskich struktur konspiracyjnych Związku Zbrojnej Konspiracji – Wolność i Niezawisłość. Inicjator utworzenia Obwodu ZZK – WiN Krotoszyn w 1945 r. Stracony w więzieniu w Kielcach 19 II 1947 r. Fotografia z lat II wojny światowej.
Muzeum Regionalne im. H. Ławniczaka w Krotoszynie (dalej cyt. MRK),teczka B-1812

4. Akt urodzenia Mieczysława Sychalskiego urodzonego 24 XII 1910 r. w Kaliszu, późniejszego kierownika propagandy Komendy Obwodu Kalisz WSGO „Warta”. Jego rodzicami byli murarz Piotr i Walentyna z d. Rępińska. Akt podaje także nazwiska jego rodziców chrzestnych: Józefa Furmana i Anny Sychalskiej.

Archiwum Państwowe w Kaliszu (dalej cyt. APK), Akta stanu cywilnego Parafii Rzymsko-katolickiej pw. św. Mikołaja w Kaliszu, sygn. 72, s. 285, akt urodzenia nr 594

5. Karta meldunkowa indywidualna Albina Tadeusza Lisewskiego. W zawodzie wpisano mu *urzędnik*, a jako miejsce poprzedniego zamieszkania podano *Wronki*. W momencie zapisu karty był już *żonaty*.

APK, Akta miasta Kalisza, sygn. 4565, s. 518-519

Species	Sex	Age	Weight	Length	Wing	Tail	Bill	Foot	Claw
2. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
3. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
4. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
5. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
6. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
7. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
8. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
9. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
10. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
11. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
12. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
13. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
14. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
15. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
16. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
17. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
18. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
19. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
20. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
21. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
22. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
23. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
24. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
25. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
26. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
27. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
28. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
29. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
30. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
31. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
32. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
33. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
34. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
35. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
36. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
37. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
38. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
39. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
40. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
41. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
42. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
43. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
44. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
45. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
46. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
47. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.	12.5	12.5					
48. <i>Canis lupus</i>	♂	Ad.	12.5	12.5					
49. <i>Canis lupus</i>	♀	Ad.							

APK, Akta miasta Kalisza, sygn. 4358, s. 73-74

7. Jan Kempieński ps. „Błysk” (siedzi) w towarzystwie NN żołnierza. Generalne Gubernatorstwo, okres okupacji niemieckiej.

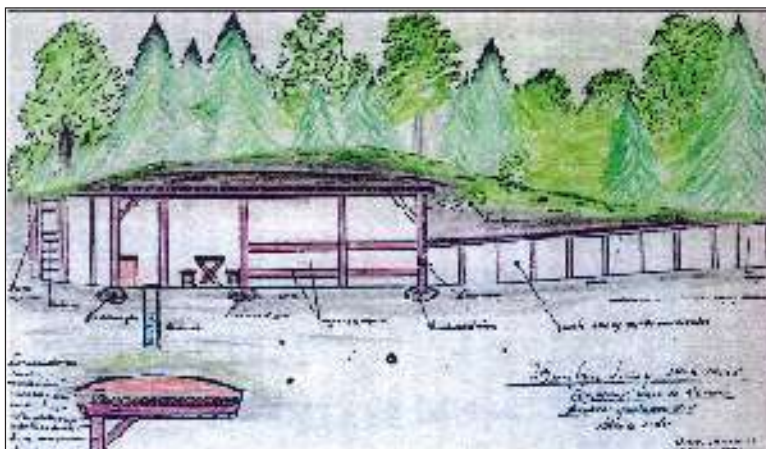
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej cyt. AIPN), sygn. 636/1746

8. Jan Kempieński ps. „Błysk”. Generalne Gubernatorstwo, okres okupacji niemieckiej. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (dalej cyt. AIPN Po), sygn. 003/321 t. 2

9. Zdjęcie ślubne por. Ludwika Sienieckiego ps. „Szary” z Julią Rozynek 1 1941 r. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (dalej cyt. AIPN Wr), sygn. 24/7557

10. Schemat bunkra leśnego. Takie bunkry rozpoczęto budować z inicjatywy i pod nadzorem ppor. Witolda Bytońskiego ps. „Wiatr” – dowódcy Batalionu AK „Łomnica” u schyłku okupacji niemieckiej w kompleksach leśnych położonych na pograniczu Wielkopolski i Śląska. Miały one stanowić oparcie – bazę dla oddziałów partyzanckich podczas planowanych akcji odwetowych. Mogły służyć jako magazyny żywności i broni oraz dawać schronienie od 5 do nawet 40 partyzantom. Najwięcej, bo kilkanaście takich bunkrów, zbudowano w południowej części powiatu kępińskiego. Wykorzystywane były również przez żołnierzy powojennego podziemia antykomunistycznego.

S. Wroński, *Armia Krajowa na pograniczu południowej Wielkopolski i Śląska (w świetle relacji)*, Namysłów 2017, s. 108

11. Partyzancka legitymacja Zygmunta Baszkowskiego członka AK w Turku, który od maja 1945 r. był członkiem WSGO „Warta”.

AIPN Po, sygn. 08/323, s. 13-14

12. Julian Mirochna gwardian klasztoru oo. franciszkanów w Kaliszu. Członek dowództwa Organizacji Jedności Narodowej, aktywny działacz ruchu oporu zamordowany przez Niemców w Poznaniu w Forcie VII w 1942 r. *Armia Krajowa w Kaliszu. Zarys historii wojennej Kaliszan 1914-1945*, oprac. Jurand Piotrowski, Kalisz 2004, s. 232

13. Alfred Nowacki porucznik polskiego wywiadu, członek Armii Krajowej, zamordowany w lesie skarszewskim 19 I 1945 r. *Armia Krajowa w Kaliszu...*, dz. cyt.

14. Elwira Fibiger członek AK, córka właściciela Fabryki Fortepianów i Pianin „Arnold Fibiger” w Kaliszu, antynazistka pochodzenia niemieckiego, zamordowana przez Niemców 19 I 1945 r. w lesie skarszewskim. *Armia Krajowa w Kaliszu...*, dz. cyt.

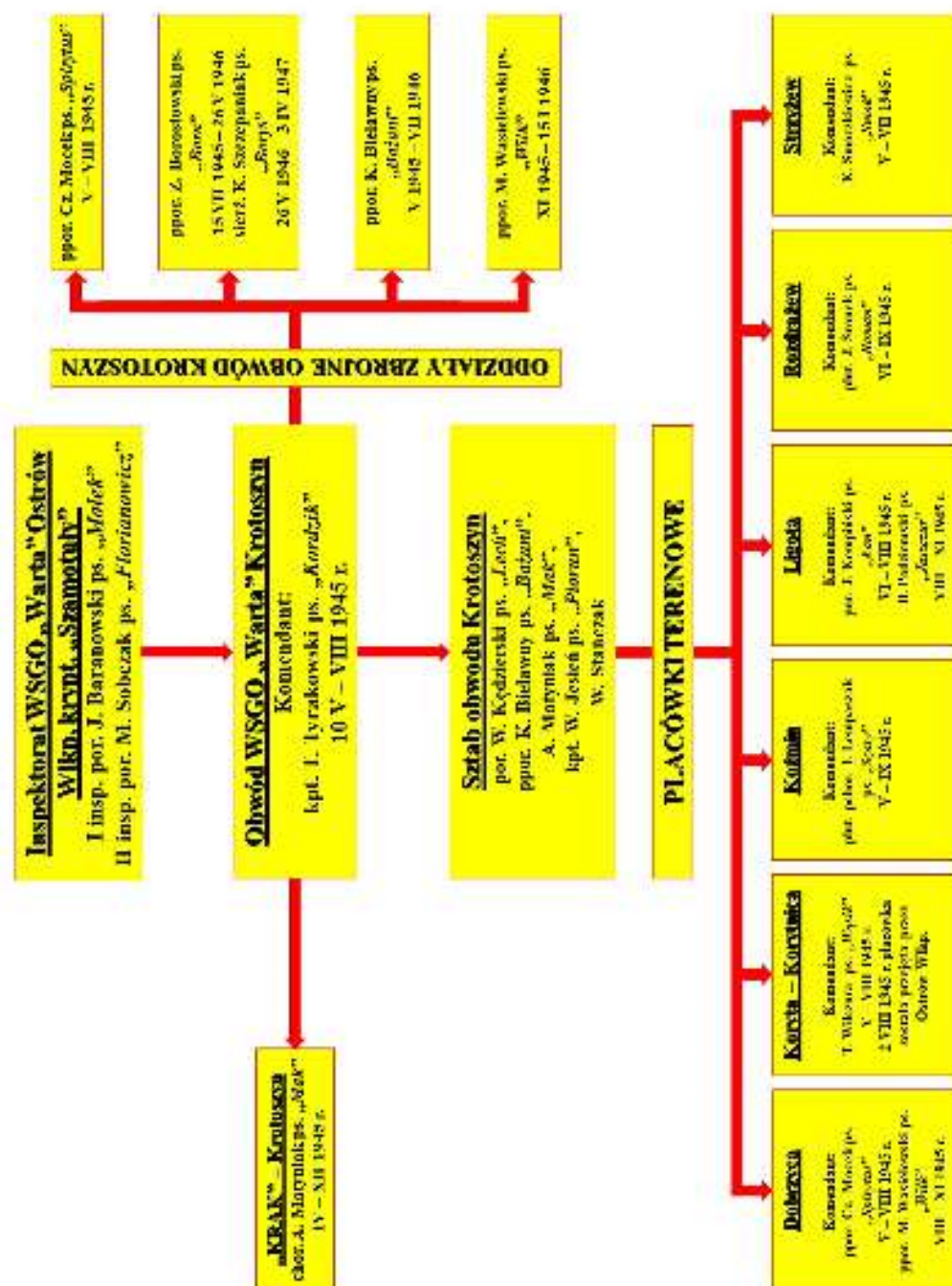
15. Podporucznik Zbigniew Kutnik komendant AK w Kaliszu, uczestnik Powstania Warszawskiego. J. Stulczewski, *Ze wspomnień Zbigniewa Kutnika*, ps. „Zbyszek” – komendanta Obwodu Kaliskiego AK krypt. „Wyspa”, „Rocznik Kaliski”, t. XLVIII, 2022, s. 249

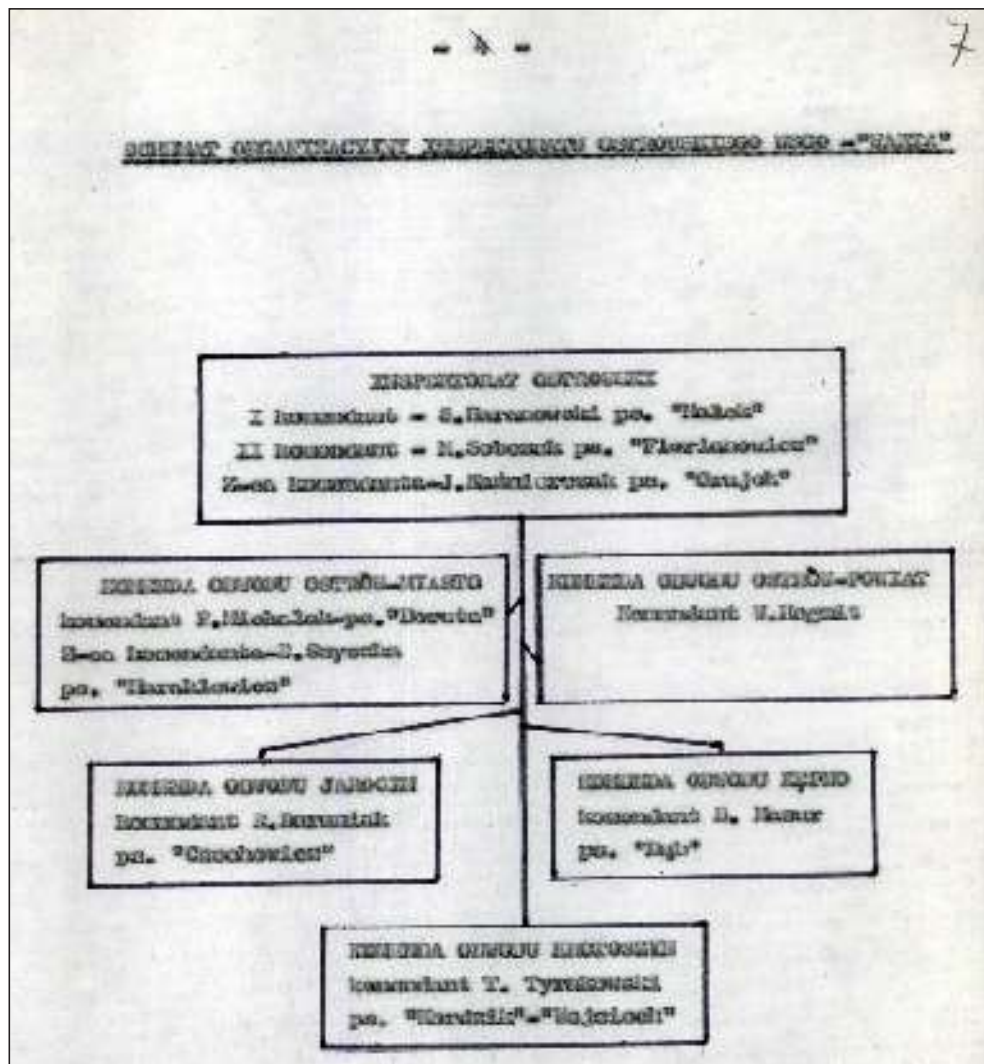
16. Zwłoki Mariana Wasilewskiego ps. „Wilk” zastrzelonego przez funkcjonariuszy MO w Ostrowie Wielkopolskim w styczniu 1945 r.
AIPN, sygn. 3/3/28/3

17 . Żołnierze zgrupowania Pogotowania Akcji Specjalnej Okręgu Lublin Narodowych Sił Zbrojnych kapitana Mieczysława Pazderskiego „Szarego” w województwie lubelskim wiosną 1945 r.
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie, sygn. 3/3/6/51/1

19. Schemat organizacyjny Obwodu Krotoszyn WSGO „Warta” z 1945 r. opracowany przez Daniela Szczepaniaka.

20. Schemat organizacyjny Inspektoratu Ostrowskiego WSGO „Warta” w 1945 r.
AIPN Po, sygn. 3/358 t. 4, s. 7

21. Porucznik Marian Sobczak ps. „Mikołaj”, „Florianowicz”, szef Inspektoratu Ostrowskiego WSGO „Warta” ok. 1945 r.
AIPN Po, sygn. 1289/510

22. Alojzy Matyniak ps. „Mak”, „Stan”, żołnierz AK. W kwietniu 1945 r. założyciel i dowódca „KRAK” podległej komendzie Obwodu WSGO „Warta” w Krotoszynie. W latach 1964-1981 pracownik naukowy Uniwersytetu Łódzkiego w Pracowni Języków i Kultury Słowian Zachodnich ze specjalizacją łużycoznawczą. Fotografia z ok. 1945 r.
MRK,teczka B-1878

23. Porucznik Władysław Kędziński ps. „Lech”, „Szach II” członek sztabu Obwodu Krotoszyn Związku Walki Zbrojnej – AK i dowódca „Kedywu” 1943-1945. Szef wywiadu Obwodu Krotoszyn WSGO „Warta” od maja do października 1945 r.
MRK,teczka B-1822

24. Podporucznik Feliks Antoniewicz ps. „Rak”, „Szczęsny”. Podczas II wojny światowej żołnierz, a od 1943 r. oficer AK w powiecie Puławy i Ryki. W 1945 r. dowódca plutonu krypt. „Dzięcioł” – placówka WSGO „Warta” w Koźminie. Fotografia z ok. 1945 r.

Ze zbiorów prywatnych Daniela Szczepaniaka

25. Podporucznik Zygmunt Borostowski ps. „Bora”, lwowianin, podczas II wojny światowej żołnierz AK na Podkarpaciu. W latach 1945-1946 dowódca największego oddziału zbrojnej konspiracji antykomunistycznej w powiatach krotoszyńskim i jarocińskim. Fotografia z 1945 r.

Ze zbiorów prywatnych Daniela Szczepaniaka

26. Żołnierze z oddziału Zygmunta Borostowskiego ps. „Bora”.
AIPN Po, sygn. 0170/22

27. Leon Wesołowski ps. „Wichura”, dowódca oddziału „Zielony Trójkąt” w 1945 r.
AIPN, sygn. Po 003/335 t. 4, k. 328

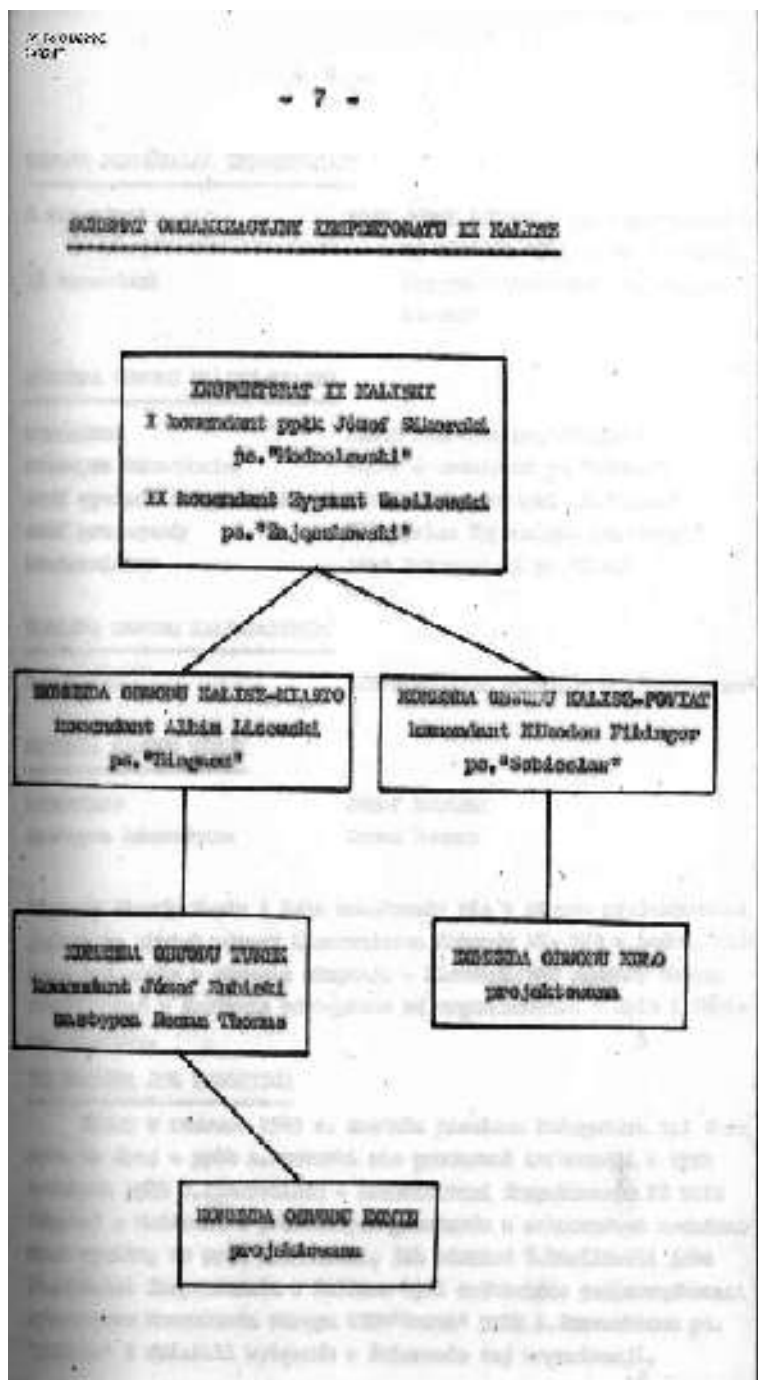

28. Leon Wesołowski ps. „Wichura” w mundurze, dowódca oddziału „Zielony Trójkąt” w 1945 r.
AIPN Po, sygn. 003/335 t. 4, k. 329

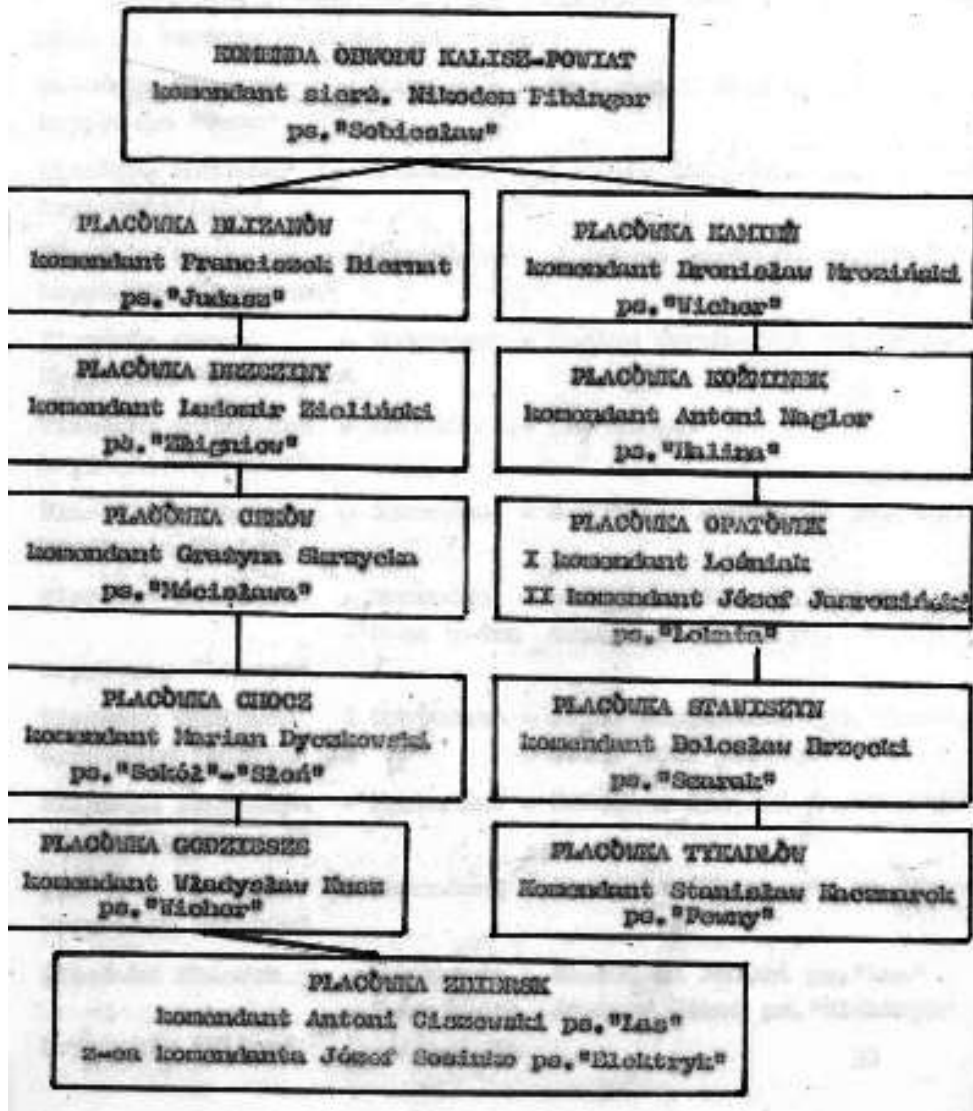
29. Członkowie sztabu krotoszyńskiego Obwodu WiN w Zdunach w 1945 r. Stoją od lewej: plut. Stefan Jaskulski ps. „Skrzat”, st. sierżant Ignacy Jaskulski ps. „Czujka” komendant obwodu, NN, NN, Bolesław Kauch ps. „Daniel”. Pierwsza z prawej stoi Anna Jaskulska, łączniczka.

Ze zbiorów prywatnych Daniela Szczepaniaka

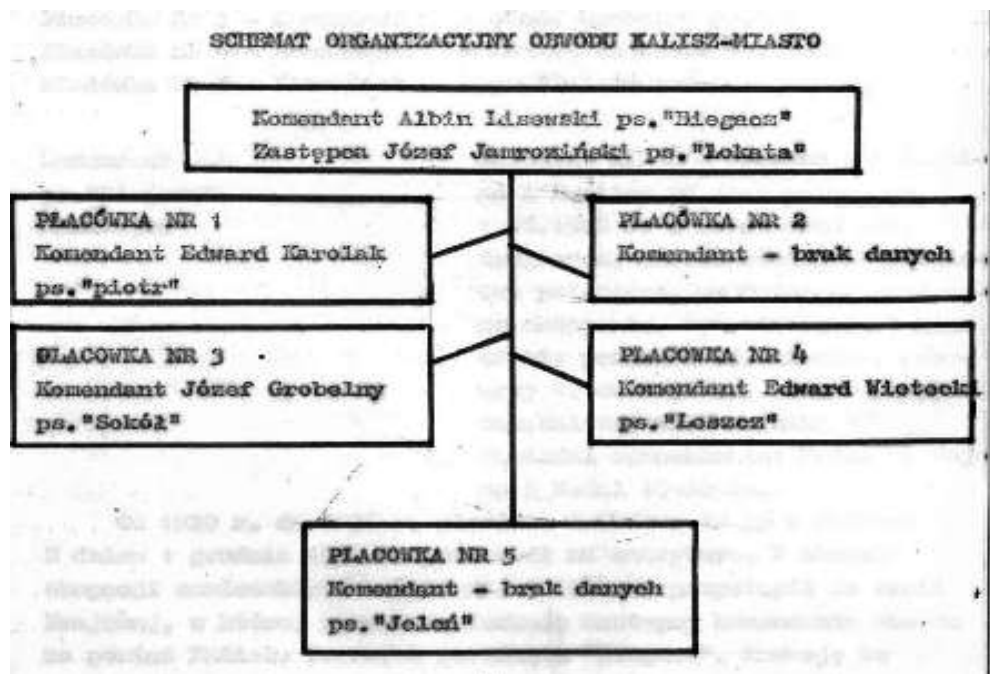

33. Schemat organizacyjny Inspektoratu II Kalisz.
AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, s. 7

SCHEMAT ORGANIZACYJNY KOMENDY OBWODU KALISZ-POWIAT

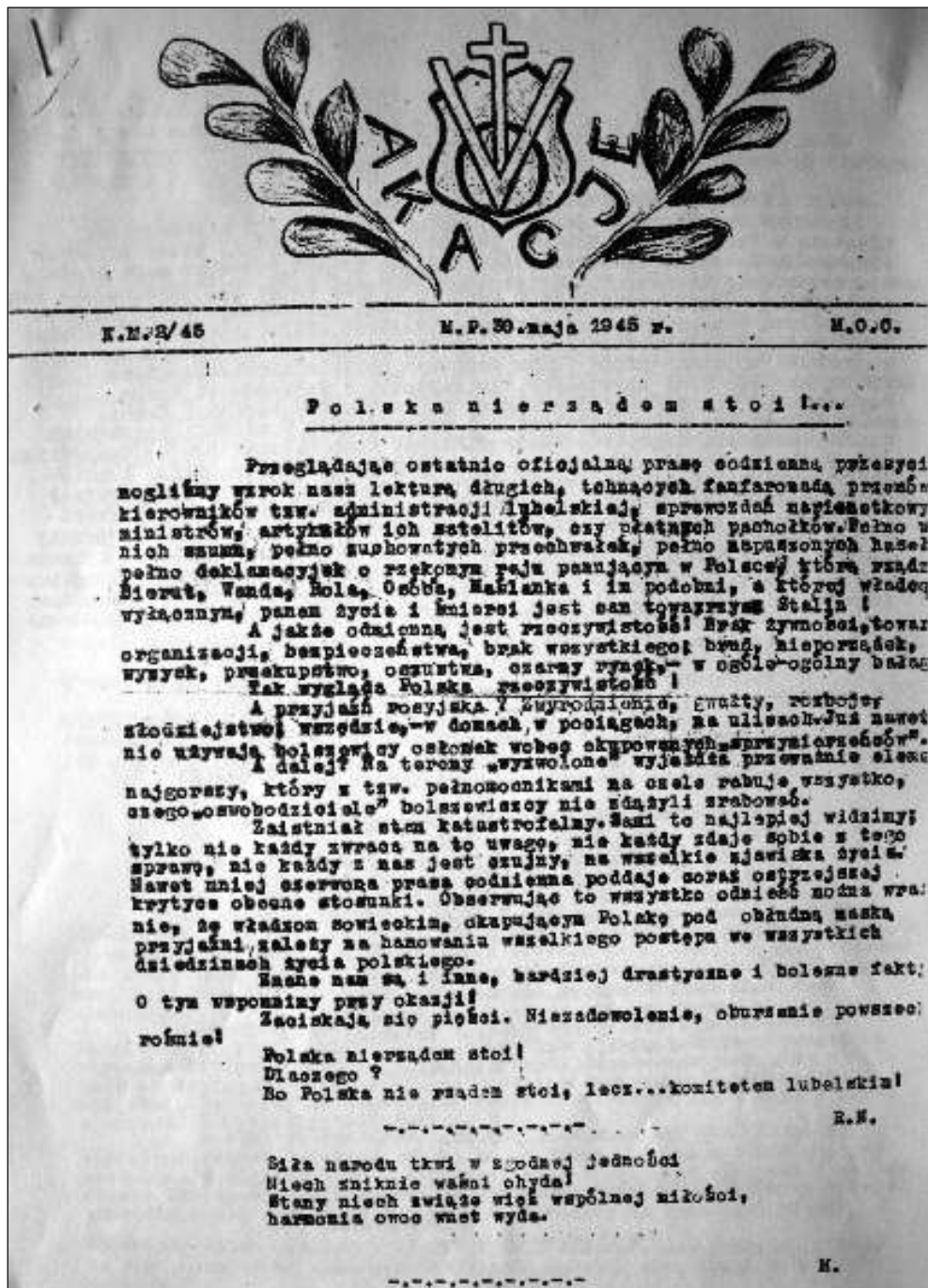
34. Schemat Organizacyjny Komendy Obwodu Kalisz Powiat.
AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, s. 35

35. Schemat organizacyjny Obwodu Kalisz-Miasto.
AIPN Po, sygn. 04/988 t. 2, s. 24

36. Fotografia Zygmunta Wasilewskiego komendanta Inspektoratu Kaliskiego z żoną.
AIPN Po, sygn. 003/357, s. 293

37. Czasopismo „Akacje” wydawane na powielaczach od maja do grudnia 1945 r. przez „KRAK” w Krotoszynie. Pierwsze dwie litery tytułu czasopisma nawiązują do nazwy Armii Krajowej. MRK,teczka B-3839

38. Gedymin Rogiński ps. „Dzielny” (pierwszy z prawej), Sabina Chojnacka-Tarczewska ps. „Róża” (druga z prawej), NN (pierwszy z lewej). Fotografia z 1945 r.
AIPN, sygn. 3/3/46/6

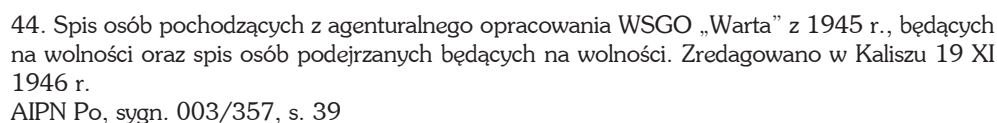
39. Członek oddziału Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny” Stanisław Frydrych ps. „Wicher” z harmonią.
AIPN, sygn. 3/3/46/2/1

40. Partyzant o ps. „Błysk” z oddziału Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny”.
AIPN, sygn. 3/3/46/5

41. Członek oddziału Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny” Stanisław Frydrych ps. „Wicher” (pierwszy od lewej) i NN.
AIPN Po, sygn. 083/175

WOJEWÓDZKI URZĄD
BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO
W ŁÓDZIU
WYDZIAŁ WALKI Z KRYMINALNOŚCIĄ

Poznań, dnia 12.10.1945r.

OGÓLNE ZAGNI

Do
KIEROWNICTWA BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO
KIEROWNICTWA KANCELARII M. B. P.
por. Szwab

W W A R S Z A W A

Na rękę z dnia 29 października 1945r., nr. 9/14/45
i rękę z dnia 23 listopada 1945r., nr. 10/52/45zawiadomiamy
że dwa samochody, marki "Soleroletti", które zostały skradzione
przez bandę "Błyska" w okolicach Ostrowa Wlk., zostały odbite
w dniu 22.10.1945r., w czasie likwidacji bandy "Błyska" przez
grupy operacyjnej Woj. Urz. Bezp. Publ. Wydziału W.B., przy współ-
udziale 145 pułku Ł.K.W. i 14 pułku K.B.W..

Informujemy że w czasie rozbięcia bandy zostały zdobyte
trzy samochody, dwa z nich zabrano 149 pułk Ł.K.W. i dwa
zostały zabrane przez 14 pułk K.B.W. Numerów pojazdów jednakże po-
nadto technologia ich nie możemy sprawdzić.

Wyjaśniamy że powyższe samochody nie mogły być zarejestrowane
w Kancelarii Międz. Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi, ponieważ
także w danej miejscowości nie istnieją.

KIEROWNIK WYDZIAŁU
WALKI Z KRYMINALNOŚCIĄ
WOJEWÓDZKI PRZEWODNICZĄCY

KIEROWNIK WOJEWÓDZKIEGO URZĘDU
BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO
W POZNANIU

/s/ Opatrzakiewicz Józef

/s/ Antoszewski Mieczysław

46. Raport z 12 X 1945 r. na temat samochodów zdobytych podczas walk z oddziałem „Błyska”.

AIPN Po, sygn. 0/6/67 t. 49, k. 3

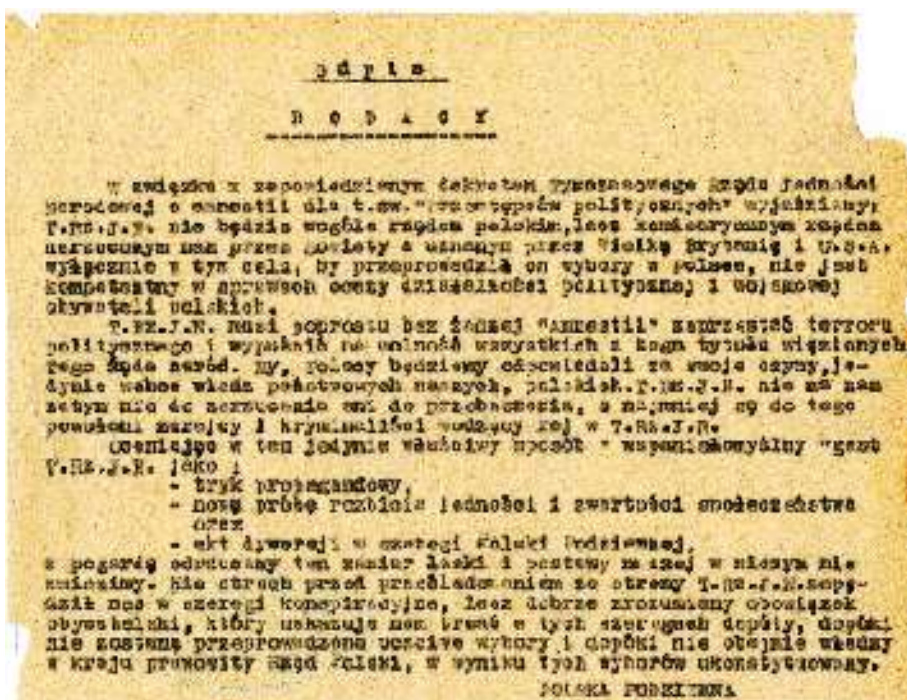
47. Fotografia grobu żołnierzy z oddziału Jana Kempańskiego „Błyska” poległych w bitwie z NKWD pod Odolanowem 22 X 1945 r. Fotografia wykonana 1 XI 1945 r.
Ze zbiorów prywatnych Tomasza Cieślaka z Jarocina

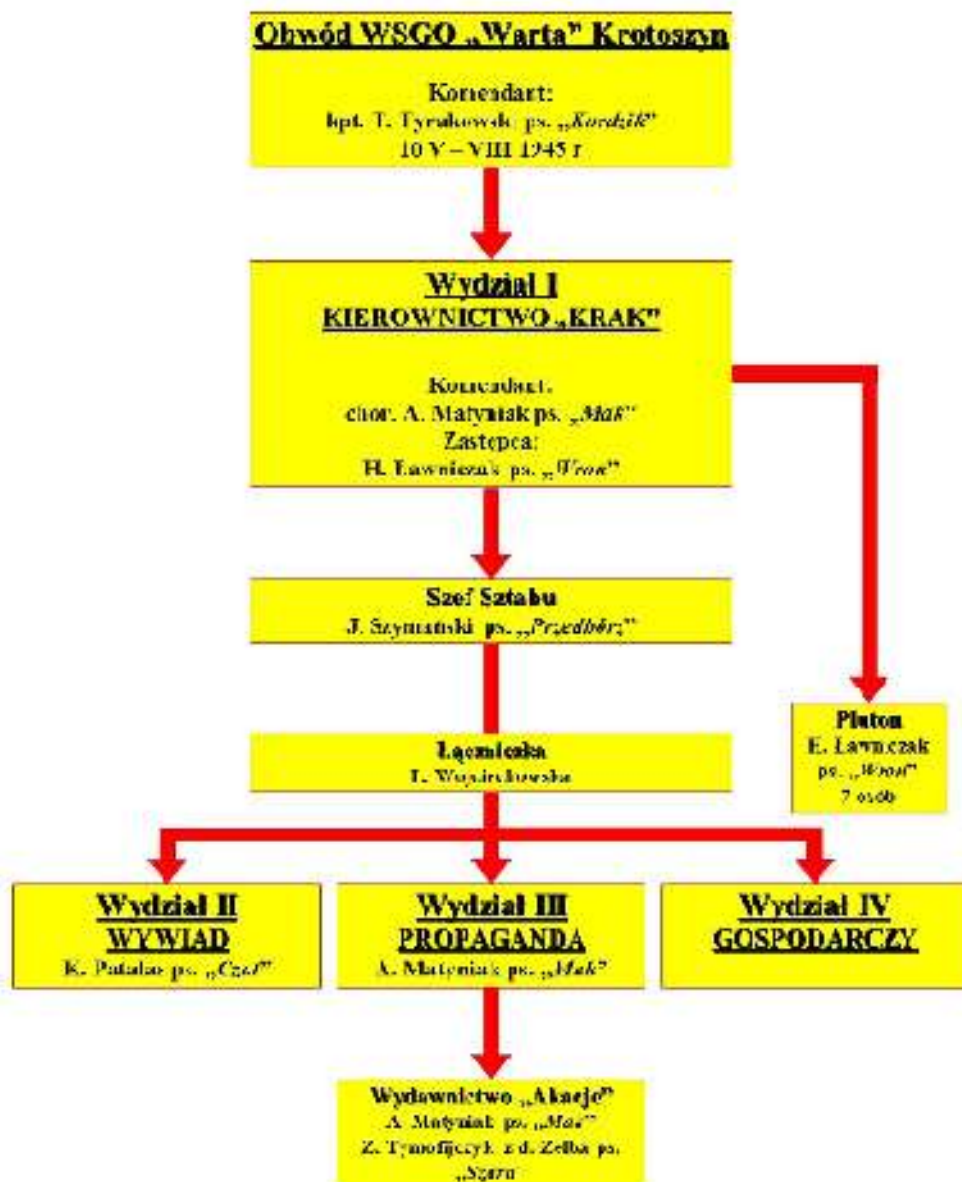
48. Jan Styburski ps. „Skoczek”, członek młodzieżowej organizacji AK „Zemsta” w Krotoszynie w 1946 r. Od czerwca 1946 r. żołnierz patrolu dywersyjnego organizacji WiN w Trójmieście. Aresztowany w Kałdowie koło Gdańska 17 VII 1946 r. Fotografia z 1945 r. Ze zbiorów prywatnych Daniela Szczepaniaka

49. Kapitan Tadeusz Tyrakowski ps. „Wojciech”, „Kordzik”. W latach 1943-1945 komendant AK na miasto Łowicz, komendant obwodów WSGO „Warta”: Krotoszyn i Kępno. Zamordowany przez Franciszka Olszówkę ps. „Otto” 15 XI 1945 r. Ze zbiorów prywatnych Daniela Szczepaniaka

50. Ulotka redagowana i kolportowana przez „KRAK” w grudniu 1945 r. w Krotoszynie po rozwiązaniu WSGO „Warta”, sygnowana ps. „Lech” por. Władysława Kędzierskiego. Ze zbiorów prywatnych Daniela Szczepaniaka

51. Schemat organizacyjny Kompanii Rycerskiej Armii Krajowej „KRAK” w Krotoszynie opracowany przez Daniela Szczepaniaka.

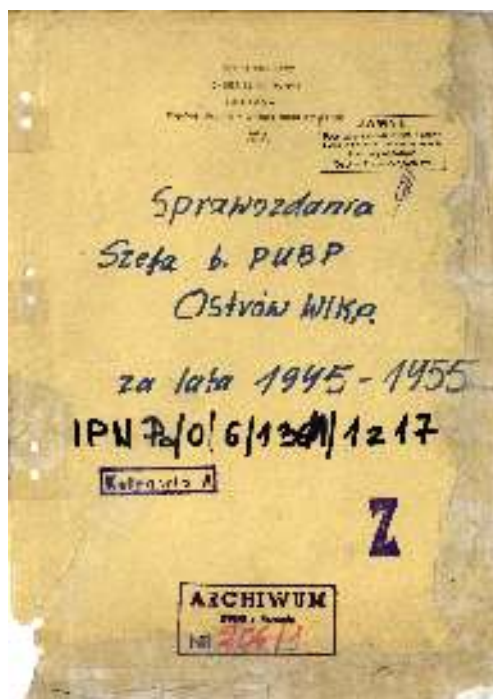
53. Członkowie oddziału Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny” ps. „Lis” (1), ps. „Czarny” (2), ps. „Zagraj” (3), ps. „Zielonka” (4), ps. „Orzeł” (5), ps. „Dzik” (6), ps. „Wicher” (7), ps. „Dzielny” (8), ps. „Mały” (9), ps. „Wesoły” (W). Powiat jarociński 31 XII 1945 r. AIPN, sygn. 3/3/46/1

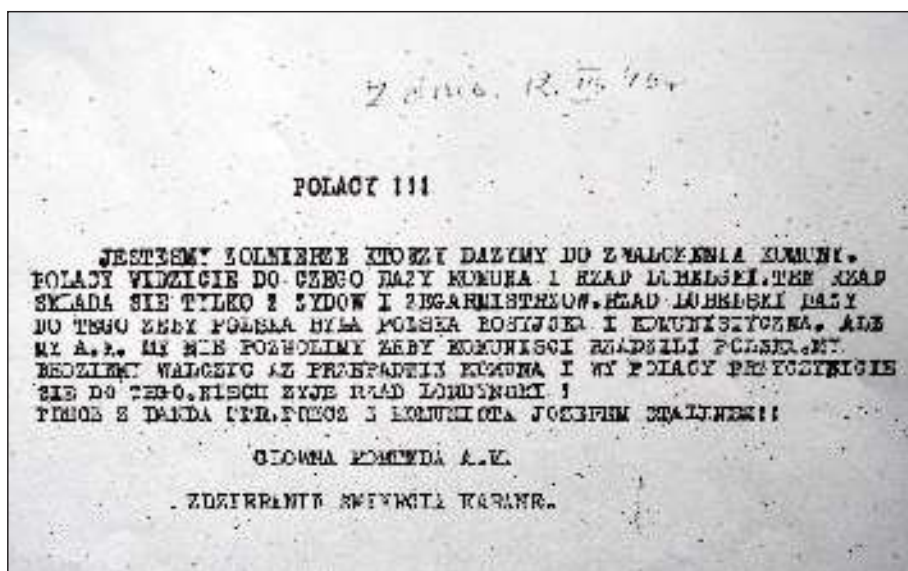
54. Henryk Juskowiak – organizator i drużynowy w młodzieżowej organizacji konspiracyjnej Podziemie Harcerskie „Zawisza” w Koźminie w latach 1945-1947. Otoczony przez funkcjonariuszy UB w gospodarstwie rolnym w Walerianowie popełnił samobójstwo 18 XI 1947 r. Fotografia z ok. 1945 r. Ze zbiorów prywatnych Daniela Szczepaniaka

55. Marian Kołaski ps. „Tarzan”, dowódca organizacji młodzieżowej AK „Zemsta” podległej ZZZK-WiN Obwód Krotoszyn w 1946 r. Fotografia z ok. 1945 r. Ze zbiorów prywatnych Daniela Szczepaniaka

59. Okładka teczki pt. Sprawozdania Szefa Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Ostrowie Wielkopolskim z lat 1945-1951.
AIPN Po, sygn. 06/136 t. 1/1

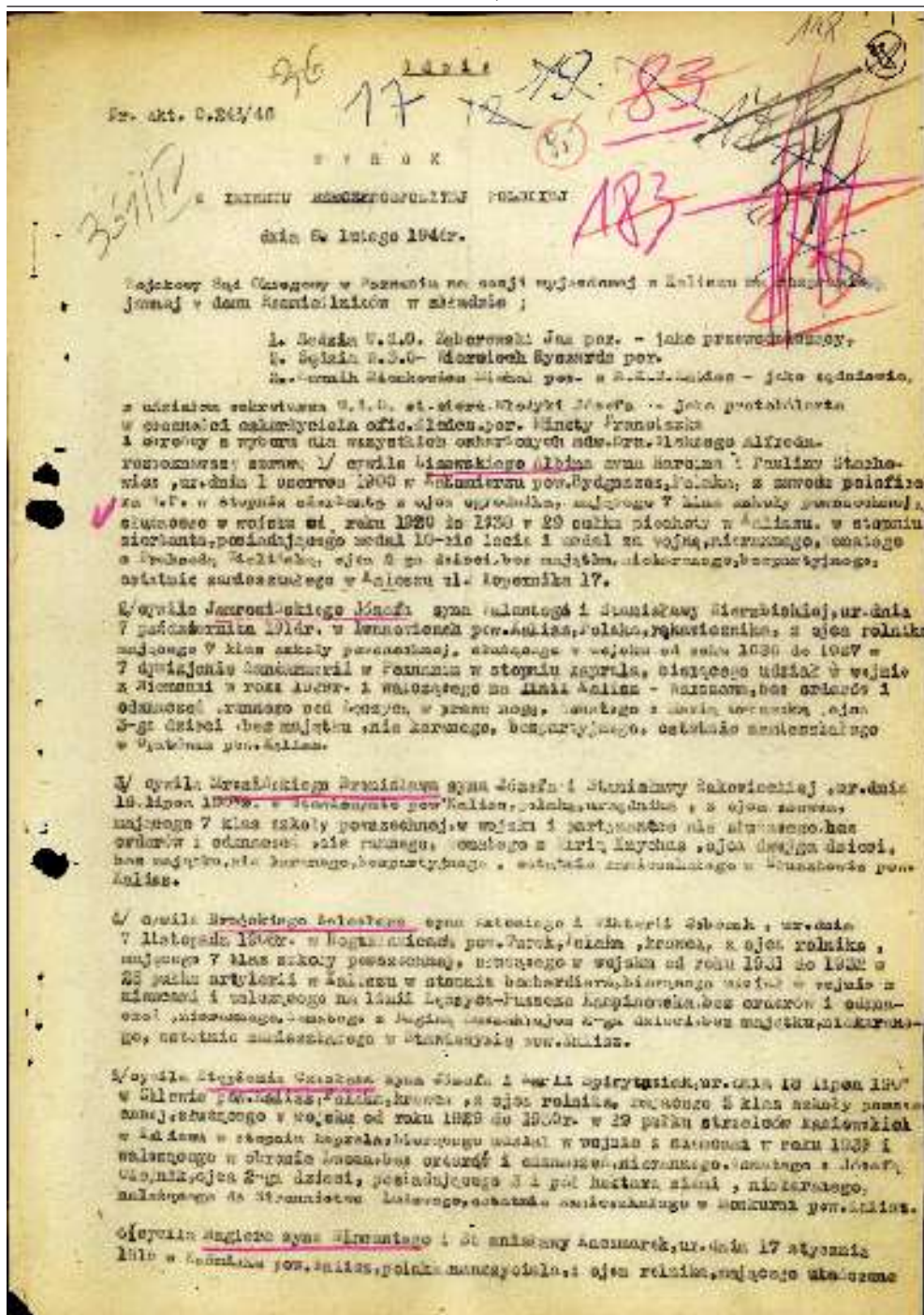
60. Ulotka kolportowana przez AK „Zemsta” w kwietniu 1946 r. na terenie Krotoszyna i Koźmina przez Mariana Kołaskiego „Tarzana”, Jana Styburskiego „Skoczka” i Adama Hermanowicza „Figuro”.
Ze zbiorów prywatnych Daniela Szczepaniaka

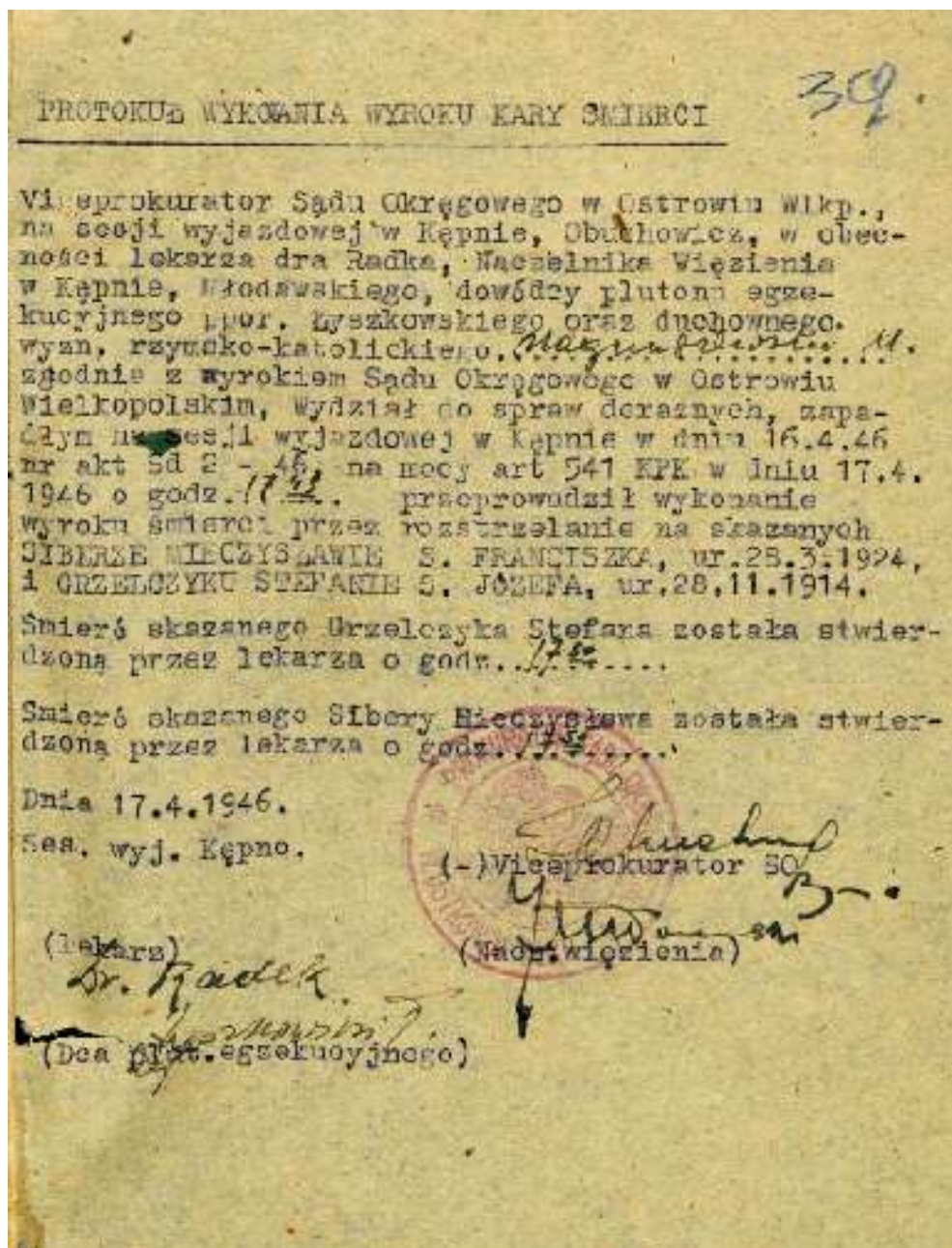
61. Franciszek Olszówka ps. „Otto” ur. 3 XII 1923 r. w Pisarzowicach (ob. powiat Ostrzeszów) syn powstańca wielkopolskiego. Dowódca działającego na pograniczu Dolnego i Górnego Śląska oraz Wielkopolski i Ziemi Łódzkiej oddziału powojennego podziemia antykomunistycznego. Zginął 8 II 1946 r. w trakcie spotkania z grupą żołnierzy Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego pozorującą ochotników do oddziału partyzanckiego.
AIPN Po, sygn. 003/861 t. 3, cz. 2, k. 17

62. Żołnierze KBW z województwa poznańskiego podczas operacji antypartyzanckiej w 1946 r.
AIPN, sygn. 636/1772

63. Odpis wyroku Wojskowego Sądu Okręgowego w Poznaniu przeciwko komendantowi Obwodu WSGO „Warta” w Kaliszu Albinowi Lisewskiemu i 20 innym członkom WSGO „Warta” z 6 II 1946 r.

65. Protokół wykonania wyroku kary śmierci wobec Mieczysława Sibery i Stefana Grzelczyka, członków oddziału partyzanckiego por. Franciszka Olszówki ps. „Otto”. Kępno, 17 IV 1946 r. APK, Sąd Okręgowy w Ostrowie Wielkopolskim, sygn. 220, k. 39

W Imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

Sąd Okręgowy w Ostrowie Wielkopolskim, na sesji wyjazdowej w Kępnie, rozpoznawszy dnia 10 kwietnia 1946 roku, w trybie doradczym sprawę

Sibery Mieczysława i Grzelczyka Stefana

okazał ich wyrokiem z dnia 16 go kwietnia 1946 r. za udział w bandzie rabunkowo terrorystycznej oraz dokonanie szeregu aktów gwałtu na ludności powiatu kępińskiego i wieluńskiego, że jest za popełnienie przestępstw z art. 250 KK, 222 § 1 KK, 219 § 1 i 218 KK na

KARĘ ŚMIERCI

z pozbawieniem praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na zawsze

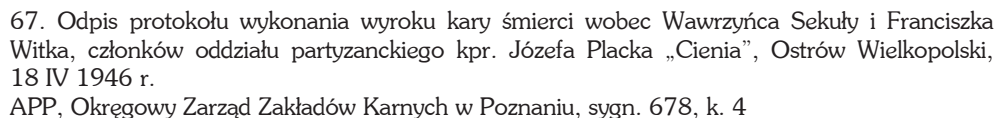
Jak się w toku przewodu sądowego okazało, banda, która została bytli ulubawą skłoniła przez siebie pięćset pięćdziesiąt pięć osób, z których w tym czasie i bandy. Dzięki energicznej akcji podjętej przez Władze Republikańskie Publiczne, Wojsko i Milicję Obronczą, banda została rozbita, a przywódcy jej, zdrajcy Narodu Polskiego, którzy w czasie okupacji wpaśli na tak zwany „listek śmierci” i wzięli udział w bandzie terrorystycznej „Oliwa”, zmasakrowali, a w chwili obecnej następuje kolejny etap likwidacji resztek bandy.

Przewodniczący Krajowej Rady Narodowej z prawa łaski co do skazanych Sibery i Grzelczyka nie skorzystał

Wyrok dnia 12 kwietnia 1946 r. godz. 16,15 wykonano.

Wydruk z Księgi Sądowej - 1946 - 1000 - 1000

66. Obwieszczenie z kwietnia 1946 r. o wykonaniu kary śmierci wobec Mieczysława Sibery i Stefana Grzelczyka, członków oddziału partyzanckiego por. Franciszka Olszówki ps. „Otto”. Muzeum Ziemi Kępińskiej im. Tadeusza Piotra Potworowskiego w Kępnie, sygn. MRK-19-RR/7a

APP, Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Poznaniu, sygn. 678, k. 4

68. Protokół wykonania wyroku śmierci wobec Stanisława Pawlaka, członka oddziału partyzanckiego Gedymina Rogińskiego „Dzielnego”. Jarocin, 24 V 1946 r.

AIPN Po, sygn. 04/1541, k. 11

69. Obwieszczenie o wykonaniu wyroku kary śmierci wobec Józefa Rosady i Stanisława Pawlaka, członków podziemia niepodległościowego na terenie Wielkopolski. Jarocin, 24 V 1946 r. Muzeum Regionalne w Jarocinie (dalej cyt. MR-I), swgn. D-212/2

140
35/145

PROTOKÓŁ WYKONANIA WYROKU KARY ŚMIERCI.

Wice-Prokurator Nacj. Ochr. Sąd. w ~~Krotoszyńskim~~ Ostronie Wlkp.
Wydział do Spraw Wewnętrznych na sesji wyjazdowej w Krotoszynie
ODROZUMIŁO w obecności lekarza dr. Włodzisław S. Łopuszyński
Naczelnika Wicelina w Krotoszynie Abdullahi Tomasz
Dowódcy Plutonu Szkod. Włodzisław S. Łopuszyński
oraz Sędziowskiego Wydziału Sędz. Włodzisław S. Łopuszyński
spółnie z wyrokiem Sąd. Ochr. Sąd. w Ostronie Wlkp. Wydział do
Spraw Wewnętrznych na sesji wyjazdowej w Krotoszynie z dnia 5. czerwca
1946r. Nr. akt 1446 S.O. przeprowadził z dnia 2. czerwca 1946
1946r. o godz. 8.00 atakując do art. 541 P.P.K. wykonanie
wyroku kary śmierci przez Włodzisław S. Łopuszyński na skazanego
Leona Idka z Głogowa
ur. 12. marca 1913 r.
Głównego obywatela Leona Idka z Głogowa
została stwierdzona przez lekarza o godz. 10.00 dnia 2.6.1946
Krotoszyn, dnia 2. czerwca 1946r.
Lekarz dr. Włodzisław S. Łopuszyński Vice-Prokurator
Naczelnik Wicelina w Krotoszynie Dowódca plut. Szkod. Włodzisław S. Łopuszyński

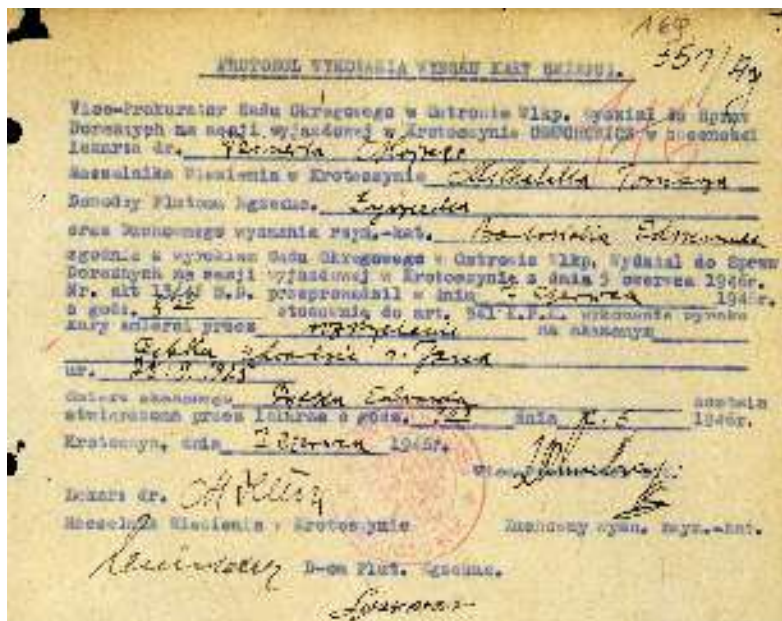
71. Protokół wykonania wyroku kary śmierci wobec Leona Idka, członka oddziału partyzanckiego ppor. Zygmunta Borostowskiego „Bory”. Krotoszyn, 7 VI 1946 r.
AIPN Po, sygn. 003/327 t. 3, k. 140

35/145
145

PROTOKÓŁ WYKONANIA WYROKU KARY ŚMIERCI.

Wice-Prokurator Nacj. Ochr. Sąd. w ~~Krotoszyńskim~~ Ostronie Wlkp.
Wydział do Spraw Wewnętrznych na sesji wyjazdowej w Krotoszynie
ODROZUMIŁO w obecności lekarza dr. Włodzisław S. Łopuszyński
Naczelnika Wicelina w Krotoszynie Abdullahi Tomasz
Dowódcy Plutonu Szkod. Włodzisław S. Łopuszyński
oraz Sędziowskiego Wydziału Sędz. Włodzisław S. Łopuszyński
spółnie z wyrokiem Sąd. Ochr. Sąd. w Ostronie Wlkp. Wydział do
Spraw Wewnętrznych na sesji wyjazdowej w Krotoszynie z dnia 5. czerwca
1946r. Nr. akt 1446 S.O. przeprowadził z dnia 2. czerwca 1946
1946r. o godz. 8.00 atakując do art. 541 P.P.K. wykonanie
wyroku kary śmierci przez Włodzisław S. Łopuszyński na skazanego
Wacława Hodernego z Głogowa
ur. 12.3.1914
Głównego obywatela Wacława Hodernego z Głogowa
została stwierdzona przez lekarza o godz. 10.00 dnia 2.6.1946
Krotoszyn, dnia 2. czerwca 1946r.
Lekarz dr. Włodzisław S. Łopuszyński Vice-Prokurator
Naczelnik Wicelina w Krotoszynie Dowódca plut. Szkod. Włodzisław S. Łopuszyński

72. Protokół wykonania wyroku kary śmierci wobec Wacława Hodernego, członka oddziału partyzanckiego ppor. Zygmunta Borostowskiego „Bory”. Krotoszyn, 7 VI 1946 r.
AIPN Po, sygn. 003/327 t. 3, k. 146

75. Protokół wykonania wyroku kary śmierci wobec Edwarda Dąbka, członka oddziału partyzanckiego ppor. Zygmunta Borostowskiego „Bory”. Krotoszyn, 7 VI 1946 r.
AIPN Po, sygn. 003/327 t. 3, k. 169

76. Jerzy Ściesiek – założyciel Młodzieżowej Organizacji Podziemnej „Orzeł” w Gimnazjum im. Adama Asnyka w Kaliszu. Zdjęcie z ok. 1975 r.
AIPN Wr, sygn. 524/45030, s. 3

77. Obwieszczenie o skazaniu na karę śmierci członków grupy Spaleniaka: Stanisława Spaleniaka ze Smółki, Stanisława Kreczmera z Chodymbek, Edmunda Baranka z Ostrowa Wielkopolskiego i Edwarda Wałęsy z Karolewa Starego. Wyrok wydał Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu na posiedzeniu wyjazdowym w Kaliszu 15 VI 1946 r. w budynku Stowarzyszenia Rzemieślników Chrześcijańskich przy ul. Piekarskiej. Wyroki śmierci wykonano w kaliskim więzieniu 28 VII 1946 r. APP, Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Poznaniu, sygn. 100

78. Obwieszczenie o wykonaniu wyroku kary śmierci wobec: Leona Idka, Edwarda Stanisławskiego, Wacława Hodernego, Edwarda Dąbka, Franciszka Przystackiego, członków oddziału partyzanckiego ppor. Zygmunta Borostowskiego „Bory”. Krotoszyn, 7 VI 1946 r.

MRJ, sygn. D-1951

79. Moment odczytania wyroku na Janie Kempieńskim (stoi w szeregu pierwszy z lewej) i towarzyszach przez sędziego WSR w Poznaniu w świetlicy Komitetu Wojewódzkiego MO w Poznaniu, 4 V 1946 r.

AIPN Po, sygn. 083/159

80. Fotografia Edwarda Karolaka komendanta placówki nr 1 w Kaliszu przy ul. Świerczewskiego 2/3 (dzisiejsza ul. Zamkowa).

AIPN Po, sygn. 003/357, s. 170

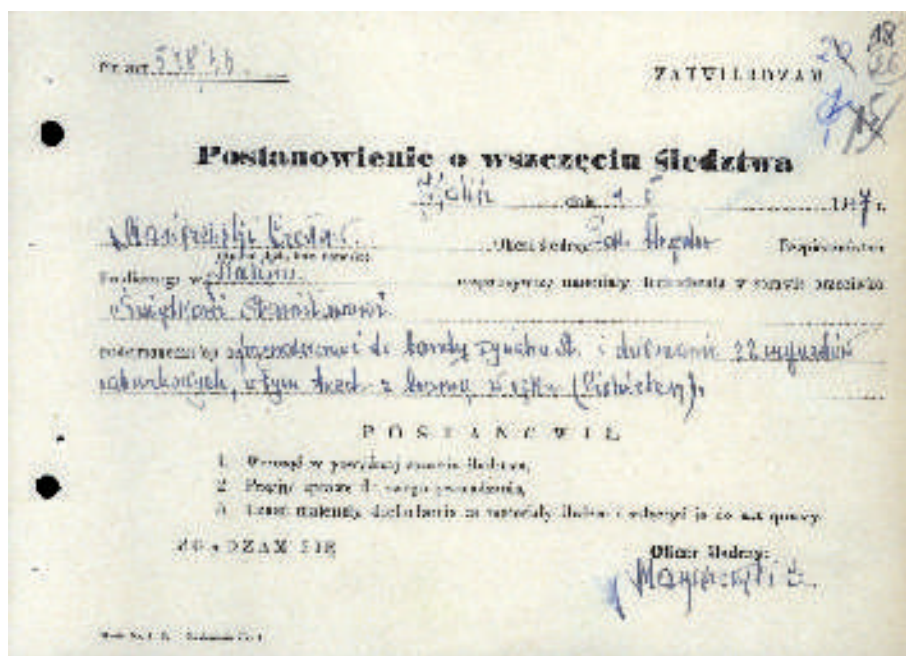
81. Józef Zawadka ps. „Waldemar” ur. 26 IX 1910 r. w Bałdowicach (ob. powiat Ostrzeszów). Żołnierz oddziału partyzanckiego „Otta”. Po jego śmierci przejął dowództwo nad częścią tego oddziału. Działal w rejonie Kępna i Ostrzeszowa. W sierpniu 1946 r. aresztowany przez UB, zbiegł z aresztu i uciekł do Niemiec. AIPN Po, sygn. 003/861 t. 4, k. 266

84. Okładka sprawy obiektowej krypt. „Las” dot. byłych członków organizacji niepodległościowych w latach 1944-1947 ujawnionych w czasie amnestii w 1947 r. (zakres terytorialny: obszar działania PUBP Kalisz).

AIPN Po, sygn. 003/294 t. 1

85. Postanowienie z 4 XII 1947 r. o wszczęciu śledztwa w sprawie utworzenia organizacji o charakterze zbrojnym, nielegalnego posiadania broni oraz udziału w napadach rabunkowym z bronią w ręku na terenie powiatu Kalisz, przeciwko Stanisławowi Łysiowski i innym. AIPN Po, sygn. 04/477 t. 1, k. 26

87. Podchorąży Kazimierz Szczepański ps. „Wicher” ur. 20 X 1924 r. w Racynie (powiat Wieluń). Zmobilizowany 10 V 1945 r. w szeregi WP. 21 X 1945 r. porzucił jego szeregi jako plut. Zwerbowany do Konspiracyjnego Wojska Polskiego „Turbina”. Używał ps. „Rydwan”. Po rozłamie przystąpił do grupy „Murata”. Nie ujawnił się. Działal na terenie powiatów Sieradz, Łask, Wieluń i Radomsko. Pełnił funkcję dowódcy oddziału o krypt. „Wawel” („Drzymała 1”). Zatrzymany 26 X 1949 r. przez grupę operacyjną KBW, UB i MO. Wyrokiem WSR w Łodzi na sesji wyjazdowej w Wieluniu z dn. 21 IV 1950 r. skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 22 V 1950 r. w Łodzi w więzieniu przy ul. Sterliga 16. Pochowany w Łodzi na cmentarzu parafialnym na Dołach.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi (dalej cyt. AIPN Ld), sygn. 094/21 t. 4, k. 169

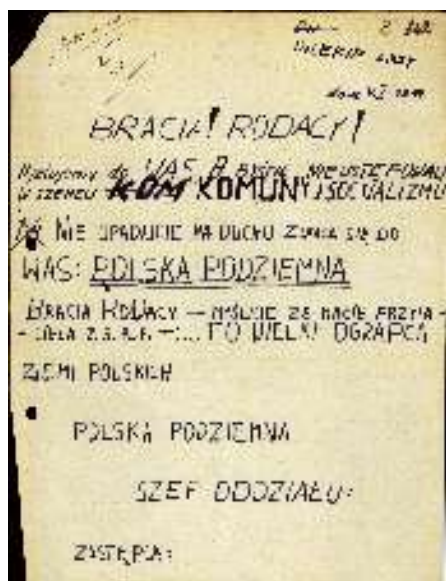
88. Sierżant Józef Ślęzak ps. „Mucha” ur. 24 I 1925 r. w Dobrosławiu powiat Wieluń (ob. powiat Wieruszów). W czasie okupacji na robotach przymusowych. Po powrocie do domu pracował w gospodarstwie. W lutym 1946 r. zmobilizowany. Do jednostki nie dotarł. Wstąpił do oddziału „Błyskawicy”. Przydzielony do grupy „Murata”. Nie ujawnił się. Od stycznia 1948 r. dowódca jednostki/sekcji „Wawel”. Aresztowany 26 VI 1954 r. Skazany 22 III 1955 r. przez WSR w Łodzi na karę śmierci. Wyrok wykonano 26 VIII 1955 r. w Łodzi w więzieniu przy ul. Kopernika 29-31. Miejsce pochówku pozostaje nieznane.

AIPN Po, sygn. 003/861 t. 6, k. 137

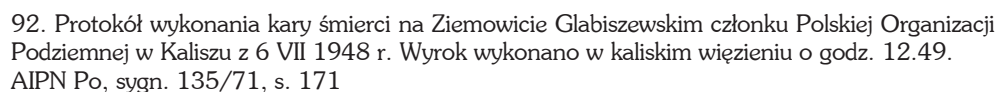

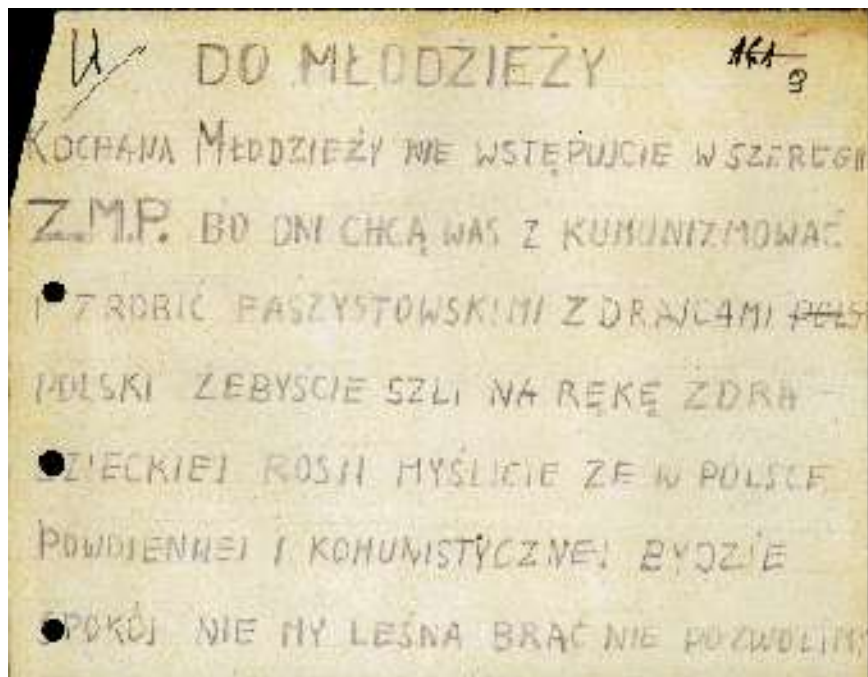
89. Sierżant Józef Ślęzak ps. „Mucha”. AIPN Ld, sygn. 6/2360 t. 4, k. 447

90. Księga wpływu i ruchu akt w archiwum operacyjnym dotycząca spraw śledczych sygnatury III z lat 1948-1973. Akta Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu/ Wojewódzkiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu/ Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Poznaniu/ Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Poznaniu. AIPN Po, sygn. 00188 t. 11, k. 130

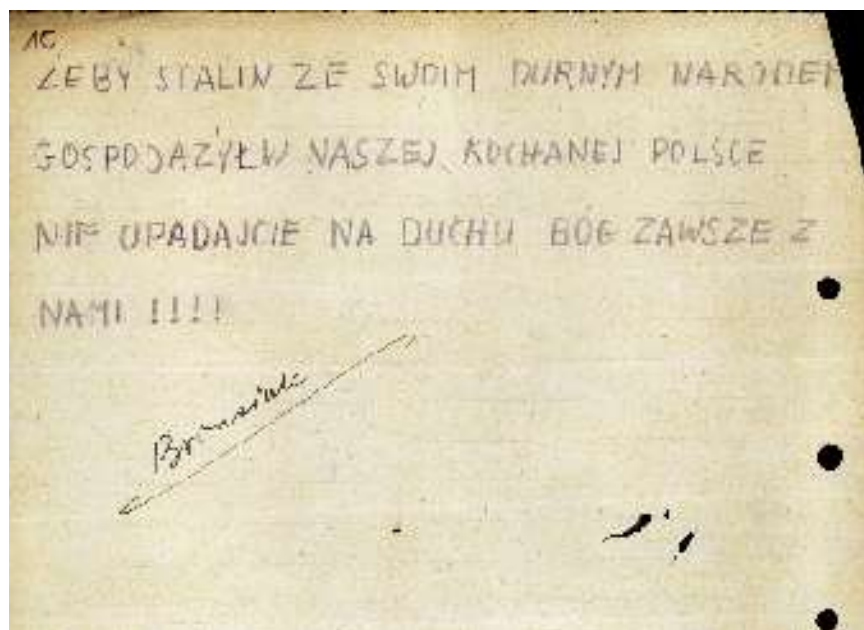

91. Ulotka sporządzona przez Kazimierza Borusiaka w 1949 r. AIPN Po, sygn. 04/1530 t. 2, k. 8

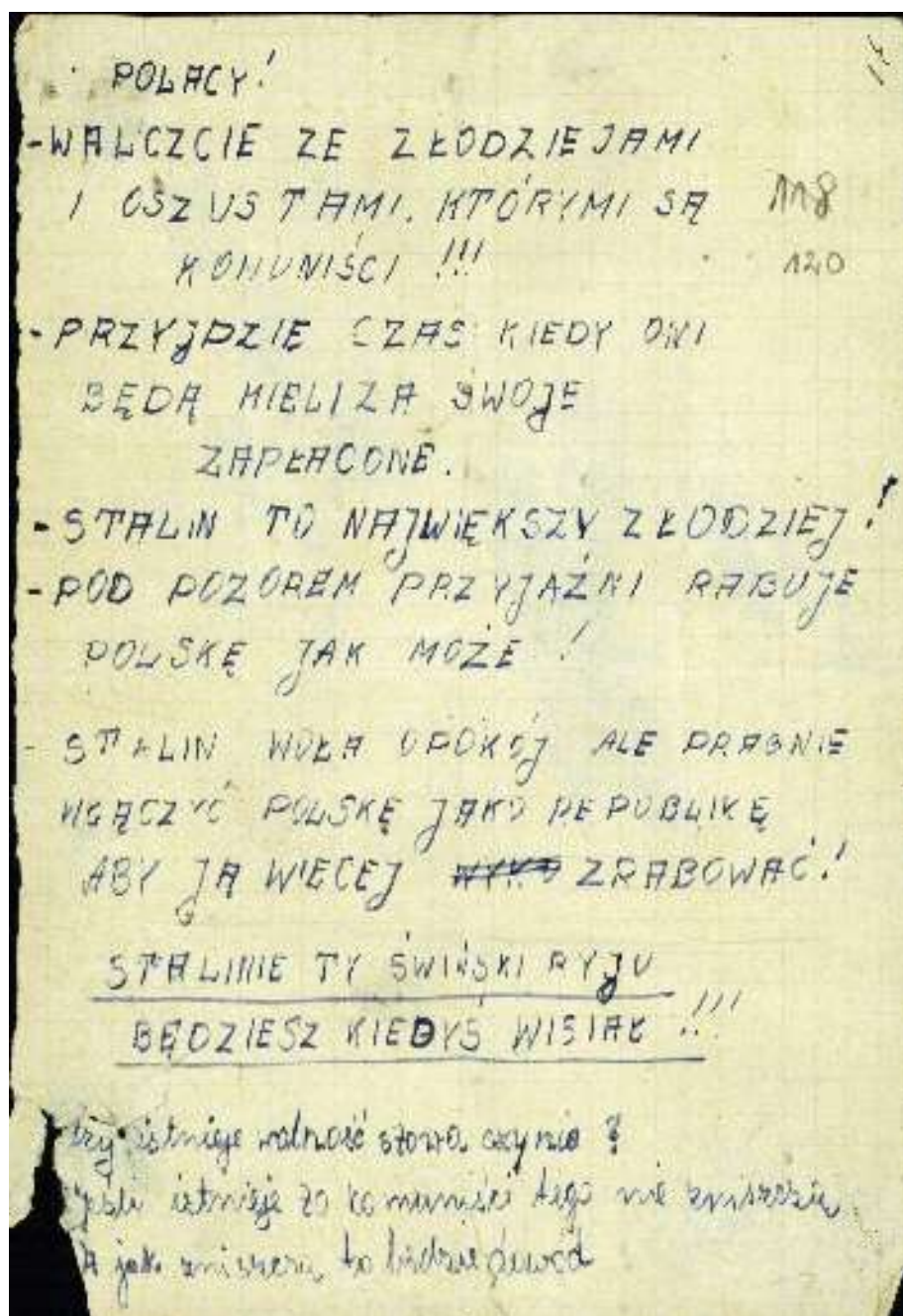

93. Ulotka sporządzona przez Kazimierza Borusiaka w 1949 r.
AIPN Po, sygn. 04/1530 t. 2, k. 9

94. Ulotka sporządzona przez Kazimierza Borusiaka w 1949 r.
AIPN Po, sygn. 04/1530 t. 2, k. 10

95. Ulotka organizacji Biały Orzeł z Ostrowa Wielkopolskiego, 1951 r.
 AIPN Po, sygn. 04/433 t. 1, k. 131

O d p i s
P r o t o k o ł u 241 245 205

przesłuchania podejrzanego

Poznań, dnia 9 marca 1950r.

Wolender Stanisław ppr. oficer śledczy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu, pr. sądził w charakterze są-
dejrzanego:

Sikorskiego Józefa S. Kierzyka-
wa, / przeanalizacja w aktach /

Pyt. Opowiedzcie szczegółowo kiedy zapoznaliście się z nim i co Was z nim łączyło?

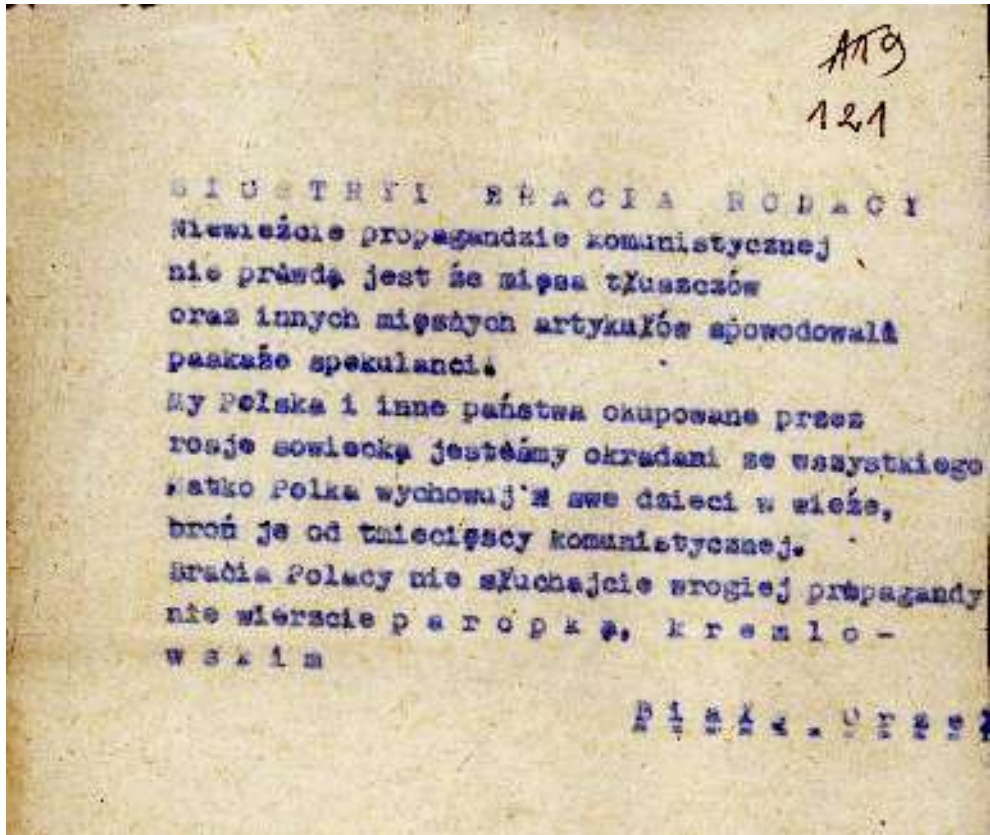
Odp. Wkręcając się w obłąk przed arestowaniem przez Niemców, umieszczając go pewien okres czasu niegdzieś w mieście i w 1941r. przeprowadzając się do Niechowa. Trudniłem się przewożeniem towarów mając własną furmankę, między innymi nosiłem również towary dla firmy niemieckiej "Ostfrucht". Firma ta odbierała kontyngenty owoców od okolicznych ob. polskich. Posiadł też firma ta kierownik właściciel niemiecki, jednakże najbardziej pewnym nadzorcą, właścicielem Niechowa ostatecznie firma "Ostfrucht" przeszła pod zarządek partii niemieckiej "H.O.L.A.R.". Kierownikiem okładnicy w firmie "Ostfrucht" był polak kaszubski Szwastak pochodzący ze Ślaaka. Niechowa: Nigon był w tej samej firmie poborem kontyngentu owoców. Wiadomo mi jest że pomiędzy Nigonem a Szwastakiem istniały pewne kontakty. Było to około w 1941r. lub 1942r. Poznając dnia upamiętnia w biurze firmy "Ostfrucht" Szwastaka obywatelskiego i na jego zaproszenie co on się stało, odwiedzić go ze poprzedniego dnia Szwastak pobity przez Niemców z centrali "Ostfrucht" który przybył z Brakowa i ze w pobliżu go pomagał także Niemcowi Nigon. Szwastak szlił się z tej przyczyny przede mną ze polak kaszubski pomagając polskowi, to przecież idzie na rękę Niemcom i pomagać im polakowi. Dowiedziałem się również od ob. Iglawskiego Antoskiego który mieszkał wówczas w Niechowie że Nigon był gorliwie wyznawcą rozkazu Niemców i nabierał duże kontyngenty owoców i jasnym ob. obywateli polskich. Wtem również od Iglawskiego, że w związku z tym wypłynęła skarga do miejscowego doświadczenia "A.H." ze strony polskiego obywatela na Nigona za pobieranie zbyt wysokich kontyngentów na rzecz Niemców. Nie jest mi jednak wiadomo czy Nigon pomógł im w konsekwencji ze strony "A.H." Należałoby raczej przypuszczać że nie, ponieważ ja chciałem zobaczyć się z Iglawskimi sprawą tą sążem i dokładnie zbadać stanowisko Nigona u okolicznych obywateli. Kontroly tych władz nie miał Iglawski ani nie Interwencyj, wobec czego sprawę tą zbadać nie mogłem.

Pyt. Czy Nigon który był w Niechowie jest Was znany na terenie Woj. Poznańskiego i jakie są jego stanowisko po wyzwoleniu?

Odp. Nigona na terenie Województwa Poznańskiego nie znam i po wyzwoleniu się nigdy z nim nie zetknąłem. Wiadomo mi od Nigona który był w Niechowie w firmie "Ostfrucht" że on on jest jedynym bratem i że prawdopodobnie jak twierdził, umieszczając w kierunku przewożenia do Niemców, w Ostrowie Wlkp. Nie mogę twierdzić czy Nigon który był w Niechowie jest tym który był vice wojewodą Poznańskim gdyż na to, grzeszył go nie wiadomo. O ile sobie przypominam, to Nigonowi w Niechowie było na imię Włodzisław, lecz nie jestem na to zbyt pewien.

Pyt. Czy spotkaliście się poza tym wypadkiem jeszcze z innymi z których Nigon pomagał Niemcom w Niechowie lub czy wysługiwał się im?

Odp. Spotkałem się tylko z tym jednym wypadkiem pobicia polaka Szwastaka. Jeżeli chodzi o wyświadczenie się Nigonowi Niemcom, to

99. Ulotka organizacji Biały Orzeł z Ostrowa Wielkopolskiego, 1951 r.
AIPN Po, sygn. 04/433 t. 1, k. 132

Polska Organizacja Podziemna
„Orzeł Biały”

Do Komendy Powiatowej
Urzędu Bezpieczeń. Publi.
w Ostrowie Wkp.

Przypominamy wam ob. komendancie że w tym roku
t.j. w 1951 upływa 11-lat od czasu gdy siepacze
bolszewicy na rozkaz swego herszta krwawego
zbira z Kremla - Józefa Stalina wymordowali
w Katyniu 11.000 oficerów Wojska Polskiego
Przypominamy wam że do tych potwornych
zbrodni dopuścił się ten sam Stalin który dziś
wie się „wielkim” przyjacielem Polski, - ten sam
Stalin który we wrześniu 1939 roku wspólnie z
Hitlerem napadł na ziemie Polskie. - ten sam
Stalin który w 1944 roku wtoczył do swego imperium
wschodnie ziemie Polski z Wilnem i Lwowem. -
ten sam Stalin który dziś kieruje sprawami
Polski za pomocą swych pachotów w postaci
Bieruta, Rokossowskiego, Cyrankiewicza, Mincza i innych
tym podobnych zdrajców narodu Polskiego.

100. List organizacji Biały Orzeł do Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Ostrowie Wielkopolskim, 13 VI 1951 r.

AIPN Po, sygn. 04/433 t. 1, k. 136

Polska Organizacja Podziemna
„Orzeł Biały”

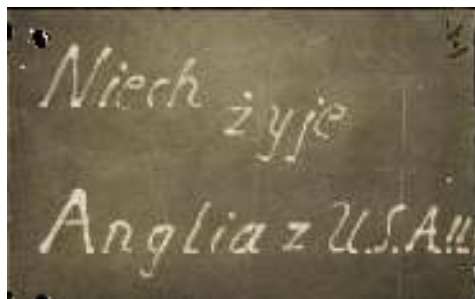
Do Redakcji
„Gazeta Ostrowska”
w Ostrowie Wlkp.

Przypominamy wam ob. redaktorze że w tym roku t.j. w 1951 upływa 11-lat od czasu gdy w lasach Katyńskich 11.000 oficerów Wojsk Polskich zostało w bestyjalski sposób wymordowanych przez bolszewickich oprawców na rozkaz krwawego zbira moskiewskiego - Józefa Stalina. - tego samego Stalina który dziś zwie się — wielkim przyjacielem Polski.

Przypominamy wam że nadejdzie chwila w której nasi bracia Polacy wymordowani w Katyniu zostaną pomśczeni, a sprawcy tych zbrodni nie ujdą bezkarnie, dziś jednak możemy oddać hołd ofiarom bolszewickiego barbarzyństwa!!!

Zast. D-cy.
kpt. „Wilk”

101. List organizacji Biały Orzeł do redakcji „Gazety Ostrowskiej” z 13 VI 1951 r.
AIPN Po, sygn. 04/433 t. 1, k. 137

102. Napis wykonany przez członków organizacji Biały Orzeł w 1951 r.
AIPN Po, sygn. 04/433 t. 1, k. 138

103. Napis wykonany przez członków organizacji Biały Orzeł w 1951 r.
AIPN Po, sygn. 04/433 t.1, k. 140

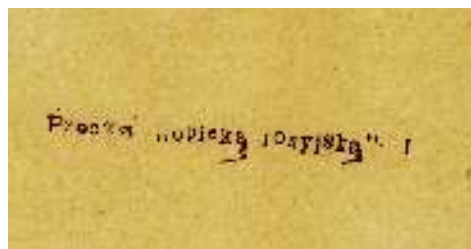
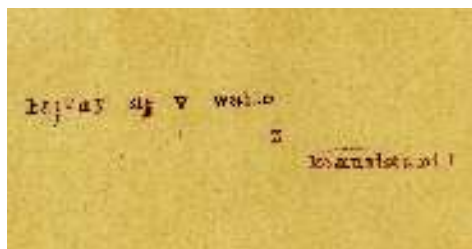
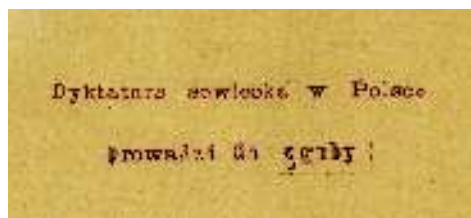
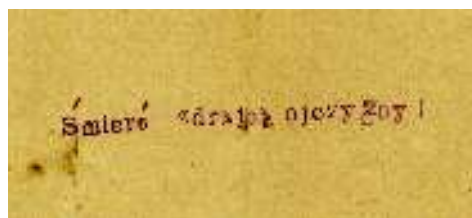

104. Zniszczony przez grupę Gerwazego Antczaka portret Stalina w świetlicy Związku Młodzieży Polskiej w Godzieszach 1 V 1952 r.
AIPN Po, sygn. 77/480, k. 230

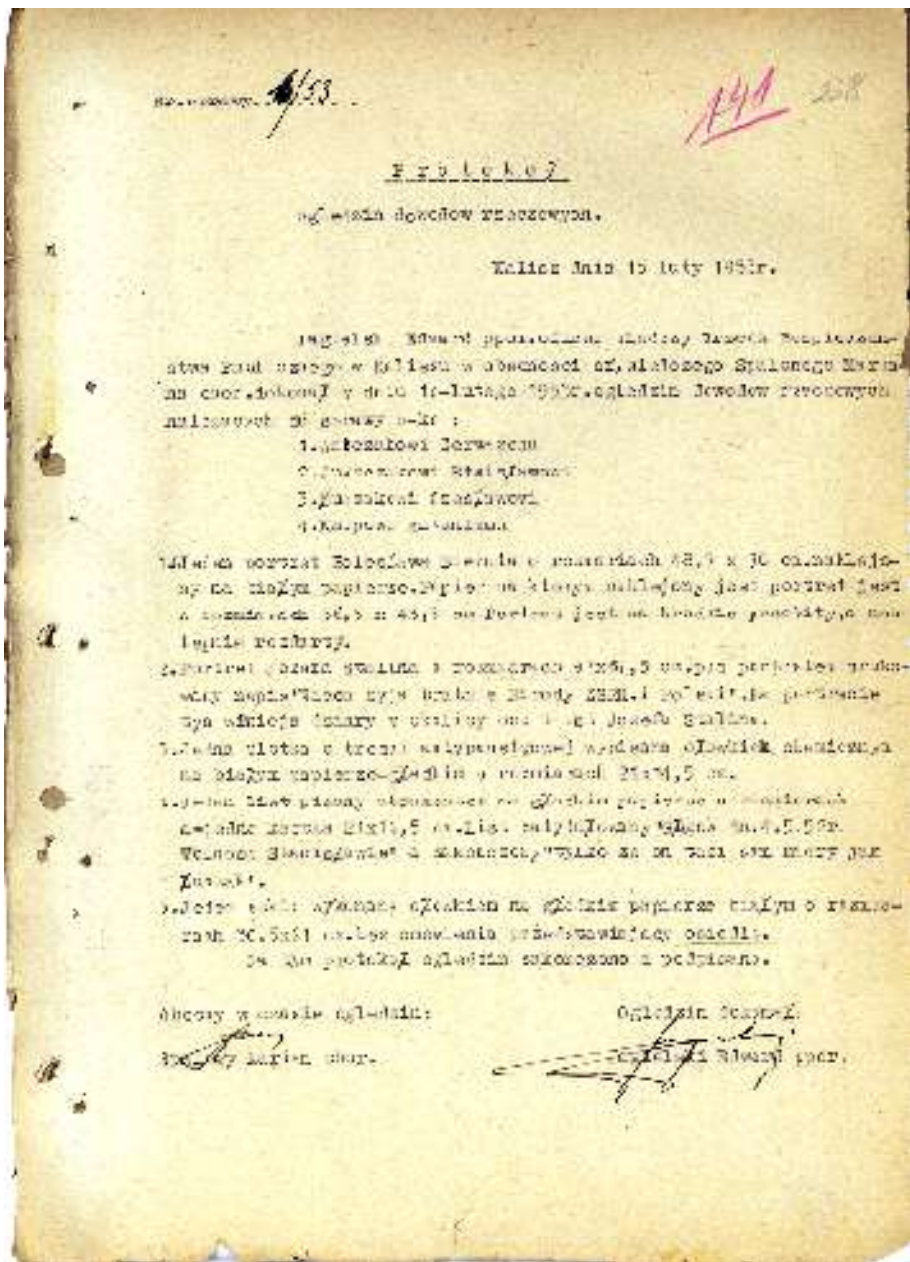
105. Zniszczony przez grupę Gerwazego Antczaka portret Bieruta w świetlicy ZMP w Godziszach 1 V 1952 r.

AIPN Po, sygn. 77/480, k. 231

106. Ulotki Młodzieżowej Organizacji Podziemnej „Orzeł” w Kaliszu z 1952 r., wykonane w reakcji na utworzenie 22 VII 1952 r. Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

AIPN Po, sygn. 77/475 t. 2, s. 62, 69, 92, 116

5.5.46.

1	Nazwa, imię 1918-1919	Stary system 1918-1919 K-2	Stary system 1918-1919 K-2	Stary system 1918-1919 K-2	Stary system 1918-1919 K-2	Stary system 1918-1919 K-2
5283	Łaskowski Józef	Stanisław	Łaskowski	Łaskowski	Łaskowski	Łaskowski
5284	Pawel Józef					
5285	Ferdynand Jan	Michał				
5286	Michałowski Feliks	Jan				
5287	Konstanty Józef	Michał				
5288	Włodzisław Józef	Jan				
5289	Włodzisław Feliks	Michał				
5290	Włodzisław Józef	Michał				
5291	Włodzisław Józef	Michał				
5292	Włodzisław Józef	Michał				
5293	Włodzisław Józef	Michał				
5294	Włodzisław Józef	Michał				
5295	Włodzisław Józef	Michał				
5296	Włodzisław Józef	Michał				
5297	Włodzisław Józef	Michał				
5298	Włodzisław Józef	Michał				
5299	Włodzisław Józef	Michał				
5300	Włodzisław Józef	Michał				
5301	Włodzisław Józef	Michał				
5302	Włodzisław Józef	Michał				
5303	Włodzisław Józef	Michał				
5304	Włodzisław Józef	Michał				
5305	Włodzisław Józef	Michał				
5306	Włodzisław Józef	Michał				
5307	Włodzisław Józef	Michał				
5308	Włodzisław Józef	Michał				
5309	Włodzisław Józef	Michał				
5310	Włodzisław Józef	Michał				
5311	Włodzisław Józef	Michał				
5312	Włodzisław Józef	Michał				
5313	Włodzisław Józef	Michał				
5314	Włodzisław Józef	Michał				
5315	Włodzisław Józef	Michał				
5316	Włodzisław Józef	Michał				
5317	Włodzisław Józef	Michał				
5318	Włodzisław Józef	Michał				
5319	Włodzisław Józef	Michał				
5320	Włodzisław Józef	Michał				
5321	Włodzisław Józef	Michał				
5322	Włodzisław Józef	Michał				
5323	Włodzisław Józef	Michał				
5324	Włodzisław Józef	Michał				
5325	Włodzisław Józef	Michał				
5326	Włodzisław Józef	Michał				
5327	Włodzisław Józef	Michał				
5328	Włodzisław Józef	Michał				
5329	Włodzisław Józef	Michał				
5330	Włodzisław Józef	Michał				
5331	Włodzisław Józef	Michał				
5332	Włodzisław Józef	Michał				
5333	Włodzisław Józef	Michał				
5334	Włodzisław Józef	Michał				
5335	Włodzisław Józef	Michał				
5336	Włodzisław Józef	Michał				
5337	Włodzisław Józef	Michał				
5338	Włodzisław Józef	Michał				
5339	Włodzisław Józef	Michał				
5340	Włodzisław Józef	Michał				
5341	Włodzisław Józef	Michał				
5342	Włodzisław Józef	Michał				
5343	Włodzisław Józef	Michał				
5344	Włodzisław Józef	Michał				
5345	Włodzisław Józef	Michał				
5346	Włodzisław Józef	Michał				
5347	Włodzisław Józef	Michał				
5348	Włodzisław Józef	Michał				
5349	Włodzisław Józef	Michał				
5350	Włodzisław Józef	Michał				
5351	Włodzisław Józef	Michał				
5352	Włodzisław Józef	Michał				
5353	Włodzisław Józef	Michał				
5354	Włodzisław Józef	Michał				
5355	Włodzisław Józef	Michał				
5356	Włodzisław Józef	Michał				
5357	Włodzisław Józef	Michał				
5358	Włodzisław Józef	Michał				
5359	Włodzisław Józef	Michał				
5360	Włodzisław Józef	Michał				
5361	Włodzisław Józef	Michał				
5362	Włodzisław Józef	Michał				
5363	Włodzisław Józef	Michał				
5364	Włodzisław Józef	Michał				
5365	Włodzisław Józef	Michał				
5366	Włodzisław Józef	Michał				
5367	Włodzisław Józef	Michał				
5368	Włodzisław Józef	Michał				
5369	Włodzisław Józef	Michał				
5370	Włodzisław Józef	Michał				
5371	Włodzisław Józef	Michał				
5372	Włodzisław Józef	Michał				
5373	Włodzisław Józef	Michał				
5374	Włodzisław Józef	Michał				
5375	Włodzisław Józef	Michał				
5376	Włodzisław Józef	Michał				
5377	Włodzisław Józef	Michał				
5378	Włodzisław Józef	Michał				
5379	Włodzisław Józef	Michał				
5380	Włodzisław Józef	Michał				
5381	Włodzisław Józef	Michał				
5382	Włodzisław Józef	Michał				
5383	Włodzisław Józef	Michał				
5384	Włodzisław Józef	Michał				
5385	Włodzisław Józef	Michał				
5386	Włodzisław Józef	Michał				
5387	Włodzisław Józef	Michał				
5388	Włodzisław Józef	Michał				
5389	Włodzisław Józef	Michał				
5390	Włodzisław Józef	Michał				
5391	Włodzisław Józef	Michał				
5392	Włodzisław Józef	Michał				
5393	Włodzisław Józef	Michał				
5394	Włodzisław Józef	Michał				
5395	Włodzisław Józef	Michał				
5396	Włodzisław Józef	Michał				
5397	Włodzisław Józef	Michał				
5398	Włodzisław Józef	Michał				
5399	Włodzisław Józef	Michał				
5400	Włodzisław Józef	Michał				

109. Księga wpływu i ruchu akt w archiwum operacyjnym dotycząca materiałów operacyjnych starego typu sygnatury K-2 (akta skomasowane i wybrakowane). Inwentarz akt serii starego typu sygnatury „K-2” – akta operacyjne i śledcze zarchiwizowane w latach 1955-1970. Pomoc ewidencyjna wytworzona na formularzu księgi aresztu typ E-6.

AIPN Po, sygn. 00169/5 t. 2, k. 26

47

№	Nazwisko imię i nazwisko	Pozycja do sprawy	Data i godz. arrestacji	Data zwolnienia	Data i rodzaj przekazania
✓ 550	Gardul' Harkan	Leceya	13.4.1962		Funk
	Gardul' Lek' Sica	Kantia	13.4.1962	15.4.71	3-51
	Lagoroki' Hronis	Leta	15.2.1962		
	Hamas' Helan	Kestai	15.2.1962		
	Gulka' Jaf	Jastmag	3.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Ostai	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Hestai	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Hestai	14.2.1962		
✓ 351	Halecki' Hronis	Korowinski	14.2.1962		Korowinski
	Lagoroki' Hronis	Korowinski	14.2.1962	15.4.71	3-51
	Halecki' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		
	Korowinski' Hronis	Korowinski	14.2.1962		

Wzrost: 184

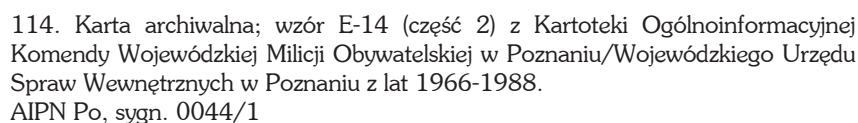
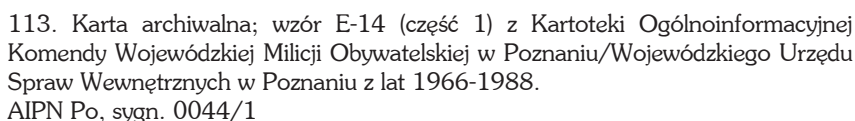
110. Księga wpływu i ruchu akt w archiwum operacyjnym dotycząca materiałów operacyjnych obiektowych i zagadnieniowych starego typu sygnatury Ag. z lat 1956-1971 – akta operacyjno-zagadnieniowe zarchiwizowane w latach 1956-1971. Pomoc ewidencyjna wytworzona na formularzu księgi aresztu typ E-6.
AIPN Po, sygn. 00169/6, k. 47

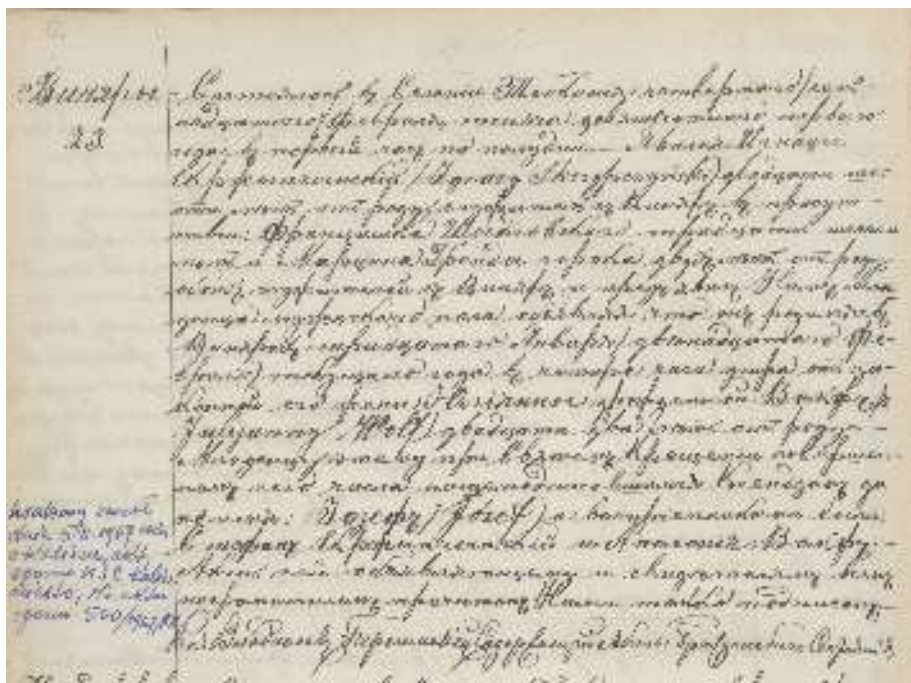

111. Okładka sprawy ewidencyjno-obserwacyjnej dot. Holka Jan, imię ojca: Szczepan, ur. 13-12-1901 r. Kontrola operacyjna byłego zastępcy burmistrza Pleszewa, który był jednocześnie zastępcą Komendanta Obwodu i szefem wywiadu organizacji WSGO „Warta”.
AIPN Po, sygn. 08/539 t. 1

112. Karta zagadnieniowa z Kartoteki Zagadnieniowej Komendy Wojewódzkiej MO w Poznaniu z lat 1958-1983
AIPN Po, sygn. 06/219

115. Akt urodzenia Józefa Skrzypczyńskiego urodzonego 12 II 1901 r. w Winiarach, późniejszego kierownika łączności i wywiadu Obwodu Powiat Kalisz WSGO „Warta”. Jego rodzicami byli służący w majątku Winiary (?) Ignacy i Julianna z d. Wolf. W akcie figurują także rodzice chrzestni: Stefan Skrzypiński i Apolonia Wolf. Dokument zaopatrzono w dopisek informujący o tym, że Józef Skrzypiński zmarł 5 VIII 1967 r. w Kaliszu. APK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Tłokini, sygn. 101, s. 12, akt urodzenia nr 23

116. Willa przy ul. Dworkowej 9 w Poznaniu w styczniu 1982 r. To w niej zamieszkał ppłk Andrzej Rzewuski ps. „Hańcza” w 1945 r. AIPN Po, sygn. 003/355 t. 10

IPN Po 003676 t. 21
723/IV

WYDZIAŁ C. KWADRO
Poznań

Forma 44.09. 1978 r. 137

Tajne

KWESTIONARIUSZ OSOBOWY

do członka ~~komendy~~ nielegalnej organizacji ~~komendy~~ po: **WZGO "WARTA"**
Okręg Krotoszyński

opisany w charakterystyce Nr 70

1. **WZGLĘD** **Władysław**
Władysław, Marianna **2.06.1913r. w Ostrowie**
data i miejsce urodzenia **polak** **polak**
2. Położenie społeczne: **robotnik**
3. Wykształcenie: **7 klas szkoły powszechnej i 3 klasy szkoły zawodowej**
4. Zawód: **fryzjer**
5. Miejsce zamieszkania i pracy (w okresie wojny i okupacji): **Ostrow, ul. Traugotta 36**
- od II.1945r. funkcjonariusz MO a później SB
6. Działalność polityczna i organizacyjna w okresie okupacji: **członek AK od marca 1944r.**
in toronto Ostrow Wlkp.
7. Działalność partyjna po wyzwoleniu lub okresie politycznej: **kompartyzm**
8. Krótki opis działalności ~~WZGO~~ (członk i ich nr. Działalność, stanowisko (funkcja) i okoliczności wykonania działań wojennych)
od maja 1945r. do 29 lipca 1945r. członek placówki
WZGO "Warta" w Bohanowie pow. Krotoszyński. W dniu 23.07.1945r. brał udział
w strajku mającym na celu przejęcie w Krotoszyń pow. Krotoszyński skład
zawieszony 2.500 litrów spirytusu. Posiadał nielegalnie 4 pistolety
i 65 sztuk amunicji.
Arrestowany w dniu 29.07.1945r. przez funkcjonariuszy PUBP w
Gutajewie Wlkp.
9. Karany: **przez hosp. kraj., wysłanie wyroki** **WZO w Poznaniu z 10.12.1945r. na**
10 lat więzienia i utratę praw na okres 5 lat
10. Uprawnienia karne sądowe (po wyroczni): **nie karany**
11. Czy interwał w tym względzie wyroki: **nie przeszedł**
12. Miejsce obecnie zamieszkania i pracy (stanowisko): **Ostrow Wlkp., ul. Łąkowa 4/2**
- zastępczo Działalności PEP Ostrow - ślusarz
13. Wykazystawione materiały do wypełnienia kwestionariusza: **Wydz. "C" 10710 Poznań**
nr 5845/III, nr 351/IV, nr 362/IV
Opracował:
por. rez. NSZ S. Waszyński
140163

117. Kwestionariusz osobowy członków i współpracowników reakcyjnego podziemia w województwie poznańskim z 26 IX 1978 r. Litera T, U, V. Akta Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Poznaniu.

AIPN Po, sygn. 003/676 t. 21, k. 137

119. Marian Beck – od stycznia 1945 r. kierownik grupy operacyjnej na powiat krotoszyński.
AIPN, sygn. 2174/1763, k. 2

120. Jan Fijał – kierownik grupy operacyjnej Urzędu Bezpieczeństwa na powiat kaliski, a następnie kierownik PUBP w Kaliszu do lata 1947 r.
AIPN, sygn. 709/915, k. 2

121. Edward Cyran – kierownik grupy operacyjnej na powiat ostrowski do marca 1947 r.
AIPN Wr, sygn. 0/126/64, k. 4

122. Kazimierz Manc – funkcjonariusz PUBP w Jarocinie.
AIPN Po, sygn. 5/2/1104/57

123. Pogrzeb funkcjonariusza PUBP w Jarocinie Kazimierza Manca w Jarocinie we wrześniu 1945 r. Nad trumną przemawia por. Tadeusz Palak, kierownik PUBP w Jarocinie. AIPN Po, sygn. 5/2/1104/56/1

124. Zwłoki zastrzelonego zastępcy kierownika PUBP w Krotoszynie ppor. Ignacego Synowca 26 V 1946 r. Sarnia koło Krotoszyna. AIPN Po, sygn. 5/2/1104/73/1

125. Stefan Mikołajski, funkcjonariusz UB/
Służby Bezpieczeństwa w latach 1945-1990,
kierownik Sekcji Walki z Bandytyzmem PUBP
w Kaliszu w 1946 r.
AIPN, sygn. 0/604/1427, k. 2

126. Józef Kordus, funkcjonariusz
PUBP w Jarocinie.
AIPN Po, sygn. 5/2/1104/65

127. Minister bezpieczeństwa publicznego pułkownik Stanisław Radkiewicz
(drugi od lewej) w czasie uroczystości zakończenia kursu funkcjonariuszy Bezpie-
czeństwa Publicznego w Poznaniu. 1946 r.
AIPN Ld, sygn. 19/1/1/43/1

128. Major Jakub Jonas ur. 11 XI 1911 r. w Grodnie. Absolwent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Magister chemii. W latach 1941-1944 w Armii Czerwonej, dobrowolny współpracownik „Smiersz” (sowiecki kontrwywiad wojskowy). W latach 1944-1955 w Wojsku Polskim. Za zasługi w likwidacji oddziału „Otta” odznaczony Krzyżem Grunwaldu III klasy. Awansowany do stopnia ppłk. W związku z wyjazdem do Izraela w 1969 r. zdegradowany do stopnia szeregowego.
AIPN, sygn. 2174/1681, k. 133

129. Defilada wojsk KBW podczas uroczystości zaprzysiężenia nowych rekrutów w koszarach na Gołęczynie w Poznaniu, 21 VII 1946 r.
AIPN, sygn. 636/1772

Wykaz skrótów

AAN	Archiwum Akt Nowych w Warszawie
AIPN	Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie
AIPN By	Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Bydgoszczy
AIPN Ka	Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach
AIPN Ld	Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi
AIPN Lu	Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie
AIPN Po	Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu
AIPN Rz	Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie
AIPN Sz	Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Szczecinie
AIPN Wr	Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu
AK	Armia Krajowa
AL	Armia Ludowa
AOKŚZpNP	Archiwum Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
APK	Archiwum Państwowe w Kaliszu
APP	Archiwum Państwowe w Poznaniu
BBWR	Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem
b.d.	bez daty
DP	Dywizja Piechoty
gen.	generał
gen. bryg.	generał brygady
GG	Generalne Gubernatorstwo
GO	grupa operacyjna
GPP	Gwardia Patriotów Polskich
HWS	Hufce Wolnej Słowiańszczyzny
IPN	Instytut Pamięci Narodowej
ISGR	Archiwum Instytutu im. Stefana „Grotę” Roweckiego w Lesznie
KBW	Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego
KC PZPR	Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
kk	kodeks karny
KOI	Kartoteka ogólnoinformacyjna
KOP	Komenda Obrońców Polski
kpr.	kapral
kpt.	kapitan
KRN	Krajowa Rada Narodowa
ks.	ksiądz

KWMO	Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej
KWP	Konspiracyjne Wojsko Polskie
MBP	Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
mjr	major
MO	Milicja Obywatelska
MOP	Młodzieżowa Organizacja Podziemna
mps	maszynopis
MRJ	Muzeum Regionalne w Jarocinie
MRK	Muzeum Regionalne im. H. Ławniczaka w Krotoszynie
MRN	Miejska Rada Narodowa
MS	Ministerstwo Sprawiedliwości
MSW	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MUBP	Miejski Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
NKWD	Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRR
nlb	nieliczbowane
NN	nazwisko nieznane
NOB	Narodowa Organizacja Bojowa
NOW	Narodowa Organizacja Wojskowa
NSW	Najwyższy Sąd Wojskowy
NSZ	Narodowe Siły Zbrojne
OA IPN	Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
OJN	Organizacja Jedności Narodowej
OKBZH – IPN	Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich – Instytut Pamięci Narodowej
OMTUR	Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego
ORMO	Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej
PAC	Pułk Artylerii Ciężkiej
PAL	Pułk Artylerii Lekkiej
PAS	Pogotowie Akcji Specjalnej
pchor.	podchorąży
PCK	Polski Czerwony Krzyż
PGRN	Prezydium Gminnej Rady Narodowej
PKWN	Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
plut.	plutonowy
płk	pułkownik
POP	Polska Organizacja Podziemna
por.	porucznik
PP	pułk piechoty

ppłk	podpułkownik
ppor.	podporucznik
PPOW	Polska Podziemna Organizacja Wojskowa
PPR	Polska Partia Robotnicza
PPS	Polska Partia Socjalistyczna
PRL	Polska Republika Ludowa
PSK	Pułk Strzelców Kaniowskich
PSKo	Pułk Strzelców Konnych
PSL	Polskie Stronnictwo Ludowe
PUBP	Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
PUK	Pułk Ułanów Kaniowskich
pw.	pod wezwaniem
PWP	Polskie Wojsko Podziemne
PZPR	Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RBP	Resort Bezpieczeństwa Publicznego
s.	syn
SB	Służba Bezpieczeństwa
SC	Straż Chłopska
SD	Stronnictwo Demokratyczne
SL	Stronnictwo Ludowe
SN	Stronnictwo Narodowe
SO	Sąd Okręgowy
SOR	Sprawa Operacyjnego Rozpracowania
SOS	Służba Ochrony Społeczeństwa
st. sierż.	starszy sierżant
strz.	strzelec
sygn.	sygnatura
SZP	Służba Zwycięstwu Polski
t.	tom
TOW	Tajna Organizacja Wojskowa
TOW	Tajna Organizacja Wolnościowa „Przedświt”
„Przed- świt”	
TPOW	Tajna Polska Organizacja Wojskowa
TW	tajny współpracownik
UB	Urząd Bezpieczeństwa
UBP	Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
UPA	Ukraińska Armia Powstańcza

VD	Niemiecka Lista Narodowościowa
WBW	Wojsko Bezpieczeństwa Wewnętrznego
WiN	Wolność i Niezawisłość
WP	Wojsko Polskie
WPR	Wojskowa Prokuratura Rejonowa
WSG	Wojskowy Sąd Garnizonowy
WSGO „Warta”	Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”
WSO	Wojskowy Sąd Okręgowy
WSR	Wojskowy Sąd Rejonowy
WUBP	Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
ZHP	Związek Harcerstwa Polskiego
ZMP	Związek Młodzieży Polskiej
ZWM	Związek Walki Młodych
ZWZ	Związek Walki Zbrojnej
ZZK	Związek Zbrojnej Konspiracji

Bibliografia

AKTY PRAWNE

- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 30 października 1944 r. o ochronie Państwa*, Dz. U., nr 10, poz. 50
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego*, Dz. U., nr 4, poz. 16
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 4 listopada 1944 r. o środkach zabezpieczających w stosunku do zdrajców Narodu*, Dz. U., nr 11, poz. 54
- Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa*, Dz. U., nr 30, poz. 192
- Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym*, Dz.U., 1946, nr 30, poz. 193
- Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym*, Dz.U., nr 53, poz. 301
- Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa*, Dz.U., nr 53, poz. 300
- Dekret z dnia 2 sierpnia 1945 r. o amnestii*, Dz.U., nr 28, poz. 172
- Dekret z dnia 25 czerwca 1946 r. o przystosowaniu przepisów o postępowaniu doraźnym do postępowania przed sądami wojskowymi*, Dz.U., nr 30, poz. 194
- Dekret z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępowanie od narodowości w czasie wojny 1939-1945 r.*, Dz.U., nr 41, poz. 237
- Dekret z dnia 7 grudnia 1954 r. o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego*, Dz.U., nr 54, poz. 269
- Ustawa z dnia 11 września 1956 r. o przejściu więziennictwa do zakresu działania Ministra Sprawiedliwości*, Dz.U., nr 41, poz. 188
- Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, Dz.U., nr 155, poz. 1016
- Ustawa z dnia 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, Dz.U., nr 1, poz. 1
- Ustawa z dnia 22 lutego 1947 r. o amnestii*, Dz.U., nr 20, poz. 78
- Ustawa z dnia 6 maja 1945 r. o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów*, Dz.U., nr 17, poz. 96

ARCHIWALIA

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1680, 1688, 1699, 1702

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza Komitet Centralny w Warszawie, sygn. XXII-/R-79

Archiwum Instytutu im. Stefana „Grota” Roweckiego w Lesznie

Relacje i wspomnienia członków AK, Władysław Mucha, oprac. B. Fabiańska, kopia, X 1993

Archiwum Państwowe w Kaliszu

Akta miasta Kalisza, sygn. 4357-4358, 4408, 4461, 4522, 4603, 4605
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Mikołaja w Kaliszu, sygn. 72
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Tłokini, sygn. 101, 114
Sąd Okręgowy w Ostrowie Wielkopolskim [1918] 1945-1950 [1953], sygn. 220
Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 234, 244, 463, 786, 3950

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Poznaniu, sygn. 678-679, 742, 895, 1059
Starostwo Powiatowe w Jarocinie, sygn. 52-53
Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Poznaniu, sygn. 102

Archiwum Państwowe w Radomiu

Zbiór afiszów, plakatów i druków ulotnych po 1945 roku, sygn. 56

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach

sygn. 063/86
sygn. 08/1182

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi

sygn. 0193/51
sygn. 0193/702
sygn. 094/21 t. 4
sygn. 1/8744
sygn. 1/8763
sygn. 6/2360
sygn. 615/1
sygn. 19/1/1/43/1
sygn. S 11/2001/Zk

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie

sygn. 0357/1989
sygn. 3/3/6/51/1

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu

sygn. 0/155
sygn. 0/5 t. 1
sygn. 0/5/14 t. 1

- sygn. 0/5/155
sygn. 0/6/67 t. 49
sygn. 0/76/705
sygn. 0/83/159
sygn. 00163/9 t. 2
sygn. 00169/17
sygn. 00169/2
sygn. 00169/32
sygn. 00169/4
sygn. 00169/43
sygn. 00169/5
sygn. 00169/50
sygn. 00169/52
sygn. 00169/55
sygn. 00169/6
sygn. 00169/76
sygn. 00188 t. 8-13
sygn. 00188/1-3
sygn. 00280/4
sygn. 003/201 t. 1-19
sygn. 003/206
sygn. 003/207
sygn. 003/208
sygn. 003/212
sygn. 003/216
sygn. 003/288 t. 1-11
sygn. 003/293 t. 1-2
sygn. 003/294 t. 1
sygn. 003/295 t. 1-4
sygn. 003/299
sygn. 003/304
sygn. 003/318
sygn. 003/320
sygn. 003/321 t. 1-7
sygn. 003/327 t. 1, 3
sygn. 003/328 t. 1-8
sygn. 003/331 t. 1-3, 5, 7-8
sygn. 003/333 t. 1-2
sygn. 003/335 t. 1-7
sygn. 003/337 t. 1-2
sygn. 003/337/2341/IV
sygn. 003/343
sygn. 003/355 t. 1-18
sygn. 003/357
sygn. 003/358 t. 1-4
sygn. 003/363
sygn. 003/365 t. 1-3
sygn. 003/366 t. 1-2
sygn. 003/370 t. 1-2
sygn. 003/382 t. 1
sygn. 003/394 t. 3
sygn. 003/450 t. 1-2
sygn. 003/504 t. 1
sygn. 003/676 t. 1-27
sygn. 003/860 t. 7
sygn. 003/861 t. 1-4, 6-10
sygn. 0044/1
sygn. 0125/1
sygn. 0159/1-2
sygn. 0170/22
sygn. 0185/13 t. 2
sygn. 0186/1919
sygn. 0186/2077
sygn. 0186/2234
sygn. 0186/5496
sygn. 0189/9 t. 1
sygn. 0297/31 t. 2
sygn. 03/355 t. 15
sygn. 04/1069
sygn. 04/1110 t. 1-2
sygn. 04/122
sygn. 04/1268
sygn. 04/1530 t. 1-3
sygn. 04/1540
sygn. 04/1541
sygn. 04/1549
sygn. 04/22
sygn. 04/257 t. 1
sygn. 04/3057
sygn. 04/369
sygn. 04/372
sygn. 04/426
sygn. 04/433 t. 1
sygn. 04/438
sygn. 04/477 t. 1
sygn. 04/7
sygn. 04/72
sygn. 04/970
sygn. 04/971
sygn. 04/988 t. 2
sygn. 05/102
sygn. 05/127
sygn. 05/14/2/323/IV
sygn. 05/142
sygn. 05/157
sygn. 05/164
sygn. 05/165
sygn. 05/169
sygn. 05/179
sygn. 05/219 t. 2-3
sygn. 05/229
sygn. 05/236
sygn. 05/237
sygn. 05/239
sygn. 05/240
sygn. 05/244
sygn. 05/247
sygn. 05/249
sygn. 05/251
sygn. 05/261
sygn. 05/264
sygn. 05/266
sygn. 05/348
sygn. 05/35 t. 1
sygn. 05/399
sygn. 05/5 t. 2
sygn. 05/61
sygn. 05/61
sygn. 05/64
sygn. 05/65
sygn. 05/68
sygn. 05/70
sygn. 05/76
sygn. 05/84
sygn. 059/7055
sygn. 06/123 t. 1
sygn. 06/125 t. 4, 7,
9-10, 15
sygn. 06/126 t. 4
sygn. 06/127
sygn. 06/131 t. 15, 17, 23,
25
sygn. 06/136 t. 1, 3
sygn. 06/216 t. 1
sygn. 06/219
sygn. 06/303 t. 2, 49, 94,
136
sygn. 06/303/50 t. 1

-
sygn. 06/67 t. 25, 34, 38, 42, 48-49	sygn. 2460/1	sygn. 3/75
sygn. 076/2328	sygn. 3/2	sygn. 3/76
sygn. 076/705	sygn. 3/34	sygn. 3/77
sygn. 08/131	sygn. 3/35	sygn. 3/78
sygn. 08/287	sygn. 3/36	sygn. 3/79
sygn. 08/303 t. 1	sygn. 3/37	sygn. 3/80
sygn. 08/323	sygn. 3/38	sygn. 3/81
sygn. 08/36	sygn. 3/39	sygn. 3/82
sygn. 08/446	sygn. 3/40	sygn. 3/83
sygn. 08/449	sygn. 3/42	sygn. 3/84
sygn. 08/485	sygn. 3/425	sygn. 3/85
sygn. 08/539 t. 1-2	sygn. 3/43	sygn. 374/49
sygn. 08/546	sygn. 3/434 t. 1-2	sygn. 398/35
sygn. 08/556 t. 2	sygn. 3/44	sygn. 457/50
sygn. 08/677 t. 1-2, 6	sygn. 3/45	sygn. 5/2/1104/54/1
sygn. 08/677 t. 5	sygn. 3/46	sygn. 5/2/1104/55/1
sygn. 08/792	sygn. 3/47	sygn. 5/2/1104/56/1
sygn. 083/139	sygn. 3/48	sygn. 5/2/1104/57
sygn. 083/159	sygn. 3/49	sygn. 5/2/1104/65
sygn. 083/160	sygn. 3/50	sygn. 5/2/1104/73/1
sygn. 083/161	sygn. 3/51	sygn. 510/2 t. 3
sygn. 083/162	sygn. 3/52	sygn. 550/50
sygn. 083/163	sygn. 3/53	sygn. 618/8 t. 18
sygn. 083/164	sygn. 3/54	sygn. 681/5
sygn. 083/170	sygn. 3/55	sygn. 681/6
sygn. 083/175	sygn. 3/56	sygn. 681/7
sygn. 083/186	sygn. 3/57	sygn. 681/8
sygn. 083/195	sygn. 3/58	sygn. 75/1111
sygn. 083/201	sygn. 3/588	sygn. 75/1250
sygn. 083/202	sygn. 3/59	sygn. 75/1251
sygn. 083/203 t. 1-2	sygn. 3/60	sygn. 75/1355
sygn. 084/1699	sygn. 3/61	sygn. 75/145
sygn. 084/2406	sygn. 3/62	sygn. 75/1833
sygn. 084/288	sygn. 3/63	sygn. 75/2257
sygn. 1083/47	sygn. 3/64	sygn. 75/342
sygn. 1180/46	sygn. 3/65	sygn. 77/136
sygn. 1289/152	sygn. 3/66	sygn. 77/475 t. 1-2
sygn. 1289/510	sygn. 3/67	sygn. 77/480
sygn. 158/1446	sygn. 3/68	sygn. 77/716 t. 1-2
sygn. 158/1920	sygn. 3/69	sygn. 77/718 t. 1-2
sygn. 158/1921	sygn. 3/70	sygn. 77/740
sygn. 158/580	sygn. 3/71	sygn. 77/747
sygn. 158/610	sygn. 3/72	sygn. 77/831 t. 1
sygn. 192/19	sygn. 3/73	sygn. 86/48
	sygn. 3/74	sygn. 950/111

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie

sygn. 00149/15

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Szczecinie

sygn. 0116/874

sygn. 018/351

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu

sygn. 0/126/64

sygn. 0010/5

sygn. 0076/30

sygn. 0126/64

sygn. 024/6827

sygn. 024/7557

sygn. 049/29

sygn. 09/912

sygn. 24/7557

sygn. 524/45030

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

sygn. 0/604/1427

sygn. 001708/524

sygn. 003/331 t. 2

sygn. 01133/686

sygn. 0125/1

sygn. 0185/103

sygn. 0185/116

sygn. 0185/13 t. 1-2

sygn. 0185/5

sygn. 0185/67

sygn. 0185/70 t. 4

sygn. 0185/85

sygn. 0185/99

sygn. 0189/162

sygn. 0203/2281

sygn. 0227/823

sygn. 0297/31 t. 1

sygn. 0604/1427

sygn. 0649/9 t. 1

sygn. 0952/104

sygn. 0990/2 t. 1

sygn. 1572/2667

sygn. 1572/2675

sygn. 1572/357

sygn. 180/18 t. 1

sygn. 1820/11

sygn. 1855/989

sygn. 2174/1681

sygn. 2174/1763

sygn. 2177/44

sygn. 2241/152

sygn. 2241/195

sygn. 231/145/64

sygn. 2449/1

sygn. 2460/1

sygn. 2911/1

sygn. 2912/1

sygn. 3/3/28/3

sygn. 3/3/46/1

sygn. 3/3/46/2/1

sygn. 3/3/46/5

sygn. 3/3/46/6

sygn. 3/425

sygn. 578/110

sygn. 578/297

sygn. 636/1743

sygn. 636/1746

sygn. 636/1748

sygn. 636/1753

sygn. 636/1772

sygn. 7/228

sygn. 709/915

sygn. 803/212

sygn. 827/2761

sygn. 945/10

sygn. 945/35

sygn. 1572/2667

Muzeum Regionalne w Jarocinie

sygn. D-121, sygn. D-1951, sygn. D-212/2

Muzeum Regionalne im. Hieronima Ławniczaka w Krotoszynie

sygn. teczki B-1812, B-1822, B-1878, B-2623, B-2629, B-3760, B-3839

Muzeum Ziemi Kępińskiej im. Tadeusza Piotra Potworowskiego w Kępnie

sygn. MRK-19-RR/7a

Zbiory prywatne Daniela Szczepaniaka z Koźmina Wielkopolskiego**Fotografie**

Członkowie sztabu krotoszyńskiego Obwodu WiN w Zdunach w 1945 r.

Henryk Juskowiak – organizator i drużynowy w młodzieżowej organizacji konspiracyjnej Podziemie Harcerskie „Zawisza” w Koźminie w latach 1945-1947. Fotografia z ok. 1945 r.

Jan Styburski ps. „Skoczek”, członek młodzieżowej organizacji AK „Zemsta” w Krotoszynie w 1946 r.

Kapitan Tadeusz Tyrakowski ps. „Wojciech”, „Kordzik”

Marian Kołaski ps. „Tarzan”

Plutonowy Józef Śronek ps. „Roman”

Plutonowy pchor. Ignacy Lempaszak ps. „Szary”, „Witold”

Podporucznik Feliks Antoniewicz ps. „Rak”, „Szczęsny”

Podporucznik Zygmunt Borostowski ps. „Bora”

Dokumenty

Materiały i dokumenty dot. Mariana Kołaskiego i Adama Hermanowicza przekazane przez Małgorzatę Krzus

Ulotka kolportowana przez AK „Zemsta” w kwietniu 1946 r. na terenie Krotoszyna i Koźmina przez Mariana Kołaskiego „Tarzana”, Jana Styburskiego „Skoczka” i Adama Hermanowicza „Figuro”

Ulotka redagowana i kolportowana przez „KRAK” w grudniu 1945 r. w Krotoszynie po rozwiązaniu WSGO „Warta”, sygnowana ps. „Lech” por. Władysława Kędzierskiego

Wyrok SR 527/49 z 25 X 1949 r. przeciwko członkom „KRAK” w Krotoszynie

Wspomnienia i relacje

Informacje przekazane przez J. Kaczmarka i Z. Pawłowskiego z Ustkowa w 2015 r.

Relacje Zbigniewa Pawłowskiego, Relacje Józefa Kmiecika z Dąbrowy z 1995 r., Koletty Szczepaniak z Koźmina z 1994 r.

Relacje i wspomnienia S. Gęstwy z Koźmina spisane w 1992 r.

Relacje i wspomnienia S. Szczepaniaka, S. Bodyła, członków organizacji „Zawisza” spisane przez autora w latach 1991-1992

Relacje Jana Styburskiego przekazane w 1995 r.

Relacje Jerzego Ryby spisane w 1992 r.

Relacje M. Kempńskiego i M. Wiły spisane w 1992 r.

Wspomnienia Kazimierza Szczepaniaka ps. „Borys” z 1992 r.

Wspomnienia żołnierzy oddziału „Bora”: K. Szczepaniaka, J. Szymczaka z 1992 r.

Wspomnienia żołnierzy oddziału: K. Szczepaniaka, J. Wałęsy, S. Szymczaka, b.d.

Zelba-Tymofijczyk Z., Wspomnienia z działalności w „KRAK”, b.d.

Zbiory prywatne Tomasza Cieślaka z Jarocina

Fotografia grobu żołnierzy z oddziału Jana Kempńskiego „Błyska” poległych w bitwie z NKWD pod Odolanowem 22 X 1945 r. Fotografia wykonana 1 XI 1945 r.

MATERIAŁY AUDIOWIZUALNE

Orły z Asnyka, reż. Z. Kaczmarek, cykl „Nieznane historie 2”, TVP Oddział Poznań, 2012

NETOGRAFIA

Działalność żołnierzy AK na terenie Opolszczyzny na przykładzie Romualda Wrońskiego, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://opole-news.pl/dzialalnosc-zolnierzy-ak-na-terenie-opolszczyzny-na-przykladzie-romualda-wronskiego/> (stan na 24 III 2022)

IX sesja Rady Gminy, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: http://old.baranow.pl/aktual/0703_1203.htm (stan na 20 IX 2023)

Gedymin Rogiński, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://listawykletych.pl/katalog/roginski-gedymin/> (stan na 28 VIII 2024)

H. Czarnecki, *Organizacje niepodległościowe działające na terenie Wielkopolski w latach 1945-1956. Przewodnik po dokumentach sądowo-więziennych*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <http://ojciec.moj.pl/index.html> (stan na 13 II 2024)

Ignacy Synowiec – powstaniec wielkopolski, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej i... wiceszef krotoszyńskiej bezpieki, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://krotoszyn.naszemiasto.pl/ignacy-synowiec-powstaniec-wielkopolski-uczestnik-wojny/ar/c1-7773508> (stan na 8 V 2024)

Kaliskie obchody Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://www.archiwum.kalisz.pl/aktualnosci/443> (stan na 2 VIII 2024)

Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/19676> (stan na 20 IV 2024)

Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/110325> (stan na 20 IV 2024)

Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/39216?katalog=4> (stan na 20 IV 2024)

Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/652263> (stan na 20 IV 2024)

- Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/74011> (stan na 20 IV 2024)
- Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/116079> (stan na 25 IV 2024)
- Katalog kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/5848?katalog=4> (stan na 8 V 2024)
- Katalog Żołnierzy Wyklętych*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://listawy-kletych.pl> (stan na 28 X 2024)
- Michał Dowgiałło*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://listawykletych.pl/katalog/dowgiallo-michal/> (stan na 2 XII 2024)
- Niesolski, Henryk*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/159940/edition/162313#description> (stan na 21 IV 2024)
- Odsłonięcie tablicy upamiętniającej Żołnierzy Wyklętych, którzy oddali życie za wolną i niepodległą Polskę w kaliskim więzieniu* [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://www.archiwum.kalisz.pl/aktualnosci/693> (stan na 6 VIII 2024)
- Pan Władysław Pilarski*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://stawiszyn.pl/strona/wladyslaw-pilarski/> (stan na 2 XII 2024)
- Porucznik Władysław Orłowski – pierwszy szef UB w Jarocinie*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://historiajarocina.pl/postacie/porucznik-wladyslaw-orlowski-pierwszy-szef-ub-w-jarocinie/> (stan na 8 V 2024)
- Rynkowski Wawrzyniec*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://pw.ipn.gov.pl/pwi/form/r56326639869244,RYNKOWSKI-Wawrzyniec.html> (stan na 20 IV 2024)
- Stefan Grzelczyk*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://www.findagrave.com/memorial/266978712/stefan-grzelczyk> (stan na 17 VII 2024)
- Śp. Mieczysław Sibera*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://grobnet.com/p/kepno/9683/mieczyslaw-sibera-1924-kepno> (stan na 17 VII 2024)
- Tomasz Cieślak*, „Działalność oddziału Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny” na terenie powiatu jarocińskiego w latach 1945-1946”, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://historiajarocina.pl/artykuly/chlopcy-to-sa-z-bezpieczenstwa-dzialalnosc-oddzialu-gedymina-roginskiego-ps-dzielnyna-terenie-powiatu-jarocinskiego-w-latach-1945-1946/> (stan na 14 X 2024)
- Uroczystość odsłonięcia tablicy upamiętniającej antykomunistyczne organizacje młodzieżowe – Kalisz, 28 lutego 2020* [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://lodz.ipn.gov.pl/pl6/aktualnosci/91242,Uroczystosc-odslonienia-tablicy-upamietniajacej-antykomunistyczne-organizacje-ml.html> (stan na 6 VIII 2024)
- Wiesława Alina Skrzycka-Czerniak*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://listawykletych.pl/katalog/skrzycka-czerniak-wieslawa-alina/> (stan na 2 XII 2024)
- Zenon Stępień*, [dokument elektroniczny] – Tryb dostępu: <https://listawykletych.pl/katalog/stepien-zenon/> (stan na 2 XII 2024)

OPRACOWANIA NIEPUBLIKOWANE

- Cieślak Tomasz, *Kształtowanie się „władzy ludowej” na terenie powiatu jarocińskiego w latach 1945-1947*, Poznań 2012 (praca magisterska)
- Cieślak Tomasz, *Życie polityczne i społeczno-kulturalne w Jarocinie w latach 1945-1956*, Poznań 2009 (praca magisterska)
- Haszyńska Sabina, *Konspiracja i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1949. Powstanie, rozwój i rozbięcie przez aparat bezpieczeństwa*, Poznań 2015 (praca doktorska)
- Kamiński Maciej, *„Wojna domowa” w Wielkopolsce 1945 -1947*, Poznań 1998 (praca doktorska)
- Kościański Rafał, *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu w latach 1945–1954. Powstanie – struktura – działalność operacyjna*, Poznań 2017 (praca doktorska)
- Olek S., *Działalność „Rudego” na ziemi wieluńskiej w latach 1945-1946*, Wójcin 1971 (praca magisterska)
- Wąs Paweł, *Operacja specjalna walki z podziemiem niepodległościowym na terenie województw wschodnich (5-27 II 1946)*
- Wąs Paweł, *Sądy doraźne Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (luty–czerwiec 1946 r.)*
- Wąs Paweł, *Wydziały do Spraw Doraźnych przy sądach okręgowych vs. sądy doraźne KBW – kilka uwag wyjaśniających i porządkujących, niezbędnych do dalszego dyskursu, [w:] „Summum ius, summa iniuria”. Rola sądownictwa specjalnego w procesie utrwalania władzy komunistycznej w Polsce w latach 1944-1956 (w przygotowaniu)*

WYDAWNICTWA CIĄGŁE

- Armia Krajowa w Kaliszu. Zarys historii wojennej Kaliszan 1914-1945*, oprac. Jurand Piotrowski, Kalisz 2004
- Balbus Tomasz, „Nie chcemy osiemnastej republiki!” Akcja odwetowa oddziału Wiktora Wójcika „Wilczka” w Czastarach koło Wielunia (18 II 1946 r.), „Zeszyty Historyczne WiN-u”, nr 32-33, 2010, s. 201-229
- Banda reakcyjna „Bora” przed sądem*, „Wola Ludu”, 13 VI 1946
- Bandyci NSZ mordują księży*, „Wola Ludu”, 1946, nr 25, nlb
- Bednarek Jerzy, „Bezpieka wyleci dziś w powietrze”, „Biuletyn IPN”, 2003, nr 11, s. 52-56
- Bednarek Jerzy, „Krwawa noc Kępińska”. Zbrodnie popełnione w 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Kępnie, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989”, nr 4, 2006, s. 214-241
- Bednarek Jerzy, *Oddział Franciszka Olszówki „Otta”. Z dziejów powojennej konspiracji, „Pamięć i Sprawiedliwość”* 2004, nr 1, s. 197-219
- Bednarek Jerzy, *Stacja Czastary*, „Biuletyn IPN”, 2004, nr 5, s. 54-61
- Bednarek Jerzy, *Zbrodnie popełnione w 1945 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Kępnie, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989”*, nr 2, 2006, s. 214-241
- Bereszyński Zbigniew, *Młodzież przeciwko zniewoleniu. Opór społeczny i działalność konspiracyjna wśród młodzieży szkolnej w okresie stalinowskim w świetle wybranych przykładów z różnych części Wielkopolski*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny”, t. VIII, 2021, s. 117-138

- „Błysk” skazany na karę śmierci, „Głos Wielkopolski”, 1946, nr 122, s. 3
- Bondas Krzysztof, *Z dziejów antykomunistycznego ruchu niepodległościowego na Ziemi Kępińskiej*, „Tygodnik Kępiński”, 2014, nr 8, s. 4, nr 9, s. 4, nr 10, s. 4
- Bor nr 2 w potrzasku, „Głos Robotniczy” z 14 VI 1946
- Brenda Waldemar, *Konspiracja młodzieży w województwie olsztyńskim w tzw. okresie stalinowskim*, „Studia Łomżyńskie”, nr 27, 2017, s. 65-106
- Cieślak Tomasz, *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne na terenie powiatu jarocińskiego w latach 1945-1950*, „Zapiski Jarocińskie. Pismo społeczno-kulturalne Ziemi Jarocińskiej”, 2013, nr 3-4, s. 7-51
- Cieślak Tomasz, *Placówka Gestapo w Jarocinie w latach 1940-1942*, „Zapiski Jarocińskie. Pismo społeczno-kulturalne Ziemi Jarocińskiej”, 2018, nr 1, s. 7-38
- Cieślak Tomasz, *Wielkopolski Wyklęty. Jan Kempieński „Błysk”*, „Biuletyn IPN”, 2020, nr 3, s. 32-41
- Członkowie bandy „Bory” ujawnili się w Poznaniu, „Głos Wielkopolski”, 1947, nr 94, s. 1
- Członkowie bandy Cienia przed sądem, „Głos Ostrowski”, 21 IV 1946
- Drzymała Paweł, *Charakterystyka kartoteki zagadnieniowej na podstawie materiałów Wydziału „C” KWMO w Poznaniu*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989”, nr 1, 2006, s. 9-40
- Dzieci polskie zamordowane bagnietami bandy NSZ w Kępnie, „Wola Ludu”, 1945, nr 71, nlb
- 9 bandytów przed sądem, „Rzeczpospolita” z 14 VI 1946
- Gatner Grażyna, „Bóg wybacza, komuna nigdy” – Helena Motykówna ps. „Nina”, „Dziunia” (1924-1946), „Rocznik Muzeum Ziemi Kępińskiej im. T. P. Potworowskiego”, nr 4, 2018, s. 45-92
- Gogulski Andrzej, *Jak komunista został burmistrzem Jarocina*, „Gazeta Jarocińska”, 2016, nr 11, s. 11
- Gozdowski Krzysztof, *Wielkopolski ataman*, „Karta”, 1993, nr 10, s. 76-108
- Grzesiński Maciej, *Działalność oddziału por. Jana Kempieńskiego ps. „Błysk”*, „Zapiski Jarocińskie. Pismo społeczno-kulturalne Ziemi Jarocińskiej”, 2013, nr 3-4, s. 68-80
- Grzesiński Maciej, *Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta” Obwód Jarocin, m. Pleszew*, „Rocznik Pleszewski 2012”, Pleszew 2013, s. 94-105
- Handke Waldemar, *Akcja oddziału dyspozycyjnego Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” na siedzibę PUBP w Ostrowie Wielkopolskim*, „Rocznik Kaliski”, t. XLII, 2016, s. 85-107
- Handke Waldemar, *Oddział AK G. Rogińskiego „Dzielnego” i jego żołnierze*, „Grot. Zeszyty Historyczne”, nr 20, 2004, s. 113-114
- Handke Waldemar, *Oddział Armii Krajowej Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny” (1945-1946) i jego żołnierze*, „Grot. Zeszyty historyczne poświęcone historii wojska i walk o niepodległość”, 2004, nr 20, s. 108-124
- Handke Waldemar, *Zwalczanie oddziałów leśnych WSGO „Warta” przez Sowietów w 1945 r. i na początku 1946 r.* „Grot. Zeszyty historyczne poświęcone historii wojska i walk o niepodległość”, nr 39-40, 2015, s. 51-76
- Haszyńska Sabina, *Leśni z rejonu ostrowskiego*, „Kronika Wielkopolski”, 2009, nr 1, s. 23-43
- Haszyńska Sabina, *Prowadzenie agentury przez wielkopolski aparat bezpieczeństwa w latach 1945-1956*, „Kronika Wielkopolski”, 2008, nr 2, s. 61

- Hypki Bartłomiej, *Na byłym Zakładzie Karnym w Kaliszu odsłonięto tablicę poświęconą Żołnierzom Wyklętym*, „Ziemia Kaliska”, 2023, nr 245, s. 7
- Jasiak Ksawery, *Ostatni leśni KWP „Murata”. Działalność niepodległościowego ruchu oporu w środkowej Polsce po 1947 r.*, „Ostatni leśni KWP Murata. Dodatek specjalny IPN. Niezależna Gazeta Polska – Nowe Państwo”, 2010, nr 6, s. 5.
- Jasiak Ksawery, *Porucznik Alfons Olejnik „Babinicz” – komendant oddziału partyzanckiego SOS „Oświęcim” Konspiracyjnego Wojska Polskiego*, „Rocznik Wieluński”, t. 5, 2005, s. 127-129
- Jasiak Ksawery, *Z działalności podziemia zbrojnego w latach 1945-1948 na Śląsku Opolskim*, „Akowiec”, 2003, nr 1, s. 13-18
- Karpiński Tomasz, *Wojskowy Sąd Okręgowy nr III w Poznaniu (1945-1949). Dzieje urzędu i registratury*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, nr 6, 2013, s. 136
- Każmierczak Krzysztof M., *Tajemnica konspiracyjnego magazynu*, „Biuletyn IPN”, 2011, nr 5-6, s. 140-146
- Kostrzewa A., *Banda „Otta”*, „Sycoviana”, t. I, 1986, s. 1-16
- Kościański Rafał, *Czesław Mocek ps. „Spirytus” – żołnierz AK oraz WSGO „Warta”*, „Biuletyn informacyjny Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej”, 2021, nr 12, s. 72-73
- Krwawy napad hitlerowsko-NSZ-owskiej bandy, „Wola Ludu”, 1945, nr 65, nlb
- Kulczak Mikołaj, *Oddział AK „Dzielny”. Z dziejów zbrojnego podziemia na terenach powiatu gostyńskiego w latach 1945-1950*, „Grabonowskie Zapiski Regionalne”, nr 11, 2004, s. 27-45
- Likwidacja band faszystowskich. Dwóch księży kapelanów współpracowało z bandami*, „Wola Ludu”, 1946, nr 95, nlb
- Likwidacja band terrorystyczno-rabunkowych*, „Głos Wielkopolski”, 27 IV 1946
- Likwidacja band terrorystyczno-rabunkowych*, „Rzeczpospolita”, 30 IV 1946
- Likwidacja band terrorystyczno-rabunkowych*, „Trybuna Robotnicza”, 30 IV 1946
- Likwidacja band w Wielkopolsce*, „Dziennik Polski”, 6 V 1946
- Likwidacja bandy „Otta” w pow. kępińskim*, „Trybuna Robotnicza”, 25 IV 1946
- Łapa Mirosław, *Piekarski, Połpiech i inni, czyli „zawodowi kontrrewolucjoniści”*, „Rocznik Muzeum Ziemi Kępińskiej im. T. P. Potworowskiego”, nr 2, 2016, s. 129-174
- Ławniczak Tomasz, *„Zaremba”, „Jarema” i inni. Wspomnienia o antykomunistycznej konspiracji młodzieżowej w Nowych Skalmierzycach przed 50 laty*, cz. 1, „Gazeta Skalmierzycka”, 1999, nr 8/69, cz. 2, „Gazeta Skalmierzycka” 1999, nr 9/70, cz. 3 „Gazeta Skalmierzycka” 1999, nr 10/71, cz. 4 „Gazeta Skalmierzycka” 1999, nr 11/72
- Łuczak Agnieszka, *Podziemie niepodległościowe w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, „Biuletyn IPN”, 2011, nr 5-6, s. 69-79
- Łuczak Agnieszka, *Rozpracowanie Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2004, nr 1, s. 61-80
- Łuczak Agnieszka, *Amnestia w 1945 roku. Przebieg i konsekwencje*, „Biuletyn Informacyjny Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej”, 2012, nr 7, s. 41
- Mordem i grabieżą budować chcieli „wielką Polskę”. Pierwszy dzień procesu bandy „Błyska”*, „Głos Wielkopolski”, 1946, nr 117, s. 2

- Musiał Filip, *Jak badać akta Urzędu/Śłużby Bezpieczeństwa „Ludowej” Polski? Kilka uwag źródłoznawczych*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 2014, nr 1, s. 11–38
- Niwiński Piotr, *Ostatni rozkaz*, „Biuletyn IPN” 2017, nr 1–2, s. 29–35
- Paczkowski Andrzej, *Archiwa aparatu bezpieczeństwa PRL jako źródło: co już zrobiono, co można zbadać*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2003, nr 1, s. 9–21
- Pietrowicz Aleksandra, *Gdy zabrakło koordynacji... Życie i śmierć jednego z wielkopolskich wyklętych*, „Biuletyn IPN”, 2011, nr 5–6, s. 177–181
- Pietrowicz Aleksandra, *Konspiracja wielkopolska 1939–1945*, „Biuletyn IPN”, 2011, nr 5–6, s. 21–38
- Poklewski-Kozieł Krzysztof, *Działalność sądów doraźnych w 1946 r. w świetle 1021 akt sądowych*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy”, 1947, nr 11, s. 14–23
- (pp), *To był sądowy mord*, „Życie Kalisza”, 2023, nr 42, s. 4
- Sadłowska Barbara, *Zapomniany bohater*, „Gazeta Poznańska”, 2006, nr 3–4, s. 9
- Sąd doraźny za napady rabunkowe*, „Wola Ludu”, 30 V 1946
- Sądy doraźne za przestępstwa przeciw państwu i społeczeństwu*, „Rzeczpospolita” 15 XII 1945
- Sądy doraźne zostają wprowadzone w dniu jutrzejszym*, „Dziennik Łódzki” 16 XII 1945
- Schlender Grażyna, *Młodzieżowa Organizacja Podziemna „Orzeł” (1952)*, „Rocznik Kaliski”, t. XXXVII, 2011, s. 247–283
- Schlender Grażyna, *Opozycja antysocjalistyczna w Kaliszu 1945–1953*, „Kronika Wielkopolski” 2003, nr 3, s. 82–89
- Sierchuła Rafał, *Działalność podziemia antykomunistycznego w Jarocinie 1945–1947*, „Zapiski Jarocińskie. Pismo społeczno-kulturalne Ziemi Jarocińskiej”, 2010, nr 1, s. 118–130
- Sierchuła Rafał, *Konspiracja Narodowa w Kaliszu w latach 1942–1945*, „Polonia Maior Orientalis”, t. III, 2016, s. 104
- Stulczewski Jarosław, *Zbigniew Kutnik ps. „Zbyszek” – kaliskiego komendanta wspomnień ciąg dalszy*, „Rocznik Kaliski”, t. XLIX, 2023, s. 243–263
- Stulczewski Jarosław, *Ze wspomnień Zbigniewa Kutnika, ps. „Zbyszek” – komendanta Obwodu Kaliskiego AK krypt. „Wyspa”*, „Rocznik Kaliski”, t. XLVIII, 2022, s. 247–283
- Sypniewski Tomasz, *Dwa niezwykle piękne życiorysy*, „Museion Wrzesiński”, z. II, 2013, s. 87–93
- Szczepaniak Daniel, *Oddział Zygmunta Borostowskiego „Bora” i Kazimierza Szczepaniaka „Borys”. Z dziejów powojennej konspiracji antykomunistycznej na terenie powiatu krotoszyńskiego i jarocińskiego*, „Zapiski Jarocińskie. Pismo społeczno-kulturalne Ziemi Jarocińskiej”, nr 3–4, 2013, s. 52–67
- Szczepaniak Daniel, *Próba zdobycia więzienia PUBP Koźminie przez oddział partyzancki por. J. Kempńskiego „Błyska” 10/11 X 1945*, „Szkice Koźmińskie”, nr 60, 2017, s. 47–55
- Szwagrzyk Krzysztof, *Działania Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa wrocławskiego przeciwko oddziałowi Franciszka Olszówki ps. „Otto” (23 grudnia 1945–23 lutego 1946 r.)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, nr 1, 2007, s. 103–135

- Ściesiek Jerzy, *Wspomnienie „Orla”*, „Asnykowiec. Biuletyn Stowarzyszenia Wychowanków Gimnazjum i Liceum im. A. Asnyka w Kaliszu”, nr 17, 2008, s. 15
- Trembicka Krystyna, *Kategoria wroga w komunistycznej Polsce w latach 1956-1989*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, t. XXI, sekcja K, 2014, s. 106
- Trembicka Krystyna, *Walka z wrogiem – cecha konstytutywna komunistycznej myśli politycznej*, „Humanities and Social Sciences”, nr 1, 2014, s. 169-187
- W walce z bandytyzmem* „Głos Wielkopolski”, 1946, nr 93, s. 5
- Wasilkowski Czesław, *Postępowanie doraźne. Zakres – kary – orzekanie – tryb*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy”, 1945, nr 2, s. 19-23
- Wąs Paweł, „*Proces siedemnastu*” w Radomsku (7 maja 1946 roku) – najtragiczniejszy epizod działalności sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989”, nr 21, 2023, s. 452-477
- Wąs Paweł, *Szafarze śmierci. Sędziowie sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (luty–czerwiec 1946)*, „Biuletyn IPN” 2022, nr 1-2, s. 155-170
- Wyrok przeciw bandzie „Bora”. 5 wyroków śmierci*, „Dziennik Powszechny”, 15 VI 1946
- Zabójca funkcjonariuszy UB skazany na karę śmierci*, „Kurier Kaliski”, 7 VI 1948 r.
- Zwiewko Z., *Banda „Otta” – upiór pow. Kępńskiego rozbita. Wykonanie wyroku na dwóch działaczach bandy*, „Wola Ludu”, 1946, nr 99, nlb
- Zlikwidowanie groźnej bandy „Otta”. Volksdeutsch – przywódca zastrzelony w walce*, „Głos Ludu” z 27 IV 1946
- Żurek Dariusz, *Bohater ziemi wieluńskiej. Stanisław Panek „Rudy” (1924-1946)*, „Wyklęci”, 2017, nr 1, s. 129-132

WYDAWNICTWA ZWARTE

- Antowski Andrzej, *Poznańscy leśnicy w służbie Wielkopolski Walczącej 1939-1945*, Poznań 2016
- Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1. *Lata 1945-1947*, oprac. Andrzej Paczkowski, Warszawa 1994
- Aparat Bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza t. I: 1944-1956*, red. Krzysztof Szwagrzyk, Warszawa 2005
- Aparat bezpieczeństwa w województwie poznańskim 1945-1956. Wybrane kierunki i metody. Dokumenty*, oprac. Rafał Kościański, Poznań-Warszawa 2021
- Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, red. Rafał Wnuk, Sławomir Poleszak, Agnieszka Jaczyńska et al., Warszawa-Lublin 2007.
- Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, red. Sławomir Poleszak, Lublin-Warszawa 2020
- Bagieński Witold, Kościański Rafał, Stefan Antosiewicz (1918-1998), [w:] *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944-1956*, t. I, red. Witold Bagieński, Magdalena Dźwigał, Warszawa 2020, s. 55-72
- Balbus Tomasz, „*Oko w oko z bandytą*”. *Zwalczanie oddziału „Otta” (pow. Kępno) jako przykład walki polskich formacji kolaboracyjnych z Polską Podziemną (styczeń-luty 1946)*, [w:] *Druga Konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945-1956. Szkice do dziejów podziemia antykomunistycznego na Śląsku i terenach ościennych*, red. Ksawery Jasiak, Opole 2010, s. 29-56

- Balbus Tomasz, *O Polskę Wolną i Niezawisłą (1945-1948). WiN w południowo-zachodniej Polsce (geneza – struktury – działalność – likwidacja – represje)*, Kraków 2004
- Barczykowski Grzegorz, Przybyłka Łukasz, *Więźniowie Wronek w okresie stalinowskim, cz. I. Lata 1945-1948*, Poznań 2016
- Bednarek Jerzy, *Antykomunistyczny oddział partyzancki Eugeniusza Kokolskiego „Groźnego” (sierpień 1945 r.-marzec 1946 r.)*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie pierwsze, Poznań 2007, s. 77-103
- Bednarek Jerzy, *Antykomunistyczny oddział partyzancki Eugeniusza Kokolskiego „Groźnego” (sierpień 1945 r.-marzec 1946 r.)*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 77-104
- Bednarek Jerzy, Jasiak Ksawery, Stanisław Panek (1924-1946), [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. III, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2007, s. 402-406
- Bednarek Jerzy, Józef Ślęzak (1925-1955), [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. IV, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2010, s. 623-627
- Bednarek Jerzy, *Likwidacja oddziału Stanisława Panka „Rudego” i procesy jego żołnierzy przed sądami wojskowymi*, [w:] *Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi*, red. Janusz Wróbel, Joanna Żelazko, Warszawa 2004, s. 89-111
- Bednarek Jerzy, Marian Beck (1907-1969), [w:] *Leksykon bezpieki. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa 1944-1956*, t. I, red. Witold Bagieński, Magdalena Dźwigał, Warszawa 2020, s. 132-141
- Bednarek Jerzy, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kępnie (1945-1956). Wybrane problemy*, [w:] *Kępno i Ziemia Kępińska w latach 1945-1956*, red. Jerzy Bednarek, Joanna Żelazko, Łódź 2007, s. 49-75
- Bednarek Jerzy, „Zachowywał się opornie”. *Przestępcze metody śledcze Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi w sprawie przeciwko Janowi Małolepszemu „Muratowi” – ostatniemu dowódcy Konspiracyjnego Wojska Polskiego*, [w:] *W służbie dla prawdy. Prace historyczne dedykowane Zbigniewowi Nawrockiemu (1959–2017)*, red. Tomasz Balbus, Jerzy Bednarek, Warszawa 2019, s. 321-334
- Bittner Karolina, *Antypaństwowa, antykomunistyczna, antyradziecka. Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec piosenki*, [w:] *W kręgu kultury PRL. Muzyka. Konteksty*, red. Karolina Bittner, Dorota Skotarczak, Poznań 2016, s. 91-112
- Blinda Andżelika, Skoczek Renata, Mozgol Ryszard, *Konspiracja młodzieżowa w Chorzowie 1948-1956*, Katowice 2020
- Bliss-Lane Arthur, *Widziałem Polskę zdradzoną*, Warszawa 1984
- Bohun-Dąbrowski Antoni, *Byłem dowódcą Brygady Świętokrzyskiej Narodowych Sił Zbrojnych. Pamiętnik dowódcy, świadectwa żołnierzy, dokumenty*, wydanie drugie, Londyn 1984
- Bródka Stanisław, *Okupacja hitlerowska*, [w:] *Dzieje Pleszewa*, red. Marian Drozdowski, Kalisz 1989 s. 283-285
- Brzoza Czesław, *Ludzie Brygady. Noty biograficzne oficerów i żołnierzy Brygady Świętokrzyskiej Narodowych Sił Zbrojnych*, Kraków 2015

- Cieślak Tomasz, Grzesiński Maciej, *Kpt. Jan Kempijski vel Nowak „Błysk” – wielkopolski żołnierz niezłomny*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 141-192
- Cieślak Tomasz, *Kpt. Brunon Maksymilian Nikoleizig ps. „Adam” (1904-1945)*, [w:] *W Hołdzie Pleszewskim bohaterom Niepodległości*, red. Andrzej Szymański, Pleszew 2018, s. 83-86
- Cieślak Tomasz, Pietrowicz Aleksandra, *Wielkopolska, terror i opór pod okupacją niemiecką 1939-1945*, Warszawa-Poznań 2023
- Daszkiewicz Krystyna, *Zamknięty rozdział*, Szczecin 1998
- Dobrzański Kazimierz, *Od II Rzeczypospolitej do PRL (1919-1989)*, [w:] *Krotoszyn*, red. Dionizy Kosiński, Krotoszyn-Poznań 1996, s. 277-338
- Druga konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945-1956. Szkice do dziejów podziemia antykomunistycznego na Śląsku i terenach ościennych*, red. Ksawery Jasiak, Opole 2010
- Dzieje Jarocina*, red. Czesław Łuczak, Poznań 1998
- Ewidencja operacyjna i archiwum organów bezpieczeństwa PRL w latach 1944-1990*, red. Monika Komaniecka-Lyp, Kraków 2017
- Gmina Ceków-Kolonia, a Niepodległość*, oprac. Mariusz Chojnacki, Karol Matczak, Grzegorz Pilecki et al., Ceków-Kolonia 2019
- Grzesiński Maciej, „Błysk”, [w:] *Dla Niepodległej. Żołnierze Wyklęci 1944-1963*, red. Dariusz Piotr Kucharski, Rafał Sierchuła, Poznań 2015, s. 46-48
- Handke Waldemar, *Kontrwywiad (i wywiad) Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochrony „Warta”*, [w:] *Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP*, t. III, red. Zbigniew Nawrocki, Poznań 2018, s. 411-453
- Handke Waldemar, *Oddział AK Gedymina Rogińskiego ps. „Dzielny” – Mariana Rączki ps. „Kościuszko” i jego żołnierze*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie pierwsze, Poznań 2007, s. 85-99
- Handke Waldemar, *Oddział AK Gedymina Rogińskiego „Dzielnego” – Mariana Rączki „Kościuszki” i jego żołnierze*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 105-124
- Handke Waldemar, *Podziemie niepodległościowe i Polskie Stronnictwo Ludowe w Wielkopolsce na łamach „Woli Ludu”*, [w:] *Zmagania ze społeczeństwem: aparat bezpieczeństwa wobec Wielkopolan w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, Poznań 2008, s. 69-90
- Handke Waldemar, *Polska Niezłomna Żołnierze WSGO „Warta” 1945-1946*, Warszawa 2014
- Handke Waldemar, *Sowieci w Wielkopolsce w pierwszym okresie po zakończeniu II wojny światowej*, [w:] *Województwo poznańskie w latach 1945-1950*, red. Konrad Białecki, Stanisław Jankowiak, Rafał Reczek, Poznań 2022, s. 81-105
- Handke Waldemar, *Wielkopolscy żołnierze wyklęci... polegli w walce z komuną...*, Leszno 2013

- Handke Waldemar, *Wielkopolscy żołnierze wyklęci skazani z wyroków komunistycznych sądów*, Leszno 2014
- Handke Waldemar, *Wielkopolska Niezlomna. Żołnierze WSGO „Warta” 1945-1946*, Warszawa 2014
- Handke Waldemar, *Wielkopolska Niezlomna. Żołnierze WSGO „Warta” 1945-1946*, Warszawa 2016
- Handke Waldemar, *Wielkopolski oddział „Dzielnego” 1945-1946*, Warszawa 2016
- Handke Waldemar, *Wielkopolskie dziewczyny wyklęte*, Kraków 2020
- Handke Waldemar, *Zielony Trójkąt Wyklętych. Września-Gniezno-Konin 1945-1946*, Warszawa 2017
- Handke Waldemar, *Żołnierze nienazwanego powstania. Szkice do portretów Żołnierzy Wyklętych*, Kraków 2020
- Haszyńska Sabina, *Działalność Wojsk Wewnętrznych NKWD wobec podziemia antykomunistycznego w Wielkopolsce w latach 1945-1946*, [w:] Wrogowie, sojusznicy, towarzysze broni. Polsko-rosyjskie stosunki wojskowe w pierwszej połowie XX wieku, red. Jakub Wojtkowiak, Poznań 2013, s. 297-307
- Haszyńska Sabina, *Konspiracja i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1949. Powstanie, rozwój i rozbięcie przez aparat bezpieczeństwa. cz. 1 i 2*, Poznań 2014
- Hołubecka-Zielnica Aleksandra, Zielnica Krzysztof, *Był taki czas... Pogranicze polsko-niemieckie (Syców-Kępno-Ostrzeszów). Wspomnienia i relacje z lat 1918-1958*, Wrocław-Syców 2011
- Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w l. 1944-1956, opracowanie do użytku wewnętrznego przez Biuro „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych 1963 r.*, reprint, Lublin 1991
- Instrukcja dyrektora Departamentu III MBP do Rozkaz nr 70 ministra BP o agenturalnym rozpracowaniu podziemia*, 23 VII 1946 r., [w:] Księga bezprawia. Akty normatywne kierownictwa resortu bezpieczeństwa publicznego 1944-1956, wybór i oprac. Bogusław Kopka, Warszawa 2011, s. 196-197
- Jajor Jan, Piosik Mieczysław, [w:] *Jarociński Słownik Biograficzny*, t. I, red. Jan Jajor, Kalisz 2010, s. 192
- Jakubek Edmund, Baranowski Stefan, [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, t. II, red. Danuta Wańka, Kalisz 2003, s. 30-31
- Jakubek Edmund, *Ostrowski ośrodek Armii Krajowej*, Ostrów Wielkopolski 2005
- Jasiak Ksawery, *Działalność partyzancka Konspiracyjnego Wojska Polskiego. Z dziejów II Konspiracji w środkowej Polsce w latach 1944-1955*, Wieluń-Opole 2008
- Jasiak Ksawery, *Działalność wywiadowcza Konspiracyjnego Wojsk Polskiego na pograniczu Śląska i woj. łódzkiego na przykładzie podchorążego Romualda Wrońskiego „Światlik”*, [w:] *Druha Konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945-1956: szkice do dziejów podziemia antykomunistycznego na Śląsku i terenach ościennych*, red. Ksawery Jasiak, Opole 2010, s. 57-80
- Jasiak Ksawery, *Jan Małolepszy (1906-1949)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. III, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2007, s. 339-342

- Jasiak Ksawery, Jedynak Marek, *Józef Kempński (1916-1991)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. V, red. Kazimierz Krajewski, Warszawa 2018, s. 233-242
- Kamiński Łukasz, *Wstęp*, [w:] *Młodzież w oporze społecznym 1944-1989*, red. Monika Kała, Łukasz Kamiński, Wrocław 2002
- Kempa Wojciech, *Okręg Śląski Armii Krajowej*, t. 2, Siemianowice Śląskie 2016
- Kersten Krystyna, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943-1948*, Warszawa 1985
- Kępno i Ziemia Kępińska 1945-1956. *Studia i szkice*, red. Jerzy Bednarek, Joanna Żelazko, Łódź 2007
- Kładoczny Piotr, *Kara śmierci jako wykładnik polityki karnej państwa w latach 1944-1956*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944-1956*, red. Witold Kulesza, Andrzej Rzepliński, Warszawa 2000, s. 77-81
- Kołodrubiec Anna Barbara, *W obronie ojczyzny i wiary. Żołnierze Armii Krajowej na terenie powiatu oleśnickiego i sycowskiego w latach 1942-1956*, Wrocław 2015
- Kościuszko Maciej, *Armia Czerwona w Wielkopolsce w latach 1945-1946 w świetle dokumentów polskiej administracji*, Poznań-Warszawa 2023
- Kowalski Lech, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego a Żołnierze Wyklęci. Walka z podziemiem antykomunistycznym w latach 1944-1956*, Poznań 2016
- Kowalski Paweł, *Alfons Olejnik (1920-1947)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. II, red. Wojciech Frazik, Kraków-Warszawa-Wrocław 2004, s. 375-376
- Krajewski Kazimierz, Łabuszewski Tomasz, *Powiat Sokołów Podlaski w walce z reżimem komunistycznym 1944-1953*, Sokołów Podlaski 2007
- Kulczak Mikołaj, *Z dziejów Ziemi Gostyńskiej w latach 1945-1956*, Gostyń 2013
- Lesiakowski Krzysztof, Rabiega Robert, *Stanisław Sojczyński (1910-1947)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. II, red. Wojciech Frazik, Kraków-Warszawa-Wrocław 2004, s. 479-487
- Leśkiewicz Rafał, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu (1946-1955). Organizacja, Funkcjonowanie, Procesy Archiwotwórcze*, Warszawa-Poznań 2009
- Lorenz Marian, *Obóz pracy w Skoroszowie*, [w:] *Kępno i Ziemia Kępińska w latach 1945-1956*, red. Jerzy Bednarek, Joanna Żelazko, Łódź 2007, s. 101-118
- Łuczak Agnieszka, *Andrzej Rzewuski (1895-1946)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. IV, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2010, s. 552-557
- Łuczak Agnieszka, *Konspiracja poakowska na terenie powiatu kępińskiego*, [w:] *Kępno i ziemia kępińska w latach 1945-1956. Studia i szkice*, red. Jerzy Bednarek, Joanna Żelazko, Łódź 2007, s. 119-140
- Łuczak Agnieszka, *Konspiratorzy i partyzanci w Wielkopolsce 1945-1956*, [w:] *Dla Niepodległej. Żołnierze Wyklęci 1944-1963*, red. Dariusz Piotr Kucharski, Rafał Sierchuła, Poznań 2015, s. 106-111
- Łuczak Agnieszka, *Podziemie niepodległościowe w Wielkopolsce w latach 1945-1956. Próba charakterystyki*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie pierwsze, Poznań 2007, s. 13-31

- Łuczak Agnieszka, *Podziemie niepodległościowe w Wielkopolsce 1945-1956. Próba charakterystyki*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 17-42
- Łuczak Agnieszka, *Siatki wywiadowcze WSGO „Warta”* [w:] *W sieci. Powojenne polskie siatki wywiadowcze (AK-NIE-DSZ-WiN, PSZ) w latach 1944-1955*, red. Mariusz Bechta, Warszawa 2016
- Łuczak Agnieszka, *Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”*, [w:] *Wyklęci 1944-1963. Żołnierze podziemienia niepodległościowego w latach 1944-1963*, red. Kazimierz Krajewski, Tomasz Łabuszewski, Warszawa 2017, s. 307-313
- Makarewicz Juliusz, *Kodeks karny z komentarzem*, wydanie trzecie, Lwów 1932
- Musiał Filip, *Wiarygodność dokumentacji operacyjnej UB/SB – wybrane zagadnienia źródłoznawcze*, [w:] *Archiwalia komunistycznego aparatu represji. Zagadnienia źródłoznawcze*, red. Filip Musiał, Kraków 2012, s. 117-125
- Nawrocki Stanisław, *Początki władzy ludowej w Wielkopolsce. Materiały źródłowe z wielkopolskich archiwów państwowych*, Warszawa 1976
- Niezlomni z pogranicza*, red. Grażyna Gatner, Mirosław Łapa, Kępno 2017
- Nowacki Włodzimierz, *Organizacja i działalność Wojsk Wewnętrznych (sierpień 1944-maj 1945)*, [w:] *Z walk przeciwko zbrojnemu podziemiu 1944-1947*, red. Maria Turlejska, Warszawa 1966, s. 67-169
- Okólnik nr 1/46 Wydziału IVa WUBP w Poznaniu w sprawie przestrzegania procedur śledczych oraz przygotowywania sprawozdań dekadowych*, Poznań, 6 V 1946 r., [w:] *Aparat bezpieczeństwa w województwie poznańskim 1945-1956. Wybrane kierunki i metody (dokumenty)*, wybór i oprac. Rafał Kościański, Poznań-Warszawa 2021, s. 102
- Okręg Poznański Armii Krajowej w końcowej fazie okupacji (1943-1945)*, red. Marian Woźniak, Poznań 1995
- Oni walczyli o naszą wolność*, oprac. Grażyna Schlender, Kalisz 2019
- Pietrowicz Aleksandra, Czesław Mocek (1917-1945), [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. IV, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2010, s. 407-411
- Pion walki z podziemiem niepodległościowym RBP/MBP 1944-1956*, red. Tadeusz Ruzikowski, Warszawa 2016
- Podziemie niepodległościowe w powiecie kępińskim 1945-1956. Wybór artykułów publikowanych w „Tygodniku Kępińskim” w latach 1990-2015*, red. Grażyna Gatner, Mirosław Łapa, Kępno 2016
- Pośpiech Małgorzata, *Miasteczko*, Toruń 2014
- Rojek Florian, Rojek Maria, *Ocalić od zapomnienia. Szkice z dziejów Bolesławca nad Prosną*, Kraków 2007
- Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu Bezpieczeństwa Publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944-lipiec 1945)*, wybór i oprac. Dariusz Iwaneczko, Zbigniew Nawrocki, Rzeszów 2005
- Romanowska Elżbiera, *Karzące ramię sprawiedliwości ludowej: prokuratury wojskowe w Polsce w latach 1944-1955*, Warszawa 2012

- Rozkaz nr 16 ministra BP o powołaniu wydziałów i sekcji do walki z bandytyzmem przy I Departamencie Ministerstwa [BP], wojewódzkich, powiatowych urzędach bezpieczeństwa publicznego*, [w:] *Księga bezprawia. Akty normatywne kierownictwa resortu bezpieczeństwa publicznego 1944-1956*, wybór i oprac. Bogusław Kopka, Warszawa 2011, s. 88-90
- Rozkaz nr 5 ministra BP o utworzeniu Departamentu VII MBP, 15 I 1946 r.*, [w:] *Księga bezprawia. Akty normatywne kierownictwa resortu bezpieczeństwa publicznego 1944-1956*, wybór i oprac. Bogusław Kopka, Warszawa 2011, s. 142-143
- Rozkaz nr 5 szefa WUBP w Poznaniu o zorganizowaniu rejonowych sztabów walki z bandytyzmem, 6 V 1946 r.* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w województwie poznańskim 1945-1956. Wybrane kierunki i metody (dokumenty)*, wybór i oprac. Rafał Kościański, Poznań-Warszawa 2021, s. 119-123
- Schlender Grażyna, Glabiszewski Ziemowit, [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, t. III, red. Danuta Wańka, Kalisz, 2007, s. 143-144
- Schlender Grażyna, *Kaliskie młodzieżowe organizacje opozycyjne wydające druki antykomunistyczne w latach 1945-1989*, [w:] *Druki niezależne w Polsce w latach 1945-1990*, red. Grażyna Schlender, Kalisz 2018, s. 55-98
- Schlender Grażyna, Kokolski Eugeniusz, [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, t. IV, red. Bogumiła Celer, Kalisz 2023, s. 273-274
- Schlender Grażyna, Spaleniak Stanisław [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, t. III, red. Danuta Wańka, Kalisz, 2007, s.
- Siemaszko Karol, „*W trudnym okresie odbudowy państwa*”. Tak zwany mały kodeks karny w świetle orzecznictwa Sądu Okręgowego w Krakowie w latach 1946-1950, Warszawa 2015
- Sierchuła Rafał, *Zbrojne podziemie narodowe w Wielkopolsce 1942-1946*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie pierwsze, Poznań 2007, s. 47-61
- Sierchuła Rafał, *Narodowe Siły Zbrojne w Wielkopolsce 1942-1946*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 61-76
- Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu (1946-1955)*, red. Waldemar Handke, Rafał Leśkiewicz, Poznań 2006
- Sodel Mieczysław, *W walce o ład i bezpieczeństwo na Dolnym Śląsku w latach 1945-1948*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979
- Soliński Krystian, *Harcerska konspiracja. Geneza, powstanie i działalność Harcerskiej Organizacji Podziemnej „Iskra” 1949-1950*, Olsztyn 2006
- Sołomieniuk Michał, „*Zielony Trójkąt*”. Antykomunistyczny związek zbrojny w Wielkopolsce 1945. Żołnierze i współpracownicy z powiatu gnieźnieńskiego, Toruń 2022
- Strzały o świcie. MO i KBW w walce z bandami*, Warszawa 1962
- Suplicki Z., *Powstanie, działalność i rozpad WSGO „Warta” V-XII 1945*, Warszawa 1968
- Szczepaniak Daniel, *Konspiracja antykomunistyczna w powiecie krotoszyńskim w latach 1945-1956*, Krotoszyn 2016

- Szczepaniak Daniel, *Oddział Zygmunta Borostowskiego „Bory”. Z dziejów powojennej konspiracji antykomunistycznej w powiatach krotoszyńskim i jarocińskim*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie pierwsze, Poznań 2007, s. 101-111
- Szczepaniak Daniel, *Oddział Zygmunta Borostowskiego „Bory”. Z dziejów konspiracji antykomunistycznej w pow. krotoszyńskim i jarocińskim*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 125-141
- Szczepaniak Daniel, *Tadeusz Tyrakowski (1914-1945)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. III, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2007, s. 551-552
- Szwagrzyk Krzysztof, *Działania Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa wrocławskiego przeciwko oddziałowi Franciszka Olszówki „Otta” (23 grudnia 1945 r.-23 lutego 1946 r.)*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 229-249
- Szwagrzyk Krzysztof, *Franciszek Olszówka (1924-1946)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. I, red. Jan Żaryn, Jacek T. Żurek, Kraków-Warszawa-Wrocław 2002, s. 332-334
- Szwagrzyk Krzysztof, *Golgota wrocławska 1945-1956*, Wrocław 1996
- Szwagrzyk Krzysztof, *Helena Motykówna (1924-1946)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. III, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2007, s. 294-295
- Szwagrzyk Krzysztof, *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944-1956*, Kraków-Wrocław 2005
- Szwagrzyk Krzysztof, *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy we Wrocławiu (1946-1955)*, red. Krzysztof Szwagrzyk, Wrocław 2002
- Szwagrzyk Krzysztof, *Straceni na Dolnym Śląsku 1945-1956*, Wrocław-Rzeszów 2002
- Szwagrzyk Krzysztof, *Tadeusz Nowak (1927-1949)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. I, red. Jan Żaryn, Jacek T. Żurek, Kraków-Warszawa-Wrocław 2002, s. 320-322
- Szymankiewicz Zenon, *W konspiracji wielkopolskiej 1939-1945*, Poznań 1993
- Śmietanka-Kruszelnicki Ryszard, *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie w latach 1945-1948*, Kraków 2002
- Śmietanka-Kruszelnicki Ryszard, *Protokół przesłuchania jako źródło historyczne*, [w:] *Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. Filip Musiał, Kraków 2015, s. 365-375
- Świda-Ziemba Hanna, *Urwany lot. Pokolenie inteligenckie młodzieży powojennej w świetle listów i pamiątek z lat 1945-1948*, Kraków 2003
- Toborek Tomasz, *Jerzy Jasiński (1914-1991)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. III, red. Kazimierz Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2007, s. 228-229
- Toborek Tomasz, *Stanisław Sojczyński i Konspiracyjne Wojsko Polskie*, Łódź 2007
- Toborek Tomasz, *Warszyc wyklęty bohater*, Warszawa 2013

- Trznadel Łukasz, *Żołnierze wyklęci ziemi kaliskiej w aktach Archiwum Wojskowego w Oleśnicy*, [w:] *Calisiana rozproszone w archiwach polskich (1945-1989)*, red. Grażyna Schlender, Kalisz 2015, s. 39-62
- W kręgu „teczek”*. Z badań nad zasobem i funkcjami archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, red. Jerzy Bednarek, Paweł Perzyna, Łódź-Toruń 2006
- W obronie władzy ludowej. Wybór wydarzeń z dziejów walk w obronie władzy ludowej w Polsce w latach 1944-1952*, red. Tadeusz Walichnowski, Warszawa 1985
- Walczak Marian, *Martyrologia ludności i straty osobowe okręgu jarocińskiego w okresie okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Zbrodnie hitlerowskie na Ziemi Kaliskiej w latach 1993-1945*, red. Antoni Czubiński, Kalisz 1979, s. 240-257
- Walczak Marian, *Miasto w latach 1945-1989*, [w:] *Dzieje Jarocina*, red. Czesław Łuczak, Poznań 1998, s. 357
- Wąs Paweł, *Sędziowie sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (lutycz-czerwiec 1946) – wykonawcy represyjnej polityki karnej komunistycznego państwa*, [w:] *Studia z historii najnowszej Polski*, Warszawa 2024 (w druku)
- Więzenie kaliskie 1864-2015*, oprac. Edyta Pietrzak, red. Grażyna Schlender, Kalisz 2016
- Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. Filip Musiał, Kraków 2006
- Wolsza Tadeusz, *Więzenia stalinowskie w Polsce. System, codzienność, represje*, Warszawa 2013
- Wołoszyn Jacek Witold, *Niepodległościowa konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich w latach 1944/45-1956*, Lublin-Warszawa 2019
- Wołoszyn Jacek Witold, *Zapomniane ogniwo. Konspiracja młodzieżowa na ziemiach polskich 1944-1956*, Warszawa 2019
- Woźniak Marian, *Komenda Obrońców Polski*, [w:] *Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej 1939-1945*, red. Marian Woźniak, Poznań 1998, s. 270
- Woźniak Marian, *Laskowski Wiesław*, [w:] *Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej 1939-1945*, red. Marian Woźniak, Poznań 1998, s. 316
- Woźniak Marian, *Nowacki Alfred*, [w:] *Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej 1939-1945*, red. Marian Woźniak, Poznań 1998, s. 385-386
- Woźniak Marian, *Sztark Emil*, [w:] *Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej 1939-1945*, red. Marian Woźniak, Poznań 1998, s. 553-554
- Woźniak Marian, *Zimniak Henryk, Ostrowski Wacław*, [w:] *Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej 1939-1945*, red. Marian Woźniak, Poznań 1998, s. 415-416
- Wroński Stefan, *Armia Krajowa na pograniczu południowej Wielkopolski i Śląska (w świetle relacji)*, Namysłów 2017
- Wróbel Janusz, *Kwestie narodowościowe na terenie powiatu kępińskiego w latach 1945-1947*, [w:] *Kępno i Ziemia Kępińska w latach 1945-1956*, red. Jerzy Bednarek, Joanna Żelazko, Łódź 2007, s. 82
- Wykaz antykomunistycznych organizacji i oddziałów zbrojnych w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 384-396

- Wyrok WSR w Gdańsku z 30 VII 1946 r., wydany na J. Kmiecika i J. Kempę oraz 27 XI 1946 r. na J. Styburskiego, H. Dzieleckiego i H. Sobieszaka*, [w:] „Niepokonani” 1945-1956, Kalisz, b.d.
- Zwiernik Przemysław, *Młodzieżowe organizacje niepodległościowe w Wielkopolsce w latach 1945-1956* [w:] *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, wydanie drugie, Poznań 2016, s. 43-59
- Żelazko Joanna, *Sytuacja duchowieństwa katolickiego w powiecie kępiński w latach 1945-1956*, [w:] *Kępno i Ziemia Kępińska 1945-1956. Studia i szkice*, red. Jerzy Bednarek, Joanna Żelazko, Łódź 2007, s. 164
- Żurek Dariusz, *Proces kreowania i próby odkłamywania „czarnej legendy” Żołnierzy Wyklętych Pogranicza Dolnego i Górnego Śląska oraz Wielkopolski i Ziemi Łódzkiej*, Warszawa 2019

Indeks osobowy

A

Adam (2), ps. zob. Nikoleizig
 Brunon
 Adam 2, ps. zob. Michalak
 Michał
 Adam, ps. zob. Ostrowski
 Wacław
 Adamkiewicz Eugeniusz 159
 Adamski, ps. zob. Michalak
 Florian
 Ajzen Leon zob. Wolf Ajzen
 Lajb
 Alejmowicz Jerzy 49
 Aleksander, ps. zob. Michalak
 Florian
 Ali, ps. 68, 82, 87,
 117, 120, 148
 Anders Władysław 55
 Andruszkiewicz Stanisław 97
 Andrzej, ps. zob. Bogusz
 Andrzej
 Andrzejewska Józefa 97
 Andrzejewski Adam 97
 Andrzejewski Leon zob. Wolf
 Ajzen Lajb
 Andrzejewski Stanisław, ps. 97
 August
 Anna, ps. zob. Grzymalska
 Kazimiera
 Antczak Gerwazy 229-231, 239,
 286-287, 289
 Antczak Józef 28
 Antczak Kazimierz 229
 Antczak Maria 28
 Antek, ps., zob. Mucha
 Władysław
 Antoniak Wacław, ps. Wierzba 199
 Antoniewicz Feliks, ps. Rak, 11, 22, 147,
 Szczęsny 296, 334
 Antosiewicz Stefan, ps. 77, 125,
 Ostrowski, Siergiej 243-244, 256
 Antosiewicz Wacław 77
 Antosiewicz Zofia 77
 Antowski Andrzej 174
 Aranowski Stefan 117
 As, ps. zob. Jagodziński Zdzi-
 sław
 Ast Jerzy 17

Ast, ps. zob. Niemiec Lech
 Astra, agent 89, 308
 August, ps. zob. Andrzejewski
 Stanisław
 Augustyniak Antoni 277
 Augustyniak Józef 157, 278
 Augustyniak Marian, ps. Okno 157, 277-278
 Augustyniak Piotr 277
 Auster Maks 92, 96

B

Babinicz, ps. zob. Olejnik
 Alfons
 Baczyński Bolesław, ps. 82, 98
 Manc, Stefan
 Baczyński Feliks 40
 Badoń Antoni, ps. Krak, 237-238
 Dawid (2)
 Badura Kazimierz, ps. Wyrwa 98
 (2)
 Bagiński Witold 243
 Bajewicz Kazimierz, ps. 83, 298, 318
 Korona
 Balbus Tomasz, dr hab. 173, 189,
 192-193, 204, 279
 Banaszak Alfons 92
 Banaszkiewicz Kazimierz 219, 227
 Bańczak Michał 157
 Bańczak Mikołaj, ps. Zając (3) 156
 Bańka Franciszek 250
 Bańka Kacper 106, 248, 250
 Baran, ps. zob. Bodylski
 Stanisław
 Baranek Antoni 222
 Baranek Bronisława 222
 Baranek Edmund 57, 221-222,
 240, 368
 Baraniak Roman, ps. Czecho- 10, 66-67, 69,
 wicz 111-114, 121
 Baraniak Wacław 111
 Baranowska Anna 65, 100
 Baranowska Czesława 101
 Baranowski Antoni 65, 100
 Baranowski Stefan, ps. Małek, 9-11, 23, 29,
 Mieczysław, Weber 65-69, 71-72,
 82, 84, 90, 93, 100, 113, 116, 147, 185, 315
 Barański Jan 10, 112, 114
 Barański Michał 112

- Barbecki, ps. zob. Przybylak
Wacław
- Barczykowski Grzegorz 317, 320-321
- Bargiel Władysław 193
- Bartczak Władysław 95
- Bartecki Jerzy, ps. Ryś (8) 161
- Bartek, ps. zob. Witek Franciszek
- Bartkowiak Antoni 84, 96
- Bartoszczyk 40
- Barwiński 222
- Bas, ps. zob. Stanisławski
Edward
- Baszkowski Marian 43
- Baszkowski Zygmunt, ps. Odra 41-46, 327
- Batycki Bronisław 164
- Bażant (2), ps. 129
- Bażant (3), ps. zob. Bielawny
Kazimierz
- Bażant, ps. zob. Gabryel Franciszek
- Bąkowski Mieczysław 49
- Bechta Mariusz 150
- Beck Marian 248-249, 254-255, 397
- Bednarek Jerzy, dr hab. 2, 5-8, 14, 56, 68, 173, 182, 186-193, 196, 202, 204, 221, 245, 249, 255, 257, 264, 279, 313
- Bekala Bolesław 40
- Bełter Benon 96
- Benedykt Józef 160
- Benedykt Piotr 160
- Bera Józef 319
- Bereszyński Zbigniew 218, 220, 224
- Bergman Marian 49
- Beria Ławrientij 48
- Berling Zygmunt 256
- Bernacki Eugeniusz 137
- Berus, ps. 85
- Bestian-Zajac Anna, dr 2
- Bezner Jan ps. Szary (2) 17
- Będzichowski, agent 13, 265-266
- Będziński Stanisław 40
- Białek Elżbieta zob. Siniecka
Elżbieta
- Białoborski Józef, dr 97, 225
- Biały Antoni 76
- Biały, ps. zob. Wisz Antoni
- Biegacz (2), informator 307
- Biegacz, ps. zob. Lisewski
Albin
- Biegły-777, ps. zob. Walawander Jerzy
- Bielawny Kazimierz, ps. Bażant (3) 146-148, 154
- Bielawny Maksymilian 148
- Bieniek Karol 167
- Biernat 40
- Biernat Franciszek, ps. Judasz, 33-34, 60, 337
- Witczak
- Bierut Bolesław 13, 88, 110, 133, 157, 159, 177, 198, 225, 230-231, 272, 278, 286, 318, 387
- Bigaj Władysław 95
- Bigos Helena 108
- Bigos Wiktor 108
- Bigos Władysław 108
- Bil, ps. zob. Wojciechowski
Jan
- Bilski Robert 96
- Bimber, ps. zob. Partyka
Władysław
- Binek Anna 74
- Binek Jan, ps. Zajac 74, 95
- Binek Stanisław, ps. Jeleń (2) 76
- Bittner Karolina, dr 3, 12, 217, 220
- Blinda Andżelika 217
- Bliss-Lane Arthur 320
- Błaszak Kazimierz, ps. Florian 18
- Błysk (2), ps. 342
- Błysk, ps. zob. Kempański Jan
- Błyskawica (2), ps. zob. Grabarczyk Andrzej
- Błyskawica, ps. zob. Pabianiak Antoni
- Boberek Eugeniusz, ps. Wszemil 45-46
- Bocian, agent 141
- Bodylski Jan 94
- Bodylski Stanisław, ps. Baran 74, 94
- Bodył Stefan 159
- Bogusz Andrzej, ps. Andrzej 97
- Bogusz Franciszka 97
- Bogusz Roch 97
- Bohun-Dąbrowski Antoni 286
- Bondas Krzysztof 174
- Bora, ps. zob. Borostowski
Zygmunt
- Borchowski Piotr 83
- Borejsza Czesław, ps. Kapusta 82, 98
- Borek, ps. zob. Michałak
Florian
- Borkowski Ryszard ps. Suzin 21

Borostowski Zygmunt,	6-7, 10-11, 22,	Bury, ps. zob. Kaczmarek	
ps. Bora	78, 106,	Stanisław	
109, 123-129, 147-148, 151-153, 163,		Burza (2), ps. zob. Ali, ps.	
167-168, 245, 259, 265, 289-290, 292-293,		Burza (3), ps. zob. Olejniczak	
296, 304, 315, 323, 334, 364-367, 369		Józef	
Borusiak Kazimierz, ps. Skor-	236-237, 376,	Burza, ps. zob. Stokowiec	74
pion	378	Czesław	
Borys, ps. zob. Szczepaniak		Bystry, ps.	82
Kazimierz		Bytoński Witold, ps. Wiatr	178-179, 327
Boryta, ps. zob. Michalak			
Florian		C	
Bóbr, ps. zob. Niesobski		Cal Ignacy	64
Henryk		Celer Bogumiła, dr	10, 56, 227
Bór, ps. zob. Komorowski		Chajdziny	34, 40
Tadeusz		Chodyła Paweł	36, 53, 59
Brenda Waldemar	217	Chojnacka-Tarczewska	342
Brodala Tadeusz, ps. Ryś (6)	98	Sabina, ps. Róża	
Bródka Stanisław	106	Chojnacki Eugeniusz	18
Brzezicha Czesław, ps. Kana-	74, 95	Chojnacki Filip	227
rek		Chojnacki Mariusz	56
Brzezicha Elżbieta	95	Chojnacki Stanisław	221
Brzezicha Jan	95	Chojnacki Władysław	248
Brzęcki Bolesław	33, 38, 40,	Chorna Zygmunt	46
	49-50, 58	Chowański Antoni, ps. Kuba (2)	297
Brzoza (2), ps. zob. Nowa-		Chrząszcz, ps. zob. Śniatała	
kowski Epifaniusz		Józef	
Brzoza Czesław	286	Chwiłkowski	233
Brzoza, ps. zob. Matysiak Jan		Cichecki Jerzy	225-226
Brzózka Marian, ps. Maniek	68	Cichy Władysław	49
Brzózka, ps. Czarny	68	Cichy, ps.	89
Brzózka, ps. zob. Szymczak		Cieluch Wacław	96
Lucjan		Cień (2), ps.	139
Bubek, ps. zob. Kowal		Cień, ps. zob. Placek Józef	
Czesław		Ciesielski Stanisław	40
Bucholt Władysław	46	Ciesielski Tadeusz	40
Buczek	199	Cieszek	82
Buczkowska Józefa zob.		Cieślak Piotr	34, 40
Spaleniak Józefa		Cieślak Tomasz	3, 6-7, 10, 55,
Buda Kazimierz, ps. Ludwik	64	105-107, 110-111, 115, 131, 168, 244,	
Buda Michał	40	348	
Buda Stanisław, ps. Orzeł (5)	298	Cios, ps. zob. Szczurek-Cer-	
Budek, ps. zob. Kowal		gowski Jan	
Czesław		Cisowski Antoni, ps. Las (2)	39, 50, 57
Bukowiecka Maria, ps. Kazik	85	Cnoch Antoni	283-284
(2)		Cnoch Jan	283
Bukowiecka-Witaszak Maria		Coba Jan	248
zob. Bukowiecka-Witczak		Cozaś Kazimierz	258
Maria		Cozaś Stanisław	257-258
Bukowiecka-Witczak Maria,	71	Cybulska Julianna zob.	
ps. Regina		Kempińska Julianna	
Burchacki Lech	219, 227	Cyklop, ps. zob. Kelm Włady-	
Bury (2), ps. zob. Fejcho		sław	
Gabriel		Cyran Edward	12, 117, 253,
			267, 397

Cyran Franciszek	254	Dąb (5), ps. zob. Dąbek Edward	
Cyran Mieczysław	76, 120, 253-254, 257, 261	Dąb (6), ps.	152
Cywińska Teodora zob. Muszyńska Teodora		Dąb, ps. zob. Mazur Edward	
Czajka Władysław, ps. Żbik (2)	96	Dąbek Antoni, ps. Mały (2)	132
Czapka, ps. zob. Pieprzka Stanisław		Dąbek Edward, ps. Dąb (5), Żak, Żbik (3)	125, 152, 290, 292, 367, 369
Czaplejewicz Józef	76, 265, 267	Dąbek Jan	290
Czaplejewicz Magdalena	76	Dąbek, ps. zob. Nowak Tadeusz	
Czarnecki Henryk	205	Dąbrowski Franciszek	78
Czarnojańczyk Marian	221, 223	Dąbrowski Jan	156
Czarny (2), ps. zob. Michalak Michał		Dąbrowski Józef	247-248
Czarny (3), ps. zob. Mikołajczak Stanisław		Dąbrowski Stanisław	40
Czarny (4), ps.	129, 352	Degórski Edward	288
Czarny (5), informator	133, 285	Dekutowski Hieronim, ps. Zapora	8, 92
Czarny (6), agent	141	Dembski Jan ps. Kukułka	74, 95
Czarny (7), ps. zob. Przybył Józef		Demon, ps. zob. Skrzypczyński Józef	
Czarny, ps. zob. Brzózka		Demski Marian	75
Czechowicz, ps. zob. Baraniak Roman		Desant, ps. zob. Leszczyński Franciszek	
Czelakowski Józef	319	Deutschmann Bożena	15
Czelakowski Michał	319	Długi (2), ps. zob. Sperling Jan	
Czerniak Jadwiga	119, 131-132	Długi (3), ps. zob. Rychlik Franciszek	
Czerniak Roman	35	Długi (4), ps.	152
Czerniak Zdzisław	119	Długi, ps. zob. Kaczmarek Jan	
Czerwiński, ps. zob. Nowicki		Dobrowolski Franciszek, ps. Karp	37, 53, 59
Czubiński Antoni, prof. dr hab.	106	Dobrzański Franciszek	150
Czujka, ps. zob. Jaskulski Ignacy		Dobrzański Kazimierz	249
Czysty Idzi, ps. Mikołaj	70, 92	Dobrzański, ps. zob. Ryba Jerzy	
D		Doerner Marian	164-165
Dachman Tytus	46	Doktor Antoni	83
Daniel, ps. zob. Kauch Bole-sław		Dolata Jan	287
Danka, ps. zob. Tomaszewska Irena		Dolata Julia	94
Daszkiewicz Krystyna	174	Dolata Marcin	159
Dawid (2), ps. zob. Badoń Antoni		Dolata Piotr	94
Dawid, ps. zob. Powroźnik Leon		Dolata Stefan, ps. Paproć	74-75, 94
Dąb (2), ps. zob. Wolf Józef		Dolata Tadeusz, ps. Szczupak	287, 298, 313
Dąb (3), ps. zob. Mącka Czesław		Dolata Walerian	287
Dąb (4), ps. zob. Dorosz Franciszek		Dołęga, ps. zob. Kosiński Józef	
		Dom, ps. zob. Wolf Józef	
		Dopieralski Stefan	40
		Dorosz Franciszek, ps. Dąb (4)	123
		Dowgiałło Michał	48-49, 55, 58, 62

Dragin Isaj	79	Erb Emma	19
Dragin Jan	79	Erwin, ps. zob. Dyczkowski Marian	
Drescher Jerzy	15, 20	Ewa, ps. zob. Skass Henryk	
Drobnik Stanisław	98	Eysmont Jerzy	41, 45
Drogi Stefan	187	F	
Drozd Antoni, ps. Kruk (4)	157	Fabiańska Barbara	246
Drozd Franciszek, ps. Lis (5)	157	Falborski Jerzy	238
Drozdowski Marian, prof. dr hab.	106	Famulski Stefan	276
Drożdżyński Stanisław, ps. Piórnik	157	Faryś Stefan, ks.	202
Drwał, ps. zob. Kołodziej Jan		Fejcho Gabriel, ps. Bury (2), Ogień	288, 293
Drymel Andrzej	97	Feliks, ps. zob. Janusz Stefan	
Drymel Marian, ps. Jastrząb (2)	97	Felisiak M.	122
Drymel Zofia	97	Fibiger Elwira	15, 20, 328
Drzazga Ludwik	123	Fibinger Bronisława	33
Drzewiecki Józef	231	Fibinger Feliks	33, 59
Drzymała Paweł	312	Fibinger Henryk	33, 325
Drzymała Stanisław	91	Fibinger Marian	33, 325
Dudek Bolesław	238	Fibinger Marianna	33, 325
Dudek Józef	40	Fibinger Nikodem ps. Sobie-sław	23, 25-26, 28-30, 32-34, 36-38, 50, 53, 55, 59-60, 62, 325
Durak Tadeusz	185	Fibinger Stanisław	33, 325
Dyczkowski Marian, ps. Erwin	29-30, 40, 50-51, 61	Fibinger, rodzina	325
Dyczkowski Marian, ps. Sokół (2), Słoń	35	Fieczin Aleksander Wasilie-wicz	64
Dziadzia, ps. zob. Kaczmarek Jan		Figiel Szymon	190
Dziągwa Franciszek	64, 84, 118	Fijał Jan	12, 47, 49, 52-53, 252-253, 267, 343, 397
Dzieliński Henryk	156, 161	Fijał Michał Piotr	253
Dzielny (2), ps.	352	Fijołek Mieczysław	236-237
Dzielny, ps. zob. Rogiński Gedymín		Filipiak Jakub	274
Dzięcioł, ps. zob. Kołacz Stanisław		Filipiak Józef	274
Dzik (2), ps. zob. Świdorski Marian		Filipowicz Stanisław	40
Dzik (3), ps.	352	Fiodorow Kazimierz ps. Wiesław	43, 46
Dzik, ps. zob. Muszalski Kazimierz		Fiołek Jan	248
Dziuka, ps. zob. Motykówna Helena		Firgan Waław	45
Dźwigał Magdalena	243	Flisiuk Bolesław, ps. Jarema	81-82, 115
E		Florian (2), ps. zob. Stańczyk Władysław	
Edmund Jakubek	64	Florian, ps. zob. Błaszak Kazimierz	
Edward, ps. zob. Przybyłek Czesław		Florianowicz, ps. zob. Sobczak Marian	
Eisenhoer zob. Eisenhower Dwight		Foltynowicz Stanisław, ps. Lis (7)	164-165, 313
Eisenhower Dwight	232	Foltynowicz Zdzisław	297
Ekonowicz	107	Fomienkow Aleksander	141
Elektryk, ps. zob. Sosinko Józef		Formanowicz Ł.	237
		Foterek Edward	227

Franciszkanie, zakon	328	Glabiszewski Ziemowit	6, 12, 218,
Franek, ps. zob. Kamiński Jan		223-225, 240, 377	
Franka Antoni	97-98	Głapa Albin ps. Hubert	65
Frankowski, ps. zob. Sitarz		Głapa Józef	166
Franciszek		Glejzer Regina	40
Frąckowiak Cezary	160-61	Głębocki Bohdan, dr	5
Frąckowiak Józef, ps.	158, 166	Głodek Michał	85
Zbigniew Łazarowicz		Głotow	48-49
Frąszczak Mieczysław	276	Głuszczyński	34, 40
Freiter, ps. zob. Szpajda		Goering Hermann	19
Edmund		Gogulski Andrzej	108
Fryc, ps. zob. Jeziorny Jan		Gołąbek, ps. zob. Świech	
Frydrych Antoni	130	Eugeniusz	
Frydrych Stanisław, ps.	129-130, 134,	Gonera Jan, ps. Śmiały (2)	197-199
Wicher (5)	282, 284, 342	Gorączniak Zefiryn, ps. Zefir,	206-207
Fryga Zenon	46	Góra	
Fulde Henryk	20	Gośliński Ignacy	113
Fulde Wilhelm	15	Gośliński Sylwester, ps.	24, 69, 113,
Furman Józef	324	Wolski	296
Furmanek Franciszek	78	Gozdowski Krzysztof	115
		Gólcz-Mende Alfred	175, 179
G		Góra, ps. zob. Gorączniak	
Gabryel Franciszek, ps.	128, 152	Zefiryn	
Bażant		Góral, ps. zob. Nadolski Julian	
Gabrysiak Kazimierz	232	Górecki Józef	5, 43, 87-88,
Gabrysiak Władysław	49, 51, 58	117, 120-121, 155, 254, 264, 282	
Gadera Zygfryd	223-224	Górski	40
Gajda Jerzy	238	Grabarczyk Andrzej, ps.	226-227
Gajewski	40	Błyskawica (2)	
Gajus Edward	297	Grabica, ps. zob. Rowecki	
Galewski Marian, ps. Wilk (4)	96	Stefan	
Gałązka Zenon	95	Graf Marian	232-233
Gałązka, ps. zob. Rudak		Graf, ps. zob. Kotowski Kazi-	
Czesław		mierz	
Gałąż, ps. zob. Marczak		Grajczak Henryk	162, 165
Henryk		Grajczyk Jan	211
Garbarczyk Stanisław	59	Grajek, ps. zob. Kaźmierczak	
Garbowicz Maciej	2	Józef	
Garcarek Andrzej	229	Grajewski Henryk	164
Garnowski Władysław, dr	91, 208	Grala Janina	108
Gatner Grażyna	174, 193, 205	Greiser Arthur	21
Gawliński	199	Grek Mikołaj	79
Gawron Bronisław	97-98	Grenda Michał	48-59
Gaziński Arkadiusz, ps. Jeleń	139, 142	Grobelna Pelagia	96
(4)		Grobelna Teodora	96
Gaziński Teofil	142	Grobelny Idzi	96
Gągola E.	231	Grobelny Józef, ps. Sokół	32
Gęstwa Stanisław	166	Grobelny Michał	98
Gieimborek Julian	273	Grom (2), ps. zob. Jaskuła	
Gienek (2), ps. zob. Pawlak		Władysław	
Jerzy		Grom, ps. zob. Szczurek-Cer-	
Gienek, ps. Orzeł	39, 49	gowski Jan	
Gintry Edward, ps. Robak	123	Grot, ps. zob. Rowecki Stefan	

Groźny, ps. zob. Kokolski
 Eugeniusz
 Gruchała Zenon 49
 Grusza, ps. zob. Reich Marta
 Gryf, ps. zob. Kusiński
 Marian
 Grzegorz, ps. zob. Łaniewski
 Franciszek
 Grzelaczyk Józef 40
 Grzelak Józef 40
 Grzelczyk Józef 280
 Grzelczyk Stefan, ps. Rzeźnik 280-282,
 359-360
 Grzelczyk Władysław 148
 Grzesiński Maciej 3, 6-7, 9, 55,
 63, 111, 115,
 244
 Grzyb Hieronim 229
 Grzymalska Kazimiera ps. 67-68, 98, 116
 Anna
 Guździół Marianna 287
 Guźła Stanisław, ps. Kmicic 68, 98
 (2)
 Gwiazda, ps. zob. Wiła
 Gertruda
 Gwizdek Tadeusz 232-233

H

Halina, ps. zob. Nagler Antoni
 Handke Waldemar, dr hab. 2, 5-7, 14,
 25, 27-33, 35, 38, 43, 45, 52, 56, 58, 122,
 129-130, 134, 136-137, 141-142, 150, 158,
 173, 265, 279, 282-283, 285-286, 289-291,
 295, 319
 Hańcza, ps. zob. Rzewuski
 Andrzej
 Hańczak Mikołaj 274-275
 Hańczak Stefan 274
 Harna, ps. zob. Panek Maria
 Haszyńska Sabina, dr 4, 6, 48, 115,
 174, 183, 245, 260, 263
 Hauser Przemysław, prof. dr 5
 hab.
 Hegmit Stanisław 319
 Hegmit Wiktor 66, 72-73, 319
 Hejmowski Stanisław, dr 59
 Heraklewicz, ps. zob. Szyszka
 Edmund
 Herakliusz, ps. zob. Sibera
 Mieczysław
 Herbert Zbigniew 7
 Herman Czesław 298
 Hermanowicz Adam, 156, 355
 ps. Figuro

Herwich Tadeusz 162-163
 Hetman Kazimierz 181, 187, 249,
 255, 260, 280, 396
 Hetman Michał 255
 Hitler Adolf 19
 Hoderny Wacław, ps. Kret, 124, 152, 290,
 Lew (2) 292, 365, 369
 Hoffman Jan, ps. Janek (2) 98
 Hofman Wojciech 40
 Holka Jan, ps. Wojciechowski 66-67, 112,
 114, 392
 Holka Szczepan 112, 392
 Hołubecka-Zielnica Aleksan- 174
 dra
 Hubert, ps. zob. Glapa Albin
 Hundt Stanisław, ks. 214-215
 Huragan (2), ps. zob. Skowron
 Jerzy
 Huragan (3), ps. 296
 Huragan, ps. zob. Małecki
 Mieczysław
 Hurma, ps. 82
 Hybsz Ignacy 289
 Hypki Bartłomiej 3, 36
 Hys Edmund, ps. Jodła (2) 199

I

Ibir, ps. zob. Kelm Władysław
 Idaszak Ryszard 236-237
 Idek Leon, ps. Strzała (2) 152, 290-292,
 364-365, 369
 Idek Szczepan 290
 Idziak Jan, ps. Mrugała 199
 Ignaciak Antoni 97
 Ignasiak Henryk, ps. Kosiba 98
 Ignaszewski Antoni 97
 Inka, ps. zob. Sędzikówna 8
 Danuta
 Irma-Irena, ps. zob. Mycek
 Regina
 Iskra, ps. zob. Polak Włady-
 sław
 Iwan, ps. zob. Marciniak
 Henryk
 Iwaneczko Dariusz 255
 Iwanowicz Iwan 77
 Iwańczuk 75
 Iwański Florian 118

J

Jabłonka Franciszek, 20
 ps. Michał
 Jabłoński Józef 36, 53, 59
 Jacek, ps. zob. Piasecki Albin

Jacewicz Adam, ps. Słowik	82, 98	Jasiak Ksawery, dr	3, 5, 8, 74, 171, 173, 178, 184, 190-191, 194-195, 197, 200-203, 279
Jach, ps. zob. Mirowski Edward		Jasiński Henryk	86
Jaczyńska Agnieszka	6, 217	Jasiński Jerzy, ps. Janusz	200
Jagodziński Zdzisław, ps. As	163-164	Jaskółka (2), ps.	139
Jajor Jan	107	Jaskółka, ps. zob. Masłowska-Heising Zofia	
Jaksa-Rożen Stanisław	96	Jaskulscy, rodzina	154
Jakubczak-Michalak Irena	71, 90	Jaskulska Anna	154-155, 335
Jakubek Edmund	23	Jaskulski Franciszek, ps. Zagończyk	8, 154, 155, 323
Jakubek Jan	97	Jaskulski Ignacy, ps. Czujka	154-155, 161, 274, 335
Jakubowski	40	Jaskulski Stefan, ps. Skrzat	154-155, 335
Jamrozińska Marianna zob. Waszak Marianna		Jaskuła Władysław, ps. Grom (2)	195-196
Jamrozińska Stanisława	31	Jastrząb (2), ps. zob. Drymel Marian	
Jamroziński Józef, ps. Lokata, Kochanowski	31, 38, 40, 50-51, 58	Jastrząb, ps.	82
Jamroziński Walenty	31	Jaszczur, ps. zob. Podziemski Bolesław	
Jan, ps. zob. Kryszak		Jedynak Marek	74, 184
Janczewski, informator	61	Jeleń (2), ps. zob. Binek Stanisław	
Janek (2), ps. zob. Hoffman Jan		Jeleń (3), ps. zob. Kawecki Czesław	
Janek (3), ps. zob. John Henryk		Jeleń (4), ps. zob. Gaziński Arkadiusz	
Janek, ps.	75-76, 296	Jeleń, ps. zob. Roch	
Janek-Huragan, ps.	82, 88	Jerzyk Andrzej, ps. Szpec	231-232, 239
Janiak Kazimierz	97	Jerzyk Wincenty	181, 249
Janicki Henryk, ps. Kuczer, Wilk (8)	13, 133-134, 285-286	Jesień Władysław, ps. Piorun	146, 150
Janicki Jan	134, 285	Jezierska Halina zob. Skrzycka Wiesława Alina Grażyna	
Janiec Leon, ps. Tygrys (2)	164-165	Jeziorny Edward, ps. Lis (8)	182, 191
Janiec Sylwester, ps. Lampart	152	Jeziorny Jan, ps. Fryc	178, 180, 192
Janik Franciszek	315	Jęczmyk Edward	96-97, 121
Janik Stanisław	315	Jodła (2), ps. zob. Hys Edmund	
Janikowski, ps. Janina	40	Jodła, ps. zob. Karczyński Bernard	
Janina, ps. zob. Janikowski		John Henryk, ps. Janek (3)	227-228
Janiszewski, ps. zob. Roman Władysław		Jonas Jakub	192, 400
Jankowiak Stanisław, prof. dr hab.	4, 48, 115, 245	Jończak Piotr	94
Jankowski Franciszek	159	Jończak Teofil	74, 94
Jankowski, ps. Orlik	9, 49, 55, 82, 262, 298, 303, 318	Jończak Wiktoria	94
Janusz Stefan, ps. Wiktor, Feliks	16-17	Joźwienko Bernard	74
Janusz, ps. zob. Jasiński Jerzy		Józef, ps. zob. Młynarczyk Józef	
Jarek Ludwik	40	Józefiak Jan	117
Jarema, ps. zob. Flisiuk Bolesław		Józefowicz, ps.	69
Jarosław, ps. zob. Stasiak Jerzy			
Jarosz Czesław	212		
Jasiak Edmund, ks.	185		

Józwiński Bernard	95	Kamiński Wiesław	49
Judasz, ps. zob. Biernat Franciszek		Kanarek, ps. zob. Brzezicha Czesław	
Julian nr 142, ps. zob. Olejniczak Stanisław		Kania	188
Juras, ps. zob. Szepe Jerzy		Kania Edmund	106, 248, 250
Jurecki Michał	40, 49, 51, 58	Kania Jan	250
Jurek Kazimierz, ps. Zając (2)	98	Kania Stefania	176
Jurek Pelagia zob. Michalak Pelagia		Kapała Józef	275
Jurek, ps. zob. Przybyła Henryk		Kapała Michał	275
Juskowiak Henryk	158-159, 352	Kapolka Leon	236-237
Juszczak Adam	229	Kapron Stanisław	89
Juszczak Stanisław	229-231	Kapron Stefan	248
Juszczakiewicz Stanisław ps. Stanisław (2)	18	Kapusta Mikołaj	74
K		Kapusta Tadeusz	248
Kaczmarek J.	169	Kapusta, ps. zob. Borejsza Czesław	
Kaczmarek Jan ps. Długi, Dziadzia	74-76, 93	Karasiński Józef	288
Kaczmarek Józef	221	Karasiński T.	64
Kaczmarek Leon	107	Karczewski Stanisław, ps. Szpak (2)	83, 98
Kaczmarek Maria	93	Karczyński Bernard ps. Jodła	98
Kaczmarek Stanisław, ps. Pewny, Bury	39, 41, 93, 97-98	Kardasz Bolesław	59
Kaczmarek Zbysław	219, 241	Karo, ps. zob. Sikorski Józef	
Kaczmarek Zygmunt	227	Karolak Edward, ps. Piotr	32, 54, 370
Kaczmarkiewicz	40	Karolczak Mirosław	237
Kaczorowski Henryk	212	Karoń, ps. zob. Przybylska Zofia	
Kaczorowski Jan	97	Karp, ps. zob. Dobrowolski Franciszek	
Kajetańczyk	168	Karpała Stanisław, ps. Skała	16, 55, 60
Kajtek, ps. zob. Nasalski Konstanty		Karpiński Tomasz, dr	91
Kalicki, ps. zob. Świdorski Stefan		Kasprzak	40
Kaluba Jan	59	Kasprzyk Feliks	88, 96
Kała Monika	217	Kasprzyk Gertruda	98
Kałamarczyk Henryk	88	Kaszyński Eugeniusz Gedymin, ps. Nurt	73
Kałuszyński Stefan, ks.	185	Kauch Bolesław, ps. Daniel	154-155, 335
Kałuża Jan zob. Walaszczyk Jan		Kawa Feliks	305, 320
Kałuźny Wojciech	120, 155, 282	Kawa Józef	305, 320
Kałwiński Kazimierz	64	Kawecka Stanisława	96
Kamień, ps. zob. Nowak Zdzisław		Kawecki Czesław, ps. Jeleń (3)	96, 117
Kamiński	72	Kawecki H.	297, 313
Kamiński Andrzej	51, 58	Kawka, ps. zob. Mirochna Julian	
Kamiński Jan, ps. Franek	100	Kazik (2), ps. zob. Bukowiecka Maria	
Kamiński Jerzy	227	Kazik, ps. zob. Strzelczyk Antoni	
Kamiński Łukasz, dr	217	Kazimierz, ps. zob. Kaźmierczak Józef	
Kamiński M., dr	5, 115	Kaźmierczak Andrzej	156
		Kaźmierczak Józef, ps. Grajek, Kazimierz	66-67, 69, 75, 91-92, 101

Kaźmierczak Krzysztof M.	111	Klaczynska Bronisława zob.	
Kaźmierczak Maria	101	Baranek Bronisława	
Kaźmierczak Mieczysław	156	Klamman Leon	74, 95
Kaźmierczak S.	125	Klamra, ps. zob. Lazarowicz	
Kaźmierczak Wojciech	101	Adam	
Kaźmierski Władysław, ps.	97	Kleszcz, ps. zob. Lazarowicz	
Władek		Adam	
Kaźmierski, ps. zob. Lewan-		Kliber Stanisław	40
dowski Ludwik		Kluczyk Jan	98
Kelm Władysław, ps. Ibir,	17, 19-20	Kłupa, ps. zob. Kłos Sylwester	
Cyklop		Kłus	82
Kempa Czesław, ps. Lis (6)	161	Kładoczny Piotr	270
Kempa J.	156	Kłos Andrzej	71, 89, 92
Kempa Tadeusz Roman, ps.	178	Kłos Antoni	95
Wicher (6)		Kłos Jan zob. Rzewuski	
Kempińscy, rodzina	81	Andrzej ps. Hańcza	
Kempińska Julianna	81	Kłos Marta	95
Kempińska Stanisława	81, 84	Kłos Sylwester, ps. Kłupa	74, 76-77, 95
Kempiński Henryk	81	Kłos, informator	61
Kempiński Jan, ps. Błysk	2, 7, 10,	Kmicic (2), ps. zob. Guźla	
13-14, 22, 35, 55, 57, 68, 70, 75-78,		Stanisław	
81-89, 93, 95, 106, 109, 113, 115-122,		Kmicic (3), ps.	82
129, 148-149, 168, 244, 254, 263-264,		Kmicic (4), ps. zob. Zakrzew-	
296, 303, 305, 315-316, 319, 326, 336,		ski Jerzy	
347-348, 370, 372,		Kmicic, ps. zob. Stachowiak	
Kempiński Józef, ps. Krótki,	67-68, 74-75,	Tadeusz	
Krótki-Lan, Łan	146, 148, 184,	Kmiecik J.	156
	188	Kmiecik Józef	158, 161
Kempiński Kazimierz	70, 88, 96	Kniecicki Albert	139
Kempiński Lech	81	Knop Antoni	36, 53, 59-60,
Kempiński Marian	158, 162-165		229-231
Kempiński Władysław	81, 83-85,	Knop Wawrzyniec	229
95-96, 121, 305		Kochanowski, ps. zob. Jamro-	
Kempiński Włodzimierz	81	ziński Józef	
Kempiński Zenon	232-233	Kochańska Łucja	97
Kersten Krystyna, prof. dr hab.	295	Kochański Edmund	97
Kędziński	107	Kocura Tadeusz	160
Kędziński Jan	127	Koczur Józef	160
Kędziński Władysław,	11, 67, 127,	Koczur Tadeusz	160
ps. Lech, Szach	146, 150, 154,	Kohn, rodzina	190
	249, 333	Kojło Włodzimierz	45
Kibek Jan	75	Kokolski Eugeniusz,	6, 9, 12-13,
Kidoń Leon	221	ps. Groźny	16, 39, 55-57,
Kielbasa Jan	97	88, 221, 264-265, 298	
Kieniewicz Albin	271	Kokot Mieczysław, ps.	199
Kieniewicz Bolesław	271	Świstak	
Kieroński Michał, ps.	96	Kołęda Czesław	83, 85-86
Szczotka		Kolodzi	40
Kiersnowski Marek	225	Kołacz Józef	94
Kierzkowski Jan	223-224	Kołacz Katarzyna	94
Kinastowski Henryk	62	Kołacz Stanisław, ps. Dzieciol	74-77, 94
Kisman Eugeniusz	17	Kołaski Marian	154, 156, 158,
Kiwerski Zenon	267	160-161, 352, 355	

Kołek Marian, ps. Krótki (2)	152, 291-292	Kotarski Florian, ps. Orkan	85
Kołek Piotr, ps. Zorro	164-165, 291	Koźłowski Tadeusz, prof. dr hab.	299
Kołodrubiec Anna Barbara	174-175, 179-180, 187	Kotowski Kazimierz, ps. Graf	129, 131, 282
Kołodziej Jadwiga	65	Kowal Czesław, ps. Bubek	128, 153
Kołodziej Jan, ps. Drwal	9, 65-66, 68-69	Kowal Edward, ps. Kruk	128, 147, 153
Kołodziej Radosław	248	Kowalczyk Józef zob. Thomas Roman	
Kołodziej Wojciech	65	Kowalewicz Mieczysław	96
Kołoszko	139	Kowalewski Józef zob. Kowalski Józef	
Komaniecka-Łyp Monika	307	Kowalski	307
Komar, ps. zob. Zemski Kazimierz		Kowalski Apolinary	221-222
Komorowski Tadeusz, ps. Bór	26	Kowalski Czesław	71, 89, 92
Konarczak Feliks	157, 276-278	Kowalski Henryk	49, 54
Konarczak Jan	156	Kowalski Józef	85
Konarczak Maria	277	Kowalski Juliusz	227
Konarczak Michał, ps. Konrad (2)	147	Kowalski Lech, dr	174, 188, 271
Koniarek Jadwiga zob. Kołodziej Jadwiga		Kowalski Marian	238
Koniarek Jan	97	Kowalski Paweł	3, 194
Konieczny S.	4	Kozłowski	150
Konieczynski Roman	46	Kozłowski Zygmunt	106, 135, 248
Konrad (2), ps. zob. Konarczak Michał		Krajewski Kazimierz	8, 22, 65-66, 74, 137, 180, 184, 186, 260, 264
Konrad, ps. zob. Kwiatkowski Marian		Krak, ps. zob. Badoń Antoni	
Konrady Wacław, ps. Słowik (2)	157, 277-278	Krakowska Helena	93
Konrady Wojciech	277	Krakowski Czesław, ps. Ryś (2)	74, 93
Kopański Stanisław	69	Krakowski Józef	93
Kopka Bogusław	251	Kraszkiewicz Stanisław	40
Koralewski Tadeusz	76	Krawczyk Mieczysław, ps. Łoś (2)	152
Kordus Józef	132-133, 399	Krawczyk Stanisław	97-98
Kordzik, ps. zob. Tyrakowski Tadeusz		Krawiec	107
Kormowski	40	Krawiec Józef	97
Korona, ps. zob. Bajewicz Kazimierz		Kreczmek Franciszek	223
Korowski	266	Kreczmer Stanisław	57, 221-223, 240, 368
Kosiba, ps. zob. Ignasiak Henryk		Kreczmer Stanisław (2)	221
Kosiński Dionizy, dr	249	Kreczmer Zofia	223
Kosiński Józef, ps. Dołęga	146	Krejza Leon	265
Kossak-Szczucka Zofia	16	Kret, ps. zob. Hoderny Wacław	
Kostrzewa A.	172	Kropny, ps. zob. Sekuła Wawrzyniec	
Kościński Rafał, dr	3, 12, 125, 243, 260-261, 267, 299	Krowicki Józef	212
Kościuszek Maciej	245	Krowicki Mieczysław	212
Kościuszek, ps. zob. Rączka Marian		Król Tadeusz	283-284
		Król Tomasz	283
		Królak Franciszek	140
		Krótki (2), ps. zob. Kołek Marian	
		Krótki Łan, ps. zob. Kempin-ski Józef	

Krótki, ps. zob. Kempniński Józef		Kukuła Kazimierz	68, 98
Kruczkowska Bronisława	94	Kukułka, ps. zob. Dembski Jan	
Kruczkowski Jakub	94	Kula, ps. zob. Okulicki Leopold	
Kruczkowski Marian	74, 76, 94	Kulas Mieczysław	96
Kruk (2), ps. zob. Łączniak Mieczysław		Kulczak Mikołaj	265, 282
Kruk (3), agent	156, 275	Kulczyński	40
Kruk (4), ps. zob. Drozd Antoni		Kulesza Witold	270
Kruk (5), ps. zob. Zdybicki Stanisław		Kułaczk Elżbieta	81
Kruk (6), ps. zob. Kukfisz Józef		Kumor Emil	17
Kruk Józef	80	Kuncewicz J.	227
Kruk Stanisław	125, 134, 267	Kupczyk Bolesław	160
Kruk, ps. zob. Kowal Edward		Kupiec Henryk	138, 140
Krukowski Władysław	98	Kuriański Stefan	72, 90, 92, 246
Krupa Władysław, ps. Lis (2)	98	Kurzajczyk Mariusz	3
Kruszyński Leonard ps. Tadeusz	43, 46, 54	Kurzawski Henryk	96
Kruszyński Tadeusz	46	Kurzawski Kazimierz, ps. Wilk (7)	232-233
Kryk, ps. zob. Walawander Jerzy		Kurzawski Stanisław	233
Krysiak Kazimierz	234, 239	Kurzawski Tadeusz	93
Krysiak Stanisław	234	Kusiński Marian, ps. Gryf	128, 152
Krysiak Wiktor	23, 31, 40, 50, 58	Kusz Katarzyna	36
Krysińska	70	Kusz Ludwik	36
Krystkowiak, ps.	61	Kusz Władysław	41, 51
Kryszak, ps. Jan	70	Kusz Władysław Leon ps. Wicher (3)	36
Kryszczyński Mirosław	226-227	Kusz Zenon	53
Krzus Małgorzata	156	Kutnik Zbigniew	20-21, 328
Krzywański	203	Kuzupa Zenon	114
Krzywda Stefan	288	Kwaternistrz, ps. zob. Nowacki Alfred	
Książkiewicz Stefan	112, 114	Kwiatkowski Marian, ps. Konrad	15
Książkiewicz Walenty	112	Kwiatkowski Stefan	84, 88, 120-121
Kuba (2), ps. zob. Chowański Antoni		Kwiatkowski, ps. zob. Pałys Feliks	
Kuba, ps. zob. Stasiecki Bronisław		Kwieciński Jan	49
Kubiak Stefan	88	L	
Kubicki Józef, ps. Walka	23, 41-42, 46	Lampart, ps. zob. Janiec Sylwester	
Kubiś Konrad	93	Lange Czesław	40
Kucharski Dariusz Piotr, dr	115, 273	Larek Stanisław	133-134
Kucharski Marek	314	Las (2), ps. zob. Cisowski Antoni	
Kucharzak Jan	96	Las, ps. zob. Wieteck Edward	
Kuczer, ps. zob. Janicki Henryk		Laskowicz, ps. zob. Starkiewicz Zbigniew	
Kujawa Wiktor	40	Laskowski Janusz	5, 131, 138, 221, 283, 285, 298, 313
Kukfisz Józef	278		
Kukfisz Józef, ps. Kruk (6)	157, 277		
Kukfisz Ludwik	277		

Laskowski Wiesław, ps. Sławek	15, 17-20	Lis (7), ps. zob. Foltynowicz Stanisław	
Lasota Konstanty	271	Lis (8), ps. zob. Jeziorny Edward	
Lasota Stanisław	271, 279	Lis (9), ps. zob. Witman Józef	298
Latański Stefan	40	Lis Sylwester	97
Latosińska Jadwiga	94	Lis Władysław	107
Latosiński Michał	94	Lis, ps. zob. Szczepkowski Kazimierz	
Latosiński Stanisław, ps. Lew	74, 76, 94	Lisewska Paulina	29
Lazarowicz Adam, ps.	110	Lisewska Prakseda	29
Klamra, Kleszcz, Zygmunt		Lisewski Albin, ps. Biegacz,	9, 21, 23,
Lech, ps. zob. Kędzierski Władysław		Matejko	25-26, 28-29,
Legień Tadeusz	212	31-33, 35-40, 48, 50-51, 57-58, 61, 306,	
Lempaszk Ignacy, ps. Szary	146, 153, 323	324, 357	
(4), Witold (2)		Lisewski Henryk Antoni	29
Lepka Feliks	74, 93	Lisewski Lucjan Jan	29
Lepka Jan	93	Lisewski Marcin	29, 306
Lepka Józefa	93	Lisiak Franciszek	159
Lesiakowski Krzysztof	194	Lissowscy, rodzina	128
Lesiewicz Pelagia	94	Lissowska-Krzynówek	127-128
Lesiewicz Stanisław, ps. Sowa	74, 94	Małgorzata	
Lesiewicz Władysław	94	Lissowski Stanisław	127-128
Leszcz, ps. zob. Wieteki Edward		Liść, ps. zob. Płaczek Kazi- mierz	
Leszczyński Franciszek ps.	139	Lokata, ps. zob. Jamroziński Józef	
Desant		Lompe Bronisław	15
Leszczyński Jan	40	Lorenz Marian	174
Leszek, ps. zob. Nowak Józef		Lotz Maria	81
Leśkiewicz Rafał, dr	122, 173, 299,	Ludwiczak Stanisława	59
	317-319	Ludwik, ps. zob. Buda Kazi- mierz	
Leśniak Józef	31, 38, 54	Ludwika, ps. zob. Przybyło- wicz Czesława	
Lew (2), ps. zob. Hoderny Wacław		Lwowiak, ps. zob. Szemberski Edward	
Lew (3), ps. zob. Mikołajczyk Stefan			
Lew, ps. zob. Latosiński Stani- sław		L	
Lewandowski Ludwik ps.	112	Łabuszewski Tomasz	8, 22, 137
Każmierski		Ładniak Paweł	13, 214, 250,
Lewandowski Wacław	114		256-257
Lewiński Stanisław	46	Ładwikowski Stanisław	188
Lipski, ps.	82	Łan, ps. zob. Kempiański Józef	
Lis (10), ps.	352	Łaniewski Franciszek, ps.	111
Lis (2), ps. zob. Krupa Włady- sław		Grzegorz	
Lis (3), ps. zob. Nadolski Julian		Łapa Mirosław	174, 205, 209
Lis (4), ps. zob. Skołodrzych Stefan		Ławniczak Hieronim	14
Lis (5), ps. zob. Drozd Fran- ciszek		Ławniczak Tomasz	219
Lis (6), ps. zob. Kempa Czesław		Ławruwianiec Bronisław	82
		Ławrywianiec Bronisław zob. Ławruwianiec Bronisław	

Łączniak Mieczysław, ps. Kruk (2)	152-153	Malujdy Andrzej	49
Łęcki Andrzej	246	Małecki Jerzy	226-227
Łęzak Stanisław	45	Małecki Mieczysław, ps. Huragan	138-140, 142
Łodyżanka Melania, ps. Wiosna	154-155	Małecki Tadeusz	271
Łopatka Tadeusz, ps. Poczta	233-234	Małek, ps. zob. Baranowski Stefan	
Łopiński Bronisław, ps. Wiktor (4)	288-289	Małolepszy Jan, ps. Murat	122, 201-204, 216, 316, 375
Łopiński Stanisław	13	Mały (2), ps. zob. Dąbek Antoni	
Łopiński Walenty	288	Mały, ps.	129, 352
Łopuch Franciszek	84, 95	Małyszko Marian	212
Łosoś Marian, ks.	202	Manc Kazimierz	131-132, 397-398
Łoś (2), ps. zob. Krawczyk Mieczysław		Manc, ps. zob. Baczyński Bolesław	
Łoś, ps. zob. Szeffner Stani- sław		Maniek, ps. zob. Brzózka Marian	
Łuczak	40	Marciniak Henryk, ps. Iwan	162, 164
Łuczak Agnieszka, dr	5, 7-8, 22, 56, 65, 109, 114-115, 150, 153, 155, 160, 169, 173, 180, 217, 244-245, 262, 264-265, 273, 279, 282, 289, 297	Marciniak Jan, ps. Śmiały	74
Łuczak Czesław, prof. dr hab.	106, 229-231, 283	Marciniak Wincenty	40, 54
Łuczak Franciszek	229	Marciniak Władysław	221-222
Łukomski Tadeusz	35, 40, 51, 58	Marcinkowski Edward	51, 58
Łupaszka, ps. zob. Szendzie- larz Zygmunt		Marcinkowski Robert zob. Nowacki Franciszek, ks.	
Łysiak Stanisław	373	Marczak Henryk, ps. Gałąź	74, 95
M		Marczak Stefan	49, 53
Maczyński Jan	227	Markow	77
Maćkowiak	86	Markowicz Meier	190
Maćkowiak Edward	46	Markut Henryk	
Maćkowiak Wincenty	90	Maroszek Leon	90
Madejka Franciszek	83, 85	Martyn Tadeusz	16-17, 19, 26, 29
Magoch Franciszek	85	Marynarz (2), ps. zob. Najrzał Lucjan	
Majchrowski Waław	88	Marynarz, ps. zob. Pliszka Franciszek	
Majchrzak Andrzej	283	Masłowska-Heising Zofia, ps.	71, 93
Majchrzak Jan	283-284	Jaskółka	
Majchrzak Józef	149	Matczak Karol	56
Majchrzak Waław	90	Matejko, ps. zob. Lisewski Albin	
Majerowicz Jan	128	Matuszak Stanisław	40
Majewski Edmund	159	Matuszczak Sylwester	232-233
Majka Zenon, ps. Orlik (2)	98	Matuszewski Adam, ps. Smok (2), Snop	23, 29-33, 35-37, 50, 53, 59-60,
Mak, ps. zob. Matyniak Alojzy		Matuszewski Czesław	17
Makarewicz Józef	157	Matuszewski Józef	31, 60
Makarewicz Juliusz	269	Matyniak Alojzy, ps. Mak, Stan	146-147, 333
Makowicz, ps. zob. Radliński Adam			
Maleszka Czesław	148		
Malicha	40		

Matysiak Franciszek, ps. Ryś (4)	94	Mikołaj, ps. zob. Czysty Idzi	
Matysiak Franciszek, ps. Wróbel	74, 94	Mikołajczak Józef	286
Matysiak Jan, ps. Brzoza	74-75	Mikołajczak Stanisław, ps. Czarny (3)	74, 95
Matysiak Józef	94	Mikołajczyk Marian	96
Matysiak Maria	94	Mikołajczyk Stanisław	11, 55, 145, 165
Matysiak Zdzisław, ps. Zdychu	161	Mikołajczyk Stefan, ps. Lew (3)	164-165
Matysik Adam	234	Mikołajewski	49
Matysik Józef	234	Mikołajski Stefan	257-258, 399
Mazanaszwili	48	Miles, ps. zob. Przybył	
Mazur Edward, ps. Dąb	11, 66-68, 184-185	Mieczysław	
Mazur Eustachy, ps. Szarek (2)	213, 235-236	Milewski Jan	225-226
Mazur Stefania, ps. Staszewska	213, 236, 239	Miłowski Kazimierz	319
Mazurek Tadeusz	236-237	Miłowski Tadeusz	319
Mazurkiewicz	212	Mirochna Julian, ps. Kawka	15-17, 328
Mazurkiewicz Jan, ps. Radosław	53, 194	Mirowski Edward, ps. Jach	136
Mazurkiewicz Wanda zob. Nowakowska Wanda		Misterek Czesław	232-233
Mącka Czesław, ps. Dąb (3)	98	Młynarczyk	40
Mączka Marian	80	Młynarczyk Józef, ps. Józef	96
Mąkosza Mieczysław	40	Młynarczyk Kazimierz	232-233
Mech (2), ps. zob. Statkiewicz		Młynarek Jan	88, 122
Ludwik		Młynarek Ludwik	122
Mech, ps. zob. Szpajda		Mocek Czesław, ps. Spirytus	9, 11, 22, 65, 89, 111, 122, 146-147, 153, 260, 296
Edmund		Mocek Ignacy	305-306
Michalak Anna	101	Mocek Michał	305
Michalak Florian, ps. Adamski, Aleksander, Borek, Boruta	66, 68, 70-73, 82, 90, 93, 100-101	Mocek Stanisław	111
Michalak Michał, ps. Adam 2, Czarny (2)	70, 93, 102	Mocny, ps. zob. Sztark Emil	
Michalak Pelagia	102	Moczar Mieczysław	252
Michalak Wojciech	72, 101	Modelewski K.	46
Michalczenko Dymitr	107	Modzelewski, ps. zob. Sikorski Józef	
Michał, ps. zob. Jabłonka		Mogielski Antoni	150
Franciszek		Mojski, ps. zob. Wojtczak	
Michał-Patula, ps. zob. Pacyna		Morisson Zenon	93
Stanisław		Moskit, ps.	155, 160-161
Michniewicz Aleksander	271-272	Motykówna Helena ps. Dziuńka	193
Mieczysław, ps. zob. Baranowski Stefan		Motyl, ps. zob. Polerowicz	
Mielcarek Eugenia	77	Stanisław	
Mielcarek Stanisław	77	Mozgol Ryszard	217
Mietlicki Jan, ps. Wiarus	139	Mroziński Bronisław, ps. Wicher (2)	34, 36-37, 40, 51, 58
Miklikowski Józef	219, 227	Mrugala, ps. zob. Idziak Jan	
Mikołaj (2), ps. zob. Sobczak		Mściława, ps. zob. Skrzycka	
Marian		Wiesława Alina Grażyna	
		Mucha (2), ps. zob. Ślęzak	
		Józef	
		Mucha Władysław, ps. Antek	73, 76, 90-91, 246
		Mucha, ps. zob. Szybiak	
		Marian	

Muraś, ps. zob. Patoka Melania		Niesobski Henryk, ps. Bóbr	64, 70, 93
Murat, ps., zob. Małolepszy Jan		Niewicz Franciszek	159
Musiałski Tomasz	305	Nikoleizig Brunon, ps. Adam (2)	110-111
Musiał Filip, dr hab.	307	Nikoleizig Johann	110
Musiał Piotr, ps. Pietrek (2)	75-76	Niwiński Piotr	180, 296
Musielak Jan	232-233	Noculak Wacław	289
Muszalska Józefa	94	Nojman	23, 31, 50, 54
Muszalski Kazimierz	74, 94	Nowacka Hanna	20
Muszalski Leon	94	Nowacki Alfred, ps. Kwater- mistrz, Piąty	19-20, 62, 328
Muszyńska Teodora	28	Nowacki Franciszek, ks.	185
Muszyński Franciszek	28	Nowacki K.	113
Muszyński Stanisław	28	Nowacki Stefan	19
Muszyński Stefan	28, 52, 60	Nowacki Teodor	19
Myc Jerzy	226	Nowacki Tomasz, ps. Tadeusz (2)	46
Mycek Regina ps. Irma-Irena	87, 98	Nowak Czesław	45
N		Nowak Jan, ps. zob. Kempin- ski Jan	
Naborowski Zygmunt, ps. Zajączkowski zob. Wasi- lewski Zygmunt		Nowak Janina	84
Nadolski Julian, ps. Góral, Lis (3)	123, 128, 152-153	Nowak Józef, ps. Leszek	61, 73-74, 76, 80, 93, 95
Nafalski	56	Nowak Ludwik	84, 95
Nagan, ps. zob. Wasilewski Edward		Nowak Maria zob. Antczak Maria	
Nagler Andrzej	58	Nowak Tadeusz, ps. Dąbek	209
Nagler Antoni, ps. Halina	37, 50, 344	Nowak Zdzisław, ps. Kamień	23, 40, 49-50
Nagler Józef	40	Nowakowska Bronisława zob. Fibinger Bronisława	
Najrzał Franciszek	138	Nowakowska Wanda	102
Najrzał Lucjan, ps. Marynarz (2)	137-138	Nowakowski Epifaniusz, ps. Brzoza (2)	90, 93, 102
Namysł Wincenty	87	Nowakowski Henryk	221
Nasalski Konstanty, ps. Kajtek	123, 152	Nowakowski Jan	102
Naumiuk Władysław	89, 246, 248	Nowakowski Sylwester	188
Nawrocki Stanisław, prof. dr hab.	108	Nowicka Pelagia	94
Nawrocki Zbigniew	255	Nowicki (2)	28, 44, 54
Nawroczyński Edmund	102	Nowicki Andrzej	94
Nawrotkiewicz Zygmunt, sp. Wicher (8)	235-236	Nowicki Franciszek, ks.	214
Nazaretanki, zakon	225	Nowicki Idzi	74, 94
Negus, ps.	152	Nowicki Józef	40
Nehring Walther	64	Nowicki Władysław	228
Nerka Henryk	221	Nowicki, ps. Czerwiński	69, 71-72, 296
Niedźwiadek, ps. zob. Okulicki Leopold		Nowosielski Kazimierz, dr	96
Niedźwiedź, ps. zob. Krucz- kowski Marian		Nurt, ps. zob. Kaszyński Eugeniusz Fedymyn	
Niemiec Lech, ps. Przybylski Lech, Ast	233-234	O	
Niesobski Edmund	71	Obuchowicz Jan	281-282
		Obuchowicz Kazimierz	157
		Obuchowicz Michał	273
		Obuchowicz Zdzisław	273-274, 276, 280

Ochnio Bronisław 273
 Odra (2), ps. 45-46
 Odra, ps. zob. Baszkowski Zygmunt
 Ogień, ps. zob. Fejcho Gabriel
 Okno, ps. zob. Augustyniak Marian
 Okoń Władysław 39
 Okulicki Leopold, ps. Kula, 4, 17, 22, 64, Niedźwiadek 109, 180, 296
 Olczyk Józef 40
 Olejniczak Anna 102
 Olejniczak Józef, ps. Burza (3) 139
 Olejniczak Stanisław, ps. 67, 71, 93, 99, Julian nr 142, Tęcza, 102 Tęcza-Julian
 Olejniczak Tadeusz 71, 102
 Olejnik Alfons, ps. Babinicz, 194-195, Roman (2) 197-198, 297
 Olejnik Karol, prof. dr hab. 5, 115
 Oleksy Alfred, dr 59, 88, 92, 96-97
 Olszewski Arkadiusz 134
 Olszówka Franciszek, ps. Otto 5-8, 11-13, 22, 57, 66, 68, 74, 179-180, 182, 184-192, 194-197, 214-219, 255, 279-282, 293, 297, 304, 308, 316, 346, 349, 353, 356, 359-360, 371, 400
 Opalko Tadeusz 71, 89, 92
 Opszoła Zbigniew 227
 Orkan (2), ps. zob. Piekarski Stanisław
 Orkan, ps. zob. Kotarski Florian
 Orkon Władysław 41
 Orlik (2), ps. zob. Majka Zenon
 Orlik, ps. zob. Jankowski
 Orliński Tadeusz zob. Olejnik Alfons
 Orłowski Jan 254
 Orłowski Mirosław 6
 Orłowski Władysław 106, 248, 254
 Ornatowski Stanisław zob. Piekarski Stanisław
 Ortowski Wacław, ks. 202
 Orzeł (2), ps. 80, 82
 Orzeł (3), ps. zob. Ratajczak Stefan
 Orzeł (4), ps. 286
 Orzeł (5), ps. zob. Buda Stanisław
 Orzeł (6), ps. 352

Orzeł (7), agent 80
 Orzeł Feliks 215
 Orzeł, ps. zob. Gienek
 Osina, ps. 82
 Osiński Tadeusz 40, 51, 58
 Osmólska Anna zob. Baranowska Anna
 Ostaniewicz Ignacy 77
 Ostaniewicz Stanisław 77, 267
 Ostaniewicz Zinajda 77
 Ostrowski Gotfryd 96
 Ostrowski Wacław, ps. Adam 20-21, 62
 Ostrowski, ps. zob. Antosiiewicz Stefan
 Otto, ps. zob. Olszówka Franciszek
 Owczarek Bolesław 90
 Owetyk Jerzy 98
 Ozimina Stanisław 40
 Ożmina Franciszek 17

P

Pabianiak Antoni, ps. Błyskawica 200
 Pachciarz Marian 232-233
 Pacholczyk Marian 97
 Pacyna Stanisław, ps. Michał-Patula 70
 Paczkowski Andrzej 8, 266
 Palak Józef 119
 Palak Tadeusz, ps. Sęp (2) 84-85, 119-120, 398
 Palczewski Modest 46
 Pałys Feliks, ps. Kwiatkowski 10, 67-68, 93, 98
 Panek Maria, ps. Harna 152, 154, 291-292
 Panek Stanisław, ps. Rudy 6, 12, 195, 197, 216, 279-280, 291
 Pannert Władysław 246
 Paprocki Henryk ps. Paproć (2) 112, 132
 Paproć (2), ps. zob. Paprocki Henryk
 Paproć, ps. zob. Dolata Stefan
 Parliński 40
 Partyka Władysław, ps. Bimber 152
 Pasternak Zbigniew 248
 Paszta Tadeusz 246
 Patoka Melania, ps. Muraś 97, 122
 Paulini, zakon 126
 Paweł, ps. zob. Spychalski Mieczysław

Pawlaczyk	40	Pietrzak	40
Pawlaczyk Kazimierz, ps. Ryś	96	Pietrzak Edyta	240
(5)		Pietrzak Sławomir	225
Pawlaczyk Piotr, ps. Piechur,	98	Pietrzak Stanisław	34, 40
Sokół (3)		Pikiński Stefan	75, 95
Pawlaczyk Stanisław	96	Pilarski Antoni	40
Pawlak	46	Pilarski Władysław	35, 39, 49-50,
Pawlak Andrzej	48-49, 51, 58		58
Pawlak Edward	96	Pilecki Grzegorz	56
Pawlak Franciszek	93, 133, 284	Piłat Jan	248
Pawlak Jerzy, ps. Gienek (2)	227-229	Pionierski Tadeusz zob. Mazur	
Pawlak Leon	228	Edward ps. Dąb	
Pawlak Stanisław, ps. Sokół (4)	13, 133, 285,	Piorun, ps. zob. Jesień Włady-	
288, 362-263, 284-285		sław	
Pawłowicz Czesław	40	Piosik Bolesław	107
Pawłowski Józef	277	Piosik Michalina	107
Pawłowski Mieczysław	49	Piosik Mieczysław	107
Pawłowski Stanisław, ps.	157	Piotr, ps. zob. Karolak Edward	
Sroka		Piotrowski Idzi	96
Pawłowski Wojciech	277-278	Piotrowski Jurand	12, 15,
Pawłowski Z.	169	226-227, 239, 328	
Pawłowski Zbigniew	158	Piotrowski Stanisław	17
Pawłowski Zdzisław	223-224	Piotrowski, ps. Wicher	32
Pazderski Mieczysław, ps.	82, 116, 329	Piórnik, ps. zob. Drożdżyński	
Szary (3)		Stanisław	
Pech Romuald	229	Piszczał Władysław	18
Penderak	234	Piszczorowicz Hieronim	17-18
Pertkiewicz Roman	46	Piwnik Jan ps. Ponury	184
Perzyna Paweł, dr	313	Piwoń Bronisława	95
Pewny, ps. zob. Kaczmarek		Piwoń Walenty	95
Stanisław		Piwoń Władysław,	75, 95
Piasecki Albin, ps. Jacek	137	ps. Wilk (2)	
Piąty, ps. zob. Nowacki Alfred		Piwowarek Genowefa	154-155
Piczuła Jakub	88	Placek Józef, ps. Cień	13, 142,
Piechocki Edward	212	155-157, 169, 273-377, 293, 297, 304,	
Piechota Leon	41	358, 361	
Piechota Zenon	36, 53, 59	Plesiak Antoni	40
Piechur, ps. zob. Pawlaczyk		Pliszka Franciszek, ps. Mary-	136-137
Piotr		narz	
Piekarski Stanisław, ps. Orkan	204-207,	Pliszka Marian	136
(2)	209-211	Pluta Mieczysław	106, 248
Pielawski Kazimierz, zob.		Plączek Kazimierz, ps. Liść	98
Wład Kazimierz		Płócienniczak Stanisław	80
Pieprzka Maria	94	Płóciennik Alfred	84, 95
Pieprzka Mikołaj	94	Pluta Wacław	123
Pieprzka Stanisław ps. Czapka	74-75, 94	Pocha Władysław	176
Pietras Bolesław	49	Poczta, ps. zob. Łopatka Tade-	
Pietrek (2), ps. zob. Musiał		usz	
Piotr		Podeszwa Maria zob.	
Pietrek, ps.	75	Rynkowska Maria	
Pietrowicz Aleksandra	5, 7, 22, 56,	Podlasz Franciszek	288
109-111, 153, 155, 160, 169, 173, 177,		Podziemski Bolesław, ps.	146
217, 244-245, 260, 264-265, 273, 279,		Jaszczur	
282, 289, 297			

Poklewski-Kozieł Krzysztof	272	Przybyłka Łukasz	3, 13, 295, 317
Pokój Józef	181	Przybyłowicz Czesława,	236, 239
Pol Maria	157	ps. Ludwika	
Polak Władysław, ps. Iskra	71, 89-90	Przygoda Stanisław	95
Polerowicz Jan	95	Przygodzki Stanisław	84, 119, 120
Polerowicz Stanisław,	75, 94-95	Ptaszyński Jan	224, 226
ps. Motyl		Puszcz Jan	211
Polerowicz Tekla	95	R	
Poleszak Sławomir, dr	6, 184, 217, 244, 273, 295	Rabiega Robert	194
Ponury, ps. zob. Piwnik Jan		Raby, ps.	82
Pośpiech Edmund, ps. Tadek	209-211	Radkiewicz Stanisław	106, 139, 181, 247-249, 251-253, 256, 299, 399
Pośpiech Małgorzata	209	Radliński Adam, ps. Mako-	296
Potemski	130	wicz	
Potworowski Tadeusz Piotr	14	Radosław, ps. zob. Mazurkie-	
Powaga	199	wicz Kan	
Powroźnik Leon, ps. Dawid	199	Radziszewski Jan	233-234
Poznaniak, ps.	139	Rafael, ps. zob. Rajewski	
Poznański Stanisław	40	Jerzy	
Prauziński Mieczysław	23, 28, 52, 67, 90, 92	Rajewski Jerzy, ps. Rafael	158, 160
Prokop Kazimierz	93	Rak, ps. zob. Antoniewicz	
Prus Michał	228	Feliks	
Prus Waław	227	Rataj	55
Prus Zdziław, ps. Tolek	227-228	Rataj Ignacy, ps. Przeor	16
Prusinkiewicz Janusz	205, 211, 213	Ratajczak Franciszek	156
Prusinkiewicz Witold	211-212	Ratajczak Marek	314
Przemysław, ps. zob. Rzewu-		Ratajczak Stefan, ps. Orzeł (3)	152
ski Andrzej		Ratajek Jan	97
Przeor, ps. zob. Rataj Ignacy		Ratajski Bolesław	129
Przepiórka Władysław	36-37, 53, 59	Rączka Marian, ps.	7, 129,
Przestacki Franciszek ,	125, 152, 290,	Kościuszk	131-132, 135,
ps. Wrona	292, 366, 369	265, 282-283, 288, 372	
Przestacki Piotr	290	Regina, ps. zob. Bukowiecka-	
Przybylak Franciszek,	7	Witczak Maria	
ps. Marianna		Reich Marta, ps. Grusza	112, 131-132
Przybylak Waław,	75, 95	Reich Wawrzyniec	131
ps. Barbecki		Rępińska Walentyna zob.	
Przybylska Antonina	40	Spychalska Walentyna	
Przybylska Zofia, ps. Karoń	69	Robak, ps., zob. Ginty	
Przybylski Andrzej	232-233	Edward	
Przybylski Lech, ps. zob.		Roch, ps. Jeleń	32
Niemiec Lech		Rogiński Antoni	129
Przybylski, ps. zob. Stępień		Rogiński Gedymin,	6-7, 9-10, 13,
Czesław		ps. Dzieln	22, 56-57,
Przybył Bronisława	287	106, 109, 129-131, 133-135, 142, 265-166,	
Przybył Józef, ps. Czarny (7)	152	265-266, 282, 284-286, 288-289, 293,	
Przybył Mieczysław, ps. Miles	152	342, 352, 262	
Przybyła	47	Rogowski Władysław	92
Przybyła Henryk, ps. Jurek	146	Rogoza Józef	88
Przybyłek Czesław, ps.	182	Rojek Florian	174, 190
Edward		Rojek Maria	174, 190

Rokosowski zob. Rokossowski Konstanty		Ryś (5), ps. zob. Pawlaczyc Kazimierz	
Rokossowski Konstanty	228	Ryś (6), ps. zob. Brodala Tadeusz	
Roman (2), ps. zob. Olejnik Alfons		Ryś (7), ps. zob. Zbawiony Czesław	
Roman Władysław, ps. Janiszewski	296	Ryś (8), ps. zob. Bartecki Jerzy	
Roman, ps. zob. Śronek Józef		Ryś, ps. zob. Klamon Leon	
Romanowska Elżbieta	269	Ryta Stefan	43
Romus, ps. zob. Thomas Roman		Rzekiecki Jan	157
Rosada Józef	287-288, 298, 313, 363	Rzekiecki Zygmunt	97-98
Rosowski Roman, ps. Wiarus (2)	193	Rzepliński Andrzej, prof. dr hab.	270
Rowecki Stefan, ps. Grabica	17	Rzeszelski Marian	123
Rowecki Stefan, ps. Grot	14, 39	Rzewuska Wiera	64
Rozynek Julia zob. Siniecka Julia		Rzewuski Andrzej, ps. Hańcza, Przemysław, Wojmir	4, 8-10, 22-30, 32-33, 41-44, 57-48, 50, 52, 54, 60, 62, 64-66, 68-72, 82, 84, 88, 96, 102, 109-111, 121, 146, 180, 183-184, 186, 188, 217, 262, 294-296, 337, 372
Róg-Mazurek Feliks	266	Rzeźnik, ps. zob. Grzelczyk Stefan	
Róża, ps. zob. Chojnacka-Tarczewska Sabina	342		
Rubaszewski Bolesław	205-208, 297	S	
Rudak Czesław, ps. Gałązka	82, 86-87, 117-118	Sadłowska Barbara	115
Rudek, ps.	318	Sarkisow Aleksander, ps. Szaruga	117
Rudnicki Bolesław	156, 275	Sarna, ps. zob. Zybała Helena	
Rudy, ps. zob. Panek Stanisław		Sawicki Władysław	64
Rusek Moryc	190	Schlender Grażyna, dr	1-3, 5-6, 9-10, 14-15, 52, 56-57, 218-219, 221, 223-225, 227, 240, 273
Rutkowski	40, 78	Schroeder Marian	96
Rutkowski Jerzy	227	Schulz Bronisław	288
Ruzikowski Tadeusz	300	Sekuła Franciszek	276
Ryba Jerzy, ps. Dobrzański	161-163	Sekuła Wawrzyniec, ps. Kropny	157, 169, 278, 358, 361
Ryba Marian	158	Semplawska Marianna zob. Sokołowska Marianna	
Rychlewski Stanisław	40	Serafiniak Franciszek	157
Rychlik Franciszek, ps. Długi (3)	96	Serek Kazimierz	157
Rychlik Stanisław	96	Serwa Henryk	64
Ryczanowski Jan	157, 273-274, 276, 278, 281-282, 284, 286, 288-289	Sędzikówna Danuta, ps. Inka	8
Ryczanowski Wincenty	273	Sęk, ps. zob. Stroiński Marian	
Rydz Edward, ps. Śmigły	16	Sęp (2), ps. zob. Palak Tadeusz	
Rynkowska Maria	103	Sęp (3), ps. zob. Wawrzyniak Zygmunt	
Rynkowski Michał	103	Sęp, informator	45
Rynkowski Wawrzyniec, ps. Wawer, Wawrzyniec	67, 70-71, 89, 91, 103	Sibera Mieczysław, ps. Herakliusz	13, 280-282, 359-360
Ryś (2), ps. zob. Krakowski Czesław			
Ryś (3), informator	61		
Ryś (4), ps. zob. Matysiak Franciszek			

Siczek Józef	49, 319	Skowron Jerzy, ps. Huragan	152
Siczek Paweł	319	(2)	
Sidor Kazimierz	252	Skowrońska Janina zob.	
Sidorko Wiktor	40	Skrzypczyńska Janina	
Sielski Tadeusz	45	Skowroński, agent	13, 263, 266
Siemaszko Karol	317	Skóra, ps. zob. Ślęk Józef	
Siemkowicz Michał	57	Skra, ps. zob. Wojtczak	
Sieradzki Ludwik	141	Lucyna	
Sierant Zygmunt	49	Skrok Jan	250
Sierchuła Rafał, dr	6, 15, 115, 173, 273, 283	Skrok Stanisław	250
Siergiej, ps. zob. Antosiewicz		Skrzat, ps. zob. Jaskulski	
Stefan		Stefan	
Siergiejew Maciej	226-227	Skrzycka Wiesława Alina	32, 34-35, 37, 39-40, 53, 59
Siewiera Zygmunt	46	Grażyna, ps. Mściława	
Sikora Tomasz	227	Skrzycka-Czeriak Wiesława	
Sikorski Józef, ps. Modzelew-	9, 23-26, 31, 41-42, 50, 54,	Alina zob. Skrzycka	
ski, Karo	60, 62, 337, 281	Wiesława Alina Grażyna	
Sikorski Kazimierz	84-85, 118-120	Skrzycki Tadeusz	34, 40
Sikorski Ludwik	119	Skrzypczyńska Janina	30
Sikorski Mieczysław	54	Skrzypczyńska Julia	30
Siniecka Elżbieta	73	Skrzypczyńska Julianna	394
Siniecka Julia	73, 81, 326	Skrzypczyńska Marianna zob.	
Siniecki Bronisław	80	Wolf Marianna	
Siniecki Czesław	81	Skrzypczyński	34, 40
Siniecki Ludwik, ps. Szary	67-68, 71-83, 93-95, 246, 262, 268, 296, 303-304, 319, 326	Skrzypczyński Ignacy	30, 394
Sitarz Franciszek, ps. Fran-	66, 112, 114	Skrzypczyński Józef,	21, 23, 25, 29-30, 38,
kowski		ps. Demon	
Sitarz Julian	159	49-51, 57, 61, 394	
Sitarz Władysław	84, 95	Skrzypek Władysław	212
Siudmak Adam	107	Skrzypiński Stefan	394
Skalski Kazimierz, ps. Zapora	297	Sławbor, ps. zob. Szczurek-	
(2)		Cergowski Jan	
Skała, ps. zob. Karpala Stani-		Sławek, ps. zob. Laskowski	
sław		Wiesław	
Skarbecki Jan, ps. Topola	73, 75, 95, 98	Słomkowski Tadeusz	72
Skass Henryk, ps. Ewa, Stop	20	Słoń, ps. zob. Dyczkowski	
Skiba Jan ps. Strzała	22	Marian	
Skoczek Renata	217	Słowik (2), ps. zob. Konrady	
Skoczek, ps.	139	Wacław	
Skoczkievicz Karol	153	Słowik Adolf	97
Skołodrzych Stefan, ps. Lis (4)	132	Słowik, ps. zob. Jacewicz	
Skorpion, ps. zob. Borusiak		Adam	
Kazimierz		Słupianek Czesława zob.	
Skorupski Zygmunt zob.		Baranowska Czesława	
Stępień Zenon		Smockiewicz Karol,	11, 146-147
Skotarczak Dorota, prof. dr	220	ps. Smok	
hab.		Smok (2), ps. zob. Matuszew-	
Skowiński Bronisław	27	ski Adam	
		Smok, ps. zob. Smockiewicz	
		Karol	
		Smolarz Stanisław	82
		Smulka Zdzisław	234

Snop, ps. zob. Matuszewski		Spychalski	34, 40
Adam		Spychalski Maciej	30
Sobański Marian	164	Spychalski Mieczysław, ps.	21, 30, 50, 57,
Sobczak Antoni	40	Paweł	306-307, 324
Sobczak Józef	40	Spychalski Piotr	30, 306, 324
Sobczak Marian, ps. Floriano-	28, 41, 52-53,	Spychalski Waldemar	30
wicz, Mikołaj (2)	67,	Sroka, ps. zob. Pawłowski	
69-70, 90-92, 99-100, 103,	113, 116,	Stanisław	
185-186, 315, 333		Stachowiak Stanisław	46, 305
Sobczak Stanisław	98	Stachowiak Tadeusz, ps.	56
Sobczak Stefania	103	Kmicic	
Sobczak Walenty	103	Stachowicz Paulina zob.	
Sobiesław, ps. zob. Fibinger		Lisewska Paulina	
Nikodem		Stachowski Stanisław	159, 319-320
Sobieszak H.	156	Stajszczak	212
Sodel Mieczysław	172	Stalin Józef	11, 48, 56,
Sojczyński Stanisław,	8, 194-195,	163, 165, 228, 230-233, 238, 299, 386	
ps. Warszyc	197, 199, 205,	Stały, ps. zob. Tuszyński Józef	
	217, 262	Stan, ps. zob. Matyniak Alojzy	
Sokołowska Marianna	104	Stanisław (2), ps. zob. Jusz-	
Sokołowski	86	czakiewicz Stanisław	
Sokołowski Marian	281	Stanisław (3), ps. zob. Szcze-	
Sokołowski Witold	104	pański Stanisław	
Sokołowski Zygmunt, ps.	70, 93, 104	Stanisław, ps.	70
Wysocki		Stanisławski Edward, ps. Bas	152, 289, 290,
Sokół (2), ps. zob. Dyczkow-			292, 366, 369
ski Marian		Stanisławski Ignacy	290
Sokół (3), ps. zob. Pawlaczyk		Stanisławski Stanisław	281
Piotr		Stańczyk Władysław, ps.	146
Sokół (4), ps., zob. Pawlak		Florian (2)	
Stanisław		Stark Irena	15
Sokół, ps. zob. Grobelny Józef		Starkiewicz Zbigniew, ps.	212-213, 219,
Sokulski Wiktor	40	Laskowicz, Sten	235, 236
Soliński Krystian	217	Starosławski Stanisław	64, 84, 118
Sołomieniuk Michał, ks., dr	136	Staruch Tadeusz	248
Sosinko Józef, ps. Elektryk	39-40, 50, 58	Stasiak Bazyli	227
Sosna Aleksander	97-98	Stasiak Jerzy ps. Jarosław	46
Sowa, ps. zob. Lesiewicz		Stasiak Mieczysław	97
Stanisław		Stasiecka Antonina	97
Sójka Marian, ps. Tygrys	75, 95	Stasiecki Bronisław,	97
Spaleniak Józefa	222	ps. Kuba	
Spaleniak Marcin	222	Stasiecki Jan	97
Spaleniak Stanisław	6, 12, 14,	Staszak Edward	228
56-57, 218, 221-223, 239-240, 298, 303,		Staszewska, ps. zob. Mazur	
316, 368		Stefania	
Sperling Jan, ps. Długi (2)	75, 93, 304	Statkiewicz Ludwik, ps. Mech	199
Sperling Maria	93	(2)	
Sperling Tomasz	93, 304	Stawowski Roman	190
Spirytus, ps. zob. Mocek		Stawski Zenon	46
Czesław		Stefan, ps. zob. Baczyński	
Spychalska Anna	324	Bolesław	
Spychalska Henryka	30	Stefaniak Zdzisław	96
Spychalska Walentyna	30, 324	Stefańska Julianna	94

Stefański Michał	94	Szary (2) ps. zob. Bezner Jan	
Stefański Stanisław	94	Szary (3), ps. zob. Pazderski	
Stefański Stanisław, ps. Wilk	75	Mieczysław	
(3)		Szary (4), ps. zob. Lempaszak	
Stelmaszczyk Florian	64, 84, 118	Ignacy	
Sten, ps. zob. Starkiewicz		Szary, ps. zob. Siniecki	
Zbigniew		Ludwik	
Stępień Czesław	37-38, 40, 50,	Szczepaniak Daniel	3, 6-7, 11,
	58	66, 123, 126, 128, 145, 149, 153, 186,	
Stępień Zenon, ps. Szpak	42, 44-46	245, 274-275, 289, 292, 323, 331, 335,	
Stodolny Bernard	232-233	349-250, 352, 354-355	
Stokowiec Czesław, ps. Burza	75, 95	Szczepaniak Kazimierz,	123-124,
Stokrocki Stanisław zob.		ps. Borys	126-128, 148,
Srok Stanisław		151-153, 167-168, 245, 266, 296, 316	
Stolarski	82	Szczepaniak Koletta	158
Stop, ps. zob. Skass Henryk		Szczepaniak Sylwester	159
Stroińska Jadwiga	97	Szczepaniak Szymon	96
Stroiński Marian, ps. Sęk	97	Szczepaniak Walenty	126
Stroiński Michał	97	Szczepański Kazimierz,	202, 375
Strójwasiiewicz Stefania zob.		ps. Wicher (7)	
Sobczak Stefania		Szczepański Stanisław,	97
Strzała (2), ps. zob. Idek Leon		ps. Stanisław (3)	
Strzała, ps. zob. Skiba Jan		Szczepkowski Kazimierz,	75
Strzebłowska Anna zob. Olej-		ps. Lis	
niczak Anna		Szczęsny, ps. zob. Antonie-	
Strzelczyk Antoni	15, 17	wicz Feliks	
Strzelczyk Stefan	13	Szczotka, ps. zob. Kieroński	
Stulczewski Jarosław	21, 328	Michał	
Styburski Jan, ps. Skoczek	156, 161, 349,	Szczupak, ps. zob. Dolata	
	355	Tadeusz	
Sułka Kazimierz	234	Szczurek-Cergowski Jan,	22, 64, 30,
Suplicki Zenon	146	ps. Cios, Grom, Sławbor,	180
Suzin, ps. zob. Borkowski		Szczypkowski Kazimierz,	95
Ryszard		ps. Lis	
Swagrzyk Krzysztof	8	Szeffner Adam	96
Swift Caryl	2	Szeffner Ewa	96
Syn, ps. zob. Wołowiec Stani-		Szeffner Stanisław, ps. Łoś	96
slaw		Szeląg Józef	167
Synowiec Ignacy	126, 151, 168,	Szeliński Franciszek	96, 121
	259, 265, 398	Szemberski Edward, ps.	193
Sypniewski Tomasz	136, 142	Lwowiak	
Szablewski Czesław	35, 40	Szendzielarz Zygmunt,	8
Szach, ps. zob. Kędziński		ps. Łupaszka	
Władysław		Szepe Jerzy, ps. Juras	96
Szadkiewicz	34, 40	Szepe Konstancja	96
Szajdziński Antoni	23, 31, 49, 54	Szepe Stanisław	96
Szal-Truszkowska Bożena	3	Szostak Edward	98
Szarek (2), ps. zob. Mazur		Szostak Stanisław	97-98
Eustachy		Szot Bronisław	49, 181, 243,
Szarek, ps. zob. Brzęcki Bole-		247-248, 252, 255-256, 299	
slaw		Szot Stefan	12
Szaruga, ps. zob. Sarkisow		Szóstak Kazimierz	162
Aleksander			

Szpajda Antoni	93	Śniatała Józef, ps. Chrząszcz	75, 94
Szpajda Edmund, ps. Freiter, Mech	75, 93	Śniatała Piotr	94
Szpajda Weronika	93	Śronek Józef ps. Roman	146, 154, 323
Szpak (2), ps. zob. Karczewski Stanisław		Świąteczak Józef	40, 54
Szpak, ps. zob. Stępień Zenon		Świątkowski	208
Szpec, ps. zob. Jerzyk Andrzej		Świda-Ziemia Hanna	219
Sztark Emil, ps. Mocny	16-18, 43	Świdorski Marian ps. Dzik (2)	184
Szulc Franciszek	75	Świdorski Stefan, ps. Kalicki	296
Szulski Piotr	95	Świech Eugeniusz ps. Gołąbek	98
Szumniak Stefan	75, 95	Świech Marcin	85
Szwagrzyk Krzysztof, dr hab.	6-7, 173, 179, 189, 192-193, 209, 273, 279	Święcicka Irena	148, 226, 235, 313
Szwałek Józef	291	Świst Stefan	154
Szwałek Tadeusz, ps. Wróbel (2)	152, 291-292	Świstak, ps. Kokot Mieczysław	
Szwarc Marian, ps. Wicher (4)	123, 152	Świtalski Hieronim	225-226
Szybiak Marian, ps. Mucha	98	Świtała Anna zob. Michalak Anna	
Szybowski	34, 40		
Szymankiewicz Zenon	65	T	
Szymański Andrzej	106	Tadek, ps. zob. Pośpiech Edmund	
Szymański Mieczysław	96	Tadeusz (2), ps. zob. Nowacki Tomasz	
Szymczak Aleksy	37, 49	Tadeusz, ps. zob. Kruszyński Leonard	
Szymczak J.	168	Talaga Józef	157, 277-278
Szymczak Józef	40	Talaga Michał	277
Szymczak Lucjan, ps. Brzózka	97, 298, 305	Tarchalska Danuta	227
Szymczak Stanisław, ps. Żelazny	152-153	Tarka Marian	181, 187, 249, 255, 260, 280
Szymczak Stefan	162-163	Tarnawski Feliks	150
Szymczak Władysław	134	Tarnowski	271
Szymkiewicz Stefan	35, 59	Tarzan (2), ps. zob. Wałęsa Józef	
Szyska Edmund, ps. Heraklewicz	66, 70-72, 90, 104	Tarzan (3), ps. zob. Trawiński Grzegorz	
Szyska Józef	107	Tarzan, ps.	22
Szyska Stanisław	59	Tasiemski Jerzy	98
Szyska, ps.	82	Telaga Henryk	212
Ściesiek Jerzy, ps. Witek	219, 227-229, 367	Tęcza-Julian, ps. zob. Olejniczak Stanisław	
Ściesiek Stefan	228	Thomas Roman, ps. Zamość, Romus	23, 41-43, 46, 60, 374
Śladecka Magdalena	6	Tobolski Kazimierz	108
Ślęk Józef ps. Skóra	196	Toborek Tomasz, dr	6, 8, 195, 200
Ślęzak Józef, ps. Mucha (2)	202-203, 297, 375	Tokarzewski-Karaszewicz Michał, ps. Torwid	16-17
Ślusarenko Wiera zob. Rzewuska Wiera	64	Tolek, ps. zob. Prus Zdzisław	
Śmiały (2), ps. zob. Gonera Jan		Tomalak Michał	40
Śmiały, ps. zob. Marciniak Jan		Tomaszczak Jan	132-133
Śmietanko-Kruszelnicki Ryszard	155, 158	Tomaszewicz Irena, ps. Danka	193
Śmigły, ps. zob. Rydz Edward			
Śniatała Jadwiga	94		

Tomaszewski Bronisław, ps.	139	Waldemar, ps. zob. Zawadka	
Zawisza		Józef	
Tomczak Weronika	67, 90, 92	Walendowski Leszek	223-224
Tomczyk Kazimierz	221	Walichnowski Tadeusz	172
Tomczyńska Kazimiera zob.		Walikowski	266
Wałęsa Kazimiera		Waliś Grzegorz	2
Topola, ps. zob. Skarbecki Jan		Walka, ps. zob. Kubicki Józef	
Tor Adolf	79	Walkiewicz Stefan	287, 313
Tor Anna	79	Wałęsa Edward	57, 221, 223, 240, 368
Tor Jerzy	79, 83	Wałęsa Józef, ps. Tarzan (2)	128, 152-153, 273
Torowski Aleksander	190	Wałęsa Kazimiera	223
Torwid, ps. zob. Tokarzewski		Wałęsa Stanisław	223
Karaszewicz		Wańka Danuta, dr	23, 218
Torz Zenon	212	Wara, ps. zob. Walczak Jan	
Trawiński Grzegorz, ps.	11, 158,	Warszyc, ps. zob. Sojczyński	
Tarzan (3)	163-165	Stanisław	
Trzaska Stanisław	162-163	Warzycha Stefan	5, 20, 25, 45, 48, 232, 238
Trzeciak Michalina	239	Wasielewski Marian	146
Trzeciak Stanisława	239	Wasielewski Mieczysław	149
Trznadel Łukasz	57	Wasilewska Agnieszka	94
Tucholski S.	275	Wasilewski Edward,	74-76, 94
Turawski Aleksander	190	ps. Nagan	
Turlejska Maria	172	Wasilewski Ignacy	94
Tuszyński Józef, ps. Stały	44, 46	Wasilewski Józef	28, 60
Tygrys (2), ps. zob. Janiec		Wasilewski Marian, ps. Wilk	68, 82, 88, 96, 122, 296, 329
Leon		Wasilewski Zygmunt, ps.	26-28, 44, 52,
Tygrys, ps. zob. Sójka Marian		Zajączkiewicz, Zającz-	90, 340
Tyrakowska Anna	66	kowski	
Tyrakowski Marian	232-233	Wasilkowski Czesław	270
Tyrakowski Stanisław	66	Waszak Antoni	31
Tyrakowski Tadeusz, ps.	11, 66, 68-70,	Waszak Marianna	31
Kordzik, Wojciech	74, 146-147,	Waszak Tadeusz	31
153, 184-186, 188, 315, 249		Waszak Tomasz	60
U		Wawer, ps. zob. Rynkowski	
Ulrych Juliusz	21	Wawrzyniec	
Urban Władysław, ps. Żbik	65	Wawrzyniak Feliks	46
Urbanowicz Mieczysław	63-64	Wawrzyniak Zbigniew	163
Urbański	40	Wawrzyniak Zygmunt,	288, 293
W		ps. Sęp (3)	
Wachowiak Edward	96	Wawrzyniec Sekuła,	276
Walaszczyk Jan	44-45	ps. Kropny	
Walawander Jerzy, ps. Kryk,	237-238	Wawrzyniec, ps. zob.	
Biegły-777		Rynkowski Wawrzyniec	
Walczak Jan, ps. Wara	152, 154, 156, 291-292	Wąs Paweł	3, 13, 269-270, 272-273
Walczak Ludwik, ps.	45	Wąsik, ps. zob. Wilczur Tade-	
Walczak Marian, prof. dr hab.	106	usz	
Walczak Wojciech	291	Weber, ps. zob. Baranowski	
Walczak, ps.	89	Stefan	
Walczakówna Stefania	223-224, 239		

Wegner Zygmunt	215-216	Wieteckie Adam	155
Weigelt Hanna	19	Wieteckie Edward	32
Welc Andrzej	281	Wieteckie Edward, ps. Leszcz,	29, 32, 41, 47,
Welc Bolesław	281	Las	50, 58, 306
Welc Zygmunt	281	Wieteckie Wojciech	306
Wera, agent	13, 56, 125,	Wiktor (2), ps.	61, 83
	265-266, 307	Wiktor (3), ps.	141
Wesoła Julia zob. Wróblewska		Wiktor (4), ps. zob. Łopiński	
Julia		Bronisław	
Wesołowski Leon, ps.	10, 106,	Wiktor Kaliski, ps. zob. Wszę-	
Wichura	136-139,	dobył Czesław	
	141-142, 335	Wiktor, ps. zob. Janusz Stefan	
Wesołowski Marceli	137	Wilczek, ps. zob. Wójcik	
Wesoły, ps.	129, 352	Wiktor	
Wiarus (2), ps. zob. Roszow-		Wilczur Tadeusz, ps. Wąsik	146
ski Roman		Wilczyński Józef	40
Wiarus, ps. zob. Mietlicki Jan		Wilk (2), ps. zob. Piwoń	
Wiatr, ps. zob. Bytoński		Władysław	
Witold		Wilk (3), ps. zob. Stefański	
Wicher (2), ps. zob. Mroziński		Stanisław	
Bronisław		Wilk (4), ps. zob. Galewski	
Wicher (3), ps. zob. Kusz		Marian	
Władysław Leon		Wilk (5), ps. zob. Wład Kazi-	
Wicher (4), ps. zob. Szware		mierz	
Marian		Wilk (6), ps.	152
Wicher (5), ps. zob. Frydrych		Wilk (7), ps. zob. Kurzawski	
Stanisław		Kazimierz	
Wicher (6), ps. zob. Kempa		Wilk (8), ps. zob. Janicki	
Tadeusz Roman		Henryk	
Wicher (7), ps. zob. Szczepań-		Wilk, ps. zob. Wasilewski	
ski Kazimierz		Marian	
Wicher (8), ps. zob. Nawrot-		Wiła Gertruda, ps. Gwiazda	163-165
kiewicz Zygmunt		Wiła Marian	158
Wicher (9), ps.	352	Wiła Mieczysław	162-165
Wicher, ps. zob. Piotrowski		Winter	34, 40
Wichura (2), ps.	134	Wiosna, ps. zob. Łodyżanka	
Wichura, ps. zob. Wesołowski		Melania	
Leon		Wisł Antoni, ps. Biały	74-75
Wiech Paweł	188	Witczak Józef	34-40
Wieczorek Franciszek	97	Witczak, ps. zob. Biernat	
Wieczorek Stanisław	181, 249	Franciszek	
Wieczorkiewicz Anna zob.		Witek Franciszek, ps. Bartek	157, 276, 278,
Tyrakowska Anna			361
Wielebiński Zygmunt	83	Witek Józef	96
Wielgosz Mieczysław	227	Witek, ps. zob. Ściesiek Jerzy	
Wiercioch Ryszard	44-45, 57, 208	Witkowski	188
Wieruszewski Stanisław	221	Witman Józef, ps. Lis (9)	298, 303, 318
Wierzba, ps. zob. Antoniak		Witman Władysław	318
Wacław		Witold (2), ps. zob. Lempa-	
Wierzbicka Stanisława zob.		szak Witold	
Jamrozińska Stanisława		Witold, agent	99
Wiesław, ps. zob. Fiodorow		Witoń Stanisław	229
Kazimierz			

Wlazło Aleksander	227	Woźniak Andrzej	283
Wład Kazimierz, ps. Wilk (5)	129-130, 139	Woźniak Edward	169
Władek, ps. zob. Kaźmierski		Woźniak Józef	283-284
Władysław		Woźniak Marian	18, 111, 178
Władysław Józef	97	Woźniak Mieczysław	21
Włodarczyk Kazimierz	227	Woźnicki Stanisław	169
Włodarek Marian	166	Wójcik Wiktor, ps. Wilczek	193
Włodarz Katarzyna zob. Kusz		Wrobiński Franciszek	149
Katarzyna		Wrona, ps. zob. Przestacki	
Wnuk Rafał	6, 217	Franciszek	
Wodyńska Maria zob.		Wroński Romuald	178
Kaźmierczak Maria		Wroński Stefan	174, 178-179, 327
Wojciech, ps. zob. Tyrakowski			
Tadeusz		Wróbel (2), ps. zob. Szwałek	
Wojciechowski Czesław	221	Tadeusz	
Wojciechowski Jan, ps. Bil	155-157	Wróbel Janusz, dr hab.	5, 175, 177, 193, 279
Wojciechowski Leopold	96		
Wojciechowski Tadeusz	40	Wróbel, ps. zob. Matysiak	
Wojciechowski, ps. zob.		Franciszek	
Holka Jan		Wróblewska Julia	104
Wojcieszak Stanisław	49	Wróblewski Bolesław, ps.	67-68, 91-92,
Wojda Mieczysław	233-234	Wola-Wolski	104
Wojmir, ps. zob. Rzewuski		Wróblewski Konstanty	104
Andrzej		Wszemil, ps. zob. Boberek	
Wojtczak Józef	18	Eugeniusz	
Wojtczak Lucyna, ps. Skra	236, 239	Wszędobył Czesław, ps.	15
Wojtczak, ps. Mojski	40	Wiktor Kaliski	
Wojtkowiak Jakub, prof. dr	245	Wszędobył Wiktor	46
hab.		Wünsche Konrad	15, 20
Wojtkowiak Jan	281	Wünsche Zofia	15
Wola-Wolski, ps. zob.		Wybierała Czesław	164-165
Wróblewski Bolesław		Wypych Marian	227
Wolender Stanisław	49	Wyrwa (2), ps. zob. Badura	
Wolf	30, 51	Kazimierz	
Wolf Ajzen Lajb	181	Wyrwa, ps.	82
Wolf Apolonia	394	Wysobczański Czesław	166
Wolf Józef, ps. Dąb (2), Dom	38, 50, 58	Wysocki, ps. zob. Sokołowski	
Wolf Julia zob. Skrzypczyńska		Zygmunt	
Julia		Wywijas Franciszek	221, 223
Wolf Julianna zob. Skrzypczyńska Julianna			
Wolf Marianna	38	Z	
Wolski, ps. zob. Gośliński		Zaborowski Jan	57, 59, 95-96, 121
Sylwester			
Wolsza Tadeusz, prof. dr hab.	173	Zagończyk, ps. zob. Jaskulski	
Woldyła Antoni	134	Franciszek	
Wółkow Józef	79	Zagraj, ps.	352
Wołoszyn Jacek Witold, dr	217, 220	Zając (2), ps. zob. Jurek Kazi-	
hab.		mierz	
Wołowiec Franciszek	95	Zając (3), ps. zob. Bańczak	
Wołowiec Józefa	95	Mikołaj	
Wołowiec Stanisław, ps. Syn	95	Zając Czesław	236-237
Worsztynowicz Bożena	98	Zając, ps. zob. Binek Jan	

Zajączkiewicz, ps. zob. Wasilewski Zygmunt		Zgódka Maria	49, 319
Zajączkowski, ps. zob. Wasilewski Zygmunt		Ziąber Władysław	188
Zakrzewski	281	Zieliński	34, 40
Zakrzewski Henryk	46	Zieliński Mirosław Ludomir, ps. Zbigniew	34, 40, 54
Zakrzewski Jerzy	235-236	Zielnik	168
Zakrzewski Jerzy, ps. Kmicic (4), Zawisza (2)	212	Zielnik Maksymilian	125
Zamość, ps. zob. Thomas Roman		Zielonka, ps.	352
Zapora (2), ps. zob. Skalski Kazimierz		Ziembiewicz Roman, ks.	185
Zapora, ps. Dekutowski Hieronim	8	Ziemski Lech, ks.	24
Zareba Zofia zob. Kreczmer Zofia		Zientalak Jerzy	233-234
Zawadka Aleksander zob. Zawadka Aleksy		Zimniak Henryk	21
Zawadka Aleksy	195-196	Zimny Waław	118
Zawadka Józef, ps. Waldemar	12, 192, 195-196, 297, 304, 315-316, 371	Zmysłowski Jan	84, 95
Zawias Anna	40	Zorro, ps. zob. Kołek Piotr	
Zawisza	40	Zwiernik Przemysław, dr	6, 218
Zawisza (2), ps. zob. Zakrzewski Jerzy		Zwiewko Z.	215
Zawisza, ps. zob. Tomaszewski Bronisław		Zybała Helena, ps. Sarna	71, 93
Zbawiony Czesław, ps. Ryś (7)	152, 291-292	Zydorek Zdzisław, ps. Żyd	129, 134-135, 282
Zbawiony Ludwik	291	Zygmunt (2), ps.	70
Zbigniew Łazarowicz, ps., zob. Frąckowiak Józef		Zygmunt, ps. zob. Lazarowicz Adam	
Zbigniew, ps. zob. Zieliński Mirosław Ludomir		Zyśka Mieczysław	248
Zbucki Zygmunt	110	Ż	
Zbyszek, ps. zob. Kutnik Zbigniew		Żak, ps. zob. Dąbek Edward	
Zdybicki Stanisław, ps. Kruk (5)	161	Żarno Stanisław	46
Zdzichu, ps. zob. Matysiak Zdzisław		Żaryn Jan, prof. dr hab.	179
Zdziebkowski Czesław	38	Żbik (2), ps. zob. Czajka Władysław	
Zefir, ps. zob. Gorączniak Zefiryn		Żbik (3), ps. zob. Dąbek Edward	
Zelba-Tymofijczyk Z.	148	Żbik, ps. zob. Urban Władysław	
Zemski Idzi	64	Żebrowski Jan	150
Zemski Kazimierz, ps. Komar	75	Żelazko Joanna, dr	5-6, 173, 193, 215, 245, 279
Zenon, ps. zob. Żuberek Józef	319	Żelazny, ps. zob. Szymczak Stanisław	
Zgódka Józef		Żółtaszek Antoni	319
		Żółtaszek Józef	319
		Żuberek Józef, ps. Zenon	34, 40, 54
		Żurek Dariusz	3, 11, 171, 189-190, 279, 22
		Żurek Jacek T.	179
		Żurek Mikołaj	193
		Żychlewicz Kazimierz	19
		Żyd, ps. zob. Zydorek Zdzisław	

Indeks geograficzny

A

Aleksandria, wieś	36, 230
Aleksiejewka, wieś	79
Anglia, kraj	65
Anielew, wieś	140-141
Anin, osiedle	205
Aniołka, wieś	199
Antonin, wieś	79, 94
Aszchabad, miasto	22, 64, 180
Auschwitz, obóz koncentracyjny	16, 18, 43, 176, 197

B

Bałdowice, wieś	192, 371
Baranowicze, miasto	37
Baranów, parafia	214
Baranów, wieś	73, 214
Bažantarnia, leśniczówka	76
Bąkowice, wieś	190, 193
Benice, wieś	123, 126, 128, 151-152, 167-168, 277, 289, 291
Berlin, miasto	19-21
Béthune, miasto	281
Bębnów, wieś	200
Będziechów, wieś	222
Biadki, wieś	37
Biała Podlaska, miasto	185
Białoruś, kraj	100
Biały Dwór, wieś	148, 167
Białystok, miasto	77, 219, 272
Białystok, województwo	219
Bieganin, wieś	97
Bielsko Biała, miasto	35
Bielomut	299
Biernacice, wieś	94
Bierzów, wieś	196
Biłgoraj, powiat	214
Bircza, miasto	133
Biskupice, wieś, pow. Kalisz	97
Biskupice, wieś, pow. Ostrów Wielkopolski	94
Blizanów, gmina	40, 48-49
Blizanów, wieś	33-34, 40, 49-51, 58, 60, 337

Błaszki, miasto	20
Bodzanowice, wieś	198
Bogusławice, wieś	38
Boguszyn, wieś	133, 285
Bolesławiec, wieś	190, 193-194
Bolków, wieś	201, 203
Borek, wieś	156, 169, 275-277
Borki, wieś	206
Botdorf, wieś	74
Bottrop, wieś	184
Brąszewice, wieś	34
Broniszewice, wieś	31, 35, 37, 53
Bronów, wieś	84, 116, 118
Bruczków, wieś	286
Brudzew, majątek	49
Brudzew, wieś	34, 40, 47, 51, 58, 125
Brzeg, miasto	171
Brzeziny, wieś	33-34, 36, 40, 51, 54
Budslaw, miasto	259
Bułaków, wieś	156-157
Byczyna, miasto	191
Bydgoszcz, miasto	3, 171, 183-184, 220, 274
Bydgoszcz, powiat	29
Bydgoszcz, województwo	110, 220
Bysław, wieś	96
Bzura, rzeka	16, 18, 101, 184

C

Ceków gminy	264
Ceków, lasy	55
Ceków, wieś	32-34, 37, 40, 53, 55-56, 58
Cerekwica, wieś	124, 127-128
Cergów, wieś	110
Chabarowski Kraj	271
Charków, miasto	77
Chełm, powiat	82, 184
Chełmno, miasto	214
Chicago, miasto	32, 47
Chocz, gmina	40

Chocz, wieś 9, 33, 35, 48,
50-51, 56, 59, 60-61, 87
Chodybki, wieś 222-223, 240,
368
Chodzież, miasto 253
Chodzież, powiat 247
Chorzów, miasto 220
Choszczno, wieś 185
Chruszczyny, wieś 86
Ciechocinek, miasto 102
Cieplice-Zdrój, miasto 159
Cieszków, wieś 162
Cieszyn, wieś 85, 87, 120
Ciosaniec, wieś 80-81
Czarnków, miasto 251
Czarnożyły, wieś 28
Czarny Las, wieś 72, 75, 77-79,
94, 195
Czarny Sad, wieś 168
Czastary, stacja kolejowa 193
Czechosłowacja, kraj 44
Czekanów, wieś 72
Czeladź, miasto 190
Czermin, gmina 108
Częstochowa, miasto 54, 119, 126,
180, 194, 200, 214, 220
Częstochowa, okręg 113
Częstochowa, powiat 197-198
Czyste, wieś 56, 265

D

Dachau, obóz koncentracyjny 81
Dagestan 180
Daniszyn, wieś 40, 72, 169,
275-277
Daszawa, wieś 193
Dąbie nad Nerem, miasto 101
Dąbrowa Górnicza, miasto 225
Dąbrowa, wieś 157-158, 276
Dąsów 138
Dębica, wieś 75, 79
Dębogóra, wieś 151, 167
Dębica 95
Divion, miasto 95
Divioux zob. Divion 95

Dobra, gmina 265
Dobra, miasto 56
Dobrosław, wieś 202-203, 375
Dobrygość, leśniczówka 190
Dobrzyca, gmina 146
Dobrzyca, miasto 111, 116, 122,
147-149, 153, 166
Dolny Śląsk 171, 177, 216,
356
Dolsk, wieś 133, 285
Drohiczyn, powiat 130
Drożki, wieś 182
Duisburg, miasto 110
Duszniki-Zdrój, miasto 80
Dworzec, wieś 271
Dworzyszcze, wieś 129
Dziadowa Kłoda, wieś 190
Działdowo, miasto 107
Dzielice, wieś 157, 168, 277
Dzielice-Parcele, wieś 156
Dzierzbín, wieś 40
Dziętkowice, wieś 191

E

Eichel, miasto 73
Elżbietkowo, wieś 131
Elżbietów, wieś 40

F

Fidryka, majątek 175, 179
Francja 205, 286
Frankfurt nad Odrą, miasto 280
Franklinów, wieś 63

G

Gądkowice, wieś 162
Gdańsk, miasto 3, 26, 32, 42,
98, 112, 129, 155, 161, 171, 220, 226,
274, 349
Gdańsk, województwo 110, 198, 220
Gdynia, miasto 159, 220, 225
Generalna Gubernia 24, 63, 73, 113,
137, 145, 183, 204, 246, 256, 326
Gierczyce, majątek 175, 179, 182
Glińnica, wieś 72, 86-87, 116,
118

Głogoczków, wieś 237
 Głogów, miasto 80
 Głuszyna, wieś 191
 Gniezno, inspektorat 22, 24, 27, 66,
 295-296
 Gniezno, miasto 63, 103,
 137-138, 140, 142, 214, 236, 251, 253,
 259, 274
 Gniezno, powiat 136-139, 247,
 249
 Godziesze Małe, wieś 229
 Godziesze Wielkie, gmina 36, 59, 61
 Godziesze Wielkie, wieś 12, 33, 36, 47,
 51, 53, 229-230, 239, 389
 Gołęczin, osiedle 400
 Golina, wieś 127-128
 Gołuchów, gmina 108
 Gołuchów, wieś 112, 114, 119,
 131-132
 Gorzów Wielkopolski,
 miasto 102, 251, 253
 Gorzów Wielkopolski,
 województwo 300
 Gorzyce Wielkie, wieś 72, 233
 Gostynin, powiat 277
 Gostyń, miasto 80, 131-132,
 135, 142
 Gostyń, powiat 24, 129-132,
 169, 247, 275-276, 278, 282, 285-286,
 288, 296
 Goszczanów, gmina 56
 Goszczanów, miasto 222
 Gościejew, wieś 97, 152
 Górny Śląsk 171, 356
 Góry Świętokrzyskie 73, 81, 148
 Grab, wieś 111, 135
 Grabów nad Prosną, miasto 47
 Grochów, gmina 137
 Grochów, wieś 104
 Grodno, miasto 192, 400
 Grodno, powiat 273
 Gross Wartenberg zob.
 Syców
 Gross-Rosen, obóz koncen- 44
 tracyjny
 Gródek Jagielloński, miasto 65
 Grudziądz, miasto 27

Grudzielec, wieś 72
 Gutów Mały, wieś 137
H
 Holszany, gmina 129
 Huta Turobińska, wieś 214
 Huta, wieś 82
I
 Ignacówka II, wieś 199
 Ignacówka III, wieś 198-199
 Ignacówka, wieś 195
 Inowrocław, miasto 248
 Inowrocław, powiat 214, 247
 Iwanowice, wieś 31
 Izrael, kraj 192, 400
J
 Jagodziniec, wieś 34
 Janinów-Pątnów, stacja 198
 kolejowa
 Janków, wieś, pow. Kalisz 34
 Janków, wieś, powiat 94
 Ostrów Wielkopolski
 Jaraczewo, gmina 108
 Jaraczewo, wieś 124-125, 135,
 151-152, 167-168
 Jarocin, gmina 108
 Jarocin, inspektorat 295
 Jarocin, miasto 10, 13-14,
 84-85, 98, 105-114, 118-120, 123-128,
 131-135, 139, 141-142, 153, 181, 186,
 235, 248, 250-251, 254, 267, 282-288,
 296, 299, 301, 308, 348, 362-363,
 397-399
 Jarocin, obwód 10, 66-67,
 109-111, 113-114, 296, 299, 301-302,
 314, 322, 334, 352
 Jarocin, powiat 3, 6, 9-10,
 22, 31, 35, 37, 53, 56, 67-68, 77, 95,
 105-108, 110, 112-113, 115-116, 118,
 120-127, 129, 131-137, 141-143,
 151-152, 167, 185, 213, 232, 235,
 244, 247-249, 282-283, 285-287, 290,
 295-296, 298, 303, 309, 313
 Jarocin, wieś, pow. Niż 181
 Jarosław, powiat 123

Jasień, wieś	203	Kąty Śląskie, miasto	75
Jaskółki, wieś	68, 79, 81, 83-84, 116	Kębowo, wieś	73
Jasło, miasto	16	Kępno, inspektorat	68
Jaworzno, miasto	164, 228	Kępno, miasto	6, 11-14, 95, 153, 177, 181, 185, 187-189, 191-192, 195-196, 199, 204, 206-207, 209-212, 214, 216, 236, 245, 249-251, 255-257, 261, 263, 279-282, 299, 302-304, 308, 313, 319-320, 353, 359-360, 371, 396
Jedlec, wieś	116	Kępno, obwód	10, 66-68, 74, 177, 183-186, 206-207, 296-297, 349
Jedlina-Letnisko, wieś	156	Kępno, podobwód	177
Jelcz, miasto	231	Kępno, powiat	3, 8-9, 11, 22, 47, 49, 54, 67, 74, 94, 113, 150, 171, 173-177, 179, 182-183, 185-188, 192, 195-199, 202, 205-206, 209, 212, 216, 244, 249, 267, 280-281, 295-297, 299, 301-302, 305, 309, 314-315, 320, 322, 327
Jelenia Góra, miasto	237-238	Kielce, miasto	42, 44, 73, 95, 138, 155, 323
Jeziorsko, wieś	44	Kielce, powiat	283
Józefów, wieś	42	Kielce, województwo	117, 191, 220, 272
K		Kielecczyzna, region	74, 155
Kaczagórka, wieś	156-157, 277	Klonowa, wieś	21, 34
Kalisz, inspektorat	4, 9, 17-18, 20, 23, 27-28, 42-43, 223, 296, 338, 381	Kluczbork, miasto	104, 186
Kalisz, miasto	2-3, 5-6, 8-9, 12-21, 24-40, 43, 46-62, 90, 98, 120, 130, 133, 180, 188, 213, 215, 218-232, 235-236, 239-241, 248, 251-253, 257-258, 261, 264-265, 267, 274, 278-280, 288-289, 293, 296-299, 302-303, 305-306, 308, 313-314, 319, 324, 328, 340, 343, 345, 357, 367-368, 370, 373, 377, 382, 387-388, 394, 397, 399	Kluczbork, powiat	178, 187
Kalisz, obwód	9, 16-18, 21, 23-24, 28-31, 33, 41, 48, 50, 57, 61-62, 295-296, 306, 324-325, 339, 344, 394	Kłobuck, powiat	199
Kalisz, powiat	9, 31, 33, 38, 43, 47-48, 58, 213, 221, 223, 267, 299, 314, 373	Kłodzko, powiat	80
Kalisz, województwo	8	Kobyła Góra, wieś	191, 195
Kaliskowice, wieś	93-94	Kobylin, gmina	146
Kałdów, wieś	161	Kocina, wieś	120
Kamień, wieś	33-34, 36-37, 40, 47, 51	Kokanin, wieś	40
Kampinos, las	18	Koluszki, wieś	45
Kamyk, wieś	199	Koło, miasto	24, 273, 288-289, 296
Kaniew, wieś	152, 167	Koło, powiat	43, 58, 249, 264
Karolew Stary, wieś	223, 368	Kołomyja, miasto	58
Karolew, wieś	222	Komorów, wieś	212
Karpacz, miasto	237-238	Komorze, las	185
Katowice, miasto	14, 81, 103, 125, 193, 253, 276, 281	Komorze, wieś	101, 139
Katowice, województwo	220	Konin, inspektorat	295
Kawęczyn, gmina	222	Konin, miasto	15, 18, 24, 131, 138, 200, 273, 283, 285, 288-289, 296, 298, 312-313
		Konin, obwód	17, 23, 296

Konin, powiat	56, 132, 134, 136-140, 142, 247, 249, 264, 267, 282, 298, 314	Kraszewice, gmina	47
Konin, województwo	300	Kraszewice, wieś	47
Konopnica, parafia	202	Kraszkowice, wieś	201
Korab, wieś	58	Kraśnik, miasto	117
Koronowo, miasto	276	Kraśnik, powiat	181
Koryta, las	84	Kresy Wschodnie	37, 132
Koryta, wieś	86-87, 116, 146, 149	Kreuzburg zob. Kluczbork	
Korytnica, wieś	86, 116, 146	Krępa osiedle	70
Korzeniew, wieś	40	Kromolice, wieś	151
Kosmów, wieś	56	Krosno, miasto	289
Kostomłoty, wieś	195	Krotoszyn, gmina	146
Kostów, wieś	190	Krotoszyn, inspektorat	110, 127, 295-296
Koszalin, miasto	204, 211	Krotoszyn, miasto	11, 14, 66, 77, 86, 96, 98, 124-128, 146-169, 232, 248-249, 251, 254-255, 259-261, 267, 275-276, 278, 289-292, 299, 303, 308-309, 323, 333, 341, 349-350, 355, 365-367, 369, 398
Koszalińskie	204	Krotoszyn, obwód	10-11, 66-67, 74, 145-150, 154-156, 161, 184, 186, 274, 295, 323, 331, 333, 335, 349, 352, 354
Kościan, miasto	246, 282	Krotoszyn, powiat	3, 9, 11, 22, 67-68, 77-78, 89, 112-113, 118, 122-126, 128, 145-151, 153-158, 160-161, 165, 168-169, 181, 185-187, 244, 249, 254, 262, 274-278, 290-292, 295-297, 299, 301-303, 313-315, 322, 334, 354, 397
Kościan, powiat	247, 285, 288-289	Kruczyn, wieś	133, 284
Kościelec, gmina	40	Krzemieniów, wieś	81
Kościelec, wieś	37, 48-51, 55, 58, 82, 85, 118	Krzywiczyny, wieś	187
Kotlin, gmina	108	Krzywosądów, wieś	87, 118-119
Kotłów, wieś	102	Krzyżowniki, wieś	185
Kotomierz, wieś	29	Ksawerów, wieś	315
Kowalew, wieś	112	Książ Wielkopolski, miasto	135
Kowiesy, gmina	137	Kucharki, wieś	122
Kozienice, powiat	323	Kuczków, wieś	84, 119-121
Koźmin Wielkopolski, gmina	146, 156	Kudelczyn, gmina	137
Koźmin Wielkopolski, miasto	3, 11, 65, 83, 100, 123, 126, 146-149, 151-154, 158-168, 290-291, 323, 334, 352, 355	Kujbyszew, miasto	77, 181, 255-256, 267, 273, 299
Koźminek, gmina	37, 222-223	Kuklinów, las	152
Koźminek, wieś	20-21, 33, 37, 40, 50, 56, 222, 344	Kuklinów, wieś	151
Koźminiec, wieś	111, 149	Kutno, miasto	18
Kraj Warty	19, 63, 176	Kuźnica Grabowska, wieś	21
Kraków, miasto	24, 79, 164, 166, 220, 320	Kuźnica Myślniewska, wieś	195
Kraków, województwo	220, 272	Kuźnica, wieś	40
Krasna Wola, wieś	100		
Krasnystaw, miasto	250		

L

Lamki, wieś	75, 233
Laski, wieś	182, 187-188, 191, 197-199, 281
Legionowo, miasto	314
Legnica, miasto	11, 162
Lenartowice, wieś	287
Lenino, agromiasteczko	255
Leszno, inspektorat	22, 66, 295-296
Leszno, miasto	14, 24, 80-81, 246, 288, 312
Leszno, powiat	131, 247, 282-283, 285
Leszno, województwo	300-301
Lgów, wieś	139
Ligota, wieś	86, 116, 125, 146, 153
Lipno, wieś	198
Lisew, wieś	283
Lisków, gmina	222
Lisków, wieś	12, 56, 231
Londyn	16, 62, 149, 166, 186
Lubelszczyzna	68, 81, 214, 250, 286
Lublin, miasto	14, 76, 81, 97, 102, 106-107, 117, 125, 180-181, 214
Lublin, okręg	22, 184, 329
Lublin, powiat	96, 119
Lublin, województwo	106, 117, 181, 219, 329
Lubliniec, miasto	93, 178, 219
Lubliniec, powiat	197
Lublinitz zob. Lubliniec, miasto	
Lubusz, wieś	288
Ludwików, wieś	73-75, 79, 94-95
Ludzisko, wieś	119
Lutogniew, wieś	167
Lututów, miasto	190, 203
Lwów, miasto	65, 73, 100, 213
Lwów, powiat	213
Lwów, województwo	73, 96, 123

Ł

Łabiszyn, miasto	205
Łañcut, miasto	133, 285

Łask, miasto	200
Łask, powiat	203, 375
Łąkociny, wieś	87, 156, 169, 275
Łęczycza, powiat	298
Łęka Opatowska, gmina	178
Łomża, powiat	58
Łowęcice, wieś	127
Łowicz, miasto	65, 146, 186, 349
Łowicz, powiat	298
Łódzkie, region	264
Łódź, miasto	3, 6, 14, 17-21, 23, 32, 34, 79, 117, 154-155, 161, 176, 181, 185, 194, 198, 201-203, 213, 220, 222, 235, 246, 249, 276, 278-279, 287-288, 322, 333, 375
Łódź, okręg	17, 20, 22, 43, 178
Łódź, powiat	298
Łódź, rejencja	175-176
Łódź, wieś, powiat Gostyń	132
Łódź, województwo	55, 188, 191, 220, 235, 272, 280, 297-298, 303
Łubnice, gmina	190
Łubnice, wieś	199
Łukowiec Wisznowski, wieś	195
Łuniec, powiat	100
Łuniec, wieś	100

M

Magdalenki, wieś	24
Magnuszewice, wieś	95
Marcinki, wieś	195
Marianka Siemieńska, wieś	182
Marianka, wieś	197
Marszew, wieś	277
Mączniki, wieś	34
Mąkoszyce, wieś	195
Mianowice, wieś	209
Miechów, miasto	24, 280
Mierzyce, wieś	198
Mieszków, wieś	134
Międzybórz, leśniczówka	156
Międzybórz, miasto	120, 251
Międzyrzecz, powiat	212

Mikstat, miasto	72, 78-79
Milanówek, wieś	180
Milicz, miasto	162
Milicz, powiat	165
Miłosław, miasto	43
Mińsk Mazowiecki, miasto	77
Miodary, wieś	197
Modrze, wieś	107
Mogilno, miasto	142
Mogilno, powiat	137, 249
Mokrsko, wieś	198
Mosina, miasto	111
Moskurnia, wieś	37-38
Moskwa, miasto	11, 79, 162, 299
Moszczanka, wieś	10, 67-68, 86, 116
Mycielin, wieś	56
Myślenice, powiat	237

N

Nadrybie, wieś	82
Nakło nad Notecią, miasto	66, 186
Namslau zob. Namysłów, miasto	
Namysłaki, wieś	74, 80
Namysłów, miasto	178, 201, 209
Namysłów, podobwód	178
Namysłów, powiat	11, 178, 183-185, 193, 297
Niemcy, kraj	20, 24, 30-31, 36, 73-74, 80-81, 103, 175, 178, 184, 192, 196, 223, 226, 258, 286, 291, 315, 371
Nieszawa, powiat	134
Nisko, miasto	181
Niż, powiat	181
Niżno-Tagilsk, miasto	77
Nowa Kaźmierka, wieś	9, 13, 56, 289
Nowa Obra, wieś	123, 147, 153
Nowa Sól, miasto	214
Nowa Wieś, wieś	112
Nowe Miasto nad Wartą, gmina	108, 133
Nowe Miasto nad Wartą, miasto	108, 133, 135, 285
Nowe Skalmierzyce, miasto	12, 212, 219, 235-236

Nowoaleksandrów, wieś	273
Nowolipsk, wieś	35
Nowoszyce, wieś	130
Nowy Dwór, wieś	197

O

Oborniki, miasto	97, 250, 286
Oborniki, powiat	206, 249
Obra Nowa zob. Nowa Obra	
Obra Stara zob. Stara Obra	
Odolanów, miasto	72, 76-79, 83, 87-88, 94, 117-118, 121, 238, 263
Oels zob. Oleśnica, miasto	
Olesiec, wieś	51, 58
Olesno, miasto	178
Olesno, powiat	178, 198
Oleśnica, miasto	101
Oleśnica, podobwód	178
Oleśnica, powiat	11, 178, 184-185, 196
Olszowa, wieś	181
Olsztyn, miasto	219
Olsztyn, województwo	219
Olsztyńskie, region	153
Oława, miasto	35, 51
Ołobok, wieś	72
Opatówek, wieś	20, 31, 33, 38, 40, 49-50, 58
Opoka Duża, wieś	181
Opole, miasto	3, 171, 253
Opole, województwo	188, 280
Opolszczyzna, region	216
Oranienburg, obóz koncentracyjny	253
Orla, rzeka	126, 151, 168
Ostrołęka, miasto	220
Ostrowia Mazowiecka	65
Ostrów Kaliski, gmina	47
Ostrów Kaliski, wieś	34, 47
Ostrów Wielkopolski, inspektorat	9-11, 22-24, 28-29, 53, 62-63, 65-70, 73-74, 84, 89-91, 93, 99-101, 103-104, 111, 113-116, 147, 177, 183, 185-186, 295-296, 313, 315, 332-333

Ostrów Wielkopolski, miasto	4, 9-10, 12-13, 22-26, 28-29, 31, 35, 41-42, 50, 52, 54, 63-65, 67-79, 81, 83-87, 89-95, 97-104, 111, 113-114, 116-120, 122, 124, 127-128, 133, 146, 150, 152-153, 157, 183-186, 211-213, 220, 222, 232-238, 246, 251, 253-254, 257, 260, 266-267, 274-282, 292, 299, 303, 308, 319, 329, 355, 359, 361, 368, 379, 383, 384	Piła, województwo	300
Ostrów Wielkopolski, obwód	63, 65-68, 70, 72-73, 89-90, 101-104, 295-296, 315	Pińsk, powiat	271
Ostrów Wielkopolski, powiat	3, 9-10, 22, 47, 64, 66-67, 72-74, 77-82, 84-85, 90, 93-95, 97, 102, 112-113, 115-116, 118, 120, 169, 185-186, 195, 212-213, 217, 232, 235, 238-239, 244, 246-249, 262, 275, 278, 295-297, 299, 301-304, 309, 314-315, 319, 322, 397	Piotrków Trybunalski, miasto	18, 200
Ostrówek, gmina	201, 203	Piotrówka, wieś	197-199
Ostrzeszów, miasto	9, 23-24, 26, 42-43, 54, 102, 177, 192, 195-196, 211-212, 280, 303	Pisarzowice, wieś	179, 192, 356
Ostrzeszów, podobwód	177	Piskory, wieś	48-50, 58
Ostrzeszów, powiat	11, 178-179, 184, 205, 314-315, 356, 371	Pleszew, gmina	108
Ottbergen, stacja kolejowa	81	Pleszew, inspektorat	110
Ożarów, wieś	198	Pleszew, miasto	3, 9-10, 31, 66, 103-106, 108, 110-115, 119, 132, 280, 287, 296, 314
P		Pleszew, obwód	295
Pabianice, miasto	65, 69, 100	Pleszew, powiat	101, 148, 277, 287, 296, 298, 314
Pajęczno, miasto	198	Płock, miasto	136
Pamiątkowo, majątek	106, 254	Pniewy, miasto	238
Pani Wola, wieś	97, 152	Pobołowice, wieś	184
Papiernia, młyn	190, 195	Poddębina, wieś	223
Parczew, wieś	97, 116	Pogorzałki, wieś	156
Parzynów, wieś	195-196	Pogorzela, gmina	146, 156
Perzów, wieś	187, 196, 280	Pogorzela, miasto	169, 275-276, 297, 313
Petersburg, miasto	180	Police, wieś	58
Piaski, wieś	40	Pomiany, wieś	199
Pichlice, wieś	203	Pomieczówek, wieś	201
Piechcin, wieś	231	Pomorskie, województwo	276
Piegonisko Kolonia, wieś	94	Potarzyca, wieś	147
Piekary, wieś	51	Powidz, wieś	139-140, 142
		Poznań, inspektorat	22, 66, 295-296
		Poznań, miasto	2-3, 5, 12-14, 16, 20-46, 48-54, 56-60, 63, 65-67, 69-79, 83-98, 100, 102-103, 106-108, 110-122, 124-135, 138-142, 147-150, 153-157, 159-161, 163-165, 169, 172, 181, 183-184, 186-187, 193, 197, 199, 205-216, 219-224, 226-239, 243, 245, 247-254, 257-258, 261-267, 273-278, 281-283, 285, 287-289, 291, 296-304, 307-313, 315-322, 326, 328, 343, 357-358, 361, 368, 370, 372, 376, 381, 392-395, 399-400
		Poznań, okręg	4, 21-22, 57, 63-65, 91, 109-111, 113, 175, 177, 180, 183, 208, 260, 295-296
		Poznań, powiat	238, 249

Poznań, województwo 4, 12, 24, 27,
49, 62-63, 69, 76-79, 93, 100, 106,
109-110, 112-113, 115-116, 120, 124,
127, 129, 131, 135, 139, 150, 186, 188,
191, 206, 220, 227, 232, 235, 239, 244,
246-249, 251-252, 258, 262, 265, 267,
272, 275-277, 280, 282-283, 285, 287,
289-292, 296, 298, 300-302, 313-314,
316, 356, 395
Praszka, miasto 198
Praszka, podobwód 178
Prażuchy Stare, wieś 55-56
Prosna, rzeka 135, 190, 192,
195, 284
Proszów, wieś 199
Pruszcz Gdański, miasto 39
Przemysł, miasto 219, 253
Przeworsk, miasto 248
Przybysław, wieś 139, 284
Przybysławice, wieś 79, 83, 85
Przygodzice, gmina 185
Przygodzice, wieś 67-68, 72-73,
76, 78, 81, 90, 94, 246
Przyranie, wieś 40
Psie Pole, wieś 167
Puławy, miasto 273
Puławy, powiat 252, 323, 334
Pyzdry, gmina 265
Pyzdry, miasto 56, 133-134,
139, 285

R

Racendów, wieś 134
Raclawice, wieś 182
Raczyn, wieś 202, 375
Radliczyce, wieś 56, 222
Radom, miasto 14, 93, 155, 214,
220, 351
Radom, powiat 155, 194, 209
Radomsko, miasto 104, 191, 194,
200
Radomsko, obwód 209
Radomsko, okręg 184
Radomsko, powiat 200, 375
Radzyń Podlaski, miasto 102
Radzyń Podlaski, powiat 181
Rajsko, wieś 56, 221-222

Raków, wieś 187
Raszków, miasto 10, 72, 79, 81,
83, 85-87, 116, 118
Rawicz, miasto 14, 58, 229,
231, 240, 257, 259, 263, 267, 284, 286,
289, 320-321
Rawicz, powiat 247, 249, 257,
259
Regny, wieś 201
Renta, wieś 47
Robaków, wieś 135
Rogusko, wieś 133, 285
Rohatyn, powiat 195
Rojów, wieś 195
Rosenberg zob. Olesno,
miasto
Rosja, region 22
Rozdrażew, gmina 146
Rozdrażew, wieś 11, 151, 153,
156-158, 167-169, 275-277, 323
Równe, miasto 200-201
Równe, powiat 93
Różan, miasto 27
Ruda, wieś 44
Rudlice, parafia 202
Rusko, wieś 124
Rychtal, gmina 199
Rychtal, wieś 184-185, 187,
191, 193, 199, 346
Ryki, powiat 334
Rykoszyn, wieś 283
Rzejowice, wieś 194
Rzeszowskie 147
Rzeszów, miasto 14, 79, 133, 150,
181, 253
Rzeszów, województwo 106, 219, 272

S
Saczyn, wieś 36, 41, 53, 59,
61
Sadogóra, wieś 65, 186
Sadowo, wieś 72
Salnia, wieś 125, 151, 168,
398
Samara zob. Kujbyszew
Sandomierz, miasto 73
Sarny, miasto 93

Sępólno, parafia	236	Stawiszyn, miasto	20, 33, 35-36, 38-40, 49, 51, 58, 235
Siedlce, miasto	254	Stobno, wieś	230
Siemianice, las	178	Stogniew, wieś	199
Siemianice, majątek	178	Stronie Śląskie, wieś	101
Siemianice, wieś	199	Stryj, miasto	96
Sieradz, inspektorat	17, 21, 178, 201	Stryj, powiat	193
Sieradz, miasto	21, 200	Stryków, miasto	102
Sieradz, powiat	34, 197, 203, 298, 375	Strzałkowo, miasto	139
Sieroszewice, wieś	72, 90, 222	Strzelce Opolskie, miasto	226
Sierpówka, wieś	96	Strzelno, miasto	137, 142
Skalmierzyce, wieś	257	Strzyżewko, wieś	146-147, 152-153, 290
Skalągi, wieś	187	Studnicko stacja kolejowa	199
Skalów, wieś	152	Sulechów, miasto	80
Skarszew, las	10, 20, 62, 328	Sulmierzyce, gmina	146
Skomlin, wieś	191, 194	Sulmierzyce, miasto	147, 168
Skoroszków, wieś	187	Sulmów leśniczówka	222
Skoruszew obóz przej- ściowy	188	Sulmów, las	222
Skorzecin, wieś	139	Sulmów, wieś	56
Sławin, wieś	119	Swarzędz, miasto	247, 299
Sławsko Wielkie, wieś	214	Swoboda, wieś	222
Słubice, miasto	214, 250	Syberia	145
Słupca, miasto	37, 139	Syców, miasto	101, 191-192
Słuszków, wieś	34	Syców, podobwód	178
Smółki, wieś	222	Syców, powiat	11, 179, 184-185, 297
Sobótka, wieś	101	Sytnica, wieś	65, 100
Sokołów Podlaski, miasto	136-137	Szadek, wieś	40
Sokołów Podlaski, powiat	37	Szamotuły, inspektorat	22, 66, 72, 296
Sokółka, wieś	76	Szamotuły, miasto	185, 220, 238
Sośnie, gmina	125	Szamotuły, powiat	112, 238, 249
Sośnie, wieś	72, 78-79, 85, 120	Szczecin, miasto	14, 33, 35, 50, 53, 220, 230, 250
Stalinogród zob. Katowice		Szczecin, województwo	300, 220
Stalowa Wola, miasto	34	Szczuczyn, wieś	112
Stanisławów, miasto	106, 181, 254-255	Szczygliczka, wieś	63
Stanisławów, województwo	193	Szczypiorno, wieś	20, 30, 32, 101, 184
Stany Zjednoczone Ameryki Północnej	32, 47, 205	Szczytna Śląska, miasto	80
Stara Obra, wieś	11, 158, 162-164, 168	Szelejewo, wieś	58
Starachowice, miasto	117	Szklarka Myślniewska, wieś	195
Stary Gród, wieś	126, 151-152, 167-168, 289	Szklarka Przygodzka, wieś	195
Staw, wieś	20	Szkudła, wieś	287

Szymanowice, wieś 101, 133-134, 285
 Szymonków, wieś 188, 190
 Szynkielów, parafia 202

Ś

Śląsk, region 107, 178, 190, 327
 Śląsk, okręg 200
 Śląsk, województwo 200
 Śmiałów, wieś 139
 Śrem, miasto 29, 72, 76, 194
 Śrem, powiat 129, 131-132, 134, 247, 249, 282, 285
 Środa Śląska, powiat 195-196
 Środa Wielkopolska, inspektorat 295
 Środa Wielkopolska, miasto 249, 284
 Świdnica, miasto 209
 Świechocin, wieś 212

T

Tabor Mały, wieś 195
 Tabor Wielki, wieś 196
 Tarce, wieś 134
 Tarchały Małe, wieś 65
 Tarczyn, miasto 19
 Tarnobrzeg, miasto 181, 248-249
 Tarnopol, województwo 193
 Tarnowskie Góry, miasto 253
 Tempsford, wieś 110
 Tłokinia Mała, wieś 33
 Tłokinia Wielka, wieś 38, 40
 Tłokinia, wieś 29-30, 50-51
 Tokarzew, wieś 212
 Tomaszów Mazowiecki, miasto 24, 101
 Topola Mała, wieś 76, 94
 Topola Wielka, wieś 185
 Toruń, miasto 64, 180, 220
 Trojanów, wieś 40
 Trzcínica, gmina 182, 199
 Trzcínica, wieś 185
 Trzebicko, wieś 162, 164-165
 Trzemeszno, wieś 167
 Tuchola, powiat 96
 Tuliszków, miasto 51

Turek, inspektorat 295
 Turek, miasto 41, 55, 313, 327
 Turek, obwód 17, 23, 41, 43, 60, 296
 Turek, powiat 3, 8-9, 24, 28, 42-45, 55-56, 62, 221-222, 264-265, 267, 298

Tursko, wieś 111
 Twardów, wieś 102
 Tykadłów, gmina 40
 Tykadłów, wieś 33, 39, 41
 Tyniec, wieś 223

U

Ukraina, kraj 193, 195, 200
 Uljanowski, miasto 271
 Uniejów, miasto 44, 103
 Unisław, wieś 181, 187
 Ustków, wieś 156-157, 169, 275, 277

W

Wabienice, wieś 196
 Walerianów, wieś 159, 352
 Wałków, wieś 159
 Warszawa, miasto 14, 16-19, 21, 28, 30-31, 33-34, 39, 49, 53, 57-58, 62, 65, 77, 79, 94-95, 97, 100-101, 110, 119, 129, 133, 150, 180-181, 194, 198, 200, 204, 209, 220-222, 232, 243-244, 246, 250-251, 254-255, 259, 269, 271-274, 276, 278, 232, 326, 351
 Warszawa, województwo 219, 270
 Warta, rzeka 201, 247
 Warthegau zob. Kraj Warty
 Wawrzeńczyce, wieś 107
 Wągrowiec, inspektorat 22, 66, 296
 Wągrowiec, miasto 76, 104, 184
 Wągrowiec, powiat 247
 Westfalia, region 81
 Widawka, rzeka 201
 Wiedeń, miasto 81
 Wielkopolska, region 3, 5-9, 12-13, 18, 22-23, 28, 55, 63, 65-66, 82, 89, 98, 106, 109, 113, 115-116, 120, 123, 125, 129, 131, 135-138, 142, 145, 149, 151, 153-154, 171, 175, 177-178, 180,

183, 185, 216-218, 234, 238, 243-251, 254-258, 262-264, 266-269, 273, 283, 285, 293, 295-297, 299, 301-302, 304, 306, 312-314, 316, 318, 321-322, 327, 336, 356, 363		Wysocko Wielkie, wieś	72, 75, 104
Wieluń, inspektorat	17, 21, 178, 201	Wysocko, wieś	119
Wieluń, miasto	190, 194, 197, 200-203, 375	Wziąchów, wieś	169
Wieluń, obwód	194	Z	
Wieluń, powiat	28, 44, 47, 175, 189-191, 194, 197, 199-203, 281, 297, 314, 315, 375	Zacharzew, wieś	63, 70, 232-233
Wieruszów, miasto	204, 375	Zadowice, wieś	230
Wieruszów, powiat	202, 375	Zajęczki, wieś	94
Wileńszczyzna, region	129, 243	Zakrzyn, wieś	56
Wilno, miasto	26, 27, 52, 104, 400	Zalesie, wieś	132-134, 232
Wilno, województwo	55, 129	Zambrów, miasto	58
Winiary, wieś	20, 30, 394	Zawodzie, wieś	47
Wisła, rzeka	63	Zbiersk, gmina	40
Witaszyce, wieś	123-124, 135, 151, 167, 168, 290	Zbiersk, wieś	33, 36, 39-40, 50, 55
Witkowo, miasto	139	Zduny, gmina	146
Władysławów, miasto	180	Zduny, miasto	147, 154
Włodzisławów, miasto	28, 44	Zduny, obwód	335
Wojciechowo, wieś	124	Zielino, wieś	181
Wola Książęca, wieś	124, 290	Zielona Góra, miasto	106-107, 184, 254
Woldenberg, obóz jeniecki	27	Zielona Góra, wojewódz- two	300
Wolnice, wieś	155	Zielona Łąka, wieś	101
Wolice, wieś	291	Ziemia kaliska	3, 6, 8, 17, 62, 226, 302
Wolsztyn, miasto	181	Ziemia kępińska	216
Wolsztyn, powiat	73	Ziemia łódzka	171, 216, 264, 356
Wołczyn, miasto	187	Ziemie Odzyskane	25
Wójcin, wieś	190, 195	Zimna Woda, wieś	157, 213, 277
Wrocław, miasto	3, 14, 50, 70, 73, 81, 101, 172, 192-194, 196, 209, 212-213, 220, 222, 235-236, 253, 280, 322, 326	Złoczów, miasto	193
Wrocław, województwo	110, 171, 188, 191, 204, 220, 235, 297	Zmyślona Ligodzka, wieś	195
Wronki, miasto	30, 44-45, 58, 61, 240, 286, 320, 321, 324	Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR)	7, 11, 22, 45, 77, 86, 106, 181, 213, 219, 245, 271, 299
Września, miasto	138	Ż	
Września, powiat	43, 131, 136-139, 141, 247, 249, 282-283, 285	Żbiki, wieś	112
Wschowa, powiat	80	Żegocin, wieś	112, 131
Wtórek, wieś	102	Żelazków, gmina	39, 223
Wygoda Tokarska, wieś	212	Żelazków, wieś	20, 104
		Żerków, miasto	108, 135-136, 139-141
		Żnin, miasto	181, 255
		Żnin, powiat	58, 123

Summary

Anti-Communist Resistance in South-East Wielkopolska from 1945 to 1956

This book is a collection of essays and other materials from *Anti-Communist Opposition in the Kalisz Region from 1945 to 1956*, a conference held on 26th September 2023 to mark Archivists' Day¹. It consists of two parts; one descriptive and the other illustrative.

The first part contains an introduction by the director of the State Archive in Kalisz, Grażyna Schlender, PhD, and nine essays. Dr Schlender describes the Kalisz Inspectorate of the Warta² Wielkopolska Autonomous Volunteer Group. She takes the anti-German partisan activities during the Nazi occupation as her starting point, including the structures of the Union of Armed Struggle, later the Home Army³, in Kalisz. She then moves on to the creation of the Kalisz Inspectorate of the Warta Wielkopolska Autonomous Volunteer Group on the basis of the Kalisz District⁴ Command, itself set up by Andrzej Rzewuski at a meeting held in Ostrów Wielkopolski on 10th May 1945. The inspectorate, which was codenamed Nowy Tomyśl⁵, encompassed eleven outposts in the Kalisz district. They were located in Blizanów, Brzeziny, Ceków, Chocz, Godziesze, Kamień, Koźminek, Opatówek, Stawiszyn, Tykadłów and Zbiersk. In addition to the Kalisz District and the Kalisz administrative district⁶, the inspectorate included the Turek District. The author goes on to describe the disintegration of the Warta Wielkopolska Autonomous Volunteer Group, the arrest of its members in Kalisz and the Kalisz district and the role of the People's Republic of Poland's judges in eliminating the clandestine structures.

In an essay entitled *An Endeavour to Describe the Independence-Driven Youth Organisations in the Kalisz and Ostrów Districts*, Karolina Bittner, PhD, of the Poznań branch of the Institute of National Remembrance (IPN), addresses the fates of the eponymous organisations. She presents a number of them, including the Eagle Underground Youth

¹ Archivists' Day is celebrated in Poland on 30th September – *translator's note*.

² The name 'Warta' is taken from Poland's third longest river, the Warta River, which flows through Wielkopolska – *translator's note*.

³ The Home Army was the primary resistance movement in occupied Poland during World War II – *translator's note*.

⁴ An *obwód*, which was a smaller organisational unit of the Home Army. To avoid confusion with *powiat* (cf. footnote 6), 'District' has been used in this abstract – *translator's note*.

⁵ The name of a town in Wielkopolska, around 200 kilometres north-east of Kalisz – *translator's note*.

⁶ A *powiat*, the second-level unit of administrative division. To avoid confusion with *obwód* (cf. footnote 4), 'district' has been used each time – *translator's note*.

Organisation, the Polish Underground Fighting Organisation, the Free Slav Troops, the Spaleniak group, the Gerwazy Antczak and Andrzej Jerzyk White Eagle group and an organisation called The Crown Removed, examining the kind of activities each of them engaged in, their numbers and the repressions that their members faced.

The Armed, Underground Independence Movement and Anti-Communist Resistance in the District of Jarocin from 1945 to 1946 is Tomasz Cieślak's (IPN Poznań) analysis of the functioning of local anti-communist structures and their struggles with the communist security apparatus. He focuses in detail on the fates of the Warta Wielkopolska Autonomous Volunteer Group Jarocin District members, whose headquarters were in Pleszew.

Maciej Grzesiński takes *Codename 'Szamotyły'*. *The Ostrów Inspectorate of the Warta Wielkopolska Autonomous Volunteer Group* as his theme. His essay looks at the underground activities in the Ostrów Wielkopolski district from the establishment of the Ostrowski Inspectorate in May 1945 to the amnesty in 1947. He also describes the 'Merkur' object case file⁸, the purpose of which was to reach former members of Wart in order both to establish what activities they were running and to insert informers into their circles.

Rafał Kościański, PhD (IPN Poznań), contributes *The Security Apparatus and Its Role in Liquidating the Armed Underground in South-East Wielkopolska from 1945 to 1946*. His essay examines the process of establishing security apparatus units in the Jarocin, Kalisz, Kępno, Krotoszyn and Ostrów Wielkopolski districts. It also presents a selection of the people connected with the apparatus, focusing first and foremost on the heads of the operational groups that constituted the units in those districts.

Łukasz Przybyłka (IPN Poznań) uses his essay, *The History of the Armed Anti-Communist Underground in South-East Wielkopolska. Sources Held in the Archives of the Poznań Branch of the Institute of National Remembrance*, to set out how the titular materials constitute a testimony to the terror and pressure exerted by the communist state on those who would not submit to the authority it imposed on them, but continued the traditions of the fight for independence through their own struggle. He presents object case files and operational, investigative and administrative records from the various District Public Security Offices, the Voivodship Public Security Office and the Voivodship⁹ Citizens' Militia¹⁰ Command in Poznań, diaries, inventories and index cards, reports drawn up by the Voivodship Citizens' Militia Command in Poznań, court martial records, prison indexes and record books from the Investigative and Penal Prison in Poznań, the Central Prison in Wronki and the Central Prison in Rawicz.

⁷ The name of a town in Wielkopolska, around 170 kilometres north-east of Kalisz – *translator's note*.

⁸ "[A] category of operative case and files relating to it. Object case-files were launched against institutions, groups and organizations operating at home and abroad that were considered hostile or in need of secret oversight."; Institute of National Remembrance glossary, <https://inwentarz.ipn.gov.pl/en/glossary/s>, retrieved on 22.11.2024 – *translator's note*.

⁹ Voivodships are the highest level of administrative division in Poland – *translator's note*.

¹⁰ *Milicja Obywatelska*; the national police force in communist Poland – *translator's note*.

The History of Anti-Communist Resistance in the Krotoszyń District from 1945 to 1953. An Outline from Daniel Szczepaniak provides a wide description of the largest post-war clandestine structures in the eponymous district from 1945 to 1946. In 1945, they were the Warta Wielkopolska Autonomous Volunteer Group, the extraterritorial Krotoszyń District and the nationwide Freedom and Independence Association – Armed Conspiracy Union. The author also describes the activities of youth organisations, namely, the Polish Patriots Guard in Krotoszyń and Koźmin, the ‘Zemsta’ Home Army in Koźmin, the Polish Underground Army in Stara Odra and the Union of Young Eagles in Koźmin.

An essay by Paweł Wąs of the Łódź branch of the IPN is entitled *The Trials of the Soldiers of the Underground Independence Movement in Front of the Ad Hoc Courts of the Internal Security Corps in South-East Wielkopolska (April-June 1946). An Outline of the Topic*. The *ad hoc* courts operated within what were then the Białystok, Kielce, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Rzeszów and Warsaw voivodships. They had a great deal of autonomy and were characterised by the use of simplified, rushed procedures, with numerous death sentences being passed. The sentences were carried out immediately, sometimes on the same day as the trial. Over a period of less than five months, from February to the end of June 1946, the non-normative judges heard over three hundred and forty cases, in which more than eight hundred people were tried and in excess of three hundred and sixty death sentences were handed down. In five cases, President Bolesław Bierut granted requests for clemency. Three of the condemned managed to escape before their execution.

From Dariusz Żurek of the IPN Gdańsk Branch, Bydgoszcz Delegation, comes an essay with the title *An Outline of the Underground Anti-Communist Activities in the Kępno District in the Post-World War II Years*. The author describes the circumstances surrounding the founding of the Franciszek Olszówka unit, codenamed ‘Otto’, its activities within the structures of the Warta Wielkopolska Autonomous Volunteer Group and its continuation after the formation was disbanded. In conclusion, he sets out facts which contradict the negative interpretations at work in some circles where a contemporary perspective is applied to evaluating numerous events in the history of the underground soldiers who were active in the Kępno district. Cursed by the communists, they had the courage to take arms and stand against Soviet enslavement.

Illustrations make up the second part of the publication. The documents and photographs, which have been organised in chronological order, are drawn from a range of sources, including the branch archives of the Institute of National Remembrance and Poland’s network of state archives.

The book has received positive peer reviews from two highly respected scholars in the field. Jerzy Bednarek, PhD, *hab.* points out that it is:

(...) a necessary and important publication, which presents the latest research findings on the various forms and manifestations of post-war, anti-communist resistance in south-east Wielkopolska. The essays it contains not only broaden our knowledge,

but are also compatible with reliable research into the scale and significance of the anti-communist resistance, primarily at the regional level. They are mainly grounded in the archival materials held by the Institute of National Remembrance, which are of extraordinary value to this research topic, while Waldemar Handke, PhD, *hab.*, notes that:

(...) this book is going to be an important element in shaping patriotic attitudes, particularly those of the young generation, for whom it could well be an example of faithfulness to ideals and of civic and patriotic activity in the face of trials, making them aware that nothing is given once and for always.

In addition to the essays and illustrations, the book offers a strong set of support tools in the form of an index of abbreviations, a list of illustrations, an abstract in English, a bibliography and an index.

Noty o autorach

Karolina Bittner – dr nauk humanistycznych w zakresie historii, pracownik Wieloosobowego Stanowiska ds. Poszukiwań i Identyfikacji Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu, badaczka historii najnowszej Polski, przede wszystkim kultury masowej. Autorka książek pt. *Piosenka w służbie propagandy. Festiwal Piosenki Żołnierskiej w Kołobrzegu 1968-1989*; *Partia z piosenką, piosenka z partią. PZPR wobec muzyki rozrywkowej*. Współredaktorka książek: *W kręgu kultury PRL. Sport*; *W kręgu kultury PRL. Muzyka. Konteksty*; *W kręgu kultury PRL. Muzyka. Rodzaje i style*; *W kręgu kultury PRL. Poradnictwo* i edycji źródeł pt. *My głodujemy, my chcemy chleba. Poznański Czerwiec 1956 r. w listach opublikowanych w Biuletynach Biura Listów Komitetu do Spraw Radiofonii Polskie Radio*. Autorka ponad 20 artykułów naukowych i kilkunastu popularnonaukowych. Oprócz muzyki interesuje się wzornictwem przemysłowym w PRL.

Tomasz Cieślak – politolog, historyk, regionalista, popularyzator historii najnowszej, pracownik Oddziałowego Biura Edukacji Narodowej Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu. Autor ponad 100 artykułów popularnonaukowych, kilkunastu naukowych. Twórca wielu materiałów edukacyjnych dotyczących historii Polski XX w. Autor książki pt. *Księż 1939. Niewinnie straceni*, współautor broszur pt. *Wielkopolska. Terror i opór pod okupacją niemiecką 1939-1945*; *Niemieckie zbrodnie w Lasach Pałędzia i Dąbrówki k. Zakrzewa w latach 1939-1942 (Lasy Pałędzko-Zakrzewskie)* oraz wyboru źródeł pt. *Referendum z 30 czerwca 1946 roku w województwie poznańskim w dokumentach UB*. Konsultant historyczny filmów: *Powstaniec. Historia Leona Prauzińskiego*; *Błysk, Bora, Zielony Trójkąt, WSGO Warta*; *Zbrodnie niedoskonała. Lasy Pałędzko-Zakrzewskie*. Inicjator Wielkopolskiego Forum Pamięci Narodowej i współorganizator Kongresu Pamięci Narodowej w Poznaniu w 2024 r. Jego zainteresowania badawcze skupiają się wokół zbrodni niemieckich w Wielkopolsce w okresie II wojny światowej (Operacja Tannenberg), historii niemieckich obozów koncentracyjnych i miejsc zagłady zlokalizowanych na terenie Górnej Austrii (KL Mauthausen KL Gusen i Zamek Śmierci Hartheim), podziemia niepodległościowego, ruchu korporacyjnego oraz ziemiaństwa. Uczestnik i współorganizator Wyjazdów Pamięci do Niemiec, Austrii i Włoch. Publikuje także w „Roczniku Pleszewskim”, „Roczniku Dopiewskim”, „Zapiskach Jarocińskich” i lokalnej prasie. Jest redaktorem portalu historycznego www.historiajarocina.pl.

Maciej Grzesiński – historyk, absolwent Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, pedagog, rekonstruktor, badacz podziemia antykomunistycznego na terenie Wielkopolski południowej. Prezes Stowarzyszenia Drużyna Tradycji 70. Pułku Piechoty w Pleszewie. Współpomysłodawca i współorganizator Wielkopolskiego Rajdu Szlakiem Żołnierzy Wyklętych im. kpt. Jana Kempiańskiego „Błyska” i por. Kazimierza Skalskiego „Zapory”.

Rafał Kościański – dr nauk humanistycznych w zakresie historii, absolwent Instytutu Historii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Naczelnik Oddziałowego Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu od 2007 r., sekretarz Kapituły Nagrody im. prof. Stanisława Nawrockiego dla archiwistów województwa wielkopolskiego, członek redakcji „Przeglądu Archiwalnego IPN”. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół historii Wielkopolski XX. w. Jest autorem wielu artykułów opublikowanych m.in. w „Kronice Wielkopolski” i „Kronice Miasta Poznania” i książek m. in. pt. *Aparat bezpieczeństwa w województwie poznańskim 1945-1956. Wybrane kierunki i metody (dokumenty)*. Ponadto jest współautorem publikacji „Zwyczajny” urząd... Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kościanie 1945-1954; *Miasta wolności. Poznań-Budapeszt 1956*; monografii o Poznańskim Czerwcu 1956 w języku angielskim i niemieckim; oraz współredaktorem książki pt. *Poznański Czerwiec 1956 – wybór dokumentów*; *Sfragistyka w warsztacie badawczym historyka dziejów najnowszych*.

Łukasz Przybyłka – absolwent Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa w Poznaniu, od 2007 r. pracownik Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu. Obecnie starszy kustosz archiwalny w Referacie Informacji i Sprawdzień Oddziałowego Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu. Na co dzień zajmuje się opracowywaniem zbiorów ewidencyjnych po byłym aparacie represji PRL, a także realizacją kwerend osobowych i tematycznych. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół więziennictwa okresu stalinowskiego. Jest współautorem opracowania pt. *Więźniowie Wronek w okresie stalinowskim. Część I. Lata 1945-1948*.

Grażyna Schlender – absolwentka Bibliotekoznawstwa i Informatyki na Uniwersytecie Łódzkim, dr nauk humanistycznych w zakresie historii (Uniwersytet Wrocławski), od 2007 r. dyrektor Archiwum Państwowego w Kaliszu. Prowadzi badania naukowe dotyczące historii Kalisza i regionu kaliskiego. Skupia się przede wszystkim na bohaterach XX w. walczących o wolną i niepodległą Polskę, niezależnie od tego czy jest to walka z caratem rosyjskim, stalinizmem, gomulkowskiścią, czy stanem wojennym. Napisała wiele artykułów poświęconych tej tematyce m.in. *Helena Przybyłek-Porębna – bohaterka i ofiara Poznańskiego Czerwca 1956 r.* („Kronika Wielkopolski”, 2007); *Życie, miłość i walka Aleksandry Piłsudskiej w świetle jej wspomnień* („Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, 2019); *Kaliskie młodzieżowe organizacje opozycyjne wydające druki antykomunistyczne w latach 1945-1989*, [w:] *Druki niezależne w Polsce w latach 1945-1990*, pod red. G. Schlender (2018). Opracowała także publikacje pt. *Historia Polski w pieśni. W stulecie odzyskania niepodległości* (2018) i *Oni walczyli o naszą wolność* (2019). Jest autorką dwóch monografii poświęco-

ných kaliskiej Solidarności: *Solidarność Wielkopolski Południowej w latach 1980-2000. Zarys dziejów* (2001); *NSZZ „Solidarność” w województwie kaliskim w latach 1980-1990* (2006) oraz artykułu „NSZZ „Solidarność” Region Wielkopolska Południowa, [w:] *NSZZ „Solidarność”, t. 4. Polska Zachodnia*, pod red. Ł. Kamińskiego i G. Waligóry (2010). Poza tym jest autorką takich tytułów jak: *Aparat represji III Rzeszy w Kaliszu w czasie II wojny światowej* („Kronika Wielkopolski” 2009); *Książnica Asnykowska w Kaliszu* (2007); *Sześćdziesiąt lat działalności Archiwum Państwowego w Kaliszu. Zarys dziejów* (2011). Pod jej redakcją ukazało się szereg prac zbiorowych m.in. *Calisiana rozproszone. Źródła do dziejów Kalisza w polskich zasobach archiwalnych* (2012); *Niepodległościowcy Wielkopolski południowo-wschodniej (ziemi kaliskiej) w świetle materiałów archiwalnych* (2023). Opracowała kilkadziesiąt biogramów w *Słowniku biograficznym Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*. Jest też autorką biogramów i haseł w pięciu tomach *Encyklopedii Solidarności. Opozycja w PRL 1976-1989* wydawanej od 2010 r.

Daniel Szczepaniak – historyk, absolwent Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, regionalista, muzealnik, długoletni kustosz w Muzeum Regionalnym im. Hieronima Ławniczaka w Krotoszynie. Obecnie na emeryturze, mieszka w Koźminie Wielkopolskim. Autor wielu artykułów i publikacji popularno-naukowych o tematyce regionalnej, m.in. poświęconych historii konspiracji lat II wojny światowej oraz antykomunistycznego podziemia niepodległościowego w powiecie krotoszyńskim w latach 1945-1956. Członek redakcji „Szkiców Koźmińskich”. Opublikował m.in. *Z dziejów Kurkowego Bractwa Kurkowego w Rawiczu 1643-1939*; *Batalion Obrony narodowej „Rawicz” w wojnie obronnej 1939*; *100 lat Koła Śpiewaczego „Cecylia” w Kobylinie 1892-1992*; *Z dziejów Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Koźminie Wlkp*; *Koźmin Wielkopolski na starej pocztówce i fotografii z lat 1898-1918*; *Koźmin Wielkopolski na starej pocztówce i fotografii z lat 1894-1918*. Współautor wielu publikacji m.in. *Monografii Koźmina Wielkopolskiego i okolic*; *Wybitni Polacy, Niemcy i Żydzi Ziemi Krotoszyńskiej. Ludzie nauki, kultury i sztuki*; *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945-1956*; *Wybitni Krotoszyńianie*.

Paweł Wąs – historyk, pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się na działalności podziemia niepodległościowego po II wojnie światowej, działalności sądów doraźnych Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz funkcjonowaniu konspiracyjnych organizacji młodzieżowych w województwie łódzkim w latach 1945-1956. Szerokie badania dotyczące działalności Konspiracyjnego Wojska Polskiego zwieńczył publikacją pt. *Konspiracyjne Wojsko Polskie – album fotograficzny*. Redaktor tomu pt. *Młodzieżowy opór antykomunistyczny w Polsce po II wojnie światowej*, będącego pokłosiem konferencji naukowej z marca 2019 r., którą organizował. Aktywny w działalności społecznej.

Od 2010 r. przewodniczący Zarządu Klubu Historycznego im. gen. Stefana Roweckiego „Grotą” w Piotrkowie Trybunalskim, członek Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa przy Instytucie Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi. Ścisłe współpracuje z organizacjami kombatanckimi i stowarzyszeniami. Za działalność społeczną odznaczony m.in. Medalem „Pro Patria”, Złotym Krzyżem Konspiracyjnego Wojska Polskiego, Medalem Stulecia Odzyskanej Niepodległości.

Dariusz Żurek – politolog, pracownik Biura Poszukiwań i Identyfikacji Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku Delegatura w Bydgoszczy. Pasjonat historii. Syn żołnierza Oddziału Armii Krajowej „Tartak” i Oddziału Służby Ochrony Społeczeństwa Komendy Powiatowej Konspiracyjnego Wojska Polskiego w Wieluniu o kryptonimie „Jastrzębie”/„Oświęcim”. Autor publikacji dotyczących podziemia antykomunistycznego m. in. *Znad Prosnego nad Odrę. Żołnierz Wyklęty Jan Żurek ps. „Groźny” i Proces kreowania i próby odkłamywania „czarnej legendy” Żołnierzy Wyklętych Pogranicza Dolnego i Górnego Śląska oraz Wielkopolski i Ziemi Łódzkiej.*

Spis treści

Wprowadzenie (Grażyna Schlender)	3
1. Grażyna Schlender – Inspektorat Kaliski kryptonim „Nowy Tomyśl” Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”	15
2. Maciej Grzesiński – Inspektorat Ostrowski Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta” kryptonim „Szamotuły”	63
3. Tomasz Cieślak – Zbrojne podziemie niepodległościowe i konspiracja antykomunistyczna na terenie powiatu jarocińskiego w latach 1945-1946 ...	105
4. Daniel Szczepaniak – Zarys dziejów konspiracji antykomunistycznej w powiecie krotoszyńskim w latach 1945-1953	145
5. Dariusz Żurek – Zarys działalności podziemia antykomunistycznego w powiecie kępińskim w latach po II wojnie światowej	171
6. Karolina Bittner – Niepodległościowe organizacje młodzieżowe w powiecie kaliskim i ostrowskim. Próba charakterystyki	217
7. Rafał Kościański – Aparat bezpieczeństwa i jego rola w likwidacji podziemia zbrojnego w Wielkopolsce południowo-wschodniej w latach 1945-1946	243
8. Paweł Wąs – Procesy żołnierzy podziemia niepodległościowego przed sądami doraźnymi Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Wielkopolsce południowo-wschodniej (kwiecień-czerwiec 1946 r.) – zarys problematyki	269
9. Łukasz Przybyłka – Źródła do dziejów zbrojnego podziemia antykomunis- tycznego w Wielkopolsce południowo-wschodniej w zasobie Oddziałowego Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu	295
Ilustracje	323
Wykaz skrótów	401
Bibliografia	405
Indeks osobowy	427
Indeks geograficzny	455
Streszczenie w języku angielskim	467
Noty o autorach	471

(...) Recenzowana praca jest potrzebnym i z pewnością będzie ważnym wydawnictwem, prezentującym najnowsze ustalenia badawcze dotyczące różnych form i przejawów działalności powojennej konspiracji antykomunistycznej w Wielkopolsce południowo-wschodniej. Zamieszczone w niej teksty nie tylko poszerzają naszą wiedzę, ale i dobrze wpisują się w rzetelne badania na temat skali i znaczenia konspiracji antykomunistycznej przede wszystkim na jej poziomie regionalnym (...).

dr hab. Jerzy Bednarek

(...) Opracowanie posiada sporą wartość poznawczą — w perspektywie tak lokalnej — jak i szerszej znajomości tematyki wyklętych walczących przeciw komunistycznej władzy. (...) Dla lokalnych społeczności to ważna publikacja, skreślona ręką wielu historyków, co ważne w dużej mierze młodego pokolenia. Tematyka ta długo nie była obecna zwłaszcza w tym lokalnym wymiarze — warto więc nadrabiać te zaległości. (...) Będzie ona także ważnym elementem kształtowania postaw patriotycznych, zwłaszcza młodego pokolenia, dla którego może to być przykład wierności ideałom, aktywności obywatelskiej i patriotycznej w obliczu próby, uświadamiając że nic nie jest dane raz na zawsze.

dr hab. Waldemar Handke

**ARCHIWA
PAŃSTWOWE**

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W KALISZU

ISBN- 978-83-964992-3-3